Névtani Értesítő

48.

Budapest
2026

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Az ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság lektorált folyóirata

Felelős szerkesztő: Farkas Tamás (ELTE)

Szerkesztő: Slíz Mariann (ELTE)

A szerkesztő munkatársa: Hauber Kitti (ELTE)

Szerkesztőbizottság:
Bauko János (UKF), Bölcskei Andrea (KRE),
Gerstner Károly (ELTE), Hoffmann István (DE), Juhász Dezső (ELTE),
Laczkó Krisztina (ELTE), Tóth Valéria (DE)

Tördelte: Wendl Dávid (DE, ELTE)

A szerkesztőség címe:
ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
1088 Budapest, Múzeum körút 4/A – E-mail: nevtert@btk.elte.hu

Online: https://nevtert.elte.hu

ISSN 0139-2190 (nyomtatott) – ISSN 2064-7484 (online)

48. szám

Budapest, 2026

Támogatók: ELTE Kari Kiválósági Alap, ELTE Folyóirat-fejlesztési Alap

Nyomda: Fellini Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

MIKESY GÁBOR: Földrajzinév-egységesítés egykor és ma 9

BÖLCSKEI ANDREA: A helynevek mint a szellemi kulturális örökség részei alapelv a földrajzi névi egységesítés nemzetközi gyakorlatában 35

GERCSÁK GÁBOR – TAMÁS DÓRA MÁRIA – KATÓ ÁRON: Magyar földrajzi nevek a magyar nemzeti atlasz angol nyelvű köteteiben (2018–2024) 53

KARMACSI ZOLTÁN: Az ukrajnai dekommunizációs törvény hatása az utcanevekre Kárpátalja magyarlakta településein 67

KOZMA JUDIT: Magyarországi tanösvénynevek és változatosságuk 85

CSIBRÁNY LILI: A Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevél (1193) birtokainak lokalizálása 99

BENYOVSZKY KRISZTIÁN: Műfajtipikus névhasználati stratégiák a krimiben 117

RESZEGI KATALIN – KENYHERCZ RÓBERT: Baker-baker paradoxon. A személynév-előhívás vizsgálata magyar nyelvű gyerekek körében tanulási feladathelyzetben 137

MÁNY DÁNIEL – BIRÓ ALEXA – FOGARASI KATALIN – BARTA ANDREA: Tulajdonnevet tartalmazó terminusok a többnyelvű orvosi kommunikációban 163

MŰHELY

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES: A tulajdonnevek identitáserősítő szerepe a lakóhelyi és az iskolai közösségekben névpedagógiai keretben 183

MAGYARI MÁTYÁS – BARTOS-ELEKES ZSOMBOR: Történeti helységnévtárak Erdélyről 205

RÁCZ ANITA: A Kiss Lajos-díj 2026. évi nyertese: dr. Kovács Éva 227

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2025-ben: CSOBÁDY CSILLA: Helynév-szociológiai vizsgálatok szlovák–magyar kétnyelvű környezetben és oktatásban való alkalmazásuk; HAUBER KITTI: A 18. századi Dunántúl családneveinek tipológiai és névföldrajzi vizsgálata. Észak-dunántúli vármegyék úrbéri tabelláinak magyar és német családnévanyaga (1767–1774) 231

KÖNYVSZEMLE

KOVÁCS-SIPOS BÍBOR KLÁRA: Urszula Bijak – Paweł Swoboda – Justyna B. Walkowiak eds., Onomastics in Interaction With Other Branches of Science. Proceedings of the 27th International Congress of Onomastic Sciences 1–3. [A névtan és más tudományterületek interakciója. A 27. Nemzetközi Névtani Kongresszus konferenciakötete 1–3.] 241

BÉNYEI ÁGNES: A Magyar Nemzeti Helynévtár Program két sorozata. A Magyar Nemzeti Helynévtár és a Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek 248

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: A Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 című sorozat első tíz kötete (2023–2025) 253

SCHEILING FÉLIX: Eduardo Tadeu Roque Amaral – Márcia Sipavicius Seide, Personal Names. An introduction to Brazilian anthroponymy [Személynevek. Bevezetés a brazil személynévkutatásba] 258
TÖRÖK TAMÁS: Bauko János, Kétnyelvűség és keresztnévhasználat. Magyar–szlovák keresztnévkönyv 261
BENYOVSZKY KRISZTIÁN: Mátisné Páji Gréta, Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában 263
SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ: László Kovács – Katharina Zipser – Viktória Szőke – Erika Kegyes Hrsg., Marken im Kontext von Kultur und Sprache. Die kulturelle Vermittlungsfunktion österreichischer und ungarischer Marken [Márkák a kultúra és a nyelv kontextusában. Osztrák és magyar márkák kultúraközvetítő szerepe] 266
KOZMA JUDIT: Peter Ernst – Stephan Gaisbauer Hrsg., Onomastik – Bestandsaufnahmen und Zukunftsperspektiven. Beiträge zur Jubiläumstagung „50 Jahre Österreichische Namenforschung", Linz, 25.–26.5.2023. [Névtan – Számvetés és a jövő távlatai. „Az Österreichische Namenforschung 50 éve" ünnepi ülés előadásai, Linz, 2023. 05. 25–26.] 269
A Névtani Értesítő szerkesztőségébe beérkezett magyar névtani kiadványok 272

FOLYÓIRATSZEMLE

HAVASI-KOVÁCS HELGA: Helynévtörténeti Tanulmányok 18. (2022–2024) 275
TÓTH PANNA: Onoma 60. (2025) 277
WENDL DÁVID: Names. A Journal of Onomastics 73. (2025) 280
KENYHERCZ RÓBERT: Onomastica 69. (2025) 282
BAUKO JÁNOS: Acta onomastica 66. (2025) 286
DUDÁS ELŐD: Folia onomastica Croatica 34. (2025) 288
SEBESTYÉN ZSOLT: Problems of Onomastics / Вопросы ономастики 22. (2025) 290
GYŐRFFY ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 5. (2025) 295

MEGEMLÉKEZÉS

MIKESY GÁBOR: Lelkes György (1948–2026) 299

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe 301

CONTENTS

ARTICLES

MIKESY, GÁBOR: Standardization of geographical names: past and present.....9
BÖLCSKEI, ANDREA: The principle of geographical names as part of the intangible cultural heritage in international standardization of geographical names 35
GERCSÁK, GÁBOR – TAMÁS, DÓRA MÁRIA – KATÓ, ÁRON: Hungarian geographical names in the English-language editions of the Hungarian National Atlas (2018–2024).....53
KARMACSI, ZOLTÁN: The impact of Ukraine's decommunization law on street names in Hungarian-populated settlements in Transcarpathia 67
KOZMA, JUDIT: On Hungarian nature trail names and their diversity 85
CSIBRÁNY, LILI: Localization of the estates mentioned in the Charter confirming the property of the Székesfehérvár Hospitallers (1193) 99
BENYOVSZKY, KRISZTIÁN: Genre-specific naming strategies in crime fiction.....117
RESZEGI, KATALIN – KENYHERCZ, RÓBERT: The Baker-baker paradox. An investigation into the retrieval of proper names among Hungarian-speaking children in a learning task context.....137
MÁNY, DÁNIEL – BIRÓ, ALEXA – FOGARASI, KATALIN – BARTA, ANDREA: Proper name-based terms in multilingual medical communication 163

ONOMASTICS AND EVENTS

ANTALNÉ SZABÓ, ÁGNES: The role of proper names in strengthening identity in residential and school communities within the framework of name pedagogy.....183
MAGYARI, MÁTYÁS – BARTOS-ELEKES, ZSOMBOR: Historical place name gazetteers of Transylvania 205
RÁCZ, ANITA: Winner of the 2026 Kiss Lajos Prize: Dr Éva Kovács.....227
PhD theses on Onomastics defended in 2025: CSOBÁDY, CSILLA: Sociotoponymic research in Slovak-Hungarian bilingual environment and their application in education; HAUBER, KITTI: Typological and name geographical analyses of surnames of the 18th century Transdanubia. Hungarian and German surnames of the manorial tables of the counties of North Transdanubia (1767–1774).....231

BOOK REVIEWS

KOVÁCS-SIPOS, BÍBOR KLÁRA: Urszula Bijak – Paweł Swoboda – Justyna B. Walkowiak eds., Onomastics in Interaction With Other Branches of Science. Proceedings of the 27th International Congress of Onomastic Sciences 1–3. 241
BÉNYEI, ÁGNES: Two series of the Hungarian National Toponym Registry Program: the Magyar Nemzeti Helynévtár [Hungarian National Toponym Registry] and the Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek [Hungarian National Toponym Registry Booklets].....248

GULYÁS, LÁSZLÓ SZABOLCS: The first ten volumes of the series Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 [Frigyes Pesty's Manuscript Gazetteer of 1864] (2023–2025) 253
SCHEILING, FÉLIX: Eduardo Tadeu Roque Amaral – Márcia Sipavicius Seide, Personal Names. An introduction to Brazilian anthroponymy 258
TÖRÖK, TAMÁS: János Bauko, Kétnyelvűség és keresztnévhasználat. Magyar–szlovák keresztnévkönyv [Bilingualism and first name use. A Hungarian-Slovak dictionary of first names] 261
BENYOVSZKY, KRISZTIÁN: Gréta Mátisné Páji, Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában [Literary name-giving in Dezső Kosztolányi's prose] 263
SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ: László Kovács – Katharina Zipser – Viktória Szőke – Erika Kegyes eds., Marken im Kontext von Kultur und Sprache. Die kulturelle Vermittlungsfunktion österreichischer und ungarischer Marken [Brands in the context of culture and language. The cultural mediating role of Austrian and Hungarian brands] 266
KOZMA, JUDIT: Peter Ernst – Stephan Gaisbauer Hrsg., Onomastik – Bestandsaufnahmen und Zukunftsperspektiven. Beiträge zur Jubiläumstagung „50 Jahre Österreichische Namenforschung", Linz, 25.–26.5.2023. [Onomastics – Current status and future prospects. Papers from the anniversary conference "50 Years of Austrian Onomastics", Linz, May 25–26, 2023] 269
Recently received books on Hungarian onomastics 272

REVIEWS ON PERIODICALS
HAVASI-KOVÁCS, HELGA: Helynévtörténeti Tanulmányok 18. (2022–2024) 275
TÓTH, PANNA: Onoma 60. (2025) 277
WENDL, DÁVID: Names. A Journal of Onomastics 73. (2025) 280
KENYHERCZ, RÓBERT: Onomastica 69. (2025) 282
BAUKO, JÁNOS: Acta onomastica 66. (2025) 286
DUDÁS, ELŐD: Folia onomastica Croatica 34. (2025) 288
SEBESTYÉN, ZSOLT: Problems of Onomastics / Вопросы ономастики 22. (2025) 290
GYŐRFFY, ERZSÉBET: Nordisk tidskrift för socioonomastik 5. (2025) 295

IN MEMORIAM
MIKESY, GÁBOR: György Lelkes (1948–2026) 299

INFORMATION
To our authors 301

TANULMÁNYOK

Földrajzinév-egységesítés egykor és ma

MIKESY GÁBOR
Lechner Tudásközpont, Budapest

Absztrakt

A földrajzinév-egységesítés a helyhez kötődő információk kezelésének, a közszolgáltatásoknak és a központi nyilvántartásoknak is az alapja mind nemzeti, mind globális szinten. A helyek egyértelmű, nevekkel biztosított azonosíthatóságából származó előnyöket felismerve nemzetközi szerveződés bontakozott ki, amely az ENSZ keretében találta meg a helyét. Az UNGEGN minden országban igyekszik a hivatalos földrajzi nevek megállapítására és nyilvántartására felhatalmazott állami testületek létrejöttét elérni, és együttműködésüket földrajzi és nyelvi divíziókban biztosítani. A magyar Földrajzinév-bizottság 1963-ban jött létre. A tanulmány a bizottság működéséről és elért eredményeiről kíván áttekintést adni.

Kulcsszavak: földrajzi nevek, helynevek, földrajzi nevek egységesítése, helynév-standardizáció, standardizált név, Földrajzinév-bizottság, UNGEGN, alkalmazott névtan

Standardization of geographical names: past and present

GÁBOR MIKESY

Standardizing geographical names is the foundation for managing location-based information, public services, and central registries at national and global levels. Recognizing the benefits of unambiguous, name-based identification of places, an international organization was established within the United Nations. UNGEGN promotes the establishment of government bodies authorized to determine and register official geographical names in every country and ensures their cooperation across geographical and linguistic divisions. The Hungarian Committee on Geographical Names was set up in 1963. This study aims to provide an overview of the committee's work and achievements.

Keywords: geographical names, place names, standardisation of geographical names, standardised names, Hungarian Committee on Geographical Names, UNGEGN, applied onomastics

***

1. A földrajzinév-egységesítés fogalma. A *földrajzinév-egységesítés*-t az eredeti angol *standardization of geographical names* szakkifejezés magyar változataként vezették be az 1960-as években, az ilyen jellegű munkák kezdetekor. FÖLDI ERVIN visszaemlékezése szerint

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.1 Névtani Értesítő 2026. 48: 9–34.

az angol *standard* szónak és családjának még bizonytalan volt a helyzete a magyarban, az írásmódjai közül kezdetben a *sztenderd*-es formák kerültek előtérbe, de mindig (a mai napig) több változat élt egymás mellett. A másik lehetséges magyar változat a *szabványosítás* lett volna, amelyet azért vetettek el, mert e humán témakörhöz túlságosan szigorú és alapvetően műszaki jellegű szabályozás érzetét kelti. Később a *standardizáció* valamekkora létjogosultságot szerzett, és a *standardizált név* ugyancsak része a szakmai terminológiának. A magyar változatok ingadozását mutatja a témakör terminológiai alapműve is (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017), amely valamennyi elsődleges helyen *földrajzinév-egységesítés*-t említ, de zárójelben több ízben megadja a *standardizáció* alakot is.

Ahhoz, hogy a földrajzi nevek egy jól meghatározott körében az írásbeli alakok rögzítve legyenek, és azok használata biztosítva legyen az érdekelt névhasználati területeken, civilizációs érdekek fűződnek. Egy fejlett írásbeliséggel bíró társadalomban a fejlődés egy szakaszán követelményként jelenik meg egy bizonyos normatív névhasználat, amely lehetővé teszi elsősorban a kiemelkedő jelentőségű helyek egyedi azonosítását, a földrajzi nevek homonímiájából, szinonímiájából és esetleg összekeverhetőségéből adódó diszfunkcionalitás kiküszöbölését. Kifejezetten a modern kori tendenciák teremtették meg rá az igényt: a mobilitás, a közszolgáltatások fejlődése (posta, vasúthálózat stb.), a központi nyilvántartások (állami anyakönyvezés, statisztika stb.). A földrajzinév-egységesítés mint tevékenység mintegy másfél száz évre megy vissza. Ekkortájt érkezett végső szakaszába a felfedezések kora a pólusokkal, a fél kontinensnyi esőerdőkkel és sivatagokkal, s a kitágult világ közigazgatása megtöbbszörözte a névvel azonosított helyek számát. Globális szinten a nyelvek és írásrendszerek különbözőségeiből adódó problémákat is le kellett küzdeni. Számos névtípusban a helyek és a helynevek egyértelmű megfeleltethetősége nélkül akadozik a kommunikáció, a sajtó, és a tudományos munkák és oktatási anyagok is csak meghatározott vonatkozási rendszerben tudják szerepüket ellátni. Valamennyi névhasználati színtér rá volt utalva a helyek egzakt megjelenítésére, így a térképészeti ágak hamar központi szerepbe kerültek.

Az egységesítés alapvetően egy kiemelt változatnak a kodifikálása a nyelvi változatosságból, a források különbözőségeiből és az eltérő tájszemléletből fakadó sokféle névváltozat közül az íráskép precíz meghatározásával. A változatoknak (akár egy nyelven belülieknek, akár különböző nyelvűeknek) van létjogosultságuk, a széles körű kommunikáció biztosításához azonban szükséges egy kiemelt változat rögzítése. A döntések szabályozott keretek között, az érintett szakterületek egyetértésével érvényesíthetők. A névadás, a névhasználat és a névírás tipikusan interdiszciplináris területek, amelyeken alapvetően a nyelv, a közigazgatás, a földrajz, a történelem és a kulturális szféra dominál, azaz a földrajzinév-egységesítés fogalma magában foglalja a testületi tevékenységet. A terminus meghatározása is hangsúlyozza a megfelelő felhatalmazással bíró testület (authority) szükségességét (pontos angol és magyar definíciók: KADMON ed. 2002/2007: 24, BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017: 167).

Mindezek mellett arra is ki kell térni, hogy mit nem jelent a standardizáció. Nem jelent elmozdulást egy általános uniformizálás irányába. A kiemelt névformák használati köre meghatározott területeken elvárható (a fenti, alapvetően a közügyeket és a közszolgáltatásokat érintő területeken kívül például az oktatásban, a lexikonokban, hírekben, aktuális tematikájú térképeken), de nem feltétlenül kell hatással lennie a hagyományos kifejezésekre, személynevekre, cég- és rendezvénynevekre, különösen, ha figyelembe vesszük a történeti vonatkozásokat.

Több helyen található a *standardizált név* kifejezésnek olyan téves értelmezése is, mintha az a nyelvjárási alakok köznyelvi formára való hozását jelentené. Ez az értelmezés

kifejezetten ellentétes az egységesítés céljaival, melyek közül az egyik legfontosabb éppen a helyi formák tiszteletben tartása, előtérbe helyezése. Az arra vonatkozó instrukciók, hogy a nyelvjárásiasság milyen módon jelenjen meg a térképi névírásban, maguk is az egységesítés témakörébe tartoznak.

2. Nemzetközi együttműködés. A földrajzinév-egységesítésnek nemzetközi szervezete alakult ki, amely alapvetően az országok megfelelő testületeinek együttműködésén alapul. A 19. század második felében a geográfusok már igen sok nyelvi-névírási problémával szembesültek, és az egységesítés szükségességét is igen korán felismerték. ALBRECHT PENCK német geográfus 1891-ben, az 5. Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson állt elő egy olyan, nemzetközi használatú, 1 : 1 000 000 méretarányú világtérkép ötletével, amely a technikai részleteken túl egységesített földrajzinév-anyagot is tartalmazott volna (HENSELER 1992). A Világtérkép annak ellenére nem valósult meg, hogy a genfi 9. Nemzetközi Földrajzi Kongresszus által kifejezetten erre a célra rendelt munkaértekezleteken egyébként az összes gyakorlati kérdésben áttörést értek el.[1] A névírás tekintetében azonban nem sikerült konszenzusra jutni. Egyetlen nagy, a későbbi munkákra is hatással levő alapelvet véglegesítettek: a latin ábécé használatát elfogadta a 41 partnerország (RADÓ 1956). A világháborúk okozta több évtizedes szünet után a Nemzetközi Földrajzi Unió a Nemzetközi Tengerkutatási Tanáccsal, a Pánamerikai Földrajzi és Történelmi Intézettel és az UNESCO-val[2] karöltve a frissen alakult ENSZ-hez fordult, hogy az vegye kezébe az ügyet (RADÓ 1956, HENSELER 1992).

Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsában (ECOSOC) ugyancsak gondot jelentett a helyek nevének több változatban való használata, a bizonytalan azonosíthatóság. A globális statisztikának, a gazdasági tervezésnek és a humanitárius akcióknak alapvetően megbízható helyadatokon kell nyugodniuk. Így aztán 1948-ban az ECOSOC 6. ülése magáévá tette a fenti kezdeményezést, és az itt elfogadott 131. határozat nemzetközi kartográfiai együttműködés előmozdítására tett javaslatot az ENSZ égisze alatt, a kormányzati és egyéb, a kartográfiában működő szervezetek bevonásával, a modern kartográfiai eljárások megosztására, térképi tartalmak cseréjére és egységes nemzetközi szabványok fejlesztésére (Inventory 2010). Már ekkor térképészeti részleg alakult az ENSZ titkárságán. Az 1953. évi 476. határozat az ajánlásai közt külön is megfogalmazza, hogy az ENSZ titkársága „folytassa a konzultációkat a kormányzatokkal és az érintett kormányközi szervezetekkel a térképi névírás szabályozott gyakorlatának elfogadásáról" (ECOSOC 1953, saját fordítás). Az ECOSOC ekkor még regionális szinten megoldhatónak vélte a problémát, és regionális kartográfiai konferenciák tartását javasolta. Már az első, az ázsiai és a csendes-óceáni térség országai számára tartott konferencián (Dehra Dun, India, 1955) élesen megmutatkozott, hogy a megfelelő átírási rendszerek kidolgozása csak széles nemzetközi együttműködésben oldható meg (HENSELER 1992). Az eredményes romanizáció (ang. *romanization,* a latin betűs átírások rendszerére használt szakkifejezés) viszont csak akkor képzelhető el, ha egy-egy ország a maga területén egy meghatározott alakban már standardizálta a helyneveket, így a későbbiekben már a nemzeti és a nemzetközi standardizáció egymást feltételező egységéről folyt a diskurzus. Az ECOSOC 1959. évi 715A határozata mérföldkő a földrajzinév-egységesítés történetében. A határozat az ENSZ titkárságán keresztül felszólítja a tagállamokat,

[1] London (1909) és Párizs (1913).

[2] International Council for the Exploration of the Sea (ICES); Pan American Institute of Geography and History (PAIGH), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

hogy „azok az országok, amelyeknek nincs a földrajzi nevek egységesítésével, összehangolt kezelésével foglalkozó országos intézményük, alapítsanak ilyen szervezetet, és rövid időn belül hozzanak létre nemzeti földrajzinév-tárat” (HENSELER 1992, saját fordítás). Ez a határozat tekinthető a szervezett tagállami együttműködés alapjának is, ugyanis egy olyan központi szervezet létrehozásáról van szó benne, amelyben a tagállamok megosztják a névtáraikat, és amelynek információkat szolgáltatnak a hazai névmegállapítási folyamatok jogi kereteiről, a lebonyolítás módjáról, más országok földrajzi neveinek használatáról, átírási rendszereikről stb. A határozat egyúttal szakértői csoportok felállítását indítványozza földrajzi és nyelvi megoszlás szerint (HENSELER 1992). A szervezet az Egyesült Nemzetek Földrajzinév-szakértői Csoportja (United Nations Group of Experts on Geographical Names, UNGEGN) nevet kapta. A határozat nemzetközi konferencia összehívását javasolta a nemzetközi egységesítés általános kérdéseinek, a regionális problémáknak és a tagállamok által követendő nyelvi eljárásoknak a megtárgyalására.

A megalakult szakértői csoport 1960-tól 2017-ig harminc ülést tartott. Az első UNGEGN-ülésen 26 tagállam földrajzinév-bizottsága képviseltette magát, a térségünkből csak a Szovjetunió és Lengyelország. Az ülésről szóló jelentés részletesen vázolja az egységesítés szükségességét és problematikáját, és már meglehetősen részletes ajánlásokat tud adni a földrajzi nevekben illetékes állami szervezetek működéséhez (UNGEGN 1961): az ilyen szervezeteknek világos és határozott felhatalmazással kell rendelkezniük, biztosítani kell a folyamatos működésüket, az eljárások és a határozatok nyilvánosságát, és törekedni kell a legteljesebb konszenzusra. Az utóbbi feltételezi a helyi, ágazati illetékességgel bíró szervek és a legtöbb érdekelt tudományterület bevonását. Felhívják a figyelmet a terepmunkára és az előzetes kutatásokra mint az egységesítési eljárás elengedhetetlen részére. A megoldásokat publikálni és terjeszteni kell. Az ajánlások figyelembe veszik, hogy az országok nyelvek (többnyelvűség, kisebbségi nyelvek, írásbeliséggel nem rendelkező nyelvek stb.) és kultúrák (írásrendszerek) tekintetében rendkívül heterogén képet mutatnak. Számos névtani részletkérdés előkerül, különösen a névtestre vonatkozóan (azaz annak világos megállapítását és következetes alkalmazását illetően, hogy az egyes névalakok olyan részei, mint a névelők, toldalékok, földrajzi köznevek részei-e a neveknek). Az ajánlások erősen szorgalmazzák, hogy a bizottságok állítsák össze a földrajzi köznevek listáját az értelmezésükkel együtt.

A szakértői javaslatok elfogadását a tagországok hivatalos delegáltjai az ún. földrajzinév-egységesítési konferenciákon (United Nations Conference on Standardization of Geographical Names) tehették meg. 1967–2017 között 11 ilyen konferencia volt. Az ENSZ számos tevékenységében – konzultatív fórum jellegének megfelelően – ezúttal is ajánlások formájában bocsátotta ki az irányelveit. A konferenciák anyagai és döntései digitálisan elérhetők (UNCSGN). 2017 után a fenntarthatóság érdekében a kettős szerveződés (szakértői találkozók és konferenciák, angol terminológiával: *meetings* és *conferences* kettősségének) egyszerűsödése következett be. Azóta négy ülésre (angolul: *sessions*) került sor a fő szervezeti keretek megtartásával. Az UNGEGN közvetlenül az ECOSOC-nak felelős testületté vált.

Az UNGEGN mandátuma alapvetően a következő funkciókra terjed ki: a földrajzinév-egységesítés globális előnyeinek megismertetése; az eredmények (nemzeti névtárak, útmutatók, eljárások, szabályzatok stb.) összegyűjtése és terjesztése; elemzések, azaz elvek, eljárások és módszerek kidolgozása a földrajzinév-egységesítésben; globálisan aktív szerep a nemzeti és nemzetközi szabványosításban, az eredmények terjesztésében; kapcsolattartás és a koordináció biztosítása a tagállamok között, valamint a tagállamok és a nemzetközi

szervezetek között; a konferenciákon és üléseken kijelölt feladatok végrehajtása. Fontos megemlíteni, hogy az UNGEGN-nek nincs hatásköre egyedi nevek alkotására vagy az egyes országok döntéseinek felülbírálására.

A szervezet egyéb jószolgálati tevékenységeket is magára vállalhat, például a nemzeti szintű munkák előmozdítását tanfolyamokkal és speciális programokkal azokban az országokban, ahol nem állt fel megfelelő apparátus. Az utóbbi évtizedekben működött egy Afrikára fókuszáló munkacsoport is, manapság pedig erős hangsúlyt kapnak az írásbeliséggel nem rendelkező nyelvek földrajzi nevei.

Az UNGEGN kiadványai közül kiemelendő az országok feladatait, egyszersmind a nemzeti földrajzinév-egységesítés tudományos követelményeit és módszertani útmutatóját is magába foglaló kézikönyv (Manual 2006), valamint ennek bővített, oktatóanyagként is használható változata (Manual 2017).

Az UNGEGN kétféle szerveződési keretben működik. Egyrészt regionális és nyelvi alapon 24 divíziót hoztak létre. Az előbbire példa az Africa Central Division és a Norden Division, az utóbbira az Arabic Division és a French-speaking Division. Egy ország több divízió tagja is lehet. Magyarország az East Central and South-East Europe Division (ECSEED) tagja. A másik alapvető szerveződési forma a munkacsoport (working group), amely egy-egy speciális témakörre fókuszál; ilyen például az átírási rendszerek (Working Group on Romanization Systems), a terminológia (Working Group on Toponymic Terminology) vagy a nyelvterületen kívül eső helynevek, az ún. exonimák (Working Group on Exonyms).

A földrajzinév-bizottságok története a 19. század végére nyúlik vissza. Az Egyesült Államok ilyen testülete, a United States Board on Geographic Names (BGN) 1890-ben jött létre, mintául szolgálva kezdetben főleg az angolszász világban (Geographical Names Board of Canada 1897; Permanent Committee on Geographical Names, Nagy-Britannia, 1919; Stednavneudvalget, Dánia, 1910). Az ENSZ kezdeményezése nyomán világszerte lettek követőik az 1950-es és 1960-as években; például Bulgáriában, Izraelben és Lengyelországban 1951-ben, Nyugat-Németországban 1959-ben, Japánban 1960-ban, Ausztriában 1965-ben, Ausztráliában 1966-ban alakultak földrajzinév-bizottságok.

A bizottságok felhatalmazása és helyük egy ország kormányzati struktúrájában meglehetősen változatos. Több országban, például Norvégiában törvény szabályozza a helynévstandardizálást. Az Egyesült Államok törvényi felhatalmazással működő országos testülete elsősorban a természeti környezet neveivel kapcsolatban fejti ki tevékenységét, míg a közigazgatásban és az önkormányzatokban használt nevekre kisebb a befolyása. A horvát bizottságnak a helynevek széles körében van illetékessége a helységnevektől kezdve egészen a közterületnevekig. Kanadában a földrajzi nevek meghatározása a szövetségi államok felelősségi körébe tartozik; az országos testületnek irányadó, szabályozó és konzultatív funkciói vannak. Magyarországon és Franciaországban kormányrendelet szintű jogszabály alapján működnek a földrajzinév-bizottságok. Lengyelországban külön bizottságok vannak a belföldi és a külföldi földrajzi nevek kezelésére.

3. A hazai földrajzinév-egységesítés

3.1. Korai magyar földrajzinév-testületek. A hivatalos földrajzi nevek megállapítására-kezelésére Magyarországon igen korán keletkeztek jogi érvénnyel bíró szabályzatok. A kataszteri felmérésben a telekkönyvi egységek alapját képező dűlőnevek meghatározását

1850-től kezdve a kataszteri rendszer száz évvel később történt összeomlásáig miniszteri utasítások és rendeletek befolyásolták (MIKESY 2019a). A Központi Statisztikai Hivatal 1872-től – a feladatkörében szerkesztett helységnévtár-kiadás során – maga is végzett helységnév-megállapító tevékenységet. Egyes vármegyékben (pl. Bars vármegye, MEZŐ 1982: 84) és regionális kulturális egyesületekben (pl. Erdélyrészi Kárpát-Egyesület, REISZ T. 2023: 15–17) spontán álltak fel bizottságok, amelyek alapvetően a helységnevek magyarosítását tűzték ki célul, s melyek közül sokat a belügyminiszter szentesített. Az országos hatáskörrel rendelkező első, jogilag jól beágyazott testületet a község- és egyéb helynevekről szóló 1898. évi IV. törvénycikk hozta létre Országos Községi Törzskönyvbizottság (OKTB) néven. A helységnévtár szerkesztése során nemcsak az azonos nevű helységek, illetve az ugyanarra a helységre vonatkozó több névalak sokasága jelentett problémát, de a spontán alakuló megkülönböztető előtagok változékonysága is. A vasúti menetrendekben még erőteljesebben jelentkezett az egyedítés igénye, és előszeretettel alkalmaztak önkényesen alkotott egyedi helyneveket: *Mosonszentjános Moson-,* valamint *Rábapordány Rába-* előtagja hamarabb jelent meg a vasút használatában, mint a helységnévtárakban (PERGER 2017: 44). A postaszolgáltatás különösen akadozott a sok azonos nevű helység között vándorló küldemények miatt, hiszen például csak Szent-Mártonból és Szent-Mihályból több mint 20-20 volt. Az OKTB tételesen áttekintette a történelmi Magyarország több mint 12 ezerre rúgó helységnévállományát, és ennek mintegy 40 százalékában, megközelítően ötezer helységnévben hajtott végre névváltoztatásokat 1912-ig. Ezt tartalmazza az 1913-as, azaz Nagy-Magyarországra utolsóként vonatkozó helységnévtár Árva, Liptó, Hunyad és Fogaras vármegyék kivételével (Hnt. 1913). A fő célok megvalósultak, a homonimitás gyakorlatilag megszűnt, az összetéveszthetőség és a téves lokalizálás lehetősége erősen visszaszorult.

Az OKTB leginkább vitatott tevékenysége a nem magyar vagy nem magyar hangzású nevek tömeges magyarosítása volt olyan esetekben is, amikor a homonimák elkerülése ezt nem is indokolta (MIKESY 2013). Több ezer történelmi, erősen meggyökeresedett kisebbségi név esett ki ekkor a közigazgatási gyakorlatból. A fordításokon, illetve részfordításokon túlmenően *(Lupest > Farkasháza, Bierbrunn ~ Vyborna > Sörkút, Sztrazsó > Őrlak)* önkényes változtatások is történtek *(Szolocsina > Királyfiszállás, Strelecz > Őrszentvid).* A hangzásbeli változtatásoknál sokszor törekedtek arra, hogy az új névnek legyen közszói jelentése *(Kosztelec > Kosfalu, Velusócz > Velős),* sokszor viszont nem *(Grid > Göröd, Hrabócz > Rabócz, Zábrezs > Szeberézs).*

Az OKTB 1954-es megszüntetéséig nemcsak helységneveket, de több mint tízezer településrésznevet is törzskönyvezett (LELKES 2001). A törzskönyvezés folyamatának leírását, adatait és nyelvi elemzését MEZŐ ANDRÁS dolgozta fel kiváló munkáiban (1982, 1999).

Kifejezetten a térképi névírás normáinak kidolgozására, tehát a közigazgatásban használt neveknél jóval szélesebb körre kiterjedve jött létre a Magyar Királyi Állami Térképészeti Intézet (ÁTI) helynévbizottsága 1928-ban, amely a későbbiekben a Magyar Földrajzi Társaság (MFT) keretében működött. Előzménye az volt, hogy a polgári térképek és az iskolai atlaszok kiadói, a közös monarchiabeli szervezetből nemrég önállósult és népszerű turistatérképek kiadásába is belevágó magyar katonai térképészet, valamint a földrajztudomány képviselői körében eltérő névírási-névhasználati szokások alakultak ki. Egy ezeket tisztázandó vita a Földrajzi Közlemények hasábjain bontakozott ki 1927–1928-ban (BANNER 1927, CHOLNOKY–FODOR–TAKÁCS 1928, KÉZ 1928, STRÖMPL–BANNER–TAKÁCS 1928).

Jóllehet a vita elsősorban az idegen (külföldi) nevek használatáról (mai terminusokkal: az exonimákról és az átírási rendszerekről) szólt, érintette a legtöbb releváns problémát: a névtípusok (azaz a földrajzi jelleg) szerint eltérő írásmódok, a mesterszavak (azaz a földrajzi köznevek) egységes alakban és jelentésben való alkalmazását, az összetett földrajzi nevek kérdéseit, a kurrens és a történeti névanyag elkülönítését, a határon túli magyar területek névanyagának speciális kezelését, a fordíthatóság kérdését, az akadémiai helyesíráshoz való viszonyt stb. Különös erővel jelentkezett a német forrásokon alapuló névírástól való elhatárolódás, például hogy a *Turin* és a *Florenc* formák helyett a *Torino* és a *Firenze* kapjanak polgárjogot a nyelvünkben.

Az ÁTI/MFT helynévbizottságának működése A földrajzi nevek használatának új szabályai címet viselő közleményben teljesedett ki (MFT 1940), amely alapvetően TAKÁCS JÓZSEF korábbi munkáin alapul. A helynévbizottságban, illetve a megelőző vitában a helységnévtárak mint hivatalos források névanyagát teljes mértékben tiszteletben tartották, annak alkalmazásához kétség sem férhetett. Érdekesség a szabályzatban, hogy a külföldi településnevek írásában – a határon túli magyar területek kivételével – a helyi hivatalos nyelvi alakok akkor is elsőbbséget élveztek, ha egyébként volt bejáratott magyar alak (*Habana* volt a javaslat, nem *Havanna; Tehrán,* nem *Teherán* stb.), és a szupremácia elve a megszállt területekre és gyarmatokra is vonatkozott (*Brünn,* nem *Brno* [1940!]; *Calcutta,* nem *Kalkutta* stb.). Nagyon szűken szabták meg a „magyar nyelvkincsnek ma is köztudatban élő helységneveit": *Bécs, Velence* és *Varsó* belefért, *Athén, Bukarest, Damaszkusz* stb. esetében viszont inkább a hivatalos nyelvi alak átírását javasolja a szabályzat (MFT 1940: 7).

A szabályzat a természetföldrajzi nevek és mikrotoponimák helyesírásában az általános (köznyelvi) szabályok lehető legteljesebb érvényesítését írta elő, amelynek során a nyelvi szerkezet a döntő. A köznévi szóösszetételeket egybeírva, egy tulajdonnév és egy közszó összetételét kötőjellel kapcsolva, a melléknévi szerkezeteket pedig különírva rendeli; a közterületnevek esetében a *Kálváriatér, Attila-körút* és *Berlini tér* alakokat hozza például, más névtípusok közül a *Csalánpatak, Bivalyhalom* és *Embervölgy* egybe, a *Kígyós patak, Sági dűlő, Hegyes tető* és *Csendes óceán* külön, a *Ferenc József-csúcs* viszont kötőjellel írandó. Ez az írásmód még évtizedek múltán is megtalálható volt térképeinken. Mint láttuk, a háromféle nyelvtani szerkezethez háromféle írásmód járul, függetlenül a hely földrajzi jellegétől (összevetésül: ma a közterületi jellegre utaló valamennyi földrajzi köznevet egységesen különírjuk, azaz *Kálvária tér, Attila körút* és *Berlini tér,* a természetföldrajziakat pedig alapesetben kötőjellel, tehát *Bivaly-halom, Hegyes-tető, Csendes-óceán* és *Ferenc József-csúcs* stb.). Az akkori akadémiai helyesírás földrajzi nevekre vonatkozó részét illetően a helynévbizottság az elégedetlenségét fejezte ki, s remélte, hogy „ezeket az alaposan átgondolt, bevált és teljesen az akadémiai helyesírás általános elvein felépült szabályokat a Magyar Tudományos Akadémia is hamarosan az eddigi, ellentmondásokkal teli részletek helyébe iktathatja" (MFT 1940: 13).

Nyelvi norma tekintetében az idegen nevekre és a nyelvjárásiasságra tér ki a szabályzat. Az idegen nyelvű természetföldrajzi nevek és mikrotoponimák körében magyar alakokkal való helyettesítést ír elő a lehetséges esetekben, és még a fordítást is megengedhető módszerként ajánlja *(Brezini ~ Nyírjes, Ptácsnik ~ Madaras).* A tájszók közül az alaki eltérést („tájkiejtést") mutatókat köznyelvi formára kell hozni *(Ómafás högy > Almafás hegy),* de a valódi tájszók köznyelvi szavakkal való helyettesítését kerülni kell.

3.2. A Földrajzinév-bizottság megalakulása, jogi háttere. Az ECOSOC diplomáciai csatornákon terjesztett felhívása Magyarországon az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatalt (ÁFTH) mint állami térképészeti főhatóságot találta meg. Az ÁFTH elnöke a minisztériumokkal és országos hatáskörű szervekkel való konzultációk után a 111/1963. (T. 9.) számú utasításával hozta létre a Földrajzinév-bizottságot (FNB), amelyet az ÁFTH elnöke mellett működő tanácsadó és véleményező szervként határoztak meg; „feladata – a magyar államigazgatási helynevek kivételével – minden hazai és külföldi névre vonatkozóan, a helynevek megállapításával, helyes és egységes írásmódjának kialakításával, a külföldi (nem latin betűt használó országok) földrajzi nevek átírásának szabályozásával, a földrajzi nevek területi kiterjedésének elhatárolásával stb. kapcsolatos javaslatok, vélemények adása. Szakvéleménye kialakításánál tekintetbe veszi a mai földrajzi neveknek a történeti forrásokban fennmaradt formáit".

A nemzetközi normákon nyugvó, szabályozott földrajzinév-egységesítés igénye, mint fentebb láttuk, olyan helyzetben találta a szakmát, hogy az elvárások egy részének eleve megfelelt, különösen a helységneveket tekintve. A bizottság felépítését, a működési rendjét, a felvállalt tevékenységek körét alapvetően a térképi névírás legtapasztaltabb alakjának, Takács Józsefnek az előterjesztése alapján fogadták el. Az első ülésre 1963. június 18-án került sor. A bizottságban a következő intézmények kaptak helyet az ÁFTH mellett: Kartográfiai Vállalat, Központi Statisztikai Hivatal, Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium, a Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézete, Magyar Távirati Iroda, a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Bizottsága és Magyar Nyelvészeti Bizottsága, a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya és az Országos Levéltár. A bizottság első elnöke Radó Sándor, titkára Földi Ervin lett (MIKESY 2021).

A bizottság az ÁFTH megszüntetése után mintegy ötven évig a földművelésügyi tárca[3] földügyi és térképészeti részlegei mellett működött, 2020 óta pedig a Közigazgatási és Területfejlesztési Minisztérium biztosítja a működési feltételeket. A bizottság jogi helyzete igen érdekes volt 1989-ig, ugyanis ágazati alárendeltsége ellenére országos érvénnyel, egyes más igazgatási területeket érintő helynevekben is döntéseket hozhatott. A magyarországi hivatalos földrajzi nevekről szóló 71/1989. (VII. 4.) MT rendelet formailag is országos hatáskörű, a kormány mellett működő, egyes névtípusokban határozatot hozó szervezetté nyilvánította a bizottságot. A ma hatályos jogszabály a 303/2007. (XI. 14.) Korm. rendelet a magyarországi hivatalos földrajzi nevek megállapításáról és nyilvántartásáról. A rendelet értelmében az FNB dönt – az előírásoknak megfelelő beterjesztés után – a természetföldrajzi nevek többségéről, a vizek, védett területek, a fontosabb közlekedési objektumok és a nagyobb hidak nevéről; véleményezi a helységek, közigazgatási egységek, helységrészek és közterületek nevét; valamint állásfoglalást adhat ki egyéb, földrajzi neveket érintő kérdésekben.

A tagság időközben kiegészült az oktatásügyért, a külügyekért, a környezetvédelemért és a vízgazdálkodásért felelős kormányzati szervek, illetve a történet-, földrajz- és térképtudomány képviselőivel. Az FNB elnöke 1978-tól Földi Ervin, 2005-től Dutkó András, 2011-től a mai napig Koós Tamás.

A Földrajzinév-bizottság erős lendülettel kezdett az UNGEGN ajánlásai alapján készített munkaterv megvalósításába. A kezdeti időkben a helyesírási egységesítésre, a földrajzinévtárak alapelveinek a kialakítására és megvalósításuk első ütemére, valamint az országnevek rendezésére került a hangsúly, majd jöttek az ágazati nevek (elsőként a víznevek),

[3] Változó neveken, például Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium stb.

a földrajzinév-tár második üteme, és időközben az ún. államigazgatási helynevek egy része kapcsán is feladatot kapott a bizottság. A külföldi nevek magyar alakjainak meghatározása az 1985-ben megjelent Nagy világatlasz készítésekor csúcsosodott ki. Az ugyancsak az ÁFTH-hoz tartozó Kartográfiai Vállalat (KV) és a Földmérési Intézet (FÖMI)[4] munkatársai sok tekintetben biztosították az elengedhetetlen háttérmunkát az FNB működéséhez, esetenként sok tízezer névre rúgó adatgyűjtéssel, előfeldolgozással. A tárgyalási anyagokat az első néhány évben Takács József és Földi Ervin, majd mintegy negyven évig döntően az utóbbi készítette elő. Az alábbiakban bővebben tárgyalt részterületek bemutatása alapvetően Földi Ervinnek a precíz dokumentációján alapul.

3.3. Helyesírási kérdések. 1960 körül nem volt Magyarországon olyan részletes, a földrajzi nevek széles körére kidolgozott szabályrendszer, kézikönyv (példatár), amely figyelembe vette volna a földrajzi jellegek (névtípusok) és a földrajzi nevek formáinak rendkívüli változatosságát. Ráadásul az alapelvek tekintetében is két rendszer versengett: az akadémiai helyesírási szabályzat és a katonai térképészet belső szabályzata. Mindkettőnek – a saját előzményeik alapján – 1954-ben jelent meg újabb kiadása (AkH.[10], HTI-FNH.). Az akadémiai elvek különösen a többtagú nevek írásmódjában kerültek összeütközésbe a katonáknak a köznyelvi egybe-, külön- vagy kötőjeles írást követő gyakorlatával, mivel az utóbbi nem veszi figyelembe a nevek által jelölt helyek földrajzi jellegét, és csak a nyelvi szerkezettől teszi függővé az írásmódot (FÁBIÁN 1964).

Az ÁFTH alá tartozó vállalatok gyakorlatában derült ki, hogy a helyesírási szabályzatok nem elég részletesek ahhoz a névigényhez, amely egyrészt az 1 : 10 000 méretarány megjelenése, másrészt a megnövekedett egyéb polgári (pl. város- és idegenforgalmi, szakmai tematikus) térképek iránti igény, illetve a világatlasz újabb kiadásainak előkészületei okán keletkezett.

A szabályozás következetességéhez feltétlenül szükséges volt az alapelvek rögzítése és a terminológia megalkotása. Az előbbiek közül a leglényegesebb a tereptárgy és az íráskép összefüggésének a kimondása, azaz a név jelentésének (denotátumának) figyelembevétele, „mert a formailag hasonló, de más funkciójú nevek írásmódja eltérően alakulhat: *Hűvös-völgy* (domborzati név), de *Hűvösvölgy* (városrésznév), *Mátyás-hegy* (domborzati név), de *Mátyás utca* (utcanév)" (FöNMÍSz. 10). A terminológiai fejezet bevezeti az *igazgatási név,* a *földrajzi köznév* és a *földrajzi jellegű jelző* fogalmát, amely kategóriákhoz szabálypontok kötődnek, illetve az utóbbi kettő nélkülözhetetlen az összetett nyelvi alakulatok értelmezésében (MIKESY 2021).

Az időközben A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai címre váltó tervezet számos egyeztetés, kompromisszumos megoldás és egyszerűsítés, majd az MTA Elnökségi Helyesírási Bizottságának támogatása után 1965-ben jelent meg, és 92 szabálypontot tartalmaz az akadémiai helyesírás idevágó 23 pontjával szemben (FöNMÍSz.). A szabályzat az eseteket négy fő csoportba szervezi: egyelemű nevek (pl. *Debrecen*), az egybeírandó eseteket 11 pontban (pl. *Alsóbélatelep, Kisalföld, Nekaszáld*), a kötőjeleseket 21 pontban (pl. *Velencei-tó, Kis-Villám, Kál-Kápolna*), a különírásosakat 20 pontban (pl. *Urak asztala, Lengyel Népköztársaság, Baranya megye*) részletezi, és a függelék számos gyakorlati tudnivalót fejt ki.

A FöNMÍSz. elvei fölött nem járt el az idő: ez az alapja a ma érvényben lévő, új részletes szabályzatnak is, mely 1998-ban jelent meg A földrajzi nevek helyesírása címmel

[4] Később Földmérési és Távérzékelési Intézet.

(FNH.). Ezt az 1965. évi szabályzatot is jegyző FÁBIÁN PÁL, FÖLDI ERVIN és HŐNYI EDE szerzőhármas készítette elő, és megjelenése előtt elnyerte három akadémiai (egy nyelvi és két földrajzi) bizottság jóváhagyását. A szabályzat különös súlyt fektetett arra, hogy minden tekintetben harmonizáljon az akadémiai helyesírás (AkH.[11]) földrajzi nevekkel foglalkozó fejezetével. Ennek 12 pontjával szemben az FNH. 69 pontban részletezi a tudnivalókat.

A helyesírási szabályzat új kiadására több szempontból is égető szükség volt: az 1965-ös gyakorlatilag elérhetetlen volt, időközben új akadémiai helyesírás született, és fejlődött a terminológia. 1965 után ráadásul teljes földrajzinév-típusok standardizálása történt meg (vizek, helységrészek, tengerfenék-domborzat nevei stb.), a példaanyag jelentős része a történelmi változások miatt elavult (pl. *Csehszlovák Szocialista Köztársaság, Marx tér, Vörös Csillag Tsz.* stb.), továbbá erősen frissíteni kellett a függelékben tételesen felsorolt földrajzi köznevek állományát is. A bő harminc év alatt a részletesebb földrajzinév-tári munkák során (Fnt. II.), újabb atlaszokon, turistatérképeken és a nyelvészeti névgyűjtésekben hatalmas mennyiségű új névanyag került felszínre, amely számos megoldandó problémát hordozott magában.

A terminológiai rész legnagyobb újítása az *igazgatási név* kategória kiiktatása. Az FNH. alapján valamennyi közigazgatási és településrészi névtípust azonos szabályok szerint írunk. Az utóbbi vonatkozásában általános alapelv lett az egybeírás: *Ivánfahegyalja, Külsőkishomok, Madarasiszállás* stb., jól meghatározott kivételekkel: *III. körzet, Zsóri-üdülőtelep, Szabó Sándor-telep* stb.

Az Általános alapelvek fejezet – a nehézségeket jelző visszajelzések alapján – két jelentős szakasszal bővült. A földrajzi nevek bővülése azt taglalja, hogyan befolyásolja a többtagú földrajzi nevek írásképét az, hogy a meglévő szerkezet az elejére kap egy földrajzi jelzőt vagy a végére egy földrajzi köznevet (például *Nagy-Hárs-hegy,* de *Dél-kínai-tenger*). A földrajzinév-írás és a közszói helyesírás különbségei az azonos alapelvek ellenére magyarázatot igényeltek: ha a köznyelvben összetett szónak vagy szószerkezetnek minősülő egységek földrajzi névvé válnak, a tulajdonnévi jelleg érzékeltetése az írásképben is megmutatkozik aszerint, hogy földrajzi névként hogyan lesz elemezhető: *kőhegy > Kő-hegy; nagy homoksivatag > Nagy-homoksivatag; szép lány > Széplány; Ne kaszáld! > Nekaszáld*.

Ha különírt közszói elemekhez kapcsolódott a földrajzi köznév, azt az új szabály szóközzel fűzte a végére, ugyanis a kötőjel az általános helyesírási elvek szerint a szorosabban kapcsolódó szavak közé illeszthető. A FöNMÍSz. példái: *Kő alatti-szőlő, Pástra járó-dűlő, Maud királyné-föld* stb., ezzel szemben ezeket hozza az FNH.: *Szőlő alja dűlő, Határra járó dűlő, Mária asszony sziget* stb. Egyszerűsítési szándékából ered, egyszersmind a spontán kialakuló gyakorlatot szentesítette az az új szabály, hogy az utcanevekben előforduló, alapesetben kötőjellel írandó alakokat egybe kell írni: *Csörsz-árok utca > Csörszárok utca; Ferenc-hegyi út > Ferenchegyi út*.

Az új kiadványban jelentősen változott a kötőjellel kapcsolódó földrajzi köznevek listája, és csak azok kaptak helyet, amelyek konkrét névadatokban kerültek elő, és amelyeket élő földrajzi köznévnek minősítettek. A lista emellett kiegészült az újabb szakmai és tudományos terminológia elemeivel (*belvízcsatorna, palahegység, self, síkvidék* stb.), és akkurátusan számba vette az ún. összetett földrajzi közneveket is (tehát például a *föld* mellett megjelennek az *erdőföld, hereföld, irtásföld, kenderföld, szántóföld, telekföld* stb. alakok is).

3.4. Országnévjegyzék. Nemcsak nemzetközi elvárás, hanem a térképészet, a sajtó, az oktatás stb., de leginkább a diplomácia jogos igénye is a rendszeresen felújított hivatalos országnévjegyzék. Az 1960-as évek elején igen sok ország nevének nem rögzült még a végleges változata a nyelvünkben. Az FNB szakított a nemzetközi minták átvételével; minden ország esetében – bevett magyar név hiányában – a helyben hivatalos alakokból indult ki. Számos ország teljes nevének kezdetben nem állt rendelkezésre az eredeti nyelvű alakja és ezek hiteles fordítása, több ország államformája időközben változott, de még számos régebbi ország vagy függő terület neve is több változatban élt (*Colombia ~ Kolumbia* stb.), és egyes különleges szavak fordítása is bizonytalanságokat eredményezett (pl. *Les Valls d'Andorra* / *Andorrai völgyek ~ Andorrai völgység*). A korszak a gyarmati világ felbomlásának, nagy területekre kiterjedő világpolitikai változásoknak az ideje volt, amikor az uralkodó ideológiára való utalás rendszerint bekerült az országnevek teljes, államformát is tartalmazó alakjába. A jegyzék széles körű használhatósága érdekében a tartalom bővítéséről döntöttek, az eredeti alak nyelve, a nemzetközileg ismert névalakok, a korábbi magyar alakok, a bevett rövidítések, a problémás nevek megközelítő kiejtése stb. is a készülő országnévjegyzék tartalmi elemei közé került (MIKESY 2021).

Az országnevek magyar nyelvi környezetben előforduló alakjai erős változatosságot mutattak abban a tekintetben, hogy történetileg milyen mélyen ágyazódtak be, vannak-e hagyományos magyar alakok, illetve a nemzetközi használatot célszerű-e átültetni, latin betűs-e az eredeti országnév nyelve, az eredeti alakban van-e a magyar ábécétől eltérő betű, az államnévi alak tartalmaz-e a magyarban kevésbé jól visszaadható szót stb., így a teljes következetességről le kellett mondani. Mivel a saját alapelvek (például a köznévi elemek fordítása, *Cayman-szigetek* > *Kajmán-szigetek*) és a helyesírási szabályzat messzemenő figyelembevételével sem voltak elég erős támpontok például a magyaros írásmód indokoltságának a kérdésében (pl. *Szingapúr, Madagaszkár, Tanzánia*), a lista végül egyenkénti döntések sorozatából állt össze, éveken át tartó aprólékos forrásfeldolgozással, esetenként a külügy diplomáciai segítségét is kérve. Elvi álláspontra jutottak a több tagból álló és többes számú nevek *-i* képzős melléknévi alakjairól (pl. *Costa Rica-i Köztársaság, Comore-szigeteki*) és a hehezetes mássalhangzók, a *gh, th, bh* megtartásáról szókezdő esetben (pl. *Ghána, Bhután*). A teljes nevek alapesete a magyarban hagyományos jelzős szerkezet lett (pl. *Republik Österreich* > [nem **Ausztria Köztársaság*, hanem] *Osztrák Köztársaság*). Részfordítás és egybeírás esetén az idegen tag is magyaros átírású lett (pl. *Swaziföld* > *Szváziföld*).

Az eredeti forma tehát meghatározónak számított. Hiába volt már évtizedek óta ismert a német mintára használt magyar *Becsuánaföld,* a függetlenné vált ország saját elnevezésében *(Botswana)* nem volt 'föld' jelentésű elem, és a korábbi magyar forma nem volt levezethető a hivatalos alakból. A *Nyugat-Németország* rövid alak – hivatalos német rövid alak hiányában – közismertsége ellenére sem került a jegyzékbe. A legtöbb módosítás azonban nem a rövid, hanem a teljes, államformára is utaló alakok körében következett be, tisztázva ilyenek létezését (pl. *Japán Császárság*), aktualitását (pl. *India / Indiai Államszövetség / Indiai Unió / Indiai Köztársaság*) és a köznyelvi rész magyar megfelelőjét (pl. az *államszövetség* szó került Ausztrália teljes nevébe a *commonwealth* megfelelőjeként). Látható tendencia volt a *-ság/-ség* képző előnyben részesítése magyarosabb és országnévibb jellegű alakok formálására (*szultanátus* helyett *szultánság, emirátusok* helyett *emírségek, Andorrai Völgység*).

Az Országnévjegyzék lezárására 1970-ben került sor, azóta van Magyarországnak hivatalos listája ország- és államnevekről, külbirtokokról, függő területekről (FÖLDI szerk. 1971). A kiadvány biztosította valamennyi, a Kartográfiai Vállalatnál megjelent mű névírásának egységességét, ezáltal része lett a tananyagoknak, átvette a sajtó, és néhány kisebb megszorítással kijelenthetjük, hogy a diplomáciai gyakorlat is erre épült. Az Országnévjegyzék aktualizálása azóta is folyamatos.

Az 1970-es évek közepére már 55 helyen módosult a jegyzék, de nem jelent meg önálló kiadványban a szélesebb szakmai közönség számára; 1981-re aztán újabb sok tucat helyen történt változás az anyagban. Az újra tüzetes (tehát nemcsak a neveket, hanem a nyelveket, a jelzős alakokat stb. is érintő) vizsgálat alá vont anyag a Kartográfiai Vállalat gondozásában, térképi melléklettel jelent meg (FÖLDI–IHÁSZ szerk. 1982). A rövid és a teljes országnevek aktualizálásán túl (pl. *Iráni Császárság > Iráni Iszlám Köztársaság;* a Közép-afrikai Köztársaság rövid országnevének és Írország teljes nevének kiiktatása) néhány politikai szempont is feltűnik a kiadványban. A *people's republic : république populaire : народная республика* kifejezésnek országcsoportonként más alakját adták meg: Albánia, Kambodzsa, Kína, Lengyelország, Mongólia és természetesen Magyarország esetében a *népköztársaság,* Algéria, Angola, Banglades, Benin, Guinea, Kongó, Laosz és Mozambik esetében a *népi köztársaság* került a teljes államnévbe.

Külön tárgyalási anyag készült az országnevekben és a szócikkekben alkalmazható jelzőkről, hogy azok léteznek-e, meghonosodtak-e a magyarban. Az *afgán, indonéz, jordán, namíb* jelzők végül bekerültek az országnévjegyzékbe, szemben például az egyes forrásokban felbukkanó *bolív, nigér, tanzán* stb. szavakkal. Amikor *Brazília* a követségén keresztül szerette volna elérni, hogy *Brazil* legyen az ország neve a magyarban és *Brasília* a fővárosé, akkor meglehetős egyértelműséggel jelentette ki a bizottság, hogy a *brazil* szó nálunk kizárólag melléknévi jelentésű.

Az 1990-es évek első felében a hidegháború vége a nemzetközi erő- és politikai viszonyok gyors átalakulását hozta magával. A tér újraosztása szükségszerűen megmutatkozik a földrajzi nevekben is, jelen esetben az országnevekben. A kiterjedt szövetségi államok (Szovjetunió, Jugoszlávia, Németország) felbomlásán vagy átalakulásán túl az egyes országok teljes, az államformára és esetenként az uralkodó ideológiára is utaló hivatalos nevének változásai már-már a gyarmati idők lezárásának a volumenét idézték, és a változások naprakész állásfoglalást igényeltek. Formalitásnak tekinthetőek azok az esetek, amikor az országok a teljes nevüket alakították az 1989–90-es politikai változásokat követő alkotmányos rendnek megfelelő alakúra, pl. a *szocialista* és a *népi* jelzők elhagyásával: *Albán Szocialista Népköztársaság > Albán Köztársaság, Benini Népi Köztársaság > Benini Köztársaság, Román Szocialista Köztársaság* > ø (Románia azóta csak a rövid országnevet használja). Kodifikálni kellett új német szövetségi tartományok neveit (*Mecklenburg-Elő-Pomeránia < Mecklenburg-Vorpommern*), és Jugoszlávia esetében is több tisztázni való volt (pl. *Macedónia ~ Makedónia, Bosznia és Hercegovina ~ Bosznia-Hercegovina, Crna Gora ~ Montenegró*). A szétesett Szovjetunió esetében nemcsak új jogalanyok, új államjogi státusok (független országok, autonóm körzet, autonóm terület) jelentek meg, hanem az orosz nyelv is elvesztette általános közvetítő nyelv jellegét. Hagyományosan magyar (pl. *Fehéroroszország, Moldova*), és helyi nyelvi alapú formák (pl. *Kirgizia > Kirgizisztán*) kaptak teret. Oroszországon belül ekkor kapták egységesen a *-föld* utótagú magyar elnevezéseket mindazok az autonóm nemzetiségi körzetek (*Burjátföld, Jakutföld, Mordvinföld, Nyenyecföld, Csecsen- és Ingusföld, Hanti- és Manysiföld* stb.), amelyeknek nem volt olyan hagyományos magyar neve, mint például Baskíriának és Karéliának.

Precedensértékű lett Burma és Elefántcsontpart esete. Mindkettő diplomáciai úton kérte a világ országait nevük idegen nyelvi alakjainak megváltoztatására. Az előbbi megváltoztatta saját belső elnevezését, és kezdeményezte a világszervezeteknél a nemzetközileg széles körben használt – tehát kifejezetten magyarnak nem tekinthető – *Burma* alak megváltoztatását is. Az FNB az alapvetően megváltozott körülményekre tekintettel formálta az új *Mianmar* nevet. Az utóbbi esetben egy jól funkcionáló magyar nevet kellett volna olyanra változtatni, amely a magyarban ismeretlen karaktereket tartalmazott volna *(Côte d'Ivoire),* és egyébként sem történt olyan változás az ország belső vagy külső politikai helyzetében, amely új alak kodifikálását tette volna szükségessé, így– a nemzetközi tendenciával szemben – maradt az *Elefántcsontpart*.

Az országnévjegyzéknek újabb nyomtatott kiadványa nem jelent meg. A legfrissebb változat a Földrajzinév-bizottság honlapján érhető el (FNB-honlap).

3.5. Helységnevek. A helységnevek különleges helyet foglalnak el az FNB tevékenységének történetében. Minden bizonnyal az egyik legfontosabb névcsoportról van szó, akár a központi nyilvántartásokat és a közszolgáltatásokat nézzük, akár a történeti folytonosság és a személyes identitás oldaláról közelítünk. Az Országos Községi Törzskönyvbizottság 1954-es megszüntetése után évtizedekig nem volt szakmai felelőse e területnek. Az FNB-t az 1970-es évek második felétől azonban jogi felhatalmazás nélkül is egyre gyakrabban találta meg helységnevekkel kapcsolatos véleményezési feladat, majd az 1989. évi minisztertanácsi rendelet és a helyi önkormányzatokról szóló, 1990. évi LXV. törvény formálisan is az FNB hatáskörébe utalta e területet: új helység alakulása vagy egy helységnév változása előtt kötelező kikérni a bizottság véleményét.

Az alábbi eset jellemző a korábbi korszakra, amikor a névalak feljebb, politikai szinten dőlt el. Az 1952-ben Kecskemét határából kiszakadt, Alsószentkirály és Felsőszentkirály pusztákból alkotott falu eredetileg az előzmény nélküli, helyben ismeretlen és indokolhatatlan *Lászlófalva* nevet kapta. 1987-ben a település kezdeményezte a *Szentkirály* név felvételét. A bizottság teljes mértékben egyetértett a névváltoztatás szükségszerűségével és a felsorolt történeti indokokkal, viszont megkülönböztető előtagos alakot látott indokoltnak, mivel az előtag nélküli alak korábban már foglalt volt. A bizottság elsődlegesen a *Kunszentkirály*-t javasolta. A Tanácsi Hivatal döntése szerint a falu mégis felvehette a *Szentkirály*-t, ezáltal sérült a helységnevek egyértelmű azonosíthatóságának elve.

A KSH az FNB-vel együttműködve határozta meg a helyesírási egységesítésre felterjesztett helységnevek körét 1979-től kezdődően. Összesen 34 lexikai elem 82 helységnévi előfordulását vizsgálták meg KISS LAJOSnak, a bizottság tagjának akkor megjelent munkája, A földrajzi nevek etimológiai szótára (1. kiadás: 1978) alapján. A köznyelvi alaktól (többnyire hosszúságjelölésben) eltérő elemeken túl alapvetően az olyan eseteket tekintették át, amikor egy szó többféle változatában fordul elő a helységnevek körében. A *hárs* + *-gy* képzés eredménye háromféle írásbeli formában volt (és maradt) hivatalos: *Hásság, Somogyhárság, Zalahásháqy;* a *Farkasgyepű*-vel szemben állt a *Gyepükaján,* a *meggyes*-ek egy része *Medgyesbodzás* és *Medgyesegyháza* formában élt. A *víz* és *híd* szavakkal alkotott nevek több lépcsőben, de többnyire átestek a javításon *(Hosszúvíz, Galgahévíz, Vízvár; Óhíd, Rábahídvég),* más esetekben szórványos pontosítások történtek: *Bucsuszentlászló, Füzvölgy, Gyepükaján, Lökösháza* > *Búcsúszentlászló, Fűzvölgy, Gyepűkaján, Lőkösháza.*

A rendszerváltozás utáni első években több mint száz községalakítási kezdeményezés történt. Többségükben korábbi községek újraönállósodása (például Edelényből kivált

Abod, Balajt, Damak és Ládbesenyő) vagy hivatalos forrásokban már regisztrált, helyi intézményekkel bíró településrészek önállósodása (pl. Berekfürdő, Bocskaikert, Csabaszabadi, Eplény, Farkaslyuk, Kulcs) történt, melyek jóváhagyása puszta formaság volt. Mégis született néhány olyan döntés, mely precedensértékkel bírt a továbbiakra. Mindenekelőtt megfogalmazódott az az alapelv, hogy az új községnevek véleményezésekor a történelmi Magyarország teljes területére tekintettel kell lenni, ezért Piliscsaba *Jászfalu* nevű településrésze a *Pilis-* előtagot kapta a felvidéki *Jászfalu*-ra (szlovákul *Jasová*-ra) való tekintettel. A tipikusan településrészi földrajzi köznévi jellegű *-puszta* és *-telep* utótagok megmaradhattak helységnevekben is (*Tarjánpuszta* és *Rudolftelep*). A helységnevek kialakult rendszerével ellentétesnek tartotta a bizottság és nem támogatta a többes számú *(*Dabasszőlők)* és a kötőjellel kapcsolt kettős neveket (*Dunakeszi-Alag, Zalaszentlászló-Gyülevész* stb.).

Az ideológiai alapon megváltoztatott nevű Pátró, Rádó, Tardosbánya és Magyarfalva visszakaphatta korábbi bevett, történelmi beágyazottságú nevét: *Nemespátró, Nemesrádó, Tardos* és *Harka,* jóllehet a *nemes* elemnek a relevanciája nem tért vissza. A *Leninváros > Tiszaújváros* változás járt egyedül új név adásával. A bizottság a támogatás megadásakor nemcsak a helységnévrendszerbe való illeszkedést mérlegelte, hanem a *Sztálinváros > Dunaújváros* névalakulás történelmi és szimbolikus párhuzamosságát is.

A lakotthelyek rendszere a közigazgatásban az utóbbi időben annyira stabilizálódott, hogy új helységek alakítására való kezdeményezések elvétve akadnak, és többnyire azok sem jutnak el a népszavazásig, amellyel az új helységnevet meg kell erősíteni.

3.6. Földrajzinév-tárak. Az FNB a hazai névhasználat egységesítésére hármas ütemezésű programot vett fel a feladatkörébe, méretarányokhoz kötötten egyre nagyobb névmennyiség rendezését és közrebocsátását tervezve minden olyan névtípusban, amely a KSH helységnévtáraiban nem szerepel.

Első lépésként a kiemelkedően fontos természetföldrajzi nevek egységesített állományának, tulajdonképpen egy kis méretarányú térkép névanyagának kellett elkészülnie. Ennek a méretaránynak a névanyaga megfelelő alapot nyújt a nagyközönségnek szánt legtöbb kiadvány, így az atlaszok, oktatási segédanyagok elkészítéséhez. A források igen sok névváltozata miatt cédulákon feldolgozták hosszú évtizedek földrajzi szakirodalmát és térképészeti kiadványait, majd 765 névre tettek javaslatot. A rendszerezésben figyelembe vették a BULLA BÉLA-féle tájbeosztást (1962: 80) az MTA Földrajzi Kutatóintézetének korrekcióival. Az anyagot részletesen kidolgozott lokalizációval munkatérképre vitték, majd a sokszorosított munkatérképeket a helyi intézményeken (felsőoktatási intézményeken, múzeumokon, honismereti egyesületeken, járási hivatalokon, vízügyön stb.) keresztül a széles nagyközönséggel véleményeztették. Ez a módszer újdonságnak számított, és meglepően nagy sikere volt. A névanyag mintegy harmadát érintették a helyi javaslatok. Így került be a tervezetbe például a *Homokhát, Piszkés-tető, Nyugati-főcsatorna,* illetve a javaslatok szerint lett kiemelt változat például a ma már közismert *Tubes* (a *Mecsek-tető* helyett), a *Móri-víz* (a *Mór–Bodajki-vízfolyás* helyett), a *Csaronda* (a *Csaroda* helyett), a *Szársomlyó* (a *Harsányi-hegy* helyett). A több száz észrevétel feldolgozása és egyeztetése után, 1971-ben látott napvilágot az anyag a Magyarország földrajzinév-tára sorozat első köteteként (Fnt. I/a). A kis kötet hosszú évtizedekig meghatározta az atlaszok és a földrajzi tananyag névanyagát, és – a tájbeosztás kivételével – mind a mai napig erősen érezteti hatását.

Ugyanezen a címen 1982-ben bővített, részben átdolgozott kiadás jelent meg, gondosan kivitelezett, 1 : 500 000 méretarányú térképmelléklettel (Fnt. I/b). A kiadványt nemzetközi használatra is szánták, így angol értelmező részek, valamint az ábécé IPA/APhI kódjai is helyet kaptak benne. Egyszerűsödött a földrajzi köznevek használata (pl. *lapály* helyett *síkság*), érvényesítették az újabb helyesírási elveket, többek közt az egybeírandó tájnevekkel kapcsolatban, és nagyobb összhangot teremtettek az újabb földrajzi szakirodalommal. Az első kiadáshoz képest például *Aggteleki-barlang* > *Aggteleki-cseppkő-barlang, Arany-hegyi-patak* > *Aranyhegyi-patak, Duna-kanyar* > *Dunakanyar, Hajdú-hát* > *Hajdúhát, Karancs* > *Karancs-vidék, Solti-lapály* > *Solti-síkság* került a névanyagba. Nyilván a földrajzilag korrekt ábrázolhatóság szempontja is közrejátszott abban, hogy a *Palócföld* kikerült, ellenben a *Matyóföld*-et felvették. Érdekes, egyben mintaszerű helyi kezdeményezés után a *Zselicség* tájnév helyett a *Zselic* alak került az újabb kiadásba.

A földrajzinév-tári program második üteme az 1970-es évek közepén vett lendületet. A Földrajzinév-bizottság először is elfogadta a FÖLDI ERVIN által készített szerkesztési utasítást, s a kivitelezés mintegy hét éve folyamán döntött a felmerült nyelvi, névhasználati kérdésekben, ágazati egyeztetéseket folytatott (legnagyobb volumenében az Országos Vízügyi Hivatallal), majd először munkabizottságban véleményezte, később teljes üléseken jóváhagyta a névanyagot. Az operatív munka túlnyomó többsége a Kartográfiai Vállalatnál készült. Az eredmények 19, megyei bontású kötetben láttak napvilágot 1978–1981 között (Fnt. II, vö. MIKESY 2022).

A Földrajzinév-tár II. gyűjtőköre a céljának megfelelően általános volt, azaz kiterjedt valamennyi földrajzi jellegre a megyei jogú várostól a pontszerű, de jellegzetes tereptárgyakig. A nevek mennyiségében azonban súlyos kompromisszumokat kellett kötni, ugyanis a megvalósítás észszerű anyagi keretei akkor egy 1 : 150 000 méretarányú térképen való ábrázolást tettek lehetővé. Így súlyozni kellett a feltétlenül ábrázolandó névtípusok között, és a térképi hely általában is alapvetően befolyásolta a felvehető nevek körét. Ennek elsősorban a belterületi részek kidolgozottsága látta a kárát. A külterületi nevek vonatkozásában a nevek sűrűsége átlagosan az 1 : 50 000 méretarányú térképekének felel meg, emiatt a kisebb objektumok esetében a lokalizáció kívánnivalókat hagyott maga után.

Az Fnt. II. névállományához több százezer karton készült, feldolgozva 250 forrást, köztük a teljes országot lefedő térképműveket. A fő források a topográfiai térképek, statisztikai kiadványok, vízügyi térképek, turistatérképek, a nyelvészeti névgyűjtések és a menetrendek voltak. Elvégezték (amennyire lehetett) az egy helyhez tartozó névváltozatok azonosítását, ami a számos szöveges forrás adatait illetően például meglehetősen nagy kihívást jelentett. A kartonokon nemcsak a névalakokhoz szorosan kötődő adatok szerepeltek (forrásmegjelölés, típus, lokalizáció, keresőnégyzet), hanem minden olyan körülmény is, amely a névalak megformálását befolyásolta; például családnévi eredet esetén a kinyomozott családnév vagy a szomszéd település névanyagával való összehangolás (MÁRTON 2013). A névkartonok anyagából helyi egyeztetési űrlapok készültek, melyeket az előzetes névterv vonatkozó részletével együtt a helyi tanácsok által kijelölt, jó helyismerettel rendelkező adatközlők segítségével véleményeztek. Az egyeztetéseket a FÖMI saját és szerződéses munkatársai végezték.

A legfontosabb részfeladatok a helyesírási egységesítés, a vízfolyások és csatornák nevének egységesítése, a nyelvjárási alakok kezelési módjának kidolgozása (tájszóhasználati kérdések), a használandó földrajzi köznevek körének meghatározása és az idegen (nemzetiségi) nyelvű földrajzi nevek írásmódjának kialakítása volt. Ilyen jellegű megfontolások

természetesen minden korábbi térképszerkesztési munkának is a részét képezték, azonban – a változatokat is beleszámítva – több százezres névbázis korábban nem állt rendelkezésre. Így az Fnt. névanyagának tárgyalása a korábbi irányelvek és szabályzatok (köztük a FöNMÍSz.) folyamatos kiegészítésével járt együtt, hiszen korábban sehol fel nem jegyzett, problémás névalakok ezrei jöttek elő.

A FöNMÍSz. függeléke tartalmazza a kötőjellel kapcsolódó és az *utca, út, tér* stb. jellegű, így külön írandó földrajzi közneveket. Már az első, 1976–1977-ben tárgyalt, Győr-Moson-Sopron megyei anyag 56 elemmel egészítette ki az első, és 6 elemmel a második kategóriát: *árokköz, csikólegelő, csucska, irtásföld, gulyajárás, közlegelő, legelőerdő, rétköz, szérűhely, televény, tóköz, vitéztelek* stb., illetve *csordaút, hegyút, tagút* stb. Az *-s* képzős növény- és állatneveket (*kányás, nyulas* stb.) ab ovo a földrajzi köznevek közé utalták, még ha nem is szerepeltek a különböző összeállításokban. 1978-ra több mint 1800 szót azonosítottak természetföldrajzi – azaz kötőjellel kapcsolódó – köznévként. A terjedelmes lista számos elemét végül történetinek, elavultnak minősítették, és a helyesírásban nem földrajzi köznévi jelleggel vették figyelembe: *bágy, böcök, csuhu, danca, hamzsik, kuhar, kutyika, malogya, szécs, szegellő, szölevény, tárnica* stb.

A földrajzi nevekben előforduló tájszavak esetében a döntést több alkalommal elvi szinten, sokszor azonban egyedi mérlegeléssel hozták meg. Az előbbire példa, hogy a nagy tömegben előforduló és a köznyelvi változathoz képest szabályos hangtani eltéréseket mutató változatok egységesen a köznyelvi formájukban kerültek az Fnt.-be: *főd, högy, magos, rít* > *föld, hegy, magas, rét.* A kevés szóalakot érintő és jelentősebb eltérések megmaradnak a javasolt névalakban: *abrincs*, *csárit, kalán, rétla, zsiba*. Ugyancsak eredeti formájukban maradnak meg a hangrendi átcsapást mutató változatok (pl. *rakottyás ~ rekettyés, galagonyás ~ gelegenyés*) és a szótőbeli különbségeket mutató képzett alakok (pl. *fenyős ~ fenyves, madaras ~ madáros, tölös ~ tölgyes; makai ~ makói, tápai ~ tápéi*), bár kétségtelen, hogy ezeknek van köznyelvi változatuk. Akkor még nem jelent meg az Új magyar tájszótár, más szótáraink pedig nem tartalmaztak olyan mélységben nyelvjárási anyagot, hogy az a helynévkincs feldolgozásában erős támpontot jelenthetett volna. Minden megyei kötet tárgyalása során meghatározták, hogy mely szavak esetében kell a köznyelvi alakra – köznyelvi változat hiányában pedig egységesen egy kiemelt változatra – módosítani a névbeli előfordulást (*bessenyő* > *besenyő, gyöp* > *gyep, körtéles* > *körtélyes, parag* > *parrag, töllös* > *tölös* stb.), és mely esetekben kell változatlanul megőrizni a tájszót (*beretvás, csollányos, hajagos, rókalik* stb.)

Az Fnt. II. szerkesztése során nem várt erővel jelentkezett a nemzetiségi nevek kérdése, amelynek az az előzménye, hogy a 19. század utolsó évtizedétől kezdve több hullámban szinte az összes, szóba jöhető térképi forrásban magyarosították a helyneveket (MIKESY 2019b), ezért az előkészületi munkák során a probléma nem jelentkezhetett. Megfelelő kompetencia és szakemberek hiányában kétarcú megoldás született: ha egy névnek fellelhető volt a forrásanyagban az adott nyelvi változata, akkor azt megtartották (pl. *Kohlenberg, Mittelsteiner*), más esetekben pedig a hangzás utáni átírást alkalmazták (pl. *Sztáriháj, Zsilavec, Sloszberg, Langevize*). Az utóbbi megoldást a térképészetben akkor széles körben alkalmazták mind a szomszédos országok magyar mikrotoponimáit illetően, mind a nyugat-európai kisebbségek esetében. A földrajzi nevek szerepe a kulturális örökség őrzésében névírási szempontként jó két évtizeddel később vált a szakmai diskurzus egyik vezető témájává. Mindenképp előremutató, hogy az FNB nem zárta ki kategorikusan a kisebbségi neveket.

Az Fnt. készítéséhez kapcsolódó részfeladatok között a folyóvizek és csatornák nevének egységesítése az egyik legégetőbb, legérzékenyebb és legtöbb egyeztetést kívánó pont volt. A vízrendszer kisebb tagjai közül a legtöbb sok települést, gyakran több megyét érint, még közepes méretarányokban is több szelvényre eshetnek, és általános tapasztalat, hogy településenként, szelvényenként más-más név lehet használatban, illetve feltüntetve. Összefolyáskor az alsóbb szakasz nevében a források hol az egyik, hol a másik ág nevét viszik tovább. A földrajzi köznevek feltüntetésére/hiányára a névtestben (pl. *Ikva* vagy *Ikva-patak*) ugyancsak nem állt rendelkezésre autentikus forrás. A vízügyi nyilvántartás saját nevezékrendszert alkalmazott, melyben erős szerepet kapott a számjegyekkel való kódolás és a műszaki szakszavak névbe illesztése (pl. *VIII/8. sz. mellékág, Nagy-foki lecsapoló csatorna*), valamint egyéb szokások, például a vizeknek a két végpontjukról való elnevezése (pl. *Hédervár–Darnói-csatorna*). A körülmények folytán a névváltozatok rendkívül nagy száma állt elő.

Az Fnt. keretében a vízfolyásokról és csatornákról összesített kimutatás készült a helységenként tagolt, helyi javaslatokat már tartalmazó kartonokból, hogy a vízügyi szervezetekkel való egyeztetés és az FNB-ben való jóváhagyás céljára áttekinthetővé tegyék a helyzetet. A kartonokra természetesen felvezették a legfrissebb vízügyi térképek adatait is (OVH 1976). Az összesítéskor az is kiderült, hogy számos víznevet pótlólagosan kell beilleszteni a községekhez, ugyanis se a lakosok, se a térképi források nem tartották őket számon. Az egyesített vízfolyásjegyzékek a fő alak meghatározásán kívül az esetleges elírások, téves tagolások tisztázására is alkalmat teremtettek (pl. *Patkó-kúti-árok > Palkó-kúti-árok, Nyerses-patak > Nyerges-patak, Birki-tói-árok > Birkitói-árok*). A vízügyi igazgatóságokkal folytatott megbeszélések során törekedtek az egyszerűségre, a felesleges elemek kiiktatására (pl. *Hortobágy-főcsatorna > Hortobágy, Kis-Pándzsa-ér > Kis Pándzsa, Kápolnai-Gürü-csatorna > Gürü-csatorna*), a vízfolyásszakaszok egyesítésére (pl. a felső folyáson *Bittva-patak,* lejjebb *Bittva* > egységesen *Bittva; Perint-patak + Újperint + Sorok-Perint + Gyöngyösi-árapasztó* > egységesen *Perint*). Az élő helyi nevek feltétlenül elsőbbséget élveztek, ha a szomszédos településeken használt változatokkal összhangban voltak (pl. *Kovács-patak > Csevice, Pismány-patak > Sztaravoda*), illetve ha nem egyszerű földrajzi köznevek (pl. *Árok, Kanális*) voltak. Ha azonban a vízügyi szakemberek a számmal való azonosítást feltétlenül szükségesnek tartották, akkor kettős, a számokat zárójelbe tevő megoldásokat alkalmaztak; például *Kolon-tói (III.)-övcsatorna.*

A Földrajzinév-tár II. összes kötete még meg sem jelent, amikor elkezdődött a harmadik ütemnek, a legnagyobb részletességre törekvő névállomány kialakításának az előkészülete. Azt csak ez a – kis megszorításokkal – méretarányi korlátoktól mentesen teljességre törekvő ütem tűzhette ki célul, hogy a földfelszín valóságos tagoltságának megfelelő részletességű helynévi adatállomány jöjjön létre: a névvel jelölt helyek elhatárolása és az élő nyelvhasználatból adatolt, történetileg kialakult, így rendkívül összetett kulturális örökséget hordozó neveknek az egyértelmű hozzárendelése a jelölt földfelszíni részlethez. A Földrajzinévbizottság több ülésen tárgyalta, majd jóváhagyta a kísérleti terepmunkák tapasztalataival érlelt belső utasítást. Mind az Fnt. II. készítése során szerzett tapasztalatok, mind a nyelvészeti névgyűjtések anyagai világosan mutatták, hogy a nagy méretarányú térképek névanyagához nem állt rendelkezésre megfelelő minőségű forrás: gyakorlatilag a nulláról kellett indulni, mert a meglévő állományokat is ellenőrizni kellett. Az is előfordult, hogy két különböző fajtájú, 1 : 10 000 méretarányú, ugyanarról a helyről készült térképen egyetlen

közös név sem volt. Bár a térképi névírásnak minden esetben van névkonzerváló, kultúraőrző szerepe, az 1983-tól kibontakozó névrendezésnek[5] kifejezett célja volt, hogy a térképek névanyagát felülvizsgálja az élő névhasználat figyelembevételével. A névkincs jelentős része korábban ugyanis nem került térképre. Ennek számos oka volt, itt azonban elég annyit kiemelni, hogy a topográfiai szakágban a kisebb méretarányok nem tették lehetővé a teljesebb névállomány feltüntetését (számos esetben az ellenőrzés hiányosságai is gyengén megírt szelvényekhez vezethettek), a kataszteri ágban pedig a névírás a telekkönyvi nyilvántartással volt szoros összefüggésben, más nevek feltüntetése csak erős megszorításokkal tartozott a feladatkörébe. Az utóbbiak örökösének számító földmérési alaptérképeken a névrajz esetleges. A harmadik ütemtől így azt is várni lehetett, hogy megteremti a topográfiai és a földmérési térképek névírási egységét.

Világosan látszott, hogy az egyenként minden településen, kiképzett szakember által végrehajtott felmérés megkerülhetetlen. A névrendezés nagy vonalakban az alábbiak szerint zajlott és zajlik. A földrajzi nevek írásában és gyűjtésében képzett szakemberek előzetesen összeállítják egy helység névrendezési anyagát az összes releváns forrásból (az Fnt. II.-höz képest volumenében a kataszteri térképek levéltári feldolgozása jelentett hatalmas többletet). Így rendelkezésre állnak munkatérképek a térképi források anyagával, valamint statisztikai és mezőgazdasági kimutatások, fénymásolatok szöveges dokumentumokból, alapvetően a megyei nyelvészeti névgyűjtés anyagából is stb. A helyszíni egyeztetés támogatására a tanácsok (később önkormányzatok) – esetleg más szervezetekkel együtt – a helyi lakosság köréből összehívják a legjobb helyismerettel rendelkező adatközlőket. A névrendező az élő helyneveket oly módon kérdezi ki, hogy a nevek lehetőleg lefedjék az adott község teljes területét. A területek elhatárolását erős vonallal megrajzolja a munkatérképen. Felméri a vonalas és a pontszerű tereptárgyakat, a nevekkel jelölt objektum földrajzi jellegét. Rákérdez a forrásanyagokban szereplő valamennyi névre. A kikérdezés eredményét egyeztetési űrlapon vezeti, amelyen gondosan megjelöli, mely neveket nem ismeri senki, melyek vannak kiveszőben, vagy éppenséggel melyeket javasolják a legerősebben a bizonyos elkülönített és ábrázolt földfelszíni részletek nevéül. Az űrlapra felvezetik a nevek írásmódjának meghatározásához fontos információkat, például hogy az előtag családnévből származik-e, elpusztult település nevét őrzi-e stb.

A méretarány kérdésében viszonylag hamar eldőlt, hogy a kezdetben alkalmazott 1 : 25 000 topográfiai szelvények nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Az 1 : 10 000 méretarányú külterületi átnézeti térkép volt az egyetlen olyan térképfajta, amelyet viszonylag könnyen, különösebb adminisztráció nélkül be lehetett szerezni, nem kellett hozzá titkos ügykezelési jog (TÜK), így külsős személyeknek munkavégzés céljából át lehetett adni. Maga a névrendezés nem korlátozódott az 1 : 10 000 méretarányra, mégis – általános tapasztalat szerint – az ilyen méretarányú térképek alkalmasak a földrajzi nevek legszélesebb körének jól lokalizált feltüntetésére a külterületeken (ne feledjük, a digitális korszak előtt vagyunk). A belterületeken csak a településrészek és az épített környezet nevezetes objektumai tartoztak a célkitűzésekhez, de ezeken kívül számos olyan közterületnevet is megörökítettek a munkatársak, amelyek ugyan nem hivatalos nevek, de jelentős szerepük van a helyi névhasználatban, és komoly kulturális örökséget hordozhatnak magukban.

[5] A *névrendezés* kifejezés alatt azt a folyamatot értjük, amelybe beletartozik egy helység ismert névanyagának a feltárása a releváns forrásokból, a helyi (terepi) névegyeztetés és az eredmények feldolgozása táblázatosan és névelhelyezési térképvázlattal.

Az 1 : 10 000 méretarányú külterületi átnézeti térképek igen csekély térképi tartalommal jellemezhetők. Ez a körülmény alkalmassá tette e lapokat arra, hogy a helyi egyeztetések, majd az anyag tisztázása során is jó névelhelyezési vázlatokat készítsenek rajtuk.

A névrendezés eredménye egy földrajzinév-jegyzék a javasolt helynevekkel és egy névelhelyezési vázlat. Az irodai feldolgozás során pontosították az írásmódokat, levelezés útján visszakérdeztek a névhiányokra vagy a bizonytalan lokalizációra, továbbá kivonatokat készítettek a felmért névállományból más adatgazdáknak egyeztetés céljára, például a víznevekből az Országos Vízügyi Hivatalnak (OVH), településrésznevekből pedig a Központi Statisztikai Hivatalnak (KSH).

A névrendezések első tapasztalatai azt mutatták, hogy a lakosság és a helyi illetékesek rendkívül együttműködően álltak a munkához, s örömmel fogadták, hogy a térképek névírása a kultúrájuk képe lesz. Az előzetes várakozásoknak megfelelően nagy mennyiségben jöttek elő korábban sehol nem adatolt névalakok. Az új módszerrel a regisztrált nevek száma mintegy három-ötszörösére bővült az Fnt. II.-höz képest. A kísérleti névrendezésbe bevont Tiszatarjánban a 26-tal szemben 107-re, Nagytevelen 12-vel szemben 39-re rúgott a névrendezett állomány.

A földrajzinév-tár harmadik üteme nem fejeződött még be, jelenleg az ország területének mintegy 70%-ánál tart. Az anyag a Nemzeti Térinformatikai Alaptérképen fog megjelenni.

3.7. Exonimák, határokon túli magyar névalakok. Az UNGEGN (és annak korai előzményszervezetei) számára a külső (külföldi, távoli, nyelvterületen kívüli) földrajzi objektumok nevének kezelése az egyik legérzékenyebb kérdés: a nyelvek és kultúrák találkozásának, a hatalmi helyzet megnyilvánulásainak a terepe, afféle ütközőzóna, mely szélsőséges esetekben valódi konfliktusok forrása is lehet. A dolog természetéből fakadóan a névváltozatok száma globálisan kezelhetetlen méretűvé nőhet (Jeruzsálem nevére például megszámlálhatatlan különböző írásos alak létezik). Az *exonima/endonima* fogalompárt az UNGEGN vezette be az 1970-es években, a helyben hivatalos/nem hivatalos státust tekintve alapvető kritériumnak. A korai ajánlások a nemzetközi kommunikáció sikeressége érdekében – az UNGEGN mandátumának megfelelően – az exonimák számának minél erősebb csökkentésére irányultak. Később fokozatosan változott a szemlélet abba az irányba, hogy az exonimák minden kultúrának a szerves részét képezik, és megőrzendő szellemi örökségnek számítanak. 2002-től az UNGEGN keretében exonima-munkacsoport működik (Working Group on Exonyms, vö. WGE). A kérdéskör áttekintését adja POKOLY (2013).

A magyar exonimák és egyben az egyes országok szuverenitásán kívüli helyek eddigi legszélesebb körű számbavételére és meghatározására, névhasználati elvek kialakítására akkor került sor, amikor a Kartográfiai Vállalat (KV) egy gyökeresen új világatlasz kiadását határozta el az 1970-es évek derekán. Az tulajdonképpen természetesnek számított akkor, hogy a névanyag problémáit alapvetően a Földrajzinév-bizottság instrukciói szerint oldják meg. A bizottság 1977-től 1985-ig szinte folyamatosan foglalkozott a témakörrel. A KV a minőségi követelményekből nem kívánt engedni, mivel a világatlaszra afféle szakmai csúcsteljesítményként gondolt, így az végül nyolc év alatt, 1985-re érett kötetté. A Nagy világatlasz címen megjelent mű minden korábbinál részletesebb névanyagot tartalmaz: a névmutató 140 nagy alakú oldalán 6 apró betűs hasábban 90 ezer földrajzi nevet találhatunk (VESZELY 2014).

A világatlasz névanyagával kapcsolatos főbb megoldandó kérdések a következők voltak: a nem latin betűs nyelvek neveinek átírási rendszere, a fordítható elemek meghatározása,

az idegen nyelvek földrajzi közneveinek értelmezése és magyar megfelelőinek kijelölése (beleértve a szókölcsönzés lehetőségét is). Az FNB a teljes névrajz átvizsgálását és egységes szempontú megvalósítását vállalta magára egy széles szakértői kör bevonásával. 1979 márciusában állt fel az FNB exonima-munkabizottsága hat állandó taggal az Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal, a FÖMI, a KV, az MTA Helyesírási Bizottsága és az Országos Pedagógiai Intézet képviselőiből, továbbá Takács József vett még részt a munkában. A névanyag kigyűjtését és előfeldolgozását természetesen a KV munkatársai végezték el. Itt feltétlenül ki kell emelni Martinovich Sándor nevét, aki szinte az összes, a bizottság elé kerülő, több száz oldalnyi gépelt névanyagot jegyezte, igen erős precizitással, többféle bontásban: teljes névalakok magyar és idegen nyelven kontinensek szerint, óceánok szerint, térképlapok szerint, illetve az adott területek neveiből elkülönített és magyar nyelvű megoldást igénylő földrajzi köznevek jegyzékei (MIKESY 2022).

A nem latin betűs nevek átírásában alapelvként tekintettek a fonetikus magyar átírásra (alapvetően az akadémiai helyesírás instrukciói szerint), a nagy mennyiségű anyag kezelése mégsem volt akadálymentes. A releváns kézikönyvek 1977-ben még nem álltak rendelkezésre (KNMH., CNMH.), viszont a folyamatban levő szerkesztési munkákról már lehetett tudni, így kézenfekvő volt, hogy innen kérnek fel szakértőket. Bár a KV szerkesztőbizottságának javaslata majdnem minden tekintetben előnyben részesítette a magyar névhasználatot, akadt egy olyan arab és délkelet-ázsiai országcsoport Algériától Izraelen, Indián és Pakisztánon át Thaiföldig és Japánig, ahonnan a magyaros kiejtés megítélésére nem volt elegendő mennyiségű és minőségű nyelvészeti forrás. Itt a földrajzi neveket – az FNB tiltakozása ellenére – az OFTH utasítása szerint az illető országban hivatalosan elfogadott, széles körűen alkalmazott nemzetközi átírásban kellett megadni, ami gyakorlatilag az angol és francia alakok átvételét jelentette (pl. *Tizi Ouzou, Djebel Onk* Algériában; *Calcutta, Hyderabad* Indiában; *Irrawaddy, Rangoon* Burmában). Bár a Szovjetunió területén alapvetően szovjet anyagokból dolgoztak (vagyis az orosz nyelv közvetítő szerepe meghatározó volt), a három balti köztársaságot a latin betűsök körébe sorolták. Amennyiben egy település eredetileg latin betűvel írt személyről kapta a nevét, a településnevet eredeti formában tüntették fel (*Dickson* és nem **Gyikszon, Engels* és nem **Engelsz, Togliatti* és nem **Toljatti* stb.). A középázsiai és kaukázusi területeken nem vették figyelembe az oroszos lágyítást, amennyiben ismert volt a helyi kiejtés (pl. Grúziában *Poti* és *Gantiadi* **Potyi* és **Gantyiadi* helyett, Azerbajdzsánban *Sztepanakert* **Sztyepanakert* helyett, Oszétiában *Ordzsonikidze* **Ordzsonyikidze* helyett). A kínai esetében a pinjin, azaz a latin betűs átírás volt a kiindulási alap, az atlasz mégis az ún. népszerű magyar átírást valósította meg: *Sanghaj, Csingtao, Csöcsiang, Kuangcsou*.

A táj- és más természetföldrajzi nevekben általános, az UNGEGN által is preferált elv volt, hogy a nemzeti szinten egységesített földrajzi nevek átvételekor a földrajzi közneveket és más közszói elemeket fordításban, a saját névképzési szabályokhoz igazítva indokolt feltüntetni. A KV és a bizottság a természetföldrajzi nevek vonatkozásában az összes, a világatlasz térképlapjain közreadott nevek alapjául szolgáló nyelvnek a földrajzi közneveiből szószedetet készített, és értelmezte a névtestet, hogy meghatározhatók legyenek a fordítható elemek. Ezek a tárgyalási anyagok mellékletét képezték. A délkelet-ázsiai térségben a 'hegység' megfelelői például *chuŏr phnum* khmer, *pegunungan* maláj, *taung* és *yoma* burmai, *thiu khao* thai, *la, ling, san, sanmo* és *tanmo* kínai, *tangla* tibeti, *nulú* és *ola* mongol nyelven. A különféle szigetfajták nevei kínai nyelven: *csüntao, jan, jü, lietao, sa, san* és *tao* a jegyzetek szerint. Így álltak elő például egyenkénti mérlegeléssel a soknyelvű Maláj szigetvilág című térképlap magyarul igen informatív megírásai: *Pegunungan Barisan*

~ Barisan-hegység, Chuŏr Phnum Krâvanh ~ Krâvanh-hegység, Semenanjung Blambangan ~ Blambangan-félsziget, Kepuluan Anambas ~ Anambas-szigetek, Hon Khoai ~ Khoai-sziget, Pulau Larat ~ Larat-sziget, Pulau-pulau Pagai ~ Pagai-szigetek, Tanjung Bantenan ~ Bantenan-fok, Mui Ca Mau ~ Ca Mau-fok, Selat Alas ~ Alas-szoros, Teluk Bone ~ Bone-öböl, Laut Halmahera ~ Halmahera-tenger, Lam Pao ~ Pao-víztároló stb. E sokezres névanyag mind a mai napig meghatározó szerepet játszik a térképkiadásban.

Az új atlasz minden korábbinál nagyobb súlyt fektetett a tengerrészek és a tenger alatti felszínek neveinek részletes megírására (MÁRTON 2014). Hivatkozva a tengerfenék felgyorsult megismerésére és a vonatkozó szakirodalom mértékadó munkáira (pl. UF. 1971, UNGEGN WM., DHI. 1967), a KV lépést kívánt tartani a nemzetközi eredményekkel. Ez egy teljes nevezéktant megteremtő feladat volt. A tengerfenék földrajzi közneveit illetően az angol fogalmi meghatározásokat vették alapul, de számos angol kifejezésnek több magyar megfelelője lehetett, ugyanis nemcsak nyelvi alapon (fordítással) végezték a feladatot, hanem mindig vizsgálták a jelölt alakzatot is. A munkabizottság külső szakértők bevonásával az FNB instrukciói szerint az összesen 65 nemzetközileg használt fogalomra 42 magyar köznevet határozott meg, pl.:

fenékcsatorna	’channel, sea channel’
fenékhegy	’seamount’
fenéksíkság	’abyssal plain, plain’
hordaléklejtő	’cone, fan, submarine cone’
kontinensperem	’continental margin’
lejtővidék	’borderland, continental borderland’
mélység	’deep’
plató	’plateau’
self	’continental shelf, shelf’
törésöv	’fracture zone’
vonulat	’range’
zátony	’reef, shoal’

A munkabizottság 1979 folyamán el is készítette a tengerfenék névrajzát. A széles olvasóközönség talán először találkozott ilyen egyöntetűen a helyesírásban a tömbösítés, illetve az elő- vagy utótaggal bővülés szabályaival, az ezekkel alakult bonyolult írásképekkel: *Délnyugat-indiaióceáni-hátság, Közép-csendesóceáni-fenékhegység, Északi-Atlanti-hátság* (de *Nyugat-európai-medence*), *Északi-Fidzsi-medence* (de *Dél-ausztráliai-medence*).

A településnevek hivatalos nyelvű alakjai minden esetben első helyen jelennek meg, a magyar exonimák pedig ezek után vannak zárójelben. Jóllehet a világatlasz meglehetősen kis méretarányú lapjain sokszor rendkívül sűrű a megírás, a közkeletű magyar exonimák rendre megtalálhatók benne (*Bécs, Drezda, Varsó, Fokváros, Jeruzsálem, Kairó, Rijád* stb.). Nincs nyoma annak a bizottsági anyagokban, hogy a világatlasz szerkesztése során (nem számítva az átírások eseteit) újabb városnévi exonimát terjesztettek elő vagy húztak le. A magyar nevek feltüntetése éppen a Kárpát-medencében és a szomszédos országokban bicsaklik meg. A teljességre törekvés megoldhatatlan volt a térképi hely miatt is, a magyar (ma már nem is exonimának számító) alakok csak egy bizonyos településméret fölött jelentek meg: *Érsekújvár, Gyulafehérvár, Kismarton* és *Nagykikinda* még belefért*, Dunaszerdahely, Nagykároly, Rohonc, Nagybecskerek* már nem. Románia Kárpátokon kívüli

részén csak az egy *Bukarest* jelenik meg magyar exonimával. Ennek az eljárásnak az okai nem teljesen világosak.

Az FNB azóta is csak részben pótolta e hiányosságokat (*Bákó, Foksány, Szucsáva* stb.). Kétségkívül a határokon túli magyar helységnevek ügye volt az, amelyre a rendszerváltást követően a legtöbb energiát fordította az FNB, és amely leginkább közérdeklődésre tartott számot. A 3.2. pontban említett 1989-es minisztertanácsi és 2007-es kormányrendelet ugyan nem állapít meg egyértelmű kötelezettséget az FNB számára, viszont egyéb kérdések, például a vasúti tájékoztatás, a személyi adatok anyakönyvi bejegyzésének ügyei következtében állásfoglalásokat kellett tennie. A magán térképészeti cégeknél kiadott, határokon túli területeket ábrázoló térképeken időnként megjelenő önkényes névalakok is arra késztették a bizottságot, hogy – mivel apparátus hiányában esélye sem volt a határon túli, közel tízezres nagyságrendű helységnévállományt egyenként átvizsgálni és az elemeire tételesen javaslatot tenni – a fontosabb elvárások tekintetében állásfoglalást adjon ki (FNB-Áf.); ez azonban végül belső használatú dokumentum maradt. Az állásfoglalás nem kívánja megszabni, hogy a szerkesztő idegen nyelvű, magyar vagy kettős névírást használjon-e a térkép célja szerint, viszont – a helyesírás modernizálásán túl – felhívja a figyelmet a közigazgatás körében 1920 óta bekövetkezett változásokra, azok célszerű kezelésére. A községek egyesítésekor előálló helyzetek kezelése kapcsán az egyik példa a felvidéki, 1913-ban még Pódafa, Lidértejed, Csenkeszfa és Hegyéte községek későbbi egyesítésével keletkezett helység, melynek nevéül azt a *Hegyété*-t célszerű választani, amelynek szlovák megfelelője az aktuális hivatalos név. Azokat a Kárpátalján bekövetkezett hivatalos névváltozásokat, amelyeket az 1944. évi helységnévtár rögzít, figyelembe kell venni. A 20, század elején nem törzskönyvezett négy vármegye területén nem kell ragaszkodni a magyaros hangjelöléshez (pl. *Bjelipotok ~ Biely Potok*). Az 1913 után előállt homonímia elkerülése szükségtelen (pl. az 1950-ben Alsóméra és Felsőméra egyesítésével létrejött Mérát nem kell megkülönböztetni a hagyományos Kolozs megyei Mérától) (MIKESY 2025). A bizottság véleményezte továbbá a szlovákiai, romániai és vajdasági helynév(tábla-)törvényeket, kiemelve azokat ez eseteket, amikor szükség van a megkülönböztető előtagok megtartására (pl. *Szalka ~ Ipolyszalka*).

3.8. A vasútállomások neve. A közlekedési nevek csak 1989-től tartoznak a Földrajzinévbizottság kompetenciájába, jóllehet számos helységnév előbb jelent meg a menetrendekben, mint a helységnévtárakban. A vasút melletti fekvés jelentős hatással volt a lakotthelyek fejlődésére. A kezdetekkor a vasút működésében nyilvánult meg a legkényszerítőbb erővel, hogy egy név csakis egy helyre vonatkozzon, és egy állomásnak csak egy neve legyen; ez a menetrendek alapja. Ugyanakkor a vasút története során előfordult, hogy nem kellően megalapozott, önkényes vagy nyelvi, helyesírási problémákat felvető állomásnevek születtek (PERGER 2018). Ezres nagyságrendű, a nem működő és a határon túli neveket is számontartva sokezres névállományról van szó, amely ráadásul folyamatosan bővül.

A kormányrendeletre való hivatkozással és a bizottsági munka tapasztalatai alapján adta ki 1990-ben a MÁV a hálózati és a nyelvi-kulturális érdekeket egyaránt figyelembe vevő utasítását a névadás követelményeiről: törekedni kell az egyszerű, összetétel nélküli nevek kialakítására. A fő pontok: előnyben kell részesíteni a helyi jellegzetességű neveket; meg kell óvni vagy vissza kell adni a történelmileg kialakult vagy eredeti neveket; kerülni kell a jellegtelen, felesleges tagokat tartalmazó, külön- vagy kötőjellel írt nevek (*alsó, felső, külső* stb.) használatát; nem alkalmazhatók a bizonytalan helyesírású, más állomásnévvel

összekeverhető, nyelvhelyességi kérdéseket felvető nevek; nem kell átvenni a települések összevonása során kialakított új településneveket; az azonos közigazgatási területen létesülő új vasútállomás nevének kialakításához nem használható fel előtagként a közigazgatási egység neve.

Az azóta eltelt évtizedekben egy tucatnyi állomás kapta vissza hagyományos, helyben informatív nevét; pl. *Horvátnádalja (< Körmend külső), Felsőgöd (< Göd felső).* Az élőnyelvi használatnak megfelelően egyszerűsödött többek közt a *Jaksorparti tanyák (> Jaksorpart),* a *Fényesi szőlők (> Fényes),* és ennek a szemléletnek megfelelően kapta új nevét *Szentetornya (< Orosháza külső).* Az eddigi példákból is látszik az a törekvés, hogy az állomások lehetőleg annak a településrésznek a nevét viseljék, amelyet leginkább kiszolgálnak. A bonyolultabb (leggyakrabban többtagú), helyesírási problémákat felvető nevek jórészt kikerültek a rendszerből: *Kaposvár-Tüskevári vásártér, Kaposvár-Közvágóhíd, Neszmélyi téglagyár* stb., és az egész névállomány elmozdult a rendszerszerűség és az értékőrzés irányába. A kormányrendelet által az FNB kompetenciájába rendelt névtípusok közül az állomásnevek alkotják az egyik legpedánsabban rendezett névcsoportot.

3.9. Folyamatos működés. A Földrajzinév-bizottság évente négy ülést tart. A kormányrendelet megszabja, hogy melyik, határozatot igénylő névtípus esetén ki lehet az előterjesztő (például víznevek esetében a vízügyi ágazatot felügyelő mindenkori minisztérium stb.). Határozathozatal csak a megfelelő előterjesztő támogatásával lehetséges. A központi címregiszter bevezetésétől kezdve (2015) a közterületnevek és más, címként (is) használható nevek (településrésznevek) véleményezése dominál a bizottsági munkában. A bizottság az önkormányzatok számára névadási elveket és gyakorlati tudnivalókat tartalmazó útmutatót készített az ügyek akadálymentes haladása érdekében (FNB-honlap). A hidak tulajdonnévvel való megjelölése az utóbbi idők egyik legerősebb tendenciája; például a közelmúltban került sor a Szlovákiával közös folyószakaszokon a Károly Róbert híd, a Monostori híd és a Szent-Iványi híd átadására. A hídnevek rendszerének kidolgozása folyamatban van. Jószolgálati, önként vállalt tevékenységként a bizottság közli a kisebbségi önkormányzatokkal azoknak a helységeknek a nevét, ahol az adatok és a jogszabályi helyek alapján a nemzetiségi név pótolható lenne, illetve felülbírálatra szorul.

Hivatkozott irodalom

AkH.[10] = *A magyar helyesírás szabályai.* Tizedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.

AkH.[11] = *A magyar helyesírás szabályai.* Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.

Banner Benedek 1927. A földrajzi nevek egységes írásmódja – régi probléma. *Földrajzi Közlemények* 55: 42–43.

Bölcskei Andrea – Farkas Tamás – Slíz Mariann szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology.* International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. https://doi.org/10.26546/5061110

Bulla Béla 1962. *Magyarország természeti földrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Cholnoky Jenő – Fodor Ferenc – Takács József 1928. Földrajzi nevek írásmódja. *Földrajzi Közlemények* 56: 155–166.

CNMH. = *A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása. Az újgörög nevek magyar helyesírása*. Főszerk. HADROVICS LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

DHI. 1967 = *Namen und nautische Grenzen der Ozeane und Meere. Weltkarte 1 : 40 000 000.* Deutsches Hydrographisches Institut, Hamburg, 1967.

ECOSOC 1953 = *International co-operation on cartography.* Kézirat. United Nations, New York. https://digitallibrary.un.org/record/212732 (2026. 08. 12.)

FÁBIÁN PÁL 1964. Fekete tenger, vagy Fekete-tenger? *Geodézia és Kartográfia* 16: 453.

FNB-Áf. = *Állásfoglalás a történeti Magyarország mai határokon kívüli helységneveinek térképi használatáról.* Tárcaközi Földrajzinév-bizottság, 23. ülés. Kézirat. Lechner Nonprofit Kft., Budapest.

FNB-honlap = *A Földrajzinév-bizottság honlapja.* https://2020-2025.kormany.hu/kozigazgatasi-es-teruletfejlesztesi-miniszterium/foldrajzinev-bizottsag (2026. 08. 12.)

FNH. = FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HŐNYI EDE, *A földrajzi nevek helyesírása.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1998.

Fnt. I/a = *Magyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek*. Szerk. FÖLDI ERVIN. MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal, Budapest, 1971.

Fnt. I/b = M*agyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek.* Szerk. FÖLDI ERVIN. Második, átdolgozott kiadás. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1982.

Fnt. II. = *Magyarország földrajzinév-tára II.* Szerk. FÖLDI ERVIN. Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1978–1981.

FÖLDI ERVIN szerk. 1971. *Országnévjegyzék.* Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal keretében működő Földrajzinév-bizottság, Budapest.

FÖLDI ERVIN – IHÁSZ ILDIKÓ szerk. 1982. *Politikai világtérkép több nyelvű országnévjegyzékkel.* Kartográfiai Vállalat, Budapest.

FöNMÍSz. = FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – IFJ. HŐNYI EDE 1965. *A földrajzi nevek és megjelölések írásának fontosabb szabályai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HENSELER, MAX C. DE 1992. United Nations activities in the field of standardization of geographical names. Sixth United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/6th-uncsgn-docs/6th_uncsgn_Econf_85_crp3.pdf (2026. 08. 12.)

Hnt. 1913 = *A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára*. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

HTI-FNH. = *A földrajzi nevek helyesírása*. Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Intézet. Budapest, 1954.

Inventory 2010 = *Inventory of United Nations Resolutions on Cartography Coordination, Geographic Information and SDI.* https://ggim.un.org/meetings/2010-NY/documents/papers/Inventory_of_UN_Resolutions_on_Cartography_and_GI.pdf (2026. 06. 11.)

KADMON, NAFTALI ed. 2002/2007. *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names.* United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pdf/Glossary_of_terms_revised.pdf (2026. 06. 11.)

KÉZ ANDOR 1928. Földrajzi nevek írásmódja. *Földrajzi Közlemények* 56: 35–37.

KNMH. = *Keleti nevek magyar helyesírása*. Főszerk. LIGETI LAJOS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

LELKES GYÖRGY 2001. *Magyarország 1903–1912 között törzskönyvezett lakotthelyei a XX. század végén.* Magyar Országos Levéltár, Budapest.

Manual 2006 = *Manual for the national standardization of geographical names.* Ed. UNGEGN. United Nations Group of Experts on Geographical Names, New York. https://digitallibrary.un.org/record/570893?v=pdf (2026. 06. 11.)

Manual 2017 = *Toponymy Training Manual.* Eds. KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO. United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York, 2017. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/documents/Training%20Manual.pdf (2026. 06. 11.)

MÁRTON MÁTYÁS 2013. Az 50 éves Földrajzinév-bizottság helyesírás-szabályozási és földrajzinévtár-készítési tevékenysége (Személyes adalékok). *Geodézia és Kartográfia* 65/9–10: 11–18.

MÁRTON MÁTYÁS 2014. A névegységesítés eredményei a magyar tengerfenék-domborzati nevek körében. *Névtani Értesítő* 36: 175–184. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2014.14

MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás.* Nyelvészeti tanulmányok 22. Akadémiai Kiadó, Budapest.

MEZŐ ANDRÁS 1999. *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz.* Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék, Nyíregyháza.

MFT 1940. A földrajzi nevek használatának új szabályai. *Földrajzi Közlemények* 68: 4–13.

MIKESY GÁBOR 2013. Helységneveink 1913-as tükörben. *Névtani Értesítő* 35: 37–53. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2013.4

MIKESY GÁBOR 2019a. *Földrajzi nevek a térképeken. Magyar mikrotoponimák vizsgálata térképi források alapján*. Doktori (PhD) értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

MIKESY GÁBOR 2019b. Tömeges helynév-magyarosítás a térképeken (1894–1944). In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig X. Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben*. Savaria University Press, Szombathely. 173–190.

MIKESY GÁBOR 2021. Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1960-as évek. *Catastrum* 8/3: 52–63.

MIKESY GÁBOR 2022. Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1970-es évek. *Catastrum* 9/2: 37–48, 9/4: 55–64.

MIKESY GÁBOR 2025. Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1990-es évek, 3. rész. *Catastrum* 12/4: 53–63. https://doi.org/10.59884/Catastrum.2025.4.53

OVH 1976 = *Magyarország vízfolyásai és belvízcsatornái 1:200 000*. Országos Vízügyi Hivatal. Budapest, 1976.

PERGER IMRE 2017. Amagyar vasút állomásnévadási gyakorlata 1. rész. Kezdetektől a rendszerváltásig. *Indóház* 13/4: 42–47.

PERGER IMRE 2018. A magyar vasút állomásnévadási gyakorlata. *Közlekedéstudományi Szemle* 68/4: 61–69. https://doi.org/10.24228/KTSZ.2018.4.5

POKOLY BÉLA 2013. Az *exonima* kifejezés értelmezésének változása a földrajzinév-egységesítés gyakorlatában. *Névtani Értesítő* 35: 71–75. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2013.6

RADÓ SÁNDOR 1956. Nemzetközi térképészet. *Geodézia és Kartográfia* 8/281–283.

REISZ T. CSABA 2023. Az Országos Községi Törzskönyvbizottság története I. *Catastrum* 10/3: 15–24.

STRÖMPL GÁBOR – BANNER BENEDEK – TAKÁCS JÓZSEF 1928. Földrajzi nevek írásmódja. *Földrajzi Közlemények* 56: 230–235.

UF. 1971 = *Undersea Features.Official Standard Names approved by the United States Board on Geographical Names*. Geographic Names Division, U. S. Army Topographic Command. Washington. https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=pst.000016068070&seq=79 (2026. 08. 03.)

UNCSGN = *United Nations Group of Experts on Geographical Names. Meetings.* https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/conferences.html (2026. 06. 11.)

UNGEGN 1961 = *International co-operation on cartography. Report of the Group of Experts on Geographical Names.* Kézirat. https://digitallibrary.un.org/record/728465/files/E_3441-EN.pdf?ln=fr (2026. 06. 11.)

UNGEGN WM. = *World Map 1 : 2 500 000. List of Submarine Names.* Kézirat. 6th Session of the UNGEGN, New York, 1975. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/ungegnSession6.html (2026. 08. 03.)

VESZELY ZSUZSANNA 2014. *A Kartográfiai Vállalat (1954–92) hazai, nem iskolai atlaszai.* Szakdolgozat. ELTE, Budapest. http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/2014-msc/veszely_zsuzsanna.pdf (2026. 06. 11.)

WGE = *United Nations Group of Experts on Geographical Names. Working Group on Exonyms.* https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/wg8.html (2026. 06. 18.)

***

MIKESY GÁBOR
földrajzinév-szakértő; Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft., Ingatlan-nyilvántartási és Geodéziai Igazgatóság, Geoinformatikai osztály; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0232-1396, e-mail: gabor.mikesy@lechnerkozpont.hu

A helynevek mint a szellemi kulturális örökség részei alapelv a földrajzi névi egységesítés nemzetközi gyakorlatában

BÖLCSKEI ANDREA
Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest

Absztrakt

A dolgozat első része szemlézi az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names; az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja) által kidolgozott azon állásfoglalásokat, ajánlásokat és munkaanyagokat, amelyekben a földrajzi nevek hangsúlyosan kulturális értékekként jelennek meg. Bemutatja, miként került elő, majd vált egyre inkább központi alapelvvé a 2000-es években az UNGEGN anyagaiban az a gondolat, hogy a hagyományos használatú földrajzi nevek a szellemi kulturális örökség fontos részét képezik, ezért megőrzésükre, széles körben való népszerűsítésükre a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata során kiemelt figyelmet kell fordítani. A dolgozat második fele előbb röviden ismerteti, milyen szakmai és szervezeti háttér segítette a földrajzi névi szakértői csoport keretein belül a témával kapcsolatos megállapítások, dokumentumok, tanulmánykötetek, kézikönyvek, tananyagok, hírlevelek megszületését; végül az UNGEGN anyagai alapján kitér azokra az ismérvekre is, amelyekkel a kulturális értékkel bíró földrajzi nevek jellemzően rendelkeznek.

Kulcsszavak: hagyományos használatú földrajzi nevek, földrajzi nevek egységesítése, helynévstandardizáció, helynevek, UNGEGN, fenntartható fejlődés, kulturális örökség, nemzetközi névkutatás

The principle of geographical names as part of the intangible cultural heritage in international standardization of geographical names

ANDREA BÖLCSKEI

The first part of the paper reviews the resolutions, recommendations, and working papers developed by the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) which emphasise the cultural value of geographical names. It demonstrates how, during the 2000s, the idea that traditional geographical names require specific consideration in the process of geographical names standardisation as an integral component of intangible cultural heritage evolved and gained prominence in the UNGEGN's endeavours, underscoring the necessity of their preservation and widespread promotion. The second part of the paper briefly describes the professional and organisational context that enabled the group of geographical names experts to produce relevant findings, documents, volumes of studies, handbooks, teaching materials, and bulletins. The article concludes with

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.2 Névtani Értesítő 2026. 48: 35–52.

a discussion of the criteria typically exhibited by geographical names of cultural value, as outlined in UNGEGN documents.

Keywords: traditional geographical names, standardisation of geographical names, place names, UNGEGN, sustainable development, cultural heritage, international onomastics

***

1. A földrajzi nevek mint a kulturális örökség részei az UNGEGN állásfoglalásaiban, ajánlásaiban és munkaanyagaiban. Az UNGEGN 1959/1960-as létrehozása óta egyre fokozódó figyelmet szentel a földrajzi nevek nyelvi és kulturális beágyazottságának. A szakértői csoport a munka kezdetétől fogva támogatta a többnyelvűséget, így a nemzeti mellett a kisebbségi, illetve őshonos nyelvekben használt helynevek hivatalossá tételét is a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata során. A 2000-es években az UNGEGN anyagaiban tovább erősödött az a szempont, hogy a különféle nyelvek hagyományos használatú földrajzi neveit kulturális értékeknek kell tekinteni, és megőrzésükre, népszerűsítésükre különös figyelmet kell fordítani.

1.1. Kezdetek. Az 1967-es UNCSGN[1]-konferencián megfogalmazott egyik irányelv szerint azokban az országokban, amelyekben több nyelvet beszélnek, a földrajzi neveket az ország valamennyi hivatalos nyelvén szükséges meghatározni, sőt indokolt esetben a nem hivatalos nyelveken is; a hivatalosnak minősített névformák egyenrangúságát vagy hierarchiáját egyértelműen meg kell adni, s a hivatalos helynevek mindegyikét közre kell adni a helynévtárakban és a térképeken (I/4 National standardization. Recommendation D. Multilingual areas; Resolutions 1967–2017: 38).[2] Az 1972-es konferencia egyik állásfoglalása kimondja, hogy szükség van olyan alapelvek kidolgozására, amelyek a kisebbségi nyelvek helyneveinek – különösen a több országban élő, azonos nyelvet beszélő kisebbségi csoportok (pl. Finnország, Norvégia, Svédország északi részein és az oroszországi Kola-félsziget területén elszórtan élő számik) által használt helyneveknek – az egységes lejegyzésére irányulnak. Az alapelvek kialakítása ezekben az esetekben természetesen a különböző országokban honos anyanyelvi beszélők bevonásával kell, hogy történjen; az egységesített kisebbségi helyneveket pedig az érintett országok hivatalos térképein, helynévtáraiban következetesen fel kell tüntetni (II/36 Problems of minority languages; Resolutions 1967–2017: 116–117). Az 1987-es konferencián továbbá az fogalmazódott meg, hogy szükség van az őshonos népek, népcsoportok helynévállományának és a helynevekhez kapcsolódó információknak az összegyűjtésére, feljegyzésére, nyilvántartására és közreadására

[1] United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names 'ENSZ földrajzinév-egységesítési konferencia' című konferenciasorozat 1967–2017 között.

[2] Az UNGEGN konferenciáin és ülésein megtárgyalt, kidolgozott és konszenzus alapján elfogadott irányelveket állásfoglalás *(resolution),* illetve ajánlás *(recommendation)* formájában teszik nyilvánossá a szakértői csoport honlapján. Az egyes állásfoglalásokat és ajánlásokat azonosító számmal és címmel látják el, s ezek segítségével hivatkoznak rájuk. Ez ideig közel 250 állásfoglalás és ajánlás született, szövegük gondos megfogalmazása adott mintát követ (Resolutions 1767–2017).

is a földrajzi nevek egységesítése során (V/22 Aboriginal/native geographical names; Resolutions 1967–2017: 117).[3]

Az 1987-es konferencia anyagai között az egyik, egyébként más témakört érintő állásfoglalásban – amely lényege szerint azt a javaslatot fogalmazza meg, hogy az állami szervezetek támogassák a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlatát nemzeti és nemzetközi színtéren egyaránt – az indoklás részeként szövegszerűen is megjelenik annak hangsúlyozása, hogy a földrajzi nevek az egyes nemzetek kulturális örökségének fontos elemei („geographical names as significant elements of the cultural heritage of nations"; vö. V/6 Promotion of national and international geographical names standardization programmes; Resolutions 1967–2017: 32).

1.2. A 2000-es évek. Három későbbi, a 2000-es évek konferenciáin született állásfoglalásban – más-más fókusszal – kifejezetten annak az alapelvnek a megfogalmazásával találkozunk, hogy a földrajzi nevek a kulturális örökség részét képezik. Legáltalánosabban a 2002-es konferencia egyik állásfoglalása közelíti meg a kérdést. Ebben a szakértők arra hívják fel a figyelmet, hogy a jelenlegi gyors társadalmi és gazdasági változások hatással vannak a névhasználó közösségekre és a földrajzi környezetre is, ami egyrészt jelentősen nehezítheti, másrészt viszont sürgetővé teszi a ma használatban lévő helynevek összegyűjtését és nyilvántartásba vételét. A földrajzi neveket helyben használatos formájukban, szisztematikusan, terepmunka során szükséges összegyűjteni. A munkát segítheti, ha széles körben sikerül a névhasználókkal felismertetni, hogy a múltból ránk maradt helynevek a helyi, a regionális és a nemzeti örökségnek és identitásnak mennyire fontos összetevői (VIII/9 Geographical names as cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 43–44).

A 2007-es konferencia egyik állásfoglalása rögzítette, hogy a földrajzi nevek a szellemi kulturális örökség részét képezik, így ennek megfelelő védelmet kell, hogy élvezzenek. Az állásfoglalás ösztönzi a nemzeti névirodákat, hogy a 2003-ban elfogadott, Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (Egyezmény a szellemi kulturális örökség védelméről) című UNESCO-egyezményben (Convention 2003) foglaltak alapján a szellemi kulturális örökség kritériumainak eleget tevő helynévállományt gyűjtsék össze és hivatalosan is javasolják az erre a célra létrehozott bizottságnak felvételre a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékébe; egyúttal kéri az UNESCO és a megfelelő bizottságok együttműködését e kérelmek támogatásában (IX/4 Geographical names as intangible cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 44).

[3] Terminológiai nehézségként jelentkezik, hogy az állásfoglalások és ajánlások szövegében a *minority geographical names* 'kisebbségi (népcsoport nyelvén használt) földrajzi nevek', az *aboriginal/native geographical names* 'bennszülött/őslakos [(népcsoport nyelvén használt) földrajzi nevek', illetve az *indigenous geographical names* 'őshonos (népcsoport nyelvén használt) földrajzi nevek' kifejezések egyaránt jelentkeznek. E kategóriák egyes országokban, területeken bizonyos esetekben akár jelentős mértékben át is fedhetik egymást (pl. navahó helynevek Utah állam délkeleti részén: őshonos, egyúttal kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek), míg másutt vagy más vonatkozásban különállásuk a szembetűnő (pl. apacs helynevek az arizonai Cibecue területén: őshonos, de az adott területen nem kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek, vö. Basso 1996; sváb, roma helynevek Magyarországon: kisebbségi, de nem őshonos lakosság által használt földrajzi nevek). E terminológiai nehézség feloldására az UNGEGN terminológiai jegyzéke sem feltétlenül nyújt megoldást (Kadmon ed. 2002/2007).

Az említett UNESCO-egyezményben ugyan nem találkozunk a 'földrajzi név' kifejezéssel vagy annak szinonimáival, ám a szellemi kulturális örökség általános érvényűnek szánt definíciója, a felsorolt jellemzők az egyezmény szövegében egyértelműen érvényesek a földrajzi nevekre is: „a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtenek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra"; a szellemi kulturális örökség megnyilvánulási formái között pedig ott szerepelnek a „kifejezési formák, beleértve a nyelvet is, mint a szellemi kulturális örökség hordozóját", valamint „a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok". A szellemi kulturális örökség fenntartása magában foglalja „az ilyen örökség azonosítását, dokumentálását, kutatását, megőrzését, védelmét, támogatását, megerősítését, terjesztését – különösen az iskolarendszeren belüli és kívüli oktatás segítségével – csakúgy, mint az ilyen örökség különféle aspektusainak felélesztését" (2006. évi XXXVIII. törvény). A szellemi kulturális örökség védelméről szóló UNESCO-egyezményhez Magyarország 2006-ban csatlakozott (2006. évi XXXVIII. törvény); a Nemzeti Jegyzékre felkerült szellemi kulturális örökségi elemek listája jelenleg főként népi mesterségeket, tradicionális ételkészítési módokat és népszokásokat tartalmaz. Kívánatos és indokolt lenne, hogy a jegyzékre hagyományos használatú földrajzi neveink is felkerüljenek.

A 2012-es UNCSGN-konferencia egyik állásfoglalása annak elősegítésére, hogy következetes döntések szülessenek arról, hogy mely földrajzi nevek tartoznak a szellemi kulturális örökség kategóriájába, az alábbi kritériumok mérlegelését javasolja:[4]

„(a) a név életkora *(age),* ahogy ezt legrégebbi feljegyzésének dátuma mutatja;

(b) a név ellenálló képessége *(resilience),* ahogy ezt a név máig tartó folyamatos használatának időtartama jelzi, vagy az a figyelemre méltó jellemző mutatja, hogy a név képes túlmutatni a történelmen;

(c) a név vagy a név által jelzett jelenség ritkasága *(rarity);*

(d) a név „tanúságtétele" *("testimoniality"),* vagyis az a képessége, hogy egyértelműen vall az adott helyre jellemző kulturális, földrajzi, történelmi, társadalmi vagy egyéb valóságról, mely a helyi, regionális vagy nemzeti identitásnak lényegi eleme;

(e) a név vonzereje *(appeal),* amely összefügg a névvel és az általa megjelölt hellyel kapcsolatos névhasználói együvé tartozás érzésével;

(f) a név képszerűsége *(imageability),* vagyis az a képessége, hogy erős, gazdag képzeteket, gondolatokat ébresszen fel a név használóiban anélkül, hogy ezek a képzetek vagy gondolatok szükségszerűen a történelemre vagy közismert helyi dolgokra utalnának" (X/3 Criteria for establishing and evaluating the nature of geographical names as cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 45–46).

A 2012-es konferencia egy másik, kapcsolódó állásfoglalása arra hívja fel a figyelmet, hogy – főként városi környezetben – egyre gyakoribb a földrajzi nevek kereskedelmi célú alkalmazása, illetve a helynevek adásvétele, mely gyakorlatok az általuk érintett helyeket és neveket egyfajta árucikké alakítják át. Ez elősegítheti a helyben régóta használatos földrajzi nevek megváltozását, így veszélyeztetheti a nemzet földrajzinév-állományának integritását, stabilitását, valamint negatívan befolyásolhatja a földrajzi nevek referenciális funkciójának érvényesülését. Ezek a veszélyek akkor is fennállnak, ha tekintettel vagyunk

[4] Az idézet saját fordítás, a zárójelben megadott dőlt betűs angol szavak az eredeti szöveg kulcsszavai az egyes kritériumok kapcsán.

arra, hogy számos olyan helynév is létezik, amely kereskedelmi vonatkozású ugyan, ám a helyi névhasználó közösség régebb óta hatékony helymegjelölő kifejezésként alkalmazza, sőt sokszor maga alkotta meg. A földrajzi nevekkel kapcsolatos kereskedelmi célú esetleges visszaélések elkerülése ugyanakkor végső soron szintén részét képezi a szellemi kulturális örökség védelmének. Az állásfoglalás ezért azt a javaslatot teszi, hogy a nemzeti névhatóságok ne támogassák a kereskedelmi célú földrajzi nevek adását és a helynevek áruba bocsátását, s dolgozzanak ki megfelelő szabályozást a kérdéskör kapcsán (X/4 Discouraging the commercialization of geographical names; Resolutions 1967–2017: 46).

A 2019-ig ötévente megrendezett konferenciákon és a közöttük sorra kerülő üléseken az 1980-as évek végén kezdtek megjelenni azok a dolgozatok, amelyek a földrajzi nevek egységesítése és a nemzetek kulturális öröksége viszonyának taglalását választották témául. 1987–2010 között tizenöt, a témakört vizsgáló írást készítettek a szakértők. A tematika a 2010-es évek elejétől került igazán előtérbe, 2018-ig harmincegy releváns írás született. A benyújtott dolgozatok minden kontinens földrajzi nevei kapcsán érintették a kérdést. Jellemző témaként előkerült például Európa kulturális régiókra oszthatósága, Norvégia kulturális öröksége a helynevek tükrében, a kétnyelvű helynévállomány Karintiában; a szudáni Nílus-szakasz kulturális szempontból értékes helynevei, az egyiptomi kulturális örökséghez kötődő helynevek, a dél-afrikai kultúra elemeinek helynévi lenyomatai; az őslakosok bevonása a kanadai helynévállomány nyilvántartásának kialakításába, a suriname-i földrajzi nevek és a helyi kulturális örökség összefüggései; a közelmúlt politikai indíttatású helynévváltozásainak kulturális hatása az arab nyelvterületen, a Kínában élő kisebbségi népcsoportok nyelve és helynévi kultúrája; az ausztrál őslakosok által használt helynevek felhasználása a földrajzi névi egységesítési folyamatokban, a maori helynevek kulturális vonatkozásai Új-Zélandon, a kulturális örökség tükrözését célzó utcanév-változtatások Jáva szigetén. Néhány dolgozat általános szempontból közelítette meg a témakört, s olyan kérdéseket feszegetett, mint a helynevek kulturális örökségi jellegének megállapítására és értékelésére szolgáló kritériumok meghatározása, a földrajzi nevek szerepe a nemzeti és a globális kultúrában, a helynevek társadalmi és kulturális értéke. Sok esetben ezek az írások – melyeket az UNGEGN weboldala tételesen közread (vö. UNGEGN1) – szolgáltak a fent ismertetett állásfoglalások kidolgozásának alapjául a konferenciaüléseken.

2019-től az UNGEGN konferenciáira kétévente kerül sor, a köztes ülések így elmaradhattak. A 2019-es ülésszakra a földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának témakörében tizenegy dolgozat érkezett be, többek között arról, hogy miként gyűjtik és népszerűsítik az őslakosok által használt földrajzi neveket kultúrájuk fenntartására és megerősítésére Ausztráliában, Új-Zélandon és Kanadában; hogyan járulhatnak hozzá a korai helynevek a vadon élő állatfajok visszatelepítésének folyamatához Szaúd-Arábiában; mi módon kerültek be a tiroli dűlőnevek a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékébe Ausztriában (UNGEGN2). Az ülésszak egyik ajánlásának eredményeként a Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage elnevezésű munkacsoporton belül létrejött egy ad hoc csoport, amely az írásbeliséggel nem rendelkező nyelvek földrajzi neveinek lejegyzési problémáival foglalkozik (2019/R/5 Establishment of an ad hoc group for geographical names emanating from unwritten languages; UNGEGN3).

2021-ben a szakértők tizenhárom dolgozatot nyújtottak be a földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás összefüggéseinek vizsgálata kapcsán. Találunk köztük például beszámolót egy, a kanadai őslakosok által használt helyneveket tartalmazó interaktív térkép

készítéséről; áttekintést a Hollandiában használatos fríz nevek térképeken való megjelenítésének történeti és jelenkori helyzetéről; összehasonlító elemzést, amely két többnyelvű terület – az ausztriai Dél-Karintia és a csehországi Těšín/Cieszyn régió – névpolitikáját mutatja be; híradást egy olyan térkép elkészítéséről, amely Németország tájegységeinek nevét a szomszédos országok nyelvén is tartalmazza; könyvismertetőt egy, a helynevek és a migráció kapcsolatát tárgyaló kötetről (UNGEGN4). Az ülésszak egyik ajánlása az ún. „fenntartható fejlődési célok"-hoz (vö. 2030 Agenda for Sustainable Development elnevezésű keretrendszer, UN ed. 2015) kapcsolódva arra hívja fel a figyelmet, hogy a földrajzi nevek egységesítésének számos olyan eleme van, amely potenciálisan kapcsolódik a természeti környezethez; a nemzeti névprogramok és a szakértői csoport munkája alakíthatja és befolyásolhatja a környezetet, illetve annak emberi megértését. Ezért azt javasolja, hogy a szakértői csoport a jövőben fektessen nagyobb hangsúlyt a földrajzi nevek és a környezet között meglévő vagy lehetséges kapcsolatok vizsgálatára, és törekedjen arra, hogy nagyobb mértékben építse be a vonatkozó gyakorlatokat, kutatási eredményeket, munkacsoporti kooperációkat a tanácskozásaiba és a működésébe (2021/R/2 Consideration of connections between geographical names and the environment; UNGEGN5).

A 2023-as ülésszakon a földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatával tizenegy dolgozat foglalkozott. Több írás ad hírt őslakosok által használt földrajzi neveket közreadó térképekről, melyeket nyomtatásban (Új-Zéland) vagy webes felületen, interaktív formában (Kanada) tettek elérhetővé; egy beszámoló a karintiai kétnyelvű Zell település német és szlovén helyneveket is tartalmazó térképének megjelenéséről tájékoztat; egy írás a szaúd-arábiai világörökségi helyszínek és a földrajzi nevek kapcsolatát vizsgálja; továbbá olvashatunk híradást egy olyan kötet előkészületeiről is, amely áttekinti, hogyan kezelik az egyes európai országokban a kisebbségi nyelvű földrajzi neveket (UNGEGN6). Az ülésszak egy ajánlása a világ földrajzi neveit gyűjtő World Geographical Names Database elnevezésű adatbázis megújítása, felülvizsgálata, minőségi adatokkal való feltöltése kapcsán a Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage munkacsoport közreműködését szorgalmazza annak érdekében, hogy a helynevek minden nyelven pontosan jelenjenek meg az adatbázisban, s ahol erre lehetőség van, az adatbázis összekapcsolódhasson más, a kultúrával, örökséggel és identitással kapcsolatos információkat is tartalmazó földrajzi névi adatbázisokkal (2023/R/2 Redevelopment of the World Geographical Names Database; UNGEGN7).

A 2025-ös ülésszak a földrajzi nevek egységesítésének előmozdítása kapcsán a fenntartható fejlődést támogató, befogadó, kulturálisan megalapozott és tényeken alapuló megoldásokra helyezte a hangsúlyt. Az ülésszak kiemelten kívánt foglalkozni a földrajzi névi szakértői csoportnak a kulturális örökség megőrzésében, valamint a fenntartható fejlődés vonatkozó aspektusainak támogatásában betöltött szerepével. Ennek megfelelően az ülésen a főbb témák egyike a földrajzi neveknek a kulturális örökség részeiként való megközelítése volt. A plenáris előadások, kerekasztal-beszélgetések, kísérő rendezvények érintették a mesterséges intelligencia szerepét a földrajzi nevek egységesítésének jövőbeli folyamataiban, az őshonos nyelvekben használatos helynevek jelentőségét, valamint a földrajzi nevekkel kapcsolatos edukáció fontosságát. A témakörben több ajánlástervezetet is kidolgoztak (Decision 4/2025/16, Decision 4/2025/17, Decision 4/2025/18; vö. UNGEGN ed. 2025).

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatával összefüggésben tizenkettő, a többnyelvű területek, a kisebbségi, regionális nyelvű és az őslakosok által használt

helynevek kapcsán pedig három dolgozat érkezett az ülésszakra. Néhány jellemző témakör a dolgozatokban: hogyan integrálható a földrajzi nevek kulturális értékként való megközelítésének szempontja a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlatába; miként érvényesíthető a kulturális érzékenység figyelembevétele a földrajzi nevek egységesítése során; hogyan épül be a kulturális dimenzió Ausztrália, Indonézia, Kanada, Korea, Szaúd-Arábia, Új-Zéland bizonyos típusú földrajzi neveinek legújabb közreadásába; miként adhatók át kulturális ismeretek a földrajzi neveken keresztül korszerű formában kisebbségi tanulók számára. A korábban különálló témakörként kezelt exonimák[5] ezúttal a kulturális örökség tematikáján belül kaptak helyet; ezekről hét írást nyújtottak be a szakértők. Közülük általánosabb érvényűek a Google exonimahasználatáról, valamint az exonimák kiadványokban való lehetséges tipográfiai jelöléséről szóló dolgozatok, míg nyelvspecifikusak a városi objektumokat jelölő lengyel exonimák listájáról, az észt nyelvben újabban jelentkező idegen névformák használatáról és a szlovákiai földrajzi objektumokat jelölő német exonimák gyűjteményéről beszámoló írások (UNGEGN8).

A fent említett ajánlástervezet a három részre osztott kultúra, örökség és nyelvi elismerés témakör összetevőihez igazodva maga is három részből áll. Az első szakasz üdvözli, hogy a részt vevő országok munkájának eredményeként egyre szélesebb körben válik ismertté a földrajzi nevek mint kulturális értékek védelmének jelentősége, ami pozitív társadalmi változásokhoz járulhat hozzá; emellett a szakértői közösség támogatásáról biztosítja az ismét intenzív munkába kezdő Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage nevű munkacsoportot, melyet jelenleg egy ausztrál és egy izlandi kolléga közösen irányít. A tagországokat a munkacsoport által készített kérdőív kitöltésére és a munkacsoport tevékenységében való aktív részvételre ösztönzi a szöveg (Decision 4/2025/16 Item 8[a] Culture, heritage and language recognition: Geographical names as culture, heritage and identity; UNGEGN ed. 2025).

A második rész méltányolja az egyes országok azon törekvéseit, hogy a kisebbségek és az őslakosok által használt helyneveket is bevonják a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlatába; a fent említett újraalakuló munkacsoportot pedig az ENSZ kapcsolódó kérdésekkel foglalkozó, United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues elnevezésű bizottságával való együttműködés kiépítésére bíztatja, s az International Decade of Indigenous Languages 2022–2032 című, az őslakos nyelvek megőrzésének, revitalizálásának és népszerűsítésének fontosságát hangsúlyozó programban való részvételre buzdítja. Ez utóbbi tevékenységek kapcsán kontaktszemélyként a rigai Lett Tudományegyetem képviselőjét jelöli ki (Decision 4/2025/17 Item 8[b] Culture, heritage and language recognition: Indigenous, minority and regional languages and multilingual issues; UNGEGN ed. 2025).

A harmadik szakasz az exonimák kérdésköre kapcsán azt az igényt fogalmazza meg, hogy a Working Group on Exonyms nevű munkacsoport dolgozzon ki egy olyan ajánlástervezetet, amely harmonizálja az UNCSGN korábbi, az exonimák használatának a nemzetközi kommunikációban való csökkentését szorgalmazó állásfoglalásának kívánalmait azzal az alapelvvel, hogy a földrajzi nevek a kulturális örökség részeiként védelmet kell, hogy élvezzenek. Az exonimák a földrajzi nevek nagy kategóriájába tartoznak, ugyanakkor

[5] „Egy adott nyelvben használt név, mellyel olyan →**földrajzi alakulatot** jelölnek, amely kívül található azon a területen, ahol a kérdéses nyelvet széles körben beszélik, s amely név formájában különbözik a megfelelő →**endonimá(k)tól,** amely(ek)et azon a területen használnak, ahol a földrajzi alakulat található” (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ 2017: 137).

csak bizonyos típusú exonimáknak tulajdonítható kulturális érték. Annak meghatározása, hogy mely kritériumok alapján sorolható az exonima ez utóbbi kategóriába, az elkövetkezendő időszak feladata (Decision 4/2025/18 Item 8[c] Culture, heritage and language recognition: Exonyms; UNGEGN ed. 2025).

A földrajzi neveknek a kulturális örökség részeként való megközelítése mint téma és szemléletmód a tervek szerint a jövő ülésszakjain is kiemelt szerepet tölt majd be (Decision 4/2025/1 Advancing geographical names standardization through inclusive, culturally-informed and evidence-based solutions; UNGEGN ed. 2025).

1.3. Más tematikájú, a hagyományos használatú földrajzi neveket a szellemi kulturális örökség részének tekintő állásfoglalások, ajánlások. Az UNGEGN alapvető meggyőződése, hogy a földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata nem mond ellent a többnyelvűség ápolásának és a kisebbségi, illetve őslakos kultúra fenntartásának vagy újjáélesztésének, sőt a helyi földrajzi nevek feljegyzése, elismerése és széles körű terjesztése révén szükségszerűen kedvezően járul hozzá ezekhez a folyamatokhoz. Ennek kapcsán azt a szemléletet közvetíti, hogy a nemzeti földrajzi névi egységesítés lehetőség szerint a terepen gyűjtött, helyben használatos, mai névformákra épüljön (VII/5 National standardization based on local usage; Resolutions 1967–2017: 42); hasznos a már kialakult jó gyakorlatokat összegyűjteni és közzétenni (VIII/1 Promotion of minority group and indigenous geographical names; Resolutions 1967–2017: 117–118), továbbá a kisebbségi, regionális használatú, illetve az őslakosok által használt helynevek gyűjtése, egységesítése és közzététele kapcsán szükség van irányelvek, modellek kidolgozására, s ebbe célszerű bevonni a kérdéskörrel foglalkozó tudományos testületek érdeklődő képviselőit is (IX/5 Promotion of the recording and use of indigenous, minority and regional language group geographical names; Resolutions 1967–2017: 118). A kisebbségi nyelvet használó, illetve őslakos beszélőközösségekben joggal merül fel az igény, hogy földrajzi neveik mint történelmi és kulturális örökségük fontos elemei egyfajta védelmet élvezzenek (VIII/9 Geographical names as cultural heritage; Resolutions 1967–2017: 43–44). A kisebbségi és őshonos közösségek kultúrájának megőrzéséhez a földrajzi nevek egységesítésének korszerű gyakorlata nagy mértékben tud és kíván hozzájárulni (VIII/1 Promotion of minority group and indigenous geographical names; Resolutions 1967–2017: 42–43).

Az 1992-es konferencián egy olyan állásfoglalás is született, amely azt fogalmazza meg, hogy a nemzeti névhatóságok ne támogassák a használatban lévő, ismert földrajzi nevek önkényes megváltoztatását, hiszen ezek a kulturális és történelmi örökség névformákban tárolt elemeinek elvesztéséhez vezethetnek (VI/9 Recognition of national standardization; Resolutions 1967–2017: 41–42). A 2002-es konferencia egyik állásfoglalása a kétséges megítélés és a gyors változás lehetősége miatt javasolja, hogy a nemzeti névhatóságok ne pártfogolják azokat a több helyütt divatos törekvéseket se, amelyek élő vagy nemrég elhunyt személynek, illetve a közelmúltban történt eseménynek kívánnak földrajzi nevekben emléket állítani (VIII/2 Commemorative naming practices for geographical features; Resolutions 1967–2017: 43).

Egy, a lényegét tekintve a földrajzi nevekkel kapcsolatos edukáció fontosságáról szóló 2007-es állásfoglalás hangsúlyozza, hogy az ilyen jellegű képzésekre a nemzeti téradat-infrastruktúra alapvető elemeként és a kulturális örökség védelmének eszközeként kell tekinteni (IX/10 Support for training and publications; Resolutions 1967–2017: 54–56). Egy másik, szintén 2007-es állásfoglalás a földrajzi nevek eredetével, eredeti jelentésével

kapcsolatos információk helynévtárakban, adatbázisokban való közzétételének hasznosságára irányítja a figyelmet, mivel ezek az információk a helyi, regionális és nemzeti kulturális örökség elemeiként egyrészt hozzájárulnak az identitás érzésének erősítéséhez, másrészt általánosságban is gyarapítják ismereteinket az emberi névadó tevékenység jellegzetességei kapcsán (IX/7 Dissemination of information concerning the origin and meaning of geographical names; Resolutions 1967–2017: 74).

2. Szakmai és szervezeti háttér az UNGEGN-en belül a témakör vonatkozásában. Fontos megjegyezni, hogy a fenti állásfoglalások, ajánlások, határozatok, javaslatok és egyéb dokumentumok megszületése mögött az UNGEGN-en belül következetes szakmai munka folyik, megfelelő szervezeti keretek között.

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának tematikája – mint fent láttuk – a 2000-es évek kezdetén került előtérbe az UNGEGN munkájában. 2002-ben jött létre a Working Group on the Promotion of Indigenous and Minority Group Place Names elnevezésű munkacsoport azzal a céllal, hogy áttekintse az őshonos és a kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek helyzetét, és elősegítse ezek szélesebb körű ismeretét az őshonos, illetve kisebbségi kultúrák megőrzésének, újjáélesztésének egyik lehetséges eszközeként. A munkacsoport nevét a 2012-es ülésszakon megváltoztatták, azóta Working Group on Geographical Names as Cultural Heritage néven működik, s az őshonos és kisebbségi lakosság által használt földrajzi nevek megismertetésével kapcsolatos tevékenységek monitorozásával, valamint a földrajzi nevek kulturális örökségként való felfogásának népszerűsítésével foglalkozik. A munkacsoport érdeklődési körébe tartozik az őslakosok és a kisebbségek által használt földrajzi nevek vizsgálata, a földrajzi nevekkel mint kulturális értékekkel kapcsolatos jogszabályok és szabályozások figyelemmel kísérése, valamint a terepmunkán alapuló helynévgyűjtések és az ezek eredményeit beépítő földrajzi névi nyilvántartások megvalósításának előmozdítása.

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának témakörében a szakértők 2008-ban Bécsben Geographical Names as Part of the Cultural Heritage címmel konferenciát rendeztek, melynek anyaga önálló kötetben látott napvilágot (JORDAN–BERGMANN–CHEETHAM–HAUSNER eds. 2009).[6] 2014-ben Szöulban a Geographical Names as Cultural Heritage című konferencián folytatódott a témakör feltárása; az eredményekből ezúttal is tartalmas kötet született (CHOO ed. 2015). 2015-ben Firenzében a földrajzi neveket a szellemi kulturális örökség részeként megközelítő szimpóziumra került sor Place names as intangible cultural heritage címmel, melyet szintén kötet megjelenése követett (CANTILE–KERFOOT eds. 2016). 2021-ben a 8. EUGEO-kongresszus keretében Prágában, 2022-ben az EuroCarto konferencián Bécsben, 2023-ban pedig a 9. EUGEO-kongresszuson Barcelonában Minority place-name standardization – A comparison of regulations and approaches in Europe címen a kisebbségi nyelvű földrajzi nevek egységesítésének európai gyakorlatáról tartottak műhelykonferenciát (a témában szerkesztett kötet jelenleg előkészületben van: JORDAN ed. megj. e.). 2023-ban a dél-afrikai Bloemfonteinben a városi környezetben jelentkező kisebbségi és őslakos névhasználattal foglalkozó szimpóziumot rendeztek, The presence of minority and indigenous languages in urban naming címmel. 2024-ben a Helsinkiben rendezett 28. ICOS-kongresszus Minority place-name regulations in Europe című panelje ismét az európai kisebbségi helynevekkel kapcsolatos szabályozások témáját tárgyalta;

[6] A kötet magyar nyelvű ismertetése megtalálható a Névtani Értesítő 32. számában (TÓTH 2010).

majd a dublini 35. IGU-kongresszus Bi- or multilingual place names as markers of national, regional and local space-related identity című ülésén a földrajzi nevek identitásjelölő funkciója került előtérbe (az utóbbi két rendezvény anyagát az Onoma című folyóirat 2026-ban megjelenő 61. száma adja közre, PETER JORDAN vendégszerkesztésében).

2025 őszén – szintén elsősorban Peter Jordan fáradhatatlan szervezőmunkájának köszönhetően – két kapcsolódó tematikájú szimpóziumot rendeznek: szeptember elején a 10. EUGEO-kongresszus keretében Place names between cultural heritage and cultural change címmel Bécsben, majd novemberben az International Symposium on Place Names (ISPN) rendezvénysorozat 8. alkalmaként Harmonising toponymic heritage: balancing standardisation and local diversity címmel a dél-afrikai Clarensben rendeznek műhelykonferenciát a földrajzi névi egységesítés lehetséges új irányvonalainak meghatározására (Peter Jordan szíves közlése nyomán).

A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatát taglaló számos konferencia többnyire nyomtatásban is megjelent vagy megjelenés alatt álló anyaga az UNGEGN ülésszakjain nyújtott beszámolók, tájékoztatások révén hatékonyan épülhet be az egyes országok földrajzi névi egységesítésének gyakorlatába. Emellett az UNGEGN maga is időről időre előveszi a témát információs hírlevelében (UNGEGN Information Bulletin), az utóbbi tíz évben például három alkalommal: No. 48: Geographical Names as Cultural Heritage (2015 májusa), No. 66: Geographical names supporting the international decade of indigenous languages (2023 decembere), No. 68: The role of geographical names in preserving cultural heritage (2024 decembere) (vö. UNGEGN Information Bulletin).

Mindezek mellett az UNGEGN oktatásért felelős, Working Group on Funding and Training Courses in Toponymy nevű munkacsoportja és annak munkatársai számos hagyományos és újszerű tananyagot állítottak össze a földrajzi nevek kulturális értékével kapcsolatban. Ezek közül az egyik legkorábbi BOTOLV HELLELAND The Social and Cultural Values of Geographical Names című írása a földrajzi nevek nemzeti szintű egységesítésének folyamatát segítő kézikönyvben (2006). HELLELAND egyébként több, elsősorban a helynevek és az identitás kapcsolatát vizsgáló, specifikus fókuszú tanulmányt is írt a témakör kapcsán (2009, 2012; l. később).

Az UNGEGN 2012-től közreadott, folyamatos fejlesztés alatt álló webes oktatóanyagának utolsó fejezete szintén a helynevek kulturális értékének témáját tárgyalja, hét részfejezetben: a földrajzi nevek mint jelentések hordozói; a földrajzi nevek mint a nyelvi változások hordozói; a földrajzi nevek mint az egyén mentális és érzelmi asszociációinak hordozói; a földrajzi névadási szokások és a helynevekhez való hozzáállás változása; földrajzi nevek és gyarmatosítás: a helynevek mint követelések vagy emlékek megtestesítői; a földrajzi nevek mint az adott régióban egykor élő különböző nyelvi közösségek jelenlétének bizonyítékai; a földrajzi neveket mint kulturális örökségi elemeket fenyegető veszélyek (eltörlés, tisztogatás) és az ENSZ-ajánlások (ORMELING–MCCARTHY eds. 2012, UNGEGN-ICA webcourse on Toponymy; UNGEGN9).

A Toponymy Training Manual című kézikönyv 9. fejezetében (KERFOOT–ORMELING–ZACCHEDDU eds. 2017) három részegység foglalkozik a földrajzi nevek kulturális vonatkozásaival. Ezekben a földrajzi neveknek a kulturális örökség részeként való bemutatásával, a helynevek történelmi és nyelvtörténeti vonatkozásainak taglalásával, valamint annak illusztrálásával találkozunk, hogy miként tárulhat elénk a helynevek és a kulturális örökség kapcsolata egy szigetország földrajzi neveinek vizsgálata során (UNGEGN10). 2023 júniusában az UNGEGN oktatásért felelős munkacsoportja International Training on Toponymy

„Geographical Names as Cultural Heritage" címmel az Indonesian Geospatial Information Agency elnevezésű szervezettel együttműködve Balin rendezett továbbképzést (UNGEGN11), melyen szintén kiemelt szerepet kapott a helynevek kulturális örökség voltának témaköre, amint ezt a rendezvénynek az UNGEGN webhelyén közreadott tananyagai is mutatják (TICHELAAR 2023, PURNITI 2023).

Az UNGEGN munkája a földrajzi nevek egységesítése terén alapvetően mindig összhangban áll az ENSZ aktuális globális programjainak céljaival, például jelenleg a 2003. október 17-én, Párizsban elfogadott UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage című dokumentum által kitűzött célokkal (Convention 2003); a 2030 Agenda for Sustainable Development (2015–2030) keretrendszerben megfogalmazott, 2030-ra elérendő 17 fenntartható fejlődési céllal (Agenda 2030) és az őslakosok által beszélt nyelvek megőrzését, erősítését, népszerűsítését propagáló International Decade of Indigenous Languages 2022–2032 kezdeményezés céljaival (Unesco ed. 2022).

3. A földrajzi nevek és a kultúra, örökség, identitás kapcsolatának bemutatása az UNGEGN dokumentumaiban. A kulturális örökség köréhez tartozik a múlt nemzedékek értéket képviselő tárgyi hagyatéka (pl. épületek, régészeti lelőhelyek, helyszínek, műemlékek, műalkotások), szellemi hagyatéka (pl. szóbeli hagyományok, tudás, nyelv) és természeti hagyatéka (pl. biodiverzitás, jelentős kultúrtájak), melyek ismerete, megőrzése a mai és a jövő nemzedékek javát szolgálja. A kulturális örökség elemei segítenek minket abban, hogy úgy tudjunk a korábbi generációk ismereteiből, felismeréseiből, tapasztalataiból okulni, hogy közben a civilizáció, a tudomány, a technológia, a nyelv, az irodalom és az egyéb művészetek azóta végbement fejlődését is figyelembe vesszük, értékeljük (LAUDER–LAUDER 2017: 1–2, YOON–CHOO–KIM 2025: 5).

A földrajzi nevek kétségtelenül kulturális termékek, amelyek megmutatják, miként érzékelik, értékelik a nyelvhasználók a környezetüket; az emberi tudat, a kultúra és a környezet egy adott időpontban (a névkeletkezés időpontjában) meglévő kapcsolatának visszatükrözői. A földrajzi neveknek a szellemi kulturális örökség részeként való felfogását számos tényező támogatja. A földrajzi név nem pusztán egy adott hely azonosítására szolgáló nyelvi elem, bár kétségtelen, hogy ez az egyik alapfunkciója. A földrajzi nevek azonban emellett vallanak a név keletkezésének időpontjában fennálló földrajzi és kulturális viszonyokról is, ilyen értelemben történeti dimenzióval bírnak. Nyelvi megjelenési formájuk alapján a helyi nyelvhasználat és annak változása kapcsán vonhatunk le belőlük következtetéseket, így fontos nyelvészeti ismeretek forrásául szolgálnak, a névadó, névhasználó egyén, közösség identitásának, környezethez való viszonyának kifejezése révén pedig társadalmi és pszichológiai aspektussal is rendelkeznek. A földrajzi nevek történelmi emlékezetet alakító, térpolitikát befolyásoló, identitásformáló, társadalmi, illetve nyelvi egyenlőséget (vagy egyenlőtlenséget) kifejező szerepe; a névadás és névhasználat mögött húzódó társadalompolitikai folyamatok és kulturális jelenségek elemzése; a helynevek szimbolikus és performatív funkciójának működése és működtetése az 1980-as évektől kezdődően a kritikai helynévvizsgálatok gyakori témája. A földrajzi neveknek a szellemi kulturális örökség részeként való vizsgálata a fentiekből következően erősen multidiszciplináris megközelítést kíván (TAYLOR 2016: 70, LAUDER–LAUDER 2017: 1, ROSE-REDWOOD–ALDERMAN–AZARYAHU 2010).

BOTOLV HELLELAND (2017: 2–3) kiemeli, hogy a helynevek között megtaláljuk az emberiség kulturális örökségének számos igen régi elemét: például azokat a földrajzi neveket, melyek mára eltűnt civilizációk, kihalt nyelvek egyetlen emlékeként maradtak fenn, sokszor a szóbeliségen keresztül hagyományozódva egyik nemzedékről a másikra az évszázadok során. A régi korokban keletkezett helynevek beszámolhatnak az egykori földrajzi környezet jellemzőiről, helytörténeti eseményekről, a jelölt hely jelentőségéről az egyén vagy a közösség számára. HELLELAND (2006: 121, 2017: 5) értelmezésében a földrajzi nevek több szinten működnek: kognitív (egy földrajzi entitás azonosítása), érzelmi (pl. gyermekkori emlékeket felidéző helynevek), ideologikus (pl. vallási vagy emlékállító helynevek), közösségképző (pl. egy adott földrajzi objektum különböző elnevezései a helyi közösségek eltérő nyelveiben) és identitásjelölő (pl. a névhasználó otthonosságérzetének megteremtése). A helynevek szimbolikus használata az identitás, különösen a regionális és nemzeti identitás jelzésére gyakori. Mind az öröklött vagy természetes módon keletkezett, mind pedig a tervezetten született helynevek részévé válhatnak a nemzet szellemi kulturális örökségének; a Föld egészének összes helyneve pedig globális szinten természeti környezetünk igen részletes leírását adja, valamint hatalmas mennyiségű felhalmozott emberi ismeretet, tapasztalatot tárol és ad át a következő nemzedékeknek (HELLELAND 2006: 121, 123, 2017: 1, 3).

Más írásaiban HELLELAND (2009, 2012) azt hangsúlyozza, hogy a helynevek nyelvi, történelmi és érzelmi összekötő kapocsként szolgálnak az emberek és a környezetük között, az emberi tapasztalat, emlékezet és hovatartozás kifejezőeszközei; a hozzájuk kapcsolódó konnotációk révén pedig alkalmasak arra, hogy az egyén, a közösség vagy a nemzet identitását jelezzék, illetve alakítsák. Értelmezésében a földrajzi nevek teszik az absztrakt fizikai teret az ember számára konkrétan értelmezhető hellyé. Az ember(csoport) helyhez való kötődése a hely nevén keresztül fejeződik ki, amely kognitív és érzelmi vonatkozásban egyfajta lerövidített útvonalként szolgál a helyhez kapcsolódó egyéni és kollektív élmények, asszociációk előhívásához. HELLELAND (2006: 128, 2017: 9) szerint a ma jellemző globalizációs folyamatok egyszerre bírnak pozitív és negatív hatással is egy-egy régió helynévállományára: egyrészt segítik a helyi használatú helynevek széles körben való megismerését, másrészt hozzájárulnak az eltérő kultúrákból származó helynevek – sokszor egyébként kereskedelmi alapú és célú – átvételéhez.

TJEERD TICHELAAR (2017: 1) a helynevekben foglalt történeti földrajzi és helytörténeti jellemzőkre (a természeti környezetre, a növény- és állatvilágra, a gazdasági, társadalmi és politikai vonatkozásokra) utaló információk okán a földrajzi nevekre jelentős történeti forrásként tekint, felhasználásukat a régészeti leletek és az írott dokumentumok mellett igen fontosnak tartja a múltról való ismeretszerzésben. A helyneveket „szemantikai konglomerátumok"-ként értékeli, melyek – mint a kulturális örökség helyhez kötött elemei – beszámolnak egy-egy térség település- és népességtörténetéről, gazdasági fejlődéséről, politikai viszonyairól és a természeti környezetről. A helynév nyelvi formája pedig a hang- és szóállomány, a szintaktikai szabályok és a helyesírás változásáról, valamint esetenként kontaktusnyelvek hatásáról tanúskodik, így nyelvtörténeti forrásértékkel bír. Egyes névformák az eredetileg általuk jelölt objektum pusztulását is túlélik, átmenekítve a bennük tárolt információkat akár egészen a máig; másokat tudatosan élesztenek újra, sokszor a múlt dicsőséges pillanatait idézve meg. A helynevek ezenkívül kiváló mnemotechnikai eszközök. KEITH H. BASSO (1996) számos példát hoz fel arra, hogy miként használja fel a helyneveket a nyugati apacsok egy csoportja személyes vagy közösségi tapasztalatainak, tudásának, értékrendjének átadására, illetve a népcsoport történetének közvetítésére.

A földrajzi nevek egységesítésének gyakorlata nem kell, hogy veszélybe sodorja a kulturális értékkel rendelkező tradicionális helynevek használatát. A földrajzi névi egységesítés korszerű módszertana ugyanis integrálja a hagyományos használatú helyneveknek a szellemi kulturális örökség részeként való felfogását. YOON, CHOO és KIM (2025: 2–4) javaslata szerint a földrajzi nevek kulturális értékének mérlegelésekor a szakértőknek a helynév történeti jelentőségére, általános használatára, valamint kulturális és társadalmi hatására, illetve hatékonyságára kell tekintettel lenniük. A történeti jelentőség kapcsán azt szükséges megvizsgálni, hogy igazolható-e a név használata a történeti feljegyzésekből, illetve jelentkezik-e a név ismételt és kiterjedt módon a szóbeli hagyományban, valamint hogy volt-e folytonosság a név használatában. Az általános használat vonatkozásában a név ellenálló képességét kell értékelni (pl. a közösségben való tartós használat, akár hivatali háttérbe helyezés esetén is). A kulturális és társadalmi hatás és hatékonyság megítélésekor azt szükséges elemezni, hogy mennyiben tükrözi a név a hely vagy a közösség kultúráját, történelmét, identitását, megnyilvánul-e a névben helyi jellegzetesség vagy kulturális egyediség, képes-e a név a hellyel kapcsolatos élénk képzettársításokat kiváltani, valamint előhívja-e a név az adott régióhoz vagy közösséghez való tartozás érzését. Ezeket a szempontokat a névvariánsok közötti választáskor, névváltoztatáskor vagy új név adásakor egyaránt célszerű mérlegelni a földrajzi nevek egységesítésének folyamatában a tartós eredmény elérése érdekében.

A szerzők megítélése szerint a kulturális értékkel rendelkező helynevekre valódi veszélyt a globalizáció, az urbanizáció és a területfejlesztés, a politikai és közigazgatási változások, a modernizáció és a kereskedelmi szempontok túlzott érvényesítése jelentenek, mivel ezek a jelenségek könnyen vezethetnek a helyi kulturális örökség erodálódásához, eljelentéktelenedéséhez. A globalizáció jellemzően a domináns nyelvek és kultúrák további térnyerését hozza magával; az urbanizáció és a területfejlesztés a térszerkezet átalakításával a névigényt is befolyásolja; a politikai és közigazgatási változások sokszor járnak együtt a nyelvi tájkép ideológiai alapú megváltoztatásával; a modernizáció egyes közösségek digitális térben való marginalizálódását, abból való kiszorulását eredményezheti; a kereskedelmi szempontok túlzott érvényesítése a helyneveket árucikké alakítja át. Ezek a folyamatok gyakran vezetnek a hagyományos használatú helynevek háttérbe szorulásához, eltűnéséhez, kulturálisan inadekvát névformákkal való felcseréléshez, ami hozzájárul ahhoz, hogy a helyi közösség elszakadjon kulturális örökségének egyes elemeitől (YOON–CHOO–KIM 2025: 2). Hozzá kell tennünk: hasonló hatása lehet a nem megfelelő elvek alapján végzett földrajzi névi egységesítésnek is.

PEDER GAMMELTOFT egyik írásában (2025) arra hívja fel a figyelmet, hogy a földrajzi nevek egységesítésének korszerű gyakorlata ki kell, hogy térjen az érzékenynek minősülő helynevek kezelésének kérdésére is. A földrajzi nevek egy csoportja a helyi közösség számára történelmi vagy spirituális jelentőségű (kulturálisan érzékeny helynevek), mások elavult hatalmi viszonyokat, értékrendet tükröznek, ellentmondásos megítélésű történelmi személyeknek, eseményeknek állítanak emléket (társadalmilag érzékeny helynevek), esetenként ma már rasszistának, becsmérlőnek tekinthető kifejezéseket tartalmaznak (sértő helynevek), illetve torzított képet adnak egy közösségről (lekicsinylő helynevek). Az ilyen típusú földrajzi nevek kezelése kapcsán a hosszan fenntartható eredmények elérése érdekében a szerző a tényeken, bizonyítékokon alapuló, következetes és jól dokumentált döntéshozatal módszerének alkalmazását javasolja. Ennek során szükséges a kérdéses helynevek pontos

jelentésének és eredetének felderítése a történeti iratok és a szóbeli hagyomány segítségével; az adatok gyűjtése és ellenőrzése előre meghatározott lépések szerint kell, hogy történjen a következetesség biztosítására; az adatok értékelésének ki kell térnie a történeti, kulturális és társadalmi vonatkozásokra, a helyi viszonyok közt értelmezve ezeket; továbbá szükség van annak mérlegelésére is, hogy egy esetleges névváltozás milyen általános és közvetlen hatásokkal járna. Az eljárás magába kell, hogy foglalja a terepmunkát, amelynek során a szakértők a helyi névhasználó közösség tagjait nem egyszerűen adatközlőknek tekintik, hanem a részvételi kutatás elveivel összhangban a döntéshozatali folyamatba is bevonják őket egyenrangú társként. Végül a döntés megszületése után figyelemmel kell kísérni az eredményeket és mérni kell az elégedettséget, hogy hosszú távon lehetővé váljon a leginkább megfelelő módszertan kidolgozása az ilyen típusú helynevek kezelésére. Abban az esetben, ha egy kulturális, társadalmi vagy egyéb szempontból a mai körülmények közt érzékenynek minősíthető helynév megváltoztatásáról született döntés, az eredeti földrajzi nevet használati ismérveivel és megváltoztatásának indokaival együtt ekkor is dokumentálni kell a tudományos kutatás számára, illetve a kulturális folytonosság fenntartása érdekében (GAMMELTOFT 2025).

PŘEMYSL MÁCHA (2023) – elméleti oldalról vizsgálva a földrajzi nevek kulturális örökségként való megközelítését – két alapvető nézőpontot különböztet meg. A vélekedések egy része a helyneveket történelmi relikviáknak tekinti, amelyek értékét régiségük, egyediségük, kifejezőerejük és nyelvi anyaguk adja. Ez a szemléletmód a helynevek kulturális értékének megítélésben a szakértőknek tulajdonít kiemelkedő szerepet. A vélekedések egy másik csoportja a helyneveket az azokat használó közösség szempontjából szemléli, s úgy tekint rájuk, mint a folyamatos környezeti és társadalmi változásokra adott, időbeli kötöttségű válaszokra, és a helyi közösségek kompetenciájának elsődlegességét hangsúlyozza a helynevek kulturális értékének megítélésével kapcsolatban. A nem megfelelő módszertannal végzett földrajzi névi egységesítés a hagyományos használatú helynevek háttérbe szorításával elsorvaszthatja a nyelvjárási vagy a kisebbségi nyelvű helyneveket és névváltozatokat; felszámolhatja a kollektív tudás egyes elemeit; gyengítheti a helyi közösségek identitását. Ugyanakkor a hagyományos használatú helynevek kritika nélküli megőrzése is felvet (sokszor etikai jellegű) kérdéseket, például a nehéz emlékű történelmi eseményeket (pl. háborút, üldöztetést, gyarmatosítást) felidéző helynevek fennmaradása esetében. A döntéseket a történelmi tények tiszteletben tartása és a változó környezeti és kulturális kontextus iránti érzékenység közötti egyensúlyra törekedve kell meghoznia az államigazgatás képviselőinek és a tudósoknak együttesen, a helyi névhasználó közösség nagymértékű bevonásával, annak jelenlegi kommunikációs (köztük például névhasználati) igényeihez igazodva.

Hasonló körültekintéssel érdemes megközelíteni az exonimákat is. PETER JORDAN (2023) amellett érvel, hogy használatuk abban a nyelvközösségben, amelyben megszülettek, támogatandó, hiszen az adott közösség kulturális örökségéhez tartoznak. Megállapítását a következő érvekkel támasztja alá: az exonimák nyelvi elemek, melyek használata egy adott nyelvközösséghez való tartozást tükröz; létrejöttük hátterében az adott nyelvközösség múltbeli, külső politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatai állnak; sok közülük megszületésekor endonima volt, így használatuk a jelen nyelvközösség tagjait őseik valóságával köti össze; jól illeszkednek az adott nyelvközösség által használt helynévrendszerbe, alkotóelemévé válnak belső keletkezésű kifejezéseknek, így saját nyelvi-kulturális közegükben

a mindennapi kommunikáció során a szinkrón nyelvhasználatban is könnyen tesznek szert endonima státusra. Megjegyzendő ugyanakkor – figyelmeztet JORDAN –, hogy az exonimák használata nemzetközi vagy interkulturális viszonylatban politikai vagy kulturális érzékenységet sérthet.

A helyi, hagyományos használatú földrajzi nevek korszerű szakmai szempontokat követő megőrzésében alkalmazandó eljárások kapcsán az UNGEGN dokumentumai kiemelik a dokumentáció és a kutatás, a közösségi részvétel, az oktatás és a tájékoztatás, a jogszabályok és szakpolitikai döntések, valamint a nemzetközi együttműködés jelentőségét. A dokumentáció és a kutatás terén a hagyományos helynevek rendszerezett gyűjtésére van szükség, amely kiterjed a nevekkel, névhasználattal kapcsolatos információkra is. A névanyag gyűjtése történhet célzott terepmunka során, de számos helynév gyűjthető a szóbeli hagyományokból vagy levéltári, könyvtári anyagokból is. A helyi névhasználó közösség tagjainak bevonása helyneveik dokumentálásának, nyilvántartásba vételének folyamatába az adatok pontossága és hitelessége szempontjából elengedhetetlen. A földrajzi nevek kulturális értékével kapcsolatos formális és informális oktatás, tájékoztatás során tudatosítható a helyi használatú helynevek valós értéke, jelentősége a névhasználó közösségekben és a döntéshozókban egyaránt; erősíthető a névhasználók büszkeségérzete, és felkelthető bennük a felelősségtudat e helynevek megőrzésének szükségessége iránt. Az államigazgatás, a jogalkotás és a szakpolitika a helyi, hagyományos helynevek státusának megerősítéséhez és ismertségének kiszélesítéséhez járulhat hozzá azzal, hogy ezeket a neveket is feltünteti a hivatalos térképeken, dokumentumokban, útjelző táblákon, a nemzetközi együttműködés pedig a bevált gyakorlatok és az erőforrások megosztásával segítheti a tradicionális földrajzi névi állomány megőrzését (UNGEGN12).

4. Összegzés. A hagyományos használatú földrajzi nevek a szellemi kulturális örökség részeiként értelmezendők, hiszen nem csupán helymegjelölő funkcióval bírnak, hanem a névhasználóknak a környezetükhöz való alapvető viszonyát is jól tükrözik. A nyelvi sokszínűség, a történeti narratívák, a társadalmi értékek, a spiritualitás, a világértelmezés, a környezettel kapcsolatos emberi tudás és az identitás kifejezőeszközeiként a hagyományos földrajzi nevek – ide értve az őshonos és kisebbségi közösségek által használt tradicionális helyneveket is – joggal tekinthetők megőrzésre, széles körű népszerűsítésre méltó nyelvi elemeknek. Történelmi és nyelvészeti forrásértékük, társadalmi és pszichológiai jelentőségük alapján megfelelő kezelésük multidiszciplináris megközelítést igényel. A tudományok és a jogalkotás, államigazgatás oldaláról érkező szakértők a helyneveket használó közösségek tagjaival együttműködve tudnak körültekintő, tényeken alapuló, következetes és fenntartható döntéseket hozni, melyeknek eredményeként a földrajzi nevekben tárolt ismeretek tárháza és a helyneveket használó közösség kommunikációs igénye egyidejűleg jelenhet meg a hivatalos térképeken, helynévtárakban, útjelző táblákon. A helyi, hagyományos használatú földrajzi nevek megőrzése a nyelvi és kulturális sokszínűség fenntartásának egyik eszköze a homogenizációt elősegítő globalizációs, modernizációs és urbanizációs tendenciák ellenében. Az UNGEGN keretei között a földrajzi névi szakértők azon fáradoznak, hogy az ENSZ aktuális globális programjainak fő céljaival összhangban és korszerű szakmai alapokról indulva kidolgozzák azokat az alapelveket, módszereket, gyakorlatokat, amelyek segítségével a földrajzi nevek sikeresen gyűjthetők, rendezhetők, egységesíthetők, s ezeket főként állásfoglalások, ajánlások, javaslatok, kézikönyvek, oktatási és tájékoztatási anyagok formájában adják közre a döntéshozók és az érintettek számára.

Hivatkozott irodalom

2006. évi XXXVIII. törvény. In: *Hatályos jogszabályok gyűjteménye.* Wolters Kluwer, Budapest. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0600038.tv (2025. 05. 15.)

Agenda 2030 = https://sdgs.un.org/2030agenda (2026. 04. 14.)

BASSO, KEITH HAMILTON 1996. *Wisdom Sits in Places. Landscape and Language Among the Western Apache.* University of New Mexico Press, Albuquerque.

BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology.* International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. https://doi.org/10.26546/5061110

CANTILE, ANDREA – KERFOOT, HELEN eds. 2016. *Place names as intangible cultural heritage.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Romano-Hellenic Division – Italian Geographic Military Institute, Firenze.

CHOO, SUNGJAE ed. 2015. *Geographical Names as Cultural Heritage. Proceedings of the International Symposium on Toponymy, Seoul, 7–9 November 2014.* Kyung Hee University Press, Seoul.

Convention 2003 = https://ich.unesco.org/en/convention (2026. 04. 14.)

GAMMELTOFT, PEDER 2025. *Addressing culturally and socially sensitive geographical names: a framework for standardization. GEGN.2/2025/1.* UNGEGN, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_13_CRP13_item8a.pdf (2026. 04. 15.)

HELLELAND, BOTOLV 2006. The Social and Cultural Values of Geographical Names. In: UNGEGN ed., *Manual for the National Standardization of Geographical Names.* United Nations, New York. 121–128. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/documents/Manual_e.pdf (2025. 05. 20.)

HELLELAND, BOTOLV 2009. Place Names as Identity Markers. In: AHRENS, WOLFGANG – EMBLETON, SHEILA – LAPIERRE, ANDRÉ eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences.* York University, Toronto. 501–510. https://hdl.handle.net/10315/3986

HELLELAND, BOTOLV 2012. Place Names and Identities. *Oslo Studies in Language* 4/2: 95–116. https://doi.org/10.5617/osla.313

HELLELAND, BOTOLV 2017. Geographical Names as Cultural Heritage. In: KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds. *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/CHAPTER%2022.pdf (2025. 05. 20.)

JORDAN, PETER 2023. Exonyms as parts of the cultural heritage. *Onoma* 58: 241–254. https://doi.org/10.34158/ONOMA.58/2023/13

JORDAN, PETER ed. megj. e. *Minority place-name standardization. A comparison of regulations and approaches in Europe.* Megjelenés előtt.

JORDAN, PETER – BERGMANN, HUBERT – CHEETHAM, CATHERINE – HAUSNER, ISOLDE eds. 2009. *Geographical Names as Part of the Cultural Heritage.* Institut für Geographie und Regionalforschung der Universität Wien, Vienna.

KADMON, NAFTALI ed. 2002/2007. *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names.* United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pdf/Glossary_of_terms_revised.pdf (2025. 05. 15.)

KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds. 2017. *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/documents/Training%20Manual.pdf (2026. 02.13.)

LAUDER, MULTAMIA RMT. – LAUDER, ALLAN F. 2017. Place Names and Cultural Heritage in an Archipelagic Country. In: KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds., *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/CHAPTER%2025.pdf (2025. 05. 20.)

MÁCHA, PŘEMYSL 2023. Wherein lies the heritage value of place names? *Onoma* 58: 19–35. https://doi.org/10.34158/ONOMA.58/2023/2

ORMELING, FERJAN – MCCARTHY, NICOLINE eds. 2012. *UNGEGN-ICA webcourse on Toponymy. S20: Names as cultural heritage.* https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/_data_ICAcourses/2012_Home.html (2025. 05. 31.)

PURNITI, NI KOMANG ANIEK 2023. Module 4. Cultural Heritage in Bali. In: UNGEGN ed., *International Training on Toponymy. Modules Day 2: 19–23 June 2023.* Bali, Indonesia. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/working_groups/training/Bali_Indonesia/documents/Day2/4_Cultural%20Heritage%20in%20Bali.pdf (2025. 05. 18.)

Resolutions 1967–2017 = *Resolutions adopted at the eleven United Nations Conferences on the Standardization of Geographical Names. 1967, 1972, 1977, 1982, 1987, 1992, 1998, 2002, 2007, 2012, 2017.* Prepared by Natural Resources Canada. United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/documents/RES_UN_E_updated_1-11_CONF.pdf (2025. 05. 15.)

ROSE-REDWOOD, REUBEN – ALDERMAN, DEREK – AZARYAHU, MAOZ 2010. Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography* 34: 453–470. https://doi.org/10.1177/0309132509351042

TAYLOR, SIMON 2016. Methodologies in Place-Name Research. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford University Press, Oxford. 69–86. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.17

TICHELAAR, TJEERD 2017. Toponyms as carriers of cultural heritage: the history of place names. In: KERFOOT, HELEN – ORMELING, FERJAN – ZACCHEDDU, PIER-GIORGIO eds. *Toponymy Training Manual.* United Nations Group of Experts on Geographical Names, Department of Economic and Social Affairs, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/CHAPTER%2023.pdf (2025. 05. 20.)

TICHELAAR, TJEERD 2023. Module 3: Geographical Names as Cultural Heritage. In: UNGEGN ed., *International Training on Toponymy. Modules Day 2: 19–23 June 2023.* Bali, Indonesia. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/working_groups/training/Bali_Indonesia/documents/Day2/3_Geographical%20Names%20as%20Cultural%20Heritage.pdf (2025. 05. 18.)

TÓTH MÁRIA 2010. Peter Jordan – Hubert Bergmann – Catherine Cheetham – Isolde Hausner szerk.: Geographical Names as a Part of the Cultural Heritage [A földrajzi nevek mint a kulturális örökség részei]. *Névtani Értesítő* 32: 249–253.

UN ed. 2015. *Transforming our World. The 2030 Agenda for Sustainable Development.* United Nations, Department of Economic and Social Affairs. https://sdgs.un.org/2030agenda (2025. 05. 15.)

UNESCO ed. 2022. *International Decade of Indigenous Languages 2022–2032.* https://www.unesco.org/en/decades/indigenous-languages (2025. 05. 15.)
UNGEGN1 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions (2026. 04. 14.)
UNGEGN2 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2019-new-york-ungegn-1st-session/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN3 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2019-new-york-ungegn-1st-session/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN4 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2nd_session_2021/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN5 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/2nd_session_2021/documents/E_2021_69_report_e.pdf (2026. 04. 14.)
UNGEGN6 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/3rd_session_2023/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN7 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/3rd_session_2023/documents/E_2023_84_2023_UNGEGN_Report_e.pdf (2026. 04. 14.)
UNGEGN8 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/#documents (2026. 04. 14.)
UNGEGN9 = https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/_data_ICAcourses/index.html (2026. 04. 14.)
UNGEGN10 = https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/Training_Manual_by_chapter.html (2026. 14. 16.)
UNGEGN11 = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/working_groups/training/Bali_Indonesia (2026. 04. 14.)
UNGEGN12 = *United Nations Group of Experts on Geographical Names.* United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/ (2025. 05. 16.)
UNGEGN ed. 2025. *Decisions brought to the attention of the Council.* Draft. 4th Session of the United Nations Group of Experts on Geographical Names, 28 April – 2 May 2025, 4/2025/1 22. UNHQ, New York. Munkaanyag (2025. 05. 22.)
UNGEGN Information Bulletin = https://unstats.un.org/unsd/ungegn/pubs/#bulletin (2026. 04. 14.)
YOON, JIHWAN – CHOO, SUNGJAE – KIM, YOUNG-HOON 2025. *Guidelines for geographical names as cultural heritage. A framework for experts and researchers on geographical names. GEGN.2/2025/1* UNGEGN, New York. https://unstats.un.org/unsd/ungegn/sessions/4th_session_2025/documents/GEGN.2_2025_164_CRP164_item8a.pdf (2025. 05. 22.)

***

BÖLCSKEI ANDREA
egyetemi docens; Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar; Magyar Nyelv-, Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2628-5297, e-mail: bolcskei.andrea@kre.hu

Magyar földrajzi nevek a magyar nemzeti atlasz angol nyelvű köteteiben (2018–2024)

GERCSÁK GÁBOR
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

TAMÁS DÓRA MÁRIA
ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

KATÓ ÁRON
ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

Absztrakt

Az írás bevezetője tömören ismerteti az 1967–2024 között megjelent Magyarország nemzeti atlaszának különböző kiadásait, majd részletesebben tárgyalja a Magyarország nemzeti atlasza / National Atlas of Hungary projekt keretében 2018-tól megjelentetett kötetekben alkalmazott angol nyelvű földrajzinév-használatot. A tanulmány számos magyar–angol földrajzi név példájával illusztrálja a kötetekben érvényesített névírási elveket. Összefoglaló táblázatok szemléltetik, milyen változásokon ment keresztül a határon túli földrajzi nevek magyar és angol nyelvű térképi írása. A tanulmány elemzi a magyar természetföldrajzi nevek angol megfeleltetésének változásait az elmúlt fél évszázadban, és állást foglal az angol nyelvű névalakok egységes szemléletű használata mellett. Végezetül bemutatja, hogy a folyamatosan bővülő nemzeti terminológiai adatbázis miként dolgozza fel a magyar–angol földrajzi nevek adatbázisát.

Kulcsszavak: helynevek, terminológia, tulajdonnevek fordítása, angol célnyelv, névváltozatok, szótár, digitális helynévi adatbázis, magyar nemzeti atlasz

Hungarian geographical names in the English-language editions of the Hungarian National Atlas (2018–2024)

GÁBOR GERCSÁK – DÓRA MÁRIA TAMÁS – ÁRON KATÓ

This study begins with a brief overview of the various editions of the National Atlas of Hungary published between 1967 and 2024. It then discusses the use of Hungarian geographical names in English in the volumes published as part of the National Atlas of Hungary project from 2018 onwards. The study presents numerous tables illustrating the principles of converting the Hungarian geographical names into English, as well as the changes in the cartographic use of place names in Hungary and beyond. It analyses the changes in the English-language equivalents of Hungarian geographical names over the last fifty years, and recommends guidelines for the uniform use of

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.3 Névtani Értesítő 2026. 48: 53–65.

Hungarian place names in English. Finally, the study describes how the national terminology project is processing the Hungarian–English geographical names database.

Keywords: place names, terminology, translation of proper names, English target language, allonyms, dictionary, digital place name database, Hungarian national atlas

***

1. Bevezetés. A százhuszonöt évre visszatekintő nemzeti atlaszok magas színvonalon elkészített térképek sorozatát tartalmazzák, amelyeket szöveges magyarázatok, nemegyszer táblázatok, grafikonok és fényképek is kiegészítenek. Feldolgozásuk szerint részben tudományos-tájékoztató, részben népszerűsítő-tudományos jellegűek. Kivitelükben igényesek és nagy méretűek, de az utóbbi évtizedekben már digitális formában is megjelennek, sőt a világháló segítségével a felhasználók a tartalmat interaktív módon is elemezhetik. Az adott ország sokoldalú jellemzőit, így természeti adottságait, gazdasági és társadalmi állapotát többnyire nemcsak nemzeti, de idegen nyelven is az olvasók elé tárják, hogy a külföldi érdeklődők reális képet kapjanak az államról. Napjainkban a Föld országainak többsége rendelkezik nemzeti atlasszal. A magyar nemzeti atlaszokról, előzményükről és a jelenleg is folyó munkáról a Magyarország nemzeti atlasza / National Atlas of Hungary projekt honlapja[1] részletes tájékoztatást nyújt.

A hazai földrajztudomány és térképészet mindig meghatározó szerepet játszott a nemzet- és honismeret fejlesztésében, a rólunk és országunkról alkotott kép formálásában. Magyarország első nemzeti atlasza 1967-ben, a szocializmus csúcspontján jelent meg, csak magyarul (RADÓ főszerk. 1967). Ezt egy 1989. évi, jóval gazdagabb tartalmú második nemzeti atlasz követte (PÉCSI főszerk. 1989) a szocialista időszak legutolsó évében. Ebben a térképekhez már angol nyelvű jelmagyarázat és ismertetés is tartozott, de a térképi névrajz csak magyarul volt olvasható.

Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete az új magyar nemzeti atlasz előfutárának tekinthető kisebb méretű, ám tartalmában részben újszerű tematikus atlaszt jelentetett meg – előbb angolul, a külföld tájékoztatására 2009-ben (KOCSIS–SCHWEITZER eds. 2009). Ez a (természet)földrajzi neveket már angolul írta. A bővített és frissített magyar nyelvű kiadvány – de még nem nemzeti atlasz – 2011-ben jelent meg (KOCSIS–SCHWEITZER szerk. 2011). A legújabb nemzeti atlasz négykötetes lesz, s benne a magyarországi és a határon túli földrajzi nevek magyar és angol nyelvű használatát egységes irányelv szabályozza. Eddig három önálló kötet jelent meg magyarul (KOCSIS főszerk. 2018/2024, 2021, 2024) és angolul (KOCSIS ed.-in-chief 2018, 2021, 2024).

2. A magyar nemzeti atlaszok földrajzinév-használata. Milyen előzmények után jutottak el a szerkesztők azokhoz az elvekhez, amelyeket Magyarország új nemzeti atlaszában következetesen alkalmaznak? E kérdés megválaszolásához célszerű áttekinteni, hogy az utóbbi közel hat évtizedben megjelent magyar nemzeti atlaszokban miként alakult a magyarországi természetföldrajzi nevek angol nyelvű megfeleltetése, valamint az országunk határain túli természetföldrajzi és településnevek magyar, helyi államnyelvi és angol nyelvű megadásának gyakorlata. Ezekre ugyanakkor csak az atlaszok térképeinek vizsgálata alapján lehet következtetni, mivel az előszók erre nem tértek ki.

[1] https://www.nemzetiatlasz.hu (2026. 06. 20.)

Az áttekintéshez szükségesnek tartjuk röviden bemutatni a későbbiekben előforduló fontosabb szakkifejezéseket (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017). Az *endonima* (másképp *helyi név, belső név* vagy *hivatalos név*) egy földrajzi alakulat neve egy olyan hivatalos vagy széles körben beszélt nyelven, amely azon a területen használatos, ahol maga az alakulat található. Ilyen például a német *Eisenstadt* (nem a magyar *Kismarton*), a magyar *Győr* (nem a német *Raab*) és a cseh *Praha* (nem az angol *Prague*); ugyancsak endonima a magyar *Nagyvárad* (nem csak a román *Oradea*), mert bár a magyar nyelv nem hivatalos a területen, de széles körben beszélik. Az *exonima* (másképp *idegen név* vagy *külső név*) egy adott nyelvben használt név, mellyel olyan földrajzi alakulatot jelölnek, amely kívül található azon a területen, ahol a kérdéses nyelvet széles körben beszélik. E név formájában különbözik a megfelelő endonimá(k)tól, amely(ek)et azon a területen használnak, ahol a földrajzi alakulat található. Például a magyar *Bécs* (a német *Wien* exonimája), a német *Plattensee* (a magyar *Balaton* exonimája) és az angol *Warsaw* (a lengyel *Warszawa* exonimája). A *földrajzi köznévi elem (utótag)* a földrajzi név földrajzi köznévi része; például *Babás-**szerkövek,** Észak-bácskai **löszös hát,** Gellért-**hegy,** Mária asszony **sziget.*** A *megkülönböztető elem* a helynév nem földrajzi köznévi része, amely megkülönbözteti más, azonos alakulatosztályt jelölő nevektől; például ***Fekete-**barlang, **Fekete-**hegy, **Szent István-**forrás, **Szent László-**víz.*

A névírás nyelve szerint létezik nemzeti névrajz (a célközönség nyelvén, az ábrázolt terület nyelvétől függetlenül), államnyelvi névrajz (az ábrázolt terület hivatalos nyelvű névalakjaival), valamint kettős névrajz, amikor mindkét névalak olvasható a térképen (GERCSÁK 2021: 200–201). A második név általában az elsődleges név alatt zárójelben vagy kisebb betűkkel szerepel. Általános földrajzi térképeinken hagyományosan elsősorban a településnév-anyag igényli a kettős névrajzot, míg a domborzati nevek, a néprajzi és történeti-földrajzi tájnevek, illetve részben a víznevek általában magyar alakjukkal olvashatók. A szerkesztő dönti el, hogy a földrajzi neveket milyen elvek alapján válogatja, és a kettős neveket milyen sorrendben helyezi el a térképen.

2.1. A Magyarország nemzeti atlasza 1967-es és 1989-es kiadása. Bár az atlaszok előszava nem adott semmilyen eligazítást arról, hogy a névmegírásokat milyen elv alapján érvényesítették, megállapítható, hogy mindkét nemzeti atlaszban többnyire kettős megírást érvényesítettek a településnevekre (GERCSÁK 2024: 19). Első helyen mindig az endonima, az adott ország hivatalos nyelvén ismert név szerepel, alatta zárójelben következik a magyar alak; pl. *Bratislava (Pozsony), Osijek (Eszék), Satu Mare (Szatmárnémeti), Uzsgorod (Ungvár), Wien (Bécs)*. A Kárpát-medence Magyarországon kívüli területein a magyar településnevek azonban sok esetben hiányoznak (pl. *Neusiedl am See, Hlohovec, Baia Sprie* vagy *Srbobran* neve alól hiányzik a magyar *Nezsider, Galgóc, Felsőbánya* vagy *Szenttamás* alak), illetve a moldvai magyar helységnevek (pl. *Bákó, Karácsonkő*) egyáltalán nincsenek megírva. A térképeken a nem településnevek (táj-, hegy- és víznevek) minden esetben csak magyarul szerepelnek az országhatáron túl is (pl. *Békási-víztároló, Csallóköz, Fertő, Gyimesi-szoros, Szinyák*).

Természetföldrajzi és tájneveink angol nyelven csak az 1989-es kiadásban, az atlasztérképeket magyarázó több tíz oldalas szöveges összeállításban olvashatók, ezért az angolra fordított nevek – főleg a nagytájnevek – egy részét nem könnyű az atlasz kizárólag magyar névrajzú térképein azonosítani. A másik azonosítási gondot olyan következetlenség okozza, amely évtizedek óta végigvonul az országunkról kiadott angol nyelvű anyagokban:

egy adott földrajzi objektum neve több változatban olvasható sokszor még ugyanabban a kiadványban is, így a külföldi olvasó nem tudhatja, hogy ugyanarról a helyről van szó, csak más néven (GERCSÁK 2002). Ez a hiba még ma, a rangos kiadók gyakorlatában is előfordul. Az 1989-es atlaszban például az *Alföld* megfelelői az angol nyelvű leírásokban *Alföld, Great Hungarian Plain* és *Great Plain;* a *Dunántúli-középhegység*-éi pedig változóan *Transdanubian Central Range, Transdanubian Hills, Transdanubian Mid-Mountains* vagy *Transdanubian Mountains*.

A két kiadás főbb jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze:

1. táblázat: Az 1967-es 1989-es nemzeti atlasz főbb adatai

	Magyarország nemzeti atlasza (1967)	**Magyarország nemzeti atlasza / National Atlas of Hungary (1989)**
Nyelv	magyar	magyar és részben angol
Névírás elve	nincs magyarázat	nincs magyarázat
Településnevek	endonima és zárójelben magyar exonima	endonima és zárójelben magyar exonima
Természetföldrajzi nevek	magyarul	magyarul
Névjegyzék	nincs	nincs

2.2. Előkészület az új nemzeti atlasz kiadására (2009 és 2011). A szerkesztők fontosnak tartották, hogy mintegy két évtizeddel a rendszerváltás után a külföldi olvasók számára Magyarországról hiteles információ jelenjen meg térképes formában. Bár a névírási elveket nem fogalmazták meg tételesen, alapvetően a majd egy évtizeddel később megjelenő új nemzeti atlaszban leírtak szerint jártak el. A szerkesztők alapelve, hogy a Kárpát-medencén kívüli területek földrajzi neveinek a magyar alakjai is a magyar szókincs és a nemzeti kultúra részei, amelyek nagyon gyakran történelmi, irodalmi vagy művészeti kapcsolatokat is tükröznek (pl. *Isztambul, Krakkó, Párizs*). Különösen a történelmi Magyarország neveinek életben tartásához egyedül a történelmi atlasz nem elegendő. Meggyőződésünk, hogy amit Magyarországról angolul vagy más idegen nyelven közlünk, az a honismeretet is szolgálja.

A nagy sikerű 2009-es angol és a 2011-es magyar kiadású atlaszban a készítők szakítottak a települések kettős névrajzával, s más megoldást alkalmaztak: az angolban csak az endonimákat tüntették fel, de ha az adott településnek létezik angol neve (nagyon kevés ilyen van), akkor csak azt: *Belgrade, Bucharest, Vienna, Warsaw*. De például a *Pozsony*-nak nincs angol névváltozata, ezért a térképeken a szlovák endonima, a *Bratislava* olvasható. Az angolban a cirill betűs ukrán nevek a nemzetközi átírás szerint jelennek meg (pl. *Berehove, Uzhhorod, Vynohradiv*), míg az ugyancsak cirill betűs szerb nevek a hivatalos latin betűs írásmód szerint (pl. *Kanjiža, Šabac, Sombor*).

A magyar nyelvű kötetben logikusan megfordult a rendszer: amennyiben a településnek létezik magyar neve, akkor a térképen csak az olvasható (pl. *Bécs, Felsőőr, Karácsonkő, Pozsony*). Ha azonban nincs magyar neve – például *Przemyśl, St. Pölten* –, akkor értelemszerűen az endonima szerepel. A Magyarországon kívüli tájnevek a magyar kötetben természetesen csak magyar névvel olvashatók; pl. *Csallóköz, Kárpátalja, Kis-Kárpátok, Vereckei-hágó.*

Az angol nyelvű kiadásban a magyarországi és környéki területek földrajzi nevei következetesen angolul jelennek meg (pl. *Carpathian Mountains, Danube–Tisza Interfluve, Great Hungarian Plain, Lake Velence, Transcarpathia, Verets'kyi Pass, Zala Hills*). Ha az adott helynek nincs angol neve (pl. *Hortobágy*), akkor a helyi név olvasható. Sajnos a következetlenség okozta azonosítási probléma itt is tetten érhető, bár jóval kevesebb esetben, mint az 1989-es atlaszban. Néhány földrajzi objektum neve a kiadvány térképein és azok tartalmi ismertetéseiben nem egységes. Például ugyanarra a helyre vonatkozik a térképi *Keleti-főcsatorna* és a szövegbeli *East Main Canal,* a térképi *Aggtelek karst* (sic!) és a leírásbeli *Aggtelek Mountains;* illetve az egyik térképen a *Kisalföld,* a másikon a *Kisalföld* és a *Little Hungarian Plain* név is szerepel, de a szövegben következetesen a *Kisalföld* olvasható.

A magyar és az angol nyelvű kiadás főbb jellemzőit a 2. táblázat foglalja össze:

2. táblázat: A 2009-es és a 2011-es atlasz főbb adatai

	Hungary in Maps (2009)	**Magyarország térképekben (2011)**
Nyelv	angol	magyar
Névírás elve	nincs magyarázat	nincs magyarázat
Településnevek	endonima vagy angol exonima, ha létezik	magyarul
Természetföldrajzi nevek	endonima vagy angol exonima, ha létezik	magyarul
Névjegyzék	nincs	nincs

2.3. A Magyarország nemzeti atlasza 2018–2024-es magyar és angol nyelvű kiadásai. A főszerkesztő, KOCSIS KÁROLY két lényeges fogalmi meghatározást is közöl minden magyar (KOCSIS főszerk. 2018/2024, 2021, 2024) és angol nyelvű atlaszkötet (KOCSIS ed.-in-chief 2018, 2021, 2024) előszavában, élesen megkülönböztetve a *Kárpát-medence* és a *Pannon-medence* fogalmát: a *Kárpát-medence* a történeti-kulturális hazát, a történelmi államterületet jelenti, míg a *Pannon-medence* földtudományi, természeti fogalom, és az *Alpok,* a *Kárpátok,* valamint a *Dinaridák* közötti tényleges medencét jelöli. Kitér a földrajzi nevek megírásának a kérdésére is. Megállapítja, hogy a földrajzi nevek az anyanyelvi szókészlet fontos részei, melyek védelméről főként a térképek gondoskodhatnak; a magyar földrajztudomány és térképészet pedig mindig meghatározó szerepet játszott a nemzet- és honismeret fejlesztésében, a magyarságról és az országról alkotott kép formálásában. A földrajzi (pl. domborzati, vízrajzi, táj- és település)neveket ezért – az államhatároktól függetlenül – a magyar nyelvű kötetek általában magyarul használják, a határainkon kívül fellelhető földrajzi nevek idegen nyelvű megfelelői pedig az egyes kötetek végén magyar és idegen nyelvű névjegyzékben szerepelnek.

Az angol nyelvű olvasók számára az atlaszok előszavában a főszerkesztő felhívja a figyelmet arra, hogy az atlasz számos tematikus térképe nemcsak a modern Magyarországot, hanem annak természeti és társadalmi környezetét is bemutatja; a településnevek és a természetföldrajzi nevek elsősorban angolul szerepelnek, vagy ha ilyen nem létezik, akkor az adott ország hivatalos nyelvén; azokban a régiókban, ahol a magyar kisebbség aránya

meghaladja a 10%-ot, a térképek a kisebbség nyelvén is tartalmazzák a földrajzi neveket; az angol nyelvű földrajzi neveknek az adott országban használt megfelelői pedig megtalálhatók az angol és külföldi helynevek mutatójában az egyes kötetek végén.

Az atlasz kiadásainak földrajznév-használata alapjaiban követi a közel tíz évvel korábban kidolgozott névrajzi elveket. A magyar kiadású kötetben – ugyanúgy, mint a 2011-es atlaszban – a Magyarországon kívüli település- és tájnevek minden időszakra vonatkozóan magyar alakban olvashatók (pl. *Eszék, Gráci-medence, Visztula*). Az angol nyelvű kötetekben ugyanakkor a szerkesztők olyan lényeges változást érvényesítettek, amely nemzetközi szakmai körökben is figyelmet keltett: ha a magyar népesség aránya valamely határon túli településen vagy területen eléri a 10%-ot, akkor a település, a táj, a természetföldrajzi alakzatok (domborzat, vizek, képződmények stb.) neve magyarul is szerepel (pl. *Bečej* és *Óbecse, Rimava* és *Rima, Saca* és *Mező-havas*). Az anakronizmus elkerülése érdekében az 1920 előtti állapotok esetén a magyar alakok olvashatók (pl. *Pozsony*), de esetenként – az azonosítást könnyítendő – *Pozsony (Bratislava)* is előfordul.

A Nemzetközi Térképészeti Társulás (ICA) tokiói konferenciáján 2019-ben az Atlas kategóriában a 2018-ban megjelent National Atlas of Hungary – Natural Environment gazdag tartalma és elegáns kivitele alapján elnyerte az első díjat.[2] A nemzeti atlasz következő, 2021-ben kiadott kötete – a Kárpát-medence társadalmi összefüggéseit bemutató Society – is rangos elismerésben, közönségdíjban részesült 2021-ben a nemzetközi szakmai szervezet firenzei konferenciáján.[3] Az érdeklődő szakmai nagyközönség megítélése szerint a kötet kiemelkedett a világ szinte valamennyi rangos kartográfiai és geoinformatikai műhelyéből származó, több mint 380 pályamű közül.

E kiadások főbb jellemzőit a 3. táblázat foglalja össze:

3. táblázat: A 2018–2024-es nemzeti atlasz főbb adatai

	Magyarország nemzeti atlasza (2018–2024)	**National Atlas of Hungary (2018–2024)**
Nyelv	magyar	angol
Névírás elve	előszóban kifejtve	előszóban kifejtve
Településnevek	magyarul	endonima vagy angol exonima, ha létezik
Természetföldrajzi nevek	magyarul	endonima vagy angol exonima, ha létezik
Névjegyzék	van	van

3. A földrajzinév-használat változásainak összefoglalása. A 4., 5. és 6. táblázat földrajzinév-típusok példáival foglalja össze az 1967–2024 között megjelent atlaszok névhasználati gyakorlatát. (Az oszlopfőben a földrajzi név a helyi hivatalos nyelven szerepel; HU = magyar nyelvű kiadás; EN = angol nyelvű kiadás; * = névváltozat, de csak ha a térkép méretaránya megengedi.)

[2] https://nemzetiatlasz.hu/en/award.html (2026. 06. 18.)

[3] https://hungarian-geography.hu/MNA2021_Society_popular_vote.html (2026. 06. 18.)

4. táblázat: Településnevek

Kiadás	***Wien***	***Bratislava***	***Берегове***
1967 (HU)	*Wien (Bécs)*	*Bratislava (Pozsony)*	*Beregovo (Beregszász)*
1989 (HU/EN)	*Wien (Bécs)*	*Bratislava (Pozsony)*	*Beregovo (Beregszász)*
2009 (EN)	*Vienna*	*Bratislava*	*Berehove Beregszász*
2011 (HU)	*Bécs*	*Pozsony*	*Beregszász*
2018–2024 (HU)	*Bécs Wien**	*Pozsony Bratislava**	*Beregszász*
2018–2024 (EN)	*Vienna Wien**	*Bratislava*	*Berehove Beregszász*

5. táblázat: Víznév, szigetnév és hágónév

Kiadás	***Duna***	***Žitný ostrov***	***Craiului Pass***
1967 (HU)	*Duna*	*Csallóköz*	*Király-hágó*
1989 (HU/EN)	*Duna*	*Csallóköz*	*Király-hágó*
2009 (EN)	*Danube*	*Žitný ostrov*	*Bucea Pass*
2011 (HU)	*Duna*	*Csallóköz*	*Király-hágó*
2018–2024 (HU)	*Duna*	*Csallóköz*	*Király-hágó*
2018–2024 (EN)	*Danube*	*Žitný ostrov (Csallóköz)*	*Craiului Pass*

6. táblázat: Hegységnevek és tájnév

Kiadás	***Фрушка Гора***	***Munții Giurgeu***	***Duna−Tisza köze***
1967 (HU)	–	–	*Duna−Tisza köze*
1989 (HU/EN)	*Fruška Gora*	*Gyergyói-havasok*	*Duna−Tisza köze*
2009 (EN)	*Fruška gora*	*Ghiurgeu Mts.*	*Danube−Tisza Interfluve*
2011 (HU)	*Tarcal-hegység*	*Gyergyói-havasok*	*Duna−Tisza köze*
2018–2024 (HU)	*Tarcal-hegység*	*Gyergyói-havasok*	*Duna−Tisza köze*
2018–2024 (EN)	*Fruška gora*	*Giurgeu (Gyergyó) Mts.*	*Danube−Tisza Midland*

A földrajzi neveket a magyar nyelvű kötetek 2018-tól magyarul használják, azonban a határainkon kívül fellelhető helynevek idegen nyelvű megfelelőit a kötetek végén névjegyzék tartalmazza (7. táblázat). Az angol nyelvű kiadásokban az angolul írt földrajzi nevek helyi alakjai névjegyzékben azonosíthatók (8. táblázat).

7. táblázat: Részlet az atlasz 2024-es, Természeti környezet című kötetének névjegyzékéből

Alacsony-Tauern	*Niedere Tauern* (A)
Alföld	*Marea Câmpie Ungară, Câmpia Tisei* (RO), *Тисо–Дунайська низовина* (UA), *Velika mađarska nizina* (HR, SRB), *Veľká Dunajská kotlina, Veľká uhorská nížina, Dolná zem* (SK)
Almás-hegység	Munții Almăjului (RO)
Alpokalja	*Östliches und Südöstliches Alpenvorland* (A), *Predalpe* (SLO)

8. táblázat: Részlet az atlasz 2018-as, Natural Environment című kötetének névjegyzékéből

Balaton Uplands	*Balaton-felvidék* (H)
Bohemian Massif	*Massif Česká vysočina* (CZ), *Böhmisches Massiv* (A)
Bucharest	*București* (RO)
Carpathian Basin	*Kárpát-medence* (H), *Karpathenbecken* (A), *Karpatská kotlina* (SK, CZ, SLO), *Карпатський басейн* (UA), *Bazinul Carpatic* (RO), *Karpatski basen* (SRB), *Karpatski bazen* (HR)

4. Magyar–angol földrajzi nevek szótára és adatbázisa. Érdemes példákkal is igazolni azt a zavart, amelyet a szakirodalomban a következetlen angol névhasználat okozott (GERCSÁK 2002, 2007, 2024; GERCSÁK–KLINGHAMMER 2005; KLINGHAMMER–GERCSÁK 2012). Az Alföld nagytájunkra az alábbi változatokat azonosítottuk a legkülönbözőbb műfajú angol nyelvű kiadványokban: *Alföld, Central Hungarian Plain, Great Alföld, Great Hungarian Plain, Great Hungarian Plains, Great Plain, Great Plains, Great Plains of Hungary, Hungarian Great Plain, Hungarian Lowland, Hungarian Plain, Pannonian Lowland, Pannonian Plain, Plain, Plain of Hungary, The Great Plain*. Ezekből a nemzeti atlasz következetesen a legelterjedtebb *Great Hungarian Plain* és az *Alföld* kettős névrajzi alakokat használja, illetve ajánlja.

Hasonlóan igen sokféle angol változat azonosítható a *Dunántúli-középhegység* névre: *Dunántúl Highlands, Highlands of Dunántúl, Highlands of Transdanubia, Mountains of Dunántúl, Mountains of Transdanubia, Pannonian Central Mountains, Transdanubian Central Mountains, Transdanubian Central Range, Transdanubian Highlands, Transdanubian Medium Mountains, Transdanubian Middle Mountains, Transdanubian Midmountain, Transdanubian Mid-Mountains, Transdanubian Midmountains, Transdanubian Mountain Range, Transdanubian Mountains*. Az atlasz gyakorlatában a *Transdanubian Range* és a *Dunántúl Range* kettős alakot kívánja meghonosítani. Rögzítették, hogy a sajátos magyar *középhegység* szakszót tulajdonnevekben angolul a *range* fejezi ki, és nem az irodalomban sűrűn előforduló *central mountain, central range, medium mountains, middle mountains, midmountains, mountains* stb.

Egy másik, a földtudományi leírásokban rendkívül sokszor szereplő név a *Duna–Tisza köze* nagytájnév, amely szerkezet újabb példa a sajátos magyar névadásra. Ennek a szakirodalomban elterjedt angol nyelvű alakjai a *Danube–Tisza Interfluve, Danube–Tisza Interfluvial Region, Duna–Tisza köze region*, *region Duna–Tisza köze,* illetve a körülírásos *plain between the Danube and Tisza rivers* stb. A nemzeti atlasz a tájnevekben előforduló *köze* szó angol megfeleltetésére a fentieknél nemcsak az egyszerűbb, de jóval kifejezőbb *midland* kifejezést használja (pl. *Danube–Tisza Midland, Körös–Maros Midland*).

4.1. A természetföldrajzi és tájnevek angol megfeleltetésének elvei. Törekedni kellett arra, hogy a felhasználók az angol alakokat lehetőleg azonosíthassák magyar nyelvű forrásokban, ezért a megkülönböztető elemet – lényegében ez teszi tulajdonnévvé az alakzatot – csak kivételesen fordítsuk, a nevek legyenek tömörek, valamint kövessék a brit angol írásmódot (bár az angol földrajzi nevek helyesírásában van ingadozás). Az érvényesített elvek közül a legfontosabbak:

– Tartsuk meg a hagyományos, már meggyökeresedett, általánosan elfogadott angol alakokat: *Duna (Danube), Dunántúl (Transdanubia)*.

– A magyarban egytagú és egybeírandó, vagy földrajzi köznévi elemet nem tartalmazó összetett nevek változtatás nélkül szerepeljenek; pl. *Aranyház, Bükk, Rába, Tiszántúl*, illetve *Hosszú-Vontató*. Az értelmezést segítendő, az e típusba tartozó – bár önállóan is használható – neveket alkalmanként célszerű kiegészíteni földrajzi köznévi elemmel (utótaggal); pl. *Aranyház Rock* vagy *Aranyház rock*. A szótárban ez a lehetőség így jelenik meg: *Aranyház (Rock/rock),* illetve *Bükk (Mountains/mountains), Rába (River/river), Tiszántúl (Region/region), Hosszú-Vontató / Mount Hosszú-Vontató.*

– Azokat a neveket, amelyekhez kötőjeles köznévi elem (utótag) járul, angolul külön és nagy kezdőbetűvel írjuk, a köznevet pedig fordítjuk; pl. *Istállós-kő (Istállós Rock), János-hegy (János Hill), Margit-sziget (Margit Island)*.

– A földrajzi köznévi elem előtti *-i* képző az angolban elmarad; pl. *Bereg–Szatmári-síkság (Bereg–Szatmár Plain), Budai-hegység (Buda Mountains), Nógrádi-medence (Nógrád Basin)*.

– Amennyiben a megkülönböztető (többnyire összetett) elem már tartalmaz földrajzi köznevet, akkor csak az utolsó köznevet fordítjuk; pl. *Istállós-kői-barlang (Istállós-kő Cave), Két-bükkfa-nyereg (Két-bükkfa Saddle), Fekete-Sár-bérc (Fekete-Sár Crag), Nagy-Szikla-kapu (Nagy-Szikla Gate)*. Az összetett nevek tagolása angolul követi a magyar névadás logikáját, ezáltal kifejezi a név bővülésének irányát; pl. utótaggal bővül az *Istállós-kő + barlang* és a *Két-bükkfa + nyereg,* előtaggal bővül a *Fekete + Sár-bérc,* illetve a *Nagy + Szikla-kapu*.

– A tónevek az angolban mindig kiegészülnek a *lake* szóval (GERCSÁK 2015). Az angol anyanyelvű lakosság által benépesített területeken a tónevek többsége a megkülönböztető tag + *Lake* szerkezetet követi. Ellenben a nem angol anyanyelvű országok területén fekvő tavak megnevezésére döntően a *Lake* + megkülönböztető tag szerkezet terjedt el az angol nyelvű irodalomban, ezért a magyarországi tavak nevét az angol nyelven olvasók számára a *Lake* + megkülönböztető tag szerkezet szerint ajánlatos írnunk; pl. *Mohos-tó (Lake Mohos), Tengerszem (Lake Tengerszem), Velencei-tó (Lake Velence)*.

– A különírt tagokból álló nevek a magyarban is bonyolultak lehetnek, ezért az angolban a birtokviszony kifejezését elhagyjuk; pl. *Béla király kútja (Béla király Well), Jancsi forrása (Jancsi Spring);* illetve egyszerűsítünk; pl. *Körös menti sík (Körös Flat)*.

– A személynevet tartalmazó, vagy különírt tagokból álló nevek esetében is csak a köznévi elemet fordítjuk, a személynév magyar sorrendjét megtartjuk; pl. *Szent László-víz (Szent László Water), Vass Imre-barlang (Vass Imre Cave),* illetve *Mária asszony sziget (Mária asszony Island)*.

– Királyok, szentek, bibliai személy- és helynevek esetében sem fordítjuk a nevet; pl. *Ferenc-csatorna (Ferenc Canal), Jeruzsálem-hegy (Jeruzsálem Hill), Noé szőlője (Noé Vineyard), Szent Antal-forrás (Szent Antal Spring)*.

– A jelentéssel is bíró megkülönböztető elemet nem fordítjuk; pl. *Cigány-hegy (Cigány Hill), Kórház-barlang (Kórház Cave), Oroszlán-szikla (Oroszlán Cliff), Szépasszony-völgy (Szépasszony Valley)*.

– Ha a megkülönböztető elem állandósult jelzőt tartalmaz, változatlan marad; pl. *Belső-tó (Lake Belső), Fekete-len-forrás (Fekete-len Spring), Harcsaszájú-barlang (Harcsaszájú Cave), Nagy-Hideg-hegy (Nagy-Hideg Hill)*.

– Alkalmi jelzővel bővült folyó-, hegység- és nagytájnevekben a fordítás indokolt; pl. *Alsó-Bódva-völgy (Lower Bódva Valley), Magas-Börzsöny (High Börzsöny), Nyugat-Mezőföld (Western Mezőföld)*.

– Földrajzi neveinkben vannak archaikus, lefordíthatatlan, csak körülményesen és körülírással kifejezhető utótagok, szakszavak, amelyeket egyszerűsítve közelítünk angolul; pl. *Babás-szerkövek (Babás Rocks), Büdös-pest (Büdös-pest Cave), Berettyó–Kálló köze (Berettyó–Kálló Midland), Északi-középhegység (North Hungarian Range), Vörös-mál (Vörös Side)*.

4.2. Magyar–angol földrajzi nevek rögzítése és közzététele a nemzeti terminológiai adatbázisban. A nem egységes angol nyelvű földrajzinév-használat megnehezíti számos szakember (kutató, szerkesztő, oktató, fordító) munkáját, és az idegenforgalomban is zavart okoz a földrajzi helyek azonosításában. Éppen ezért szükséges egy olyan adatállomány közzététele, amely a magyar földrajzi tulajdonnevek egységes angol nyelvű földrajzinév-használatát támogatja.

A magyar földrajzi tulajdonneveket és az angol nyelvi ekvivalenseket tartalmazó adatállomány a felhasználók számára már az idei év folyamán hozzáférhetővé válik az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program (2023–2027) Magyar terminológiastratégia alprogramjának (MTA TMNP 2023–1/2023) keretében megvalósuló nemzeti terminológiai adatbázis felületén. A terminológiai szemléletmód alapján készülő adatbázist az ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont Terminológiai Kutatócsoportjának terminológusai szerkesztik (l. bővebben PRÓSZÉKY et al. 2023, LIPP–PRÓSZÉKY 2025, RALLI–TAMÁS 2025), és a kutatóközpont honlapján lesz elérhető. A földrajzinév-jegyzék terminológiai szempontok szerinti átdolgozása a szerzők mint doménszakértők és terminológusok közös munkája során valósul meg, és figyelembe veszi a két terület sajátosságait. A terminológiai szemléletmód megkívánja ugyanis az adatok fogalomalapú megközelítését és fogalomközpontú rögzítését. Bár a földrajzi tulajdonnevek nem sorolhatók a klasszikus fogalmi kidolgozások körébe, mégis gyakran szerepelnek az egységesítési célokat is szolgáló terminológiai adatbázisokban: „A terminológiai szakirodalomban, illetve a terminológia-menedzsmentben általában nem tesznek éles különbséget a terminológia, a nómenklatúra és a tulajdonnevek között, gyakorlati szempontból (pl. terminológiai glosszáriumok, szótárak, adatbázisok készítése során) általában a terminológia részhalmazaként kezelik a neveket” (BÖLCSKEI–FÓRIS 2022: 71).

Ebből következőleg szükséges a megfelelő adatmezőtípusok kiválasztása, valamint az adattípusok sajátosságainak figyelembevételével történő besorolása és rögzítése. A közös munka során kiválasztott adatmezőtípusok a következők: „terminus", „terminus forrása", „domén", „aldomén", „kapcsolódó terminus", „reláció típusa", „használati információk", „ábra", „megjegyzés" és „további szerkesztési információk" (például szerkesztők neve, szerkesztés időpontja). Az egységes szerkesztés érdekében az adatmezőtípusok tartalmát az e célból kidolgozott doménspecifikus útmutató rögzíti. Ez tartalmazza a doménrendszer szerinti besorolást, amely például az *Alföld* esetében a következőképpen alakul: természettudományok mint domén, aldoménként pedig az egyre specifikusabb besorolások, azaz a földtudomány, földrajztudomány és domborzat feltüntetése. A „kapcsolódó terminus" adatmező tartalmazza a magyar és angol nyelvű szinonimákat, kváziszinonimákat, de a használatra nem ajánlott változatok a „használati információk" adatmező alatt szerepelnek. A „megjegyzés" adatmező közzétesz további releváns információkat, például a kevésbé ismert köznévi utótagok magyarázatát (pl. *zsomboly,* amely az *Ördög-kút-zsomboly* földrajzi név köznévi utótagja), vagy megadja a nyelvi változatok közt felmerülő fogalmi különbségek magyarázatát (pl. hegyről csak a 400 m tengerszint feletti magasság esetén beszélünk, és ennek megfelelően *Avas Hill,* nem pedig *Mount Avas* a használatra ajánlott angol nyelvi ekvivalens). A terminológiai szemléletmódnak megfelelően az azonos nyelvi jelölővel rendelkező, de más fogalmat takaró földrajzi tulajdonnevek külön bejegyzésben fognak szerepelni (pl. *Pilis* mint hegycsúcs és hegység), míg az azonos fogalmat, de más nyelvi jelölőt használó változatok egy bejegyzésben (például a geográfusok és a közoktatás a *Zempléni-hegység* megnevezést használja, míg a geológusok ugyanerre a domborzati jelenségre a *Tokaji-hegység*-et). A gyűjteményben az „ábra" adatmező alatt szereplő linkek átvezetik majd a felhasználót a nemzeti atlasz felületére.

A magyar földrajzi tulajdonnevek adatbázisban való közzététele az angol ekvivalensekkel együtt lehetővé teszi a tartalom-előállítók és felhasználók számára, hogy az angol földrajzi megnevezéseket egységes módon terjesszék és használják, ami által a névhasználatban számos bizonytalanság rendeződhet, hiszen e téren nem jelent előnyt a jelenlegi sokszínűség. További előny, hogy az adatbázisban tárolt adatok az angol ekvivalensek helyesírásában is támpontot fognak jelenteni.

5. Összefoglalás és kitekintés. A nemzeti atlasz 2018-tól megjelenő angol nyelvű köteteiben (KOCSIS ed.-in-chief 2018, 2021b, 2024b) a szerkesztők a magyarországi és környéki területek angol nyelvű földrajzi neveit az ismertetett rendszer alapján következetesen használják. Magyarország nemzeti atlaszának angol nyelvű kötete révén első ízben született meg a Magyarország és a Kárpát–Pannon-térség egészére vonatkozó tájbeosztás teljes angol nyelvű terminológiája. Az olvasóknak segítséget jelent, hogy az interneten teljes terjedelemben szabadon elérhető az atlasz magyar és angol nyelvű anyaga.[4] Reményeink szerint ennek hatása egyrészt az lesz, hogy az angol nyelvű publikációkban előforduló nevek alapvetően összevethetők lesznek a magyar térképeken szereplő alakokkal, másrészt nem fordul elő, hogy valamely alakzat angol neve több változatban is olvasható, nemegyszer ugyanabban a kiadványban. Kimondható, hogy az angol nyelvű kötetek – azáltal, hogy egységesítették a sokféle angol névváltozatot – iránytűként funkcionálhatnak azok számára, akik angol nyelven közölnek írásokat Magyarországnak és tágabb környezetének a földrajzáról, és minden bizonnyal azoknak az oktatóknak is, akik a két tanítási nyelvű iskolákban

[4] https://nemzetiatlasz.hu/, https://nemzetiatlasz.hu/en/ (2026. 06. 20.)

angol nyelven tanítják a földrajzot, de eddig nem állt rendelkezésükre magyar–angol földrajzinév-szótár. Mindehhez rendkívül fontos és használható támpontot ad a folyamatban lévő névadatbázis összeállítása. Ennek tartalma természetesen szabadon elérhető lesz.

Hivatkozott irodalom

BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology.* International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. https://doi.org/10.26546/5061110

BÖLCSKEI ANDREA – FÓRIS ÁGOTA 2022. A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai. *Névtani Értesítő* 44: 59–78. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.5

GERCSÁK GÁBOR 2002. Hungarian geographical names in English language publications. *Térképtudományi Tanulmányok (Studia Cartologica)* 12: 171–180.

GERCSÁK GÁBOR 2007. Magyar tájnevek angol fordítása. In: FÓRIS ÁGOTA – TÓTH SZERGEJ szerk., *Ezerarcú lexikon. Terminologia et Corpora – Supplementum. Tomus II.* BDF, Szombathely. 100–110.

GERCSÁK GÁBOR 2015. Magyar tónevek angol fordítása. *Névtani Értesítő* 37: 77–81. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2015.6

GERCSÁK GÁBOR 2021. Kettős névrajz a magyar atlaszokban. In: NAGY SÁNDOR ISTVÁN szerk., *A nyelvtudomány aktuális kérdései. Tanulmányok Nyomárkay István emlékére.* MTA Modern Filológiai Társaság, Budapest. 200–213.

GERCSÁK GÁBOR 2024. Földrajzinév-használat a magyar nemzeti atlaszokban (1967–2021). *Geodézia és Kartográfia* 76: 17–22. https://doi.org/10.30921/GK.76.2024.1.3

GERCSÁK GÁBOR – KLINGHAMMER ISTVÁN 2005. Magyar földrajzi nevek angol nyelvű kiadványokban. *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 215–221.

KLINGHAMMER ISTVÁN – GERCSÁK GÁBOR 2012. Javaslat a magyarországi földrajzi nevek angol nyelvű használatára. In: MIKA JÁNOS – DÁVID ÁRPÁD – PAJTÓKNÉ TARI ILONA – FODOR ROZÁLIA szerk., *Hungeo 2012. Magyar földtudományi szakemberek XI. világtalálkozója. Korszerű földtudományi oktatás – versenyképes gazdaság. 2012. augusztus 20–25.* Eszterházy Károly Főiskola, Eger. 9–13.

KOCSIS, KÁROLY ed.-in-chief 2018. *National Atlas of Hungary. Natural Environment*. Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for Astronomy and Earth Sciences, Budapest.

KOCSIS KÁROLY főszerk. 2018/2024. *Magyarország nemzeti atlasza. Természeti környezet.* 2., átdolgozott kiadás. HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet, Budapest.

KOCSIS KÁROLY főszerk. 2021. *Magyarország nemzeti atlasza. Társadalom.* MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet, Budapest.

KOCSIS, KÁROLY ed.-in-chief 2021. *National Atlas of Hungary. Society.* Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for Astronomy and Earth Sciences, Budapest.

KOCSIS KÁROLY főszerk. 2024. *Magyarország nemzeti atlasza. Állam és nemzet.* HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet, Budapest.

KOCSIS, KÁROLY ed.-in-chief 2024. *National Atlas of Hungary. State and Nation*. HUN-REN Research Centre for Astronomy and Earth Sciences, Geographical Institute, Budapest.

KOCSIS, KÁROLY – SCHWEITZER, FERENC eds. 2009. *Hungary in Maps.* Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

KOCSIS KÁROLY – SCHWEITZER FERENC szerk. 2011. *Magyarország térképekben.* MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.

LIPP, VERONIKA – PRÓSZÉKY, GÁBOR 2025. Challenges and strategies for a unified approach. The Hungarian case. In: RESI, ROSELLA – STEURS, FRIEDA eds., *Handbook of terminology. Terminology planning in Europe.* John Benjamins, Amsterdam. 218–238. https://doi.org/10.1075/hot.4.che1

PÉCSI MÁRTON főszerk. 1989. *Magyarország nemzeti atlasza.* Kartográfiai Vállalat, Budapest.

PRÓSZÉKY GÁBOR – FÓRIS ÁGOTA – B. PAPP ESZTER – BÖLCSKEI ANDREA – LIPP VERONIKA szerk. 2023. *A magyar terminológiastratégia kialakítása. Zöld könyv*. Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest.

RADÓ SÁNDOR főszerk. 1967. *Magyarország nemzeti atlasza.* Kartográfiai Vállalat, Budapest.

RALLI, NATASCIA – TAMÁS, DÓRA MÁRIA 2025. How to create and manage terminology resources. A practical guide from two termbases. *Journal of Digital Terminology and Lexicography* 1/1: 61–82. https://doi.org/10.25430/pupj.jdtl.1751631260

***

GERCSÁK GÁBOR
nyug. egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1289-8228, e-mail: gercsak@map.elte.hu

TAMÁS DÓRA MÁRIA
tudományos főmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Lexikológiai Intézet, Terminológiai kutatócsoport; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1790-4925, e-mail: tamas.dora.maria@nytud.elte.hu

KATÓ ÁRON
tudományos segédmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Lexikológiai Intézet, Terminológiai Kutatócsoport; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0343-8748, e-mail: kato.aron@nytud.elte.hu

Az ukrajnai dekommunizációs törvény hatása az utcanevekre Kárpátalja magyarlakta településein*

KARMACSI ZOLTÁN
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem, Beregszász (Берегово, Ukrajna)
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Eger

Absztrakt

Ukrajnában 2015. április 9-én a 2015. évi 317-VIII. számú, a kommunista és nemzetszocialista totalitárius rezsimek elítéléséről és jelképeik betiltásáról szóló törvény elfogadásával a szovjet örökséggel való szakítás immár törvényi keretek közé terelődött. Jelen tanulmány a 2013. novemberi ukrajnai tüntetések nyomán bekövetkező kelet-ukrajnai konfliktustól, azaz a 2014-es év kezdetétől a 2022 februárjában kitörő ukrán–orosz háború kezdetéig megvalósult utcanév-változtatásokat vizsgálja Kárpátalja 17 kistérségének 100 településén a Beregszászi, Munkácsi és Ungvári járásokban. A vizsgálatba azok a magyarlakta települések kerültek be, melyeken a 2001-es ukrajnai hivatalos népszámlálás adatai alapján a magyar lakosság elérte a 10%-ot. A vizsgált területen és időszakban 40 településen összesen 89 utcát neveztek át. Az átnevezések 38 településen 79 utcanév esetében közvetlen összefüggést mutattak a dekommunizációs törvénnyel. A tanulmányban a megváltoztatott utcanevek jellemzőiről, az azok helyett meghatározott nevek ideológiai vonatkozásairól és a változások időbeli eloszlásáról stb. esik szó.

Kulcsszavak: utcanevek, ukrán, utcanév-változtatás, szovjet ideológia, dekommunizáció, utcanevek szimbolikus funkciója, emlékeztető funkció, Kárpátalja

The impact of Ukraine's decommunization law on street names in Hungarian-populated settlements in Transcarpathia

ZOLTÁN KARMACSI

At the turn of 2013–2014, Ukraine began to break completely with its Soviet legacy – also known as decommunization – as part of the "Revolution of Dignity". This led to the passing of Law No. 317 on 9 April 2015, which condemned communist and National Socialist totalitarian regimes and prohibited the use of their symbols. This study examines the changes to street names that occurred during the period of conflict in eastern Ukraine following the November 2013 protests, i.e. from early 2014 to 2022. The study was conducted in settlements where the Hungarian ethnic minority comprised more than 10% of the population according to the most recent official census, conducted in 2001. Between 2014 and 2022, 88 streets in 40 of the surveyed settlements were renamed. Of these,

* Készült az MTA Domus Program támogatásával.

the renaming of 79 streets in 38 settlements was directly attributable to the decommunization law. The study discusses the stock of the renamed streets, the ideological implications of the chosen replacement names, and the changes that occurred during the implementation of the law.

Keywords: street names, Ukrainian, change of street names, Soviet ideology, decommunization, symbolic function of street names, commemorative function, Subcarpathia (Ukraine)

***

1. Az utcanevek változásának mozgatórugói. A 19. század második felében fellendülő nemzeti mozgalmak felerősítették a nemzet nagyjai iránti tiszteletet, emlékezetet. Ennek egyik jele volt, hogy a természetes, közösségi jellegű utcanévadás mellett egyre nagyobb teret hódított a mesterséges nevek használata: a nemzet neves személyiségeiről, eseményeiről nevezték el vagy át az utcákat, tereket (KITA–NARTONOWICZ-KOT 2012, LÁSZLÓ 2021). BARTOS-ELEKES (2021: 115) ezeket a név és a politikai rendszer kapcsolata alapján emlékeztető nevekként kezeli, hiszen a mesterséges, illetőleg a hivatalos névadáskor is adható semleges név egy utcának.

A névadás identitással látja el a helyet, de a folyamat a nevet adó egyén identitásán is nyomot hagy, hiszen csak a számunkra fontos helyet látjuk el névvel. Ez a csoport szintjén (akár egy-egy állam szintjén) is működő folyamat, hiszen a mindennapokban jelentőséggel bíró helyeket szintén elnevezzük (GYŐRFFY 2017: 42). Nem a táj hasonlósága alapján létrejövő névadás esetében a név emlékeztető funkcióval bírhat, s nemcsak a tájékozódást és a helyazonosítást segíti, hanem a különböző eseményeknek, személyeknek, jelenségeknek a lakosság emlékezetében való megőrzését is (HOFFMANN 1993/2007: 136). Az utcanevek így minden hatalom számára különösen fontosak, mivel a gyakorlati funkciójukon túl mélyebb üzenetet is hordoznak; konkrét történelmi, kulturális és társadalmi tartalmak közvetítői, valamint korképet is adnak az adott időszakról (WAGIŃSKA-MARZEC 2017: 385, KUCZABSKI–BOYCHUK 2020: 14).

A települések környezetében (kistérségben, megyében vagy akár országban) végbemenő gazdasági, politikai és kulturális változások, a történelem nagy eseményei hatással vannak a településen élő emberek belső világára, aminek következtében az emberek hatással vannak a környezetükre. E változások és hatások következtében a települések utcanévállományában egyaránt megfigyelhető a változás és a megmaradás, továbbá a külső hatások törvényszerűségei is jól kirajzolódnak. Az ország történelmi eseményei, változásai tehát hatással vannak egy-egy helység történelmére, melynek változása jól nyomon követhető az utcanévadásban (VINCZE 1984: 26).

Minden korszakban megfigyelhetők névadási stratégiák, amelyekben a mindenkori hatalom által preferált ideológia is nyomon követhető (TÓTH 2011, 2013). AFANASIEV (2020: 322–323) szerint a 18–20. században az utcanevek átnevezése gyakran együtt járt az ideológia, az elit és a hatalom változásával, s a(z át)nevezési folyamat során létrejött új utcanevek bizonyos mértékig a döntéshozók küldetését, vízióját és stratégiáját fejezték ki. Az államhatalom a névtörvény megalkotásával szabályozza a tulajdonnevek hivatalos használatát, így a kisebbségi lakosság névhasználatát is. Ezáltal a társadalmi változások és a hatalmi ideológiák befolyással vannak a névadási szokásokra, melyek fontos szerepet töltenek be az emberek hatalomhoz való viszonyulásában. Ezért a tulajdonnév a különböző korokban és társadalmakban a mindenkori hatalom szimbolikus megjelenésének megerősítésére

szolgál (TÓTH 2011, 2013), hiszen a politikai elit dönti el, hogy kiről, illetve mely intézményről vagy társadalmi eseményről nevezzenek el utcákat. A lakosság és az elit között e tekintetben nem mindig alakul ki kompromisszum, de az új utcanevek idővel elfogadottá válhatnak a lakosság körében is (STIPERSKI et al. 2011; BUCHER et al. 2013; GNATIUK 2018: 120). AZARYAHU (2011: 28) szerint az utcák (újra)elnevezése jól bevált és hatékony módja a politikai elit által elfogadott történelemverzió bevezetésének és elterjesztésének a lakosság mindennapi életének hétköznapi tereiben azzal az elsődleges szándékkal, hogy új kollektív emlékezetet hozzanak létre. Az emlékeztető utcanevek kulcsszerepet játszanak a nemzeti identitás szimbolikus konstrukciójában, elsősorban a történelmi örökség vonatkozásában (AZARYAHU–KOOK 2002: 199), és fontos eszközt jelentenek a múlt jelenbe való átültetésében (ALDERMAN 2003: 166). Az állam a földrajzi nevek sokrétű szerepét magas szintű jogszabályokban határozza meg, s kizárólagos jogköre birtokában maga hoz létre és alkalmaz hierarchikusan szervezett rendszert, melyben az egyes egységek neveinek meghatározásában csak a hagyomány és a kommunikációs szempontok kötik (MIKESY 2016: 101).

2. Az utcanévváltozás Ukrajnában. Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna területén az utcanevek[1] változása több korszakra bontható. Az első történelmi-politikai átalakulás a közterek elnevezésében 1917-ben kezdődött, és a Szovjetunió fennállásának 69 éve alatt folyamatosan jelen volt (HIRIK 2018: 112, SCHENK 2023: 142). A korszak végére Ukrajnában több mint százezer átnevezést hajtottak végre a szovjet ideológiának megfelelően (AFANASIEV 2020: 323).

A második nagyszabású hullám a Szovjetunió összeomlásával és a függetlenség elnyerésével vette kezdetét (HIRIK 2018: 112, SCHENK 2023: 142). DEMSKA, LEVCHUK (DEMSKA 2016: 603–604, DEMSKA–LEVCHUK 2020: 2) és KOVTJUH (2017: 161) szerint ez a korszak az első hullám, mivel ők a dekommunizáció fogalmának megjelenését tekintik a változások alapjának. KUCZABSKI és BOYCHUK (2020: 11) szerint az első valódi dekommunizációs hullám, melyhez a lakosság ideológiai irányultságának megváltozása vezetett, a Szovjetunió utolsó éveiben zajlott. CIBA (2017: 153) szerint a „szovjet történelmi örökség lebontásának" első szakasza a peresztrojka időszakára datálható, amikor Zsdanyiv városát *Mariupol*-lá (1989), Vorosilovgrádot pedig *Luhanszk*-ká nevezték át (1990). Az ekkortájt

[1] A magyar névtani terminológiától eltérően, ahol a *hodonima* terminus csak ritkán használatos (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017: 143), az ukrán terminológiában az ennek megfelelő görög eredetű kifejezés az elterjedt. HAJDÚ MIHÁLY (1994: 62) Magyar tulajdonnevek című munkájában megállapítja, hogy az utcanevek valójában a belterületi helynevek egyik típusát alkotják. A belterületi helynév fogalma alatt a város- vagy falurész, az utcák, terek, közök stb. nevei értendők (KOVÁCS 1999: 141). Ezzel szemben az ukrán terminológiában az urbanonimákon, vagyis a városi helyneveken belül az egyes denotátumtípusokat külön-külön terminussal megnevezett csoportokként kezelik, például agoranimák (terek nevei), hodonimák (utcanevek/útnevek) (VJATROVICS 2018). Jelen tanulmányban az *utcanév* terminust a Magyar és nemzetközi névtani terminológia (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017: 110) című kötetben megadott értelemben fogom használni: „Egy adott közlekedési útvonal tulajdonneve egy nagyvárosban, városban vagy faluban – pl.: *Broadway, the Strand, Baker Street, Ady Endre utca, Váci utca.* (Megjegyzés: A →**hodonym / útnév (= hodonima)** típusának alkategóriáját alkotják. A magyarban e terminus nemcsak az utak és utcák, hanem minden más típusú közterület – pl. köz, tér – tulajdonnevére is vonatkozik.)"

felerősödött átnevezési hullámban nemcsak egyértelműen ideologikus utcaneveket távolítottak el (Lenin, Marx, Engels, Szverdlov, Urickij vagy más forradalmárok neveit), hanem sokkal semlegesebbeket is, például Tolsztoj vagy Sota Rusztaveli nevét (SCHENK 2023: 143). Az első dekommunizációs hullám 1995-ös lezárulta után egészen 2000-ig csak elszigetelt névváltoztatások történtek, majd ezek is teljesen leálltak. Még a 2004–2005-ös narancsos forradalom sem változtatott ezen (DEMSKA–LEVCHUK 2020: 3).

A 2013-ban kezdődő méltóság forradalma után bekövetkezett változások az utcanévváltozások harmadik hullámának elindulását jelentették (SCHENK 2023: 142). A 2015 áprilisában elfogadott négy törvényt tartalmazó úgynevezett dekommunizációs törvénycsomag (továbbiakban együttesen: dekommunizációs törvény) többek között a toponimák – beleértve a városok, terek, utak, utcák stb. neveit – átnevezésére is vonatkozott (UDOVENKO 2018: 129).

A helyek történelmi-politikai átnevezésének negyedik hulláma Ukrajnában a 2022. február 24-i orosz agresszióval kezdődik. 2023. január 1-ig a @DecommunizeUkraine[2] becslése szerint országosan 7000 utcát neveztek át, valamint 263 emlékművet és 98 emléktáblát távolítottak el (SCHENK 2023: 142–143). Két, ebben az időszakban meghozott törvény[3] a helységek, utcák, terek stb. átnevezéséhez szolgáltak részletesebb iránymutatásként. Ezzel tulajdonképpen a dekommunizáció narratívájából átléptünk a derusszifikáció és dekolonizáció narratívájába.

3. Az utcanévváltozás Kárpátalján. A legnyugatibb ukrán megye, Kárpátalja az utóbbi közel százötven év alatt több államalakulat része volt, melyek a terület gazdasági, politikai, kulturális, vallási, etnikai és nyelvi viszonyaiban is változásokat hoztak. Nyelvi szempontból az egyik szembetűnő jelenség a településnevek változtatása volt, mellyel már több kutató is foglalkozott. A településneveknél is érzékenyebben mutatja be a „gazdacserét" az utcanevek változ(tat)ása. HOFFMANN ISTVÁN (2015: 18) szerint a hiányzó élőnyelvi vizsgálatok miatt a kontaktusterületek helynévhasználata mindeddig csak elenyésző figyelmet kapott, pedig ezek fontos tapasztalatokkal járulhatnak hozzá a helynévhasználat kutatásához. Kárpátalján az utcanévkutatás csak nagyon szerény számú vizsgálatot élt meg, melyek főként a történeti-etimológiai hagyományokra épültek, s csak néhol érintették az utcanevek szocioonomasztikai vetületét. A Szovjetunió idején, illetve az 1990-es években fellendülő helynévkutatás elsődlegesen Kárpátalja, illetve egy-egy település helyneveire összpontosított, s csupán e kutatások keretében találkozhatunk utcanevekre vonatkozó információkkal, többnyire az imént említett történeti-etimológiai feldolgozásban ZÉKÁNY KRISZTINA (2003), KÖDÖBÖCZ NATÁLIA (2003, 2004), KOVÁCS PÉTER (2003), KOVÁCS ANDRÁS (2006), KOCÁN BÉLA (2004a, 2004b, 2005) és OROSZ GABRIELLA (2006) jóvoltából. Utcanevek vizsgálatának bemutatását felvállaló tanulmány csak nagyon kevés látott eddig napvilágot: ZÉKÁNY KRISZTINA (1997) Ungvár, BOJCSUK EDIT (2003) Técső, SEBESTYÉN ZSOLT (2001) pedig Beregszász utcaneveit vizsgálta.

[2] https://t.me/DecolonizationUkraine (2026. 02. 02.)

[3] Закон України 2265-IX Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text; Закон України № 3005-IX Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text (2026. 02. 02.)

A 20. század elején, az Osztrák–Magyar Monarchia idejében a közterületek természetes elnevezését kiegészítette, majd fokozatosan felváltotta a hivatalos névadás és a jeles személyekről való elnevezés, vagyis megjelentek az emlékeztető nevek. Az 1898–1912 közötti magyar helységnévrendezéssel párhuzamosan a városokban is megjelennek az első jelentős emlékeztető utcanevek. Bár szórványosan már korábban is adtak ilyen utcaneveket, de ahogy Beregszász esetében is láthatjuk, tömeges változtatásokra csak a 20. század elején került sor. Ezt támasztja alá DOBOS SÁNDOR (2011: 117) megállapítása is: a kutató a város 20. századi történelmét tárgyaló szakirodalmi és levéltári források alapján arra a következtetésre jutott, hogy a város legkorábbi mesterséges utca- és térnevei a 19. század végére és a 20. század elejére tehetőek. DOBOS (2011: 117) megjegyzi azonban azt is (konkrét forrásmegjelölés nélkül), hogy egyes névtani források alapján az első mesterséges nevek ennél korábban is megjelenhettek. Erre mutat rá ZUBÁNICS (2001: 24) is, aki szerint a II. Rákóczi Ferenc tér (amelynek napjainkban ismét ez a neve) a 19. század közepéig a *Vásártér* nevet viselte; tőle sem tudjuk meg azonban, hogy mikortól visel a tér emlékeztető nevet.

Az első világháború után Magyarország határain kívülre került területeken a helynevek szintén politikai-ideológiai, kulturális és történelmi jellegű változásokon mentek keresztül, melynek következtében számos település- és utcanév változott meg. Ezeken a területeken a helynevek (elsősorban a megye-, hely- és közterületnevek) módosulása irányított folyamatként ment végbe a társadalmi-politikai tényezők hatására (SÓFALVI 2008: 101). Kárpátalja az első világháború után Csehszlovákiához került, mely a településneveken túl az utcák neveit is „csehszlovákosította". 1919–1938 között került sor a második tömeges településnév-, illetve utcanév-változtatásra; ekkor számos kárpátaljai utca, tér stb. kapott új nevet valamelyik csehszlovák neves személyiségről (pl. Masaryk, Beneš, Štefánik, Dérer; vö. ERŐSS 2024: 59–60). Ezt az időszakot tekinthetjük a helynévváltoztatás második hullámának.

Az első bécsi döntés után Kárpátalja egy része, majd 1939-től a teljes területe újra Magyarországhoz tartozott, ekkor következett be a település- és utcanevek újramagyarosítása. Ez volt Kárpátalján a harmadik, széles körű helynévváltoztatási hullám. A második világháború után Kárpátalja a Szovjetunió része lett, mely a cseh típusú településneveket vette alapul, illetve az utcák elnevezésében a szocialista/kommunista hősöket részesítette előnyben (pl. Lenin, Marx, Engels, Csapajev). Miután az 1945-ös szovjet–csehszlovák szerződés rögzítette a terület kiválását az első Csehszlovák Köztársaságból, megindult a negyedik helynévváltoztatási hullám is a területen. Ezzel – mivel a terület a Szovjetunióhoz, azon belül az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz került – a kárpátaljai helynévváltoztatások együtt jártak az egész mai Ukrajna területét érintő változtatásokkal: mindkettőre a szovjetizálás eszméje hatott. Ezért nem meglepő, hogy – akárcsak az egész Ukrán SZSZK esetében – a Szovjetunió széthullása előtt Kárpátalján is megindult az ötödik helynévváltoztatás. A független Ukrajnában 1991–2000 között több magyarlakta településnek sikerült eredeti történelmi nevét (még ha cirill írásmóddal is) visszakapnia (pl. *Тисобикинь – Tiszabökény*). Számos utcát, teret neveztek át olykor neves magyar személyiségek után (DOBOS 2015: 101–103), több utca pedig az egykori népi/természetes nevét kapta vissza. Így lett a *Lenin*-ből *Rákóczi,* a *Majakovszkij*-ból *Bakó Gábor,* a *Csapajev*-ből *Temető,* a *Kirov*-ból pedig *Part* utca stb.

A fenti elemzésből kirajzolódik, hogy Kárpátalján a terület más államalakulathoz kerülésekor nemcsak a településnevek megváltoztatása volt megfigyelhető, hanem a települések utcái is jelentős számban kaptak új elnevezést. Az utcanevek változása többségében a korábbi államhatalomra emlékeztető nevek kárára történt, s az új államhatalom a saját neves személyiségeiről, történelmi-politikai eseményeiről való emlékeztető neveket adott az utcáknak, tereknek. Jól szemléltetik ezt az álláspontot az Ukrajnában 2015 után zajló utcanév-változtatási folyamatok arányai: az eltávolított nevek 59%-a a szovjet nosztalgikus narratívához tartozott, az újonnan kiosztott nevek 58%-a pedig a nemzeti-ukrán narratívát képviselte (SCHENK 2023: 156).

A legújabb település- és utcaátnevezési hullám – nevezhetjük akár a hatodik hullámnak is – a kelet-ukrajnai konfliktus következtében életre hívott dekommunizációs törvény után indult meg 2015-ben: főként a szovjet és orosz emlékeztető neveket igyekeznek eltávolítani, legalábbis azokat, amelyek erősen kötődnek a szovjet totalitárius rezsim ideológiájához. Kárpátalja területén mindössze két települést érintett az átnevezés (*Komszomolszk*-ból *Németmokra*, *Zsovtnevé*-ből *Zaberezs* lett), de az utcanevek esetében már jóval több változtatás történt (558 út, utca, útköz, tér; PIPAS 2015).

4. Dekommunizáció. A Szovjetunió felbomlása után sok helyütt megindult a dekommunizációs folyamat, amely elsőlegesen a Lenin-szobrok, illetve a szovjet szimbólumok eltávolításában nyilvánult meg. 1991-től, miután Ukrajna elnyerte függetlenségét, megkezdődött a kommunista ideológiával történő leszámolás, ami elsősorban az utcaneveket érintette, hiszen a helynevek közül a politikai változások elsőként mindig ezeket érintik. Ez a folyamat egész Ukrajna területén, így a magyarlakta vidékeken is lezajlott, a legkisebb településektől a nagyobb városokig egyaránt. A változást szinte kizárólag a helyi közigazgatási egységek kezdeményezték, s ők javasolták az új neveket is. Egyes településeken csak az utcák kis hányadát érintették a változtatások, míg másokon jelentős mértékű változásra került sor. Dercen, Mezőkaszony, Nagybereg településeken szinte alig maradt változatlan utcanév, Beregszászban is az utcák kétharmada kapott új nevet (SEBESTYÉN 2001, ZUBÁNICS 2001), és Ungváron is jelentős változásokon mentek át az utcanevek (ZÉKÁNY 1997, SEBESTYÉN 2008: 198–199). A magyarlakta települések jelentős mértékű utcaátnevezései mellett több helység kapta vissza történelmi nevét (BEREGSZÁSZI 1997). A szovjet múlt eszméitől azonban nem mindenütt sikerült teljes mértékben megszabadulni: Nyugat-Ukrajna jelentős mértékben lecserélte a szovjet emlékeztető neveket, Közép- és Kelet-Ukrajna viszont javarészt megtartotta őket. Ez jól kivehető az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézetének 2016-os dekommunizációs változásokat megyei bontásban bemutató összefoglaló írásából (UINP 2016).

Kárpátalján az 1990-es évek elején a magyarlakta településeken bekövetkezett névváltoztatáskor a magyar kultúra, történelem jeles alakjairól kapták új (esetenként korábban használt, de lecserélt) nevüket az utcák: a Szovjetunió idején *Lenin, Ragyanszka* 'szovjet, állami', *Marx, Vörös Partizán* stb. nevet viselő utcákat *Petőfi, Kossuth, Árpád király,*[4] *II. Rákóczi*

[4] Beregrákos település egyik utcaneve. A korábban Kun Béla nevét viselő utca a Rákosi Községi Tanács 2014. 08. 15-én kelt, 1347. számú határozata értelmében kapta ezt az elnevezést. Az utcanév-változásokat tartalmazó felterjesztésben ukrán nyelven az alábbi indoklás olvasható: „Árpád király vezette a magyarok áttelepülését a Kárpát-medencébe a Vereckei-hágón keresztül."

Ferenc névre keresztelték át. A természetes névadással keletkezett nevek ritkák, például *Futballpálya, Igényelt, Görbe, Zöld.* Ilyenkor a helyiek által használt elnevezés vált hivatalos névvé több magyarlakta településen (pl. Dercen, Csonkapapi, Nagydobrony, Nagybereg). Egyes településeken (pl. Nagybégány, Tiszasalamon, Feketeardó, Tivadarfalva, Kisdobrony) megmaradtak a régi nevek: *Kolhoz* 'téesz'*, Petrov, Vatutyin, Szuvorov* stb. Az új nevek közt még a legkisebb faluban is túlsúlyba kerültek a neves magyar személyek nevei. (SEBESTYÉN 2008: 199.)

Miután a méltóság forradalma következtében 2014-ben a hatalom az új országvezetés kezébe került, újra erőre kapott a szovjet örökség teljes eltüntetése. A folyamat részeként 2015. április 9-én elfogadták a 2015. évi 317-VIII. törvényt[5] a dekommunizációs törvénycsomag részeként. A törvény az általános megfogalmazások helyett fogalmi és tartalmi meghatározásokat ad a betiltandó tételekről. Ezek közé került a szovjet kommunista párt, a kommunista és a nemzetiszocialista rezsim, a szovjet állambiztonsági szervek nevei, fogalmai (CSERNICSKÓ 2019: 190). A törvény kimondja, hogy a kommunista totalitárius rezsim jelképei közé tartoznak a Szovjetunió és tagköztársaságainak zászlói, címerei és egyéb állami jelképei; a sarló, a kalapács és az ötágú csillag minden olyan helyzetben, amikor az a szovjet időszakra emlékeztet; az Ukrajna által tiltott eseményeknek minősített helyzetekben szerepet játszó személyiségek, ezeknek az eseményeknek emléket állító monumentumok, feliratok; továbbá maga a 'kommunista párt' megnevezés is. A helynevek tekintetében a törvény megtiltja, hogy a megyék, járások, települések és közterületek a jogszabályok hatálya alá eső személyek nevét viseljék.

A törvényhez kapcsolódóan az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézete (UINP) 2015 októberében 520 olyan személy nevét tartalmazó listát hozott nyilvánosságra a honlapján, akikről Ukrajna területén nem nevezhető el intézmény vagy közterület, a meglévőket pedig át kell nevezni (UINP 2015, CSERNICSKÓ 2019: 192). A lista csak valós, közterület-elnevezésekben még fellelhető személyneveket tartalmaz (pl. Lenin, Marx, Engels neve), viszont nem találkozunk például Sztálin nevével, mivel az egykori szovjet pártfőtitkárról elnevezett intézményeket, közterületeket még a Szovjetunió széthullása előtt átnevezték a mai Ukrajna területén. Továbbra is el lehetett ugyanakkor nevezni a közterületeket és az intézményeket például Gorkijról vagy Majakovszkijról. Magyar vonatkozású személyek (Kun Béla, Zalka Máté és Gavró Lajos) neve is megtalálható a listában. Szintén a tiltólistára került az első női űrhajós, Valentyina Tyereskova[6] neve, viszont az első űrhajósé, Jurij Gagariné nem.

A Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Tájékoztatási Tevékenységek és Társadalmi Kapcsolatok Főosztálya 2015. augusztus 4-én a dekommunizációs törvény alapján tette közzé az átnevezésre javasolt települések, utcák, terek, útközök stb. jegyzékét járások és megyei alárendeltségű városok bontásában (vö. PIPAS 2015). A jegyzék 2 települést és 558 közterületnevet (utca, tér, útköz stb.) tartalmazott, köztük az általam vizsgált terület 32 településéről 74 nevet. Ezek között olyan nevek (pl. *Gorkij*, *Majakovszkij*, *Micsurin*)

[5] Закон України № 317-VIII Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text (2026. 02. 02.)

[6] Tyereskova az Egységes Oroszország párt vezetőségi tagjaként részt vett a Krími Autonóm Köztársaság Oroszország általi 2014-es megszállásával kapcsolatos eseményekben.

is találhatók, melyek az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézete által 2015 októberében közzétett, 520 nevet tartalmazó tiltólistán nem szerepelnek. Nagyszőlős egy magyar vonatkozású utcaneve is felkerül a listára: a *Török utcá*-t javasolták átnevezésre. Nem javasolták viszont átnevezni a Tyereskováról és a két neves szovjet katonai vezetőről, Zsukovról és Grecskóról elnevezett utcákat, holott ezeknek a neve korábban szerepelt az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézetének tiltólistáján. Szintén nincs az újabb listán a kisbégányi *Karl Marx,* a gáti *Vöröspartizán,* a nagyszőlősi *Koszmogyemjanszkaja* és *Vatutyin* utcanév, pedig névadóiknak a szovjet ideológiához köthető volta megkérdőjelezhetetlen.

A 2015. évi 317-VIII. törvény 7. cikkelyének (Záró és általános rendelkezések) 2. pontja az Ukrajna különböző, ide vonatkozó jogszabályaiban történő változtatásokról rendelkezik. Ilyen a 2005. évi 27. számú törvény A földrajzi nevekről,[7] amelynek 2015. 07. 14-ei, № 595-VIII számú módosítása elrendeli a névváltoztatást minden olyan esetben, amely a totalitárius rezsimek elítéléséről szóló ukrán törvény[8] hatálya alá esik.

A dekommunizációs törvény pontosan meghatározza a törvény végrehajtásának ütemét. A megyék, járások és települések átnevezéséről Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlamentje) a javaslatot tévő önkormányzat döntését mérlegelve hozza meg határozatát. A helységeken belüli közterületek átnevezése a törvény értelmében többlépcsős folyamat. Az első lépcsőfokon (2015. november 22. – 2016. február 21.) a helyi önkormányzat, illetve a polgármester volt felelős a törvény által előírt módosítások végrehajtásáért. Ha itt nem született döntés az átnevezésről, akkor a második lépcsőfokon (2016. február 22. – 2016. május 21.) a megyei állami közigazgatási hivatal elnöke, azaz a kormányzó hatáskörébe került át az utcák, terek átnevezéséről való döntéshozatal (KOROLENKO–KARETNYIKOV–MAJOROV 2017: 135; CSERNICSKÓ 2019: 191–192).

5. Az utcanevek változása a törvény hatására. A kutatás során a kárpátaljai magyarlakta települések utcaneveinek az ukrajnai dekommunizációs törvény hatására bekövetkezett változását vizsgálom Kárpátalja 17 kistérségének 100 településén, a Beregszászi, Munkácsi és Ungvári járásban.[9] A vizsgálatot az utolsó, 2001-es hivatalos ukrajnai népszámlás adatai alapján legalább 10%-ban magyarok által lakott településeken végeztem el. Az adatgyűjtés egyrészt a kihelyezett utcanévtáblák digitális fotódokumentációja, másrészt a változást feltáró dokumentumok (községi határozatok, rendeletek stb.) begyűjtése, illetve ezek hiánya esetén a községi vagy kistérségi tanács hivatalnoka által közölt adatok révén valósult meg. Az adatgyűjtés 2021. júniusa és 2022. szeptembere között zajlott.

Az adatgyűjtés a 2014 és 2022 között bekövetkezett változásokra fókuszál. A kezdő időpontot a 2013. novemberi ukrajnai tüntetések nyomán bekövetkezett kelet-ukrajnai konfliktus 2014. évi hatásai (részletesebben l. alább) és a 2015-ös dekommunizációs törvény

[7] Законі України № 2604-IV Про географічні назви. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-15#Text (2026. 02. 02.)

[8] Закон України № 317-VIII Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text (2026. 02. 02.)

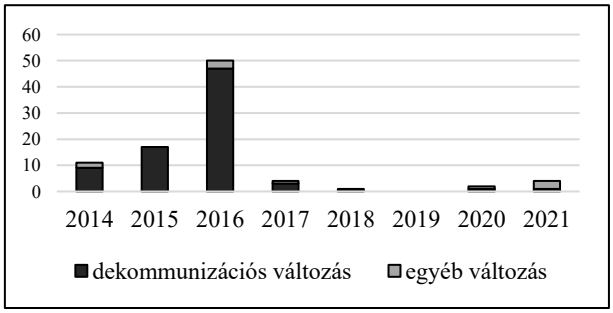
[9] A Beregszászi, Munkácsi és Ungvári járás alatt a 2020-as decentralizációs közigazgatási reform keretében létrehozott új járásterületet értjük.

határozta meg. Az adatgyűjtés nem terjedt ki a 2022. február 24-én kitörő ukrán–orosz háború utáni utcanév-módosításokra, ezt követően ugyanis az utcanevek módosításában már inkább a derusszifikáció/dekolonizáció eszméje lépett előtérbe: ekkortól jóval szélesebb körű változások indultak meg, melyek már az egész orosz kultúrkörre vonatkozó utcaneveket érintették és érintik. A 2022-től kezdődő utcanév-változtatás jelenleg is aktívan, dinamikusan zajló folyamat. Feltérképezése egy későbbi vizsgálat keretében valósulhat meg, előreláthatóan az ukrán–orosz konfliktus lezárulta után.

A vizsgált települések közül ötből (Tekeháza, Gődényháza, Fancsika, Karácsfalva, Mátyfalva) nem sikerült adatot gyűjteni. Ennek legfőbb oka a hivatalok adatszolgáltatás előli elzárkózása volt. Másrészt az is elfordult, hogy a 2020-as közigazgatási reform keretében létrejövő kistérségek településeiről a hivatalok összevonása következtében az iratok átszállítása idején veszett nyoma a változásokat rögzítő jegyzőkönyveknek; legalábbis az új hivatalnokok állítása szerint. Csikósgorond településen nincsenek utcanevek, míg Bátfán és Gálocson csak 2021-től vannak hivatalos utcanevek. A begyűjtött adatok alapján 10 településen (Feketepatak, Asztély, Botfalva, Hetyen, Kispapi, Kisszelmenc, Nagybakta, Sislóc, Újakli, Ungtarnóc) a Szovjetunió felbomlása után 2022-ig nem történt utcanévváltozás. További 42 településen a vizsgált időszakban nem neveztek át utcát, így 40 településen összesen 89 utcának adtak új nevet. Ez utóbbiak közül közvetlenül a dekommunizációs törvény hatására 38 településen 79 utca nevét változtatták meg, míg további 10 változás nem hozható összefüggésbe a törvényekkel.

A 2014-ben megvalósult utcanévváltozások a dekommunizációs törvények elfogadása előtt történtek, de a vizsgálati területen elfogadott 11 új utcanévből 9 már a törvény eszméje szerint született, így ezeket is a dekommunizációs törvény változásai közé soroltam. A besorolást megerősíti Beregrákos és a kistérségi szinten hozzá tartozó Kajdanó utcanévváltozásáról szóló önkormányzati jegyzőkönyv, melyben az utcák neveinek megváltoztatását a szovjet ideológiához kötődő nevekkel való szakítással indokolják. A vizsgált két településeken 2014-ben az alábbi nevek cseréjére került sor: *Lenin* (mindkét településen), *Karl Marx, Komszomol* (a KISZ szovjet megfelelője), *Kalinyin, Engels, Kun Béla, Gorkij, Tyereskova.* Csupán a *Vasút menti* utcanév változása nem magyarázható ideológiai változtatással, a többi név javarészt szerepel a későbbi dekommunizációs listákon.

1.ábra: Az utcanevek változása évenkénti bontásban

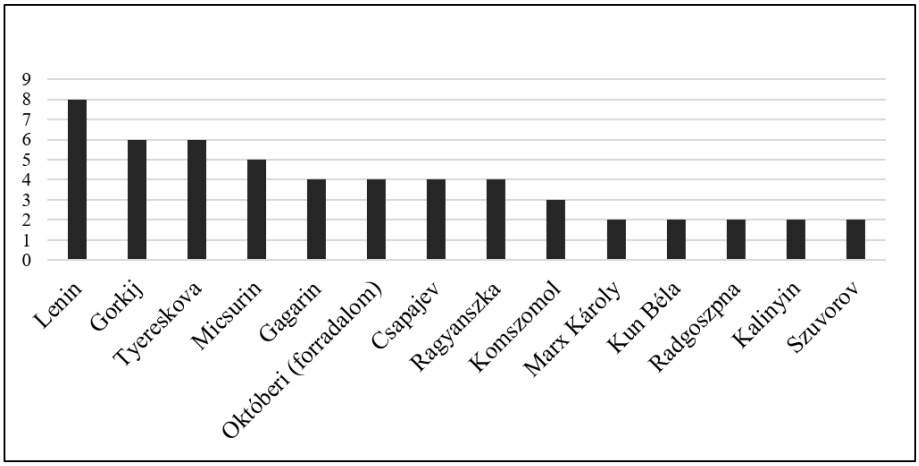
Az utcanevek változását érdemes megvizsgálni a törvény végrehajtásának időgörbéje mentén. A 2015 áprilisában elfogadott dekommunizációs törvény első periódusában a helyi

önkormányzatoknak 2015. november 22. és 2016. február 21. között volt lehetőségük a törvény által szorgalmazott változtatások megejtésére. Az 1. ábrán jól látszik, hogy a törvény elfogadásának évében, 2015-ben a törvény hatályai alá eső nevek közül 17 változott meg. Ez az alacsony érték arra enged következtetni, hogy a felülről érkező, politikai indíttatású változás első körben, amikor még nem volt kötelező jellegű, kevésbé talált fogadókészségre az önkormányzatok szintjén. 2016. február 22. és május 21. között, a második periódusban azonban már a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal elnöke, azaz a kormányzó határozott az utcák, terek átnevezéséről: döntést az önkormányzatok már utasításként kapták meg, s kötelező volt végrehajtaniuk. Ez jól látható az utcanevek változásában (vö. 1. ábra): 2016-ban 47 utca nevét változatták meg, míg a következő öt évben csak összesen 6 utcáét (2019-ben ráadásul egyet sem).

A változások aktív szakaszát KUCZABSKI és BOYCHUK (2020: 14) is 2014–2016 közé teszi; utána a helynevek dekommunizációja Ukrajnában szerintük is passzív fázisba lépett. Ez a megállapítás teljesen egybevág az 1. ábrán látható eredménnyel.

5.1. A törvény hatálya alá eső utcanevek. A 2014–2022 közötti időszakban a névváltoztatás hatálya alá eső 79 utca 38 különböző nevet viselt, melyek közül 24 név csak egyszer fordult elő. A leggyakrabban megváltoztatott név a *Lenin* volt (8 db), melyet a *Gorkij* és a *Tyereskova* (6–6 db), illetve a *Micsurin* (5 db) követ (vö. 2. ábra). A *Lenin* utcanév ilyen gyakori előfordulása meglepő, hiszen a Szovjetunió megszűnése után Kárpátalján a magyarlakta települések tömegével változtatták meg a Lenin nevét viselő utcák neveit. A jelen felméréssel párhuzamosan végeztem el az 1990–2013 közötti időszak névanyagának összegyűjtését is, melynek előzetes adatai alapján tudjuk, hogy 1990–2013 között, zömében közvetlenül a független Ukrajna megalakulásának első éveiben 53 településen cserélték le a *Lenin* utcanevet. Ez azt jelenti, hogy a kárpátaljai magyarlakta települések jelentős hányada már a dekommunizációs törvény előtt igyekezett ettől – de a többi szovjet vonatkozású emlékeztető névtől is – megszabadulni.

2. ábra: A 2014–2021 között leggyakrabban megváltozatott utcanevekben megjelölt személyek és fogalmak

Mint a szovjet rezsim ideológiai megtestesítői, viszonylag sok emlékeztető név maradt meg a dekommunizációs törvény rendelkezéséig: az imént említettek mellett az 1917. évi októberi szocialista forradalom emlékét őrző *Októberi (forradalom) (Жовтнева),* az ifjú kommunisták szervezetének nevére utaló *Komszomol (Комсомольська)*, maga a 'szovjet, állami' elnevezés, a *Ragyanszka (Радянська),* az állami gazdaság mozaikszóalkotással keletkezett neve, a *Radgoszpna (Радгоспна),* a híres orosz tábornokra utaló *Csapajev (Чапаєва)* és a kommunista munkásmozgalom teoretikusára emlékeztető *Karl Marx (Карла Маркса)* neveket is gyakran lecserélték. Ezek mellett megváltoztatták még az alábbi neveket: *Zsukov (Жукова), Engels (Енгелса), Grecskó (М. Гречко), Dosztojevszkij (Достоєвського), Kirov (Кірова), Zoja Koszmogyemjanszkaja (Зоя Космодем'янська), Nyekraszov (Некрасова), Parhomenko (Пархоменка), Vatutyin (Ватутіна), Internacionálé (Інтернаціональна), Kolhoz (Колгоспна/Колхозна), Vörös Partizán (Красний Партизан).*

GNATIUK (2018: 124) az emlékeztető neveket két kategóriába sorolja: 1. politikai és katonai történelmi személyekhez, eseményekhez és fogalmakhoz kapcsolódó nevek; 2. egyéb, túlnyomórészt a kultúra, tudomány, vallás stb. területeihez kapcsolódó nevek. Az első kategóriába tartozó nevek között a *Lenin (Леніна),* a *Karl Marx (Карла Маркса),* a *Csapajev (Чапаєва),* a *Grecskó (М. Гречко),* az *Internacionálé (Інтернаціональна),* a *Kolhoz (Колгоспна/Колхозна),* a *Vörös Partizán (Красний Партизан)* stb. fordulnak elő a vizsgált települések megváltoztatott nevei közt. Az e kategóriába tartozó nevekből a vizsgált időszakban annak ellenére viszonylag sokat változtattak meg, hogy az 1990-es évek elején a kárpátaljai magyarlakta településeken az alulról jövő kezdeményezéseknek köszönhetően már jelentős számban lecserélték őket. A második kategóriában csak néhány név említhető; pl. *Gorkij (Горький), Micsurin (Мічурін), Dosztojevszkij (Достоєвський), Majakovszkij (Маяковський), Gagarin (Гагарин).* A Micsurinról elnevezett utcák átnevezése nem szokványos, hiszen az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézetének tiltólistáján nem szerepelt a név, viszont a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatalnál tiltólistára került. Ezért nem véletlen az sem, hogy a négy változtatásból három 2016-ban következett be, miután a döntés átkerült a helyi önkormányzatoktól a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal elnökének a kezébe.

5.2. Az új nevek. A régi, fentebb említett emlékeztető nevek helyén új nevek jelentek meg, melyeket az alábbiakban mutatok be részletesen. A leggyakrabban a *Fő(út) (Головна/Февут)* elnevezés került a régi név helyére: háromszor a *Lenin*-t *(Леніна)*, egyszer pedig a *Csapajev*-et *(Чапаєва)* váltotta. Háromszor fordul elő a *Садова (Szadova)*[10] utcanév. Magyar megfelelőjének meghatározása nem egyértelmű: alapvetően *Kert utca*-ként lehetne megadni magyar fordításban, viszont Gáton *Fáskert*, Tiszapéterfalván *Kertes,* Kisgejőcön *Gyümölcsös* néven él a magyar változat. Szintén három alkalommal kapta új névként utca az *Európai (Європейська)* és az *Iskola (Шкільна)* nevet. Két alkalommal illettek utcát a *Виноградна (Vinohradna), Majdan hősei (Героїв Майдану), Ady Endre (Аді Ендре), Barátság (Дружба), Béke (Миру), Arany János (Арань Яноша), Sport (Спортивна), Csendes (Тиха), Rákóczi Ferenc (Ференца Ракоці)* és *Futball(pálya) (Футбольна)* nevekkel. A *Виноградна (Vinohradna)* névvel hasonló a helyzet, mint a *Садова (Szadova)* esetében: Beregújfaluban a *Szőlő,* míg Beregszászban a *Szőlőhegy* név használatos magyar nyelven.

[10] Az ukrán alakok mögött zárójelben ezek magyar olvasatát adom meg.

49 különböző nevet csak egy-egy utca kapott; pl. *Gyár (Заводська), Esze Tamás (Ece Томаша), Leszja Ukrajinka (Леся Українка), Zöld (Зелена), Kistemető (Кіштемете), Munkácsy Mihály (Мігая Мункачі), Nyírteleki (Ніртелецька), Ifjúság (Молодіжна), Latorca (Латорична), Mennyei Század (Небесної Сотні), Nemzeti egység (Соборності), Árpád király (Короля Арпада), Kuruc (Куруців), Csillag (Зірка), Templom (Церковна), Ukrán (Українська), Petőfi Sándor (Шандора Петефі), Erdélyi Béla (Адальберта Ердені), Boksay József (Йосипа Бокшая), Fogadó (Фогодо), Erdei (Лісова)* stb. A *Kis* elnevezés ukrán alakban kétszer is előfordul: egyszer az ukrán megfelelőjével *(Мала)*, egyszer pedig a magyar név cirill átírással *(Кіш)*. Az utóbbi megoldással jöttek létre az alábbi ukrán hivatalos utcanevek is: *Kistemető (Кіштемете), Fogadó (Фогодо), Temető (Темето), Remec (Ремец), Aradi (Оподі), Kúria (Курія)* és *Oncsa (Онча).*

A szovjet ideológiai vonatkozású nevek helyett az utcák zöme (34 névalak, 44 utca) a terület természetes jellemzőiből fakadó új nevet kapott; pl. *Fő(út) (Головна/Февут), Meggy(es) (Вишнева), Sport (Спортивна), Testnevelés (Фізкультурна), Gyár (Заводська), Csillag (Зірка), Zöld (Зелена), Tulipán (Тульпан), Piac (Торгова), Csendes (Тиха), Európai (Європейська), Határőr (Прикордонна), Szőlősi (Севлюшська), Kárpáti (Карпатська), Templom (Церковна), Diák (Студентська)* stb. GNATIUK (2018: 124) ezeket a neveket a toponimikus és a költői (figuratív) nevek kategóriákba sorolja. A Nagyszőlősön található *Szőlősi* utcanév ukrán megfelelője a *Виноградівська (Vinohragyivszka)* lenne, de ehelyett a város a ruszin nyelvben használatos nevét, a *Севлюшська (Szevljusszka)* névalakot választotta az utca nevének.

A helyi viszonyokból adódóan a GNATIUK-féle (2018: 124) emlékeztető nevek mindkét kategóriáját további két kategóriára bontottam. Az első kategóriába azok az emlékeztető nevek kerültek, melyek a magyar kisebbséghez kapcsolhatók, vagyis a magyar kultúrához és a helyi magyar közösséghez kapcsolódó neves személyiségekről, kulturális vonatkozású eseményekről elnevezett utcák nevei (23 névalak, 29 utca); pl. *Erdélyi Béla (Адальберта Ердені), Boksay József (Йосипа Бокшая), Nyírteleki (Ніртелецька)* (Beregrákos magyarországi testvértelepülésének neve), *Grybów (Грібувська)* (Beregrákos lengyelországi testvértelepülésének neve), *Aradi (Оподі)* stb. A neves személyiségekről elnevezett, illetve kulturális vonatkozású utcanevek névadói közül 11 névalak (14 utca) magyar vonatkozású: *Petőfi Sándor, Munkácsy Mihály, Kuruc, Árpád király, Boksay József, Esze Tamás, Erdélyi Béla*, *A. Kovács,*[11] *II. Rákóczi Ferenc, Arany János, Ady Endre*.

A második kategóriába azok a nevek kerültek, melyek Ukrajnához, az ukrán politikai élethez, hadsereghez, eseményekhez és fogalmakhoz kapcsolódnak (7 névalak, 10 utca); pl. *Mennyei Század (Небесної Сотні), Majdan hősei (Героїв Майдану), Nemzeti egység (Соборності), Ukrán (Українська), Barátság (Дружба), Béke (Миру)* és *Hadsereg (Армійська)*. Ez utóbbi három név *(Béke, Barátság, Hadsereg)* furcsán hat az új nevek kategóriájában, hiszen előszeretettel alkalmazták őket a szovjet időszakban is. A jelenségben az egykori ideológiai beidegződés helyi szintű reinkarnálódása érhető tetten. Mindenesetre ezen utcanevek ellen maguk a törvény megalkotói, értelmezői, a törvény alapján megváltoztatandó utcaneveket listázó intézmények stb. sem emeltek kifogást. A *Mennyei Század*

[11] A. Kovácsról Nagyszőlősön neveztek el utcát. Sajnos a keresztnévnek csak a kezdőbetűjét tüntették fel, s mivel a határozatot nem tudtam megszerezni, csak az adatszolgáltató hivatalnok elmondására tudok a besoroláskor hagyatkozni. Szerinte a helyi közösség magyar származású tagja a névadó.

(Небесної Сотні) és a *Majdan hősei (Героїв Майдану)* utcanevek egyértelműen az ukrán történelem legutóbbi nagy eseményei alapján jelentek meg, hiszen mindkét név a kijevi Majdan téren és annak környékén 2013–2014-ben életüket vesztő embereknek állít emléket. Ide soroltam továbbá az ukrajnai neves személyiségekre utaló *Ivan Franko, Leszja Ukrajinka, Kuzmenyka, Kubikov* neveket is.

A magyar kisebbséghez kapcsolható, vagyis a magyar kultúrához és a helyi magyar közösséghez kapcsolódó neves személyiségekről, kulturális vonatkozású eseményekről elnevezett új emlékeztető utcaneveket a magyar–ukrán névalak fordítási sajátosságai felől is érdemes megvizsgálni. E kategóriában a magyar névalakok cirill betűs változatai olykor még ukrán nyelven is magyarosan hangzanak (bár az ukrán anyanyelvűek számára jelentés nélküli hangsorok), hiszen esetükben nem szó szerinti fordítás útján adták meg az ukrán nyelvű névalakot, hanem a transzliterálás módszerét alkalmazták: *Fogadó (Фогодо), Kúria (Курія), Temető (Темето), Kistemető (Кіштемете), Remec (Ремец), Aradi (Ороді), Oncsa (Онча), Kis (Кіш)*. Salánkon 2020-ban a *Főút* ukrán nyelvű, fordítással létrehozott *Головна (Holovna)* névalakját változtatták meg úgy, hogy helyette a magyar névalak transzliterációjával megalkotott *Февут (Fevut)* névalak lett a hivatalos elnevezés.

A vizsgálatban megfigyelhető volt, hogy a törvény és annak gyakorlatba való átültetése nem minden esetben került összhangba. Az alábbi példák esetében a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Tájékoztatási Tevékenységek és Társadalmi Kapcsolatok Főosztálya ajánlásai, illetve az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézete által közzétett tiltólista ellenére sem történt változás, vagy ha hivatalosan meg is változtatták az utca nevét, a gyakorlati alkalmazás elmaradt. Tiszaújlak 2019 májusában összeállított utcanév-listájában megtalálható például a *Petrov (Петров)* utcanév, amely pedig szerepel az Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézetének 2015 októberében közétett tiltólistáján. Ezzel szemben többek közt Tiszaújlak, Tiszasalamon, Dercen és Halábor településeken még 2021 őszén, illetve 2022 januárjában is a Szovjetunió idején kihelyezett orosz nyelvű utcanévtáblák voltak kitéve annak ellenére, hogy a neveket korábban már hivatalosan megváltoztatták. Az okot általában nem az időhiányban kell keresni, hiszen Tiszaújlakon a *Karl Marx (Карла Маркса)* és a *Csapajev (Чапаєва)* utcanevet még 2002-ben lecserélték, de az elmúlt húsz év alatt három különböző polgármester sem tartotta fontosnak a határozat végrehajtását a gyakorlatban (az új nevek: *Pékség [Пекарнянська]* utca és *Iskola [Шкільний]* útköz). A Csap városa mellett lévő Tiszasalamon településen csak 2016-ban született arról határozat, hogy a település főútjának nevét módosítsák, s végérvényesen eltávolítsák *Lenin* nevét az utcanevek listájából. Ennek ellenére még 2022 januárjában is a Szovjetunió idejéből származó orosz nyelvű utcanévtábla volt kitéve. Tiszasalamonban emellett még öt orosz nyelvű utcanév maradt kihelyezve, holott 2016-ban ezeket is megváltoztatták. Ezek közül az *Októberi* (forradalom) utcanév cirill betűs alakja mind az orosz *Октябрьская,* mind az ukrán *Жовтнева* alakban olvasható volt az utca különböző pontjain.

6. Összefoglalás. A Szovjetunió széthullásával a független Ukrajnában az 1990-es években lehetőség nyílt a magyar települések korábbi (történelmi) nevének visszaállítására, illetve a szovjet ideológiai alapú utcanevek megváltoztatására is (DOBOS 2015: 101–103). E változások zöme az ezredfordulóra lezajlott, s ezt követően csupán szórványos névváltoztatások figyelhetők meg a magyarlakta településeken. Az újabb hullám a méltóság forradalma keretében bontakozott ki, mellyel Ukrajnában újraindult a dekommunizáció. Ezzel Kárpátalja magyarlakta településein is újabb lendületet kapott az utcanevek cseréje. A két

utcaátnevezési hullám között azonban különbség mutatkozik. Az ezredfordulóig lebonyolított utcaátnevezések helyi (civil), illetve települési (önkormányzati) szintű kezdeményezésként valósultak meg, vagyis zömével bottom-up kezdeményezések voltak. 2015-től viszont már a hatalom részéről történő törvényi előírásként, vagyis top-down folyamatként zajlott a névváltoztatás. Ezt jól szemlélteti az átnevezések diakrón szempontú vizsgálata: a törvény végrehajtásának második lépcsőfokán (2016-ban) történt a legtöbb névcsere, amikor a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal elnökének utasítására kötelező lett a változtatás.

Az eredmények alapján elmondható, hogy a vizsgált időszakban Kárpátalja Beregszászi, Munkácsi és Ungvári járásában 38 településen 79 utca nevének megváltoztatása megfelel a dekommunizációs törvény követelményeinek. A lecserélt emlékeztető nevek helyére az adott területek természetes jellemzőiből fakadó új nevek, illetve új emlékeztető nevek közel azonos arányban kerültek. Az új emlékeztető neveknek csak a negyede ukrán vonatkozású, s ezeknek alig a fele köthető a méltóság forradalmához. A többi emlékeztető név magyar vonatkozású: az utca legtöbbször a korábban viselt nevét kapta vissza, vagy a név eredeti viselője valamiképpen kötődik a településhez. Ebből is érezhető, hogy a névadók igyekeztek olyan neveket választani, amelyek hosszú távon és hatalmi változások esetén is megállják a helyüket, illetve lokálpatrióta vonatkozásukból fakadóan erősítik a település lakóinak identitását.

A magyar települések kisebbségi helyzetéből adódóan a kétnyelvűség jellemző hatásai az utcaneveken is megfigyelhetők. Ilyen egyrészt a már említett magyar vonatkozású emlékeztető nevek magas aránya, valamint az utcanevek kisebbségi és állami nyelven történő megjelenítésének a kérdése. Erre több megoldás is megfigyelhető. A terület természetes jellemzőire utaló neveket esetenként szó szerinti fordítással adták meg, máskor cirill betűkészlettel transzliterálták, vagyis az ukrán anyanyelvűek számára jelentés nélküli hangsor szerepelt utcanévként. Az is előfordult, hogy ugyanazon ukrán vagy magyar nyelvű név fordításban más-más településeken más-más névalakban szerepelt.

A dekommunizációs törvény hatására megvalósult változtatások nem tekinthetők általában Kárpátalja hatodik településnév-változtatási hullámának (csupán két településnév változott meg), viszont az utcanevek esetében a mennyiségi mutatók alapján beszélhetünk új hullámról. Korainak érzem azonban, hogy ezt a hullámot lezártnak tekintsük, hiszen a folyamat a 2022. február 24-én kirobbant orosz–ukrán háború következtében új lendületet kapott. Azóta azonban már nem dekommunizáció, hanem derusszifikáció (dekolonizáció) zajlik, melynek keretében többek között már az orosz irodalom, kultúra, művészet és tudomány jeles személyiségeinek a nevét is lecserélik. A váltOozások jelenleg is zajlanak, s e folyamat teljes körű vizsgálata csak az orosz–ukrán háború befejezése után válik érdemben lehetségessé.

Felhasznált források

UINP 2015. = *Список осіб, які підпадають під закон про декомунізацію.* http://old.uinp.gov.ua/publication/spisok-osib-yaki-pidpadayut-pid-zakon-pro-dekomunizatsiyu (2026. 09. 14.)

UINP 2016. = *Понад 50 тисяч вулиць змінили назви впродовж 2016 року.* http://old.uinp.gov.ua/news/ponad-50-tisyach-vulits-zminili-nazvi-vprodovzh-2016-roku (2026. 09. 16.)

Закон України № 314-VIII «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text (2026. 02. 10.)

Закон України № 315-VIII «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text (2026. 02. 10.)

Закон України № 316-VIII «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text (2026. 02. 10.)

Закон України № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text (2026. 02. 10.)

Закон України № 3005-IX «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text (2026. 02. 10.)

Закон України № 2265-IX «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text (2026. 02. 10.)

Законі України № 2604-IV «Про географічні назви» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-15#Text (2026. 02. 12.)

Hivatkozott irodalom

AFANASIEV, ILLIA 2020. Renaming of streets in Ukrainian regional centers during 2010–2019. Offensives and compromises. *Ideology and Politics Journal* 16: 321–339. https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00024

ALDERMAN, DEREK H. 2003. Street Names and the Scaling of Memory. The Politics of Commemorating Martin Luther King, Jr. within the African American Community. *Area* 35: 63–173. http://www.jstor.org/stable/20004306

AZARYAHU, MAOZ 2011. The critical turn and beyond. The case of commemorative street naming. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 10: 28–33. https://acme-journal.org/index.php/acme/article/download/883/739/2716

AZARYAHU, MAOZ – KOOK, REBECCA 2002. Mapping the nation. Street names and Arab Palestinian identity. Three case studies. *Nations and Nationalism* 8: 195–213. https://doi.org/10.1111/1469-8219.00046

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2021. Múltidéző utcaneveink. Kolozsvár és Brassó az utóbbi másfélszáz évben. *Névtani Értesítő* 43: 113–134. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.7

BEREGSZÁSZI ANIKÓ 1997. Magyar helységnevek Kárpátalján (1988–1995). *Forrás* 5: 104–108.

BOJCSUK EDIT 2003. Técső utcanévadásának sajátosságai. *Acta Hungarica* 10–11: 18–21.

BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology.* International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. https://doi.org/10.26546/5061110

BUCHER, SLAVOMIR – MATLOVIČ, RENE – LUKÁČOVÁ, ALENA – HARIZAL, BARBORA – MATLOVIČOVÁ, KVETOSLAVA – KOLESÁROVÁ, JANA – ČERMÁKOV, LENKA – MICHALKO, MILOSLAV 2013. The perception of identity through urban toponyms in the regional cities of Slovakia. *Anthropological Notebooks* 19/3: 23–40.

Сіва 2017. = Циба, В'ячеслав 2017. «Декомунізація» і легітимація правлячої еліти в Україні. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках* 35: 152–171. https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/876

Csernicskó István 2019. *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Autdor-Shark, Ungvár.

Demska, Orysia 2016. Сучасний топонімний ландшафт України. Між пам'яттю і спогадом. *Slavia Orientalis* 65: 601–611.

Demska, Orysia – Levchuk, Pavlo 2020. The urbanonimia of Ukraine in the context of decommunization. *Cognitive Studies / Études cognitives* 20: No. 2280. https://doi.org/10.11649/cs.2280

Dobos Sándor 2011. Levéltári források. Beregszász természetes és első mesterséges utcaneveiről. *Acta Beregsasiensis* 10/1: 113–127.

Dobos Sándor 2015. Magyar helységnevek Kárpátalján. Kodifikációs kísérletek és eredmények (1989–2000). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 17/1: 101–125.

Erőss Ágnes 2024. *Hatalomváltó terek*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Gnatiuk, Olexiy 2018. The Renaming of Streets in Post-revolutionary Ukraine. Regional Strategies to Construct a New National Identity. *AUC Geographica* 53: 119–136. https://doi.org/10.14712/23361980.2018.13

Győrffy Erzsébet 2017. Helynév és identitás. *Névtani Értesítő* 39: 41–55. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2017.3

Hajdú Mihály 1994. *Magyar tulajdonnevek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Hirik 2018. = Гірік, Сергій 2018. Меморіалізація спадку етнічних меншин і зміни міської топоніміки в Україні (2015–2017 роки). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»* 26: 112–117.

Hoffmann István 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. 2. kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Hoffmann István 2015. A névtan és a társtudományok. In: Farkas Tamás – Slíz Mariann szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 11–22.

Kita, Jaroslav – Nartonowicz-Kot, Maria 2012. *Patroni łódzkich ulic.* Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łodź.

Kocán Béla 2004a. Aklihegy helynevei. *Névtani Értesítő* 26: 101–105. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2004.13

Kocán Béla 2004b. Nevetlenfalu földrajzi nevei. *Acta Hungarica* 12: 32–36.

Kocán Béla 2005. Akli helynevei. *Névtani Értesítő* 27: 188–190. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2005.24

Korolenko–Karetnyikov–Majorov 2017. = Короленко, Богдан – Каретніков, Ігор – Майоров, Максим 2017. Декомунізація назв населених пунктів та районів України. Підстави, процес, підсумки. *Місто: історія, культура, суспільство* 1: 134–141.

Kovács András 2006. Som földrajzi nevei. *Névtani Értesítő* 28: 91–100. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2006.10

Kovács Erzsébet 1999. Zsámbék utcaneveinek jelenkori vizsgálata. *Névtani Értesítő* 21: 141–145. https://doi.org/10.29178/NevtErt.1999.25

Kovács Péter 2003. Minaj község rövid története és földrajzi nevei. *Acta Hungarica* 10–11: 84–92.

KOVTJUH 2017. = КОВТЮХ, СВІТЛАНА 2017. Соціоономастичні аспекти перейменувальних процесів в Україні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство* 27: 160–165.

KÖDÖBÖCZ NATÁLIA 2003. Beregszász néhány ismertebb belterületi földrajzi neve. *Acta Hungarica* 10–11: 71–74.

KÖDÖBÖCZ NATÁLIA 2004. Beregszász és környéke földrajzi nevei a magyar nyelvhasználatban. *Acta Hungarica* 13–14: 14–23.

KUCZABSKI, ALEKSANDER – BOYCHUK, ALINA 2020. Decommunization of urban toponymy in Ukraine. Causes and consequences. *Journal of Geography, Politics and Society* 10/4: 8–16. https://doi.org/10.26881/jpgs.2020.4.02

LÁSZLÓ ANDOR 2021. Utcanevek a nemzetépítés szolgálatában a 19. században. *Napi történelmi forrás* 2021. 06. 29. https://ntf.hu/index.php/2021/06/29/utcanevek-a-nemzetepites-szolgalataban-a-19-szazadban/ (2026. 07. 25.)

MIKESY GÁBOR 2016. Földrajzi nevek a közigazgatásban. *Névtani Értesítő* 38: 101–113. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.8

OROSZ GABRIELLA 2006. Szalóka földrajzi nevei. Belterületi nevek. *Acta Hungarica* 15: 45–48.

PIPAS 2015. = Піпаш, Володимир 2015. Два села та 558 вулиць, площ і провулків на Закарпатті мали би змінити назви. В області стартує процес декомунізації. *Закарпаття онлайн, «Блоги».* https://zakarpattya.net.ua/Blogs/143392-Dva-sela-ta-558-vulyts-ploshch-i-provulkiv-na-Zakarpatti-maly-by-zminyty-nazvy (2026. 07. 25.)

SCHENK, GIBFRIED 2023. Renaming Kyiv's Streets Amid the Russian War of Invasion. The Politics of History Between "Decommunization" and "Derussification". *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History* 64: 140–169. https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-07

SEBESTYÉN ZSOLT 2001. Beregszász utcanevei. *Névtani Értesítő* 23: 23–29. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2001.3

SEBESTYÉN ZSOLT 2008. Magyar helynévkutatás Kárpátalján. *Névtani Értesítő* 30: 195–203. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2008.17

SÓFALVI KRISZTINA 2008. Román közterületnevek a két világháború közti időszak romániai magyar napilapjaiban. *Névtani Értesítő* 30: 101–117. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2008.8

STIPERSKI, ZORAN – LORBER, LUČKA – HERŠAK, EMIL – PTAČEK, PAVEL – GÓRKA, ZYGMUNT – KOŁOŚ, ARKADIUSZ – LONČAR, JELENA – FARIČIĆ, JOSIP – MILIČEVIĆ, MIRJANA – VUJAKOVIĆ, ANA – HRUŠKA, ANITA 2011. Identity through Urban Nomenclature. Eight Central European Cities. *Geograisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography* 111: 181–194. https://doi.org/10.1080/00167223.2011.10669532

TÓTH SZERGEJ 2011. *Nyelv, kép, hatalom.* Alkalmazott Nyelvészeti Mesterfüzetek 4. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.

TÓTH SZERGEJ 2013. Utcaátnevezések. In: TÓTH SZERGEJ szerk., *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai*. *Szeged, 2012. április 12–14.* A MANYE Kongresszusok Előadásai 9. MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Budapest–Szeged. 474–488.

UDOVENKO 2018. = УДОВЕНКО, ЛІДІЯ 2018. Особливості взаємозв'язку між урбанонімами й історичною пам'яттю (на матеріалах м. Харків). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»* 26: 129–134.

VJATROVICS 2018. = В’ятрович, Володимир 2018. Залишилося кілька кроків. В'ятрович про завершення боротьби з комунізмом в Україні. Про перейменування двох областей України. *Апостроф* 2018. 06. 21. https://apostrophe.ua/ua/article/society/2018-06-21/ostalos-neskolko-shagov-vyatrovich-o-zavershenii-borbyi-s-kommunizmom-v-ukraine/19027 (2026. 07. 25.)

VINCZE LÁSZLÓ 1984. Új módszer az utcanevek vizsgálatára. *Névtani Értesítő* 9: 23–30.

WAGIŃSKA-MARZEC, MARIA 2017. Wokoł zmian nazewnictwa ulic na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r. *Rocznik Ziem Zachodnich* 1: 384–422.

ZÉKÁNY KRISZTINA 1997. Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok Ungvár utcaneveiben. *Acta Hungarica* 6: 105–110.

ZÉKÁNY KRISZTINA 2003. Ungvár helyneveinek eredet szerinti megoszlása és névszociológiai vizsgálata. *Acta Hungarica* 10–11: 52–54.

ZUBÁNICS LÁSZLÓ 2001. *Beregszászi kalauz.* Beregszászi Járási Nyomda, Beregszász.

***

KARMACSI ZOLTÁN

egyetemi docens; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem, Filológia Tanszék, Beregszász (Берегово, Ukrajna)

egyetemi adjunktus; Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Pedagógiai Kar, Tanító- és Óvóképző Intézet, Eger

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1483-9750, e-mail: karmacsi.zoltan@kmf.org.ua

Magyarországi tanösvénynevek és változatosságuk

KOZMA JUDIT
ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest

Absztrakt

A tanulmány a tanösvény fogalmának meghatározása és a tanösvények rövid történetének áttekintése után a magyarországi tanösvények elnevezéseinek kvalitatív vizsgálatára törekszik. A fajtajelölő, illetve megkülönböztető névrészek elkülönítését követően az utóbbiak funkcionális-szemantikai elemzése kimutatja, hogy e nevekben elsősorban a lokalizációs funkciójú megkülönböztető névrészek jelennek meg. Ezek mellett gyakori a területre jellemző állat- és növénynevek megjelenése is. Kisebb számban, de a területhez vagy tágabban véve a természetvédelemhez és a tudományhoz kapcsolódó személyek nevével, illetve a természetjáráshoz kapcsolódó tevékenységeket vagy egyéb fogalmakat jelölő szavakkal is találkozhatunk. A tanulmányt a tanösvények névváltozataival és a helyesírásukkal kapcsolatos leggyakoribb problémák ismertetése zárja.

Kulcsszavak: tanösvények, utak nevei, mikrotoponimák, lokalizáció, névváltozatok, tulajdonnevek helyesírása, kodifikálatlan nevek

On Hungarian nature trail names and their diversity

JUDIT KOZMA

After defining the concept of a nature trail and providing a brief overview of their history, this study aims to offer a qualitative analysis of nature trail names in Hungary. After separating the generic terms and specifiers of the names, a functional-semantic analysis reveals that the latter mainly serve a localization function. Area-specific animal and plant names are also common. However, to a lesser extent, there are also personal names related to the territory, or more generally, to nature conservation and science. Words denoting activities or other concepts related to nature walks are also present. The paper concludes by discussing the most common issues relating to the variety of nature trail names and their spelling.

Keywords: nature trails, hodonyms, microtoponyms, localisation, allonyms, orthography of proper names, uncodified names

***

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.5 Névtani Értesítő 2026. 48: 85–98.

1. Bevezetés. Az ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont nyelvi tanácsadó szolgálatához időről időre érkezik egy-egy kérdés tanösvények, turistautak vagy zarándokutak elnevezésével, illetve azok helyesírásával kapcsolatban. E kérdések, illetve az ezekre adott válaszok indítottak arra, hogy közelebbről is, elsősorban funkcionális-szemantikai szempontból (l. HOFFMANN 1980, 1993/2007) megvizsgáljam ezeket a névtípusokat. A jelen tanulmányban terjedelmi okokból a turistautak és a zarándokutak neveivel nem, csak a tanösvénynevekkel foglalkozom.

A tanösvénynevek olyan mikrotoponimák, amelyeket névtani szempontból még nem vizsgáltak, a névtan „mostohagyerekei" (vö. HEUSER–SCHMUCK Hrsg. 2018) közé tartoznak. A hozzájuk sok szempontból hasonló sziklamászóutak (BAUKO 2004; KUNA 2006a, 2006b) vagy barlangi helynevek (BALÁZS 1996) névelemzési vizsgálatainak tanulságai részben hasznosíthatók a tanösvények nevének bemutatásakor is, ám bőven akadnak különbségek is.

2. A tanösvény fogalma. A tanösvény nem az iskolai keretben zajló oktatás, hanem a terepi környezeti nevelés egyik legfontosabb helyszíne. KOLLARICS TÍMEA 2015-ös doktori disszertációjában részletesen elemezte a tanösvények oktatási-nevelési szerepét, áttekintette a kialakulásuk történetét, illetve elkülönítette a főbb típusaikat. Az alábbiakban az ő munkái (KOLLARICS 2015, 2020) alapján foglalom össze a tanösvényekkel kapcsolatos legfontosabb információkat. A tanösvény fogalmát többféleképpen definiálják itthon és külföldön is, illetve magára a fogalomra is többféle kifejezés használatos. Angol nyelvterületen általában az *interpretational trail* 'értelmező ösvény', a *nature trail* 'természeti ösvény', a *nature experience trail* 'természeti tapasztalati ösvény/élményösvény', ezek mellett elsősorban Észak-Amerikában a *forest trail* 'erdei ösvény', az *interpretative trail* 'értelmező ösvény', Angliában a *nature trail* mellett a *nature study trail* 'természetet tanulmányozó ösvény', Ausztráliában pedig az *interpretational trail* mellett a *recreational trail* 'szabadidős ösvény' kifejezések terjedtek el. Német nyelvterületen a *Lehrpfad* 'tanösvény', a *Waldlehrpfad* 'erdei tanösvény', a *Naturlehrpfad* 'természeti tanösvény', illetve egyre gyakrabban az *Erlebnispfad* 'élményösvény'; Franciaországban pedig főleg a *sentier didactique* 'oktató útvonal' és *sentier de découverte* 'felfedező útvonal' megnevezéseket használják (l. KOLLARICS 2015: 33–35). A tanösvények létrejöttében különböző szervezetek játszottak meghatározó szerepet a különböző országokban: „az amerikai tanösvények inkább a természetvédelemhez, a németországiak inkább az erdészetekhez kötődtek, míg a magyar tanösvények a turistautakból alakultak ki, és további fejlődésük már a természetvédelmi szervezetekhez és az erdészetekhez kötődik" (KOLLARICS 2020: 82).

A hazai állami természetvédelem hivatalos honlapja szerint a tanösvény olyan „[t]ematikus túraútvonal, amelyen állomáshelyekhez kötődően, táblák és kiadványok segítségével ismerhető meg az érintett terület természeti és kulturális öröksége. Különösen azok számára ajánljuk, akik a természetet önállóan, aktívan szeretnék megismerni" (Természetvédelem).

A turisztikai szakemberek egy része szerint a *tanösvény* kifejezés azonban túlságosan az oktatásra, az ismeretátadásra fókuszál, kevésbé jelenik meg benne a szórakozás és az élményszerzés dimenziója, ezért az utóbbi években – ahogyan ezt a nevek vizsgálatakor is látni fogjuk – megszaporodtak az *élményösvény, meseösvény, ösvény, sétaút,* illetve a (valaminek az) *útja* vagy *sétálója* stb. közszói tagot tartalmazó megnevezések (vö. KOLLARICS 2015: 36). Ilyen megnevezések valóban szép számmal fordulnak elő a jelen gyűjteményben is.

3. A tanösvények rövid története. A világ első tanösvényét több mint száz éve, 1925-ben hozták létre a Palisades Interstate Parkban az Amerikai Egyesült Államokban. 1930-ban Németországban, a Berlinhez közeli Bredower Forst területén alakították ki az első európai tanösvényt, majd az 1950-es években ugrásszerűen nőtt az ország tanösvényeinek száma. Nagy-Britanniában 1949-ben, Ausztriában és Svájcban az 1960-as és 1970-es években alakítottak ki először tanösvényt. Az első magyar tanösvény címéért több útvonal is versenyez: különböző forrásokban mind a szilvásváradi Horotna-völgy (KOLLARICS 2015: 32, HEGYES 2022: 8), mind a tihanyi Lóczi Lajos tanösvény (más néven *Lóczy-gejzír tanösvény* vagy *Lóczy Lajos gejzír sétaút;* l. BAJOR-LAMPERT–BAJOR 2018: 7), mind a soproni Ciklámen tanösvény (l. Aktív Kalandor) szerepel mint a legelső hazai tanösvény, 1971-es, 1972-es vagy 1982-es létesítési dátummal.

Az 1980-as évektől előtérbe került az oktatási funkció mellett az élményszerzés fontossága is, így a nevekben sokszor már inkább az *élményösvény* névrésszel találkozunk. 2000-től kezdve a digitalizáció is kezd tért hódítani: egyre több tanösvényt szerelnek fel digitális kiterjesztéssel (GPS-adatokkal, később applikációkkal vagy QR-kódokkal), és megjelennek az ún. mobil ösvények is, amelyek teljesítéséhez a résztvevők egy bőröndbe vagy hátizsákba csomagolva különféle eszközöket is kapnak, és ezeket magukkal viszik a tanösvény utolsó (a kiindulóval megegyező) állomásáig (l. Wissenschaftskommunikation, BARTSCH-HERZOG 2008: 50). A mobil ösvények másik típusánál magukat az állomásokat jelző táblákat, pontosabban ebben az esetben időjárásálló molinókat lehet különböző helyszíneken felállítani/kifeszíteni, így a tanösvény bárhová „házhoz mehet" (l. MME.).

4. A tanösvények típusai. A tanösvények többféle szempont alapján is csoportosíthatók. Itt most csak két szempontot emelek ki: a megvalósítási formát és a tematikus kategorizációt.

4.1. Tanösvények a megvalósítási formájuk alapján. A klasszikus tanösvények táblákon vagy számozott oszlopokon adják át az információkat, ezeket leíró tanösvényeknek szokták nevezni. Az interaktív tanösvények a kirándulók aktív részvételére számítanak, ezek továbbfejlesztett változatát pedig azok a szenzoros tanösvények jelentik, amelyek a látás mellett a hallást, a tapintást vagy a szaglást is bevonják az ismeretátadás folyamatába. Természetesen a fenti módszerek kombinálhatók is egymással, így jönnek létre a vegyes, például leíró-interaktív tanösvények, amelyek közé a már említett mobil tanösvények is besorolhatók (l. BARTSCH-HERZOG 2008: 46–47).

4.2. Tanösvények a tematikájuk szerint. A tanösvények tematikus kategorizálásához jó kiindulást jelenthet az osztrák földművelésügyi minisztérium honlapján (l. Bundesministerium) olvasható csoportosítás, amely az alábbi tématerületeket különbözteti meg (saját fordításomban): Természet, természet- és környezetvédelem, természettudományok; Erdő; Geológia, irodalom, mitológia/vallás, történelem, csillagászat; Állatvilág, gyümölcstermesztés, szőlőművelés, növényvilág; Művészetek és kultúra, kultúrtájak, szokások; Bányászat, ipar; Víz; Egészség, az érzékek érzékenyítése. Ezek a területek a magyar tanösvényeken is megjelennek. A fenti listában nem szerepel (bár a szokások, illetve a történelem címke alá is besorolható) a nemzetiségekkel kapcsolatos terület, Magyarországon azonban a német nemzetiségi önkormányzat majdnem tíz éve folyamatosan hoz létre tanösvényeket. Az első ilyet Pilisszentivánon, illetve Sombereken alakították ki 2016 tavaszán, a legújabbat

pedig Budapest 22. kerületében, Budafokon adták át 2024 decemberében. A magyar és német nyelven is olvasható honlapjuk (l. Lehrpfad) jelenleg 9-9 dél- és észak-magyarországi tanösvényt mutat be röviden.

5. Tanösvények Magyarországon. Hogy jelenleg hány tanösvény található Magyarországon, arról sajnos nincsenek pontos adatok, de az ország egész területén létesültek már tanösvények: legsűrűbben a középhegységeinkben, legritkábban pedig az Alföld keleti és déli részein (l. Szállás.hu). A tanösvények egy részét a nemzeti parkok kezelik, de önkormányzatok, erdőgazdaságok, környezetvédelmi és helyi civil szervezetek, cégek és iskolák is alakítottak ki és tartanak karban tanösvényeket (l. BAJOR-LAMPERT–BAJOR 2018: 10–21, HEGYES 2022: 5). KOLLARICS (2020: 81–82) szerint 2014-ben a Földművelésügyi Minisztérium Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztályának nyilvántartásában 466 tanösvény szerepelt, amelyek közül 169 tartozott nemzeti parki igazgatóságokhoz, 60 erdészetekhez, a maradék 237 pedig egyéb szervezetekhez. HEGYES (2022: 8) adatai alapján 2021 végén a 10 nemzeti parkunkban 201, az országban 509 tanösvény létezett, összesen mintegy 1000 km hosszúságban. Olyan gyűjteményről sajnos nincsen tudomásom, amelyben minden magyarországi tanösvény szerepelne. Az OpenStreetMap (OSM), a Szállás.hu blogjának térképes gyűjteménye (Szállás.hu), illetve a Trekhunt oldala (Trekhunt) is több mint 300 tanösvényt listáz, de ezek között természetesen igen nagy az átfedés. További, de részben a már említett oldalakon is szereplő tanösvények találhatók az egyes nemzeti parkok honlapján (Aggteleki, Balaton-felvidéki, Bükki, Duna-Dráva, Duna-Ipoly, Fertő-Hanság, Hortobágyi, Kiskunsági, Körös-Maros, Őrségi Nemzeti Park). HEGYES (2022) 130 budapesti és Budapest környéki tanösvényt vesz számba; BAJOR-LAMPERT RITA és BAJOR ZOLTÁN (2018) pedig 41 fővárosi tanösvényt mutat be, amelyek többsége a budai oldalon található.

6. A tanösvénynevek állománya, változatossága és vizsgálata. A tanulmányban internetes (OSM, Szállás.hu, Trekhunt, Sétálókönyv, valamint a nemzeti parkok honlapjai) és nyomtatott (HEGYES 2022, BAJOR-LAMPERT–BAJOR 2018) forrásokból több mint 1400 névformát gyűjtöttem össze, amelyek azonban csak mintegy 700 tanösvényt jelölnek; egy-egy tanösvénynek tehát átlagosan kb. két névváltozata adatolható.

Míg az OSM, a Szállás.hu, a nemzeti parkok listái, illetve a nyomtatott kiadványok a tanösvényneveket a teljes(nek vélt) formájukban tüntetik fel, addig a Trekhunt oldalán az esetek túlnyomó részében csupán a megkülönböztető névrészek olvashatók, a tanösvényre utaló fajtajelölő névrész a legtöbbször hiányzik. Egyes vizsgálatokhoz ez a forrás tehát nem lenne megfelelő, bizonyos elemzések azonban végezhetők rajta, ezért ezt is bevontam a vizsgálódásaim körébe.

A névváltozatok közül 130 darab két, 34 darab három, 4 darab pedig négy forrásban is pontosan azonos módon olvasható. Mivel a Trekhunt oldala az említett módon rövid alakjukban közli a neveket, olyan névalak nincsen a gyűjteményben, amely mind a négy forráscsoportból adatolható lett volna.

Ezek a mikrotoponimák nincsenek kodifikálva, ezért fordulhat elő, hogy egy-egy tanösvénynek többféle megnevezése is lehet, és ezek olykor egészen különböző névfelépítésűek. A névváltozatok eltérése lehet egyrészt pusztán helyesírási jellegű: ide tartozik bizonyos névrészek kis vagy nagy kezdőbetűzésének (*Alsó-hegyi zsombolyos tanösvény* [OSM] ~ *Alsó-hegyi Zsombolyos tanösvény* [Szállás.hu]), illetve kötőjelezésének vagy különírásának eltérése (*Fekete István tanösvény* [HEGYES 2022: 18] ~ *Fekete István-tanösvény*

[OSM]); de megnyilvánulhat egyes névrészek meglétében vagy hiányában is (*Fekete harkály tanösvény* [OSM, Szállás.hu] ~ *Fekete harkály E-tanösvény* [Duna-Dráva]; *Górési tanösvény* [Trekhunt] ~ *Egyek-pusztakócsi mocsarak Górési tanösvény* [Szállás.hu, Hortobágyi]; *Eresztvényi bányák tanösvény* [OSM] ~ *Eresztvényi Kőbányák Geológiai Tanösvény* [Szállás.hu]). Olyan is eset is előfordul, hogy a két- vagy többféle megnevezésnek semmilyen alaki hasonlósága sincsen, csak rövidebb-hosszabb kutatás után derül ki, hogy ugyanannak a tanösvénynek a különböző megnevezéseiről van szó. Ilyen például az *Eörségh tanösvény* (Szállás.hu) és a *Szomoróczi tanösvény* (OSM, Őrségi) megnevezés, amelyek ugyanazt a kercaszomori tanösvényt jelölik.

Ritkán ugyan, de mégis előfordul, hogy két vagy több tanösvény ugyanazt vagy nagyon hasonló nevet kap az ország különböző pontjain; ezeknek tehát eltérő a denotátumuk. Így az adatok között például 4 darab *Tőzike tanösvény* (Csáfordjánosfa, Érd, Nagybajom, illetve Szigetbecse környékéről), 3-3 darab *Erdei tanösvény* (Budaörs, Bugac, Ópusztaszer térségéből) és *Ártéri tanösvény* (Rácalmás, illetve Vízvár közeléből), továbbá 2-2 darab *Ciklámen tanösvény* (Sopron, illetve Tilaj térségéből) és *Medvehagyma tanösvény* (Tatabánya és Vállus közeléből) is előfordul. Különböző tanösvényeket jelöl továbbá például a *Pele Apó ösvénye* (*Pele apó ösvénye* írásmóddal is; Balatongyörök és Balatonederics között) és a *Csopaki Pele-körút tanösvény;* illetve a *Vár-völgyi tanösvény* (Várpalota) és a *Vár-völgyi földtani tanösvény* (Magyaregregy) megnevezés is.

A jelen tanulmány célja az elsődlegesen kvalitatív elemzés, a tanösvénynevek változatosságának felvázolása; részletes kvantitatív vizsgálatra a későbbiekben kerülhet sor. A következő pontokban a tanösvények névrészeit és azok jellemző sorrendjét mutatom be **(7.),** majd a megkülönböztető névrészeket vizsgálom funkcionális-szemantikai szempontból **(8.),** illetve a különböző névváltozatokból és írásformákból fakadó problémákat vázolom fel **(9.).** A tanösvénynevek szintagmatikus elemzését itt most nem végzem el, mert ez a nevek nagyfokú változatossága miatt egy újabb önálló tanulmány alapja lehet majd.

Írásomban a megnevezéseket az adatolt írásmódjukban tüntetem fel, akkor is, ha az valamilyen módon eltér attól, ami az akadémiai helyesírási szabályokból következne.

7. A tanösvénynevek névrészei és sorrendjük. A tanösvénynevek tipikusan megkülönböztető és fajtajelölő névrész(ek)ből épülnek fel, de sok esetben bizonyos „kiegészítők" is megjelennek bennük (vö. BÖLCSKEI 2006: 239, 2022). A megkülönböztető és a fajtajelölő névrészek vagy kijelölő jelzői (pl. *Tétényi-fennsík tanösvény*), vagy minőségjelzői viszonyban (pl. *Bódva-völgyi tanösvény*) állnak egymással, de nem ritka a birtokos jelzői viszony sem (pl. *Tétényi-fennsík tanösvénye*).

7.1. A fajtajelölő névrészek. A tanösvénynevek nagy többségében maga a *tanösvény* elem jelenik meg fajtajelölő névrészként, emellett azonban az *élményösvény, meseösvény, ösvény; út, útja, útvonal* elemek is gyakorinak mondhatók. Arra is van példa, hogy egy névben két fajtajelölő névrész összekapcsolódik, miközben az egyiknek akár további kiegészítője (tipikusan minőségjelzője) is lehet: *Hétvezér emlékmű és tanösvény, Bátorligeti Ősláp és Tanösvény, Tisza-tavi Vízi Sétány és Tanösvény; Hollókői tanösvény és erdei játszótér, Sas-hegy Tanösvény és Kiállítás, Tiszavirág ártéri tanösvény és sétaút.* Továbbá vannak olyan (tautologikus) elnevezések is, amelyekben a birtokos személyjeles *útja* fajtajelölő névrész mellett a *tanösvény* fajtajelölő névrész is megjelenik, például *Tűz útja tanösvény.*

A tulajdonnéviség határterületeit jelentik azok az elnevezések, amelyek csak fajtajelölő névrész(eke)t tartalmaznak, megkülönböztető névrész(eke)t nem: *csapdázási tanösvény, faápolási tanösvény, természetismereti tanösvény és erdei tornapálya* stb. E megnevezések tulajdonnévi értéke akkor is kétséges lehet, ha az első (vagy több) tagjuk nagy kezdőbetűvel kezdődik: *Botanikai tanösvény, Vízi Tanösvény.* Viszont egyértelműbb a tulajdonnévi értékük, ha a tanösvény lokalizációja az intézmények telephelyéhez hasonlóan (l. AkH.[12] 188. b), a fajtajelölő névrész mögött, attól vesszővel vagy (nagy)kötőjellel elválasztva jelenik meg a megnevezésben (pl. *Biológiai tanösvény, Ipolytarnóc; Erdészeti tanösvény - Kecel*).

7.2. A megkülönböztető névrészek. A tanösvénynevek túlnyomó többsége tartalmaz egyedítő, megkülönböztető névrészt: általában egyet (pl. *Tartós szegfű tanösvény, Telér tanösvény, Tobozgyűjtő út, Tölgyfalevél tanösvény, Tőzike tanösvény, Turul tanösvény, Tündérerdő tanösvény*), de olykor akár kettőt is, amelyek állhatnak egymással alárendelői, mellérendelői vagy pontosabban nem körülhatárolható viszonyban (pl. *Tarnaszentmiklós - Hamva-járási tanösvény, Tarpai Szőlő[-]hegy tanösvény, Tatai Fényes tanösvény, Theodora Kékkő tanösvény, Tiszabábolna „Szélkiáltó" tanösvény, Tiszakécskei Nádirigó tanösvény, Tohonya–Kuriszlán ösvény*). (A megkülönböztető névrészek részletes funkcionális-szemantikai elemzését l. a **8.** részben.)

7.3. A fajtajelölő elemek kiegészítői. Ezek az elemek tipikusan *-i* képzős melléknevekkel alkotott minőségjelzők, a fajtajelölő névrészekhez kapcsolódnak, és a tanösvények tematikáját pontosítják, határolják körbe: *Monostori ártéri tanösvény, Naprózsa botanikai tanösvény, Öreg Tölgy erdei tanösvény, Sárcsikúti Köleskepe-árok eocén földtani tanösvény, Szarvaskői geológiai tanösvény, Tisza-tavi vízi sétány* stb.

7.4. A névrészek sorrendje. A megkülönböztető és a fajtajelölő névrészek az alábbi sorrendben fordulhatnak elő egy-egy megnevezésben:

1. Ahogyan a **7.1.** részben említettem, előfordulhat, hogy a megnevezés nem tartalmaz egyedítő, megkülönböztető szerepű névrészt: *Tanösvény/tanösvény, Meseút; ártéri tanösvény, geológiai tanösvény* stb.
2. A megkülönböztető szerepű névrész állhat a fajtajelölő névrész előtt; ez a névrészek prototipikus sorrendje: *Csodabogyó tanösvény, Fehér sziklák ösvény, Kitaibel tanösvény, Tőzegmohás láprét tanösvény* stb.
3. A (további kiegészítővel ellátott vagy anélküli) fajtajelölő névrész meg is előzheti a megkülönböztető szerepű névrészt; ebben az esetben az utóbbi lokatívuszi helyviszonyragot kap: *Botanikai tanösvény a Blaskovich Múzeum kertjében, Tanösvény a sukorói arborétumban, Tanösvény a Turjánban* stb.
4. A kéttagú megkülönböztető névrész mindkét tagja állhat a fajtajelölő névrész előtt: *Csopaki Pele-körút tanösvény, János-hegyi Örökerdő tanösvény* stb.
5. A kéttagú megkülönböztető névrész körülöleli a fajtajelölő névrészt: *Fent és lent – Tanösvény a Guckler Károly úton; Gólyahír tanösvény, Tápióság; Hárshegyi tanösvény az egészséges szív- és érrendszerért;* stb. A középső megoldás az intézménynevekben megjelenő telephely-megnevezésekkel mutat rokonságot.

8. A megkülönböztető névrészek funkcionális-szemantikai vizsgálata

8.1. Lokalizáló szerepű névrészek. A legkézenfekvőbb módja a tanösvények elnevezésének, ha az elhelyezkedésük alapján kapnak nevet: ezáltal könnyen lokalizálhatók, illetve már a nevük is egyértelműen utal arra, hogy milyen terület élővilágát vagy történelmét, kulturális hagyományait, egyéb érdekességeit mutatják be a látogatóknak. Azt, hogy mennyire fontos a nevekben a helymegjelölés, mutatja, hogy a nevek döntő többségében találunk helyre utaló elemet; bár azt sokszor nehéz eldönteni, hogy ez az elem valójában mennyire szerves része a tényleges tanösvénynévnek. Ebben a kérdésben a helyesírás sem sokat segít, ugyanis nagyon következetlen a névelemeknek, illetve a köztük megjelenő írásjeleknek (kötőjelnek, nagykötőjelnek, vesszőknek) az írásmódja; akár egy-egy forráson belül is olvashatunk különböző írásformákat (l. **6.** és **9.2.;** a névterjedelem írásbeli jelölésének kérdéseihez l. LACZKÓ 2016: 183–184).

Lokalizáló funkciójú megkülönböztető névrészek többféle formában kerülhetnek be a tanösvénynevekbe; ezek körében az alábbi kategóriáik állíthatók fel.

8.1.1. *-i* képzős helynevek. A helynév ezekben az esetekben minőségjelzői szerepű; pontosan lokalizálja a tanösvényt, viszont nem feltétlenül specifikálja annak szűkebb témáját. Maguk a helynevek egyaránt lehetnek természeti nevek (térszínformák, vízfolyások és állóvizek, növénytakaróra utaló megnevezések, tájak stb.) és műveltségi nevek (települések és azok részei, egyéb közterületek stb.) is (l. HOFFMANN 1993/2007: 51). Ilyen, *-i* képzős helynévből alkotott tanösvénynév nagyon sok olvasható a forrásaimban; itt most csak azok közül hozok példákat, amelyekben más megkülönböztető névrész nem jelenik meg.

Természeti nevek: berek *(Berki sétaút);* domb (pl. *Betyárdombi tanösvény, Körtvélyesi tanösvény*); erdő (pl. *Keresztúri-erdei tanösvény, Sáskalaposi*); forrás, kút (pl. *Andó-kúti tanösvény, Szent-kúti tanösvény*); hegy, bérc, tető (pl. *Jakab-hegyi meseösvény, Kövesbérci tanösvény, Nyerges-tetői tanösvény*); patak (pl. *Diósi*); rét (pl. *Barát-réti tanösvény, Gyadai tanösvény*); sziget (pl. *Mohács-szigeti tanösvény*); sziklaszoros (pl. *Kő-közi tanösvény*); tó (pl. *Forgó-tavi tanösvény, Jági tanösvény*); völgy (pl. *Cuha-völgyi pihenőpark és erdei tanösvény, Sötét-völgyi tanösvény*).

Műveltségi nevek: kurgán (pl. *Szálkahalmi tanösvény*); kápolna (pl. *Vodicai [Mária-könnye] Zarándokösvény*); település (pl. *Demjéni tanösvény, Halásztelki tanösvény, Hollókői tanösvény és erdei játszótér*); településrész (pl. *Bárányfoki tanösvény, Jávorkúti tanösvény, Királyréti tanösvény, Kiscelli-Doberdó tanösvény*). A *Téglagyári tanösvény* név arra utal, hogy a mai tanösvény helyén száz évvel ezelőtt téglagyár működött.

Bizonyos helynevekről csak további kutatással lehetne eldönteni, hogy természeti vagy műveltségi nevek-e, mert mindkét kategóriába besorolhatók, és a tanösvény bármelyikről kaphatta a nevét; pl. *Kamaraerdei tanösvény* (erdő és településrész is lehet), *Tüskésréti tanösvény* (rét és településrész), *Égervölgyi tanösvény* (völgy és településrész). A helyesírás esetleg segíthetne eldönteni a kérdést, így a *Tüskés-réti tanösvény* a rétre, a *Tüskésréti tanösvény* a településrészre utalna. Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, hogy a tanösvénynevekre alkalmazható-e a közterületek nevének helyesírására vonatkozó egyszerűsítő írásmód (amely szerint például a *Tábor-hegyi út* helyett a *Táborhegyi út* forma a helyes, l. az AkH.[12] 172. és 181. szabálypontját).

8.1.2. *-i* képző nélküli helynevek. A helynév ezekben az esetekben főnévi, kijelölő szerepű, így a lokalizálás mellett alkalmas arra, hogy kijelölje, megadja a tanösvény témáját is. A helynevek ebben az esetben is lehetnek természeti és műveltségi nevek is.

Természeti nevek: árok (pl. *Csörsz-árok tanösvény, Tolvaj árok*); barlang (pl. *Aknabarlangok tanösvény, Baradla tanösvény, Mackó-barlang ösvény, Pálvölgyi-barlang tanösvény*); berek (pl. *Rózsaberek*); erdő (pl. *Dobogó-erdő tanösvény, Malomerdő tanösvény*); fennsík (pl. *Tési fennsík tanösvény, Tétényi-fennsík tanösvény*); folyó, folyópart (pl. *Kis-Tisza Természetvédelmi Tanösvény, Magaspart tanösvény, Ős-Dráva tanösvény*); forrás, kút (pl. *Forrás tanösvény, Sárkány-kút tanösvény, Tapolca forrás Tanösvény*); hegy, domb (pl. *Bikatorok tanösvény, Csipán-tető kilátó és tanösvény, Fóti-Somlyó tanösvény, Haláp tanösvény, Hegyestű Geológiai bemutatóhely, Katrabócza tanösvény*); láp, láprét (pl. *Attyai-láprét tanösvény, Daru-láp tanösvény*); legelő (pl. *Páskom-legelő tanösvény*); mocsár (pl. *Fejeték tanösvény, Vörös-mocsár tanösvény*); patak (pl. *Bükkös-patak tanösvény, Kispatak tanösvény*); rét, mező (pl. *Csodarét tanösvény, Ürge-mező tanösvény*); szakadék (pl. *Rámszakadék tanösvény*); sziget (pl. *Csomoros-sziget tanösvény, Farkassziget tanösvény*); szikla (pl. *Apáthy-szikla tanösvény*); szurdok, völgy (pl. *Benedek-szurdik tanösvény, Fundoklia-völgy tanösvénye*); tó (pl. *Aqua Colun tanösvény, Hársas-tó tanösvény*).

Műveltségi nevek: birtok (pl. *Kastélybirtok tanösvény*); gát (pl. *Malomgát tanösvény*); híd (pl. *Ipoly-híd túraútvonal*); kert (pl. *Fási-kert tanösvény, Várkert*); közterület (pl. *Főutca*); liget (pl. *Erzsébet liget lombkorona sétány és kilátó, Hankovszky-liget tanösvény*); park (pl. *Saághy Park tanösvény, Vilmos park*); település (pl. *Bátor tanösvény, Kunfehértó, Napkor, Pannonhalma bemutató útvonal*);[1] vár (pl. *Földvár tanösvény, Rezi vár tanösvény, Szádvár tanösvény*). A *Rotary tanösvény* (Pécsett és Szegeden) és a *Natúra* (tőzegbánya Kecelen) esetében a tanösvényt létrehozó vállalkozás vagy szervezet neve került be a névbe.

8.2. Jellemző élőlények megnevezései

8.2.1. Állatok megnevezései. A tanösvényeket sok esetben nevezik el valamilyen, az adott területen élő állatról, illetve maguk a tanösvények is fókuszálhatnak kifejezetten erre az egy állatra az információk bemutatása során. Az állatvilágnak majdnem minden rendszertani osztálya képviselteti magát a nevekben (a rendszertanhoz l. pl. BEREND–SZERÉNYI 1994b kategorizálását). A puhatestűek törzsét a *Sárga csiga tanösvény* neve képviseli. Az ízeltlábúak törzséből előfordulnak rovarok *(Cincér tanösvény, Fürkész tanösvény, Molnárka tanösvény, Tiszavirág ártéri tanösvény és sétaút);* a gerincesek közül halak *(Fürge cselle tanösvény, Kövi csík tanösvény, Pisztráng tanösvény),* kétéltűek *(Szalamandra tanösvény),* hüllők *(Mocsári teknős tanösvény),* madarak, amelyek a nevek legnépesebb csoportját alkotják *(Bíbic tanösvény, Fekete gólya tanösvény, Nádirigó tanösvény, Poszáta tanösvény, Sirály tanösvény, Szalakóta tanösvény, Széki lile tanösvény),* valamint emlősök (*Borz csapás* Győrújbarát mellett és *Borz tanösvény* Szelcepuszta közelében, *Hód E-tanösvény, Mókus tanösvény, Őzike tanösvény, Ürge E-tanösvény* Pakson és *Ürgés tanösvény* Tápiószecsőn) is.

Már kihalt állatokat örökít meg az *Ammonitesz E-tanösvény* és az *Ostrea tanösvény* megkülönböztető névrésze, de távolról ide kapcsolódik az emberelődre utaló *Rudapithecus* megnevezés is.

[1] Itt említhető meg a röszkei *Falu körút* elnevezés is, amelyben egy településtípusra utaló köszó válik tulajdonnévi értékűvé.

Tenyésztett haszonállatokat képvisel a *Huculok nyomán tanösvény,* a *Nagydorogi Cikta tanösvény* és a *Szürkemarha* megnevezés. Itt említhetők meg továbbá olyan mitológiai vagy mesebeli állatalakokról elnevezett tanösvények is, mint a *Csodaszarvas tanösvény,* a *Kék Madár tanösvény* vagy a *Turul tanösvény,* illetve a megszemélyesített állatról elnevezett *Pele Apó ösvénye* Balatongyörök mellett, valamint a *Csopaki Pele-körút*.

Jelzős szerkezet vagy szóösszetétel egyik tagjaként is megjelenhetnek állatnevek (ilyen a már említett *Huculok nyomán tanösvény* neve is): *Száskajárás sétaút, Sasközpont tanösvény* (ez egyben intézménynévi elem is), *Szarvasmegfigyelő tanösvény, Ugró szarvas tanösvény.* Közelebbről nem specifikált állatcsoport jelenik meg a *Madárdal tanösvény,* a *Madárerdő tanösvény* vagy a *Színes madárvilág* elnevezésekben.

Néhány *sétáló* megnevezésű tanösvény nevében mesebeli állatok jelennek meg, részben szójáték eredményeként: többek között *VoKánya, PogáNyúl, Vadkan Vili, Mocsoládia, Bikka sétálója* Vokány, Pogány, Zengővárkony, Alsómocsolád településen, illetve a budapesti Bikás parkban.

8.2.2. Gombákra utaló megnevezések. Az élővilág különleges élőlényei a gombák, amelyek az állatoktól és a növényektől is legalább ugyanolyan mértékben különböznek, mint amennyire hasonlítanak rájuk, ezért „ma a gombákat az élővilág önálló evolúciós irányvonalat képviselő csoportjaként tartjuk számon” (BEREND–SZERÉNYI 1994a: 42). A tanösvénynevekben csupán háromszor fordul elő rájuk való utalás; ebből egyszer *-s* képzős formában, specifikus fajmegjelölés nélkül: *Gombás tanösvény, Óriás pöfeteg tanösvény, Rókagomba tanösvény.*

A gombákhoz kapcsolódva említendők a zuzmók, amelyek „egysejtű kék- vagy zöldmoszatok és főként tömlősgombák együttéléséből kialakult szervezetek” (BEREND–SZERÉNYI 1994a: 46). Kiemelten ezekkel az élőlényekkel egyetlen tanösvény foglalkozik az országban; ennek neve, a *Pálfája zuzmó tanösvény* a tanösvényhez tartozó füzet címoldalán, illetve annak honlapján (Cincér Füzetek) a helyesen egybeírt *Pálfája zuzmótanösvény* formában is olvasható. E névben a *zuzmó* tehát nem a megkülönböztető, hanem a fajtajelölő névelem része, mégis érdemesnek tartottam e helyen megemlíteni (a megkülönböztető névrész egy kiemelkedő fa, illetve a körülötte található erdő neve).

8.2.3. Növényekre utaló megnevezések. Az állatoktól eltérően a tudományos besorolás helyett ebben a kategóriában inkább a mindennapi kategorizációt követem, amikor fákra, cserjékre, lágyszárú virágokra, illetve gyümölcsökre osztom ezeket a neveket. A moszatok is a növények közé tartoznak; ezeket mindössze a *Kékmoszat tanösvény* név képviseli; a fűfélék pedig csak a vindornyaszőlősi *Kékperjés* névben bukkannak fel.

A fák közül például az alábbiak jelennek meg a megkülönböztető névrészekben, akár önmagukban, akár valamilyen jelzős szerkezet vagy összetétel egyik tagjaként. Ide soroltam az *-s* képzős, az adott fajból álló erdőre utaló neveket, illetve a *fa* és az *erdő* közszót tartalmazókat is: *Égerösvény, Erdei Fenyves tanösvény, Ezüsthárs tanösvény, Öreg Bükk tanösvény* (Velem közelében, továbbá Vigántpetend és Balatoncsicsó között egy hosszabb és egy rövidebb körön is, amelyeket sárga tölgy, illetve zöld tölgyfa jelez), *Öregerdő, Öreg tölgy erdei tanösvény, Rezgőnyár tanösvény, Töllös* (’tölgyes’, l. ÚMTsz.) *tanösvény, Vén fák tanösvény.*

Cserjék neve található meg például az alábbi tanösvénynevekben: *Bokorlabirintus tanösvény, Csodabogyó tanösvény, Fürtösbodza tanösvény, Homoktövis tanösvény, Kökényező tanösvény, Kövi Benge tanösvény, Naprózsa botanikai tanösvény, Pimpó tanösvény*.

Vízinövények neve jelenik meg az alábbi elnevezésekben: *Békakonty, Kákás, Sulyom, Vízi rence tanösvény.*

Egyéb virágos növények megnevezéséből adatoltam a legtöbbet a növényekre utaló tanösvénynevekben; pl. *Báránypirosító tanösvény, Bazsarózsa tanösvény, Boroszlán tanösvény, Ciklámen tanösvény* (Nagykapornak határában a Remetekertben és Sopronban is), *Csarabos tanösvény, Gyöngyvirág tanösvény, Holdviola tanösvény, Hunyor tanösvény, Iringó tanösvény, Kontyvirág tanösvény, Kosbor tanösvény, Kövirózsa E-tanösvény, Medvehagyma tanösvény* (Tatabányán és Válluson), *Napraforgó tanösvény, Nőszirom tanösvény, Orchidea* (Ebergőcön és Páhiban), *Páfrány tanösvény* (Nagyhután és Pálházán), *Réti orchideák tanösvény, Sárgaliliom tanösvény, Sisakvirág tanösvény, Sóvirág tanösvény, Sziki őszirózsa tanösvény, Tárnics tanösvény, Tartós szegfű tanösvény, Tátorján tanösvény* (Alsódobszán és Balatonkenesén), *Tőzike tanösvény* (Csáfordjánosfán, Érden, Nagybajomban és Ráckevén) és *Tőzike E-tanösvény* (Mesztegnyőn), *Vidrafű tanösvény, Zergeboglár tanösvény.*

Gyümölcsökről az *Áfonyás tanösvény,* az *Olaszrizling tanösvény,* a *Piros szőlő tanösvény,* a *Szőlő fajták* [!] *tanösvény* kapta a nevét.

Növényi rész megnevezése szerepel a *Tobozgyűjtő út* és a *Tölgyfalevél tanösvény* nevében.

8.3. Emlékeztető funkciójú megkülönböztető névrészek. A fentieknél kisebb számban fordulnak elő olyan tanösvénynevek, amelyekben személynevek szerepelnek. Ennek oka az lehet, hogy a tanösvények névadásakor elsősorban az adott területre jellemző természeti képződményekre és az élővilág jellegzetes tagjaira fókuszálnak; a természettel, természetvédelemmel, természeti neveléssel kapcsolatba hozható személyek e névtípus egyedeinek létrejöttében csak másodlagos szerepet játszanak. Vannak azonban kifejezetten egy-egy személy munkásságát a középpontba állító tanösvények is, ezek nevében tehát indokoltan jelennek meg személynevek. A személynevek többsége teljes, családnevet és utónevet is tartalmazó formájában kerül be egy-egy tanösvénynévbe, akár a titulusra utaló előtaggal együtt; pl. *Boros Ádám tanösvény, Csonka Márton, Dr. Studunka László tanösvény, Fekete István Emlékösvény, Jane Goodall-tanösvény, Kitaibel Pál tanösvény, Lóczy Lajos gejzírösvénye, Meizl Ferenc tanösvény, Rab Mária erdei tanösvény, Roth Gyula Emlékerdő tanösvény, Tallós Pál tanösvény*. A Hanságban talált, majd legendává vált gyermek nevéből született a *Hany Istók tanösvény* név, míg a *Sisa Pista tanösvény* a nógrádi juhászból betyárrá lett Benkó István emlékét őrzi. A természethez, a természetjárókhoz, a gyógyfüvekkel gyógyításhoz kapcsolódó szentekről is neveztek el tanösvényeket: Dabason ilyen a vándorok, zarándokok védőszentjének nevét tartalmazó *Szent Jakab sétány* (amely az Esztergomból Máriagyűdre vezető Magyar zarándokút része); Zsámbékon a gyógyító Szent Norbertnek, Monoron pedig a szőlő, a szőlőművelők, kádárok és kocsmárosok védőszentjének, Szent Orbánnak a nevét viseli tanösvény. Az utóbbi helyen Bacchus, a bor és a mámor római istene is nevét adta egy tanösvénynek. A legenda szerint a Káli-medence leghíresebb forrásának vizét igen kedvelő bizánci császárné nevét két tanösvénynév is tartalmazza: a 8-8 km-es *Theodora tanösvény* és *Theodora-Kékkő tanösvény;* az utóbbi útvonalnak kék kavicsokat utánzó útjelző oszlopai vannak. (Az OSM adatbázisában megtalálható egy harmadik, 2,5 km hosszú útvonal neve is, a *Theodóra-Kékkút tanösvény,* ám ennek máshol nem találtam nyomát.)

A körmendi Batthyány-Strattmann-kastély várkertjében létesült útvonal neve *Clusius tanösvény.* Ez a flamand Carolus Clusius botanikusra utal, aki e térség növényvilágát is kutatta. A szendrői *Köleséri tanösvény* név idősb és ifjabb Köleséri Sámuel emlékét őrzi; az előbbi református lelkész, az utóbbi orvos, filozófus, természettudós volt.

A tiszaalpári *Árpád fejedelem tanösvény,* illetve a pusztaszeri *Hétvezér emlékmű és tanösvény* a magyar honfoglalás fontos személyeire emlékeztet.

Kitalált, mesebeli személyekről is neveztek el tanösvényeket; ilyen például a *Boszorkány meseösvény* Sopronban. Az e névvel jelölt tanösvényen a Kecske-patak legendájából kiinduló feladatokat lehet megoldani. Ide sorolható továbbá az ún. sétálók egy részének a neve is, köztük a *Paloznaki kalózok* vagy *Tündér Lili sétálója* (Sétálókönyv).

Végezetül itt említhető meg a *Szénégetők útja* elnevezés is, amely nem egy konkrét személyre, hanem egy foglalkozásra utal.

8.4. Egyéb szemantikai kategóriák a megkülönböztető névrészekben. A csillagászati objektumok közül a répáshutai *Bolygótúra tanösvény,* a csesztvei *Csillagösvény* és az alsómocsoládi *Naprendszer tanösvény* név említhető meg: az ezekkel jelölt ösvények az éjszakai égbolt, illetve Földünk kozmikus értelemben vett közvetlen környezetének titkaival ismertetik meg az érdeklődőket. Alkoholos italra vonatkozik a *Pálinka* név, és ezen a mikóházi tanösvényen valóban egy egykori gyümölcsöst, illetve most is művelés alatt álló szőlőbirtokot és működő pincesort lehet bejárni. Tárgyakra utal a *Borona tanösvény* és a *Kőbalta tanösvény* név. A kirándulással, sétával kapcsolatos cselekvések jelennek meg az alábbi elnevezésekben: *Baktató tanösvény, Faluséta tanösvény, Határjárás tanösvény, Kincskereső ösvény, Tókerülő Tanösvény, Vártúra ösvény és biológiai tanösvény.* Egyéb, máshová nem sorolható fogalmakkal kapcsolatos például a *Garmada tanösvény,* a *Határtalan sokszínűség meseösvény,* az *Idő ösvénye,* a *Kék hullám,* illetve a babarci és a liptódi *Mesevers tanösvény* megkülönböztető névrésze.

9. A tanösvénynevekkel kapcsolatos problémák

9.1. Névváltozatok. Ahogyan korábban említettem, az egyes tanösvénynevek eltérő névváltozatokban is adatolhatók a különböző forrásokból; ennek illusztrálására álljon itt is néhány példa: *Szilvásvárad - Millenniumi természetismereti és erdészeti sétaút ~ Millenniumi tanösvény; Sárcsi-kúti tanösvény (Köleskepe sétaút) ~ Sárcsikúti Köleskepe-árok eocén földtani tanösvény; Eresztvényi bányák tanösvény ~ Eresztvényi Kőbányák Geológiai Tanösvény*.

Problémát jelenthet a nevek olykor túlzottan bonyolult felépítése, a sokféle névelem egyidejű megjelenése, amelyek több esetben mintha semmilyen grammatikai viszonyba sem kerülnének egymással; pl. *Bazalt utca - Buruczky Ferenc (Kovácsi-hegy) Tanösvény.* Az effélék helyett érdemes lenne csupán egy-egy mozzanatot kiemelni a lehetőségek közül, hogy átláthatóbb legyen a név.

9.2. Helyesírási kérdések. Mivel a tanösvénynevek írásmódja sincsen kodifikálva, és az írásgyakorlat messze nem egységes, egyazon forráson belül is előfordulnak különböző írásformák. A három leggyakoribb helyesírási következetlenség a következő:

a) A *tanösvény* szó kis vagy nagy kezdőbetűzése; pl. *Gubóvirág tanösvény ~ Gubóvirág Tanösvény.* Túlnyomórészt a kis kezdőbetűs írásmóddal találkozhatunk. Ez összhangban van a közterületek nevének írásmódjával (*Kossuth Lajos utca, Rákóczi híd* stb.), véleményem

szerint tehát mindenképpen ez a támogatandó. Továbbá az *e-tanösvény e-* előtagja is kis kezdőbetűsen helyes a norma szerint.

b) A fajtajelölő névrész különírása vagy kötőjellel kapcsolása a megkülönböztető, elsősorban az emlékeztető funkciójú névrészhez; pl. *Kitaibel Pál tanösvény ~ Kitaibel Pál-tanösvény*. A közterületek nevéhez hasonlóan a kötőjel nélküli, egyébként is gyakoribb megoldást tartom követendőnek.

c) Az eredetileg kötőjeles helynevek kötőjelesen vagy egyszerűsített, egybeírt formában kerülnek be a tanösvénynévbe; pl. *Sárcsi-kúti tanösvény (Köleskepe sétaút) ~ Sárcsikúti Köleskepe-árok eocén földtani tanösvény.* A közterületnevek írásmódjához a kötőjel elhagyása igazodna (l. OH.[2] 217.).

Konklúzióként azt vonhatjuk le, hogy az írásgyakorlatnak és a már meglévő helyesírási szabályoknak a szinkronba hozásával létre lehetne hozni a tanösvénynevek kodifikációját. A névmenedzselés elméletét (LANSTYÁK 2015) is felhasználva jól csengő, világos felépítésű, helyes írásmódú tanösvényneveket lehetne alkotni, amelyek a tájékoztató táblákon, az ismertető füzetekben, illetve a megfelelő honlapokon is megjelenhetnének, segítve az elterjedésüket.

10. Összefoglalás. Tanulmányomban a tanösvény fogalmának meghatározása után igyekeztem bemutatni a magyarországi tanösvények elnevezéseinek sokféleségét, kategorizálni az ezekben megjelenő névrészeket, illetve felmutatni néhány, részben helyesírási, részben a nevek felépítéséből adódó problémát. Összegzésként elmondható, hogy a tanösvénynevek megkülönböztető névrészeiben domináns a tanösvény elhelyezkedésére utaló helynévi elem. Ez sokszor más szemantikai kategóriájú megkülönböztető névrészek mellett is megjelenik, bár éppen ettől válhat bonyolulttá a névrészek egymáshoz való viszonya, ebből következően pedig a tanösvénynév helyesírása is. A helynevek mellett igen gyakori a területre jellemző faunára és flórára utaló állat- és növénynevek megjelenése megkülönböztető névrészként. Kisebb számban, de a területhez vagy tágabban véve a természetvédelemhez és a tudományhoz kapcsolódó személyek neve is megjelenik az elnevezésekben, illetve találkozhatunk a természetjáráshoz kapcsolódó tevékenységeket vagy egyéb fogalmakat jelölő szavakkal is.

A tanulmány végén a tanösvények névváltozataival és a helyesírásukkal kapcsolatos leggyakoribb problémákat és az azokra adható megoldási javaslatokat vázoltam fel. Egy esetleges majdani kodifikáció, hivatalos tanösvénylista elősegíthetné egy-egy kiemelt névváltozat megszilárdulását, hivatalossá válását, e munkához pedig célszerű lenne együttműködni terminológus szakemberekkel. A kodifikált névformák megalkotásakor érdemes lenne törekedni az egyszerűségre, tömörségre, egyértelműségre és az írásmód szabályosságára. A prototipikus tanösvénynév a fajtajelölő névrészt (pl. *tanösvény, sétaút*) megelőző, attól különírt megkülönböztető névrészként tartalmazhatna lokalizációs elemet (pl. *Abaligeti, Nagymarosi*), illetve egyéb, a területre jellemző megnevezést (pl. *denevér, gesztenyés*), így világos és egyértelmű elnevezések jönnének létre.

Felhasznált források

Aggteleki = Az Aggteleki Nemzeti Park honlapja. https://anp.hu/tanosvenyek (2026. 07. 01.)

Aktív Kalandor = Hegyi élmények az ország első tanösvényén. *Aktív Kalandor.* https://aktivkalandor.hu/turatipp/hegyi-elmenyek-az-orszag-elso-tanosvenyen (2026. 07. 01.)

Balaton-felvidéki = A Balaton-felvidéki Nemzeti Park honlapja. https://www.bfnp.hu/hu/tanosvenyek-1 (2026. 07. 01.)
Bükki = A Bükki Nemzeti Park honlapja. https://www.bnpi.hu/hu/tanosvenyek (2026. 07. 01.)
Cincér Füzetek = http://pusztaitolgyesek.hu/uploads/Zuzmotanosveny_C12_kicsi2.pdf (2026. 07. 01.)
Duna-Dráva = A Duna-Dráva Nemzeti Park honlapja. https://ddnp.hu/okoturizmus/tanosvenyek (2026. 07. 01.)
Duna-Ipoly = A Duna-Ipoly Nemzeti Park honlapja. https://www.dunaipoly.hu/hu/helyek/tanosvenyek/aprodok-utja-tanosveny (2026. 07. 01.)
Fertő-Hanság = A Fertő-Hanság Nemzeti Park honlapja. https://www.ferto-hansag.hu/hu/okoturizmus/tanosvenyek.html (2026. 07. 01.)
Hortobágyi = A Hortobágyi Nemzeti Park honlapja. https://www.hnp.hu/hu/szervezeti-egyseg/turizmus (2026. 07. 01.)
Kiskunsági = A Kiskunsági Nemzeti Park honlapja. https://www.knp.hu/hu/tanosvenyek (2026. 07. 01.)
Körös-Maros = A Körös-Maros Nemzeti Park honlapja. https://www.kmnp.hu/hu/tanosvenyek (2026. 07. 01.)
OSM = OpenStreetMap Turistautak Listája. https://turistautak.openstreetmap.hu/index.php (2026. 07. 01.)
Őrségi = Az Őrségi Nemzeti Park honlapja. https://orseginemzetipark.hu/list-page/458-tanosvenyek (2026. 07. 01.)
Sétálókönyv = *Sétálókönyv.* https://setaloja.hu/whereisthis.php?lang=hu (2026. 07. 01.)
Trekhunt = Magyarország tanösvényeinek listája (+300 ösvény). *Trekhunt.* https://trekhunt.com/hu/article/tanosveny-lista-magyarorszag/ (2026. 07. 01.)

Hivatkozott irodalom

AkH.[12] = *A magyar helyesírás szabályai.* 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.
Bajor-Lampert Rita – Bajor Zoltán 2018. *Természetismereti tanösvények Budapesten.* Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest.
Balázs Géza 1996. „Barlanginév-tan" – barlangi helynevek. Jakucs László professzor 70. születésnapjára. *Névtani Értesítő* 18: 63–74. https://doi.org/10.29178/nevtert.1996.9
Bartsch-Herzog, Berhard 2008. *Naturerlebnis und Umweltbildung am Beispiel eines Lehrpfadkonzepts im Ulstertal/Rhön.* Szakdolgozat. Kézirat. Philipps-Universität Marburg, Marburg. https://fuldok.hebis.de/xmlui/bitstream/handle/fuldok/99/OK_Bartsch_Herzog_Diplomarbeit.pdf?sequence=1 (2026. 07. 01.)
Bauko János 2004. Hegymászó útnevek a Szulyói-sziklákon. *Névtani Értesítő* 26: 119–35. https://doi.org/10.29178/nevtert.2004.15
Berend Mihály – Szerényi Gábor 1994a. *Biológia I. Növénytan.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
Berend Mihály – Szerényi Gábor 1994b. *Biológia II. Állattan – Ökológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
Bölcskei Andrea 2006. Magyarországi szálláshelyek elnevezései. In: Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Argumentum Kiadó, Budapest. 238–245.
Bölcskei Andrea 2022. Names of hotels, hostels and rental properties for tourists in downtown Budapest. In: Felecan, Oliviu – Bugheşiu, Alina eds., *Proceedings of the Fifth International Conference on Onomastics "Name and Naming". Multiculturalism in Onomastics.* Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj Napoca. 601–614. https://doi.org/10.30816/iconn5/2019/48

Bundesministerium = Allgemeines zum Thema Lehrpfade. *Bundesministerium Land- und Forstwirtschaft, Klima- und Umweltschutz, Regionen und Wasserwirtschaft.* https://info.bml.gv.at/im-fokus/bildung/lehrpfade/allgemeines-zum-thema-lehrpfade.html (2026. 07. 01.)

HEGYES KATALIN 2022. *Ki a szabadba!* Gingko Kiadó, Gödöllő.

HEUSER, RITA – SCHMUCK, MIRJAM Hrsg. 2018. *Sonstige Namenarten. Stiefkinder der Onomastik.* De Gruyter, Berlin–Boston. https://doi.org/10.1515/9783110547023

HOFFMANN ISTVÁN 1980. A helynevek jelentéstani vizsgálatához. *Magyar Nyelvjárások* 23: 11–22.

HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Kiadó, Budapest.

KOLLARICS TÍMEA 2015. *A tanösvények szerepe a környezeti szemléletformálásban – Tervezés, hatékonyságvizsgálat és módszertani vonatkozások.* Doktori (PhD) értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Kar, Sopron. http://doktori.uni-sopron.hu/id/eprint/525/1/Disszertacio_Kollarics%20Timea.pdf (2025. 07. 07.)

KOLLARICS TÍMEA 2020. A tanösvényektől az élményösvényekig – történeti áttekintés a tanösvények fejlődéséről. *Képzés és Gyakorlat* 18/1–2: 77–85. https://doi.org/10.17165/tp.2020.1-2.7

KUNA ÁGNES 2006a. „Magyarország szikláin”. A magyar sziklamászóutak nevei. *Magyar Nyelvőr* 130: 84–96.

KUNA ÁGNES 2006b. Sziklamászóutak nevei a Kis-Gerecsében. *Névtani Értesítő* 28: 113–120. https://doi.org/10.29178/nevtert.2006.13

LACZKÓ KRISZTINA 2016. A tulajdonnévi helyesírás változásai az AkH. 12. kiadásában. *Névtani Értesítő* 38: 181–191. https://doi.org/10.29178/nevtert.2016.14

LANSTYÁK ISTVÁN 2015. Nyelvalakítás – névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problémák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. In: VÖRÖS FERENC – MISAD KATALIN szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig V. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai.* Szenczi Molnár Albert Egyesület, Pozsony. 43–75.

Lehrpfad = *Német nemzetiségi tanösvény / Ungarndeutscher Lehrpfad.* https://lehrpfad.hu (2026. 07. 01.)

MME. = *Mobil Madárbarát mintakert tanösvény.* https://mme.hu/mobil_madarbarat_mintakert_tanosveny (2026. 07. 01.)

OH.[2] = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA 2025. *Helyesírás.* 2. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.

Természetvédelem = Létesítményhálózat. *Természetvédelem.* https://termeszetvedelem.hu/letesitmenyhalozat/ (2026. 07. 01.)

ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

Wissenschaftskommunikation = Lehrpfad. *Wissenschaftskommunikation.* https://www.wissenschaftskommunikation.de/format/lehrpfad/ (2026. 07. 01.)

***

KOZMA JUDIT
tudományos munkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8294-2178, e-mail: kozma.judit@nytud.elte.hu

A Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevél (1193) birtokainak lokalizálása

CSIBRÁNY LILI
Debreceni Egyetem, Debrecen

Absztrakt

Tanulmányomban a Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevél (1193) birtokainak lokalizációját végzem el egy nagyobb ívű kutatásnak, az oklevél helynévtörténeti elemzésének alapjaként. Ez az eljárás, melynek eredményeképpen a névadatok által jelölt helyek különböző valószínűségi fokozattal azonosíthatók, megfelel a funkcionális nyelvszemléleten alapuló, a helyneveket komplex keretben értelmező történeti helynév-rekonstrukció módszertanának. Írásomban érinteni fogom a lokalizációs vizsgálat névkutatásban betöltött szerepét, majd az általam alkalmazott módszert mutatom be úgy, hogy egy-egy konkrét birtok (Epsző, Halász és Olkán) példáján keresztül tárom fel a vizsgálat folyamatát, esetleges nehézségeit és azok lehetséges megoldásait. Mindezt a vizsgálat természetének megfelelően térképmellékletekkel egészítem ki.

Kulcsszavak: történeti helynév-rekonstrukció, módszertan, lokalizálás, oklevél, 12. század, helynevek, középkor, történeti helynévkutatás

Localization of the estates mentioned in the Charter confirming the property of the Székesfehérvár Hospitallers (1193)

LILI CSIBRÁNY

In this study, the author localizes the estates mentioned in the Charter confirming the property of the Székesfehérvár Hospitallers (1193), which forms the basis of a broader research project: a toponymic analysis of the charter. The adopted procedure allows the locations indicated by the place names to be identified with varying degrees of probability and is consistent with the historical toponymic reconstruction methodology. This methodology is based on a functional linguistic approach, interpreting place names within a complex framework. The paper discusses the role of localization analysis in onomastics and presents the method employed, using examples of specific estates (Epsző, Halász and Olkán) to illustrate the analysis process, potential difficulties and possible solutions. In keeping with the nature of the study, map appendices are also provided.

Keywords: historical place name reconstruction, methodology, localisation, charter, 12th century, place names, Middle Ages, historical toponomastics

***

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.6 Névtani Értesítő 2026. 48: 99–115.

1. Az okleveles forrásokban fellelhető magyar névadatok helyhez kötése kiemelt jelentőséggel bír a történeti helynévkutatásban. Az utóbbi évtizedekben kibontakozó helynévvizsgálati módszertan, a történeti helynév-rekonstrukció például meghatározó, fontos aspektusként kezeli a nyelvtörténeti adatok lokalizálását, hiszen annak nemcsak a névtörténeti, hanem az etnikai rekonstrukció területi vonatkozásaiban is kulcsszerepe van. Mielőtt azonban a lokalizációs eljárás elméleti hátteréről szólnék, érdemesnek tartom röviden összefoglalni a történeti helynév-rekonstrukciós vizsgálat lényegét.

A korábbi etimológiai kutatások tanulságait alapul véve jött létre az a sokrétűen hasznosítható rekonstrukciós modell, melyet ma történeti helynév-rekonstrukciónak nevezünk. Ez a módszertani eljárás a helynevek komplex történeti-etimológiai vizsgálatát jelenti, vagyis tekintettel van az egyes nyelvtörténeti adatok mögött húzódó korabeli formára, a fonológiai szerkezet mellett a denotatív jelentésre, illetve a morfológiai felépítettségen túl a szemantikai struktúra megvilágítására és az adott nyelvi elemek névszociológiai értékének a bemutatására is. Hangsúlyozza, hogy a korábbi vizsgálatok középpontjában álló névkeletkezés pillanata mellett magukra a fönnmaradt adatokra is komoly figyelmet kell fordítani, mivel ezek a névadók helyett az adott korbeli valós névhasználókra engednek következtetni. Továbbá szem előtt kell tartani azt a célt is, hogy a helynévi adatokat annak a forrásnak az elemeként interpretáljuk, amelyben előfordulnak, ennek érdekében pedig a források legkorszerűbb kiadásaira kell támaszkodnunk (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 138).

Ebben az elképzelésben egy-egy adat rekonstrukciója valójában egy háromdimenziós koordinátarendszerben valósul meg, melynek egyik tengelye a névadatot tartalmazó forrás belső összefüggésrendszerében való interpretálás, másik tengelye a név teljes adatsorában történő vizsgálat, harmadik tengelye pedig a névkörnyezethez való viszonyítás. Ez az a rendszer, melyben értelmezhetjük egy név minden egyes tényezőjét, melyek közül a nyelvi rekonstrukció szempontjából a legfontosabb az alaki és a jelentés-összetevők bemutatása. Az előbbi esetében hangtörténeti, funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai elemzéseket kell végeznünk, míg a név denotatív jelentésének megállapítását ideális esetben az általa jelölt hely pontos lokalizációja segíti. A nyelvi rekonstrukciótól nem választható el a nevek nyelvszociológiai helyzetének vizsgálata sem, hiszen az etnikai célú rekonstrukció kérdésében ez a szempont új távlatokat nyithat: ennek révén tanulmányozható például az, hogy a források helynevei mennyiben tükrözik az általuk jelölt hely környezetének nyelvi viszonyait, vagy milyen kapcsolatban állnak az oklevél szövegezőjével stb. (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 139).

A módszertan elméleti hátterét a funkcionális szemlélet biztosítja, mely egy több irányzatot átfogó és sokszínű közelítésmódot alkalmazó elmélet (LADÁNYI–TOLCSVAI 2008: 17–58). Többek között azt hangsúlyozza, hogy a nyelvi struktúra nem autonóm rendszer, hanem az ember többi kognitív képességével, illetve a nyelv nyelven kívüli funkcióival is szoros összefüggésben van, éppen ezért ebben a megközelítésében minden névadási aktus szemantikailag tudatos tevékenységnek tekinthető. A neveket az egyén a kultúra részeként ismeri meg, képes a felismerésükre és mintájukra új megnevezéseket alkotni, tehát rendelkezik a névkompetencia képességével. A helynevekben megjelenő szemantikai motiváltság a kultúrába való beágyazottság révén akár évszázadokon át is fennmaradhat, és őrzi a denotátumra való utalási szerepét (HOFFMANN 1993/2007: 29–32, HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 148–150).

A történeti helynévfejtésben fontos a névrendszertani beágyazottság aspektusa is, hiszen a nevek keletkezését, változását jól megragadható tendenciákkal lehet leírni, vagyis a nevek többsége valamilyen csoportba sorolható. Bár a magyar helynévkutatásban mindig is jelen volt a tipológiai szándék, a korábbi leírásokban olykor szemléleti kevertség, heterogén szempontok és fogalmak érvényesültek. Ahhoz azonban, hogy a korai ómagyar kori helynevekről és a helynévrendszer összefüggéseiről világos és tiszta képet kaphassunk, koherens leírási keretre van szükségünk. Ennek a funkcionális szemléletű helynévelemzési modellnek a megalkotása HOFFMANN ISTVÁN nevéhez köthető (1993/2007), és maga a modell alapvetően két vizsgálati szintet különít el egymástól: a leíró és a történeti elemzést, előbbin belül felkínálva a funkcionális-szemantikai és a lexikális-morfológiai vizsgálat lehetőségét. Ez a keret a maga differenciáltságával jól körülhatárolja az egyes elemzési rétegeket, egyértelmű kategóriákat létrehozva, így a legtöbb helynévfajta és bármely korszak névalkotási folyamatainak megismerésére alkalmas. Ezt bizonyítják azok az elmúlt bő évtizedben napvilágot látott nyelvemlék-feldolgozások, melyek sikeresen alkalmazták az előbbiekben bemutatott módszertani eljárást; például a Tihanyi alapítólevélről (HOFFMANN 2010), a Tihanyi összeírásról (KOVÁCS 2015), a Garamszentbenedeki és a Százdi alapítólevélről (SZŐKE 2015, KOVÁCS 2018), valamint a Bakonybéli összeírásról (PELCZÉDER 2023) készült munkák.

Visszatérve tanulmányom szűkebb tárgyára, fontos megemlíteni, hogy a lokalizációt a korábbi kutatások nem feltétlenül tekintették a névfejtés szerves részének. A történeti helynévrekonstrukció azonban kiemelt szerepet tulajdonít e vizsgálati szempontnak, hiszen nélküle a forrásokban szereplő adatokat nem lehet egy reálisan létező, akár napjainkig is elvezető adatsor elemeként bemutatni, pedig ez az egyes névmagyarázatok hitelét nagyban növeli. Azt is szem előtt kell ugyanakkor tartani, hogy a lokalizáció szoros kapcsolatban van a jelölt hely fajtájának megállapításával. A névfajta névszociológiai értékei ugyanis az etimológiában nagy jelentőséggel bírnak, minthogy a természeti neveknek és a lakott területek megnevezéseinek nem azonos az etnikai azonosító szerepük. Egészen más névstruktúrával írható le például a *Sárospatak* vagy a *Hegyeshalom* elnevezés abban az esetben, ha patakot, illetve kiemelkedést jelöl, mint akkor, ha település neveként szerepel. Abban a kérdésben, hogy az írott források egyes névadatai milyen helyfajtát jelölnek, elsősorban a szövegkörnyezetben szereplő latin helyfajtajelölő szavak lehetnek a segítségünkre (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 170).

A székesfehérvári keresztesek oklevelében közel 400 magyar nyelvű szórványt találunk, melyek több mint négyötöde helyet jelölő tulajdonnév. Azon belül is az oklevél céljából kifolyólag kiemelt szerepet kap a lakott területek, birtokok megnevezése, az oklevél keletkezését ugyanis az motiválta, hogy a fehérvári johannita rendházat megerősítse a fennhatósága alá tartozó területek birtoklásában. Az oklevélben a birtokleírások sematikus szerkesztettséget mutatnak: az *in* latin prepozíció jelzi egy-egy határleírás kezdetét, közvetlenül utána pedig az adott birtok neve szerepel (többnyire) magyar nyelven (vö. pl. *In Zuloc* prima meta incipit…). Az egy-egy birtok határleírásában helyet kapó mikrotoponimák esetében azonban találkozunk nagyobb fokú szerkesztettséggel is, ún. megnevezőszós és appozíciós szerkezettel,[1] rendszerint olyan esetben, ha az adott birtok kiemelkedő szereppel bírt (pl. Újudvar vagy Csurgó kapcsán, melyek később önálló rendházakká alakultak).

[1] Megnevezőszós szerkezeten azt a beillesztési megoldást értjük, amikor az oklevél-fogalmazók a magyar szórványok elé 'megnevezés, mondás' jelentésű latin kifejezéseket illesztenek (pl. aqua

Előfordul ezeknek a szerkezeteknek a teljes mellőzése is, ha a leírás célja csupán a rendház alá tartozás rögzítése (pl. Bodajk birtok esetében). (A latin szövegbeillesztési eljárásokhoz l. pl. SZŐKE 2015: 90, 145, illetve HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 77–85.)

A következőkben azt a módszertani eljárást mutatom be, amelyet a fehérvári oklevél birtokainak lokalizálására alkalmaztam. A módszer eredményeképpen bizonyos névadatok helyhez kötése teljes bizonyossággal elvégezhető; más esetekben kisebb-nagyobb pontossággal állapítható csak meg a név által jelölt denotátum egykori helye; megint más nevek kapcsán pedig a lokalizációt – megfelelő információk híján – nem tudjuk elvégezni.

2. Egy-egy birtokot jelölő helynév azonosítása kapcsán számos aspektust figyelembe kell venni. Közülük talán a legfontosabb az, hogy a vizsgált szórvány fellelhető-e a különböző történeti helynévtárakban, forráskiadványokban, kézikönyvekben, azaz összeállítható-e a történeti adatsora. A történeti helynév-rekonstrukció egyik alapelve ugyanis az, hogy a helynévfejtésnek nem az egyedi, kiragadott adatokból kell kiindulnia, hanem ezeket lehetőség szerint az adott név teljes adatsorának tagjaként kell értelmeznie. Így megvilágíthatók a fennmaradt adatok közötti különbségek, melyek mögött helyesírási eltérések, tendenciaszerű változások is meghúzódhatnak (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 138). Az adatsor egybeállításához fontos forrásként támaszkodhatunk a történeti térképek adataira is, hiszen az általuk rögzített névformák ugyancsak szerves részei egy-egy helynév történeti adatsorának, ráadásul a lokalizációt (a helyek térbeli ábrázolása révén) a legközvetlenebb módon segíthetik.

A lokalizációban fontos támpont lehet az is, ha az egyes birtokelnevezésekhez olyan határleírás is tartozik, amely más helyneveket, mikrotoponimákat tartalmaz. Ha ugyanis ezek közül már csak néhányat is sikerül azonosítani a feltételezett területen, akkor az nyilvánvalóan tovább erősíti a birtok lokalizációját (ehhez l. pl. BENKŐ 1999). Szem előtt kell tartani azonban azt is, hogy az említett helynevek lokalizációs értéke akár jelentősen is eltérhet. A települések, (egykor) lakott helyek elnevezései többnyire erős lokális kötöttségűek, különösen akkor, ha az Árpád-korból kis számmal adatolhatók, mint az alábbiakban még előkerülő *Dalocsa* helynév (ellenben például egy *Újfalu* típusú, nagy számban előforduló településnév értelemszerűen kisebb lokalizációs értékkel bír). Egyes mikrotoponimák lokalizációs értéke jóval kisebb. Például ha egy birtok határleírásából csak egy **Köves-kút* vagy egy **Hosszú-tó* elnevezést tudunk azonosítani, az még nem jelent biztos lokalizálást, hiszen ilyen elnevezéseknek a tömkelegét adatolhatjuk a magyar nyelvterületről. Az adott helyen szereplő ilyen névelőfordulások ugyanakkor a más információk alapján valószínűsíthető lokalizációt természetesen tovább erősíthetik. Minden egyes lokalizációs eljárásban mérlegelnünk kell tehát ezt a körülményt is ahhoz, hogy a leginkább reális eredményt kapjuk.

Végezetül pedig – a történeti helynév-rekonstrukció módszertanát követve – minden helynévi adat vizsgálatakor fontos szempont, hogy az adatot annak a forrásnak az elemeként interpretáljuk, amelyben előfordul. Egy-egy oklevél magyar nyelvű szórványai ugyanis

---

que *uocat(ur) Cleſna*); appozíciós szerkezetről pedig olyankor beszélünk, amikor a szövegben a szórványok előtt a hely fajtáját, jellegét megnevező latin kifejezés áll; pl. *piscina(m) Tureg* (ehhez l. pl. SZENTGYÖRGYI 2009: 66–68, 2010: 41; SZŐKE 2015: 90, 145; HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 77–85).

egymást kölcsönösen megvilágíthatják, szövegbeli elhelyezkedésük, ismétlődésük utalhat az oklevélíró gondolkodására, logikájára, s ez akár az általuk jelölt helyek lokalizációjának kérdésében is a segítségünkre lehet (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 138).

A Székesfehérvári keresztesek javainak megerősítő oklevelében szereplő birtokelnevezéseket azonosíthatóságuk szempontjából négy fő kategóriába sorolhatjuk be: a biztosan azonosított (B), a valószínűleg azonosított (V), a kérdésesen azonosított (K) és az azonosíthatatlan (0) nevek csoportjába. Ezek a kategóriák az előbbiekben felvázolt vizsgálati szempontok teljesülésén (vagy még inkább nem teljesülésén) alapulnak.

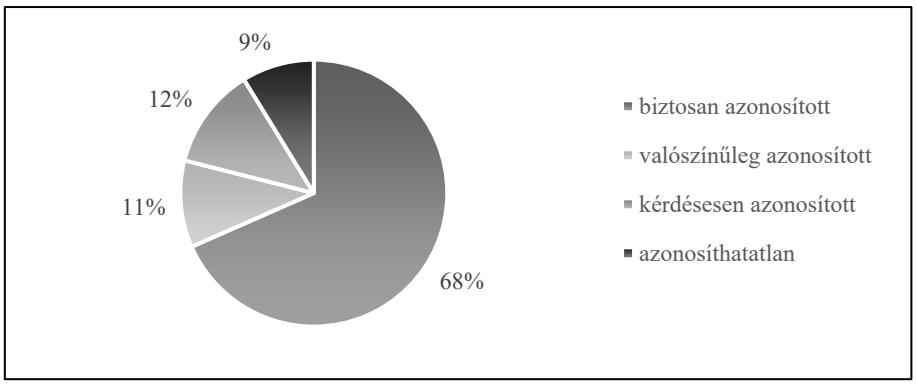
Biztosan azonosított neveknek (B) tekintem azokat az adatokat, amelyeknek az 1193-as oklevélben szereplő névadata fellelhető a különböző történeti helynévtárak, kézikönyvek többségében. Így elsősorban GYÖRFFY GYÖRGY (Gy.) és CSÁNKI DEZSŐ (Cs.) történeti földrajzában, a Földrajzi nevek etimológiai szótárában (FNESz.), a Korai magyar helynévszótárban (KMHSz.) és a Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból (HA.) köteteiben, valamint az egyes érintett vármegyék helynévtörténeti anyagában); továbbá előfordulnak a történeti térképek valamelyikén (munkám során én LIPSZKY JÁNOS 1808-as térképét, Magyarország katonai felmérésének térképeit és a 19. századi kataszteri térképet használtam), illetve (amennyiben van ilyen) a határleírásaikban szereplő mikrotoponimák és a szövegbeli elhelyezkedésük is erősítik a lokalizációt. A fehérvári keresztesek oklevelében szereplő birtokok 68%-ának esetében ezek a körülmények biztos lokalizációt tesznek lehetővé.

Nagy valószínűséggel azonosítható neveknek (V) azokat tekintem, amelyeknek – bár több történeti munkában szerepelnek – nem minden szempontból meggyőző a helyhez kötésük. Például a helynévtárak csak feltételezett azonosítással vagy ellentmondásosan kezelik őket, csak egy-egy térképen tűnnek fel, nincs határleírásuk, vagy a bennük szereplő mikrotoponimák közül egy sem azonosítható, és a szórvány szövegkörnyezetének logikája sem támogatja a feltételezett lokalizációt. Ez a kategória az oklevélben szereplő birtokok közül hatot (11%) érint: *Halaz* [halász] (Halász), *Concoil* [konkoly] (Konkoly), *Warang* [várang] (Várang), *Tewel* [teβel ~ tevel] (Tevel), *Feteil* [fetely] (Fetel) és *Franca villa*.[2]

A kérdésesen azonosított nevek (K) csoportját olyan elnevezések alkotják, amelyek bár szerepelnek egy-egy adattal valamelyik névtárban, azonosításuk a további szempontok hiányában meglehetősen bizonytalan. A fehérvári oklevélben hét ilyen birtok szerepel (12%): *Gan* [gán(y)], *Olcan ~ Vlcan* [olkán(y)], *Fuenes* [füenyes], *Chiz* [csí(s)z?], *Bilol ~ Biwol* [bilo/al(y) ~ biβo/al(y) ~ bivo/al(y)], *Mariad* [marjád] és *Scequed* [széked].

Végül az azonosíthatatlan nevek (0) kategóriájába azok a helynévi adatok kerültek, amelyekre vonatkozóan semmilyen információ nem áll rendelkezésünkre: ezek sem a történeti munkákban, sem a térképeken nem szerepelnek, sőt a többségüket még maga az oklevél is csak a szöveg elején szereplő birtokfelsorolásban említi, határleírás nélkül, felsorolásszerűen: *Vilak* [újlak], *Foda* [fo/ada], *Areinnes* [arennyes?] (Aranyos?), *Berk* [berk] (Berek?), *Coboz ~ Goboz* [kobo(s)z ~ gobo(s)z]. Ezek az elnevezések a birtoknevek 9%-át teszik ki.

[2] Az oklevél névadatait írásomban betűhív formában adom meg, és mellettük szögletes zárójelben közlöm a korabeli feltehető hangzós formájukat (az olvasatot), kerek zárójelben pedig a modernizált (esetleg ma is élő) névalakot adom meg. Amennyiben a névadat olvasata nem határozható meg, ettől eltekintek. Latin nyelvű adatok után szintén nem adok olvasatot.

1. ábra: A birtokok lokalizációjának valószínűségi fokozatai az 1193. évi oklevélben

A továbbiakban néhány birtok lokalizálásának folyamatán keresztül mutatom be a lokalizációs eljárást a gyakorlatban, olyan eseteket választva, amelyek különböző valószínűséggel nyújtanak biztos vagy bizonytalan helyhez kötést.

2.1. Egy birtok lokalizációját akkor tekinthetjük biztosnak, ha a helynév az előbb felsorolt szempontoknak szinte hiánytalanul megfelel. Azt, hogy ez mit is jelent pontosan, Epsző birtok példáján keresztül mutatom be.

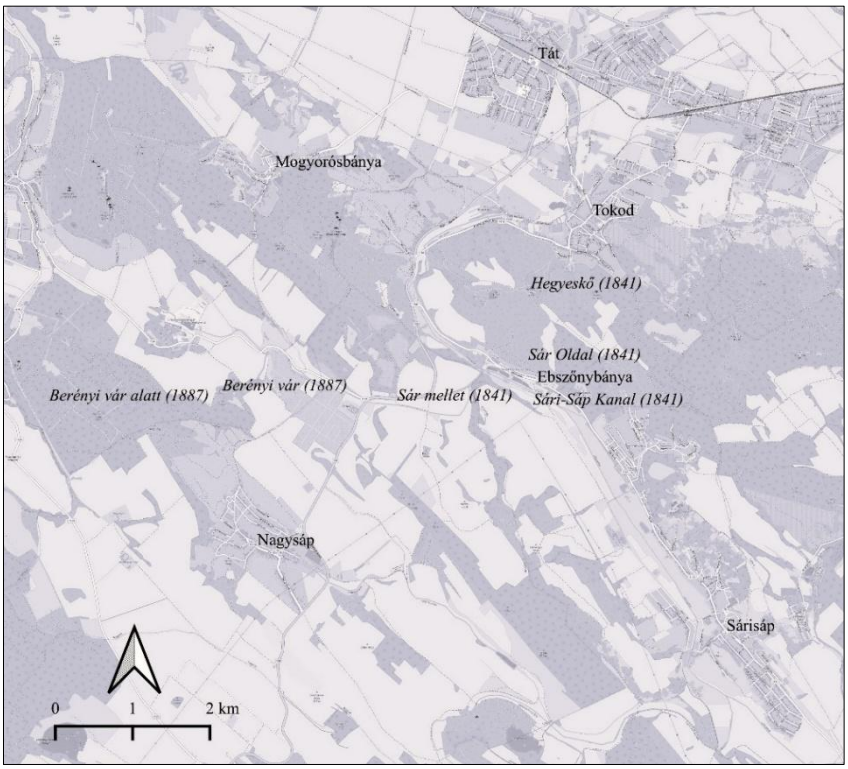
A birtok neve az oklevél elején álló felsorolásban a harmincnyolcadik helyen szerepel *Epceu* formában, határát pedig tizenegyedikként ismerteti az oklevél szövege, itt már *Epzu*-ként írva a birtok nevét: „In **Epzu** p(ri)ma meta incipit a uilla Tacod, ab aq(ua) Sar, (et) uadit ad magna(m) uiam, in(de) ad caput putei, in(de) ad campu(m) Tatu, in(de) ad uia(m) auellanosa(m), in(de) ad silua(m) Hýce, in(de) ad monte(m) Sumuil, [i]n(de) ad uia(m) Biren, in(de) ad uia(m) Sap, inde ad uia(m) Muncad, in(de) ad monte(m) Aroud, in(de) ad Seýr kev, in(de) ad uia(m) Hygan, in(de) ad p(ra)tum, de p(ra)to t(ra)nsit usq(ue) ad Hýgeskeu, in(de) ad descendit de meta ad meta(m) usq(ue) ad p(re)dicta(m) [aquam] *Sar*.” (CAH. 89, a kiemelés a forrásban). Magyarul (a neveket kurziválással kiemelve): „**Epzu-**ban a határ *Tacod* falutól indul, *Sar* víztől, innen halad a nagy úthoz, innen a kút forrásához, innen *Tatu* (nevű) mezőhöz, innen *auellanosam/mogyorós* úthoz, innen *Hýce* (nevű) erdőhöz, innen *Sumuil* (nevű) hegyhez, innen *Biren* úthoz, innen *Sap* úthoz, innen *Muncad* úthoz, innen *Aroud* (nevű) hegyhez, innen *Seýr kev*-höz, innen *Hygan* úthoz, innen egy réthez, a réttől *Hýgiskeu*-höz, innen határról határra leereszkedik a fentebb mondott *Sar*-hoz.”[3] A határjárás tehát részletesen, Tacod falutól kiindulva sorban ismerteti az Epzu határát kijelölő helyneveket.

Epsző birtok helyének meghatározásakor először a történeti források által összegyűjtött ismereteket kell sorra vennünk. Ebben az esetben ezek megnyugtatóan egybeállnak GYÖRFFY GYÖRGY, a FNESz. és a történeti térképek alapján: a birtok Esztergom vármegyében található, ma *Ebszőnybánya* néven Tokod település része, attól pár kilométerre fekszik délnyugati irányban. Első említése ebben az oklevélben olvasható, de neve későbbi forrásokban is

[3] Az oklevél fordítását SZŐKE MELINDA készítette el, munkáját ezúton is köszönöm.

rendre feltűnik, eleinte *Ebsző,* majd *-ny* képzővel *Ebszőny* alakban (és különböző utótagokkal: *-puszta, -bánya* stb.): 1193: *Epceu ~ Epzu,* 1269/1294: t. *Epsceu,* 1281: t. *Epsceu* (Gy. 2: 236), 1799: Pr. *Ebszöny* (Lipszky), 1840: *Ebszöny M.* (MKF.), 1882: *Ebszőny M.* (HKF.), 1887: *Ebszőny puszta* (Kat.), 1941: *Ebszőny-bny.* (MaKF.).

Mivel e birtok esetében részletes határleírás is a rendelkezésünkre áll, feltétlenül figyelembe kell vennünk a benne feltüntetett határpontokat is, lehetőség szerint azonosítva őket.

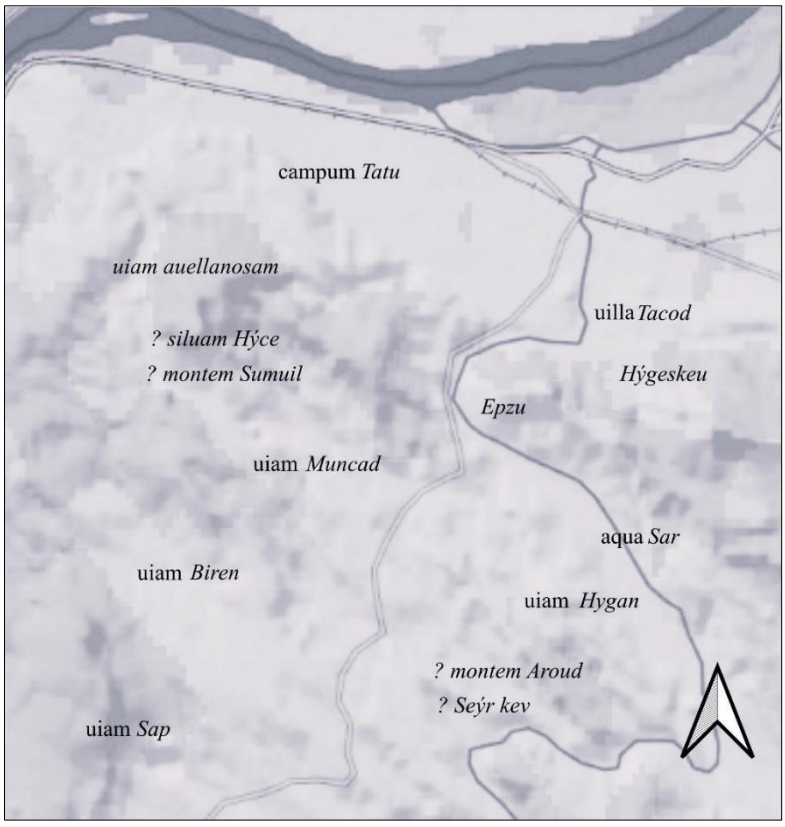

2. ábra: Az Epsző birtok lokalizációját valószínűsítő későbbi-mai helynevek[4]

Az oklevél vonatkozó szövegében felsorolt tizenhárom határpont közül hétnek a nyomára is akadunk a történeti forrásokban, de a további hat helynév lokalizálására is tudunk elképzeléseket felállítani. A birtok határleírásában elsőként a *Tacod* [takod] falunév szerepel, mely egyértelműen azonosítható a mai Tokod településsel; neve későbbi forrásokban, térképeken is megtalálható: 1270: v. *Tukud,* 1272: v. *Tokod* (Gy. 2: 315), 1783: *Tokod* (EKF.). A *Sar*

[4] Az alaptérkép, mely az OpenStreetMap adatbázisából (https://www.openstreetmap.org) származik, kiegészül történeti térképekről származó adatokkal (utánuk zárójelben feltüntetve a térkép évszámát).

[sár] víz a mai Únyi-pataknak, vagy ahogyan a helyiek nevezik, *Öregárok-patak*-nak felel meg; az oklevélbeli nevet például a második katonai felmérés térképén látható *Sári-Sáp Kanal, Sar Mellett* és *Sár oldal* elnevezések őrzik. A *Tatu* [tàtu] mezőként (mezejeként) rögzített határpont a Tokodtól északra fekvő Tát településsel azonos (további adatai pl. 1146: pr … in *That,* 1269/1294: v. *Tath,* 1272: v. *Tath,* 1304: eccl. de *Taath,* Gy. 2: 314). A *uia(m) auellanosam* 'mogyorós út' kifejezés bár teljes egészében latin nyelven szerepel az oklevélben, könnyedén azonosítható: az az út, amely a birtok nyugati határosaként fekvő Mogyorós (ma Mogyorósbánya) településre vezet. Az utak megjelölését jobbára azzal a településsel adja meg az oklevél írója, amelyre vezetnek, s ezeket a településeket megnyugtatóan azonosítani is tudjuk. A *Biren* [bi/ërén(y)] az Árpád-kori Berény falura utal, mely Epszőtől nyugatra, *Berényi vár* néven tűnik fel a későbbi térképeken. A *Sap* [sáp] a szintén a közelben fekvő későbbi-mai Nagysáp településsel azonosítható. Közte és Epszó között helyezkedett el a *Muncad* [munkád] nevű középkori falu. A *Hygan* [igàn] az egykori *Ogan* ~ *Ugan* birtoknak felel meg, amely Epszőtől déli irányban feküdt, a mai Annabánya vasúti megállóhely közelében (?1181/XVII: t. *Vgan,* 1269/1294: t. *Ogan,* 1284: t. *Vgan,* Gy. 2: 304).

3. ábra: Az Epszó birtok leírásában (1193) említett helynevek térbeli elhelyezkedése

Hýgeskeu [hi/ëgyëskëü] többször feltűnik a történeti térképeken, és ma is *Hegyes-kő*-nek nevezik az Ebszőnybányára és Tokodra kelet felől magasodó kiemelkedést. A határleírásban szereplő többi mikrotoponimára vonatkozóan (*Hýce* [hi/ëce?] nevű erdő, *Sumuil* [su/omu/oly] nevű hegy, *Aroud* [ároud] nevű hegy, *Seýr kev* [sëirkëü]) nem találunk további információt, ami például az utóbbi, a *Sírkő* esetében a hely jellege miatt érthető is.

Ahogyan a térképen jelölt nevek is mutatják, az oklevél határleírása teljesen logikusan, körben haladva ismerteti a határpontokat, ez alapján pedig következtethetünk a ma már eltűnt nevek által jelölt objektumok elhelyezkedésére is: a *Hýce* nevű erdő és a *Sumuil* nevű hegy a Mogyorósra és Berényre vezető utak között feküdhetett, az *Aroud* nevű hegy és a *Seýr kev* denotátuma pedig a régi Munkád és Ogan birtokok között helyezkedhetett el. Az említett határpontok biztos és valószínűsíthető lokalizációja feltétlenül erősíti az Epsző birtok lokalizációjával kapcsolatos feltevéseket.

A történeti helynév-rekonstrukcióban fontos szempontként szerepel az adott forrás, jelen esetben az oklevél belső összefüggéseinek, logikájának a szem előtt tartása. Ezt vizsgálva Epsző fentiekben kifejtett lokalizációját illetően nem találunk ellentmondásokat: az oklevél szövege és a lokalizációs felvetéseink egy irányba mutatnak. Ez a birtokleírás ugyanis egyedülálló az oklevél szövegében abban a tekintetben, hogy más, szintén Esztergom vármegyei adat nem szerepel benne. Előtte több, Fejér vármegyében fekvő birtok határleírása áll, utána pedig az oklevélíró a somogyi birtokok ismertetésére tér rá. Az Esztergom vármegyei Epsző határleírása tehát mintegy logikus átvezetésként szerepel két, egymástól távolabb eső birtokcsoportosulás leírása között.

Mindennek fényében nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy Epsző birtok azonosítása biztos alapokon nyugszik.

2.2. A nagy valószínűséggel azonosított (V) nevek csoportjába olyan elnevezések tartoznak, amelyek lokalizációjával kapcsolatban találunk ugyan információkat a vonatkozó forrásokban, ám az előbb bemutatott szempontok mentén mérlegelve nem tudjuk biztosnak tekinteni az azonosításukat. Példaként az oklevélből egy olyan birtok lokalizációs nehézségeit mutatom be, amellyel már előttem is sokan foglalkoztak, és területi elhelyezkedését több szempontból is vizsgálták: ez a szövegben utolsóként említett, *Halász* nevű birtok.

„In Halaz ad [tria et] est una silua i[uxta] Danubiu(m), cui(us) meta sub fossata Dolosa incipit, (et) uadit usq(ue) ad cap[ut piscin]e q(ue) uocat(ur) Na[r]ag, (et) finis illi(us) per[ficitur ad] silua(m) s(an)c(t)i B(e)n(e)dicti, q(ue) uocat(ur) Culpen, (et) s(un)t ibi octo piscine, q(ua)r(um) no(m)i(n)a [sunt H]uzetov, Ceraka, Tainad, Taryneu, Ostumpa, Quiestou, Gorumbuca, Narag." (CAH. 92.). Magyarul ez így hangzik: „**Halaz-**ban van három erdő, az egyik a *Duna* mellett, melynek a határa a *Dolosa* árok alatt kezdődik, és halad a *Narag*-nak nevezett halastó forrásához, és ennek a határa Szent Benedek *Culpen*-nek nevezett erdőjénél ér véget, és van ott nyolc halastó, amelyeknek a nevei: *Huzetov, Ceraka, Tainad, Taryneu, Ostumpa, Quiestou, Gorumbuca, Narag.*"

A birtok lokalizációjára vonatkozóan a szakirodalom ellentmondásosan nyilatkozik, ezért célszerűnek látom az álláspontok rövid összefoglalását BENKŐ LORÁND Barangolások egy ómagyar tulajdonnév körül című írására (1999) alapozva. A fent is idézett oklevélrész legtöbbeket foglalkoztató elnevezése a *silua Culpen,* vagyis 'a *Kölpény* nevű erdő'; e név ugyanis időben, térben teljesen elszigetelt, további adatot nem találunk rá (az más kérdés,

hogy eltérő viszonylatokban később még előfordul). Ezen túlmenően egy másik, az oklevél keletkezési idejéhez közel eső nyelvemlékünkben, Anonymus Gesta Hungarorumában találkozunk egy *culpun* személynévvel, melyre későbbi adat szintén nincsen. Így a két tulajdonnév közötti kapcsolat ugyancsak fontos kutatási aspektusokat indít el, melyeknek megkerülhetetlen része az elnevezések – így a *Halász* birtoknév – lokalizációja is. Több kutató – köztük PAIS DEZSŐ – azonosítása Bács megyébe vezet (PAIS 1936: 126), KARÁCSONYI JÁNOS a *Kölpény* vezérnevet pedig a Szerém megyei *Kupinovo*-val vetette össze (KARÁCSONYI 1900: 273). MIKOS JÓZSEF, az 1193-as oklevél első monografikus feldolgozója a *Kölpény* erdőnevet Bodrog megye északi részére, a Duna és a Vajas közti területre helyezte (MIKOS 1936: 17). GYÖRFFY GYÖRGY álláspontja a kérdésben elég ingadozó: eleinte P mester személynevét vizsgálva az adatot ő is Szerém megyéhez kapcsolta, későbbi írásában a MIKOS-féle elképzeléssel értett egyet, történeti földrajzában azonban ezektől teljesen eltérően Keve vármegyei területen, a Titeltől délre eső dunai torkolatnál lokalizálta az 1193-as oklevél *Culpin* helynevét (mindezek összefoglalását l. BENKŐ 1999: 26–27). BENKŐ maga a kérdéskör részletes vizsgálata alapján igyekszik feloldani a *Kölpény* erdőnév lokalizációjával kapcsolatos bizonytalanságokat: „annak bizonyosságát, hogy a keresztesek adománylevelének *Culpen* erdeje a Tolna-Szekszárd menti Duna-szakasz éppen átellenben lévő, balparti részén: a régi Fejér megye és Bodrog megye érintkező területén, a Duna és a Vajas felső szakasza közt, Fajsz közelében feküdt, a *Kölpény* erdőt környező helynevek egész sorának kétségtelen, illetőleg igen valószínű lokalizációjával lehet alátámasztani" (BENKŐ 1999: 32). Nézzük meg tehát, hogy a Halász birtok határleírásában szereplő további helynevek – melyekre BENKŐ LORÁND is utal – hogyan támogatják ezt az álláspontot.

Annyit biztosan állíthatunk az oklevél szövegrésze alapján, hogy Halász birtok a Duna mellett feküdt. Ez persze önmagában elég nagy szakaszt jelöl a magyar nyelvterületen, arról nem is szólva, hogy *Halász, Halászi* helynevek az Árpád-korból szép számmal adatolhatók. A Duna és a Vajas közti emlegetett vidéken is találunk rögtön kettőt: az egyik Bodrog megye északi csücskében, Fajsztól délre terült el (1238/1377: *Halaz,* Gy. 1: 719), a másik a Dunán inneni Fejér megye legdélebbi részén, Fajsztól keletre helyezkedett el (+?1061/1272/1327/1376: *Halaz,* Gy. 2: 424). A köztük lévő csekély távolság miatt azonban elképzelhető, hogy ezek az említések tulajdonképpen azonos birtokot jelöltek. Ennek megfelelően a birtok történeti adatsora az alábbi módon adható meg: +?1061/1272/1327/1376: *Halaz* (Gy. 2: 424); 1193: *Halaz* (Gy. 3: 316); 1231: *Halazy* (ÁÚO. 11: 222); 1238/1377: *Halaz* (Gy. 2: 719); 1352: *Halaszi,* 1407: *Halascy,* 1415: *Halaz,* 1431: *Halazy* (Cs. 3: 330); 1578: Kariye *Halas* (D. SZABÓ 1992: 192); 1548–1620: *Halász* (VASS 1979: 45); 1703: *Halász* (BÁRTH 1974: 312); 1734: *Halász* (D. SZABÓ 1992: 192); 1742: *Halaszi* (D. SZABÓ 1992: 192); 1763: Praedium *Halász* (D. SZABÓ 1992: 192); 1828: *Halászi* (D. SZABÓ 1992: 192); 1839: *Halász* (D. SZABÓ 1992: 192); 1850: Dusnoki *Halász,* Érseki *Halászi puszta, Halászi* puszták (D. SZABÓ 1992: 192); 1855: *Halász dűlő* (D. SZABÓ 1992: 192); 1879: *Halász puszta* (Kat.); 1937: *Halász* (NAGY–KERESZTÉNYI 1980); 1941: *Halászkass* (MaKF.); 1992: *Halasz, Halász dűlő* (D. SZABÓ 1992: 192); 2024: *Halász* (élőnyelvi gyűjtés).[5]

[5] Halász birtok teljes szócikkéhez l. DUDÁS–WENDL 2026, a szerzők segítségét ezúton is köszönöm.

Az 1193. évi oklevél idézett szövegrésze „fossata *Dolosa*" [do/alo(c)sa], vagyis *Dalocsa* árka elnevezésére további adatok is felbukkannak a történeti forrásokban, melyek mind észak-bodrogi területre helyezik azt. Ma *Dalocsa* puszta (MaKF.) őrzi a nevét annak az elpusztult településnek, mely az oklevélbeli árok elnevezésének helynévi alapját adta.

A szövegrészben következő mikrotoponima, a *Narag*-nak nevezett halastó korabeli hangzós formája nyilvánvalóan [nyárágy] volt. Ez az elnevezés a vízzel gyakorta borított területeket kedvelő fa *nyár* nevének *-gy* képzős származéka. Az elnevezés később is felbukkan olyan oklevelekben, melyek erre a területre vonatkoztathatók, s a *Nyárágy* mellett több alakváltozatát *(Nyáras, Nyárasd)* is adatolhatjuk a forrásokból: 1385: *Narag* que nunc *Narasd* nominaretur; +1061/1272: *Naras*homok; 1384: *Nyaras*térd (BENKŐ 1999: 29).

Bár a szövegben következő *Culpen* helynévről már esett szó, arra még érdemes utalnunk, hogy a szövegkörnyezet mint *Szent Benedek erdejé*-t említi, s ennek nem csekély szerepe van az erdő lokalizálása szempontjából. Kézenfekvő lenne rögtön arra gondolni, hogy a Kalocsa mellett fekvő Szentbenedek (ma Dunaszentbenedek) településre utalhat a megjelölés, ám az mintegy 30 km-es távolságra fekszik Halásztól. Továbbá az említett helységnév első adata 1334/1784-es datálású; ennek, illetve az általa képviselt patrocíniumi településnevek kronológiai jellemzőinek ismeretében egy 1193-as említés korainak tűnik. Valószínűbbnek tarthatjuk azt az elképzelést, hogy az itteni adat a Szent Benedek tiszteletére szentelt pécsváradi apátságra utal, mely a most felrajzolt területen bizonyosan rendelkezett birtokokkal (BENKŐ 1999: 30). Ezt bizonyítja az apátság 1015-re datált (hamisított), 1220-as átiratban fennmaradt oklevele, mely az apátság birtokait sorolja fel, és említést tesz Ilsán, Kanizsa és Szerem birtokokról, melyek Dalocsától, Halásztól közvetlenül délre feküdtek (Gy. 1: 708, 720).

A fehérvári oklevél további, ide vonatkozó határleírásában nyolc halastó nevét olvashatjuk: *Huzetov* [hu/oszetou̯?], *Ceraka* [c/szeràkà?], *Tainad* [tànyád?], *Taryneu* [tàrinëü̯?], *Ostumpa* [osztu/ompà], *Quiestou* [kü/öjestou̯ ~ kiestou̯], *Gorumbuca* [goru/ombu/oka] és végül (újra) *Narag.* Ezek közül a *Ceraka,* a *Tainad,* a *Tayneu* és az *Ostumpa* elnevezések lokalizációjával kapcsolatban nem találunk releváns információt a későbbiekben, a *Huzetov,* a *Quiestou* és a *Gorumbuca* helynevet azonban érdemes közelebbről megvizsgálnunk. *Huzetov-,* vagyis *Hosszú-tó*-féle helynevek adatolhatók a térségből: ilyen a *Huzyer* és a *Huzywaruk,* valamint egy 1384-es, Dalocsához kapcsolható, ám nem teljesen megbízható átírású oklevél utal egy *Huzit Tho* nevű halastóra is a környéken (BENKŐ 1999: 30–31). Ezeken kívül a második katonai felmérés térképén szintén feltűnik egy *Hoszu-tó* helynév ugyanitt, a mai Bogyiszló határában. A *Quiestou,* azaz *Köves-tó* lokalizációját szerencséssé teszi az a körülmény, hogy egy, a Fehérvári konvent levéltárából származó oklevélben pontos információt olvashatunk a tó kettős, *Köves-tó ~ Seges-tó* nevéről: „alias *quiesthó* vocatam, quam nunc prenotatus Stephanus … malitia et … consilio ductus *Segestho* appellaſſet et nominari fecisset." Erre utal GYÖRFFY is történeti földrajzában: 1385: „[piscina] *Quiesd,* que nunc *Segesd* apellaretur" (Gy. 1: 727), és kiemeli, hogy Segesd halastavat a Dalocsa melletti Halász határperében emlegetik a 15. században. Az utolsó vizsgált mikrotoponimát, a *Gorumbuca,* vagyis *Goromboka* nevet pedig későbbi oklevelek is jelzik, ráadásul éppen a tárgyalt térségből: 1385: *Gorumbuca,* 1423: *Gorombuca* (BENKŐ 1999: 32).

Halász birtok lokalizációs vizsgálatát azzal zárhatjuk most le, hogy a szakirodalom ellentmondásai, a történeti térképekről származó adatok csekély volta és az oklevél szövegének, belső összefüggéseinek a logikával szembemenő szerkesztettsége[6] ellenére azonosítása a határleírásában található mikrotoponimák alapján nagy valószínűséggel lehetséges, mégpedig Bodrog vármegye északi részén, a Duna és a Vajas folyók térségében, a mai Fajsz és Dusnok települések határában található Halász-puszta közelében.

2.3. Kérdésesen azonosítható (K) birtok – ahogyan azt már említettem – az oklevélben összesen hét van: a *Gan, Olcan, Fuenes, Chiz, Bilol, Mariad* és *Scequed* névvel jelölt birtokok. Nemcsak az elhelyezkedésük, hanem már az olvasatuk is meglehetősen bizonytalan (l. előbb), és talán *Gány, Olkán, Fövenyes, Csősz, Bial (Bivaly), Marjád* és *Széked* formában azonosíthatjuk őket. A helyhez kötésüket elsősorban az nehezíti meg, hogy későbbről nem (vagy csak igen bizonytalanul) adatolhatók, illetve az sem lényegtelen körülmény, hogy ezek – Olkán birtok kivételével – mind határleírás nélkül, éppen csak említés szintjén szerepelnek az oklevélben. És bár Olkán esetében több mikrotoponima is segítségünkre lehetne az azonosítás kapcsán, ezek figyelembevételével sem jutunk közelebb az egykori birtok valószínű lokalizálásához.

Olkán birtok határjárását az oklevél ekképpen rögzíti: „In uilla Olcan p(ri)ma meta [i]ncipit a puteo Hynog (et) uadit ad mo(n)te(m) *Intov,* in(de) ad fossata(m) Odolohc*,* in(de) ad Kac*,* in(de) ad arbore(m) Joh(ann)is*,* in(de) ad Cenholm*,* (et) sic redit ad p(re)dictu(m) puteu(m)” (CAH. 91). Magyarul: „Olcan faluban a határ *Hynog* (nevű) kúttól indul, és halad *Intov* (nevű) hegyhez, innen az *Odolohc* (nevű) árokhoz, innen *Kac*-hoz, innen *János fájá*-hoz, innen *Cenholm*-hoz, és így tér vissza a fent említett kúthoz.”

A határjárásban szereplő helynevek közül *Kac* [kács] és *Cenholm* [szénho/alm] előtt nem találunk helyfajtajelölő latin köznevet; ez az oklevélben a lakott helyek, települések megnevezésekor fordul elő. A talán *Kács* és *Szénhalom* formában azonosítható elnevezések tehát valószínűleg településeket jelöltek, ezáltal a lokalizálási folyamat kiindulását jelenthetik. Olyan terület, ahol e két név által jelölt hely viszonylag közel esik egymáshoz, Heves vármegyében, a Füzesabonytól délkeletre eső részen található. Az itt fekvő egykori Buda birtokot *Szihalombudá*-nak is nevezik a források, mégpedig a tőle nem messze, de már Borsod vármegyében fekvő Szihalom (egykor *Szénhalom*) településre utalóan (1275/1418: v. *Buda* prope *Zenholm,* 1281/1324: t. eccl-e … Agriensis *Scenholmbuda,* 1284/1284: p. *Zenholmbuda,* stb. Gy. 3: 75). Ugyancsak e térségben találjuk az egykori Bogorbesenyő birtokot (helyén ma Dormánd község található), melyet olykor a kácsi apátsághoz való tartozása miatt *Mezőkács*-nak is neveztek (1302: *Kach Campestri* ~ t. *Kaach,* Gy. 3: 72).[7] A terület földrajzi jellemzői is erősíthetnék előzetes feltevésünket az *Olcan* név e helyre történő lokalizációjával kapcsolatban, hiszen a második katonai felmérés térképén találunk itt kutat (Csordakút), árkot (itt húzódik a Csösz-árok, azaz a 4. században épített Csörsz-árok) és kiemelkedést is (Kettős-halom). A fehérvári oklevélben említett *Hynog*

[6] Arra utalok, hogy az oklevél a birtokot utolsóként ismerteti több, a Délvidékre lokalizálható adomány után.

[7] A Borsod vármegyei *Kács* és *Szihalom* településnevek Anonymus történeti munkájában is szerepelnek *casu* és *zenuholmu* formában (Gy. 1: 778, 807).

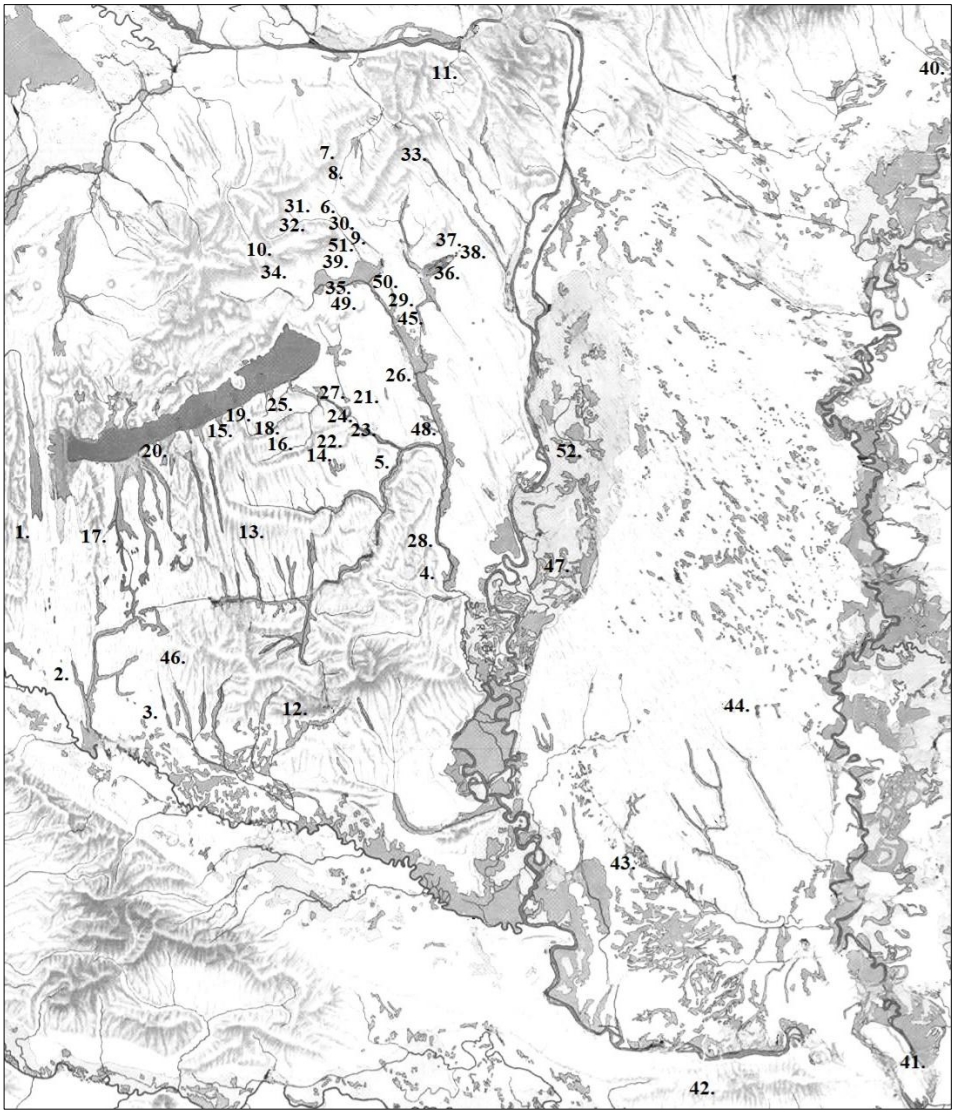
[ino/ag] nevű kútnak, *Odoloch* [o/ado/alo/ak?] nevű ároknak és *Intov* [intou̯] nevű hegynek azonban nem látjuk itt sem nyomát.

Azt sem szabad továbbá elfelejtenünk, hogy GYÖRFFY nem említi meg az 1193-as *Ka* és *Cenholm* adatokat Dormánd (Mezőkács) és Szihalombuda leírásában; az utóbbit még a Borsod vármegyei Szihalom település adatsorában sem. Mindezek alapján pedig a vizsgálatunk középpontjában álló Olkán birtok e térségbe való lokalizálása meglehetősen kérdéses. KOVÁCS ÉVA A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás című monográfiájában MIKOS JÓZSEFre alapozva a *Cenholm* adatot mint Szihalom történeti adatát tünteti fel (2018: 34), ám a fehérvári oklevél részletes vizsgálata alapján ezt nem jelenthetjük ki biztosan. Az eddig ismertetett okokon túl az oklevél szerkesztettsége és a fehérvári johanniták birtokrendszerének képe sem támogatja az ebben a térségben történő elhelyezését. Olkán birtok határleírása Fejér vármegyei és délvidéki birtokok ismertetése között szerepel az oklevél szövegében, így logikailag nem illik ebbe a sorba egy északkeleti régióra történő utalás; nem beszélve arról, hogy a Dunától ilyen mértékben eltávolodva nem találkozunk más, a fehérvári rendház alá tartozó területtel.

2.4. A lokalizációs vizsgálat utolsó kategóriájába, az azonosíthatatlan nevek (0) csoportjába tartozik az az öt elnevezés, melyek elhelyezkedésének kérdésében sem a szakirodalom, sem a térképek, sem az oklevél belső összefüggései nem vezetnek nyomra, így velük kapcsolatban egyelőre alaptalannak látszik bárminemű feltételezés. A *Vilak* (Újlak?), *Foda* és *Areinnes* (Aranyos?) nevű birtokok csak az oklevél első birtokfelsorolásában szerepelnek; *Berk* és *Goboz* ~ *Coboz* ugyan a későbbi szövegben is feltűnik, de szintén csak említés szintjén.

3. A Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevél (1193) birtokainak lokalizációs vizsgálata alapján összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az adománylevél helynevei által jelölt birtokok a dunántúli területeken azonosíthatók (néhány adat kivételével, melyek Fejér megye Dunán inneni részére, Bodrog és Bács vármegyébe tehetőek). Azon belül is elsősorban Fejér és Somogy vármegyék egyes részein tömörülnek, de találkozunk a fehérvári keresztesekhez tartozó területekkel Esztergom, Zala és Tolna vármegyében is. Az oklevél birtokmegnevezéseinek általam leginkább lehetségesnek vélt lokalizációját az alábbi térképmellékleten mutatom be.

A térképre nem kerültek fel azok a birtoknevek, amelyek azonosítása megközelíthetőleg sem végezhető el: *Vilak, Foda, Areinnes, Berk, Coboz*. A térképet követő adatsorban – mely az oklevélben szereplő betűhív névadatokat tartalmazza – félkövér kiemelés jelöli a biztos azonosításokat. A térképhez az alapot A Kárpát-medence vízborította és vízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt című térkép (Kárpát-medence 1938) adta.

4. ábra: A Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevélben (1193) említett birtokok elhelyezkedése

1. *Oivduor*
2. *Chergou*
3. *Zuloc*
4. *Vorost*
5. *Horcha*
6. *Bodogth*
7. *Sold*
8. *Timar*
9. *Borriz*
10. *Bokon*
11. *Epzu*
12. *Godan*
13. *Ethechin*
14. *Igol*
15. *Warang*
16. *Copuil*
17. *Feyrhigaz*
18. *Chepeil*
19. *Quereki*
20. *Chiz*
21. *Gan*
22. *Meger*
23. *Beruen*
24. *Sumberuen*
25. *Liba*
26. *Mariad*
27. *Nun*
28. *Tewel*
29. *Petrella*
30. *Zoboka*
31. *Concoil*
32. *Boynka*
33. *Boclar*
34. *Jonata*
35. *Sag*
36. *Agar*
37. *Nodog*
38. *Gnec*
39. *Bilol*
40. *Olcan*
41. *Tudeu*
42. *Franca uilla*
43. *Toploza*
44. *Quer*
45. *Fuenes*
46. *Scequed*
47. *Halaz*
48. *Gant*
49. *Feteil*
50. *Dus*
51. *Izca*
52. *Horta*

Hivatkozott irodalom

ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár / Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1–12. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. [1–9.] Pest, [10–12.] Budapest, 1860–1874.

BÁRTH JÁNOS 1974. Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében. *Cumania* 2: 285–329.

BENKŐ LORÁND 1999. Barangolások egy ómagyar tulajdonnév körül. *Magyar Nyelv* 95: 25–40.

CAH. = *Chartae antiquissimae Hungariae: ab anno 1001 usque ad annum 1196.* Composuit GEORGIUS GYÖRFFY. Monumenta medii aevi. Balassi Kiadó, Budapest, 1994.

Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3., 5. MTA, Budapest, 1890–1913. 4. [CSÁNKI DEZSŐ művének folytatása gyanánt] FEKETE NAGY ANTAL, *Trencsén vármegye.* MTA, Budapest, 1941.

DUDÁS ELŐD – WENDL DÁVID 2026. Dusnok helynevei. In: BÁRTH M. JÁNOS – RÁCZ ANITA szerk., *Magyar Nemzeti Helynévtár 5. A Kalocsai járás helynevei I.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

EKF. = Első katonai felmérés (1763–1787). https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary (2026. 06. 23.)

FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.

HA. = *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból* 1–4. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék / Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997–2017.

HKF. = Harmadik katonai felmérés (1869–1887). https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey 25000 (2026. 06. 23.)

HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Kiadó, Budapest.

HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai.* Gondolat Kiadó, Budapest.

KARÁCSONYI JÁNOS 1900. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Kárpát-medence 1938 = *A Kárpát-medence vízborította és vízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt.* M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi Intézete, Budapest, 1938. https://map.hugeo.hu/terkepekamultbol/Mo_arviz_1938/ (2026. 08. 18.)

Kat. = *Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).* https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral (2026. 06. 23.)

KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350.* 1. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. A Magyar Névarchívum Kiadványai 10. DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2005.

KOVÁCS ÉVA 2015. *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 34. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 48. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

LADÁNYI MÁRIA – TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 17–58.

Lipszky = LIPSZKY JÁNOS 1808. *Mappa Generalis Regni Hungariae parti umque adnexarum Croatiae, Slavoniae et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae*. https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/415/view/?pg=4&bbox=-71%2C-1154%2C1281%2C-380

MaKF. = Magyarország katonai felmérése (1941). https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941 (2026. 06. 23.)

MIKOS JÓZSEF 1936. *A fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele mint magyar nyelvemlék.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

MKF. = Második katonai felmérés (1819–1869). https://maps.arcanum.com/hu/browse/country/secondsurvey/ (2026. 06. 23.)

NAGY ANDOR – KERESZTÉNYI FRANCISKA 1970–1980. *Dusnok földrajzi nevei.* Kézirat. [Viski Károly Múzeum, Kalocsa.] In: BÁRTH M. JÁNOS szerk., *Bács Kiskun megyei helynevek.* http://45.67.156.30:4444/adattar (2026. 06. 23.)

PAIS DEZSŐ 1936. Jegyzetek Anonymushoz. *Magyar Nyelv* 32: 124–126.

PELCZÉDER KATALIN 2022. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

D. SZABÓ KÁLMÁN 1992. Dusnok történeti földrajza. *Cumania* 13: 165–241.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2009. Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél kétnyelvű helymeghatározásaihoz. *Magyar Nyelv* 105: 62–68.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. Helynevek beillesztése korai magyar nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 33–45.
SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
VASS ELŐD 1979. A kalocsai náhije 1548. évi török adóösszeírása. *Cumania* 6: 7–60.

***

CSIBRÁNY LILI
doktorandusz; Debreceni Egyetem, Irodalom-, Kultúra- és Nyelvtudományok Doktori Iskola; Debrecen
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-3253-8728, e-mail: csibranylili@mailbox.unideb.hu

Műfajtipikus névhasználati stratégiák a krimiben

BENYOVSZKY KRISZTIÁN
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra (Nitra), Szlovákia

Absztrakt

Az írói névadást meghatározó megannyi tényező között kiemelt szerep jut a műfaji hagyományoknak. A tanulmány a bűnügyi történetek néhány jellegzetes, műfaji szempontból tipikus névadási stratégiájának a feltérképezésére vállalkozik. A vizsgálat a krimi három alapvető szerepköréből indul ki (tettes, nyomozó, áldozat), s kizárólag a személynevekre irányul. A fő hangsúlyt a mystery storyra fekteti, de utal más alműfajokra is. Választott példákon keresztül, műfajelméleti, narratológiai és hermeneutikai szempontok bevonásával igyekszik rámutatni az elhallgatás, a névtorzítás, a halogatás, a félrevezetés, a meglepő fordulat és a paródia névhasználati következményeire, miközben reflektál az írói névadás funkcionális sokféleségére is.

Kulcsszavak: műfaj, krimi, névhasználati stratégiák, intertextualitás, intertextuális nevek, személynevek, írói névadás

Genre-specific naming strategies in crime fiction

KRISZTIÁN BENYOVSZKY

Among the many factors that influence literary naming, genre tradition plays a prominent role. This analysis focuses exclusively on personal names and is based on the three basic roles in crime fiction: the perpetrator, the detective, and the victim. Although the main focus is on mystery stories, other subgenres are also referred to. Drawing on genre theory, narratology, and hermeneutics, the paper uses selected examples to highlight the consequences of naming silences, name distortion, delays, misdirection, and surprising reversals, while reflecting on the functional diversity of literary naming.

Keywords: genre, crime fiction, naming strategies, intertextuality, intertextual names, personal names, literary names

***

1. Bevezetés. Az írói névadást meghatározó megannyi tényező között kiemelt szerep jut a műfaji hagyományoknak. Egy-egy műfajnak ugyanis megvan a nyelvi, irodalmi vagy kulturális szempontból tipikusnak mondható, nemegyszer szerző- vagy korspecifikus jegyeket is mutató névvilága. Nem nehéz belátni, hogy „más neveket választanak a szatírában, másokat a történelmi regényben, az allegorikus költeményben vagy a detektívtörténetben” (DVOŘÁKOVÁ 2017: 75, saját fordítás), ezek ismerete pedig kihatással lehet a későbbi korok íróinak névadási gyakorlatára.

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.7 Névtani Értesítő 2026. 48: 117–135.

Az elmúlt néhány évben több olyan magyar nyelvű tanulmány is megjelent, amely kimondottan valamely műfaj vagy alműfaj reprezentatív alkotásaiban vizsgálta a névhasználat sajátosságait (VOIGT 2014, SOHÁR 2015, PETRES CSIZMADIA – BÁRCZI 2021, FARKAS 2023). Legutóbb éppen egy magyar regionális krimi tulajdonnév-használata kapott kitüntetett figyelmet (KECSKÉS 2024). Magam is ezen a nyomvonalon indulok el, de általánosabb elméleti szinten és némileg eltérő szempontokat követve teszem vizsgálat tárgyává a bűnügyi irodalom és a névhasználat kapcsolatait.

Tanulmányomban nem egy konkrét mű vagy alműfaj jellegzetes névvilágának a feltárása a célom, hanem azoknak a névadási szokásoknak és stratégiáknak a feltérképezése, amelyek a bűnügyi történetek poétikájából, írott vagy íratlan normáiból eredeztethetők. Ezúttal kizárólag a személynevekkel foglalkozom; más névtípusok feldolgozása önálló tanulmányt igényelne. Megközelítésem annyiban tekinthető dominánsan irodalomtudományinak, azon belül is narratopoétikai és hermeneutikai érdekeltségűnek, hogy nem egy előzetesen adott, átfogó névkategorizációs rendszernek kívánok megfeleltetni – applikációs szándékkal – szövegeket, hanem a műfajból következő névhasználati sajátosságokra, valamint azok elbeszélésformáló és recepcióalakító hatására világítok rá. Mindeközben igyekszem reflektálni az írói névadás funkcionális sokféleségére is.

Elemzésemben a krimi három alapvető, műfajtipikus szerepköréből indulok ki (tettes, nyomozó, áldozat), mivel ez a konstelláció – eltérő hangsúllyal vagy eltérő fókusszal ugyan, de – mindegyik bűnügyi történetben megjelenik. A névhasználat attól függően is mutathat eltéréseket, hogy az ismeretlen tettes utáni nyomozás intellektuális teljesítménye, az ismert tettes manipulatív tevékenysége vagy a potenciális áldozat menekülése áll-e a figyelem középpontjában. Dominánsan a rejtélyközpontú detektívtörténet *(mystery story)* hagyománya jelöli ki gondolatmenetem fő csapásirányát, de igyekszem reflektálni ettől elütő alműfajokra is (kemény krimi, thriller, police procedural). Hozzáteszem, „teljességre törekvő" ambícióim nincsenek e téren; a bűnügyi irodalom zsánereinek kiterjedt és színes palettáját látva nem is lehetnek.

2. A névtelenség megoszlása és a név elhallgatásának fokozatai. A krimik, de tulajdonképpen bármilyen más műfajú epikus szöveg világában is a nevesített szereplők előfordulása tekinthető a normának, a megszokott, irodalmi hagyomány által is megerősített állapotnak – legyen szó teljes név, kereszt- vagy családnév, becenév vagy ragadványnév alkalmazásáról. Különösen akkor, ha a mű a valósághoz közelítő történetvilág kiépítésében érdekelt. A névtelenség a szokatlan, a normán kívüli kategóriájába esik, aminek viszont általában megvan a műfajpoétika által előirányozott funkciója: a feszültség vagy a titokzatosság fokozását szolgálja. A név elhallgatása, illetve késleltetett felfedése elsősorban a tettes vonatkozásában bír jelentőséggel, de szerepet kaphat az áldozat reprezentációjában is mint a bűnügyi rejtélyt összetettségét előidéző mozzanat. A legkevésbé a nyomozó személyét érinti: ritka kivételnek számít, ha nem ismerjük a nevét (példákat később említek).

A krimikben a legtöbb esetben abban az értelemben van szó névtelenségről, hogy bizonyos szereplőknek „van neve, csak nem ismerjük" (FARKAS 2014: 133). Ezért indul el a bűneset felfedezését követően a név keresése, ami a „rejtély megoldásának része vagy épp kulcsa lesz" (TÓTH 2015: 86). A szereplő nevének kutatása és váratlan beazonosítása ebben a műfajban különösen „fontos cselekményszervező tényezővé válhat" (TÓTH 2015: 86), mind a feszültségfokozó késleltetés, mind a megtévesztő elterelés szempontjából.

Ami a tettes névtelenségét illeti, általánosságban megállapítható, hogy minél inkább zárt helyen, illetve korlátozott körben elkövetett gyilkosságról vagy egyéb bűntényről van szó (egy sziget, egy ház vagy szoba lakói, egy hajó, vonat, repülő utasai), annál valószínűbb, hogy nevesített szereplőkkel van dolgunk. Ezzel szemben minél tágabb és ezért bizonytalanabb a szóba jöhető gyanúsítottak köre (pl. nagyvárosi közegben zajló hajsza egy sorozatgyilkos után), annál nagyobb valószínűséggel válik a névtelenség az elbeszélés fő hatástényezőjévé, mivel a fordulatszerű felismerést ilyenkor egy addig ismeretlen név felmerülése váltja ki.

A rejtélyközpontú detektívtörténet *(mystery story)* írott és íratlan szabályait betartó szerzők műveiben az elkövetőnek az olvasó által is ismert gyanúsítottak szűk köréből kell kikerülnie. Nem lehet olyan személy, akiről nem esett szó a történet folyamán, akinek a neve nem szerepelt a detektív publikus listáján. Nevezhetjük ezt *korrekt* vagy *transzparens névhasználat*-nak, amely műfajtipikus elvárásként határozta meg hosszú ideig (s azért nagymértékben még ma is) a karakterformálás módját és menetét, mindenekelőtt ebben az alműfajban. Az ilyen történetek nyomozóitól olvasóként azt várjuk, hogy a dramaturgiai szempontból kiemelt fontossággal bíró utolsó fejezetek valamelyikében kimondja a gyilkos nevét. Egy nevet, amelyet ismerünk ugyan, csak nem biztos, hogy viselőjét az olvasás folyamán a bűntett elkövetőjeként azonosítottuk. A rejtély megoldását tehát nem is annyira a név kimondásának, mint inkább a név és a műfajtipikus szerepkör meglepetéssel járó összekapcsolásának a beszédaktusa jelenti, amelyet olykor a rámutatás gesztusa is megerősít. Gyakran tapasztaljuk ezt a teátrális fogásokkal előszeretettel élő detektívek „előadásában" (Hercule Poirot, Nero Wolfe), amely rituális, ezért kissé archaikus színezetet kölcsönöz a leleplezés nagyjelentének.

Az új, addig ismeretlen név felmerülésével járó meglepetés abban az esetben garantált, ha a tettes álnevet használt, s valódi nevére ott és akkor derül fény. A szerző ezzel eleget tud tenni a sportszerűség és a (formális) átláthatóság elveinek: a hamis vagy lopott név mögött bujkáló elkövető végig szem előtt van, bűnössége mégsem nyilvánvaló, mivel az álnév takarásában cselekszik.

A színházi terminológiára való előbbi rájátszás a részemről nem volt véletlen, mivel az ilyen típusú zárlatok tulajdonképpen egyfajta késleltetett szereposztásnak is felfoghatók: az olvasók ekkor tudják meg, ki játszotta a történetben a tettes szerepét. Más, hasonlóan formalizált műfajok esetében a konkrét szereplő és szerepkör kapcsolata kezdettől fogva ismert, illetve a végrehajtott cselekedetek és narratív beszédaktusok függvényében még jóval a befejezést megelőzően fény derül rá.

Ezért is számított normasértő írói fogásnak Richard Austin Freeman részéről az, hogy 1912-ben megjelent fordított detektívtörténeteiben *(inverted detective story)* az elhallgatásra és késleltetésre építő narratív stratégia műfaji hagyományával szakítva rögtön a történet elején bemutatta, nevesítette a tettest. A The Singing Bone című kötet novellái azonos szerkezeti séma szerint épülnek fel. Az első részben megismerkedünk a bűntény elkövetését közvetlenül megelőző eseményekkel, majd a gyilkossággal, ami magába foglalja a tettesnek a nyomok eltüntetésére tett igyekezetét is. Ez után, a formálisan is elkülönülő második részben lép színre dr. Thorndyke, hogy a tetthely alapos átvizsgálása és a tanúvallomásokból nyert információk alapján – a logikai következtetés módszerét alkalmazva – megfejtse az olvasó előtt már ismert bűnügyi rejtély részleteit.

Az áldozat kilétének megállapítása kulcsfontosságú a nyomozás egészének irányát és alkalmazandó módszereit illetően, hiszen a családi hovatartozás és a kapcsolati háló feltárása

általában a tett végrehajtásának indítékaira vonatkozó információkra világít rá. Míg bizonyos regényekben az áldozat neve már a címből nyilvánvaló (Agatha Christie: Lord Edgware meghal, Mrs. McGinty halott), addig máskor az áldozat névtelensége hozza sokáig felettébb nehéz helyzetbe a nyomozókat, akár az eset felgöngyölítését is ellehetetlenítve. Az identitás elrejtésének szándékára utalhat az arc eltüntetése, illetve eltorzítása a gyilkos által (Georges Simenon: Fej nélküli holttest, Louis L. Rogger: A grenoble-i gyors), a személyes iratok vagy a ruházat megsemmisítése (Dorothy L. Sayers: Holttest a fürdőkádban). A szakirodalomban az áldozat személyazonosságának rejtélyét középpontba állító bűnügyi történeteket olykor sajátos alműfajként kezelik, megnevezésükre külön kifejezés *(whowasdunin)* használatos (EDWARDS 2022: 313–321).

Ahogy már említettem, sokkal jellemzőbb, hogy a detektívnek neve, sőt – mint majd látni fogjuk – hírneve van, mintsem hogy a névtelenség homályába burkolózna. Ha mégis ez történik, akkor viszont – paradox módon – éppen az anonimitás kölcsönöz neki egyéni színt, s emeli ki a nevesített nyomozók népes irodalmi közösségéből. A névtelenség ilyenkor identitásjelölő funkciót vesz fel. Két emlékezetes példa kívánkozik ide.

Az Orczy Emma által megteremtett, sarokban üldögélő névtelen öregember alakja a régebbi, aki három kötetre való novellában töltötte be a karosszékből nyomozó amatőr bűnügyi rejtvényfejtő *(armchair detective)* szerepkörét. Törzshelye egy *ABC* nevű teázó sarokasztala, erre utal a második kötet címe: The Old Man in the Corner 'Az öregember a sarokban' (Orczy 1908). Az írónő egyik történetben sem árulta el a férfi nevét. A könyv magyarul A rejtélyes sarok címmel jelent meg (Orczy 1929); a *rejtélyes* jelző egyaránt vonatkoztatható a szereplő névtelenségére és az asztal körül elhangzó történetek jellegére is.

A későbbi példát a kemény krimi műfajteremtő klasszikusának, Dashiell Hammettnek azon novellái képezik, amelyeknek a Kontinentális Detektívügynökség névtelen magándetektívje a visszatérő hőse és egyúttal egyes szám első személyű narrátora. Az egyszerűen csak *Continental Op*-ként (az *Op* az *operative,* azaz 'ügynök' rövidítése) emlegetett figurát mindenekelőtt a hivatástudat, a gyakorlatiasság és a kitartás jellemzi. Nem a kitűzött jutalmak elnyerése végett nyomoz, s nem vesztegethető meg. Hammett a szereplő önjellemzésén keresztül is azt a benyomást igyekszik erősíteni bennünk, hogy magánnyomozója a munkáját becsületesen végző hétköznapi figura, aki mentes a klasszikus krimik nagy detektívjeit gyakran jellemző extravaganciától vagy kivételes képességektől: „Nehezen lehetne rám fogni, hogy briliáns ötleteim vannak – a munkámban elért eredményeimet sokkal inkább köszönhetem türelmemnek, kitartásomnak és fantáziátlan konokságomnak, amihez azért néha egy kis szerencse is párosul –, ugyanakkor néha mégis eszembe jut egy kiváló gondolat" (Hammett 2008a: 118). Egyvalamiben viszont nem hétköznapi és átlagos, ez pedig éppen az anonimitás. Hammett szinte már kínosan ügyel arra, hogy megőrizze nyomozója „inkognitóját"; mindent megtesz azért, hogy ne kelljen elárulnia a nevét. A férfi általában úgy mutatkozik be, mint a Kontinentális Detektívügynökség embere, ezzel is jelezve, hogy a szervezet fontosabb az alkalmazottnál. Vagy egyszerűen csak megjegyzi, hogy „megmondtam a nevem", illetve „bemutatkoztam". Van úgy, hogy névjegykártyát is ad, de belepillantanunk már nem enged: „Adtam neki egy névjegyet; olyat, ami meg is felel a valóságnak" (Hammett 2008b: 176). S pontosan ez a bujkálás, ez a folytonos rejtegetés teszi őt az írói szándék ellenére – vagy éppenhogy azzal összhangban – mégis valamelyest titokzatossá. Míg Holmes, Poirot vagy Maigret neve fogalom az olvasók körében (is), addig Hammett hőse a névtelenségének köszönheti hírnevét.

3. A rejtőzködő névhasználat motivációi és formái. Ahogy arra az előbbi példa is rávilágított, az ideiglenes vagy tartós névtelenségre való törekvés az elhallgatás, az elterelés és a késleltetés narratív stratégiáinak összefüggésében értelmezhető. Ezek érvényesítése a krimiszövegek olvasásáért járó érzelmi jutalmazásban nyeri el magyarázatát. FRITZ BREITHAUPT (2024) szerint a történetek nemcsak serkentik az olvasók narratív gondolkodását, hanem megértésükért cserébe különféle érzelmekkel jutalmazzák meg őket. Olyanokkal, amelyeket a befogadó empatikus szubjektumként vagy megfigyelőként él át. Azaz: vagy a szereplő érzelmi állapotával való azonosulás eredményeként, vagy pedig annak „érzelmi helyzetére adott reakcióként jelennek meg" (BREITHAUPT 2024: 88). Ebből kiindulva a krimik többsége olyan, elsősorban megfigyelő-központú narratív érzelmekkel jutalmazza meg az olvasóit, mint a csodálkozás, a meglepetés, a megkönnyebbülés és az elégtétel. Ezek pedig – a műfaj szerkezeti sajátosságaiból következően – a történet végéhez kapcsolódnak. A krimikre ugyanis különösen érvényes az az általános elbeszéléselméleti kitétel, hogy „a narratíva nem más, mint a késleltetett befejezés várása" (BREITHAUPT 2024: 98). Ennek a feszültségteremtés és -oldás átgondolt stratégiájára épülő várakoz(tat)ásnak bizonyos információk visszatartása, illetve magyarázatok elodázása is fontos részét képezi, ami vonatkozhat éppenséggel a tettes nevére és (valós) identitására is.

A név elhallgatása, illetve kimondásának megfelelő narratív ütemezése tehát a meglepetés és a csodálkozás egyik záloga. Ez, illetve a rejtélyesség atmoszférájának és a feszült izgalom kívánt fokának megőrzése vezet olyan köztes megoldások alkalmazásához, amelyek a név kimondása és teljes elhallgatása közötti képzeletbeli sávban helyezhetők el.

Ilyen lehet az, amikor a narrátor a szereplő nevesítése helyett él a figuratív nyelvhasználat kínálta kifejezéslehetőségekkel. Ilyenkor metaforák *(a ragadozó, az árnyék),* antonomáziák *(a sötét ruhás férfi, az elegáns nő, a gyanúsan mozgó alak, az alacsony figura)* vagy szinekdochék *(a kéz lesújtott, az árnyék megmozdult)* segítenek eleget tenni az elhallgatás műfaji követelményének, elkerülendő a névtabu idő előtti megsértését. Ez ugyanis – főként a klasszikus, rejtélyközpontú krimikben – a detektív kompetenciájába tartozik.

Hasonló névhasználati stratégia érvényesülhet a szereplők szólamában is, amikor például az ismeretlen elkövetőt különböző ragadványnevekkel látják el. Thomas Harris (1990) A vörös sárkány című pszichothrillerének kegyetlen sorozatgyilkosát a sajtó – morbid iróniával élve – *Fogtündér*-nek nevezi el, aminek következtében az ügyön dolgozó rendőrök is így kezdik emlegetni őt, míg ki nem derül a valódi neve *(Francis Dolarhyde).* Nem egyedi esetről van szó: az ebben az alműfajban fogant alkotásokban gyakori ez az eljárás. Mint ahogy az is, hogy az ismeretlen sorozatgyilkost valamilyen *rém*-ként, *szörny*-ként, *fantom*-ként, *ragadozó*-ként vagy – az elkövetés módja függvényében – *fojtogató*-ként, *mészáros*-ként emlegetik, s ez a kényszer szülte ragadványneve az elfogása, tehát a nevének nyilvánosságra kerülése után is megmarad. Így van ez a valós sorozatgyilkosságok ügyét feldolgozó bűnügyi történetek *(true crime stories)* vagy filmek esetében is (pl. a *martfűi rém,* a *bostoni fojtogató,* az *országúti fantom*).

A narrátorhoz hasonlóan az elkövető (gyilkos, tolvaj, csaló stb.) maga is élhet (és gyakran bizony él is) a rejtőzködés és az álcázás manipulatív eszközeivel, ami érinti a névhasználatot is. Használhatja a saját nevének kissé módosított vagy rövidített formáját, kitalálhat álnevet, de bemutatkozhat valaki más, élő személynek a neve alatt is. Minden ilyen névmanipuláció célja a félrevezetés és a figyelemelterelés, amelyek a titok narratív kifejtésén

alapuló bűnügyi regények fontos hatásképző elemei (vö. BENYOVSZKY 2019, HORVÁTH M. 2024). Érdemes itt felhívni a figyelmet az elbeszélő és a gonosztevő viselkedése közötti párhuzamra: az előbbi sok esetben az utóbbi cinkosává kénytelen válni, amennyiben a szerzői vagy a műfaji szándék az inkognitó megőrzését kívánja meg. Különösen így van ez az álnevek és álöltözetek sűrű váltogatásával kitűnő szélhámosok, tolvajok vagy szuperbűnözők tetteit megörökítő bűnügyi kalandregényekben. TOMÁŠ HORVÁTH (2011: 369–370) arra mutat rá például, milyen ellentmondásokba bonyolódik a Fantômas-történetek francia szerzőpárosa (Pierre Souvestre és Marcel Allain) annak érdekében, hogy – amíg csak lehet – megőrizze az alakváltó főszereplő titokzatosságát. Hogy annak manipulatív mesterkedéseire nehogy idejekorán fény derüljön, a narrátor eljátssza, hogy nem ismeri a tettes valódi identitását: nem *Fantômas*-ként nevezi meg, hanem vagy köznévvel, vagy annak a nevén, akinek – magát tökéletesen maszkírozva – éppen a szerepét alakítja.

A tettes részéről megnyilvánuló rejtőzködő névadás egyik jellegzetes példája a névtelen levelek írása, ami általában fenyegetés, zsarolás, provokáció vagy rágalmazás szándékával történik (pl. Agatha Christie: Az ABC gyilkosságok, Nem zörög a haraszt; Ed McBain: Ki öli meg a Ladyt?; P. D. James: Szörnyűségek szép szigete). A névtelenség az aláírás hiánya mellett jelentheti az aláírás olvashatatlanságát, monogram vagy egy olyan, általános jelentéstartalmú, éppen ezért semmitmondó köznév alkalmazását, amely a címzetthez fűződő viszonyra utal (őszinte híve, egy ismeretlen rajongója, egy jóakarója, egy tanú, a bírája, a hóhérja stb.), de játékos vagy gúnyos szándékot tükröző fantázianév használatában is testet ölthet (*Hóember* – Jo Nesbø: Hóember).

„A közeljövőben, néhány napon belül, egészen biztosan elkövetnek egy gyilkosságot. Talán egy általam ismert személy lesz a tettes, talán jómagam" (Simenon 1975: 299). Többek közt ez áll abban az *Őszinte híve* aláírással ellátott levélben, amelyet Maigret felügyelő kap kézhez egy alkalommal a munkahelyén (Maigret habozik). A szöveg annyiban rendhagyó a hasonló jellegű névtelen üzenetek közt, hogy lebegteti az ismeretlen feladóhoz rendelhető szerepköröket: nem tudni, hogy az illetőre segítő tanúként vagy tettére készülődő gyilkosként kell-e gondolnunk. Ezért aztán egy ideig az is bizonytalan lesz, hogy az aláírás szó szerint vagy ironikusan veendő-e.

A játékos, rébuszszerű névadásra jó példa a Tíz kicsi néger,[1] melyben a későbbi áldozatokat egy szigetre csábító meghívó levelek aláírója a *U. N. Owen* nevet használja (Christie 1939), amelyet a magyar fordító, Szíjgyártó László a *V. A. Lacky* formában adott vissza (Christie 1968). Egy valódi személynévnek álcázott beszélő névvel van dolgunk, amely mindkét nyelven annak az aláíró személynek az ismeretlenségét jelzi *(Unknown* ['ismeretlen']; *Valaki),* aki a háttérből irányítja a tragikus halálesetek sorozatát hozó eseményeket. Peter Swansonnak Agatha Christie e méltán népszerű klasszikusára rájátszó regényében (Kilenc levél, 2022) csak egy névlista szerepel, aláírás és mindenfajta magyarázat nélkül, ami csakhamar halállistává alakul át: a rajta szereplő személyek gyanús körülmények

[1] Az 1939-ben Londonban megjelent Ten Little Niggers amerikai kiadása And Then There Were None címmel került forgalomba 1940-ben, s ezt követően mindkét címváltozat használatos volt. A rasszista felhangokat hordozó kifejezések visszamenőleges korrekciójában érdekelt kritikus hadjáratok következményeként a Ten Little Niggers mára indexre került. Ehhez igazodva 2020-tól az 1968-as magyar fordítás is megváltozott címmel (Mert többen nincsenek) jelenik meg.

között, változatos halálnemekkel kezdenek eltünedezni az élők sorából gyors egymásutánban. Mi köti össze a nevek egymásról mit sem tudó viselőit? Ez az a kérdés, amelyre a listán ugyancsak szereplő FBI-ügynöknek, valamint a nyomozásban részt vevő többi rendőrnek mielőbb meg kell találnia a választ. Azaz: az esetlegesnek tűnő névsort értelmes, motivált jelsorrá kell lefordítani. Ebben az esetben tehát nem a névviselők kiléte, hanem a nevek által kijelölt kapcsolati háló megfejtése képezi a bűnügyi rejtély magját**.**

3.1. Nyomolvasás és névfejtés: exkurzus. A következőkben Csabai László (2010) A csontgyűjtő című novellájának rövid, névközpontú elemzésére kerítek sort a szemléltetés szándékával. A szöveg ugyanis véleményem szerint segíthet jobban megérteni a fent csak általános szinten említett rejtőzködő névhasználat és az elhallgatáson alapuló narratív ütemezés összefüggéseit, valamint a név és identitás, illetve a név és szerepkör összekapcsolásában rejlő érzelmi hatáslehetőségek (feszültségteremtés és -oldás, meglepetés, csodálkozás) működésmódját is.

Az említett novellában ismeretlen erőszaktevő után nyomoznak a rendőrök. Egy névtelen tanú elszólása az egyedüli fogódzójuk az ügyben. Az illegális csontgyűjtésen rajtakapott férfi az őt számon kérő és leteremtő hivatalnoknak azzal vág vissza, hogy egy súlyosabb bűncselekmény tettesére utal: „Szóval, okoskodik, elfogy a türelmem, legazemberezem, mire nekem áll, hogy miért nem inkább az *igazi* gazemberekkel foglalkozok, mert a múlt héten is fényes nappal pocsékoltak meg egy lányt, ott az asztalon” (Csabai 2010: 207, kiemelés az idézett forrásban). Az elkövető nevét is elárulja *(Sánta Kristóf),* majd gyorsan odébbáll. Mivel semmilyen sértett részéről nem érkezett feljelentés, az áldozat kiléte sem ismert. Az a némiképp szokatlan helyzet áll tehát elő, hogy a tanú, az áldozat és az elkövető neve is ismeretlen a nyomozók és az azonos tudásszinten elhelyezkedő olvasó előtt is. Pontosabban: az elkövetőé ismertnek tűnik, de csak addig, amíg utána nem néznek a névnek. Mind a név természete, mind a névviselő ki- és holléte ugyanis számos kérdést vet fel. Ebből adódóan aztán a nyomozás valóságos névfejtéssé, névtani szempontból is releváns elemzéssé növi ki magát, melynek egyes lépései a feszültség adagolásának műfajtipikus stratégiáit követik. A sikeres leleplezés pedig annak lesz köszönhető, mint majd látni fogjuk, hogy Schiffer Árpád, azaz Szindbád, a detektív[2] kellő nyelvi és kulturális érzékenységgel „olvassa” a neveket.

Az első eldöntendő kérdés, hogy a megadott név valós személynév vagy ragadványnév-e: „Ezt úgy értsem: *a* sánta Kristóf, vagy Sánta Kristóf” (Csabai 2010: 206, kiemelés az idézett forrásban) – kérdezi a bejelentőtől a detektív. A hivatalnok nem tud rá felelni, és nem is ismeri fel ennek a jelentőségét. A rendőrök a hivatalos névjegyzékekben nem bukkannak a nyomára ilyen nevű férfinak: „A bűnügyi nyilvántartásban nincs Kristóf se kereszt-, se vezetéknévvel. A városháza lajstromában Sánta Kristóf nincs, de van egy Kristóf András nevezetű kisbirtokos […] ki lehetne menni, megnézni, nem sánta-e, vagy megkérdezni a szomszédoktól, nincs-e ilyen ragadványneve” (Csabai 2010: 208). Mivel a kora kizárja a férfit a gyanúsítottak köréből (84 éves), a keresztnév nyomvonalán indulnak tovább. Szerencséjük, hogy a *Kristóf* ritka névnek számít a környéken. A szóba jöhető hat férfi közül azonban – különböző okokból kifolyólag – egyik sem lehet a tettes.

[2] A detektív nevének magyarázatával az 5. alfejezetben foglalkozom.

Egyre valószínűbb tehát, hogy a rendőröknek a ragadványnévre kell összpontosítaniuk, s olyan valakit kell keresniük, aki csontgyűjtéssel foglalkozik, és feltételezhetően valamelyest sántít.

A szakmabeliek közötti kérdezősködés azonban kezdetben nem jár eredménnyel. A helyzetet az is nehezíti, hogy az enyvfőzőknek beszállító csontgyűjtők közül „sokat csak valami gúnynéven szólítanak, ≫Pengés≪, ≫Kislakatos≪, ≫Kupec≪ (Csabai 2010: 212). De egyikük sem sántít, s a járása sem rendellenes. Amikor azonban a rendőrök némi pénzjutalommal kecsegtetik a dögcsontokkal házaló férfiakat, akad közöttük egy, aki mintha használható információval tudna szolgálni: „A Hajtás utcai enyvfőző, az… az egy kicsit, mintha egy kicsit" (Csabai 2010: 214). Miután azonban a többiek lehurrogják, határozottan állítva, hogy az illetőnek nincs hiba a járásával, visszakozik: „Igen, rosszul emlékszem… csak mintha, de nem…" (Csabai 2010: 215). Nem nagy reményekkel, de azért a nyomozók ellátogatnak az említett férfihoz is.

Az első benyomásuk ugyanolyan bizonytalan. „Mintha a balját egy kicsit húzná. Egy egészen kicsit. Nézd most, hogy fordul… Hm, mégsem" – mondja Szindbád a kollégájának, Csonka hadnagynak (Csabai 2010: 217). A férfit *Horgos György*-nek hívják. A neve tehát egyáltalán nem utal a nemi erőszakkal gyanúsítottéra. A neki dolgozó gyűjtők átvételi naplójának ellenőrzése sem hoz eredményt: „Sem Sánta, sem Kristóf nevezetű nincs benne, bár sok rubrikában csak három keresztet talál" (Csabai 2010: 219). A nevek hiánya mellett tehát a névtelenség jeleivel is szembesülniük kell a nyomozóknak. Ezután egy valamivel oldottabb beszélgetés veszi kezdetét, amelyben szóba kerül a vállalkozó származása, nemzetisége és vallása is. Kiderül róla, hogy az egyik ágon magyarországi és vajdasági szerb, a másik ágon pedig német felmenőkkel rendelkezik. Nagyanyjának „Lilienberg a lánykori neve, és egy harmadunokatestvére vette feleségül, így ment ez a szepességi szászoknál, a cipszereknél, nem szívesen keveredtek" (Csabai 2010: 219). Ő maga, az enyvfőző pedig „evangélikus tirpák lányt" vett feleségül (Csabai 2010: 221).

A két nyomozó elköszön a férfitól, s már útban vannak a kapitányság felé, amikor gyanú ébred Szindbádban, s visszafordulási parancsot ad a sofőrnek. Sem a kollégái, sem az olvasó nem érti, mi indokolja ezt. A távozással korábban már nyugvópontra juttatott feszültség ezzel újfent fokozódni kezd. Csak sejtjük, hogy ez a váratlan visszafordulás a megvilágosodást hozó „fordulat" közeledtét jelzi, amely egyelőre csak a detektív elméjében érlelődik. A megérkezést követően Szindbád, származástan iránti érdeklődést színlelve, gyors egymásutánban további kérdéseket tesz fel a férfinak. A hallott családtörténeti összefüggések fényében furcsának találja a nevét. Szöget üt a fejébe, miért nincs német neve, hogyha „mindkét felvidéki nagyszülője cipszer volt" (Csabai 2010: 221). Azért, feleli, mert „ők az anyai nagyszüleim voltak, a szerbek meg az apai" (Csabai 2010: 222). Akkor viszont miért nem visel szerb nevet? „Tizennégy éve, mikor megnősültem, magyarosítottam a nevem. Opportunizmus, nem tagadom, Trianon után nem volt ajánlatos szerb névvel vállalkozásba fogni, a hivatalok… Meg udvariasság az apósom felé, az tirpák minden ágról, de a »…hiszek Magyarország feltámadásában…« nélkül le nem feküdne…" (Csabai 2010: 224). Ebből derül ki, hogy a magyarosan hangzó *Horgos György* nem az eredeti neve. Szindbád ezt firtató kérdésére adott válasza pedig a beismerő vallomással egyenértékű: „*Gyorgye Hrisztov*-nak anyakönyveztek" (Csabai 2010: 224, kiemelés: B. K.). Megvan tehát az egyezés a keresett *Kristóf* és az itt családnévként szereplő *Hrisztov*

között, a kijelentés pedig egyúttal a név és a szerepkör (tettes) összekapcsolását is végrehajtja. Már csak a ragadványnév érvényességéről kell megbizonyosodniuk. Ebben pedig a rendőrök felébredt gyanújáról mit sem sejtő férfi maga siet a segítségükre, amikor Szindbád beugrató kérdésére („És hívja még így valaki?") ezt válaszolja: „Egy-két érkerti legfeljebb. Nem szeretem a régi nevem. Gyermekkoromban leestem a padlásról, és úgy eltörtem a bal lábam, hogy évekig sántítottam. Egy kicsit még most is. Irigyek voltak ránk a Kántor utcán, mert nekünk nem csak puliszka jutott vacsorára. Hát bosszúból csúfoltak a kölykök. »A *sánta Hrisztov*« – ordították" (Csabai 2010: 224–225, kiemelés: B. K.). Pár pillanat múlva már kattan is a férfi kezén a bilincs.

Kicsoda sánta/Sánta Kristóf? Csabai novellájában a bűnügyi rejtély sikeres megoldásának a zálogát ennek a kérdésnek a megválaszolása képezi. A nyomozás tehát tulajdonképpen a névadás indítékának a tisztázására irányul. Ahogyan láthattuk, az derül ki, hogy külső tulajdonságra utaló beszélő ragadványnévről van szó, s a névadás motivációja a névviselő testi fogyatékosságára (sántaságára) vezethető vissza. Ezt ő maga tárja fel, de – a meglepő zárófordulat műfaji követelményének eleget téve – csak a történet befejező szakaszában.[3]

A nyomozók munkáját, azaz hatékony névfejtését nehezítő másik körülmény a gyanúsított vegyes nemzetiségű családi hátteréből ered. Szindbádban a származás és a hivatalos személynév közötti disszonancia kelt gyanút, s ez a névtani mozzanat később döntő jelentőségű nyomravezető jelnek bizonyul. Ahogy a kihallgatott férfi maga is megjegyzi, „az én családomban csak úgy hemzsegnek a nációk" (Csabai 2010: 223). A szerb, a német és a magyar nevek váltakozása és keveredése a kedélyesen előadott családtörténeti elbeszélésben nem engedi rögtön meglátni a nemzetiségét, amelyet a névmagyarosítás csak még inkább elfed. A *Hrisztov* helyett felvett *Horgos* viszont nemcsak az illető szerb származását rejti el, félrevezető etnikai konnotációt keltve, hanem a valódi nevéhez kötődő ragadványnév kulcsjelentőségű elemét is *(Kristóf).* Fontos hangsúlyozni, hogy a tettest ebben az esetben nem a nyomozók félrevezetésének szándéka vezeti, amikor elhallgatja a valódi nevét és a gyerekkori ragadványnevét, hanem egyszerűen csak nem tartja feltétlenül szükségesnek, hogy önként beszámoljon róla. És mivel nem tudja, hogy ezek a névtani információk rá nézve terhelők lehetnek, őszintén, minden tartózkodás és kitérés nélkül felel.

Végezetül hozzá kell tenni, hogy nem a *sánta Kristóf* az egyedüli ragadványnév a szövegben, amely a tettesre használatos. A nyomozás kezdetén Szindbád *csontgyűjtő*ként hivatkozik rá (Csabai 2010: 210), ez ugyanis az egyetlen konkrétum, amelyet – a feltételezett nevén kívül – tudnak róla. Ez is jó példája az elkövető ismeretlenségéből eredő, kényszer szülte ragadványneveknek, amelyeket a rendőrök maguk között használnak. A krimi történetében valamelyest tájékozott olvasók számára azonban ez a címadó antonomázia a történetvilág tér- és időbeli határain túlmutató allúziót rejt magában; mindjárt kettőt is. Egyfelől Jeffery Deaver azonos című sorozatnyitó regényére utal (The Bone Collector, 1997), másfelől a belőle készült, Phillip Noyce rendezte filmre (The Bone

[3] Ez egyébként épp ellentétes a népmesékben megfigyelhető gyakorlattal, ahol a ragadványnévvel ellátott szereplők bemutatását sokszor már a történet elején felvilágosító jellegű névadási magyarázatok kísérik (BAUKO 2005: 103).

Collector, 1997), melyet magyarul A csontember címmel forgalmaztak. A regényben és a filmben is egy pszichopata sorozatgyilkost jelöl a név, ezért az azonos magyar cím (mely egyúttal intertextuális név is) egy hasonló műfaji profilú pszichothriller irányába kelt elvárásokat. Ezek az elvárások nem teljesülnek ugyan, viszont a bevezető keret mitológiai utalásain keresztül[4] a regény-, illetve filmbeli gyilkosságok kegyetlenségét, a befejező mondatok térbeli és történelmi referenciái nyomán[5] pedig bizonyos helyszínek nyomasztó atmoszféráját mégiscsak sikerül emlékezetünkbe idéznie Csabai Lászlónak.

3.2. Alakmások és álnevek. A rejtőzködő névhasználat megnyilvánulása az is, amikor a krimiszerző bújtatottan, de azért mégis felismerhetően egy szereplői alakmáson keresztül „írja bele magát" a történetbe. Az illető neve ilyenkor ugyan eltérő, mutathat azonban némi hasonlóságot a szerző nevével (anagramma, alliteráció, hasonló hangzás). A párhuzam beazonosítását segíthetik továbbá a névbe rejtett utalások vagy a szereplő bizonyos attribútumai is. Ennek egyik közismert példája az *Ariadne Oliver;* viselője, a sikeres krimiírónő figurája Agatha Christie két novellájában és hét regényében bukkan fel az aktuális detektívek, Parker Pyne és Hercule Poirot oldalán. A mitológiai eredetű keresztnév a rejtélyek kibogozására és a kiútkeresésre egyaránt utal, amennyiben a bűntények sikeres megoldását metaforikusan a labirintusból való kijutásnak feleltetjük meg.

Végezetül szót kell ejtenünk a rejtőzködő szerzői névhasználat másik, a fikción kívüli világban kifejezésre jutó formájáról, az álnévhasználatról is. Ez nem mondható kimondottan csak a krimikre jellemző gyakorlatnak, a zsánerirodalom más tartományaiban ugyanúgy találkozhatni vele. Annyiban mégis sajátos, hogy ebben az esetben a rejtőzködésen és szerepjátékon alapuló írói álnév olyan szövegekhez kötődik, amelyek – mint ahogy láthattuk – a narratív kommunikáció különböző szólamaiban és szintjein maguk is ezt művelik. Egy sci-fi, fantasy, horror vagy szerelmes regény esetében ez nem feltétlenül van így. A műfaj számos fogásával is számot vető, azokra esszéisztikus kitérők keretében reflektáló bűnügyi regényében Dan McDorman (2024: 227) szükségszerű kapcsolatot lát krimipoétika és írói álnévhasználat között: „Nem lehet véletlen, hogy a krimiben, amely

[4] „Az egyik képen a csimbókos hajú, hosszú karmú ördög vihogott a mennyek országa felé hiába igyekvőkön, a másikon Málik, az alvilág őrangyala táplálta az elkárhozásra ítéltek csontjaival a pokol tüzét. […] Falak, tető nélkül. Lakmározó madarak által fényesre harapdált csontok. Áldozati asztal, mögötte három szék. Vér, száradó koponyák és *szarvak*" (Csabai 2010: 205, a kiemelés az idézett forrásban).

[5] A novella végén a rendőrautó egy, a vasúti sínek alatt futó alagúton hajt át, amely még az első világháború alatt épült. Akkor a titkos kapcsolattartást szolgálta, később viszont „csavargók vették birtokba" (Csabai 2010: 227). Éppen ezért a Szinbád által is érzékelt moccanásokról „nem lehet tudni, állattól vagy embertől származnak-e. A detektív bőven el tudja képzelni, hogy egy roppanás egy gerincvelő eltörését jelzi. És a sötétség nem akar véget érni." (Csabai 2010: 228.) Sajátos megvilágításba kerülnek az idézett mondatok, ha tudatosítjuk, hogy Jeffery Deaver történetének főszereplője, a zseniális kriminológus, Lincoln Rhyme egy metróalagútban, szolgálatteljesítés közben szenved balesetet: rázuhan egy cső, a gerince súlyosan roncsolódik, emiatt szinte teljesen lebénul. Az ismeretlen „csontgyűjtő" sorozatgyilkos pedig, aki után az említett regényben a nyomozás folyik, föld alatti helyeken vagy régi, elhagyatott, általában a századelőn emelt épületek sötét helyiségeiben tartja fogva áldozatait, mielőtt kegyetlen módszerekkel végez velük.

az igazság álcázásával és leplezésével foglalkozik, minden más műfajnál gyakoribb, hogy a szerző álnevet használ. Ez a hagyomány abban a korban kezdődött, amikor Londonban konflissal jártak, gázlámpával világítottak, és hát a mai napig is dívik. S. S. Van Dine valójában Willard Huntington Wright volt. Edgar Box pedig Gore Vidal. Nicholas Blake civilben Cecil Day-Lewis. Ellery Queen tulajdonképpen két író volt. Jane Harvard négy." A folytatódó példatár felvillantja az álnévhasználat lehetséges okait, és a névcsere krimis metaforikáját is: „Némelyik álnév a félelmetes termékenységet álcázta (Cecil John Charles Street 144 regényt adott ki Miles Burton néven, és még 69-et John Rhode-ként). Máskor szakmai kötelezettség írta elő. De azt sem lehet elhallgatni, hogy sok író pusztán azért használt álnevet, mert így rándult ki a magas irodalomból a mély irodalomba. »John Banville, te ribanc« mondta magának a nevezett szerző, amikor elkezdett krimiket kiadni a Benjamin Black név alatt. (Később megölte Blacket, és elkezdett krimiket írni Banville név alatt.)" (MCDORMAN 2024: 227–228.)

A magyar krimiszerzők álnévhasználati szokásait is figyelembe véve még hozzátehetjük azt is, hogy az idegennek ható név kiválasztása bizonyos műfaji preferenciák kiemelésére vagy külföldi irodalmi hagyományoknak a követésére is engedhet következtetni (erről bővebben l. BENYOVSZKY 2021: 50–53). Az Albatrosz-sorozatban álnéven publikáló magyar szerzők művei kapcsán jegyzi meg KÁLAI SÁNDOR (2020: 40), hogy „az álnevek angolos vagy franciás hangzása utalhat bizonyos modellek hatására", azaz a brit vagy a francia krimik jellegzetes történetvilágainak és karaktereinek megidézésére.

Az álnévhasználat a játékos írói önreprezentáció lehetőségét is magában rejti. A szerzői név és a főszereplő nevének azonossága például a finom misztifikáció eszközeként használatos. *Ellery Queen*, *Joe Alex*, *Leslie L. Lawrence* – mindhárom írói álnév, mely csak közvetetten utal a valós névviselőre, tehát az empirikus szerzőre (Frederic Dannay – Manfred Bennington Lee, Maciej Słomczyński, Lőrincz L. László), elsődlegesen ugyanis azt a szerepet vagy szereplőt azonosítja, aki fiktív szerzői funkció hordozójaként saját esettörténeteit örökíti meg regények formájában. Alessandro Gatti népszerű ifjúsági krimisorozatának (Sherlock, Lupin és én) *Irene Adler* a szerzője,[6] őt jelöli a sorozatcímben szereplő névmás. A valódi szerző neve sem az eredeti olasz kiadások, sem az azt követő-másoló magyar fordítások borítóján nem olvasható, a tirázsban van „elrejtve" apró betűkkel.

4. Hírnév és mintakövetés. A bűnügyi történetek népszerűségének egyik kulcsát mindig is a különleges képességgel bíró nyomozó alakja jelentette, akinek hírnevét a sikeresen megoldott esetek száma és azok nehézségi foka biztosította. A kivételes teljesítmény kivételes karaktert feltételez, amit gyakran a névhasználat is megerősít. A krimik sorozathősei nemegyszer ritka vagy a maguk környezetében idegennek számító keresztnévvel rendelkeznek *(**Sherlock** Holmes, **Hercule** Poirot, **Gideon** Fell, **Nero** Wolfe, **Endeavour** Morse, **Cormoran** Strike, **Laszlo** Kreizler, Victoria **Iphigenia** Warshawski),* amely a művek történetvilágában – de akár a kritikai diskurzusban is – olykor családnév-helyettesítő jelölővé válik. A hírnév tehát kedvez a familiáris, bizalmas névhasználat elterjedésének. Jól tükrözi ezt a BBC 2010–2019 között készült bűnügyi tévéfilmsorozatának címe: *Sherlock.*

[6] Arthur Conan Doyle Botrány Csehországban című novellájának egyik kulcsszereplője, aki annak köszönheti hírnevét, hogy a női nem képviselői közül egyedül neki sikerült Sherlock Holmesban valódi érdeklődést keltenie és elismerését kivívnia.

Az exkluzivitás mint stíluselem ugyanúgy visszaköszön a családnevekben is. Két kirívó példával kezdve: Michael Connelly a középkor híres holland festőjéről, Hyeronimus Boschról nevezte el detektívjét *(Harry Bosch),* Arthur William Upfield Ausztráliában játszódó regényeinek visszatérő felügyelőjét *Napoleon Bonaparté*-nak hívják (de barátai és ismerősei csak *Bony*-nak becézik). Michel Dibdin római rendőrfelügyelőjének *(Aurelio Zen)* keresztneve történelmi konnotációkat hív elő (Marcus Aurelius), a családneve inkább (vallás)filozófiait. A kettőt összekötő jelentéselem a meditáció, az elmélkedésre való hajlam (l. Marcus Aurelius Elmélkedések című művét, illetve a zen buddhizmus meditációs gyakorlatait), amely a nyomozói munkának is az egyik fontos velejárója.

Nem ritka továbbá az sem, hogy a szerzők a rejtvényfejtésre utaló beszélő családnevekkel látják el nyomozójukat (John *Rebus*, Endeavour *Morse*, *Gordianus*), mint ahogy az ugyanilyen jelentéstartalmú ragadványnevekre is van példa: Fülöp János Gordiusz mester nyomoz című regényének főszereplőjét valójában Nagy Sándornak hívják, rendőr őrnagy és kriminológiai szakember, akinek a segítségét a nehéz vagy megfeneklett ügyek megoldásához veszik igénybe. Erre utal a *Gordiusz mester* megszólítás – meg persze a nyomozó polgári neve és a gordiuszi csomó elvágásának vagy kioldásának legendájában kulcsszerepet játszó uralkodó neve (III. Alexandrosz alias Nagy Sándor) közti véletlen (?) egyezés is.

A név önmagában persze még nem elég ahhoz, hogy emlékezetessé váljék a figura, de erősítheti a bevésést, azt, hogy kitűnjék a megannyi hozzá hasonló nyomozó közül. A néven kívül ehhez elsősorban külső és belső tulajdonságai, öltözködése, megrögzött szokásai, vesszőparipái, visszatérő szófordulatai és persze nyomozási módszerei járulnak hozzá a leginkább; ezeket a híres detektívek diagnosztikai tulajdonságaiként tarthatjuk számon (ECO 2009: 88). A krimiolvasók erre vonatkozó tudását teszi próbára az az Ellery Queen (1940) által szerkesztett antológia (Challenge to the Reader), amelynek 25 anonim novellája szándékosan hamis név alatt szerepeltet híres nyomozókat, s a befogadóknak a jellegzetes viselkedésük és módszereik alapján kell felismerniük őket. A találós játékot viszont – sajnos – nagyban megkönnyíti az, hogy a belső címlapot megelőző oldalon a szóba jöhető detektívek és alkotóik döntő többségét tartalmazó névlista található (csak négy név hiányzik róla). Az olvasó tehát nem „vakon" találgat, hanem a kínálatból válogatva próbálhat rájönni az átnevezett detektívek kilétére.

A detektívek széles körű népszerűségének az is az egyik bizonyítéka, ha a nevük idővel fogalommá válik: már nemcsak a viselőjüket jelöli, hanem az általa reprezentált szerep- vagy munkakört. Ebben az esetben a név szimbolikus funkciója erősödik fel (DVOŘÁKOVÁ 2017: 173), ami a puszta identifikáción túlmutató, a névviselőhöz kötődő konvencionális jelentésképzetek megszilárdulásában jut érvényre. Ilyen értelemben lett a *Sherlock* vagy a *Holmes,* illetve a *Poirot* vagy a *Miss Marple* a detektív, vagy konkrétabban a (rendőrséget lepipáló) sikeres férfi vagy női magándetektív szinonimája. Valakit *Holmes*-nak vagy *Marple*-nak nevezni lehet a szakmai teljesítmény elismerésének a jele, de ugyanúgy történhet a finom csipkelődés vagy a kigúnyolás szándékával is. A nagy detektívek nevének ilyen, irodalmi ragadványnévként való használata nemcsak a hétköznapi nyelvhasználatot jellemzi, hanem a bűnügyi regényeket is. A krimi ugyanis önmagára, történeti előzményeire erőteljesen reflektáló műfaj: a szövegek – utalások és idézetek formájában – folyamatosan ébren tartják a hagyományokat, s ennek részeként a nagy detektívek emlékezetét is. Ők pedig tudnak egymásról, gyakran hagyja el a szájukat elismerő vagy becsmérlő kijelentés valamely valós vagy fiktív kolléga jellemére és módszerére

vonatkozóan, s ugyanezt tapasztaljuk más szereplők vagy narrátorok részéről is. A jelenséget a *Miss Marple* név példáján keresztül szemléltetem.

Horváth Judit (1988) Pince című bűnügyi regényének főszereplője, a mindenki által csak *Ritá*-nak hívott nyugdíjas özvegyasszony egy vidéki magyar kisvárosban történt gyanús halálesetek ügyét igyekszik megfejteni. Annyiban nem teljesen amatőr módon, hogy korábban majd huszonöt évig a bíróságon dolgozott gépírónőként, tehát – még ha csak közvetett módon is, de – kapcsolatba került a bűnüldözés és a büntetés-végrehajtás világával. Életkora, módszere és lakhelye viszont egyaránt hozzájárul ahhoz, hogy kollégái a háta mögött *Miss Marple*-nak kezdik hívni. „Rita cseppet sem haragudott ezért, hiszen igazuk volt. Agatha Christie vattahajú vénkisasszonya nagyjából ugyanazt tette, amit ő; emberi fizikumokból próbált a lelki tulajdonságokra következtetni, mert felismerte, hogy azonos típushoz tartozó embereknek gyakran megdöbbentően hasonlóak a hajlamai, erényei, bűnei." (Horváth J. 1988: 26.) Minél jobban belelendül a csöppet sem veszélytelen nyomozásba, annál inkább azonosul ezzel a szereppel, nemegyszer magát is *Miss Marple*-ként szólítva meg: „no látod, hányszor panaszkodtál, hogy veled semmi sem történik. Tessék, most itt van a krimi, élvezd, nyomozd ki, *Miss Marple!*" (Horváth J. 1988: 74, kiemelés: B. K.)

Carmen Posadas Meghívás gyilkosságra című regényének kiindulóhelyzete meglehetősen szokatlan: Olivia Uriarte, a nemrég elvált és vagyonát is elvesztő hírhedt szépség egy luxusjachtra invitálja barátait, ismerőseit, azzal az olvasó előtt nem titkolt szándékkal, hogy valakit közülük gyilkosságra provokáljon: „Vajon melyikük gyűlöl a legjobban? Melyik teszi meg nekem azt a hatalmas szívességet, hogy átsegít a másvilágra?" (Posadas 2014: 105.) E precízen megtervezett rituális öngyilkosság motivációjára csak később derül fény, köszönhetően a vendéglátó húga, Ágata nyomozásának, aki szintén a meghívottak között van. Nővére ugyanis ezt a szerepet szánta neki. Ágata irodalom- és nyelvtanár, de miután nővérét valóban meggyilkolják, kénytelen detektívvé válni. Ebben az új szerepkörben a követendő mintát leginkább Miss Marple jelenti a számára: „nem volt más hátra, mint hogy én magam játsszam el a bámulatos *Miss Marple*-t. Kicsit fiatalabb vagyok ugyan, és jóval kevésbé kövér, remélem (legalábbis amikor Margaret Rutherford játszotta), de kész arra, hogy mindenben kövessem módszerét […] Amikor a druszám megalkotta ezt a szereplőt, kétségkívül az egyik legrégebb óta ismert, s egyszersmind leghatásosabb női fegyverrel ruházta fel: hogy eljátssza a kerge tyúkot, aki örökösen láb alatt van, *fluster around,* ahogy az angolok mondják" (Posadas 2014: 186–187, az első kiemelés: B. K.). A szereppel való azonosulás intenzitását mutatja, hogy – akárcsak a magyar krimi amatőr nyomozója – *Marple*-ként hivatkozik magára. „De kit zavarhat, ha *Marple kisasszony* egy kis kényszervakációra megy?" (Posadas 2014: 325, kiemelés: B. K.) Még akkor is, ha viselkedése olykor nem illik az éles eszű angol vénkisasszony karakteréhez: „Ez azért történt veled, te lüke, több, mint lüke, te hülye tyúk, mert felrúgtad a forgatókönyvet. Ki látott még olyat, hogy *Marple kisasszony* ágyba bújjon az egyik gyanúsítottjával?" (Posadas 2014: 310, kiemelés: B. K.)

Az ismert detektívnevek körforgása integráns részét képezi az egymásra felelő vagy egymással feleselő történetek intertextuális párbeszédének, s mint ilyen, nem elhanyagolható szerepet játszik a még nem (eléggé) ismert nyomozó „bevezetésében", majd későbbi népszerűsítésében is. Ez pedig – távlatilag – akár a hazai vagy a nemzetközi kanonizációt elősegítő nevesítési stratégiaként működhet. Nem véletlenül szerepeltetik a kiadók az ilyen típusú műfaji ragadványneveket a könyvek borítóin vagy a fülszövegben, ugyanis fontos

marketingfunkciót töltenek be: figyelemfelhívó szignálként működnek, a könyv eladási esélyeit növelendő a régihez kapcsolják (vissza) az újat, az ismerthez az ismeretlent. Az idézett Posadas-regény magyar kiadásának hátsó borítóján is azt olvassuk, hogy „Ágata, a húga felcsap Miss Marple-nak, hogy kiderítse, kinek a lelkén szárad Olivia halála". Alexander McCall Smith Botswanában játszódó regénysorozatának első darabja 2003-ban jelent meg először magyarul. A borító alsó sávjában „az afrikai *Miss Marple* elbűvölő története" felirat szerepel. A cseh Josef Bernard Prokop 2015-ben léptette színre műkedvelő amatőr női detektívhősét, Anna Grimmová bárónőt (Pani Grimmová se představuje aneb případ zapomenuté vraždy – Grimm kisasszony bemutatkozik, avagy az elfelejtett gyilkosság esete). A hátsó borítón a következő jellemzés olvasható róla: „roppant kíváncsi hölgy, a legendás *Miss Marple*-hez foghatóan kíváncsi, eleganciája és bája pedig *Hercule Poirot*-hoz teszi hasonlatossá" (Prokop 2015, kiemelés: B. K.).

A híres detektívek egymásra történő kölcsönös hivatkozásának van még egy fontos funkciója a krimikben. A másik neves kolléga emlegetése nemegyszer a beszélő történetvilágának „valódiságát" hivatott hangsúlyozni, mivel a megidézett ilyenkor fiktív szereplőként tételeződik – akár úgy is, hogy épp olvasnak róla. Hány és hány olyan krimivel találkozhatni, melynek szereplői krimit olvasnak! A megidéző ugyanis arra használja a népszerű detektív nevét, hogy saját tevékenységét elhatárolja a nyomozói munka puszta irodalmi reprezentációjától, amelyről egyébként sokszor nincs nagy véleménnyel. Mivel azonban ő ezt – befogadói szempontból nézve – ugyanúgy regényszereplőként teszi, a név metafikciós szerepet kap: a valóságillúzió felkeltése helyett a kitaláltság, az elhatárolódás helyett pedig az egymásra reflektáló fikciós világok műfaji szignálja lesz. Baráth Katalin A borostyán hárfa című regényében egy olyan jelenetnek vagyunk a tanúi, amelyben az írónő visszatérő amatőr nyomozója, Dávid Veronika egy Holmes-történet (A feltámadt detektív) olvasása közben, azt megszakítva próbálja a gyakorlatba is átültetni a híres Baker Street-i kolléga módszerét. Vonaton utazik éppen, s a fülkéjébe letelepedő idegen férfi kilétét igyekszik megfejteni kizárólag a külseje, a bőröndje és a viselkedése alapján. Dedukciója eredményét az érintettel is megosztja, akinek harsány kacagása elárulja, hogy csúfosan melléfogott. Miután bemutatkozott, a férfi ekképpen összegezi az eset tanulságait: „Holmus csak egy van. Mi, közönséges halandók, közönséges agyvelőnkkel csupáncsak Vadszán doktorok lehetünk" (Baráth 2012: 36). A közismert szereplőpáros nevének deformációja *(Holmus, Vadszán)* valóság és fikció ütközésének a nyelvi lenyomataként is értelmezhető, de a szerző ezúttal nem a fiktív, hanem a „valós" detektív munkájának tart görbe tükröt.

5. Intertextuális nevek funkciói a krimikben. Különösen a huszadik századi és a kortárs krimik jellemzője az intertextuális nevek gyakori használata, amely szükségszerű velejárója a híres detektív esettörténeteit gyarapító folytatásoknak, ifjúkori előzménytörténeteknek, crossovereknek (BENYOVSZKY 2016), mint ahogy a figurát kigúnyoló paródiáknak is. Mivel ilyenkor nem az eredeti történet megalkotója által írt regényekről van szó, a szövegközi idézet vagy utalás szerepét betöltő kölcsönvett névvel és szereplővel van dolgunk. A pretextus történetvilágához, karakterformálási jellegzetességeihez és elbeszélői stílusához igazodó művekben a név identifikációs funkciója a domináns, alapvetően a szereplő beazonosítását szolgálja. Pontosabban: a híres elődd el való azonosság ígéretét hordozza magában, mintegy ellensúlyozva a szerzői név idegenségéből eredő esetleges kételyt.

A név akárcsak minimális módosítása már magában rejti az eredeti szereplőtől való eltérés lehetőségét, tehát nem azonosságot, hanem csak részleges hasonlóságot fejez ki. Itt már a név asszociációs funkciója (DVOŘÁKOVÁ 2017: 163–165) válik irányadóvá. A részleges névazonosság (egyező családnév) és a névhasonlóság – megfelelő előismeret mellett – önkéntelenül is az irodalmi névrokonnal való összevetést implikálja az olvasóban, és alakpárhuzamok kirajzolódásához vezet (vö. BENYOVSZKY 2018). Ilyen például a cseh Jan Cimický (2004) regénysorozatának visszatérő hőse, Paul Maigret, a fiatal párizsi rendőr, aki a híres névrokon, Jules Maigret árnyékában kénytelen folyamatosan bizonyítani a rátermettségét. Jean-Luc Bannalec (2022) *Georges Dupin*-nek nevezte el a vidéki Bretagne-ban játszódó bűnügyi regényeinek felügyelőjét, nyilvánvaló utalásként az Edgar Allan Poe három műfajteremtő novellájának amatőr detektívje által viselt névre *(C. Auguste Dupin)*. A sorozat első darabjának magyar kiadása azonban a borító reklámszlogenjén keresztül egy másik alakpárhuzamot villant fel, mely a szereplő nemzetiségét veszi alapul: „Állj félre *Maigret*, *Dupin* felügyelő megérkezett! (M. C. Beaton)"

A név asszociációs funkcióját használja ki az említett Jan Cimický egy másik, ugyancsak a Maigret-történetek irodalmi emlékezetére hagyatkozó regényében (Případ pro Maigreta – Maigret-nek való eset), melyből azonban nem nőtt ki sorozat. A mű jelhármast képező paratextusai bizonyos értelemben félrevezetőek. A névalapú cím és a nevet implikáló borítókép (a felügyelőt alakító Jean Gabin filmfotója) a cseh szerzői névvel összekapcsolva Simenon-pasztist sejtet, a mű főszereplője azonban nem a valódi Maigret, hanem egy bizonyos Michel Helbrot felügyelő, akiről őt – a fikció szerint – a belga szerző mintázta (Cimický 1979).

Csabai László Szindbád, a detektív című novelláskötete szintén némileg félrevezető asszociációkat is kelthet, amennyiben a címszereplőt az arab mesék vagy a Krúdy-novellák és -regények hősével azonosítjuk. A fülszöveg azonban igyekszik mederbe terelni a név keltette képzeteket: „Ez a Szindbád nem *az* a Szindbád. Nem a Krúdy teremtette hős, hiszen nevét egyesen a mesés Bagdad környékén utazva kapta; nem a múlt tűnt szépségeinek és asszonyainak, hanem tolvajok, csalók és gyilkosok nyomát keresi, és bár egyáltalán nem veti meg a zsírkarikás húslevest, kedvence a főtéri kioszkban árult olajban sült halfej" (Csabai 2010). A szóban forgó detektívet *Schiffer Árpád*-nak hívják, a *Szindbád* ragadványnévhez még gyerekkorában jutott hozzá, Bagdadban, ahol apja orvosként dolgozott. Ennek részleteit a Mikor ér véget című novellából tudjuk meg. A fiú egy karavánszeráj udvarán várakozva elegyedik beszédbe a helyi lakosokkal. A nevét nem tudják kiejteni, ezért annak jelentése után érdeklődnek. Jóllehet úgy tartják, „minden keresztény név valójában eltorzított arab név", a keresztnevével mégsem tudnak mit kezdeni, s ő maga sem ismeri annak eredetét. A német eredetű családnév jelentésével 'hajós, hajóskapitány' azonban már tisztában van, s ez lesz az alapja új, arab nevének: „Óh, hála legyen Allahnak, hisz akkor megfejtettük! Te Szindbád vagy, mert Szindbád azt jelenti: tengerész, és hajós meg tengerész az ugyanaz" (Csabai 2010: 143). Az írói névadás aktusa a szereplői névadás szintjén ismétlődik meg.

A névmódosítás radikálisabb formái gyakran válnak a paródia alapját adó humoros-komikus hatáskeltés stíluseszközeivé a krimikben. Ez a szándék olykor már a címben is kifejezésre jut. Lubomír Tomek 1985-ben megjelent Mary Peson ve spárech podsvětí (Mary Peson az alvilág markában) című regényének címében szereplő névtorzítás egyértelmű jelzés a bűnügyi irodalomban jártas olvasónak arra vonatkozóan, hogy itt valami „nincsen rendben". A komikum alapját a keresztnév és a családnév kezdőbetűinek felcserélése képezi: a szerző, a kacifántos bűnügyi rejtélyek megoldásában hírnevet szerző

amerikai ügyvéd nevét forgatja ki (*Perry Mason;* Erle Stanley Gardner sorozathőse). A betűcsere zavarba ejtő nemcserét is konnotál, s a nyelvi humort tovább fokozza egy anagrammatikus áthallás: a *Peson* ugyanis magába foglalja a cseh *pes* – 'kutya' főnevet és az egyes szám harmadik személyű, hímnemű névmást (*on* 'ő'). Ugyanezt a betűcserén alapuló névferdítést alkalmazza Tomek a regény többi szereplőjénél is. Így lesz az ügyvéd állandó munkatársának számító titkárnő nevéből, a *Della Street*-ből *Stella Dreet,* a gyakran neki dolgozó magánnyomozó nevéből *(Paul Drake) Draul Pake,* és szintén elferdített néven bukkan fel a történetben a krimiirodalom két karizmatikus detektívfigurája, Nero Wolfe *(Wero Nolfe)* és Philip Marlowe *(Mill Pharlowe)* is (Tomek 1985).

A névadásban érvényesülő torzítás, ferdítés nemcsak a jellem vagy a képességek szintjén megnyilvánuló fogyatékosság ikonikus nyelvi jele, hanem a krimihagyomány kiforgatását célzó parodikus poétika leképezése is kicsinyített formában. Mutatja ezt az is, hogy a paródia és a travesztia szinonimájaként gyakran használatosak a szakirodalomban olyan terminológiai metaforák, amelyek az arányok elcsúszását, illetve az alakok, helyzetek és beszédmódok deformációját emelik ki megkülönböztető jegyként (torzkép, görbe tükör, kifordítás, elferdítés; vö. SZEGEDY-MASZÁK 2016). MIHAIL BAHTYIN (2001: 159) például a karneváli eredetű antik paródiák kifejezőformáiról írta, hogy az „görbe tükrök – felnagyítók, lekicsinylők, különböző irányokban és különböző fokozatban torzítók – egész rendszere volt". Karinthy Frigyes Holmes-paródiájában (A lefűrészelt tüdőcsúcsok) nemcsak a detektív nevének egyszeri elferdítésével kelt komikus hatást *(Sörluk Nipp Nock),* hanem annak folyamatos, abszurd német és angol áthallásokat előhívó változtatásával is *(Sörluk Nicht Noch*, *Sörluk Noch Nicht*, *Sörluk Nack Neck).* Mivel a módosítást „sem a cselekmény nem indokolja, sem a szereplők vagy a nézőpont változása", értelmezhető úgy is ez a stratégia, hogy „nem számít, hogyan hívják, bármi lehetne a neve" (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 133).

A nevekkel való komikus célzatú játék a műfaji intertextualitás keretében is hatékonyan működtethető. Ilyenkor a személynév – az előbbi példákkal ellentétben – nem konkrét irodalmi szereplőkkel (nyomozókkal), regényekkel vagy sorozatokkal létesít szövegközi kapcsolatot, hanem a szövegcsoportok és -osztályok általánosabb szintjén mozogva tipikus műfajok, alműfajok és műfaji variánsok megkülönböztető jegyeit mozgósítja. Ennek részét képezi a jellegadó névvilág is. Lássunk erre egy példát a kortárs magyar irodalomból.

Kőhalmi Zoltán skandináv krimiket kifigurázó fergeteges paródiája (A férfi, aki megölte a férfit, aki megölt egy férfit) a nevek nyelv- és kultúraspecifikus vonatkozásait is a komikumkeltés szolgálatába állítja. Megjelenik ez már bizonyos skandináv nyelvek ábécéjéből származó betűk túlzott használatában is (az *ö* és *ő* helyett a magyar szövegben mindenhol *ø* szerepel), valamint abban, hogy a szereplők ironikusan reflektálnak a nevek bizonyos jellemzőire. Az első példában a skandináv családnevek tipikus apanévképzője *(-son/-sen)* miatt kel ki magából Bjørnsen felügyelő: „Hogy a fenébe tudnék ennyi nevet megjegyezni? Ráadásul mindegyik Ilyenszen meg Olyansen. Miért nem mondja azt Narrsen, hogy az a fickó baltával a fejében? Mindenkinek kønnyebb lenne" (Kőhalmi 2019: 64). Ezért is örül meg annak, hogy a segítségükre érkező titkosszolgálat három tisztjét „konspirációs okokból" ugyanúgy *T ügynøk*-nek nevezik: „Végre egy megjegyezhető név" (Kőhalmi 2019: 65). A második példában a skandináv és a szláv névszerkezeti elemek keveredéséből ered a komikus hatás. A végletekig pedáns, az előírásokhoz mereven ragaszkodó rendőrfőnök jellemét idegen származása is meghatározza, amit szokatlan neve jelez: „Kényesen ügyelt a külalakra, a szøveg stílusára, de a legérzékenyebb a helyesírásra volt.

Lengyel felmenøkkel is rendelkezett, ennek køszønhette különleges nyelvérzékét és a nevét, amit legnagyobb bánatára senki nem tudott helyesen leírni: *Casper Krzysztof Wojciechowitzsen*" (Kőhalmi 2019: 57, kiemelés: B. K.). Ezért aztán folyamatosan figyelmezteti a nevét rosszul leíró vagy kiejtő narrátort, Narrsent is a korrekció szükségességére. Bjørnsen hűséges segítője az a kamaszlány, akit illegálisan vett magához a szülők tragikus autóbalesete után, és nevelt fel titkon az irodájában. Furcsa neve *(Anadylm)* is ennek hátterében kap magyarázatot: „A szüleit nem lehetett azonosítani, ezért az árvát a svéd redønyøs iratszekrényrøl nevezte el, amiben aztán annyi éven át rejtegette" (Kőhalmi 2019: 17). Ebben az esetben tehát nem a tipikus névszerkezet formája vagy kontaminációja, hanem a névadási motiváció a humor forrása.

6. Befejezés: további műfaji nyomvonalak a névadás vizsgálatában. Az előbbi példa jó alkalmat kínál ahhoz, hogy befejezésként – kitekintő jelleggel – a krimik személynévadási szokásainak további lehetséges vizsgálódási szempontjait vessük fel. Ha a más alműfajokat megcélzó paródia lehetőségeit latolgatjuk, akkor ebbe a jellegzetes névvilág mellett néhány tipikus névadási szokást is érdemes bevonni.

A gyerekkrimikben, illetve azok valamivel idősebbeknek szánt ifjúsági változataiban a beceneveknek és a diákragadványneveknek a gyakorisága emelhető ki. Ugyanez a tendencia a gengszterregényekre is nagyon jellemző. A mese és a krimi ötvözése a fantázianevek és meseszerű varázsnevek használatának kedvez (pl. Bogdán István: Őfelsége magánnyomozója), s némileg hasonlót tapasztalunk a sci-fis környezetbe ágyazott bűnügyi történetekben is. Ez utóbbiak további sajátosságaként emelhető ki a szinte korlátlan névadat hozzáférhetőségének gyorsasága, ami az adott történetvilág technológiai fejlettségnek köszönhető (pl. Nemere István: A Triton-gyilkosságok). Míg a kémtörténet és a krimi műfaji kódjait keverő regényekben a titkos fedőnevek használata, addig a természetfeletti krimikben a misztikus vagy fantasztikus névvilág kínál alkalmas „támadási felületet" a paródiaszerző számára. A történelmi krimiket kigúnyoló szövegekben a fiktív alakok és a kvázivalós névviselők (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 28), azaz híres uralkodók, művészek, írók találkozása és együttműködése lehet az alapja a komikus hatáskeltésnek. Az ún. rendőrségregények *(police procedural)* a nyomozati adminisztrációval járó adathalmozás (névalapú adatok megszaporodása) felől is „kikezdhetők".

Felhasznált források

Bannalec, Jean-Luc 2022. *Halál Bretagne-ban.* Ford. Csősz Róbert. General Press, Budapest.
Baráth Katalin 2012. *A borostyán hárfa.* Agave Könyvek Kiadó, Budapest.
Christie, Agatha 1939. *Ten Little Niggers.* Collins, London.
Christie, Agatha 1968. *Tíz kicsi néger.* Ford. Szíjgyártó László. Európa Könyvkiadó, Budapest.
Cimický, Jan 1979. *Případ pro Maigreta.* Naše Vojsko, Praha.
Cimický, Jan 2004. *Mladý Maigret.* MOBA, Brno.
Csabai László 2010. *Szindbád, a detektív.* Magvető Kiadó, Budapest.
Freeman, Richard Austin 1912. *The Singing Bone.* Hodder & Stoughton, London.
Hammett, Dashiell 2008a. Az árulás labirintusa. Ford. Varga Bálint. In: Hammett, Dashiell, *A férfi, akit Spade-nek hívtak.* Agave Kiadó, Budapest. 102–141.

Hammett, Dashiell 2008b. Halál a Pine Streeten. Ford. Pék Zoltán. In: Hammett, Dashiell, *A férfi, akit Spade-nek hívtak.* Agave Kiadó, Budapest. 172–198.
Harris, Thomas 1990. *A vörös sárkány.* Ford. Félix Pál. Magvető Kiadó, Budapest.
Horváth Judit 1988. *Pince.* Magvető Kiadó, Budapest.
Kőhalmi Zoltán 2019. *A férfi, aki megølte a férfit, aki megølt egy férfit.* Helikon Kiadó, Budapest.
McCall Smith, Alexander 2003. *Az első női detektív iroda.* Ford. Pálfalvi Ilona. Egmont-Hungary, Budapest.
McDorman, Dann 2024. *Egy gyilkosság megírásának krónikája.* Ford. Pék Zoltán. Agave Kiadó, Budapest.
Orczy Emma 1908. *The Old Man in the Corner.* Hodder & Stoughton, London.
Orczy Emma 1929. *A rejtélyes sarok.* Ford. Benedek Géza. Pesti Hírlap Könyvek. Légrády, Budapest.
Posadas, Carmen 2014. *Meghívás gyilkosságra.* Ford. Dobos Éva. Kossuth Kiadó, Budapest.
Prokop, Josef Bernard 2015. *Pani Grimmová se představuje aneb případ zapomenuté vraždy.* Fortuna Libri, Praha.
Queen, Ellery 1940. *Challenge to the Reader*. *An Anthology.* Blue Ribbon Books, New York.
Simenon, Georges 1975. Maigret habozik. Ford. Wessely László. In: Simenon, Georges, *Maigret habozik.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 295–451.
Swanson, Peter 2022. *Kilenc levél.* Ford. Daróczi Péter. Lettero, Budapest.
Tomek, Lubomír 1985. *Mary Peson ve spárech podsvětí.* Československý spisovatel, Praha.

Hivatkozott irodalom

Bahtyin, Mihail 2001. *Dosztojevszkij poétikájának problémái.* Osiris Kiadó, Budapest.
Bauko János 2005. Beszélő ragadványnevek a magyar népmesékben. *Névtani Értesítő* 27: 102–110. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2005.14
Benyovszky Krisztián 2016. Keresztül-kasul a szövegeken. Szempontok az irodalmi crossover meghatározásához. *Helikon* 62: 388–397.
Benyovszky Krisztián 2018. Névtorzítás és alakpárhuzam a krimiirodalomban. *Magyar Nyelv* 144: 278–287. https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2018.3.278
Benyovszky Krisztián 2019. Manipuláció és szerepjátszás Edgar Allan Poe Te vagy az című bűnügyi történetében. In: Horváth Márta – Szabó Erzsébet szerk., *Hogyan olvasunk krimit? Új perspektívák a detektívtörténet kutatásában.* Ráció Kiadó, Budapest. 220–242.
Benyovszky Krisztián 2021. A név mint paratextus a műfordítás gyakorlatában. *Névtani Értesítő* 43: 45–67. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.3
Breithaupt, Franz 2024. *A narratív agy.* Typotex Kiadó, Budapest.
Dvořáková, Žaneta 2017. *Literární onomastika. Antroponyma.* Filozofická fakulta UK v Praze, Praha.
Eco, Umberto 2009. On the ontology of fictional characters. A semiotic approach. *Sign System Studies* 37: 82–97. https://doi.org/10.12697/SSS.2009.37.1-2.04
Edwards, Martin 2022. *Így éltek ők, a krimi klasszikusai.* Atlantic Press Kiadó, Budapest.
Farkas Tamás 2014. A névtelenség és a megnevezés alapkérdéseiről. In: Bauko János – Benyovszky Krisztián szerk., *A nevek szemiotikája.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 124–138.
Farkas Tamás 2023. A fiktív világok nyelvi megteremtése. Nyelvi és névtani kérdések a sci-fi és a fantasy műfajában. *Magyar Nyelvjárások* 61: 211–221. https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/16

HORVÁTH MÁRTA 2024. Feladatorientált figyelem és detektívregény. Figyelemirányítás Hidas Bence És mindent betemet a hó című krimijében. *nCognito* 2: 58–68.
HORVÁTH, TOMÁŠ 2011. *Tajomstvo a vražda. Model a dejiny detektívneho žánru.* VEDA, Bratislava.
KÁLAI SÁNDOR 2020. Bűnügyi regények magyar fordításai a szocializmus időszakában. *Szépirodalmi Figyelő* 19/5: 26–42.
KECSKÉS JUDIT 2024. A tulajdonnevek műfajépítő szerepe a Sorsod Borsod című regionális krimiben. *Névtani Értesítő* 46: 77–97. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2024.7
PETRES CSIZMADIA GABRIELLA – BÁRCZI ZSÓFIA 2021. A meseregény írói névadásának jellegzetességei. *Névtani Értesítő* 43: 167–182. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.10
SOHÁR ANIKÓ 2015. Fordítsam vagy ne? A tulajdonnevek kapcsán felmerülő műfordítói dilemmákról a fantasztikus irodalom esetében. *Névtani Értesítő* 37: 33–47. https://doi.org/10.29178/Nevt Ert.2015.3
SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 2016. Utánzás, paródia, travesztia. In: SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY, *Jelen a múltban, múlt a jelenben.* Kalligram Könyvkiadó, Budapest. 19–38.
TÓTH LÁSZLÓ 2015. *Elméleti és módszertani lehetőségek az irodalmi onomasztikában. Tulajdonnevek Szilágyi István műveiben. Különös tekintettel Hollóidő című regényére.* Doktori (PhD) értekezés. PPKE BTK, Piliscsaba. https://doi.org/10.15774/PPKE.BTK.2015.013
VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2018. *Az írói névadás sajátosságai*. *Karinthy Frigyes művei alapján*. Magyar Névtani Értekezések 6. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. https://doi.org/10.26546/4890065
VOIGT VILMOS 2014. A nevek és különösen a népmesei nevek szemiotikájáról. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 22–41.

***

BENYOVSZKY KRISZTIÁN
egyetemi tanár; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra), Szlovákia
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0753-2718, e-mail: kbenyovszky@ukf.sk

Baker-baker paradoxon

A személynév-előhívás vizsgálata magyar nyelvű gyerekek körében tanulási feladathelyzetben

RESZEGI KATALIN
Debreceni Egyetem, Debrecen

KENYHERCZ RÓBERT
Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen

Absztrakt

Írásunkban a *Baker-baker paradoxon*-nak nevezett jelenséget vizsgáljuk, mely szerint az új arcokhoz könnyebb foglalkozásokat vagy egyéb információkat társítani és előhívni, mint személyneveket, még a foglalkozásnévi vagy egyéb közszói eredetű nevek esetében is. A korábbi vizsgálatok szerint az életkor negatív hatással van a nevek elraktározására és előhívására: a fiatalfelnőtt-kort követően lassan, de fokozatosan csökken a személynevek mentális lexikonba való beépítésének és aktiválásának képessége. Ahhoz azonban, hogy az életkor hatásáról átfogó képet alkothassunk, szükséges a fejlődési aspektusra is tekintettel lenni, azaz fiatalabb korosztályokra is kiterjeszteni a vizsgálatokat, és feltárni, hogyan alakul gyermekkorban a tulajdonnevek feldolgozása. Hogy többet megtudjunk erről az aspektusról, két tanulási kísérletet végeztünk 9–10 éves magyar nyelvű gyermekekkel, kétértelmű szavak felhasználásával. Az első kísérletben olyan szavak szerepeltek, amelyek lehetnek családnevek és foglalkozásnevek is. A második kísérlet olyan kétértelmű szavakra összpontosított, amelyek fizikai jellemzőket írnak le, de családnévként is használatosak a magyarban. Az eredményeink azt mutatják, hogy különbség van a közszói eredetű családnevek és azok alapszavának elsajátítása, tárolása és felidézése között, azaz a Baker-baker paradoxon a magyar gyermekek körében is kimutatható. Ezek a vizsgálatok megerősítik, hogy a tulajdonnevek különleges szókategóriát alkotnak a mentális lexikonban.

Kulcsszavak: közszói eredetű tulajdonnevek, családnevek, foglalkozásnevek, Baker-baker paradoxon, tanulási feladathelyzet, tulajdonnevek a mentális lexikonban, pszicholingvisztika, pszichoonomasztika

The Baker-baker paradox

An investigation into the retrieval of proper names among Hungarian-speaking children in a learning task context

KATALIN RESZEGI – RÓBERT KENYHERCZ

The paper examines the phenomenon known as the *Baker-baker paradox,* i.e., it is easier to associate and recall occupations or other types of information with new faces than it is to recall

personal names, even when those names have an occupational origin. Previous studies have pointed out that aging has a negative effect on proper name retrieval: after young adulthood, the ability to incorporate and activate personal names in the mental lexicon gradually declines. However, to gain a comprehensive understanding of the effects of ageing, it is also necessary to consider the developmental aspect, that is, to extend research to younger age groups and explore how the processing of proper names develops during childhood. To investigate this aspect, two learning experiments were carried out with Hungarian-speaking children (aged 9–10) using ambiguous words. The first experiment used words that can function as both surnames and occupational titles. The second experiment focused on ambiguous words describing physical features that are also used as family names in Hungarian. The results suggest that surnames with a common noun origin are acquired, stored, and retrieved differently from their original meanings. In other words, the Baker-baker paradox can also be observed among Hungarian children. These findings confirm that proper names constitute a special word class within the mental lexicon.

Keywords: proper names derived from common nouns, family names, occupational names, Baker-baker paradox, learning experiment, proper names in mental lexicon, psycholinguistics, psychoonomastics

***

1. Bevezetés. A pszicholingvisztika feltételezi, hogy a nyelvi viselkedés tanulmányozása alapján megpróbálhatunk következtetni a mögöttes működésre. Ilyen módon feltehető a nyelvi működés kapcsán valamiféle belső szótár megléte (GÓSY 2005: 193). Ezt az ún. mentális lexikont az elmében egy olyan nagy kapacitású, dinamikus tárként szokás értelmezni, amely az egyén által megismert nyelvi elemek, szavak, kifejezések mentális tárolását, valamint a tárolás rendszerező elvét és az előhívás mechanizmusait is magában foglalja. Az így felfogott mentális lexikonban a nyelvi elemek nem rendszertelenül tárolódnak, hanem olyan komplex hálózatot alkotnak, amelyen belül az elemek közös (szemantikai, fonológiai, morfológiai stb.) tulajdonságjegyeik alapján összeszerveződnek, s alhálózatokat alkotnak (GÓSY 2005: 193–213, HONBOLYGÓ 2008: 66–74, LUKÁCS et al. 2014: 167–206, MAGYARI 2014: 398–399).

A mentális lexikon a nyelvi tapasztalatok alapján épül fokozatosan, és a közszók mellett a legkorábbi időktől részét képezik tulajdonnevek, elsőként személynevek, majd más tulajdonnévfajták elemei is (GÓSY 2005: 265, 274–275; NEUBERGER 2008: 7, 2017: 125; RESZEGI 2015; SCHNELL 2016: 101–102; LIBÁRDI 2019: 77–79; HORVÁTH 2022; a mentális lexikon mennyiségi és minőségi alakulásáról l. még SUGÁRNÉ KÁDÁR 1985, BÓNA 2018: 114–116). A tulajdonnevekkel ugyanakkor – a mentális lexikon kiépülésének kezdetétől számítva – a kategóriajelölő elemektől eltérő, sajátos identifikáló funkciójú elemekként számolnak (HALL 2009: 422–429, vö. még LUKÁCS 2014: 530–537). Arról azonban, hogy a tulajdonnévi hálózat kapcsolatban van-e a lexikon más részeivel, s ha igen, milyen jellegű ez a kapcsolat, megoszlanak a vélemények (vö. pl. MCWEENY et al. 1987, BRÉDART 2016). Erre egyrészt a neveket érintő előhívási nehézségek alapján próbálnak következtetni, másrészt a nevek specifikus jelentéséből kiindulva közelítenek a kérdéshez. Még kevesebb ismeretünk van arról, hogy gyermekkorban hogyan épül ki és működik a tulajdonnévi hálózat. A nevek mentális reprezentációjára, feldolgozására és előhívására fókuszáló, azokat más nyelvi elemekével összevető elemzések döntően felnőttekkel végzett, s jórészt a személynevekre koncentráló vizsgálatokon alapulnak, ezek alapján fogalmaznak meg

általánosításokat a nevek feldolgozásáról. Márpedig ahhoz, hogy a tulajdonnevek mentális reprezentációjáról, feldolgozásáról valóban átfogó és megbízható képet alkothassunk, a vizsgálatok körét a gyerekekre is ki kell terjeszteni. Az is lényeges továbbá, hogy igazán árnyalt képet csak több tulajdonnévfajta és névtípus bevonásával nyerhetünk.

Írásunkkal a fejlődési aspektusra vonatkozó ismeretek bővítéséhez kívánunk hozzájárulni. Ehhez 9–10 éves magyar gyerekek körében végeztünk vizsgálatokat a személynevek feldolgozására irányulóan: egy speciális névtípus, a közszókkal azonos alakú családnevek és közszói párjuk feldolgozását vizsgáltuk tanulási feladathelyzetben. Tanulmányunkban e vizsgálatokat és a kapott eredményeket ismertetjük. Ezáltal egyrészt azt igyekszünk megválaszolni, hogy ebben az életkorban is jelentkezik-e a nemzetközi szakirodalomban *Baker-baker paradoxon*-nak nevezett jelenség, mely szerint az új arcokhoz foglalkozásokat vagy egyéb információkat társítani és előhívni könnyebb, mint személyneveket, még a foglalkozásnévi vagy egyéb közszói eredetű nevek esetében is. Emellett óvatos következtetéseket is megfogalmazunk a személyneveknek a gyermekkori mentális lexikonban való szerveződéséről.

A dolgozat első részében a személynevek előhívását meghatározó tényezőket tekintjük át a szakirodalom alapján, illetve az idevágó – jobbára felnőttekkel végzett, valamint a kisszámú gyermeknyelvi – pszicholingvisztikai vizsgálat főbb tanulságait összegezzük, ezekhez képest értelmezhető majd a saját vizsgálatunk. Ezt követően ismertetjük a személynév-feldolgozásra irányuló két kísérletünket, melyek során egyrészt a foglalkozásnévből eredő családnevek és az alapjukul szolgáló foglalkozásnevek, másrészt a tulajdonságot kifejező családnevek két csoportjának feldolgozását vizsgáltuk.

2. A személynevek a mentális lexikonban

2.1. A személynevek előhívásának jellemzői. A nyelv mentális reprezentációját vizsgáló tudományterületeken régóta alapvetésnek számít, hogy a nevek, különösképpen a nyugati kultúrkörben használatban lévő személynevek sajátos kategóriát alkotnak a szókészleten belül. Ennek legszembetűnőbb megnyilvánulásaként említik, hogy a személynevek előhívása, ez az egyébként egyszerű mindennapi feladat más nyelvi elemekhez képest gyakrabban ütközik nehézségekbe (VALENTINE–BRENNEN–BRÉDART 1996: 87–88; GÓSY 2004: 85–89; HUSZÁR 2005: 93–94; FABULYA 2007: 331, 338; BRÉDART 2016: 476). Ez esetenként igencsak szembeötlő, és akár kellemetlen helyzetekhez is vezethet, a nevek ugyanis különösen fontosak bizonyos társas interakciókban.

A nevek sajátos helyzetének és a hozzájuk kapcsolódó nehézségnek a hátterében több tényező együttes hatása áll. Egyrészt utalnunk kell a nevek identifikáló funkciójára és ezzel összefüggésben sajátos szemantikájukra. A személynevek ugyanis egyetlen személyt jelölnek, s noha a névnek is komplex jelentésszerkezete van – egy hálózat, amelyet a személytől elvonatkoztatott különböző ismeretelemek alkotnak –, ez összességében mégis gyengébb kapcsolattal kötődik a név fonológiai pólusához, mint a köznéveknél vagy általában véve a közszóknál (RESZEGI 2022: 35–56). A kategóriát jelölő köznevek esetében az elvonatkoztatott tulajdonságjegyek több szállal és erősebben kapcsolódnak a fonológiai formához (BURTON–BRUCE 1992, BRÉDART 2016: 482). A pszicholingvisták megfogalmazásában ezeknek a szavaknak nagyobb a képszerűségük *(imaginability),* ezáltal pedig könnyebb aktiválnunk a szóformát (LUKÁCS et al. 2014: 169–171, KUMCU–THOMPSON 2020: 669). Ez még ugyanazon hangzóforma esetében is érvényes: ha például találkozunk valakivel, akiről megtudjuk, hogy szakács, a foglalkozása neve számos képzetet aktivál a

fejünkben (kuktasapkát visel, étteremben dolgozik stb.), így ezt az információt könnyebben megjegyezzük, mint ha valakivel találkozva megtudjuk, hogy *Szakács* a családneve. A név ugyanis azon túl, hogy így hívják az illetőt, nem sok további információval szolgál. Csak olyan általános típusjelentésként leírható ismereteket tudunk még kikövetkeztetni, hogy az illető magyar nevet visel, amit mások is viselnek, de a névviselőknek ezen túl nem vagy alig van közös tulajdonságjegyük (FOGLER–JAMES 2007: 201, BRÉDART 2016: 482–483), ezek a nevek ugyanis már nem leíró formák. Ez a Baker-baker paradoxon alapja.

A nevekhez való hozzáférés nehézségeihez hozzájárul az is, hogy más nyelvi elemekhez képest körükben jóval nagyobb fonológiai variabilitás jellemző: jóval többféle hangsort el tudunk fogadni személynévként, mint köznévként (BRENNEN 1993, GRIFFIN 2010: 349–351, BRÉDART 2016: 485). Akár szokatlan, a bevett fonotaktikai sémáktól többé-kevésbé eltérő formákat is jó neveknek tartunk, gyermekkorunktól kezdve találkozunk ugyanis szokatlan fonotaktikai mintázatot mutató személynevekkel.

A neveknek mindezen túl általában véve alacsonyabb a gyakoriságuk, mint más lexikális elemeknek (BRENNEN 1993: 413, CONLEY–BURGESS–HAGE 1999, JAMES–FOGLER 2007, BRÉDART 2016: 485–486).[1] Bár a közeli ismerőseink nevét gyakran használjuk, azaz ezek erősebb kapcsolatokkal épülnek be a mentális lexikonunkba, más személyneveket általában a közszóknál ritkábban aktiválunk, ami a fenti szemantikai és fonológiai tényezőkön túl szintén hozzájárul az előhívási nehézségekhez. Jellemző az is, hogy felnőttként már kevesebb új közszót tanulunk a mindennapokban, viszont több új személynévvel találkozunk, s ezek megfelelő rögzítésére általában nincs lehetőség *(underlearned names).* Márpedig a begyakorlottság foka, tehát az, hogy milyen gyakran dolgozunk fel és aktiválunk magunk is egy-egy nyelvi elemet, befolyásolja a hozzáférést (HONBOLYGÓ 2008: 74, LUKÁCS et al. 2014: 195–201). Egyes pszicholingvisztikai modellek szerint minél gyakrabban aktiválunk egy nyelvi elemet, annál alacsonyabb küszöbérték állítódik be hozzá a nyelvi hálózaton belül, ezáltal pedig könnyebb aktiválni; a ritkán használt nyelvi elemekhez viszont magasabb küszöbérték tartozik, így ezekhez nehezebb és lassabb a hozzáférés (MORTON 1979, MORRISON–ELLIS 1995).

A nehézségeket különösen szembeötlővé teszi, hogy a nevek jellemzően nem helyettesíthetők szinonimával. Ezzel szemben a közszókhoz való hozzáférési nehézséget gyakran a beszélő se feltétlenül tudatosítja magában, mert ilyen esetekben gyorsan aktivál egy másik odaillő elemet a hiába keresett közszó helyett (COHEN–FAULKNER 1986: 187), vagy akár a kategorizáció más szintjén álló szóval (hiperonimával vagy hiponimával) is helyettesítheti (BRÉDART 1993). A nevek ezzel szemben merev jelölők, jellemzően nem helyettesíthetők másik névvel, azaz egy személy megnevezésére csak egyetlen jó válasz van.[2] Amikor viszont egy személyhez több nevet is tudunk kapcsolni (például színészekhez, akikhez egy jellegzetes

[1] FOGLER és JAMES angol nyelvi példájával szemléltetve: annak ellenére, hogy a *James* meglehetősen gyakori családnév, a *student* 'diák' vagy *house* 'ház' szavakat az angol nyelvű beszélők jóval gyakrabban dolgozzák fel (2007: 201, vö. még CARSON–BURTON–BRUCE 2000, CONLEY–BURGESS–HAGE 1999). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a megállapítás alapvetően becsléseken alapul, korábban ugyanis nem állt rendelkezésre olyan eljárás, illetve olyan típusú szövegkorpusz, amely alapján a hétköznapi tapasztalatoknak megfelelő gyakoriság mérhető lenne.

[2] Ez persze nem zárja ki, hogy egy személynek több megjelölése is legyen, például a család- és keresztneve mellett ragadványneve és becéző névformái; ezek használata azonban helyzethez kötött, nem feltétlenül cserélhetők fel egymással.

szerep is kapcsolódik), és bármelyik név aktiválható, akkor csökken a megakadásjelenségek száma (VALENTINE–HOLLIS–MOORE 1999, STEVENAGE–LEWIS 2005, BRÉDART 2016: 484). A személynévi szinonímia azonban a hétköznapi beszédhelyzetekben kevésbé jellemző; ráadásul a neveket érintő előhívási nehézség nem ritkán eredményez akár kínos szituációkat is, így fokozottan odafigyelünk rájuk.

2.2. A személynév-előhívás pszicholingvisztikai vizsgálata. A nevekhez való hozzáférés más nyelvi elemekhez viszonyított sajátosságait hosszú ideje vizsgálják, s meglehetősen sokakat, több tudományterület képviselőit foglalkoztatja a kérdés. Ennek köszönhetően a névelőhívás nehézségeit többféle módszerrel végzett vizsgálatok is alátámasztják.

A megfigyeléses vizsgálatok során arra kérik a résztvevőket, hogy jegyezzék fel a saját megakadásaikat egy adott időintervallumon keresztül. BURKE és munkatársai (1991) például 130 főt kértek meg arra, hogy négy héten keresztül rögzítsék a megakadásaikat. Eredményeik szerint a „nyelvem hegyén van" jelenség viszonylag ritkán tudatosult: az egyetemisták hetente átlagosan egy-egy esetet jegyeztek fel, ezek nagy része azonban személynevekhez kapcsolódott. Jellemzően régebben látott ismerősök nevét érintette ez az előhívási nehézség. Az idős korosztály ugyanakkor több, a neveket érintő megakadásról számolt be, mint a fiatal felnőttek. A naplózás módszerére építő további vizsgálatok is hasonló eredményeket kaptak (YOUNG–HAY–ELLIS 1985, COHEN–FAULKNER 1986, GOLLAN–BONANNI–MONTOYA 2005).[3]

Kísérletes úton is hasonló eredményekre jutottak a kutatók, különféle eljárásokat alkalmazva. Egyrészt szóelőhívási feladatokba vonták be a kísérleti alanyokat, akiknek jellemzően ismert embereket kellett a fotóik alapján megnevezni. A névelőhívások kapcsán jelentkező nehézségeket regisztrálták, majd azt is vizsgálták, hogy milyen további információ (a név kezdőbetűje, személyspecifikus információ, újabb arckép stb.) segített abban, hogy ha a résztvevő ismerte a nevet, hozzá is férjen (HANLEY–COWELL 1988, BRENNEN et al. 1990). A tulajdonnév-előhívást a híresség neveire irányuló feladatok mellett a személyes ismerősök neve kapcsán is vizsgálták, s ennek időbeli aspektusait is elemezték. BRÉDART és munkatársai azt találták, hogy ebből a szempontból kiemelt jelentőségű a név gyakorisága, azaz hogy milyen gyakran említjük, szólítjuk nevükön az illetőket (2005): a legközelebbi ismerősök nevének előhívása gyorsabb, mint a velük kapcsolatos más jellegű információkhoz való hozzáférés.

A kísérletek másik típusában tanulási feladatokba vonták be a résztvevőket. Ezek a vizsgálatok fiktív életrajzokkal dolgoznak, melyek nevet, illetve foglalkozást, hobbit és/vagy lakóhelyre vonatkozó információt tartalmaznak; ezeket kell a résztvevőknek adott idő alatt megtanulniuk. A tesztfázis során itt is azt találták, hogy a nevekre (családnevekre és keresztnevekre egyaránt) a résztvevők kevésbé emlékeznek, mint másfajta információkra (COHEN–FAULKNER 1986: 193). Ugyanakkor az életkor előrehaladtával a személyneveket érintő tanulási és előhívási nehézségek fokozottan jelentkeztek (COHEN–FAULKNER 1986, EVRARD 2002, RENDELL–CASTEL–CRAIK 2005, FOGLER–JAMES 2007, JAMES–FOGLER 2007).

[3] Angol–spanyol kétnyelvűek ugyanakkor a két nyelvükön együttesen tapasztaltak ugyanilyen nagyságrendben megakadást a neveknél. Az ismerőseik neve ugyanis nem változik a két nyelv közötti váltáskor, így ezekhez a nyelvi elemekhez végső soron könnyebb a hozzáférés (GOLLAN–MONTOYA–BONANNI 2005).

Azt is igyekeztek feltárni a kutatók, hogy az áttetsző, illetve azon belül a leíró jellegű nevek feldolgozása más nevekhez képest hogyan történik. Ennek kapcsán jellemzően rajzfilmfigurák képeit használták fel, s azt találták, hogy a *Hófehérke* típusú leíró nevek előhívása könnyebb: a vizsgálati alanyok kevesebb megakadással és hibával produkálták ezeket, mint a *Garfield*-féle, azaz nem leíró neveket (BRÉDART–VALENTINE 1998, FOGLER–JAMES 2007). A nem leíró nevek előhívása kapcsán a nehézségek az életkor előrehaladtával fokozottan jelentkeztek. A leíró nevek hatását tanulási feladatokkal is vizsgálták. Ennek kapcsán a vizsgálathoz készített rajzolt figurákhoz társítottak a képen is megjelenő fizikai tulajdonságot leíró nevet (*Lengthy* 'hosszúkás, nyúlánk' egy zsiráf neveként), belső tulajdonságot leíró nevet (*Classy* 'elegáns, stílusos'), illetve nem áttetsző nevet *(Sam).* Az első típus megtanulása és teszthelyzetben való előhívása ment a legkönnyebben; a másik két csoport több problémát okozott (FOGLER–JAMES–CRANDALL 2010). Az ilyen típusú leíró személynevek azonban a nyugati kultúrkör névadási-névhasználati gyakorlatában jobbára csak a ragadványnevek körében jellemzők.

A köznévvel azonos alakú családnevek és köznévi alapjuk feldolgozását is többen vizsgálták; ehhez jellemzően foglalkozásnévi eredetű személyneveket használtak fel. A kísérletekben különböző arcokhoz ugyanazt a hangsort egyszer foglalkozásnévként, máskor családnévként kell megtanulni (pl. *asztalos – Asztalos*), s azt nézik, melyik esetben könnyebb előhívni a szót. KATHRYN H. MCWEENY és munkatársai (1987) 16 ilyen szóforma felét a kísérleti alanyok egyik csoportjának családnévként, a másik felét foglalkozásként mutatta be, míg a résztvevők másik csoportjában épp fordítva. Azt találták, hogy az azonos alak ellenére a kísérleti alanyok rendre hamarabb sajátították el a foglalkozásneveket, mint a személyneveket, s könnyebben is tudták előhívni őket, ritkábban tévesztettek ennek kapcsán. A Baker-baker paradoxont számos további vizsgálat megerősítette (TERRY 1994, JAMES 2004). A neveknél jelentkező hátrányt egy vizsgálatban betegápolást tanuló diákok körében, a családnévként és betegségek neveként is használatos formák (pl. *Addison* vagy *Hodgkin*) kapcsán is kimutatták (TERRY 1994: 87). GILLIAN COHEN (1990) egyik vizsgálatában ugyanakkor azt találta, hogy ha a név áttetsző, a foglalkozásnevek pedig jelentés nélküli álszavak, akkor a tanulási hátrány elhalványult vagy akár meg is fordult.

Ezek az eredmények szinte kivétel nélkül arra utalnak, hogy a nevek feldolgozása és a nevekhez való hozzáférés általában véve több nehézséggel jellemezhető, mint más nyelvi elemeké. A jórészt angol nyelvű beszélőkkel végzett vizsgálatok (vö. GRIFFIN 2010: 346) mellett más nyelvek vonatkozásában is ezt találták (vö. a belga egyetemistákkal végzett felméréshez BRÉDART–VALENTINE 1998, a neurális vonatkozásokra fókuszáló, japán nyelvű beszélők körében végzett vizsgálathoz TSUKIURA et al. 2011). Mindez afelé mutat, hogy a nevek nyelvtől függetlenül nehezebben hozzáférhetők.[4] Ennek kapcsán persze jelentős egyéni különbségek figyelhetők meg.

A tulajdonnév-feldolgozás és -előhívás folyamatát az idegrendszer szintjén is igyekeznek megismerni. Abból kiindulva, hogy a köznevek és a tulajdonnevek egymástól függetlenül sérülhetnek, több szakember feltételezi, hogy a tulajdonnévi és a köznévi szóosztály teljesen

[4] Érdemes azonban további nyelveken is megvizsgálni a személynevek feldolgozásának sajátosságait, hogy a korábbi megállapítások valóban általánosíthatók legyenek. Különösen érdekesek lehetnek ebből a szempontból azok a nyelvek, amelyekben más típusú névadási-névhasználati gyakorlat – például a leíró nevek adása – jellemző; ezek kapcsán nagyobb valószínűséggel számolhatunk részben eltérő tendenciákkal.

elkülönülten tárolódik a mentális lexikonban (vö. pl. SEMENZA–ZETTIN 1989). Az elektrofiziológiai és a képalkotó eljárások, illetve a neurofiziológiai ingerléssel végzett vizsgálatok eredményei viszont inkább arra utalnak, hogy mindkét szóosztály feldolgozásában kiterjedt hálózat vesz részt, melyek jelentős részben átfednek (DESAI–TADIMETI–RICCARDI 2023), ugyanakkor vannak a tulajdonnevek, illetve a köszók feldolgozásában kitüntetett szerepet játszó zónák is. A nevek vonatkozásában több vizsgálat utal például a bal oldali halántéki lebeny elülső részének szerepére, míg a jobb oldali párja a személyspecifikus információk feldolgozásában meghatározóbb (vö. pl. ABEL et al. 2015, PISONI et al. 2020, FRESNOZA et al. 2022).

A nevek elraktározására, tárolására és előhívására az életkor is hatással van. Az idevágó vizsgálatok egyöntetűen azt mutatják, hogy a fiatalfelnőtt-kort követően lassan, de fokozatosan csökken a személynevek mentális lexikonba való beépítésének és aktiválásának képessége (a korábban említettek mellett l. még pl. FACAL MAYO et al. 2006, SOUZA–CARMO–GARRIDO 2023). Az életkor szerepét azonban rendre fiatalfelnőtt-kortól kezdődően, két vagy három életkori csoport (fiatal felnőttek, középkorúak, idősebbek) bevonásával tanulmányozták, azaz az eddigiekben lényegében az öregedés hatását igyekeztek feltárni. Ahhoz azonban, hogy az életkor hatásáról átfogó képet alkothassunk, szükséges a fejlődési aspektusra is tekintettel lenni, azaz fiatalabb korosztályokra is kiterjeszteni a vizsgálatokat, és azt is feltárni, hogy a gyermekkorban hogyan alakul a tulajdonnevek feldolgozása.

A nevek gyermekkori reprezentációjáról viszonylag keveset tudunk, annak ellenére, hogy a személynevek a nyelvelsajátítás legkorábbi szakaszától jelen vannak (vö. NEUBERGER 2008: 7, HALL 2009, RESZEGI 2015, SCHNELL 2016: 101–102). A névelőhívás gyermekkori jellemzői kapcsán csupán két, egymásnak ellentmondó kutatás említhető, melyek azonos módszert alkalmaztak: a gyerekeknek ismert emberek és ismerősök fotóihoz kellett nevet és foglalkozást előhívniuk. SCANLAN és JOHNSTON (1997) eredményei ez alapján azt mutatták, hogy a gyerekek – a felnőttektől eltérően – másként és gyorsabban idézik fel a neveket, mint a foglalkozásneveket. A felnőttnyelvi tendenciák ismeretében azonban CALDERWOOD és BURTON (2006) jónak látta megismételni a vizsgálatot. Saját kísérletükben általában véve a nevek okoztak több problémát a gyerekeknek, s csupán a legközelebbi ismerősök nevének előhívása volt gyorsabb, mint más információké. A nevek feldolgozása tehát szerintük a felnőttekéhez hasonlóan történhet, s a gyakoriság szerepe gyermekkorban is kimutatható.

Hogy többet megtudjunk a nevek gyermekkori feldolgozásáról és előhívásáról, a fent bemutatott módszertani változatosságot szem előtt tartva további vizsgálatokra is szükség van. Ezek eredményeit a felnőttek körében végezett vizsgálatokkal összevetve lesz valóban átfogóan felvázolható az életkor szerepe a nevek mentális lexikonbeli tárolása kapcsán. Ebből kiindulva két tanulási kísérletet végeztünk magyar gyermekekkel, kétértelmű szavak felhasználásával;[5] a továbbiakban ezeket ismertetjük.

3. Első kísérlet. Első kísérletünk a foglalkozásnév és az azonos alakú családnév feldolgozásának vizsgálatára irányult, s WILLIAM SCOTT TERRY 1994-es, 48 angol nyelvű egyetemista részvételével, kétértelmű szavak felhasználásával végzett kísérletének módszerére épült. TERRY, hogy árnyaltabb képet kapjon a Baker-baker paradoxon valós természetéről,

[5] A kísérletünk előzményének, lényegében egyfajta pilotvizsgálatnak tekinthető FÜLÖP BOGLÁRKA (2022) felmérése, amelyben tíz, különböző életkorú gyerek tulajdonnév-feldolgozását tanulmányozta hasonló módszerrel, de statisztikai analízis nélkül.

illetve hogy kiküszöbölje a kísérleti elrendezés hatását, kétféle elrendezésben is elvégezte a vizsgálatot. Három, egyenként 16 fős csoportba osztotta a résztvevőket. Az első két csoportban az úgynevezett csoportok közötti elrendezést *(between-groups design)* alkalmazta, vagyis e két csoport tagjai a kétértelmű szavaknak csak az egyik funkcióját tapasztalták meg (a kétértelmű szavak név/foglalkozás funkciójának kezdőbetűje alapján a továbbiakban ezeket *N csoport* és *F csoport* néven említjük). A harmadik csoportot személyen belüli elrendezésben *(within-subjects design)* vizsgálta, vagyis a csoport tagjai a kétértelmű szavak mindkét funkcióját megtapasztalták, azaz névként és foglalkozásnévként egyaránt találkoztak velük (a továbbiakban *N + F csoport*). A vizsgálat azt mutatta, hogy a nevek előhívása általában véve nehezebb, de erre a vizsgálati elrendezés is hatással van.

3.1. A kísérlet hipotézisei, módszere és menete. A gyerekek kapcsán általában véve alacsonyabb teljesítményt valószínűsítettünk az egyetemistákhoz képest. A nevek sajátos jellege és a felnőttekkel végzett vizsgálatok eredményei alapján ugyanakkor előzetesen azt is vártuk, hogy a gyerekeknek is több nehézséget okoz a kétértelmű formák névként való használata, mint a foglalkozásnévi funkció. TERRY vizsgálatában a legnagyobb hátrány a nevek kapcsán személyen belüli elrendezésben (N + F csoport), azaz a kétértelmű szavakat nevekként és foglalkozásként is tanuló csoport teljesítményében mutatkozott. Ennek alapján azt is feltételeztük, hogy a gyerekek teljesítményében is hasonló különbségek lesznek.

A vizsgálat megtervezésekor igyekeztünk TERRY kísérletét hűen megismételni, hogy eredményeinket össze tudjuk hasonlítani az ő eredményeivel. A lehetőségekhez és a céljainkhoz igazodva azonban néhány módosításra is szükség volt: egyrészt a résztvevők számát és életkorát, másrészt ezzel is összefüggésben a vizsgálat menetét illetően.

A vizsgálatunkban 30, Debrecenben tanuló harmadik osztályos (9–10 éves), magyar anyanyelvű gyermek vett részt. A vizsgálatot a debreceni Kölcsey Ferenc Református Gyakorló Általános Iskolában végeztük 2024. június 5-én. TERRY kísérletéhez hasonlóan a résztvevőket véletlenszerűen, de a nemek arányát figyelembe véve három csoportra osztottuk (N csoport, F csoport, N + F csoport).

A vizsgálat anyagának, a tanulólapoknak és a tesztlapoknak az összeállítása során az eredeti vizsgálat eljárását követtük. A kísérlet során öt-öt különböző korú felnőtt férfi és nő arcképét használtuk. Ezeket egy lapra másoltuk három sorba elrendezve, 4-2-4 elosztásban. Minden fotó alatt két különböző információ szerepelt: 1. a fotón látható személy neve vagy foglalkozása, valamint 2. a hobbija. A fotókon semmi nem utalt a fotón szereplő személy foglalkozására vagy érdeklődési körére.

A nevek és foglalkozások megjelölésére tíz olyan kétértelmű szót választottunk, amelyek a magyarban családnévként és foglalkozásnévként egyaránt használatosak *(ács, asztalos, bíró, halász, katona, kertész, kőműves, pék, szakács, vadász)*.[6] A vizsgálatunk elsődlegesen

[6] A tesztszavak válogatásakor nem a családnévi gyakoriságból indultunk ki, hanem arra törekedtünk, hogy a foglalkozás ma is létező, a gyerekek számára potenciálisan ismert legyen, s ne csak a mesékhez, iskolai olvasmányokhoz kapcsolódóan ismerjék. Így például kimaradt a *Kovács,* a *Varga,* a *Takács,* amelyek a leggyakoribb foglalkozásnévi eredetű családneveink közé tartoznak, de nem használtuk fel például a *Pap* nevet sem, mert nőkre vonatkozó foglalkozásnévként nem jelenik meg (a családnevek gyakoriságához l. CsnE. 529–537). Ennek ellenére azt tapasztaltuk, hogy a gyerekek még a ma már archaikusnak tekinthető foglalkozások nevéből keletkezett családnevek kapcsán is tudták azonosítani a foglalkozásnévi eredetet (vö. 3.3. pont).

ezeknek a szavaknak a köznévként és tulajdonnévként való feldolgozására összpontosított. A hobbi *(főzés, barkácsolás, fotózás, zenélés, olvasás, zenehallgatás, tévézés, táncolás, versírás, kézműveskedés)* megtanulása és felidézése – akárcsak TERRY vizsgálatában – kontrollváltozóként szolgált. A vizsgálatban szereplő kétértelmű szavakat a gyerekek személynévként és foglalkozásnévként is ismerik, s a hobbikat megjelölő szavak jelentésével is tisztában vannak (vö. FÜLÖP 2022; ezt a saját vizsgálatunk is megerősítette, l. a 3.1. pont további részét, illetve a 3.3. pontban írottakat). Mivel a magyar nyelvben a családnév ritkán fordul elő keresztnév nélkül – különösen a gyerekek névhasználatában –, keresztnevet is kapcsoltunk a családnevekhez: minden nőt *Anná*-nak és minden férfit *Péter*-nek hívtunk. A gyerekeket a vizsgálat elején tájékoztattuk erről, így ez nem nehezítette számukra a feladatot.

A tanulólapokból a három csoportnak megfelelően három fő változatot készítettünk. Az N csoport tanulólapján a fotó alatt a személy neve, alatta pedig a hobbija szerepelt. Az F csoport tanulólapján a kétértelmű szavak foglalkozásnévként szerepeltek. Az N + F csoport tanulólapján öt fotónál név és hobbi, öt fotónál foglalkozás és hobbi szerepelt (ehhez kétféle tanulólapot készítettünk, így a kétértelmű szó minden fotó alatt, egyenlően szétosztva egyszer névként, egyszer pedig foglalkozásnévként szerepelt).

A megtanult információkat számon kérő tesztlapokon az utasítást követően csupán a képek szerepeltek. Ezek elrendezése eltérő volt a tanulólapokétól: a tesztlapon két oszlopban szerepeltek a fotók – oszloponként öt-öt kép –, hogy a téri memória szerepét kizárjuk. A tesztlapnak szintén három változata készült. Az egyik oldalon mindhárom változatban a személyek érdeklődési körét kellett beírni. A másik oldalon az N csoport tesztlapja a nevek, az F csoport tesztlapja pedig a foglalkozások beírását várta. Az N + F csoport tesztlapja a tanulólapnak megfelelő megoszlásban és két változatban öt képhez nevet, öt képhez pedig foglalkozást kért.

A vizsgálat csoportonként elkülönítve zajlott, mindhárom csoportban e tanulmány két szerzője volt jelen. A gyerekek a terembe lépve az asztalokon lefordítva találták a tanulólapjukat. A tanulási fázis előtt mindhárom csoportban szóban hangzott el az utasítás: „A lapon emberek képeit látjátok. Mindegyik kép alatt a képen szereplő ember neve/foglalkozása és hobbija szerepel. Jegyezzétek meg ezeket az információkat az arcokhoz!”. Az N csoportban és az N + F csoportban ehhez kapcsolódott még a következő instrukció: „Ahogy látjátok, minden nőt *Anná*-nak és minden férfit *Péter*-nek hívnak; a többi információ megjegyzésére törekedjetek!” Az információk megtanulására három percet kaptak a gyerekek (az életkorbeli különbség miatt egy perccel több időt, mint TERRY egyetemistái). A tesztfázis előtt a tanulólapokat kicseréltük a tesztlapokra, és szintén elhangzott szóban a feladat utasítása, amely – a kulcsszót félkövérrel kiemelve – szerepelt a tesztlap megfelelő oldalain is: „Írjátok a képek mellé az emberek hobbiját!”; „Írjátok a képek mellé az emberek foglalkozását/nevét!” A megoldásokra előzetesen négy percet adtunk nekik, de szükség esetén további időt is igénybe vehettek. A tesztlapok összegyűjtését követően az N csoportban és az N + F csoportban azt is megkérdeztük a gyerekektől, hogy ismerős-e nekik a vizsgált névtípus, illetve a konkrét név. A válaszok alapján a gyerekek tisztában voltak a foglalkozásnévi eredetű családnevek típusával, ismerték a feladatban szereplő neveket, és további példákat is soroltak.

Az adatok feldolgozásakor TERRY értékelését követve csak azokat az elemeket tekintettük helyesnek, amelyeket a megfelelő képhez kapcsoltak a gyerekek, és csak kisebb

helyesírási eltéréseket fogadtunk el. Az adatokon ugyanazokat a statisztikai elemzéseket végeztük el, mint amelyeket TERRY a saját vizsgálatában.[7] A számításokhoz a Jamovi nevű ingyenes és nyílt forrású statisztikai szoftver 2.7.22.0-s verzióját használtuk.

3.2. Eredmények. A továbbiakban a két vizsgálathoz kapcsolódó statisztikai próbákat egymással összehasonlítva értelmezzük. (A statisztikai próbáknál – TERRYhez hasonlóan – mi is $\alpha = 0,05$ szignifikanciaszintet alkalmaztunk.)

A fiatal felnőttek teljesítményével való összevetéshez az 1. táblázatban közöljük TERRY eredményeit, a gyerekekkel végzett vizsgálatunk eredményeit pedig a 2. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: A nevek, foglalkozások és hobbik helyes felidézésének átlagos százalékos aránya csoportok közötti és személyen belüli elrendezésben, angol nyelvű egyetemisták körében (n = 48) (TERRY 1994: 90 alapján)

	N csoport (%)		F csoport (%)		N + F csoport (%)		
	Név	**Hobbi**	**Foglalkozás**	**Hobbi**	**Név**	**Foglalkozás**	**Hobbi**
Átlag	76,87	83,75	81,87	75,63	60,00	82,50	68,75
Szórás	19,60	16,30	14,20	20,90	21,90	25,20	26,30

2. táblázat: A nevek, foglalkozások és hobbik helyes felidézésének átlagos százalékos aránya csoportok közötti és személyen belüli elrendezésben, 9–10 éves magyar nyelvű gyerekek körében (n = 30)

	N csoport (%)		F csoport (%)		N + F csoport (%)		
	Név	**Hobbi**	**Foglalkozás**	**Hobbi**	**Név**	**Foglalkozás**	**Hobbi**
Átlag	25,00	69,00	68,00	57,00	18,00	36,00	53,00
Szórás	17,80	19,70	19,30	18,30	25,70	26,30	22,60

Az első, 3 × 2-es analízisben TERRY a három csoport helyes válaszait hasonlította össze a kétértelmű elemeket – a csoporton belüli elrendezésnél a neveket és a foglalkozásokat összegezve – és a hobbit tekintve. Ezt a vizsgálatot egyfajta ellenőrzésnek szánta, s az eredményei alapján az egyes csoportok összteljesítménye hasonló volt. Nem talált ugyanis szignifikáns különbséget sem a csoportok között: $F(2,45) = 1,7$; $p = 0,194$, sem a helyesen visszahívott kétértelmű elemek és a hobbi között: $F(1,45) < 1$; $p > 0,322$, és nem volt interakció a nyelvi elemek típusa és a csoportok között: $F(2,45) = 1,87$; $p = 0,166$ (vö. TERRY 1994: 90).

Ezzel szemben mi szignifikáns különbségeket találtunk a három csoport teljesítménye között: $F(2,27) = 5,80$; $p = 0,008$; $\omega^2 = 0,116$. Az F csoport ugyanis sokkal jobban teljesített a kétértelmű elemek visszahívásában, mint a másik két csoport. A kétértelmű szavak és a hobbik visszahívása közötti különbség is szignifikáns volt: $F(1,27) = 25,3$; $p < 0,001$; $\omega^2 = 0,148$. Interakció mutatkozott továbbá a gyermekek teljesítménye kapcsán a csoport

[7] Megjegyzendő, hogy noha TERRY a saját számításai kapcsán nem közölt konkrét p-értékeket, mi az F-statisztika, valamint a szabadsági fokok alapján – a könnyebb értelmezhetőség és összehasonlíthatóság érdekében – az ő eredményeire vonatkozóan is kiszámítottuk ezeket.

és a nyelvi elemek típusa (kétértelmű elemek, hobbi) között: $F(2,27) = 17,2$; $p < 0,001$; $\omega^2 = 0,196$, tudniillik a nevek felidézése aránytalanul nehéznek bizonyult a hobbihoz képest.

A második, 2 × 2-es analízisben TERRY (1994: 90) azt vizsgálta, hogyan függ össze a kétértelmű elemek funkciója – azaz hogy családnévről vagy foglalkozásnévről van-e szó – és a kétféle elrendezés. E tekintetben különbséget mutatott ki abban, hogy az alanyoknak nevet vagy foglalkozást kellett-e felidézniük, és összességében szignifikánsan jobb volt a foglalkozások felidézése: $F(1,35) = 8,45$; $p = 0,006$. Emellett interakciót talált a kétértelmű elemek funkciója és a kétféle elrendezés között: $F(1,35) = 5,52$; $p = 0,025$.

A második analízis a mi vizsgálatunk kapcsán is hasonló összefüggéseket mutatott, de a változók közötti különbségek még hangsúlyosabbak voltak. A foglalkozásnevek visszahívása a gyerekek körében is szignifikánsan jobb volt, mint a neveké: $F(1,18) = 22,33$; $p < 0,001$; $\omega^2 = 0,215$, s a funkció és az elrendezés közötti interakció szintén szignifikáns volt: $F(1,18) = 9,54$; $p = 0,006$; $\omega^2 = 0,086$.

A harmadik analízis a név és a foglalkozás visszahívását hasonlította össze csoportok közötti elrendezésben (N csoport vs. F csoport). TERRY nem talált szignifikáns különbséget a csoportok között a tekintetben, hogy a résztvevőknek neveket vagy foglalkozásokat kellett-e felidézniük: $F(1,30) < 1$, $p > 0,415$; $\omega^2 = -0,01$ (vö. TERRY 1994: 90).

Mi ezzel szemben szignifikáns különbséget találtunk az N csoport és a F csoport között: azok a gyerekek, akiknek neveket kellett megjegyezniük, szignifikánsan rosszabbul teljesítettek, mint azok, akik a szavakat ugyanazokhoz a fotókhoz társítva, de foglalkozásnévként tanulták meg: $F(1,18) = 26,8$; $p < 0,001$; $\omega^2 = 0,563$. Az átlagok közötti különbség különösen szembetűnő: a névfelidézés átlaga 2,50, míg a foglalkozásnevek felidézéséé 6,80 volt.

A negyedik analízis a személyen belüli elrendezésre (N + F csoport) irányult. TERRY (1994: 90) vizsgálatában e csoport résztvevői szignifikánsan rosszabbul teljesítettek a nevek előhívásában a foglalkozásnevekéhez képest: $F(1,14) = 9,00$; $p = 0,010$; $\omega^2 = 0,20$.

A gyerekekkel végzett vizsgálatnál nem mutatkozott hasonló különbség: a gyerekek az N + F csoportban a neveket és a foglalkozásneveket is nagyon kis számban tudták visszahívni; ebből a szempontból nincs szignifikáns különbség a teljesítményükben: $F(1,9) = 1,49$; $p = 0,253$; $\omega^2 = 0,036$.

Az ötödik analízis az N + F csoport névfelidézését hasonlította össze az F csoport foglalkozásnevekre, illetve az N csoport családnevekre vonatkozó teljesítményével, hogy kiderüljön az N + F csoport előző vizsgálatban megtapasztalt gyenge névfelidézésének a háttere. TERRY (1994: 90–91) azt találta, hogy az F csoport szignifikánsan jobban teljesített a foglalkozásnevek visszahívásában, mint az N + F csoport a nevek felidézésében: $F(1,30) = 11,21$; $p = 0,002$; $\omega^2 = 0,24$. A névvisszahívás kapcsán ezzel szemben az N csoportban mutatkozott előny az N + F csoport névfelidézéséhez képest, de kisebb különbséggel: $F(1,30) = 5,29$; $p = 0,029$; $\omega^2 = 0,12$.

A mi vizsgálatunkban is szignifikáns különbség jelentkezett a foglalkozásnévi funkció kapcsán az F csoport és az N + F csoport teljesítménye között: $F(1,18) = 64,6$; $p < 0,001$; $\omega^2 = 0,761$. Szignifikáns különbség volt továbbá a névvisszahívás kapcsán is az N csoport és az N + F csoport között: $F(1,18) = 5,31$; $p = 0,033$; $\omega^2 = 0,177$. A mi vizsgálatunk esetében is mindkét összevetésben a csoportok közötti elrendezésben születtek jobb eredmények.

3.3. Hibatípusok. TERRY vizsgálatában az egyetemisták hibáinak többsége kihagyás volt: nem tudtak választ beírni (80%), vagy hibás választ adtak (20%). Ez utóbbiak, azaz az ún. betoldásos hibák *(commission error)* kapcsán három típus különíthető el: 1. a nevet egy másik típusú információval helyettesítették *(substitutions);* 2. a megtanult szót rossz képhez írták *(mismatchings);* 3. olyan szót adtak meg válaszként, amely nem szerepelt a tanulólapon *(intrusions).* A hibák csoportonkénti és típusonkénti számát a kétértelmű szavak kapcsán az alábbi táblázatban foglaltuk össze.

3. táblázat: A kétértelmű szavakhoz kapcsolódó hibás válaszok száma típusok szerint a három csoportban, angol nyelvű egyetemisták körében (n = 48) (TERRY 1994: 91 alapján)

	N csoport	F csoport	N + F csoport
Helyettesítés	1	3	6
Rossz kép választása	5	2	10
Új szó használata	1	0	7

A táblázatból világosan kiderül, hogy az N + F csoport lényegesen több betoldásos hibát vétett, mint a másik két csoport együttvéve. A csoportok közötti különbség TERRY (1994: 91) számításai szerint e tekintetben szignifikáns volt ($\chi^2 = 16{,}67$).[8]

A magyar nyelvű gyerekek az általuk együttesen adható 600 válasz közül nagyon magas számban, 301 esetben nem írtak megfelelő választ. A leggyakoribb eljárás körükben is a kihagyás volt (a hibák 82,72%-a).[9] Az N csoportban a nevek kapcsán 64 esetben volt ez megfigyelhető, ugyanakkor a foglalkozásnevek esetében az F csoportban mindössze 23 esetben hagyták kitöltetlenül a feladatot. Az N + F csoportban 64 esetben – 40 név és 24 foglalkozásnév kapcsán – tapasztaltunk hiányt. A betoldásos hibák csoportonkénti és típusonkénti számát a 4. táblázat összesíti:

4. táblázat: A kétértelmű szavakhoz kapcsolódó hibás válaszok száma típusok szerint a három csoportban, magyar nyelvű 9–10 évesek körében (n = 30)

	N csoport	F csoport	N + F csoport
Helyettesítés	0	5	7
Rossz kép választása	5	4	1
Új szó használata	6	0	1

A gyerekek körében a három csoport teljesítménye a betoldásos hibák tekintetében nem különbözött szignifikánsan egymástól ($\chi^2 = 0{,}28$), ami eltérés TERRY eredményeihez képest. A hibázások típusainak megoszlásában is vannak különbségek a két életkori csoport között, ami az alkalmazott stratégiák különbségére utal. Figyelmet érdemel az új szó használata mint hibatípus. Az N csoportban 6, az N + F csoportban – a nevek kapcsán – 1 ilyen

[8] A kihagyások számát TERRY nem adta meg tanulmányában, de a helyes válaszokból és a betoldásos hibákból kiszámolva 182 ilyen esetet feltételezhetünk nála.

[9] Ennek magyarázatakor a feladat nehézsége mellett azzal is számolhatunk, hogy a gyerekek nem akartak hibázni, s ahol kicsit is bizonytalanok voltak, inkább nem írtak be semmit.

hibát figyeltünk meg: 1. *Ács* helyett *Takács;* 2–4. *Szakács* helyett *Konyhás, Kovács, Takács;* 5. *Kőműves* helyett *Bakó;* 6–7. *Katona* helyett *Szűcs, Lakatos.* Ezeket a hibákat összesen hét gyerek követte el. A megoldásaik alapján jól látszik, hogy a gyerekek tisztában voltak azzal, hogy foglalkozásnévi alapú családnevekkel kell dolgozniuk, hiszen csak ilyen szerepel a hibás megoldásaik között, de ezt a metanyelvi tudást nem tudták megfelelően kihasználni. A névcserék egy részénél emellett a hangzási hasonlóság hatásával is számolhatunk (pl. *Szakács – Ács, Kovács, Takács*), illetve a szemantikai tartalom egy esetben részben megőrződött a hiba után is *(Szakács – Konyhás).*

3.4. Az eredmények értelmezése. Előzetes elvárásainknak megfelelően összességében a gyerekek teljesítménye általában véve alacsonyabb, sőt valójában jóval alacsonyabb volt az egyetemistákéhoz képest. Az előzetes elvárásainknak megfelel az is, hogy a nevek általában vett alacsonyabb előhívását találtuk a gyerekeknél, akárcsak TERRY az egyetemistáknál. Ez alapján összességében az látszik, hogy a nevek mindkét korosztályban több nehézséget okoznak az efféle tanulási feladathelyzetekben, még az áttetsző nevek is. Sőt a gyerekeknél ez a két tényező összeadódni látszik, így fokozott nehézséget jelentenek számukra a nevek. A harmadik hipotézisünk viszont nem igazolódott be, hiszen több tekintetben is különbség mutatkozott a két korosztály teljesítménye között a vizsgálati elrendezéseket illetően.

TERRY (1994: 90) fő eredménye az volt, hogy az elrendezés hatással van a teljesítményre. Míg a csoportok közötti elrendezésben az egyetemisták körében nem volt érdemi különbség a nevek (76,87%) és a foglalkozások (81,87%) felidézésében, addig a személyen belüli elrendezésben – tehát amikor ugyanazok a résztvevők egyes fotókhoz nevet, más fotókhoz foglalkozást tanultak – a tesztfázisban a neveket jelentősen rosszabbul tudták előhívni, mint a foglalkozásokat (60,00%, illetve 82,50%). TERRY (1994: 92) értelmezése szerint az egyetemistáknál esetleg sajátos memorizálási és előhívási stratégia állhat az F csoport és az N csoport között talált minimális teljesítménykülönbség hátterében. Az N csoport tagjai észlelhették a családnév egységes típusát, s a szavak kettős funkciójára támaszkodhattak a feladatban. S minthogy a szavak ezekben a csoportokban végig azonos funkcióban szerepelnek, következetes stratégiát alkalmazhattak a megjegyzésükre: a foglalkozásnévi funkció figyelembevételét. Arról van szó tehát, hogy a nevek etimológiai jelentése könnyen hozzáférhető és előtérbe helyezhető a fiatal felnőttek számára, és ezáltal – a nevek címkejellegétől elvonatkoztatva – lényegében ugyanolyan módon tudták megoldani a feladatot, mint az F csoportban. Ez a tulajdonnevek és a közszók közötti, a mentális lexikonon belüli szerves kapcsolatra utal, s egybecseng a családnevek kapcsán végzett ún. előfeszítéses kísérletek eredményeivel (VALENTINE–BRENNEN–BRÉDART 1996: 72). A személyen belüli elrendezés viszont feltehetően extra kognitív terhet jelent a résztvevők számára. Az ebben az elrendezésben részt vevő alanyoknak minden kétértelmű szóhoz többletinformációt is meg kellett tanulniuk (azaz hogy a megtanulandó szó név vagy foglalkozás-e), szemben a másik két csoporttal, amelyek számára egyértelmű volt, hogy a megtanulandó szó mindig vagy név, vagy foglalkozás. A két funkció együttes jelenlétének zavarkeltő hatásával számolt TERRY az egyetemisták körében (1994: 92).

A gyerekekkel végzett vizsgálatunkban a kétértelmű szavak előhívásában az eltérések iránya az egyetemistákéhoz hasonló volt: náluk is a névként való előhívás volt a nehezebb, de a különbségek minden összehasonlításban sokkal nagyobbak voltak. Ebből adódóan a kétféle elrendezés kapcsán az egyetemisták teljesítménye alapján előzetesen várt megoszlás

helyett minden tekintetben más eredményeket kaptunk. A csoportok közötti elrendezésekben a neveket tanuló alanyok jóval kevésbé hatékonyan idézték fel a megtanult lexémákat, mint a foglalkozásneveket tanuló csoport tagjai. Az N csoportban a nevek felidézésének átlaga 25,00%, míg az F csoportban ugyanazon szóalakok foglalkozásokként való előhívásának átlaga 68,00% volt. Ezt a jelentős különbséget a csak neveket és a csak foglalkozásokat tanuló csoport teljesítménye között nem lehet azzal magyarázni, hogy a két csoportba véletlenszerűen sorolt gyerekek képességei számottevően különböztek volna, a kontrollváltozóként működő hobbi felidézésének pontossága ugyanis hasonló volt mindkét csoportban (69,00%, illetve 57,00%), sőt a nevekkel dolgozó csoport e tekintetben még valamivel jobban is teljesített. A csoportok véletlenszerű kialakítása tehát nem befolyásolta az eredményeket.

Hogy mi magyarázhatja akkor mégis a talált különbséget? Bár a személynevek a gyermekek szókincsének első elemei közé tartoznak, és a gyerekek elég korán megismerik a hivatalos névszerkezetet – ezáltal a családneveket is –, a névelőhívás képessége 9–10 éves korban még fejlődésben van. Úgy tűnik, hogy az előhívás képességének a fejlődése a nevek esetében sokkal lassabb, mint más információk és más szókategóriák esetében, talán összefüggésben azzal is, hogy ebben az életkorban még kevésbé van rá szükségük. TERRY, mint láttuk, a nevek köszzói párjaira támaszkodó memorizálási stratégiával, azaz lényegében az etimológiai jelentés előtérbe helyezésével magyarázta az egyetemisták teljesítményét. Amennyiben ezzel számolunk, akkor a mi vizsgálatunkban az N csoport alacsony teljesítménye olyan módon is értelmezhető, hogy a gyerekek számára ezek a stratégiák még nem állnak rendelkezésre, de legalábbis ebben a feladathelyzetben nem tudták őket mozgósítani, annak ellenére, hogy a gyerekek is tisztában vannak a nevek foglalkozásnévi eredetével. Az áttetsző nevek etimológiai jelentése az adott névtípus kapcsán – a korábbi vizsgálatok és a saját vizsgálatunk alapján is – részét képezi a gyerekek tulajdonnév-reprezentációjának. Ezt igazolják a konkrét feladat kapcsán a visszajelzéseik, illetve a hibázásaik is, vagyis a betoldó cserék, amelyek során kizárólag további foglalkozásnévi eredetű családneveket aktiváltak (l. még általánosabban a nevekkel kapcsolatos nyelvi játékokat, csúfolókat is; RESZEGI 2022: 23, 191). Úgy tűnik, ezeket a metanyelvi ismereteket ebben az életkorban a gyerekek még nem tudják minden helyzetben használni. Ez esetleg áttételesen arra is utalhat, hogy a mentális lexikonon belül a személynévi és a köszzói hálózat közötti kapcsolatok száma még alacsonyabb, és a kapcsolatok kevésbé erőteljesek, mint a fiatal felnőttek mentális lexikonában. Ez végső soron a nyelvi tapasztalataikkal állhat összefüggésben. Más oldalról esetlegesen a kontrollfunkciók alacsonyabb fokával is magyarázható a kapott eredmény (vö. GYŐRI 2008: 322–329), azaz a gyerekek még nem tudnak a nevek címkejellegétől elvonatkoztatni, és a fiatal felnőttekhez hasonlóan előtérbe helyezni a köszzói funkciót.

Az egyetemisták körében a kétértelmű szavak előhívásában csupán a személyen belüli elrendezésben mutatkozott szignifikáns különbség a foglalkozások felidézése javára. A tesztfázisban tehát csak akkor hívták elő a neveket jelentősen rosszabbul, mint a foglalkozásneveket (60,00%, illetve 82,50%), amikor ugyanazok a résztvevők egyes fotókhoz nevet, más fotókhoz foglalkozást tanultak (TERRY 1994: 90). Ezt TERRY a két funkció együttes jelenlétének zavarkeltő hatásával magyarázta. A gyerekek körében ez az elrendezés általában véve rendkívül gyenge teljesítményhez vezetett mind a nevek, mind a foglalkozások felidézésében (18,00%, illetve 36,00%). Az N csoport teljesítménye alapján ez valójában egyáltalán nem meglepő eredmény. A gyerekek számára – akiknek már önmagában a nevek megtanulása is jelentős nehézséget jelentett – ez az elrendezés még nagyobb kihívás

volt, ami a teljesítményüket a foglalkozások kapcsán is lerontotta. Ezt mi is a két funkció együttes jelenlétének zavarkeltő hatásával látjuk magyarázhatónak. Amikor egyes elemeket névként, másokat foglalkozásnévként kellett megtanulni, az olyan többletinformációt és kognitív terhelést jelentett a gyerekek számára is, amely zavart, interferenciát okozhatott mindkét funkció vonatkozásában; ez vezethetett az igen alacsony pontszámokhoz ebben a csoportban (az interferencia jelenségéhez e sajátos kétértelmű szócsoport kapcsán vö. JAMES et al. 2012). Ez a hatás a gyerekeknél sokkal nagyobb fokú, mint a fiatal felnőtteknél, ami a nevek sajátos helyzetén túl valószínűleg a komplex feladathelyzet koordinálásához szükséges kontrollfunkciók alacsonyabb fokával is magyarázható (vö. GYŐRI 2008: 322–329).

A vizsgálat módszertani szempontból is tanulságos. TERRY a korábbi vizsgálati eredmények ellentmondásosságát (a nevek hátránya a vizsgálatok egy részében nem mutatkozott) a vizsgálati elrendezésből adódó különbségekkel hozta összefüggésbe. Ezért alkalmazott kétféle elrendezést, és a fiatal felnőtteknél valóban sikerült igazolnia a vizsgálati elrendezés hatását. Amint láttuk, a gyerekeknél ez a hatás a nevek kapcsán jelentkező általános nehézséggel összefüggésben nem jelentkezett. Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy az, hogy személyen belüli elrendezésben nem mutatkozott szignifikáns különbség a nevek és a foglalkozásnevek között, esetleg a minta kis számával is magyarázható.

3.5. Részösszegzés. Összegezve a fentieket elmondható tehát, hogy a gyerekek teljesítménye a tanulási feladat alapján általában véve alacsonyabb, mint a fiatal felnőtteké. A nevek megtanulása és előhívása azonban ezt szem előtt tartva is különösen nehéz a gyermekek számára, legalábbis az ilyen típusú kísérleti elrendezésben. Ez még inkább érvényesül, ha a kétértelmű szóalakok kétféle funkciójával szembesülnek: azaz a gyerekek körében is érvényesül, sőt a fiatal felnőttekhez képest sokkal erőteljesebben jelentkezik a Baker-baker paradoxon. Az efféle eredmények a nevek sajátos helyzetét látszanak erősíteni a mentális lexikonon belül, sőt első pillantásra azokat a véleményeket támogathatnák, melyek szerint a nevek reprezentációja és feldolgozása teljesen független más nyelvi elemekétől. A gyermekek és a fiatal felnőttek eredményei közötti különbség alapján pedig ebben – az életkor előrehaladtával – esetleg valamiféle elmozdulással is számolhatnánk. A vizsgálat révén feltárt kapcsolódási pontok ugyanakkor a független tulajdonnévi modul ellen szólnak. Az áttetsző tulajdonnevek nem függetlenek közszói párjuktól, ám gyermekkorban ez a kapcsolat még nem olyan erőteljes, mint a fiatal felnőtteknél; a két hálózat közötti kapcsolat a nyelvi tapasztalatoknak megfelelően válik majd erősebbé. A vizsgálat arra is rámutat, hogy a tulajdonnévi hálózat önmagában is strukturált, a névtípusok összeszerveződése pedig már a 9–10 éveseknél kimutatható.

Hangsúlyoznunk kell azonban a vizsgálatunk korlátait is. A fenti elemzés során az életkor szempontjából vetettük össze eredményeinket a TERRYével, noha esetlegesen a nyelvnek is hatása lehet a folyamatra. Ehhez a továbbiakban szükséges lesz magyar nyelvű egyetemisták körében is elvégezni a kísérletet (melynek eredményei a nyelv szempontjából lesznek összevethetők az angol nyelvű egyetemi hallgatókéval). Az életkor hatása, a fejlődés menete pedig a különböző életkorú magyar beszélők eredményeinek egymáshoz viszonyítása révén lesz igazán meggyőzően kimutatható. Amit a korábbi vizsgálatok és saját eredményeink alapján feltételezhetünk: 9–10 éves korban a névelőhívás képessége még javában fejlődésben van. Ezen a téren ebben az életkorban és a továbbiakban folyamatos és igen gyors fejlődéssel számolhatunk, hiszen mint láttuk, a nevek rögzítésében és előhívásában az egyének fiatal felnőttként teljesítenek a legjobban (talán a kontrollfunkciók

alakulásával is összefüggésben), majd a nevek megtanulásának és előhívásának képessége az életkor előrehaladtával lassan csökken. Ugyanakkor utalnunk kell arra is, hogy az egész folyamat során jelentős egyéni különbségekkel számolhatunk.

A vizsgálat további korlátjaként utalnunk kell a vizsgált névfajta sajátos jellegére: az eredmények csak az áttetsző nevek, szűkebben a foglalkozásnévi eredetű nevek kapcsán tekinthetők érvényesnek, nem általánosíthatók a nem áttetsző nevekre. Az eredmények értékelésekor a kísérletben részt vevők alacsony számát is érdemes szem előtt tartani.

4. Második kísérlet. Annak érdekében, hogy a közszói eredetű nevek feldolgozásáról árnyaltabb képet alkothassunk, kidolgoztuk a fenti kísérlet egy módosított változatát is, amely egy másik kétértelmű szócsoportra vonatkozott. Ebben a vizsgálatban olyan szavakat használtunk, amelyek fizikai tulajdonságokkal kapcsolatosak, és amelyek a magyar nyelvben családnévként is előfordulnak. A kísérlet során elsődlegesen azt akartuk megvizsgálni, hogy a névviselő tulajdonságával egybeeső, kvázi leíró családnevek könnyebben megtanulhatók és felidézhetők-e, mint az ilyen értelemben nem leíró nevek.[10] Ugyanakkor kíváncsiak voltunk arra is, van-e különbség a tulajdonságot kifejező szóformák felidézésében attól függően, hogy névként vagy melléknévként használatosak-e.

4.1. A kísérlet hipotézisei, módszere és menete. A korábbi vizsgálatok alapján előzetesen azt feltételeztük, hogy a tulajdonságot jelölő szavak közszóként könnyebben megjegyezhetők és előhívhatók, még ha az nem is látható a feladatban használt arcképeken. Emellett azt is feltételeztük, hogy különbség lesz a leíró és a nem leíró nevek között, az előbbiek előnyére. A külső tulajdonságot kifejező nevek ugyanis különböznek a foglalkozásnévi eredetű családnevektől, hiszen az előbbiek minden esetben szemmel láthatóan egybeeshetnek a személy fizikai tulajdonságaival, ami előnyt jelenthet a megjegyzésük kapcsán.

A vizsgálat kisebb módosításokkal alapvetően az első kísérlet módszertanára épült.

A vizsgálatot ugyanazon a napon ugyanazzal a 30 gyermekkel végeztük el, ugyanabban a három csoportban, és ugyanazt az elrendezést alkalmaztuk, mint az első kísérletben.

A vizsgálat anyagának, a tanulólapoknak és a tesztlapoknak az összeállításában az első vizsgálat eljárását követtük. A kísérletben öt-öt különböző korú felnőtt férfi és nő arcképét használtuk (ezek az előző feladatétól eltérő képek voltak). Ezeket a tanulólapokon három sorba rendeztük el, 4-2-4 elosztásban. Minden fotó alatt két különböző információ szerepelt. Az egyik a fotón látható személy neve volt; ez minden esetben egy közszói előzményű családnévből, illetve az *Anna/Péter* keresztnévből állt. A családnevek alapja olyan tulajdonságjegyeket kifejező közszó (nyolc melléknév és két főnév), amely felismerhető egy portréfotón is *(bajusz, barna, fekete, göndör, kopasz, kövér, szakáll, szőke, vékony, vörös)*.[11]

[10] A továbbiakban a *leíró* és *nem leíró nevek* terminusokat nem a szokásos értelemben használjuk tehát, hiszen a mai családnevek egyike sem tekinthető valódi leíró, a névviselő tulajdonságát közvetítő névnek, ezek a nevek hosszú ideje a családi összetartozást jelzik csupán.

[11] Hogy a kétértelmű szavak esetében mindenképpen egy fényképen is látható tulajdonságot kifejező szót tudjunk megadni, olyan családnevek is bekerültek a tesztbe, amelyek ritkának számítanak a mai magyar családnévállományban (pl. *Bajusz, Göndör*). Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a gyerekek névismerete nem a teljes magyar névállomány ismeretén alapul, hanem esetleges, így a névgyakoriságot mint tényezőt teljesen nem tudtuk kontrollálni a kísérlet során. Az eredmények értelmezésekor ezt mindenképpen figyelembe kell venni.

Emellett szerepelt a képek alatt egy további, tágan értelmezve külsőnek tekinthető tulajdonságra utaló melléknév *(alacsony, csinos, erős, hajlékony, karcsú, magas, mosolygós, ősz, sovány, sportos),* akár látható volt az adott tulajdonság a fotón, akár nem. Ebben a kísérletben ez volt a kontrollváltozó.

A tanulólapokat háromféle változatban készítettük el. Az első változatban a nevek egybeestek a képen látható személyek valódi fizikai jellemzőivel, azaz ilyen értelemben leíró nevek voltak (LN csoport). A második változatban a nevek nem kapcsolódtak a képen látható személyek fizikai tulajdonságaihoz, tehát ilyen értelemben nem leíró nevek voltak (NLN csoport). A harmadik változatban a nevek fele kvázi leíró név volt, míg az öt másik név nem esett egybe a képen látható személyek tulajdonságaival (LN + NLN csoport).

A tesztlapokon ebben a kísérletben is csak a fényképek szerepeltek, két oszlopba osztva, oszloponként 5-5 kép. A tesztlap egyik oldalán a személyek melléknévként megadott külső tulajdonságának, a másik oldalon a neveknek a beírását kértük.

A vizsgálat csoportonként elkülönítve zajlott, mindhárom csoportban ketten voltunk jelen mint kísérletvezetők. A tanulási fázis előtt mindhárom csoportban szóban hangzott el az utasítás: „A lapon emberek képeit látjátok. Mindegyik kép alatt a képen szereplő ember neve és egy külső tulajdonsága szerepel. Jegyezzétek meg ezeket az információkat az arcokhoz! Ahogy látjátok, minden nőt *Anná*-nak és minden férfit *Péter*-nek hívnak; a többi információ megjegyzésére törekedjetek.” Az információk megtanulására három percet kaptak a gyerekek. A tesztfázis előtt kicseréltük a tanulólapokat a tesztlapokra. Az utasítás szerepelt a tesztlap megfelelő oldalain, illetve szóban is elhangzott: „Írjátok a képek mellé az emberek tulajdonságát!”; „Írjátok a képek mellé az emberek nevét!” A gyerekek a megoldásokra négy percet kaptak.

Az adatok értékelésekor csak azokat az elemeket tekintettük helyesnek, amelyeket a megfelelő képhez kapcsoltak, és csak kisebb helyesírási eltéréseket fogadtunk el; a nevek morfológiai szerkezetét érintő eltéréseket már hibaként kategorizáltuk. Az adatokon ugyanazokat a statisztikai elemzéseket végeztük el, mint az első vizsgálatban.

4.2. Eredmények. A vizsgálat eredményeit az 5. táblázatban összesítettük. Az első, 3 × 2-es analízis arra irányult, hogy a három csoport teljesítménye eltér-e egymástól, illetve van-e különbség a kétértelmű szavak és a külső tulajdonságra utaló szavak felidézése között. Azt tapasztaltuk, hogy az elemtípus hatása domináns volt, azaz a tulajdonságok felidézése mindhárom csoportban jobban ment, mint a nevek felidézése: $F(1,27) = 74{,}31$; $p < 0{,}001$; $\omega^2 = 0{,}445$. Volt továbbá interakció az elemtípus és a csoporttípus között: $F(2,27) = 3{,}72$; $p = 0{,}037$; $\omega^2 = 0{,}033$, azaz a név és a tulajdonság felidézése nem egyforma arányban történt a három csoportban. Ugyanakkor a csoporthatás nem volt szignifikáns: $F(2,27) = 1{,}30$; $p = 0{,}289$, vagyis a három csoport felidézési teljesítménye hasonló volt.

A második, 2 × 2-es analízis volt ennek a kísérletnek a kulcselemzése, ugyanis a névtípus (leíró vagy nem leíró név) hatását próbálta kimutatni. A gyerekek teljesítményében azonban nem volt szignifikáns különbség a leíró és a nem leíró nevek felidézése között: $F(1,18) = 0{,}566$; $p = 0{,}462$, azaz a gyerekek nem tudták kihasználni azt a feltételezett előnyt, hogy a név egybeesett a fotón látható személy tulajdonságával. Nem volt továbbá interakció a névtípus és az elrendezés között sem: $F(1,18) = 0{,}845$; $p = 0{,}370$, viszont a vizsgálati elrendezés hatása erősen szignifikáns volt: $F(1,18) = 30{,}1$; $p < 0{,}001$; $\omega^2 = 0{,}436$. A személyen belüli elrendezés tehát sokkal rosszabb névfelidézést eredményezett, mint amit a csoportok közötti elrendezésben tapasztaltunk. A harmadik analízisben a csoportok

közötti összehasonlításban vizsgáltuk meg, hogy az LN csoport és az NLN csoport teljesítménye eltér-e a kétértelmű elemek felidézésében. Az eredmények alapján a két csoport közötti különbség nem volt szignifikáns: $F(1,18) = 0,970$; $p = 0,338$.

A negyedik analízis az LN + NLN csoporton belül vetette össze a leíró és a nem leíró nevek felidézésének a hatékonyságát. Az eredmények alapján a névtípusnak e tekintetben nem volt kimutatható hatása: $F(1,9) = 0,0361$; $p = 0,853$.

Az ötödik analízisben azt néztük, hogy az LN + NLN csoport felidézése eltér-e az LN csoport és az NLN csoport teljesítményétől. Az LN + NLN csoport szignifikánsan kevesebb leíró nevet tudott felidézni, mint az LN csoport: $F(1,18) = 18,8$; $p < 0,001$; $\omega^2 = 0,470$, s szignifikánsan kevesebb nem leíró nevet tudott visszaadni, mint az NLN csoport: $F(1,18) = 12,9$; $p = 0,002$; $\omega^2 = 0,372$.

5. táblázat: A leíró nevek és a nem leíró nevek, valamint a külső tulajdonságok helyes felidézésének átlagos százalékos aránya a három csoportban, magyar nyelvű 9–10 évesek körében (n = 30)

	LN csoport (%)		**NLN csoport (%)**		**LN + NLN csoport (%)**		
	Leíró név	**Külső tulajdonság**	**Nem leíró név**	**Külső tulajdonság**	**Leíró név**	**Nem leíró név**	**Külső tulajdonság**
Átlag	54,00	76,00	44,00	85,00	28,00	30,00	80,00
Szórás	25,90	24,60	19,00	8,50	27,00	34,30	10,50

4.3. Hibatípusok. A leggyakoribb eljárás ebben a vizsgálatban is a kihagyás volt (a hibák 65,93%-a). A betoldásos hibák (34,07%) eloszlását a 6. táblázat foglalja össze.

6. táblázat: A kétértelmű szavakhoz kapcsolódó hibás válaszok száma típusok szerint a három csoportban, magyar nyelvű 9–10 évesek körében (n = 30)

	LN csoport	**NLN csoport**	**LN + NLN csoport**
Helyettesítés	3	3	7
Rossz kép választása	0	3	0
Új szó használata	3[12]	2[13]	0

Az első kísérlethez hasonlóan a csoportok betoldásos hibáinak összesített száma ebben a kísérletben sem különbözött szignifikánsan egymástól ($\chi^2 = 0,29$). Akárcsak a második analízis eredménye, a betoldásos hibák megoszlása is azt jelzi, hogy nem volt különbség a leíró és a nem leíró nevek felidézésében a gyerekek körében.

[12] Ebben a csoportban két hiba nehezen besorolható: a *Szakáll* név helyett *Szakállas*, a *Bajusz* helyett *Bajuszos* szerepelt egy-egy alkalommal a megoldások között. Ezt lehetne helyettesítésnek is tekinteni, ugyanakkor a válaszok nagy kezdőbetűvel voltak írva, ezért soroltuk ezt a két megoldást a harmadik hibatípushoz.

[13] Itt is a *Szakállas* névforma fordult elő a *Szakáll* helyett, illetve a *Bajuszos* név a *Kopasz* helyett hibás alakként (l. az előző lábjegyzetet).

Az LN csoportban a *Vékony* családnév helyett kétszer fordult elő a vele szemantikailag összekapcsolható *Karcsú,* ami egyébként csak a tulajdonságok között szerepelt. Egy *Barna* családnevű nőhöz is a *karcsú* szó került, s a fotón látható személy valóban karcsú volt. Ezeken túl egy foglalkozásnévi eredetű családnév is szerepelt új szóként a válaszok között *(Juhász),* ami nyilvánvalóan az első kísérlet hatásával magyarázható, ti. ugyanazokkal a gyerekekkel vettük fel a második tesztet is. Kiemelendő, hogy ebben a csoportban, amelyben leíró nevekkel dolgoztak a gyerekek, rossz párosítás nem történt.

Az NLN csoportban helyettesítésként a *Vékony* családnév helyére kétszer a hasonló jelentéstartalmú *Sovány* került, amely egyébként szerepelt a tulajdonságok között. A *Bajusz* helyett egy alkalommal a *Karcsú* szerepelt – ismét egy karcsú személy fotójánál. Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy a rossz kép választása csak ebben a csoportban fordult elő – igaz, a tízből ketten hibáztak csak így.

Az LN + NLN csoport tagjai csak helyettesítéses hibát vétettek – ám itt is csak két fő hibázott. A hibák egy része a fotón látható személy látható tulajdonsága volt *(mosolygós, ősz, karcsú),* ugyanakkor több esetben erre a fotó alapján nem lehetett következtetni *(erős, magas, hajlékony)*.

4.4. Az eredmények értelmezése. A vizsgálat eredményei előzetes elvárásunknak megfelelően – és az első kísérlethez hasonlóan – a nevek sajátos helyzetére utalnak a mentális lexikonban: vagyis a Baker-baker paradoxon egy további közszói eredetű névcsoport kapcsán is jelen van gyermekkorban. A feladat egyértelműen a nevek rögzítésének és előhívásának nehezített voltát igazolta a melléknevekéhez képest. Míg azonban az első kísérletünkben a csoportok közötti elrendezésnél a függő változóként használt kétértelmű elemek (név vs. foglalkozás) között óriási különbség volt, addig a második kísérletben semmi effélét nem találtunk. Ebben a kísérletben a függő változó minden esetben név volt, ennek visszahívása kapcsán egyik csoportban sem jelentkezett semmiféle előny. Az elrendezés ugyanakkor hatással volt a teljesítményre: a személyen belüli elrendezés negatívabban befolyásolta a nevek visszahívását; ráadásul a vegyes elrendezés itt mindkét névtípus (leíró és nem leíró név) kapcsán rontott a teljesítményen, míg az első kísérletben a kétértelmű elemek foglalkozásként való visszaidézésének előnye mutatkozott, noha nem szignifikáns különbségként, csupán tendenciaként. A kvázi leíró és a nem leíró nevek visszahívása viszont egyformán nehezen ment.

Mindez úgy magyarázható, hogy a gyerekek ebben a kultúrkörben korán hozzászoknak ahhoz, hogy a nevek nem írják le a névviselők tulajdonságait, ezért a résztvevők még olyan esetekben sem támaszkodtak erre az információra, vagyis a nevek szemantikai tartalmára a nevek elsajátításában és előhívásában, amikor az áttetsző név által kifejezett tulajdonság aktuálisan egybeesett a névviselő valamely sajátosságával. A gyerekek tehát viszonylag korán felfigyelnek a nevek elsődleges funkciójából adódó és kulturálisan alakult címkejellegére. GEOFFREY D. HALL (2009) szerint a kicsik az anyanyelv-elsajátítás kezdetétől fogva eleve más stratégiával sajátítják el a kategóriajelölő szavakat és az identifikáló funkciójú nyelvi elemeket. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egyáltalán ne férnének hozzá az áttetsző nevek közszói párhuzamának jelentéséhez (ahogy erre már utaltunk, a gyermeknyelvi csúfolók, szójátékok alapja nemritkán a név közszói párhuzamának szemantikai tartalma), de az adott feladathelyzetben erre nem támaszkodtak, nem tudták kihasználni a

nevek etimológiai jelentését. A neveket tehát elsődlegesen címkeként, nyelvi egységként dolgozzák fel a gyerekek. Az elemző feldolgozás másodlagosan járulhat ehhez, ám ezzel mint feldolgozási, memorizálási stratégiával ebben az életkorban nem feltétlenül tudnak élni. Ezzel összefüggésben az eredmények értelmezése kapcsán – akárcsak a foglalkozásnévi eredetű nevek esetében – számolhatunk azzal is, hogy a közszói párhuzamhoz való hozzáférés komplexebb kognitív feladat, hiszen a tulajdonnévi jellegtől elvonatkoztatva a közszói jelentés előtérbe helyezésére lenne szükség. Ahogy már korábban jeleztük, ehhez a kontrollfunkciók magasabb foka szükséges, mint ami ebben az életkorban jellemző (vö. GYŐRI 2008: 322–329). Ebből a szempontból nem volt különbség abban, hogy a név alapja főnév vagy melléknév volt-e.

A nevek kapcsán jelentkező tévesztések jellege ugyanakkor, azaz hogy a célszó helyett más fizikai tulajdonságot leíró neveket szerepeltettek, a tulajdonnévi hálózaton belül a névtípus összeszerveződésére utal, hasonlóan a foglalkozásnévi családnevek típusához. A gyerekek mentális lexikona a nyelvi tapasztalatoknak megfelelően szerveződik, s ebben az életkorban a családnevek kapcsán már vannak a különböző névtípusokkal kapcsolatos tapasztalataik. Kérdéses ugyanakkor, hogy mikortól lesznek képesek ezt a tudásukat aktívabban felhasználni, és tanulási feladathelyzetekben tanulási stratégiaként építeni rá. Ebből a szempontból további tanulságokkal járna a fiatal felnőttekkel való összevetés.

Módszertani szempontból ez a vizsgálat is azt jelzi, hogy a gyerekeknél a nevek előhívása általában véve olyan mértékben megnehezíti a feladatot, hogy lényegében nincs különbség a kétféle elrendezés között. Ez alapján a gyermekek vizsgálata során hasonló típusú feladatoknál a fiatalabb gyerekeknél sem kell erre tekintettel lennünk. Nem ismert ugyanakkor, hogy mikor következik be ebben változás, váltás.

A vizsgálat eredményeinek értékelésekor azonban itt is figyelembe kell venni a kísérletben részt vevők alacsony számát, a vizsgált névfajta specifikus jellegét, valamint hogy ez a felmérés is az előzővel egy napon történt, ugyanazon gyerekek részvételével, egy szünettel elválasztva.

5. Konklúzió. Mindkét vizsgálat megerősíti a nevek (szűkebben az áttetsző családnevek) különleges státuszát a mentális rendszerben, már fiatal életkorban is; sőt ebben az életkorban a Baker-baker paradoxon még erőteljesebben jelentkezik, mint a fiatal felnőtteknél. A vizsgálatok ugyanakkor egyértelműen jelzik a mentális lexikon két része, a közszói lexikon, illetve az onomasztikon közötti kapcsolatok meglétét, valamint a tulajdonnévi hálózat belső strukturáltságát, a névfajták és névtípusok összeszerveződését is.

Gyermekkorban e kapcsolatok azonban még kevésbé erőteljesek és általában véve korlátozottabbak, mint fiatalfelnőtt-korban, így a gyerekeknél az áttetsző nevek közszói párhuzamukhoz, illetve más közszókhoz képest nehezebben rögzülnek, és az előhívásuk is több problémát okoz tanulási feladathelyzetben. A vizsgálatok arra is rávilágítottak, hogy a nevek rögzítésének és előhívásának képessége 9–10 éves korban még fejlődésben van. Eredményeink tehát megerősítik CALDERWOOD és BURTON (2006) szóelőhívási módszerrel végzett kísérletének az eredményeit a nem gyakran használt nevek kapcsán. A nehézséget a családnevekre vonatkozó korlátozott tapasztalatok magyarázhatják: ebben az életkorban a családnevekkel kapcsolatban a mi kultúránkban élő gyerekeknek kevesebb tapasztalatuk van, ezzel összefüggésben pedig a nevekhez való hozzáférés stratégiái sem alakultak még

ki náluk. Ahhoz azonban, hogy a névelőhívás fejlődési aspektusáról többet megtudhassunk, további kutatásokra, további életkori csoportok bevonására és eltérő módszerek alkalmazására van szükség. Ez azon túl, hogy a nevek mentális reprezentációjára vonatkozóan is új ismereteket hozhat, olyan szempontból is tanulságos lehet, hogy megértsük, a nevek megtanulása iskolai körülmények között – például a történelem és az irodalom tantárgy esetében – milyen kihívásokat jelenthet az egyes életkorokban.

Hivatkozott irodalom

ABEL, TAYLOR J. – RHONE, ARIANE E. – NOURSKI, KIRILL V. – KAWASAKI, HIROTO – OYA, HIROYUKI – GRIFFITHS, TIMOTHY D. – HOWARD, MATTHEW A. – TRANEL, DANIEL 2015. Direct physiologic evidence of a heteromodal convergence region for proper naming in human left anterior temporal lobe. *Journal of Neuroscience* 35: 1513–1520. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.3387-14.2015

BÓNA JUDIT 2018. A beszédfejlődés kisgyermekkortól kamaszkorig. *Gyermeknevelés* 6/3: 111–122. https://doi.org/10.31074/20183111122

BRÉDART, SERGE 1993. Retrieval failures in face naming. *Memory* 1: 351–366. https://doi.org/10.1080/09658219308258243

BRÉDART, SERGE 2016. Names and cognitive psychology. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford University Press, Oxford. 476–487. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.57

BRÉDART, SERGE – BRENNEN, TIM – DELCHAMBRE, MARIE – MCNEILL, ALLAN – BURTON, A. MIKE 2005. Naming very familiar people. When retrieving names is faster than retrieving semantic biographical information. *British Journal of Psychology* 96: 205–214. https://doi.org/10.1348/000712605X38378

BRÉDART, SERGE – VALENTINE, TIM 1998. Descriptiveness and proper name retrieval. *Memory* 6: 199–206. https://doi.org/10.1080/741942072

BRENNEN, TIM 1993. The difficulty with recalling people's names. The plausible phonology hypothesis. *Memory* 1: 409–431. https://doi.org/10.1080/09658219308258246

BRENNEN, TIM – BAGULEY, THOM – BRIGHT, JIM – BRUCE, VICKI 1990. Resolving semantically induced tip-of-the-tongue states for proper nouns. *Memory and Cognition* 18: 339–347. https://doi.org/10.3758/BF03197123

BURKE, DEBORAH M. – MACKAY, DONALD G. – WORTHLEY, JOANNA S. – WADE, ELIZABETH 1991. On the tip of the tongue. What causes word finding failures in young and older adults? *Journal of Memory and Language* 30: 542–579. https://doi.org/10.1016/0749-596X(91)90026-G

BURTON, A. MIKE – BRUCE, VICKI 1992. I recognize your face but I can't remember your name. A simple explanation? *British Journal of Psychology* 83: 45–60. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1992.tb02424.x

CALDERWOOD, LESLEY – BURTON, A. MIKE 2006. Children and adults recall the names of highly familiar faces faster than semantic information. *British Journal of Psychology* 97: 441–454. https://doi.org/10.1348/000712605X84124

CARSON, DEREK R. – BURTON, A. MIKE – BRUCE, VICKI 2000. Putting names to faces. A review and tests of the models. *Pragmatics & Cognition* 8: 9–62. https://doi.org/10.1075/pc.8.1.03car

COHEN, GILLIAN 1990. Why is it difficult to put names to faces? *British Journal of Psychology* 81: 287–297. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1990.tb02362.x

COHEN, GILLIAN – FAULKNER, DOROTHY 1986. Memory for proper names. Age differences in retrieval. *British Journal of Developmental Psychology* 4: 187–197. https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1986.tb01010.x

CONLEY, PATRICK – BURGESS, CURT – HAGE, DOTTY 1999. Large-scale databases of proper names. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers* 31: 215–219. https://doi.org/10.3758/BF03207713

CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink.* A Magyar Nyelv Kézikönyvei 17. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

DESAI, RUTVIK H. – TADIMETI, USHA – RICCARDI, NICHOLAS 2023. Proper and common names in the semantic system. *Brain Structure and Function* 228: 239–254. https://doi.org/10.1007/s00429-022-02593-9

EVRARD, MURIEL 2002. Ageing and lexical access to common and proper names in picture naming. *Brain and Language* 81: 174–179. https://doi.org/10.1006/brln.2001.2515

FABULYA MÁRTA 2007. *Izé, hogyhívják, hogymondjam.* Javítást kezdeményező lexikális kitöltőelemek. *Magyar Nyelvőr* 131: 324–342.

FACAL MAYO, DAVID – JUNCOS RABADÁN, ONÉSIMO – ALVAREZ, MONTSERRAT – PEREIRO ROZAS, ARTURO XOSÉ – DÍAZ FERNÁNDEZ, FERNANDO 2006. Efectos del envejecimiento en el acceso al léxico. El fenómeno de la punta de la lengua ante los nombres propios. *Revista de Neurología* 43: 719–723. https://doi.org/10.33588/rn.4312.2005662

FOGLER, KETHERA A. – JAMES, LORI E. 2007. Charlie Brown versus Snow White. The effects of descriptiveness on young and older adults' retrieval of proper names. *The Journals of Gerontology. Series B. Psychological Sciences and Social Sciences* 62: 201–207. https://doi.org/10.1093/geronb/62.4.P201

FOGLER, KETHERA A. – JAMES, LORI E. – CRANDALL, ELIZABETH A. 2010. How name descriptiveness impacts proper name learning in young and older adults. *Neuropsychological Development, and Cognition. Section B. Aging, Neuropsychology and Cognition* 17: 505–518. https://doi.org/10.1080/13825580903477245

FRESNOZA, SHANE – MAYER, ROSA-MARIA – SCHNEIDER, KATHARINA SOPHIA – CHRISTOVA, MONICA – GALLASCH, EUGEN – ISCHEBEK, ANJA 2022. Modulation of proper name recall by transcranial direct current stimulation of the anterior temporal lobes. *Scientific Reports* 12: 5735. https://doi.org/10.1038/s41598-022-09781-x

FÜLÖP BOGLÁRKA 2022. *A tulajdonnevek a gyermeknyelvben. Pszicholingvisztikai vizsgálatok.* Szakdolgozat. DE BTK, Debrecen.

GOLLAN, TAMAR H.– MONTOYA, ROSA – BONANNI, MARIA P. 2005. Proper names get stuck on bilingual and monolingual speakers' tip of the tongue equally often. *Neuropsychologia* 19: 278–287. https://doi.org/10.1037/0894-4105.19.3.278

GÓSY MÁRIA szerk. 2004. „Nyelvbotlás"-korpusz. In: GÓSY MÁRIA szerk., *Beszédkutatás 2004. „Nyelvbotlás"-korpusz, tanulmányok.* MTA Nyelvtudományi Intézet – Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratórium, Budapest. 19–186.

GÓSY MÁRIA 2005. *Pszicholingvisztika.* Osiris Kiadó, Budapest.

GRIFFIN, ZENZI M. 2010. Retrieving personal names, referring expressions, and terms of address. *Psychology of Learning and Motivation* 53: 345–387. https://doi.org/10.1016/S0079-7421(10)53009-3

GYŐRI MIKLÓS 2008. Viselkedéskontroll és megismerés: a végrehajtó működések. In: CSÉPE VALÉRIA – GYŐRI MIKLÓS – RAGÓ ANETT szerk., *Általános pszichológia 3. Nyelv, tudat, gondolkodás.* Osiris, Budapest. 322–335.

HALL, GEOFFREY D. 2009. Proper names in early word learning. Rethinking a theoretical account of lexical development. *Mind & Language* 24: 404–432. https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2009.01368.x

HANLEY, J. RICHARD – COWELL, ELAINE S. 1988. The effects of different types of retrieval cues on the recall of names of famous faces. *Memory and Cognition* 16: 545–555. https://doi.org/10.3758/BF03197056

HONBOLYGÓ FERENC 2008. Beszédészlelés, mentális lexikon, beszédmegértés, beszédprodukció. In: CSÉPE VALÉRIA – GYŐRI MIKLÓS – RAGÓ ANETT szerk., *Általános pszichológia 3. Nyelv, tudat, gondolkodás.* Osiris, Budapest. 59–115.

HORVÁTH VIKTÓRIA 2022. Magyar anyanyelvű gyermekek szókincsének változásairól óvodáskor végétől kisiskolás korig. *Gyermeknevelés* 10: 63–77. https://doi.org/10.31074/gyntf.2022.1.63.77

HUSZÁR ÁGNES 2005. *A gondolattól a szóig. A beszéd folyamata a nyelvbotlások tükrében.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 40. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

JAMES, LORI E. 2004. Meeting Mr. Farmer versus meeting a farmer. Specific effects of aging on learning proper names. *Psychology and Aging* 19: 515–522. https://doi.org/10.1037/0882-7974.19.3.515

JAMES, LORI E. – FOGLER, KETHERA A. 2007. Meeting Mr Davis vs Mr Davin. Effects of name frequency on learning proper names in young and older adults. *Memory* 15: 366–374. https://doi.org/10.1080/09658210701307077

JAMES, LORI E. – TAUBER, SARAH K. – MCMAHAN, ETHAN A. – OBERLE, SHALYN – MARTINEZ, ASHLEY P. – FOGLER, KETHERA A. 2012. Searching for interference effects in learning new face–names associations. *Memory* 20: 155–166. https://doi.org/10.1080/09658211.2011.649290

KUMCU, ALPER – THOMPSON, ROBIN L. 2020. Less imageable words lead to more looks to blank locations during memory retrieval. *Psychological Research* 84: 667–684. https://doi.org/10.1007/s00426-018-1084-6

LIBÁRDI PÉTER 2019. *A mentális lexikon több szempontú vizsgálata.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

LUKÁCS ÁGNES 2014. Szótanulás. In: PLÉH CSABA – LUKÁCS ÁGNES szerk., *Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 521–549.

LUKÁCS ÁGNES – PLÉH CSABA – KAS BENCE – THUMA ORSOLYA 2014. A szavak mentális reprezentációja és az alaktani feldolgozás. In: PLÉH CSABA – LUKÁCS ÁGNES szerk., *Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 168–250.

MAGYARI LILLA 2014. Beszédprodukció. In: PLÉH CSABA – LUKÁCS ÁGNES szerk., *Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 371–410.

MCWEENY, KATHRYN H. – YOUNG, ANDREW W. – HAY, DENNIS C. – ELLIS, ANDREW W. 1987. Putting names to faces. *British Journal of Psychology* 78: 143–149. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1987.tb02235.x

MORRISON, CATRIONA – ELLIS, ANDREW A. 1995. Roles of word frequency and age of acquisition in word naming and lexical decision. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 21: 116–133. http://dx.doi.org/10.1037/0278-7393.21.1.116

MORTON, JOHN 1979. Facilitation in word recognition. Experiments causing change in the logogen model. In: KOLERS, PAUL A. – WROLSTAD, MERALD E. – BOUMA, HERMAN eds., *Processing of Visible Language.* Springer, New York. 259–268. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-0994-9_15

NEUBERGER TILDA 2008. A szókincs fejlődése óvodáskorban. *Anyanyelv-pedagógia* 1/3–4: 1–13. https://doi.org/10.21030/anyp.2008.3.4.1

NEUBERGER TILDA 2017. A szókincs alakulása a beszédfejlődésben. In: BÓNA JUDIT szerk., *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 121–139.

PISONI, ALBERTO – SPERANDEO, PAOLA RAFFAELLA – ROMERO LAURO, LEONOR JOSEFINA – PAPAGNO, CONSTANZA 2020. The Role of the Left and Right Anterior Temporal Poles in People Naming and Recognition. *Neuroscience* 440: 175–185. https://doi.org/10.1016/j.neuroscience.2020.05.040

RENDELL, PETER G. – CASTEL, ALAN D. – CRAIK, FERGUS I. M. 2005. Memory for proper names in old age. A disproportionate impairment? *The Quarterly Journal of Experimental Psychology* 58: 54–71. https://doi.org/10.1080/02724980443000188

RESZEGI KATALIN 2015. A tulajdonnevek a gyermeki nyelvelsajátításban. *Névtani Értesítő* 37: 83–98. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2015.7

RESZEGI KATALIN 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

SCANLAN, LESLEY C. – JOHNSTON, ROBERT A. 1997. I recognize your face, but I can't remember your name. A grown-up explanation, *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 50: 183–198. https://doi.org/10.1080/027249897392288

SCHNELL ZSUZSANNA 2016. *Az elme nyelve. Társalgás és nyelvfejlődés.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

SEMENZA, CARLO – ZETTIN, MARINA 1989. Evidence from aphasia for the role of proper names as pure referring expressions. *Nature* 342: 678–679. https://doi.org/10.1038/342678a0

SOUZA, CRISTIANE – CARMO, JOANA C. – GARRIDO, MARGARIDA V. 2023. Norms for pictures of proper names: contrasting famous people and well-known places in younger and older adults. *Behavior Research Methods* 55: 1244–1258. https://doi.org/10.3758/s13428-022-01823-6

STEVENAGE, SARAH V. – LEWIS, HUGH G. 2005. By which name should I call thee? The consequences of having multiple names. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology* 58: 1447–1461. https://doi.org/10.1080/02724980443000692

SUGÁRNÉ KÁDÁR JÚLIA 1985. A szókincs és a szófajok gyakoriságának alakulása 3-6 éves gyermekek beszédében verbális feladat megoldás, illetve kommunikáció során. In: SUGÁRNÉ KÁDÁR JÚLIA szerk., *Beszéd és kommunikáció az óvodás- és kisiskoláskorban.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 149−158.

TERRY, WILLIAM SCOTT 1994. On the relative difficulty in recalling names and occupations. *The American Journal of Psychology* 107: 85–94. https://doi.org/10.2307/1423291

TSUKIURA, TAKASHI – SEKIGUCHI, ATSUSHI – YOMOGIDA, YUKIHITO – NAKAGAWA, SEISHU – SHIGEMUNE, YAYOI – KAMBARA, TOSHIMUNE – AKITSUKI, YUKO – TAKI, YASUYUKI – KAWASHIMA, RYUTA 2011. Effects of aging on hippocampal and anterior temporal activations during successful retrieval of memory for face–name associations. *Journal of Cognitive Neuroscience* 23: 200–213. https://doi.org/10.1162/jocn.2010.21476

VALENTINE, TIM – BRENNEN, TIM – BRÉDART, SERGE 1996. *The Cognitive Psychology of Proper Names. On the Importance of Being Ernest.* Routledge, London. https://doi.org/10.4324/9780203132364

VALENTINE, TIM – HOLLIS, JAROLD – MOORE, VIV 1999. The nominal competitor effect. When one name is better than two. In: HAHN, MARTIN – STONESS, SCOTT C. eds., *Proceedings of the 21st Annual Meeting of the Cognitive Science Society.* Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey. 749–754. https://doi.org/10.4324/9781410603494-135

YOUNG, ANDREW W. – HAY, DENNIS C. – ELLIS, ANDREW W. 1985. The faces that launched a thousand slips. Everyday difficulties and errors in recognizing people. *British Journal of Psychology* 76: 495–523. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1985.tb01972.x

***

RESZEGI KATALIN
egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4443-3284, e-mail: reszegi.katalin@mnytud.arts.unideb.hu

KENYHERCZ RÓBERT
főiskolai docens; Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék; Debrecen
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6312-3532, e-mail: kenyhercz.robert@drhe.hu

Tulajdonnevet tartalmazó terminusok a többnyelvű orvosi kommunikációban

MÁNY DÁNIEL
Semmelweis Egyetem, Budapest

BIRÓ ALEXA
Semmelweis Egyetem, Budapest

FOGARASI KATALIN
Semmelweis Egyetem, Budapest

BARTA ANDREA
Semmelweis Egyetem, Budapest

Absztrakt

A tulajdonnevet tartalmazó terminusok – mint az *Alzheimer-kór* vagy az *Achilles-ín* – az orvosi szaknyelv szerves részei; formai és szemantikai sokféleségük, szinonimáik, kulturális értékeik azonban félreértésekhez vezethetnek az egy- és többnyelvű, szóbeli és írott orvosi kommunikációban és az orvosi szakfordításban egyaránt. Tanulmányunk a névtudomány és a terminológia határterületén, funkcionális nyelvészeti megközelítésben, az alkalmazott nyelvészet és az orvosszakma képviselőinek interprofesszionális együttműködésében vizsgálja a tulajdonnevet tartalmazó terminusok megjelenését, beazonosíthatóságának problémáit és az egyértelműsítés lehetőségeit. Bemutatjuk a tulajdonnevet tartalmazó terminusok alkalmazásának előnyeit és korlátait, kiemelve a köznevesülés, a stigmatizáció, valamint a történeti és társadalmi kontextus szerepét. A tanulmány célja, hogy interprofesszionális együttműködésben, a releváns szakirodalom áttekintésével rendszerezze és az orvosi szaknyelvhasználatból vett nyelvi példákkal bemutassa, hogy a tulajdonnevet tartalmazó terminusok milyen értelmezhetőségi problémákat vethetnek fel az orvosi szaknyelvben a többnyelvű orvosi kommunikációban. A megállapítások elősegíthetik az orvosi kommunikáció pontosságát, biztonságát és kulturális érzékenységét a globalizálódó szaknyelvi környezetben.

Kulcsszavak: orvosi szaknyelv, funkcionális nyelvészet, interprofesszionális együttműködés, tulajdonnév, eponima, orvosi szakfordítás, többnyelvű orvosi kommunikáció, terminológia

Proper name-based terms in multilingual medical communication

DÁNIEL MÁNY – ALEXA BIRÓ – KATALIN FOGARASI – ANDREA BARTA

Proper name-based terms – such as *Alzheimer's disease* or the *Achilles tendon* – are integral to medical discourse. However, their formal and semantic variability, synonymy, and cultural significance can lead to misunderstandings in mono- and multilingual oral and written medical communication,

as well as in medical translation. Situated at the intersection of onomastics and terminology, this study takes a functional linguistic approach, adopting interprofessional collaboration between applied linguistics and medicine to examine the occurrence of proper name-based terms, the challenges of identifying them, and the ways to disambiguate them. The authors outline the advantages and limitations of using such terms, highlighting the roles of banalization and stigmatization, as well as the role of historical and societal context. Through an interprofessional synthesis of the relevant literature and examples drawn from medical language use, the paper systematizes these phenomena and demonstrates the interpretability issues that proper name-based terms can raise in multilingual medical communication. The findings aim to promote greater accuracy, safety, and cultural sensitivity in medical communication within an increasingly globalized professional environment.

Keywords: medical discourse, functional linguistics, interprofessional collaboration, proper name, eponym, medical translation, multilingual medical communication

***

1. Bevezetés. Az orvosi kommunikációban gyakran jelennek meg tulajdonnevet tartalmazó terminusok (pl. *Parkinson-kór, Down-kór, Asperger-szindróma*). Ezek a gyakran más nyelvekből tükörfordítással átvett terminusok az orvosi kommunikáció és terminuskészlet szerves részét képezik, s egy részük a laikusok számára is jól ismert. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok az orvosi kommunikáció minden regiszterében jelen vannak: azonosíthatók laikusok közötti eszmecserékben (pl. betegfórumok, közösségi média), szakemberek közötti szakmai érintkezésben (pl. klinikai kutatások, konferenciák), valamint szakemberek és laikusok közötti szóbeli és írásbeli kommunikációban (pl. betegtájékoztatók, orvos-beteg konzultációk). Megjelennek a teljes lakosságot vagy nagy populációt érintő diskurzusokban (pl. hírek, közösségi média, betegtájékoztatók), szintúgy jelen vannak a szűkebb diskurzusközösséget célzó kórboncolási jegyzőkönyvekben (FOGARASI 2017), az anatómiai nómenklatúrában (VARGA–BARTA–ZIMONYI 2021: 71–72), valamint a betegségnevek és az orvosi beavatkozások megnevezéseiben (ITTZÉS et al. 2023).

A köznyelvben és a betegeknek szóló tájékoztató szövegekben szintén gyakran megjelenő, tulajdonnevet tartalmazó terminusok értelmezése jellemzően nem okoz kihívást sem az egészségügyi szakembereknek, sem a laikus betegeknek. Ez a tulajdonnevet tartalmazó terminusok köznyelvben való gyakori megjelenésén túl azzal is magyarázható, hogy az általuk jelölt betegségek széles körben ismertek, megnevezésükre kevéssé jellemzők a terminológiai szinonimák, valamint különböző nyelvekben és kultúrákban jellemzően megegyezik a terminusok tulajdonnévi része. Ez figyelhető meg például az *Alzheimer-kór* terminus esetében, amely *Alzheimer's disease* angolul, *Alzheimer-Krankheit* németül, *maladie d'Alzheimer* franciául, *morbo di Alzheimer* olaszul, *enfermedad de Alzheimer* spanyolul, *doença de Alzheimer* portugálul, *choroba Alzheimera* lengyelül, *Alzheimerova choroba* csehül, *Alzheimerova bolezen* szlovénül, *boala Alzheimer* románul és *Alzheimerova choroba* szlovákul.

Számos esetben azonban a tulajdonnevet tartalmazó terminusok értelmezhetősége és értelmezése azért válik összetett feladattá, mert különböző nyelveken a tulajdonnévi elemek között általában működő formai és szemantikai hasonlóság nem vagy csak részben valósul meg. A nyelvhasználók egyértelműségre való törekvését, az orvosi kommunikáció

pontos információátadást célzó stratégiáit jellemzően tovább nehezíti, hogy a tulajdonnevek szinonimái és a hozzájuk kapcsolt nyelvhasználói vélemények és értékelések nemcsak nyelvenként és kultúránként, de egy nyelven belül is eltérőek lehetnek. Az izomsorvadással járó, magyarul többnyire *amiotrófiás laterálszklerózis*-nak nevezett betegség a németben a magyarhoz hasonlóan az *Amyotrophe Lateralsklerose (ALS)* nevet viseli. Ugyanez a betegség az amerikai angolban az amerikai baseballjátékos után *Lou Gehrig's disease* 'Lou Gehrig-betegség', míg a franciában Jean-Martin Charcot francia neurológus után *maladie de Charcot* 'Charcot-betegség'. Míg a francia és az angol orvosi szaknyelv egymástól eltérő tulajdonnevet használ a betegség jelölésére, a magyarban és a németben a betegség eredményének a megnevezése szolgál a terminusalkotás alapjául, ami értelmezési nehézségeket okozhat a többnyelvű orvosi kommunikáció résztvevőinek.

A nyelvhasználók rendelkezésére álló források és eszközök segítséget nyújthatnak a tulajdonnevet tartalmazó terminusok értelmezésében. Ide tartoznak az egy- és többnyelvű szótárak, a nómenklatúrák, az adatbázisok, az orvosi dokumentáció, a mesterséges intelligencia, a fordítómemóriák, valamint az orvosképzés során alkalmazható, a tulajdonnevet tartalmazó terminusok elsajátítására összpontosító tankönyvek (ARNAUDOVA 2005). Az értelmező kéziszótárakon, orvosi szótárakon túl néhány tulajdonnévi szótár (pl. Whonamedit?) is létezik. Ezek a források és eszközök azonban egyrészt nehezen tartanak lépést a terminusok folyamatos, gyors és dinamikus változásaival, másrészt gyakran egymásnak ellentmondó definíciókat vagy szinonimákat adnak meg, holott a hasonló alakú tulajdonnévi elemek egy nyelven belül is félreértéshez tudnak vezetni, és akár a betegbiztonságot is veszélyeztethetik. Két, az Egyesült Államokban dokumentált esetben például a diagnózis rögzítése során a dokumentációt végző szakemberek összekeverték a bőrben található *Langerhans-sejtek,* valamint a gyulladást jelző *Langhans-óriássejtek* tulajdonnévi elemét. A páciensek így téves kezelést kaptak, egyikük életveszélyes állapotba került, és az esetnek jogi következményei lettek (PRITCHARD–FOLEY–WONG 2003).

A többnyelvű orvosi kommunikáció és dokumentáció további problematikája, hogy a nem minden esetben következetes terminushasználat miatt az egyes betegpopulációkat célzó statisztikai vizsgálatok, az orvosi adatok rögzítése és kereshetősége, a kulcsszavakkal való keresés tudományos publikációkban és klinikai kutatásokban félrevezető lehet (OHANYAN 2014). A rendkívül nagy tömegeket érintő, új és folyamatosan keletkező kommunikációs csatornák ugyancsak felgyorsítják a tulajdonnevet tartalmazó terminusok változását. A koronavírus-járvány során például számtalan mém jelent meg, amelyek egy része tulajdonnevet tartalmazó terminus. Így találkozhattunk a *Covidian life* 'covidos élet' kifejezéssel és a *Pfizerized* 'pfizerizált' terminussal (KARPENKO–NEKLESOVA 2023).

Napjaink orvosi nyelvi kutatásaiban, a standardizációs törekvések előtérbe kerülésével különösen aktuálissá váltak a tulajdonnevet tartalmazó terminusok használatának és megítélésének kérdései, noha ezzel az orvostudomány és a természettudományok terminológiájában gyakori jelenséggel kapcsolatos problémakör a névtani kutatásokban szinte alig jelenik meg. A tanulmány célja ezért a tulajdonnevet tartalmazó orvosi terminusok nyelvi, kulturális és terminológiai sajátosságainak rendszerezett bemutatása és a releváns kutatások összegzése orvosszakmai és nyelvtudományi együttműködésben, interprofesszionális nézőpontból, funkcionális nyelvészeti keretben. A vizsgálat nem empirikus adatfelvételen alapul, hanem a korábbi kutatások eredményeit és a valós orvosi szaknyelvhasználatból vett példákat integrálja, hogy feltárja a többnyelvű orvosi kommunikációban jelentkező értelmezhetőségi problémákat. A tanulmány a névtan, a terminológia és az orvosi nyelvhasználat

találkozási pontján helyezkedik el, és e perspektívából kínál új megközelítéseket a terminusok értelmezhetőségi problémáinak és sajátosságainak a vizsgálatához. Eredményei hozzájárulhatnak a betegbiztonság és a kommunikációs egyértelműség erősítéséhez a szakfordításban, az orvosi terminológia oktatásában és a nemzetközi terminológiai adatbázisok (pl. SNOMED CT, azaz Systematized Nomenclature of Medicine Clinical Terms) fejlesztésében. A tanulmány egyben kiindulópontként szolgálhat jövőbeli empirikus kutatások számára, különösen olyan kutatási kérdések megfogalmazásához, amelyek a terminusok értelmezhetőségét, használati gyakoriságát és hatását vizsgálják különböző nyelvi és kulturális közegben.

2. A funkcionális nyelvleírás és az orvostudomány kapcsolata. A jelen, funkcionális nyelvészeti keretben végzett tanulmány a nyelvi jelenségek, jelen esetben a tulajdonnevet tartalmazó terminusok és a nyelvhasználat közötti összefüggéseket vizsgálja. A névelméleti problémák lehetséges funkcionális nyelvészeti megközelítése szerint a tulajdonnév főbb jellemzői az azonosíthatóság, az enciklopédikus tartalom, a morfoszintaktikai összetettség, a kulturális meghatározottság, a gazdaságos információátadás, a nyelviegység-státusz és a névközösség tagjainak kommunikációs tevékenységében játszott szerepe (TOLCSVAI NAGY 2008), ezért tanulmányunkban ezekre a szempontokra helyezzük a hangsúlyt.

A tulajdonnevek kategorizációja jelentéstani alapon történik. A tulajdonnevek közös sajátosságaik alapján alkategóriákra bonthatók; a tulajdonnév alkategóriája például a személynév, amely egy alsóbb szinten lehet például keresztnév vagy családnév. A nevek jelentése komplex mentális reprezentáció, amely összegzi a denotátumra és a névfajtára vonatkozó ismereteket, a kulturális, etimológiai és asszociatív jelentést. A metafora és a metonímia révén meg tudunk alkotni olyan megnyilatkozásokat, amelyekben a nevek köszói jelentésben szerepelnek (pl. *guillotine*). Ez különösen jellemző a személynevekre a névfajta fontossága és elemeinek nagy gyakorisága miatt (RESZEGI 2022: 129–208).

Az egyén a kognitív tevékenysége során felismerheti, hogy például a *Down-szindróma* terminusnak van tulajdonnévi eleme, a következő alkategóriák azonosításához azonban enciklopédikus és kulturális ismereteit szükséges aktiválni. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok használatát jelentősen befolyásolja a név viselőjének ismertsége, a névhez kapcsolódó konnotációk, a beszélőközösség viszonyulása az adott betegséghez, amelyek nemzetenként és szubkultúránként változhatnak (vö. SLÍZ 2012: 289). A nevek vizsgálatakor ezért fontos figyelembe venni a névhasználat társas és kulturális aspektusait annak természetes közegében, valamint a szociokulturális, területi és időbeli eltéréseket (RESZEGI 2022: 13–70).

A nemzetközi szakirodalomban a tulajdonnevet tartalmazó terminus többnyire az *eponym* 'eponima' megnevezéssel jelenik meg (pl. FAURE 2010, ZEIDMAN–PANDEY 2012, YALE–TEKINER–YALE 2020). Ennek egyik oka, hogy az angolban bizonyos népnévi előtagú betegségnevek tulajdonnévi besorolást kapnak (pl. *Spanish flu*), míg a magyar megfelelőjük *(spanyolnátha)* köszóit. A magyar névtanban ugyanakkor az *eponima* nem a teljes terminusra, hanem magára a névre vonatkozik: olyan tulajdonnév, amelyből egy másik tulajdonnév keletkezett; például a személy- és helynévként is működő *Washington* (BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ 2017: 104). E terminológiai eltérés elkerülésére az olyan alakokat, mint az *Alzheimer-kór,* nem tulajdonnévként, hanem tulajdonnevet tartalmazó terminusként kezeljük, és a továbbiakban ezt a megnevezést használjuk.

Tanulmányunk a névtan és a terminológia határterületén helyezkedik el: a nyelvi, kulturális és szakmai azonosítás funkcióit egyszerre hordozó, tulajdonnevet tartalmazó terminusokat osztályozza és bemutatja be. A funkcionális szemléletben ezek a terminusok

nem csupán statikus, lexikális egységek, hanem dinamikus, a kommunikációs helyzettel, a szövegtípussal és a résztvevők tudásával kölcsönhatásban álló nyelvi formák (BÖLCSKEI–FÓRIS 2022: 60–61). A terminusok megértése és használata így nem választható el a kontextustól: az orvosi szaknyelvben a tulajdonnevet tartalmazó terminusok – mint az *Alzheimer-kór* vagy a *Down-szindróma* – egyszerre jelölnek konkrét betegségeket és hordoznak kulturális, történeti jelentésrétegeket is. A fordításban ezek a rétegek külön kihívást jelentenek, hiszen a célközönségnek a forrásnyelvi diskurzusközösséghez képest eltérő ismeretei, asszociációi és elvárásai lehetnek.

A(z orvos)tudomány képviselői mindig arra törekedtek és törekednek a mai napig, hogy tudományos ismereteiket, eredményeiket megosszák, a szakemberek és a laikusok számára egyaránt hozzáférhetővé tegyék. Az ismeretszerzés elsősorban eredeti vagy fordított orvosi szövegek által hozzáférhető, ezért a (fordított) szöveg mint produktum és a benne használt terminusok hatással vannak a nyelvhasználók (tudományos) gondolkodására, a betegségekhez vagy beavatkozásokhoz kapcsolt értékelésükre és véleményükre. Mindez fordítva is igaz: az orvosi fogalmakat bemutató megnyilatkozások és a terminusok szinonimái közüli választások (pl. *Down-szindróma, 21-es triszómia, mongolizmus*) gyakran tükrözik a nyelvhasználók véleményét, hozzáállását vagy értékelését. Ez különösen releváns akkor, ha azok kulturális értékeket vagy társadalmi tabuként kezelt fogalmakat közvetítenek (MÁNY 2025: 343): míg a *Down-szindróma* a betegség tulajdonnevet tartalmazó, neutrális terminusa, addig a *mongolizmus* a mongoloid arcvonásra utaló, egyértelműen offenzív és stigmatizáló terminus, a *21-es triszómia* pedig az eredményt előtérbe helyező tudományos terminus. Ahogy említettük, a funkcionális névtani keret figyelembe veszi, hogy a tulajdonnevet tartalmazó terminusok jelentése és értelmezése többdimenziós: magában foglalja az azonosító funkciót, az enciklopédikus ismereteket, a szakmai közösség konszenzusát és a kulturális beágyazottságot (BÖLCSKEI–FÓRIS 2022: 60). A terminológiai szempontból vizsgált, tulajdonneveket tartalmazó terminusok esetében a szaknyelvi standardizáció és a használati változatok egyaránt relevánsak, mivel a fordítás és a többnyelvű kommunikáció során a pontosság és az egyértelműség mellett a célnyelvi ekvivalencia is alapvető követelmény. A terminusok használatát befolyásolja a nyelvi gazdaságosság, a szövegtípushoz illeszkedő regiszter, a kommunikációs partnerek közötti viszony, valamint az adott orvosi terület sajátos fogalmi rendszere.

Tanulmányunkban az interprofesszionális együttműködés teszi lehetővé, hogy a ténylegesen megvalósuló nyelvhasználat legyen a nyelvleírás alapja. Lehetővé teszi továbbá, hogy a két tudományterület képviselőinek együttműködésével a nyelvészeti kutatási eredmények a releváns orvosszakmai értékelések mentén szervesen integrálhatók legyenek az orvosi kommunikációba és gyakorlatba. Ezáltal nem csupán a nyelvhasználat kerül előtérbe, hanem maguk a nyelvhasználók is, ami azért célszerű, mert a terminusok fogalmakat jelölnek, és szoros kapcsolatban vannak a nyelvhasználók betegségekről, beavatkozásokról, tünetekről alkotott ismereteivel és értékelésével. A terminushasználat vizsgálata során a fő kérdés, hogy a nyelvhasználók az adott jelenségeket milyen nyelvi konstrukciók mentén fejezik ki, kiemelt figyelmet fordítva a kontextus, a szinonimák, illetve az adott nyelv és diskurzusközösség sajátos kulturális jellemzőire (LADÁNYI–TOLCSVAI NAGY 2008: 25–32). Erre a célra kifejezetten alkalmas azoknak a tulajdonnevet tartalmazó terminusoknak a vizsgálata, amelyeket gyakran a fogalmat először leíró tudósról neveztek el.

A bemutatott funkcionális keret lehetőséget ad tehát arra, hogy a tulajdonnevet tartalmazó terminusok értelmezését komplex jelentésmátrixban ragadjuk meg, amelyben a nyelvi

forma, a fogalmi tartalom és a kulturális konnotáció egyaránt szerepet kap (BÖLCSKEI–FÓRIS 2022: 60). A funkcionális megközelítés hangsúlyozza, hogy a tulajdonnév nem pusztán a megnevezett objektumra utal, hanem a kommunikációs folyamat részeként értelmezendő, amelyben a nyelvi választások tükrözik a beszélők szakmai tudását, kulturális értékelését és kommunikációs stratégiáit. Ez a megközelítés különösen hasznos az orvosi kommunikáció és a szakfordítás területén, ahol a terminusok pontos értelmezése közvetlen hatással lehet a betegellátás minőségére és a kommunikáció sikerességére.

3. Magyar orvosi szaknyelvi megállapítások. Noha a magyar orvosi szaknyelv terminuskészletének csupán egy része vezethető vissza tulajdonnevet tartalmazó terminusokra, jelentőségük annál nagyobb, hiszen könnyen félreértéshez vezethetnek az egyértelműségre törekvő orvosi kommunikációban. Ennek az egyik oka, hogy jelentésüket gyakran szemantikai homály övezi, a helyettesítésükre használt terminusok pedig gyakran nem egymás teljes szinonimái, inkább hierarchikus kapcsolatban állnak egymással. A *Reiter-szindróma* például a *reaktív arthritis* 'reaktív ízületi gyulladás' nevű betegség egy specifikus megjelenési formájának a neve. A *reaktív arthritis* tágabb kategóriát nevez meg, nem csak a Reiter-féle triászra vonatkozik.

A terminusok jelentősége továbbá azért meghatározó, mert a tulajdonnevek konnotatív jelentéstartalma gyakran megjeleníti a nyelvhasználók véleményét és értékelését, amely egy nyelven belül, de nyelvenként és kultúránként is eltérhet egymástól, kihívás elé állítva ezzel a többnyelvű orvosi diskurzusközösségnek az egyértelműségre és a támogató közeg megteremtésére törekvő résztvevőit. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok jelentős részét tudósok vagy az adott betegséggel (először) diagnosztizált betegek nevéből, földrajzi nevekből, történelmi, irodalmi vagy bibliai alakok nevéből képezzük. Az 1. táblázat a teljesség igénye nélkül bemutatja a magyar orvosi szaknyelvi gyakorlatból gyűjtött terminusok egy részét.

1. táblázat: Tulajdonnevet tartalmazó terminusok a magyar orvosi szaknyelvben

A tulajdonnév eredeti jelöltjei	**Példa**
Tudósok	*Alzheimer-kór, Babinski-reflex, Bechterew-kór, Bell-parézis, Brudzinski-jel, Charcot–Marie–Tooth-betegség, Cushing-szindróma, Creutzfeldt–Jakob-kór, Einthoven-háromszög, Erb-pont, Kaposi-szarkóma, Kocher-manőver, Lasegue-jel, Lhermitte-jel, Paget-kór, Parkinson-kór, Sturge–Weber-szindróma*
Betegek	*Christmas-faktor, Hartnup-betegség, Lou Gehrig-betegség*
Helyek	*Coxsackie-vírus, Ebola-vírus, Lassa-láz, Lyme-kór, Marburg-vírus, Ross River-láz, Sapporo-vírus, nyugat-nílusi vírus, Zika-vírus*
Történelmi, irodalmi, mitológiai, bibliai alakok	*Achilles-ín, ádámcsutka* (köznevesült alak), *Cassandra-szindróma, Elektra-komplexus, Münchausen-szindróma, Oidipusz-komplexus*

Az 1. táblázat alapján megfigyelhető, hogy a más nyelvekből átvett, tulajdonnevet tartalmazó terminusok tulajdonnévi részét a magyarban többnyire megtartjuk, és magyar nyelvű utótagokat kapcsolunk hozzájuk. Az utótag jellemzően kötőjellel kapcsolódik (pl. *Achilles-ín*) a tulajdonnévhez, több tulajdonnevet pedig nagykötőjellel (pl. *Guillain–Barré-szindróma*) kötünk egymáshoz (LUDÁNYI 2008: 66, BŐSZE 2013: 45–46). Az egyértelműsítést szolgálja, hogy a tulajdonnévhez kapcsolt alaptagok rendszerint pontosítják a terminus jelentését és fogalomkörét. Rendszeresen megfigyelhető a *-féle* névutó betoldása (pl. *Ferrein-féle nyúlványok, Luer-féle tracheakanül*), ami által a nyelvhasználók könnyen érzékelik, hogy a terminus első része tulajdonnév (MÁNY–VARGA 2022: 20). Az írott nyelvben ezek a terminusok a nagy kezdőbetű, illetve a hozzájuk kötőjellel kapcsolt elemek (pl. *Trendelenburg-helyzet, -fektetés, -tünet, -jel, -teszt*) révén ismerhetők fel (BŐSZE 2015: 48).

Az utótag jelentése segíti annak azonosítását, hogy a terminus milyen típusú jelenségre, például anatómiai struktúrára, kórképre vagy diagnosztikai módszerre utal. A betegségek és kórképek megnevezésében a *-kór, -betegség, -szindróma, -láz* és *-vírus* utótagok fordulnak elő, amelyek a terminust egyértelműen kóros állapothoz, fertőző betegséghez vagy kórokozóhoz kötik (pl. *Alzheimer-kór, Hartnup-betegség, Cushing-szindróma, Lassaláz, Ebola-vírus*). A klinikai gyakorlatban megfigyelhető tünetekre és fizikális vizsgálati jelekre utaló terminusokban jellemző a *-jel, -reflex* és *-pont* utótag (pl. *Babinski-reflex, Lasegue-jel, Erb-pont*), amelyek a diagnosztikai folyamatban nyújtanak segítséget. Az anatómiai struktúrák és műtéti területek jelölésére szolgáló utótagok – mint az *-ín, -háromszög, -manőver* – a testrészek, anatómiai képletek vagy sebészeti eljárásokhoz kapcsolódó területek azonosítását teszik lehetővé (pl. *Achilles-ín, Einthoven-háromszög, Kocher-manőver*). Az utótagok jelentésének és fogalomköri csoportosításának ismerete nemcsak a terminusok gyors azonosítását segíti, hanem hozzájárul a többnyelvű orvosi kommunikációban szükséges terminológiai megfeleltetések pontosságához is.

Előfordul, hogy a tulajdonnévhez kapcsolt utótagok képiséget jelenítenek meg, segítve ezzel a metaforikus leírással a fogalom értelmezését. A *reumás vitustánc* vagy *Szent Vitustánc,* más néven *Szent János tánca* vagy *jánostánc* néven is ismert jelenség elsősorban gyermekeknél jelentkező, akut, akaratlan mozgászavart jelöl (OHANYAN 2014: 105). Az *Elschnig-gyöngyök* név a szürkehályogműtét után megjelenő másodlagos elváltozásokra utal, amelyek kerek, áttetsző és fénylő, gyöngyszerű képleteket alkotnak. Ezeket Anton Elschnig osztrák szemész írta le először. A *Homer Wright-rozetta* egy agydaganatokra jellemző mikroszkópos szövettani struktúra neve, amely arra utal, hogy a sejtek úgy rendeződnek, mintha virágszirmot vagy rózsát alkotnának.

Gyakori, hogy a tulajdonnevet tartalmazó terminusok idővel köznevesülnek. Erre példa a franciaországi Bayonne városról elnevezett *bajonettcsipesz* (BÁNFAI 1962: 1601). A szaknyelvi kommunikáció résztvevői ezekben az esetekben már nem feltétlenül érzékelik, hogy egy köznevesült terminus tulajdonnévre vezethető vissza. Erre további, szélesebb körben ismert példa a bibliai eredetű *ádámcsutka,* a görög mitológiában ismert Pán isten nevéből létrehozott *pánikbetegség,* a de Sade márki nevéből létrejött *szadizmus,* a francia irodalmi nőalak családnevéből, a *Bovary*-ból keletkezett *bovarizmus,* a Jean Nicot nevéből eredő *nikotin,* a Morpheusz görög álomisten nevéből keletkezett *morfium* vagy a *Pasteur* francia mikrobiológus nevéből létrejött *pasztőrözés.*

3.1. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok gyakorisága a magyar orvosi szaknyelvben. Mivel az orvostudomány eredményeiben az egyes nemzetek nem elszigetelten, hanem egymást kiegészítve, nemzetközi szinten működnek együtt, folyamatosan hatással

voltak és vannak egymás tudományos eredményeire, gondolkodására, betegségfelfogására. Az egyetemes orvostudomány az ókori görög, később görög–latinná alakult szakkifejezéseken alapszik, amelyet az elmúlt évtizedekben angol eredetű terminusok egészítettek ki (BŐSZE 2011: 373). Noha a legtöbb idegen eredetű terminus a magyar orvosi nyelvben emiatt görög, latin és angol eredetű (VARGA 2014: 35–36), nagy számban azonosíthatók egyéb eredetre visszavezethető terminusok is. A végső soron arab eredetű *szirup* szavunk az európai tudományos nyelvekből latin, olasz és német közvetítéssel került a magyarba; szanszkrit eredetű a magyarban is használt nemzetközi *ayurvéda* szó. A koronavírus-járvány okán gyakran emlegetett *karantén* 'egészségügyi zárlat' terminus feltehetően a francia *quarantaine* 'körülbelül negyven' szóból ered (KILWEIN 1995: 185), bár a fogalom és a megnevezés az olaszban keletkezett a *quaranta giorni* 'negyven nap' nyomán, utalva az elkülönítés időtartamára. A nemzetközi *migrén* szó a magyarba elsősorban a francia *migraine* 'migrén' és a német *Migräne* 'migrén' átvételével került be (ESz. *migrén*). A tudományt szükségszerűen jellemző többnyelvűség, a terminusok átvétele alapjaiban meghatározza az orvosi szaknyelv egyrészt kötött, másrészt mégis folyamatosan változó terminuskészletét.

Az orvosi szaknyelvek a tudományos eredmények nemzetközi disszeminációjával az idegen eredetű terminusokhoz hasonlóan tulajdonnevet tartalmazó terminusokat vesznek és adnak át. Erre példa a James Parkinson nevéből keletkezett *Parkinson-kór,* holott a betegségről Pápai Páriz Ferenc már James Parkinson közlését 130 évvel megelőzve részletes, a mai kor ismereteinek is megfelelő leírást adott (BERECZKI et al. 2018). Ez a példa jól szemlélteti, hogy a névadás és a név rögzülése nem pusztán az első leíráson múlik, hanem elsősorban azon, hogy milyen nyelven, milyen fórumokon keresztül válnak hozzáférhetővé az eredmények. Bár Pápai Páriz Ferenc korai leírása megfelelt a mai ismereteknek, a James Parkinson által angolul közölt és széles körben terjesztett publikáció biztosította a név nemzetközi elterjedését.

A tulajdonnevet tartalmazó terminusok konkrét száma az orvosi szaknyelv rétegzettsége, a szaknyelvhasználók (pl. orvosok és betegek) sok esetben eltérő terminushasználata, valamint a terminológiai változatok és azok folyamatos átalakulása miatt nehezen meghatározható. Az Anatómiai tulajdonnevek betűrendben című lista (BARTOS összeáll. é. n.) 576 terminust tartalmaz, a BNO-10[1] névmutatójában pedig 384, tulajdonnevet tartalmazó terminus szerepel. Egy 37 kórboncolási jegyzőkönyvön végzett kutatás alapján az abban vizsgált 504 diagnózisnév 8,7%-a tulajdonnevet tartalmazó terminus (ITTZÉS et al. 2023: 47). A jegyzőkönyvekben a tulajdonnevek helyett vagy mellett morfológiai vagy funkcionális szempontokat előtérbe helyező terminusok is szerepelnek, amelyekben a név gyakran ragozhatatlan tulajdonnévként, főnévi minőségjelzőként, angol vagy magyar szórendben jelenik meg a latin diagnózisban (pl. *Barrett metaplasia oesophagi;* ITTZÉS et al. 2023: 48).

3.2. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok használata: érvek és ellenérvek. Az orvosi diskurzusközösségben folyamatos vita zajlik a tulajdonnevet tartalmazó terminusok használatát szorgalmazók és ellenzők között, még az orvosi szaknyelv egyik legkötöttebb területét, az anatómiai nómenklatúrát illetően is (NEUMANN 2020). A tulajdonnevet

[1] A Betegségek Nemzetközi Osztályozása (BNO) egy nemzetközi betegség- és egészségügyi osztályozási rendszer, amely egységes kódokkal és megnevezésekkel teszi lehetővé a betegségek, sérülések, tünetek és más, egészséggel kapcsolatos állapotok nyilvántartását és statisztikai feldolgozását.

tartalmazó terminusok ellen szól, hogy a formailag hasonló terminusok egymással könnyen összetéveszthetők, ezáltal könnyen félreértéshez vezethetnek, ahogy arra korábban rámutattunk a *Langhans* és a *Langerhans* tulajdonnevek kapcsán (PRITCHARD–FOLEY–WONG 2003: 922). Ezen felül a tulajdonnevet tartalmazó terminusok gyakran nehezíthetik a kommunikációt, mert szemantikai homályt okozhatnak a fogalmat pontosan leíró, többnyire görög–latin–angol eredetű terminusokkal ellentétben (FAURE 2010: 81). Erre példa a fehérvérsejtekhez kapcsolódó, csomós elváltozásokkal és érgyulladással járó betegséget jelölő *Churg–Strauss-szindróma,* más terminussal *eozinofil granulomatózis poliangiitis.* További ellenérv, hogy helyenként maguk a tulajdonnevet tartalmazó terminusok is poliszémek. Az *Erb-féle pont* jelentése például a kardiológiában utalhat a szívhallgatási pontra a bal oldali harmadik bordaközben, a szegycsont bal részénél, míg a neurológiában a plexus brachialis, azaz a karfonat egy pontja (KOLB–SPANKE–WINKLEMANN 2018: 1852).

A tulajdonnevet tartalmazó terminusok mellett szól, hogy az orvosi szaknyelv használóinak könnyebb megjegyezniük a rövid terminusokat, amelyek ezáltal könnyítik a kommunikációt, és kulturális ismeretekkel bővítik a szaknyelvhasználók tudását, őrzik az orvostörténelem értékeit. A nemzetközi anatómiai nevezéktan szakbizottsága (korábban Federative Committee on Anatomical Terminology [FCAT], napjainkban Federative International Programme for Anatomical Terminology [FIPAT]) az ezredforduló után pártolta néhány korábban nem preferált, tulajdonnevet tartalmazó terminus használatát, mert az „anatómiai eponimák annyira beivódtak a klinikai orvostudományba, hogy e tényt az Anatómiai Nómenklatúra Bizottságnak akceptálnia kellett" (DONÁTH 2003: 33). Ezek a terminusok több szakterület nyelvhasználatát érintik: a neurológiát *(Luschka-nyílás, Burdach-pálya),* a sebészetet *(Cooper-szalag, Achilles-ín),* a kardiológiát *(Keith–Flack-csomó)* és a szülészetet *(Graaf-tüsző, Frankenhäuser-ganglion).* Vannak azonban olyan terminusok is, amelyeket korábban nem rögzítettek a hivatalos listában (pl. *Broca-gyrus, Erb-pont, Passavant-redő*), a mindennapos szaknyelvi kommunikációban mégis gyakran szerepelnek (DONÁTH 2003: 33). A Terminologia anatomica FIPAT által kiadott 2019-es 2. kiadása (TA.^{2}) azonban már megadja a klinikai nyelvhasználat szempontjából fontos, tulajdonnevet tartalmazó terminusok szinonimáit.

3.3. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok konnotációja. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok értelmezését és következetes használatát nehezíthetik a különböző jelentésváltozatok, amelyeket a nyelvhasználók gyakran szinonimaként kezelnek. A magyar orvosi nyelvbe például a franciából került át mind a *Lejeune-szindróma,* mind a betegség fő manifesztálódását franciául leíró kifejezés, a *cri-du-chat szindróma,* azaz a *macskanyávogásos betegség* (ZÓLYOMI 2014: 2). Mivel a megnevezés kapcsolódik az elmaradt testi és mentális fejlődéshez, valamint az újszülöttek normáltól eltérő, jellegzetes síráshangjához, a terminusválasztásban szerepet játszik a nyelvi tabu és az eufemisztikus jelentésképzés. A francia tulajdonnevet tartalmazó terminus és a francia kifejezés közvetlen átvétele lehetővé teszi, hogy a magyarban ne a betegség fő tünete, a macskanyávogásra emlékeztető síráshang adja a megnevezés alapját. A *macskanyávogás-betegség* vagy *macskanyávogás-szindróma* a két francia eredetű terminus szinonimájaként használatos az orvosi kommunikációban, de ezek a terminusok – noha a jelentésük megegyezik – eltérő hatással lehetnek a nyelvhasználókra, és eltérő értékelést, érzelmi pólust jeleníthetnek meg. Ez a jelenség figyelhető meg a ma már nem használatos *mongolizmus* megnevezésben. Az egykor gyakran alkalmazott terminus a Down-kór megjelölésére szolgált, s alapját az ázsiai mongol népcsoportra és a

betegpopulációra jellemző jellegzetes szemalak képezte. A magyar orvosi szaknyelv rendszerint a *Down-szindróma* kifejezést használja, előfordul azonban a betegség okát megnevező *21-es triszómia* is.

A nyelvhasználók és különösen az adott terminussal megnevezett betegcsoport tagjai azonban eltérő értékelést kapcsolhatnak a tulajdonnevet tartalmazó terminushoz. Az *Asperger-szindróma* például 1994-ben a DSM-4-be (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 'Mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve') különálló kategóriaként került be, a DSM-5 változatában 2013-ban azonban az *autizmus spektrumzavar* gyűjtőnév alatt szerepelt (SMITH–JONES 2020: 592). Az érintett betegcsoporttal végzett, angol nyelvű felmérés alapján azonban a betegek az *Asperger* tulajdonnevet részesítik előnyben, mert az *autizmus* terminust stigmatizálónak és megbélyegzőnek érzékelik (GAMLIN 2017: 217). Ez a példa is mutatja, hogy bár az orvosi szaknyelvhasználók az orvosi dokumentáció során a hivatalosan elfogadott terminust használják, az orvosi szaknyelv további változataiban, a laikusok közötti és az orvos-beteg kommunikációban azonban a terminus szinonimái figyelhetők meg. A tabu és a stigmatizáció így egyértelmű különbségeket eredményez a szakemberek közötti, a betegek közötti, illetve a szakemberek és a betegek közötti kommunikációban.

Ritkábban megfigyelhető jelenség, hogy egy negatív konnotációjú megnevezés többletjelentéssel bővül, fenntartva ezáltal a tulajdonnevet tartalmazó terminust. A *guillotine* néven ismertté vált kivégzőeszközt Joseph-Ignace Guillotin francia orvosról nevezték el, akinek javaslatára a halálra ítéltek kivégzését gyorsabb és kevésbé fájdalmas módszerrel valósították meg. A kivégzőeszközhöz formailag hasonló sebészeti eszköz és módszer a nyílt amputáció leírására szolgáló *guillotine-technika* megnevezést kapta (MÁNY–VARGA 2022: 20). A terminus valószínűleg azért is maradhatott használatban a sebészetben, mert Franciaországban a halálbüntetés eltörlésével a terminust a kivégzőeszköz jelölésére egyre kevesebbszer használták.

4. Nemzetközi orvosi szaknyelvi megállapítások. Ahogy említettük, az orvosi kommunikációban rendszeresen találkozhatunk tulajdonnevet tartalmazó terminusokkal, és a nyelvhasználók között gyakori vita, hogy a leíró, többnyire görög–latin terminust vagy a tulajdonnevet tartalmazó terminust részesítsék-e előnyben. Magyarul például többnyire *amiotrófiás laterálszklerózis* néven jelenik meg az amerikai angolban használt *Lou Gehrig's disease* 'Lou Gehrig-betegség' és a franciában alkalmazott *maladie de Charcot* 'Charcot-betegség' megnevezés. Kanada francia nyelvű részén az orvosszakma képviselői jellemzően a betegséget bemutató terminusok használatára bátorítják a nyelvhasználókat. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok helyett (pl. *maladie de Cacchi et Ricci* 'Cacchi–Ricci-betegség') a québeci francia orvosi szaknyelvben így előtérbe kerülnek a szinonimaként használt tudományos, esetenként metaforikus terminusok (pl. *spongiose rénale, rein en éponge* 'szivacsvese') (QUÉRIN 2000). A tulajdonnevet tartalmazó terminusok tehát a különböző álláspontok ellenére továbbra is az orvosi terminológia és az orvosi kommunikáció részét képezik, mivel azonban gyakran kulturális elemekhez, nemzeti értékekhez kapcsolódnak, az egyes nyelvekben eltérően kezelhetik őket. Ahogy BODENREIDER és ZWEIGENBAUM (2000: 443) megállapítja: noha a Unified Medical Language System® rendelkezik a gyakorlatban alkalmazott tulajdonnevek listájával, nincs a teljesség igényével készített, a gyakorlatban egyértelműen alkalmazható, egységesített lista, ami a nyelvhasználók eltérő terminushasználatát eredményezi.

4.1. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok gyakorisága a nemzetközi orvosi szaknyelvekben. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok gyakorisága nyelvenként változhat. ENERSON (2010) kutatása alapján a The online dictionary of medical eponyms (Whonamedit?) összesen 8 531 tulajdonnevet tartalmazó terminust közöl. MONIN (1996) a francia Dictionnaire médical 11 750 szócikke és az angol Taber's encyclopedic medical dictionary körülbelül 60 000 szócikke között némi különbséggel azonosítja a tulajdonneveket, a francia mintában 3,98%, az angolban 2,37% arányban. A SNOMED CT-ben UHEROVÁ és HORŇÁKOVÁ (2013) vizsgálata alapján a klinikumban használt, tulajdonnevet tartalmazó terminusok száma meghaladja a 30 000-et, ZWEIGENBAUM és GRABAR (2003: 1950) felmérése szerint pedig a SNOMED Microglossary for Pathology franciára fordított részében összesen 8874 nagybetűvel kezdődő terminus szerepel, ami tulajdonnevet tartalmazó terminusokat feltételez. A tulajdonnevet tartalmazó terminusjelöltek automatikus kivonatolásával lehetséges volna e terminusok számának megállapítása, ez azonban több okból is nehéz lenne. Egyrészt a köznevesült alakok nem vagy nem feltétlenül nagy kezdőbetűvel szerepelnek az adatbázisokban, másrészt a homonimikus jelenségek félreértésre adhatnak okot.

Az ICD (International Classification of Diseases 'Betegségek Nemzetközi Osztályozása [BNO]') az Egészségügyi Világszervezet (WHO) által kidolgozott kódrendszer, amely a betegségek és egyéb, egészséggel kapcsolatos állapotok egységes, nemzetközi osztályozását szolgálja. A kódrendszer alapján is megállapítható, hogy tulajdonnevet tartalmazó terminusok gyakran használatosak betegségek megnevezésére: az ICD-10 francia változatában (Classification Internationale des Maladies [CIM]) lévő 16 401 terminus közül 1212 tartalmaz tulajdonnevet (BODENREIDER–ZWEIGENBAUM 2000: 445). FAURE (2010: 81) az ICD francia változatában (CIM) megfigyelte, hogy a harmadik évezredben a tulajdonnevet tartalmazó terminusok csökkennek: a *maladie d'Addison* 'Addison-kór' terminust például felváltja az *insuffisance surrénalienne lente* 'lassan kialakuló mellékvese-elégtelenség', a *maladie de Charcot* 'Charcot-betegség' kifejezést pedig a leíró s*clérose latérale amyotrophique* 'amiotrófiás laterálszklerózis' kifejezés.

A francia anatómiai nómenklatúra tulajdonnevet tartalmazó terminusai ugyancsak csökkenő tendenciát mutatnak, így OȚOIU (2023) kutatása alapján például az *aire de Broca* 'Broca-mező' kifejezést felváltja az *aire motrice du langage* 'a beszéd motoros mezője'; a *cul-de-sac de Douglas* 'Douglas-üreg' terminus tulajdonnév nélkül, *cul-de-sac recto-utérin* 'végbél és méh közötti üreg' formában szerepel; a *trompe de Fallope* 'Fallop-vezeték' megnevezés helyett pedig javasolt a *trompe utérine* 'méhkürt'. Az egyszerűsítési és egyértelműsítési törekvések ellenére azonban az új, nem tulajdonnevet tartalmazó terminusok sem feltétlenül könnyítik az orvosi kommunikációt. A *glande vestibulaire majeure* 'nagy szeméremtáji mirigy' összetett megnevezés például a kevésbé leíró jellegű *glande de Bartholin* 'Bartholin-mirigy' terminust váltotta fel, a gyakorlatban azonban mind a törölt, mind az újonnan elfogadott terminusok megjelennek az írott és a szóbeli orvosi kommunikációban (OȚOIU 2023: 621–622).

4.2. A tulajdonneveket tartalmazó terminusok az anatómiai nómenklatúrában. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok használata az anatómiai nevezéktanban már az 1895-ös baseli Nomina anatomica (BNA) előkészítése során is vitatott kérdés volt (NEUMANN 2020: 187). Egyesek hasznosnak tartották a tulajdonnevet tartalmazó terminusokkal jelölt anatómiai fogalmakat, mivel könnyen megjegyezhetők, és elterjedtek voltak a klinikumban. Mások viszont azzal érveltek, hogy ezek a nevek nem leíró jellegűek, illetve gyakran

történelmileg sem fedik a valóságot. Kompromisszumként ezért a BNA a leíró név után több esetben megadta a tulajdonnevet is, latinosított formában, genitivusi alakban, zárójelben (pl. *ligamentum inguinale [Pouparti]*) (NEUMANN 2020: 188). A későbbi hivatalos nevezéktanok – például a brit Anatomical Society of Great Britain and Ireland és a német Anomische Gesellschaft – azonban az objektív, leíró terminusok javára elvetették a tulajdonnevek alkalmazását. Ennek ellenére egyes kivételek (mint a mitológiai utalások, például a BNA-ban szereplő *tendo Achillis* 'Achilles-ín', illetve az *atlas* 'első nyakcsigolya', a *cornu ammonis* 'Ammon-szarv') a nómenklatúrákban maradtak, részben metaforikus vagy irodalmi elemként. A mikroszkópos anatómia nevezéktanában újra megjelentek tulajdonnevek (pl. *Golgi, Paneth, Purkinje, Schwann*), főként ott, ahol nem volt elfogadott leíró alternatíva. A Terminologia histologica külön oszlopban sorolja fel ezeket, az Egyéb kategóriában. A latin forma helyenként melléknévként (pl. *apparatus golgiensis* 'Golgi-készülék') vagy összetett szóként (pl. *Schwannocytus* 'Schwann-sejt') szerepel, hogy formailag ne tűnjön tulajdonnevet tartalmazó terminusnak, de ezek használata továbbra is vitatott. Bár hivatalosan nem ajánlott tulajdonneveket használni, gyakori előfordulásuk miatt felmerült a lehetőség, hogy bizonyos esetekben szinonimaként ismerjék el őket (NEUMANN 2020: 189). A terminológiai problémák (szinonímia, poliszémia) elkerülése végett a nevezéktannal foglalkozó testületek az egységes, preskriptív rendszerre való áttérést fontolgatják, bár a köznyelvvel és más tudományágak terminológiáival való ütközés továbbra is kihívást jelent (NEUMANN 2020: 189).

4.3. Többnyelvű terminusvariációk és értelmezhetőség. A terminusok értelmezhetőségét ugyancsak nehezítheti, amikor ugyanazon tulajdonnév több fogalom elnevezésében is megjelenik. A román orvosi szaknyelvben a Thomas Addison után keletkezett *boala Addison* 'Addison-kór' megnevezés a primer krónikus mellékvese-elégtelenségre utal, míg az Anton Biermer nevével kiegészített *boala Addison–Biermer* 'Addison–Biermer-kór' vészes vérszegénységet, más néven *anaemia perniciosá*-t jelent (BADEA 2009: 30). Ez figyelhető meg a reaktiválódó, enyhe lefolyású kiütéses tífusz megnevezésének szinonimájaként ismert *boala Brill* 'Brill-betegség' esetében, a *boala Brill–Symmers* 'Brill–Symmers-betegség' viszont a limfómák egyik típusát jelenti (BADEA 2009: 30). Az *Addison-kór* terminus szerepel a magyar BNO-ban és az angol ICD-ben is tulajdonnévvel, de az *amiotrófiás laterálszklerózis* csak a görög–latin terminussal, tulajdonnévi elem nélkül.

Az ICD fordításaiban terminusvariációk szerepelhetnek az egyes fogalmaknál, amire példa az angol *relapsing panniculitis* 'visszatérő panniculitis' és a *Weber–Christian disease* 'Weber–Christian-betegség' szinonimaként való kezelése. Az angol mintájú leíró terminus ekvivalense a franciában nem jelenik meg: kizárólag a *maladie de Weber–Christian* 'Weber–Christian-betegség' terminus szerepel. A német a franciához hasonlóan egy terminust szerepeltet, a megnevezésre szolgáló neveket azonban egy továbbival egészíti ki: *Pfeifer–Weber–Christian-Krankheit* 'Pfeifer–Weber–Christian-betegség' (BODENREIDER–ZWEIGENBAUM 2000: 445). A BNO-10 1995-ben *panniculitis recidivans [Weber-Christian]*, az ICD-10 2019-ben *relapsing panniculitis [Weber-Christian]* 'visszatérő panniculitis [Weber–Christian]', az ICD-11 2025-ben *panniculitis of other specified aetiology (Matching term: Weber-Christian relapsing panniculitis)* 'egyéb meghatározott eredetű panniculitis (vagy: Weber–Christian visszatérő panniculitis)' megnevezéssel tartja számon a fogalmat. A terminusok használatának gyakorisága mégis hasonlónak bizonyul: a jelen

tanulmány szerzőinek Google-keresése alapján a két tulajdonnévből álló terminus többször szerepel a három tulajdonnévből álló terminusnál, az angolban 16 500 000 : 206 000, a németben 610 000 : 42 500 arányban.

A többnyelvű orvosi kommunikáció résztvevői számára értelmezhetőségi kérdést vethet fel, hogy a francia *coloration May–Grünwald–Giemsa* 'May–Grünwald–Giemsa-festés' terminus angol megfelelője a *May–Grünwald stain* 'May–Grünwald-festés'. A francia többszörösen összetett tulajdonnevet tartalmazó terminus értelmezhetőségét tovább nehezítheti, hogy egy másik tulajdonnevet tartalmazó terminusként, *coloration de Pappenheim* 'Pappenheim-festés' formában is ismert. A gyakorlatban a *May–Grünwald–Giemsa-festés* a May–Grünwald-oldat és a Giemsa-oldat együttes használatát jelenti.

Ugyancsak nehézséget okozhat a részleges homonímia: a *Morton's toe* 'Morton-lábujj' terminus a Dudley J. Morton után elnevezett jelenségre, az első lábközépcsont rövidülésére utal, míg a *Morton's neuralgia* 'Morton-neuralgia' Thomas George Morton után kapta a nevét, és a lábujjakhoz futó idegek megvastagodásával járó fájdalmas idegkárosodást jelenti (MONIN 1996: 221).

Gyakran megfigyelhető, hogy a tulajdonnevet tartalmazó terminus tulajdonnévi eleme az egyik nyelven nem változik, míg a másik nyelven köznevesül, úgymond banalizálódik: az angol *inflammation of Bauhin's valve* 'a Bauhin-billentyű, azaz ileocaecalis billentyű gyulladása' terminus a franciában gyakran *bauhinite* 'bauhinitisz' formában jelenik meg (VAN HOOF 2001: 83). Erre további példaként hozzuk a következő terminusokat: a humán papillómavírus által okozott, nemi szerveket érintő bőrelváltozás *bowenoid papulosis,* a hüvely bejáratánál lévő Bartholin-mirigy gyulladása *bartholinitis,* a makk fékjénél lévő Tyson-faggyúmirigyek gyulladása *tysonitis,* a hímvesszőn a húgycső szakasza mentén lévő Littré-mirigyek gyulladása *littritis,* a prosztata alatt elhelyezkedő Cowper-mirigy gyulladása *cowperitis* és a hüvelyfalban található Skene-mirigyek gyulladása *skenitis.*

4.4. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok konnotációja. Ahogy arra korábban utaltunk, az orvosi szaknyelv terminusalkotásakor fontos szerepet kapnak a társadalmi értékek, hiszen az egyes nemzetek gyakran saját tudósaikról igyekeznek fogalmakat elnevezni, így az elnevezések eltérők lehetnek a különböző országokban. Amennyiben egy fogalom ismerete egy adott területre korlátozódik, de a fordított szövegben mégis megjelenik, a tulajdonnévi elemet a fordítók rendszerint megtartják, az utótagot azonban lefordítják, és magát a terminust idézőjelben szerepeltetik. Erre példa az angol *Derbyshire neck* 'Derbyshire-i nyak' és *Bodmin Moor sickness* 'Bodmin Moor-betegség' terminusok fordítása svédre: *Derbyshire-hals* 'Derbyshire-nyak', *Bodmin Moorsjukan* 'Bodmin Moor-betegség' (HÅKANSSON 2010: 26–27). A magyar nyelvben hasonló jelenségként figyelhető meg a *Rift Valley-láz (RVF)* nevű vírusos megbetegedés megnevezése (bár a kenyai területet magyarul *Nagy-hasadékvölgy* néven is ismerjük).

A mára mindannyiunk számára ismert *koronavírus* (a SARS-CoV-2 koronavírustörzs) elnevezésekor a *wuhani vírus,* a *kínai vírus,* a *kínai koronavírus* megnevezés is felmerült. Noha a vírusmutációk megnevezésekor a WHO a semleges töltetű terminusokat preferálta (pl. *alfa, béta, omikron*), a (közösségi) média nyelvhasználatára jellemző volt a földrajzi nevek használata (pl. *brit variáns, dél-afrikai variáns, indiai variáns*), fokozva ezzel egyes etnikai, regionális és politikai feszültségeket (FELECAN 2021: 43–44, l. még PETKOVA–KELBECHEVA–IVANOVA 2023: 640). Ez a jelenség az orvosi szaknyelv története során jellemzően megfigyelhető: a szifilisz megjelenésekor például a megnevezések nem azokhoz

a régiókhoz kötődtek, ahonnan a betegség eredeztethető, sokkal inkább az adott populáció sajátos elképzelései alapján nevezték meg a fogalmat. A franciák a szifilisz fogalmát így 'nápolyi kór', az angolok, a skótok és a magyarok 'francia kór', a portugálok 'spanyol kór', a törökök 'keresztény kór' néven ismerték meg (FAURE 2012: 30). Bár ma már a betegséget megnevező *szifilisz* vagy *lues* megnevezés egyértelműen felváltotta a népneves terminusokat, a jelenség jól szemlélteti a terminusok folyamatos alakulását. Ez figyelhető meg az egykori *Morbus Hungaricus* 'magyar kór' néven elterjedt népbetegség esetében is: a terminust, mely megjelenésekor a kiütéses tífuszt jelölte, a modern orvostudomány már nem használja.

Néhány terminus azonban olyannyira rögzült az orvosi szaknyelvben, hogy a mai napig használatos; például a David Bruce bakteriológusról elnevezett, Brucella-baktériumok által okozott, *brucellózis* néven is ismert *máltai/földközi-tengeri/gibraltári láz* vagy *mediterrán láz* (néhol *Bang-féle betegség*) vagy a *spanyolnátha* (a magyarban a népnév mint előtag nem tekinthető névnek, az angol nyelvben azonban igen, ezért ezt a jelenséget a többnyelvű orvosi kommunikáció részeként tárgyaljuk). Az utóbbi egyébként a források szerint nem azért kapta az elnevezést, mert a betegség spanyol eredetű, hanem mert a betegséget a spanyol sajtó közvetítésével ismerte meg az európai lakosság (OȚOIU 2023: 629). Ugyancsak félreértésre adhat okot a *cardio-* 'szív' szóelemmel, továbbá a görög *kardia* 'szív' szóval való összecsengése miatt az Edmond Nocard nevét tartalmazó *nocardiosis* terminus, amely nem a szívet, hanem főként a tüdőt, de gyakran a bőrt és agyat is érintő betegség.

A tulajdonnevet tartalmazó orvosi terminusokban szerepet kaphat a nyelvi tabu (PETKOVA–KELBECHEVA–IVANOVA 2023: 636). A modern orvosi terminológia törekszik az olyan terminusváltozatok nyelvhasználatból és szakirodalomból való mellőzésére, amelyek negatív megkülönböztetésnek adhatnak teret. Az előző példában bemutatott pejoratív jelentésen túl az orvosi szaknyelvhasználat törekszik mellőzni a faji megkülönböztetéshez, antiszemita nézetekhez, viselkedésmintákhoz vagy egyéb emberiségellenes tevékenységhez kapcsolható terminusváltozatokat a nyelvhasználatból és az irodalomból (YALE–TEKINER–YALE 2020: 187–188). A ma már az angol *pantothenate kinase-associated neurodegeneration* terminusból képzett *PKAN* betűszó használatos a *pantotén kinázasszociált neurodegeneráció* nevű betegség leírására, amelyet először a betegséget leíró németországi nemzetiszocialista rendszer orvosai után *Hallervorden–Spatz-szindrómának* neveztek (KANCSEVA 2009). A hitleri ideológiát követő két orvos emberiségellenes tevékenységei miatt az orvosi szaknyelv azonban lényegében törölte a tulajdonnévi változatot, és az angolból átvett betűszót részesíti előnyben a betegség megnevezésében. Ez azzal magyarázható, hogy egyrészt az egykor gyermekagyakat vizsgáló Hugo Spatz nevét törölni igyekeztek a megnevezések közül, másrészt ismertté váltak azok a genetikai eltérések, amelyek az agyi vaslerakódáshoz kapcsolódó neurodegenerációt okozzák, és a molekuláris alapú megnevezések kialakítását tették szükségessé (GARZULY 2017: 1726). Ugyanez a jelenség figyelhető meg a *neurodegeneration with brain iron accumulation (NBIA)* 'agyi vasfelhalmozódással járó neurodegeneráció' terminus esetében. Erre a jelenségre további példa a sok ér gyulladásával és csomós elváltozásokkal járó, ma már *polyangiitises granulomatosis* néven ismert, Friedrich Wegener náci német orvos után elnevezett és a gyakorlatban máig használatos *Wegener-granulomatózis;* valamint a szintén náci orvos, Max Clara által először leírt, a hörgőcskék hámjában lévő speciális sejttípust jelentő *Clara-sejt*. Ez utóbbinak szinonimája a *clubsejt.*

A PubMed 1946–2019 között 62 európai és észak-amerikai, valamint 35 ázsiai tanulmányt jelenített meg a Hallervorden–Spatz-betegségről. Az első régió 51,6%-ban használta a tulajdonnevet tartalmazó terminust, míg az ázsiai régió 74,2%-ban (VOGES–KUPSCH 2021: 1637). ZEIDMAN–PANDEY (2012: 1312) kutatása alapján a MEDLINE adatbázisában 1990–2010 között 278 kutatás szól e betegségről, amelyekből 156 (56,1%) nem említi a tulajdonnevet tartalmazó terminust. A tulajdonnevet tartalmazó terminus csökkenő tendenciát mutat: az 1990–1999 közt megjelent 80 tanulmányból 70 (87,5%), a 2000–2010 közötti 198 tanulmányból csupán 86 (43,4%) szerepelteti a terminust.

5. A tulajdonnevet tartalmazó terminusok az orvosi szakfordításban. Az orvosi szakfordításban szükséges lehet a tulajdonnevet tartalmazó terminus cseréje. A *Graves–Basedow-kór* néven ismert pajzsmirigybetegség nevének megfeleltetésekor például a tulajdonnév helyettesítése az olaszban a *Flajani,* az angolban a *Graves, Marsh* vagy *Parry* nevek egyikével indokolt (MONTALT RESURRECCIÓ – GONZÁLEZ DAVIES 2007: 244). Míg Franciaországban és Európa nagy részén a betegség tulajdonnévi előtagja a *Basedow,* Nagy-Britanniában és Amerikában a *Graves* tulajdonnév használatosabb. A két különböző tulajdonnevet tartalmazó terminus ugyanarra az elváltozásra vonatkozik (OȚOIU 2023: 628). A *syndrome de Claude Bernard–Horner* 'Claude Bernard–Horner-szindróma' megnevezés mellett elterjedt a *Claude Bernard*, a *Horner* és a *Bernard* tulajdonnévi alakok használata, amiből megállapítható, hogy a tulajdonnévi elemek cseréjére egy nyelven belül is sor kerülhet (ROULEAU 2003: 150). Ez tévesen azt a gondolatot erősítheti, hogy két különböző betegségről van szó. Az orvosi szótárak definíciói vagy szinonimáik ugyancsak bizonytalanságot eredményeznek, ha az adott betegségnévnek egy-egy szótárban eltérő számú szinonimája van (ROULEAU 2003: 147). A gyakorlatban Franciaországban a betegség megnevezését a francia tulajdonnév preferenciája (*maladie Claude Bernard* 'Claude Bernard-betegség'), Angliában az angol szerzőre utaló tulajdonnév preferenciája (*Horner syndrome* 'Horner-szindróma') jellemzi. Franciaországban a francia anatómusról elnevezett *syndrome de Pourfour du Petit* 'Pourfour du Petit-szindróma' terminus is használatos ugyanarra a betegségre (OȚOIU 2023: 628).

A terminusválasztást tovább nehezíti a részleges homonímia, amikor maga a tulajdonnév több, egymástól eltérő jelentésű tulajdonnevet tartalmazó terminusnak is tagja: a francia *maladie de Charcot* 'Charcot-betegség' és a *maladie de Charcot-Marie-Tooth* 'Charcot–Marie–Tooth-betegség' valójában két egymástól eltérő betegséget jelöl: az első szinonimája az *amiotrófiás laterálszklerózis* (egy idegsorvadással járó betegség neve), a második pedig egy izomgyengeséggel járó öröklődő genetikai rendellenesség neve. Az angol *Pott's asthma* 'Pott-asztma' francia megfelelője az *asthme thymique de Koop* 'Koop-féle timuszasztma', míg magyarul a *Pott-kór* megnevezés nem az asztmával kapcsolatos, hanem a tuberkulózis gerincbeli manifesztációjára utal.

A fordítók gyakran a lexikai betoldás (pl. *Sternberg's **giant** cells* 'Sternberg-**óriás**sejtek', vö. *cellules de Sternberg* 'Sternberg-sejtek') vagy a körülírás eszközével (pl. angol *Chester's disease* 'Chester-betegség', a franciában *ostéosclérose des os longs* 'hosszú csontok oszteoszklerózisa') konkretizálják a jelentéseket (VAN HOOF 1986: 64). Olyan eset is előfordul, hogy az egyik nyelven tulajdonnévvel jelölt fogalom a másik nyelvben egyáltalán nem tartalmaz tulajdonnévi elemet (pl. *Verga's lacrimal groove* 'Verga-féle könnycsatorna' vö. *gouttière lacrymale* 'könnycsatorna'. Ez figyelhető meg a ma már kevéssé használatos *Christmas disease* 'Christmas-betegség' terminusban, amely nem a karácsonnyal van összefüggésben, hanem Stephen Christmasnek, a hemofília B típusával először diagnosztizált

betegnek a nevével. Bár az angolban a *hemofília B* terminus tulajdonnevet tartalmazó szinonimája a *Christmas disease* 'Christmas-betegség', a magyarban nem a betegség megnevezésében, hanem a IX-es véralvadási faktor megnevezésében maradt fent a tulajdonnevet tartalmazó terminus *(Christmas-faktor)*.

6. Összegzés és kitekintés. A tanulmány funkcionális nyelvészeti keretben vizsgálta a tulajdonnevet tartalmazó orvosi terminusok nyelvi, kulturális és terminológiai sajátosságait a magyar és a nemzetközi szaknyelvben. Az elemzés rámutatott, hogy e terminusok nem pusztán szakmai fogalmak jelölői, hanem komplex jelentéshordozók, amelyek használatát a tudományos azonosítás igénye mellett kulturális és történeti értékek, illetve a köznyelvi tendenciákhoz való alkalmazkodás is alakítja. A terminusok kiválasztását és használatát befolyásolja az adott szakmai közösség hagyománya, az aktuális nyelvi norma, a kommunikációs kontextus, a résztvevők nyelvi és kulturális háttere, valamint az egyes elnevezésekhez kapcsolódó társadalmi vagy ideológiai értékelés.

A terminológiában a hivatalos és nem hivatalos változatok párhuzamos jelenléte vagy a standardizációs törekvések erősödése nem minden esetben könnyíti meg a szakmai kommunikációt. A megnevezés ugyanis nem csupán egy fogalom jelölése, hanem a konkrét kommunikációs helyzethez illeszkedő nyelvi döntés eredménye. Ezért a többnyelvű orvosi kommunikáció biztonságához és hatékonyságához elengedhetetlen a terminusok jelentésének pontos ismerete, valamint szinonimáik és használati korlátaik feltérképezése, ami indokolja az interprofesszionális és interkulturális együttműködés fontosságát.

Az ilyen együttműködés nemcsak a kultúrák között, hanem egy adott kultúrán belül is meghatározó: a nyelvészek azonosítják és elemzik a szaknyelvben használt terminusok folyamatosan változó jelentését (TEMMERMAN 2000, CABRÉ 2023), míg az egészségügyi szakemberek visszajelzései segítik azok pontos értelmezését. Nemzetközi szinten a SNOMED CT és a BNO–11 diagnózisklasszifikációk ontológiai és relációalapú rendszere támogatja a klinikai terminológia egységesítését; ezek gondos, interprofesszionális adaptációja a nemzeti nyelvekre a szaknyelv harmonizációját szolgálja nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

Bár a jelen tanulmány nem empirikus adatgyűjtésre épül, az elemzett példák és szakirodalmi források kirajzolják a további kutatás irányait. Ide tartozik a tulajdonnevet tartalmazó orvosi terminusok használati gyakoriságának és értelmezhetőségének vizsgálata különböző nyelveken és szakterületeken, különböző nyelveken való megfeleltetéseik elemzése az érthetőség szempontjából, a kulturális és ideológiai konnotációk feltérképezése, valamint a standardizáció hatásának mérése szakmai közösségeken belül. Az ilyen vizsgálatok hozzájárulhatnak a terminológiai standardizáció hatékonyságának növeléséhez és a többnyelvű orvosi kommunikáció egyértelműségének, megbízhatóságának erősítéséhez.

Hivatkozott irodalom

ARNAUDOVA 2005. = АРНАУДОВА, ПЕТЯ ГЕОРГИ 2005. *Епонимни термини в нозологията, морфологията и клиниката на вътрешните болести.* Медицина и физкултура, София.

BADEA, OANA 2009. Proper Names of English Origin. Terminological Resource in the Romanian Medical Language. *Language and Literature. European Landmarks of Identity* 5/1: 29–32.

BÁNFAI IVÁN 1962. A tracheotomia szövődményei különös tekintettel „a megnehezített dekanülálásra". *Orvosi Hetilap* 103: 1599–1603.

BARTOS ISTVÁN összeáll. é. n. *Anatómiai tulajdonnevek betűrendben.* https://semmelweis.hu/anatomia/files/archiv/osregi-web/a-z.html. (2026. 08. 05.)

BERECZKI DÁNIEL – BALLA ÁRPÁD – PELOK BENEDEK – SZATMÁRI SZABOLCS 2018. Pápai Páriz Ferenc nemzetközi elismertsége a Parkinson-kór alaptüneteinek egyik első leírójaként. *Orvostudományi Értesítő* 91: 60–66.

BODENREIDER, OLIVIER – ZWEIGENBAUM, PIERRE 2000. Identifying proper names in parallel medical terminologies. In: HASMAN, ARIE – BLOBEL, BERND – DUDECK, JOACHIM – ENGELBRECHT, ROLF – GELL, GÜNTHER – PROKOSCH, HANS-ULRICH ed., *Medical Infobahn for Europe. Proceedings of MIE2000 and GMDS2000.* Studies in Health Technology and Informatics 77. IOS Press, Amsterdam. 443–447. https://doi.org/10.3233/978-1-60750-921-9-443

BNO-10 = Betegségek Nemzetközi Osztályozása – Tizedik revízió. https://finanszirozas.neak.gov.hu/forum/BNO/index.asp (2026. 08. 25.)

BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology.* International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. https://doi.org/10.26546/5061110

BÖLCSKEI ANDREA – FÓRIS ÁGOTA 2022. A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai. *Névtani Értesítő* 44: 59–78. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.5

BŐSZE PÉTER 2011. Latin, magyar, angol? A magyar orvosi szaknyelvről. *Debreceni Szemle* 19: 369–374.

BŐSZE PÉTER 2013. A magyar orvos-biológiai szakírás. Magyarosítás, magyarítás, fogalmazás magyarul és fordítás magyarra. *Magyar Orvosi Nyelv* 13: 43–51.

BŐSZE PÉTER 2015. A szaknyelvi csoportnevek írása a magyar orvosi nyelvben. Javaslat megvitatásra. *Magyar Orvosi Nyelv* 15: 47–71.

CABRÉ, TERESA 2023. *Terminology. Cognition, Language and Communication.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.

DONÁTH TIBOR 2003. Hogyan is állunk a magyar anatómiai szaknyelvvel? *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 31–34.

ESz. = *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Főszerk. ZAICZ GÁBOR. A Magyar Nyelv Kézikönyvei 12. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006.

FAURE, PASCALINE 2010. Des discours de la médecine multiples et variés à la langue médicale unique et universelle. *ASp* 58: 73–86. https://doi.org/10.4000/asp.1826

FAURE, PASCALINE 2012. *L'anglais médical & le français médical*. Éditions des archives contemporaines, Paris.

FELECAN, OLIVIU 2021. Onomastic Considerations on News in the Recent Mass Media. In: CHOLEVA-DIMITROVA, ANNA – VLAHOVA-ANGELOVA, MAYA – DANCHEVA, NADEZHDA eds., *Слъдовати достоитъ. Proceedings of the International Onomastic Conference "Anthroponyms and Anthroponymic Researches in the Beginning of 21st Century", dedicated to the 100th anniversary of the birth of prof. Yordan Zaimov, Dr. Sc. (1921–1987), 20–22 April 2021, Sofia.* Prof. Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences, Sofia. 42–58.

FOGARASI KATALIN 2017. A kórboncolási jegyzőkönyv terminológiájának sajátosságai és XXI. századi kihívásai. *Porta Lingua* 2017: 95–108.

GAMLIN, CHLOE 2017. When Asperger's Disorder Came Out. *Psychiatria Danubina* 29: 214–218.

GARZULY FERENC 2017. A Hallervorden–Spatz-eponímától [!] a molekuláris nevezéktanig. *Orvosi Hetilap* 158: 1723–1727. https://doi.org/10.1556/650.2017.30875

HÅKANSSON, SUSANNE 2010. *Health and Place. Terminology, proper nouns and titles of cited publications in the translation of a text on medical geology.* Szakdolgozat. Linnaeus University, Linnaeus. https://lnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A349112&dswid=-5364 (2026. 08. 28.)

VAN HOOF, HENRI 1986. Les éponymes médicaux : essai de classification. *Meta* 31: 59–84. https://doi.org/10.7202/004543ar

VAN HOOF, HENRI 2001. La traduction des éponymes médicaux banalisés de langue anglaise. *Meta* 46: 83–91. https://doi.org/10.7202/004549ar

ITTZÉS DÁNIEL – SZABÓ MÁRIA – ZALATNAI ATTILA – FOGARASI KATALIN 2023. A szaknyelvi standardtól eltérő angol terminusok a 21. századi kórbonctani diagnózisokban. *Porta Lingua* 2023/2: 43–55. https://doi.org/10.48040/PL.2023.2.4

KANCSEVA 2009. = КЪНЧЕВА, ПАВЛИНА 2009. *Българската анатомична терминология днес.* Медицинско издателство АРСО, София.

KARPENKO, OLENA – NEKLESOVA, VALERIA 2023. Incorrectness of proper names in the pandemic memetic discourse. In: FELECAN, OLIVIU – BUGHEȘIU, ALINA eds., *Proceedings of the Sixth International Conference on Onomastics "Name and Naming". (In)correctness in Onomastics (Baia Mare, 2023. szeptember 5–7).* Editura Mega, Cluj-Napoca. 537–550. https://doi.org/10.30816/iconn6/2023/41

KILWEIN, JOHN H. 1995. Some historical comments on quarantine. Part One. *Journal of Clinical Pharmacy and Therapeutics* 20: 185–187. https://doi.org/10.1111/j.1365-2710.1995.tb00647.x

KOLB, FREDERICK – SPANKE, JOHANNES – WINKLEMANN, ANDREAS 2018. Auf den Spuren des Erb'schen Auskultationspunkts. Rätsel gelöst. *Deutsche medizinische Wochenschrift* 143: 1852–1857. https://doi.org/10.1055/a-0596-4733

LADÁNYI MÁRIA – TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 17–58.

LUDÁNYI ZSÓFIA 2008. Kötőjel vagy nagykötőjel? A harmadik mozgószabályos alakulatok helyesírásának buktatói. *Magyar Orvosi Nyelv* 8: 64–67.

MÁNY DÁNIEL 2025. Az interprofesszionalitás jelentősége. Milyen hatással van a fordítástudomány az orvostudományra? *Magyar Tudomány* 186: 339–346. http://doi.org/10.1556/2065.186.2025.2.14

MÁNY DÁNIEL – VARGA ÉVA KATALIN 2022. Francia eredetű szakkifejezések a magyar orvosi nyelvben. *Magyar Orvosi Nyelv* 21: 18–21.

MONIN, SYLVIE 1996. Termes éponymes en médecine et application pédagogique. *ASp* 11–14: 217–237. https://doi.org/10.4000/asp.3527

MONTALT RESURRECCIÓ, VICENT – GONZÁLEZ DAVIES, MARÍA 2007. *Medical Translation Step by Step. Learning by Drafting.* Translation Practices Explained. Routledge, London. https://doi.org/10.4324/9781315760377

NEUMANN, PAUL 2020. What's in a synonym? A nose by any other name would smell. *Clinical Anatomy* 34: 187–190. https://doi.org/10.1002/ca.23600

OHANYAN, MARIANNA 2014. The Functional Value of Proper Nouns in Medical Texts. *Armenian Folia Anglistika* 10: 102–106. https://doi.org/10.46991/AFA/2014.10.1-2.102

OȚOIU, MARCELA-CRISTINA 2023. Difficultés d'acquisition de la terminologie médicale française. In: FELECAN, OLIVIU – BUGHEȘIU, ALINA eds., *Proceedings of the Sixth International Conference on Onomastics "Name and Naming". (In)correctness in Onomastics (Baia Mare, 2023. szeptember 5–7).* Editura Mega, Cluj-Napoca. 621–633. https://doi.org/10.30816/iconn6/2023/46

PETKOVA, GERGANA – KELBECHEVA, VERONIKA – IVANOVA, VANYA 2023. (In)correctness of eponym use in the field of medicine. In: FELECAN, OLIVIU – BUGHEŞIU, ALINA eds., *Proceedings of the Sixth International Conference on Onomastics "Name and Naming". (In)correctness in Onomastics (Baia Mare, 2023. szeptember 5–7).* Editura Mega, Cluj-Napoca. 633–644. https://doi.org/10.30816/iconn6/2023/47

PRITCHARD, JON – FOLEY, PETER – WONG, HILARY 2003. Langerhans and Langhans: what's misleading in a name? *The Lancet* 362: 922. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(03)14323-1

QUÉRIN, SERGE 2000. A propos du vocabulaire néphrologique. *Néphrologie* 21/1: 5–7.

RESZEGI KATALIN 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

ROULEAU, MAURICE 2003. La terminologie médicale et ses problèmes. *Panacé* 4: 143–152.

SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.

SMITH, OLIVIA – JONES, SANDRA C. 2020. 'Coming Out' with Autism. Identity in People with an Asperger's Diagnosis After DSM-5. *Journal of autism and developmental disorders* 50: 592–602. https://doi.org/10.1007/s10803-019-04294-5

TA.^{2} = *Terminologia Anatomica.* 2nd edition. FIPAT Federative International Programme for Anatomical Terminology. Ed. IFAA International Federation of Associations of Anatomists. 2019. https://ta2viewer.openanatomy.org (2026. 08. 05.)

TEMMERMAN, RITA 2000. *Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia. https://doi.org/10.1075/tlrp.3

TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.).* A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 30–41.

UHEROVÁ, ZDENKA – HORŇAKOVÁ, ANNA 2013. Medical terminology and its particularities. *Jahr – European Journal of Bioethics* 4: 631–638.

VARGA ÉVA KATALIN 2014. Anatómiai nevek régen és ma. Latin helyett angol? *Modern Nyelvoktatás* 20/1–2: 35–42.

VARGA ÉVA KATALIN – BARTA ANDREA – ZIMONYI ÁKOS 2021. Difficulties of unifying international anatomical nomenclature. In: ROCHE, CHRISTOPHE ed., *Terminologie & Ontologie. Théories et Applications*. Presses Universitaires Savoie Mont Blanc, Chambéry. 63–80.

VOGES, LUCA – KUPSCH, ANDREAS 2021. Renaming of Hallervorden-Spatz disease: the second man behind the name of the disease. *Journal of Neural Transmission* 128: 1635–1640. https://doi.org/10.1007/s00702-021-02408-x

Whonamedit? – A dictionary of medical eponyms. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: ENERSEN, OLE DANIEL. https://web.archive.org/web/20240901042419/https://www.whonamdit.com (2026. 08. 24.)

YALE, STEVEN HOWARD – TEKINER, HALIL – YALE, EILEEN SCOTT 2020. Redefining terminology for medical eponyms. *Reumatologia* 58: 187–188. https://doi.org/10.5114/reum.2020.96548

ZEIDMAN, LAWRENCE A. – PANDEY, DILIP K. 2012. Declining use of the Hallervorden-Spatz disease eponym in the last two decades. *Journal of Child Neurology* 27: 1310–1315. https://doi.org/10.1177/0883073812449907

ZÓLYOMI ANNA 2014. *A Cri du chat szindrómás gyermekek kommunikációjának kérdései.* Cri Du Chat Baráti Társaság, Budapest.

ZWEIGENBAUM, PIERRE – GRABAR, NATALIA 2003. Learning derived words from medical corpora. In: DOJAT, MICHEL – KERAVNOU, ELPIDA T. – BARAHONA, PEDRO eds., *Artificial Intelligence in Medicine. 9th Conference on Artificial Intelligence in Medicine in Europe, AIME 2003, Protaras, Cyprus, October 18–22, 2003, Proceedings.* Lecture Notes in Computer Science 2780. Springer, Berlin–Heidelberg. 189–198. https://doi.org/10.1007/978-3-540-39907-0_27

***

MÁNY DÁNIEL
egyetemi adjunktus; Semmelweis Egyetem, Szaknyelvi Intézet; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6221-8537; e-mail: many.daniel@semmelweis.hu

BIRÓ ALEXA
szaknyelvi demonstrátor; Semmelweis Egyetem, Szaknyelvi Intézet; Budapest
egyetemi hallgató; Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-7600-4275; e-mail: biro.alexa@stud.semmelweis.hu

FOGARASI KATALIN
egyetemi docens; Semmelweis Egyetem, Szaknyelvi Intézet; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0439-9373; e-mail: fogarasi.katalin@semmelweis.hu

BARTA ANDREA
egyetemi docens; Semmelweis Egyetem, Szaknyelvi Intézet; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8932-484X; e-mail: barta.andrea@semmelweis.hu

MŰHELY

A tulajdonnevek identitáserősítő szerepe a lakóhelyi és az iskolai közösségekben névpedagógiai keretben

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Absztrakt

A nyelvhasználatban a tulajdonneveknek fontos szerepük van az anyanyelvi otthonosság érzésének, valamint az egyéni és a közösségi identitástudatnak a kialakításában. A tanulmány témája a tulajdonnevek identitáserősítő szerepének a vizsgálata, valamint a lakóhelyen és az iskolai nevelésben adódó fejlesztési lehetőségek elemzése. A tanulmány első része javaslatot tesz egy általános névpedagógia struktúrájára és tematikájára. Értelmezi a hozzá kapcsolódó főbb fogalmakat, és vázlatos áttekintést ad a névpedagógiát megalapozó kutatási eredményekről az eddig megjelent szakpedagógiai munkákból válogatva. A tanulmány második része olyan projektterveket mutat be névpedagógiai keretben, amelyekben a tanulók a környezetükhöz kötődő tulajdonnevekkel foglalkoznak: a névgyűjtő projektekben a lakóhelyhez és az iskolához kötődő, különböző típusú tulajdonneveket gyűjtenek; a névalkotó projektben többféle tulajdonnévtípus alkotása a cél; a névkutató projekt témája a lakóhelyi intézménynevek több szempontú vizsgálata. A projektek hatásának az elemzése kitér a tulajdonnevek nyelvi tájképbeli szerepére is. A tanulmány szakpedagógiai eredményei hozzájárulhatnak egy általános névpedagógia kidolgozásához, valamint további identitáserősítő, a tulajdonnevekkel kapcsolatos projektek tervezéséhez és megvalósításához.

Kulcsszavak: névtan a közoktatásban, anyanyelv-pedagógia, névpedagógia, egyéni és közösségi identitástudat, anyanyelvi otthonosság érzése, projektmunka

The role of proper names in strengthening identity in residential and school communities within the framework of name pedagogy

ÁGNES ANTALNÉ SZABÓ

Proper names play an important role in language use, fostering a sense of familiarity with the native language and contributing to the development of individual and communal identity. This study examines the role of proper names in these processes and analyses opportunities for development in residential and school settings. The first part of the study proposes a framework and set of themes for general name pedagogy. It defines key related concepts and summarises the research findings underpinning name pedagogy, as presented in previous publications. The second part of the

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.10 Névtani Értesítő 2026. 48: 183–204.

study presents project plans within the framework of name pedagogy in which students engage with proper names related to their environment. In the name-collecting projects, students collect various types of proper names associated with their place of residence and school. The aim of the name-creation project is to create several types of proper names. The name-research project involves a multifaceted examination of the names of local institutions. The analysis of the projects' impact addresses the role of proper names in the linguistic landscape. The findings of this study in the field of specialised pedagogy may contribute to the development of a general pedagogy of proper names, as well as to the planning and implementation of further projects that strengthen students' sense of identity through their engagement with proper names.

Keywords: onomastics in public education, first language pedagogy, name pedagogy, individual and communal identity, sense of familiarity with the native language, project work

***

1. Bevezetés. Minden közösség fennmaradásának és fejlődésének meghatározó feltétele a közösség tagjainak pozitív kötődése a közösséghez (KISS 2000: 20). Életünkben számos kisközösséghez tartozunk, például a családunkhoz, a szűkebb lakóhelyünkhöz, az iskolákhoz, ahol tanulmányainkat végezzük, a munkahelyhez, a baráti társaságokhoz és a szabadidős tevékenységek közösségeihez. A közösségek tagjainak a pozitív attitűdje nemcsak a közösségek számára meghatározó, hanem a tagok számára is: hatással van érzelmeikre, önértékelésükre, értékrendjükre, egész személyiségükre. A közösségi érzés kialakulásában számos személyi, eszmei és dologi tényezőnek szerepe van.

A jelen tanulmány témája egyrészt a tulajdonnevek identitáserősítő szerepének a vizsgálata, másrészt a lakóhelyen és az iskolai nevelésben adódó fejlesztési lehetőségek elemzése. A tanulmány – névpedagógiai keretben – olyan közösségerősítő projektterveket mutat be, amelyekben a tanulók a lakóhelyükhöz és az iskolájukhoz kötődő tulajdonnevekkel foglalkoznak.

A tulajdonnév társadalmi meghatározottságú nyelvi jel, amely a szociokulturális körülmények és a névhasználók által válik névvé (HAJDÚ 2003: 58, TOLCSVAI NAGY 2008: 39–40, HOFFMANN I. 2014: 17–18). „Az egyéni és az össztársadalmi, emberi tudás egyaránt szorosan kötődik a nevekhez" (FARKAS 2014: 128). A névhasználók a névkompetenciájuk révén képesek a neveket felismerni és névként használni, értelmezni. A tulajdonneveket a társadalmi-nyelvi szocializáció során, a kultúra részeként ismerjük meg (HOFFMANN I. 2010: 23). A tulajdonneveknek egyrészt azonosító és egyedítő, másrészt emlékeztető funkciójuk, gazdag asszociációs tartalmuk van (J. SOLTÉSZ 1979: 29–31, HAJDÚ 2003: 49–59, SLÍZ 2012: 284–286, HOFFMANN I. 2014: 14–18). Ezáltal a közösségeknek saját névkultúrájuk alakul ki (J. SOLTÉSZ 1979: 144–149).

Az anyanyelvünk használata alakítja ki az anyanyelvi közösségi érzést, az anyanyelvi otthonosság érzetét (LANSTYÁK 1998: 110–111, KISS 2000: 31), amely az anyanyelvi közösséghez kapcsol bennünket. A lakóhely, a szűkebb régió nyelvhasználatának, a regionális nyelvi otthonosság érzetének is van közösségi és egyéni identitást erősítő funkciója (KISS 2000: 25, BAUKO 2014: 82–84). Ez egyrészt a tagokat, saját és közösségi nyelvi önképüket, értékrendjüket fejleszti, másrészt a tagok kapcsolatát, a közösség többi tagjához való pozitív viszonyulásukat, valamint a mások anyanyelve, sokszínű nyelvhasználata iránti pozitív attitűdjüket erősíti.

A nyelvhasználatnak fontos elemei a tulajdonnevek. „Mindnyájan egyszerre több névközösségnek is a tagjai vagyunk, s a névhasználatunkat ezekhez a közösségekhez igazítjuk hozzá” (HOFFMANN I. 2014: 18). A tulajdonnevek is befolyásolják az önmagunkkal való azonosság és a közösséggel való azonosulás érzését: a nevekről való tudásunknak és a velük kapcsolatos tapasztalatainknak egyéni és közösségi identitáserősítő szerepük van. A tulajdonnév a típusától is függően különböző identitáselemekre utalhat, például életkorra, nemre, családi és közösségi kapcsolatokra, etnikai, nemzetiségi, vallási hovatartozásra, társadalmi és kulturális szerepekre stb. (BAUKO 2014: 83). Ha a tanulók a lakóhelyi és az iskolai névhasználatban, a nevek történetében felismerik a személyes kapcsolatokat, erősödik az önismeretük, az önazonosság-tudatuk is (RAÁTZ 2002: 245).

A környezeti tudatosság fogalmát is ki lehet terjeszteni az anyanyelvre (ERDÉLYI 2003: 205). A nyelvi környezeti tudatosság alapján a közösség tagjai tudatosan törekednek nyelvi környezetük, nyelvhasználatuk megismerésére, fejlesztésére. Tudatosul bennük, hogy részesei, sőt formálói a nyelvhasználatnak, ezáltal nő a társadalmi felelősségérzetük. A lakóhelyi és az iskolai névadási, névhasználati szokások megismerésével erősödik a nevekkel kapcsolatos kritikai gondolkodásuk is. Nyitottabbá és tudatosabb névhasználókká válnak, nagyobb odafigyeléssel és hozzáértéssel adnak neveket a családjukban, a munkahelyükön, illetve saját cégüknek, termékeiknek.

2. A tulajdonnevek a nevelésben és az oktatásban. Az anyanyelvi nevelés egyik kiemelt célja a pozitív anyanyelvszemléletre nevelés, a saját anyanyelvhasználathoz, valamint a lakóhely és a közösségek tagjainak a sokszínű nyelvéhez való pozitív viszony kialakítása (ANTALNÉ SZABÓ 2003: 293, 2015: 10–11). Ennek része a tulajdonnevekkel való tudatos foglalkozás, amelynek van hagyománya az iskolában: erről tanúskodnak a magyar nyelvi tantervek, tankönyvek és anyanyelv-pedagógiai munkák. A tulajdonnevekről általában a tankönyvek kommunikációs, helyesírási, grammatikai, pragmatikai, nyelvtörténeti, nyelvjárási és nyelvpolitikai témaköreiben (HOFFMANN O. 1994, HAJDÚ 1999, RAÁTZ 2002, KECSKÉS 2018), valamint az ezek tanítását taglaló anyanyelv-pedagógiai fejezetekben esik szó. A tulajdonnevek tanításának és a nevekkel való foglalkozás pedagógiájának még nem született meg a teljes, rendszerszerű leírása, de meghatározó elemei megtalálhatók az eddig megjelent névtani szakpedagógiai tanulmányokban és dolgozatokban.

Minden tantárgynak lehet kidolgozott tantárgy-pedagógiája, és az egyes tudományoknak is lehet saját szakpedagógiájuk. Az iskolarendszer és a gyakorlat legitimálja azokat a szakpedagógiákat (BÁRDOS 2012: 61), amelyekhez saját kutatások, fejlesztések kapcsolódnak, és amelyek megjelennek a pedagógusképzésben, tudatosan jelen vannak a pedagógusok pedagógiai kultúrájában. Akár tantárgyról, akár tudományról van szó, akkor lesz hiteles a szakpedagógiája, ha feltárták a tanítása történeti előzményeit, a fejlődését, korábbi és újabb eljárásait, módszereit, stratégiáit is, valamint vizsgálták a szakterület tanításának korábbi és jelenkori elveit, tananyagait, tantervi megjelenését, taneszközeit, a tudásteljesítmény mérését és értékelését stb.

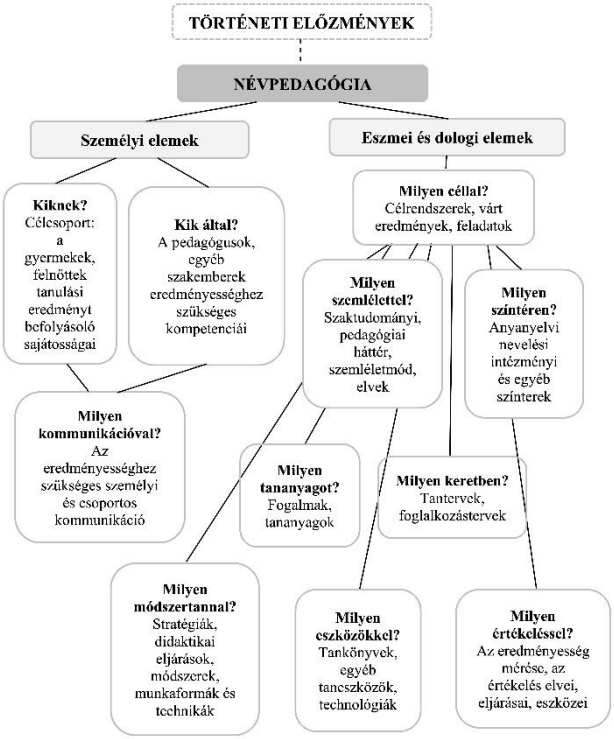
2.1. A névpedagógia fogalma. A nevekkel való foglalkozásnak, a nevek tanításának a szakpedagógiája a névpedagógia, amely tematikailag jól körülhatárolható terület a névtudomány, az alkalmazott névtan és a pedagógia keresztmetszetében (RAÁTZ 2015: 230,

BÖHNERT–NOWAK 2020: 2–3). Egyrészt a pedagógia egyik részdiszciplínája, másrészt az alkalmazott nyelvtudományon belül az alkalmazott névtan egyik területe. „[A]z alkalmazott névtudomány minden egyéb alkalmazott tudományhoz hasonlóan a névtudomány kutatási területeire építve, más tudományterületek eredményeit is fölhasználva – az inter- és multidiszciplinaritás jegyében – olyan kérdéseket vizsgál, amelyek a mindennapi életben hasznosíthatók" (RAÁTZ 2015: 230). Az alkalmazott névtannak igen fontos területe a névkultúra, a névízlés és a névhasználat változásainak a vizsgálata. A névkultúra fogalomkörébe tartoznak a névadási, névviselési, névhasználati szokások, a társadalom tagjainak a viselkedése a névanyag változásaival szemben (J. SOLTÉSZ 1989: 13).

A *névpedagógia* terminus bevezetését a tanulmány szerzője egyrészt a már szélesebb körben használatos *anyanyelv-pedagógia, nyelvpedagógia, helyesírás-pedagógia, irodalompedagógia, történelempedagógia* stb. fogalmak, illetve terminusok rendszerére építve javasolja, másrészt ez a fogalom kapcsolódik a német nyelvben megjelenő *névdidaktika* terminushoz is (BÖHNERT–NOWAK 2020). Minden tantárgy-pedagógia integrált multidiszciplína, „mely alapfokú polihisztorságot igényel" a kutatóktól, a pedagógusoktól és a tanulóktól egyaránt (BÁRDOS 2012: 64). A névpedagógiának a névtudományon, a pedagógián, a pszichológián, a szemiotikán, a szemantikán, a grammatikán és a pragmatikán kívül szoros kapcsolata van a szociológiával, a szociolingvisztikával, a néprajzzal, a történettudománnyal és több természettudományos területtel is (RAÁTZ 2015, BÖHNERT–NOWAK 2020). A névpedagógia interdiszciplináris és multidiszciplináris jellegét igazolják azok a szaktudományi és szakpedagógiai munkák, amelyek szerzői különféle nézőpontból kutatják a tulajdonnevekkel való foglalkozást (pl. MÁTÉ 1983; OROSZ 1983; ÖRDÖG 1983; J. SOLTÉSZ 1989; ANTALNÉ SZABÓ 1992; BOZSIK 1994; HAJDÚ 1994; HOFFMANN O. 1994; FERCSIK 1996; LISZKA 1997; BÍRÓ 1999; RAÁTZ 2002, 2015; ERDÉLYI 2003; HOFFMANN I. 2015; F. LÁNCZ 2016; KECSKÉS 2018; TAKÁCS 2022). E munkák megalapoznak egy jövőbeli névpedagógiát, amelynek saját struktúrája, célrendszere, szemléletmódja, módszertana, terminológiája, paradigmája és ezáltal önazonosságtudata van.

2.2. A névpedagógia történeti előzményei. A modern tudományok csak akkor lehetnek hitelesek, ha feltárják történeti előzményeiket, történeti gyökereiket is (BÁRDOS 2012: 67). Ezért a névpedagógia kidolgozásához is fontos megismerni, hogy a jelenkorig milyen céllal, milyen szaktudományi és oktatási-nevelési keretben, hol és hogyan foglalkoztak a tulajdonnevekkel, és melyek azok a múltbeli időtálló célok, elvek és módszerek, amelyeket érdemes továbbvinni, amelyekre alapozva lehet az új rendszert felépíteni. A történeti névpedagógiai vizsgálat fő forrásai lehetnek egyrészt a pedagógusképzésben és a pedagógus-továbbképzésben alkalmazott korabeli anyanyelv-pedagógiai munkák, másrészt az intézményi anyanyelvi nevelésben használt tantervek, tankönyvek, segédkönyvek, egyéb taneszközök. Fontos bevonni a kutatásba azokat a múltbeli ismeretterjesztő kiadványokat is, amelyek az intézményi nevelésen túlmutató, a tulajdonnevekkel kapcsolatos tevékenységeket támogatták.

2.3. Általános névpedagógiai keret. A tanulmány jelen fejezete arra tesz kísérletet, hogy felvázolja egy általános névpedagógia főbb elemeit. Javaslatot tesz – más szakpedagógiák alkotóelemeire építve – a névpedagógia személyi, eszmei és dologi tényezőire. Ahogyan az 1. ábra is mutatja, mindezt diakrón és szinkrón szemlélettel egyaránt javasolja vizsgálni.

1. ábra: Javaslat egy általános névpedagógia elemeire

A névpedagógia személyi tényezőihez első helyen a célcsoport tartozik, vagyis azok a személyek, akiknek a tulajdonnevekkel kapcsolatos pedagógiai és ismeretterjesztő tevékenységeket szánjuk. A résztvevők különböző életkorú, érdeklődésű, nyelvű, eltérő motivációjú, szociokulturális hátterű, más-más kognitív sajátosságokkal rendelkező gyermekek és felnőttek egyaránt lehetnek. A névpedagógia eredményeit nemcsak a köznevelési intézményekben és intézményen kívüli tanulói tevékenységekben, például a táborokban lehet alkalmazni, hanem a felnőtteknek szóló ismeretterjesztésben is (HOFFMANN I. 2015: 20, RAÁTZ 2015: 238). Ahogyan más szakpedagógiák, úgy a névpedagógia sem hagyhatja figyelmen kívül a tanulókat és a célcsoportba tartozó felnőtteket, hiszen az ő igényeik, életkoruk, érdeklődésük, egyéni és csoportos sajátosságaik, tanulási stílusuk meghatározóak a különféle névpedagógiai területek kutatásában és kidolgozásában, például a tankönyvelemzésben és a módszertanban is.

A személyi tényezők másik csoportját azok a személyek alkotják, akik szervezik, irányítják, támogatják a célcsoport által végzett, a tulajdonnevekkel kapcsolatos tevékenységeket. Ők a tanítói, tanárai, szakmai támogatói, előadói a nevekkel kapcsolatos tanulásnak és ismeretterjesztésnek. A fejlesztés sikerességét a szakmai kompetenciáik is befolyásolják: szaktudományi felkészültségük, pedagógiai kultúrájuk, valamint szakmai kommunikációjuk a célcsoportba tartozó tanulókkal és felnőttekkel. Ezért a névpedagógiai tematikába

beletartozik a tanulási eredményhez szükséges személyi és csoportos kommunikáció elemzése is. A névpedagógia része továbbá az is, hogy milyen specifikus, inter- és multidiszciplináris kompetenciák szükségesek a tulajdonneves tematikájú foglalkozások támogatásához, megszervezéséhez és megvalósításához.

A szakpedagógiák személyi tényezői által meghatározott eszmei és dologi tényezők közé BÁRDOS (2012: 67) a tantervelméleteket és -elemzéseket, a tananyagleírásokat, valamint a módszerek és stratégiák, az eszközhasználat és a mérési, értékelési eljárások alkalmazásának az elméletét, gyakorlati kidolgozását sorolja. Célszerű ezeken túl külön csoportban tárgyalni a célokat és a tulajdonnevekkel végzett tevékenységek színtereit is.

3. Névpedagógiai mozaikok. A különféle pedagógiai tevékenységekben a személyi tényezők befolyásolják az eszmei-dologi tényezőket: hozzájuk igazodik a szakpedagógia elméletének kidolgozása és gyakorlati alkalmazása. A célcsoport tanulóinak és felnőtt résztvevőinek a sajátosságait vesszük figyelembe, amikor célokat fogalmazunk meg, vagy ha színtereket vizsgálunk, tanterveket, tananyagokat, módszertanokat kutatunk és dolgozunk ki. A jelen tanulmánynak nem célja az eddig megjelent névpedagógiai munkák teljes körű áttekintése, csak példákat kíván hozni a névpedagógia tartalmi elemeire.

3.1. Személyi elemek. Az eddig megjelent névpedagógiai írások közül néhány a névpedagógia személyi tényezőivel is foglalkozik más kutatási fókuszok megjelenése mellett (OROSZ 1983, LISZKA 1997, BÍRÓ 1999, FERCSIK 1999, ERDÉLYI 2003, TAKÁCS–RAÁTZ 2020). A névpedagógiai, valamint a tulajdonnevekkel csak közvetett módon foglalkozó egyéb szakpedagógiai tanulmányok alapján a gyermekek életkorának, érdeklődésének, szociokulturális hátterének a figyelembevétele erősíti a tantárgyi motivációt (PARAPATICS 2020: 89–94, SCHIRM 2023: 59–60), növeli a tulajdonnevekkel való foglalkozás sikerét is. Kevés tanulmány érinti a pedagógusoknak és a támogató szakembereknek a fejlesztéshez szükséges kompetenciáit és szakmai kommunikációját (pl. OROSZ 1983, TAKÁCS–RAÁTZ 2020). A tulajdonnevek sajátosságaiból adódóan a pedagógusoknak nemcsak névtani és névpedagógiai tudásra, kompetenciákra van szükségük, hanem más tudományokra vonatkozó szakmai érdeklődésre, felkészültségre is. A pedagógiai folyamat eredményességét növeli az aktív és az interaktív tevékenységeket előnyben részesítő módszertani kultúra, a megszólalásokat ösztönző szakmai kommunikáció (ANTALNÉ SZABÓ 2015: 35–44).

3.2. Eszmei és dologi elemek. Az eddig megjelent tanulmányok és dolgozatok nagyobbik része a névpedagógia eszmei és dologi tényezőit kutatja. Közöttük a célokat, a szaktudományi hátteret, a megvalósulás színtereit, a névtani tananyagot, a tantervi kereteket, a módszertant, a tankönyveket és az egyéb eszközöket, továbbá a névtani kompetenciamérések eredményeit elemzik.

3.2.1. Milyen céllal? A névpedagógiai munkák általában részcélokat fogalmaznak meg a kutatási fókuszhoz kapcsolódva (pl. MÁTÉ 1983, OROSZ 1983, FERCSIK 1999, F. LÁNCZ 2016, TAKÁCS–RAÁTZ 2020). A tulajdonnevekkel való foglalkozás főbb céljai a következők lehetnek: a) attitűdformálás, a pozitív attitűd erősítése a tulajdonnevek és a tulajdonnevekkel kapcsolatos tevékenységek, a névkultúra iránt; b) elkötelezettség, felelősségvállalás és autonómia kialakítása a névhasználatban és a névadásban; c) a névkultúra, névhasználati (névértelmezési, névadási, a nevekkel kapcsolatos kritikai gondolkodási, kiejtési, helyesírási,

stilisztikai stb.) készségek és képességek fejlesztése; d) a névkultúrával kapcsolatos ismeretek bővítése. A névkultúra magában foglalja a névadási, a névviselési és a névhasználati szokások rendszerét, a névállomány kritikai szemléletét, a hagyományőrzést és az újításokra való hajlandóságot is (J. SOLTÉSZ 1989: 13, HOFFMANN O. 1994: 27). Ez a vázlatos célmegfogalmazás is megmutatja, hogy miért nem elegendő célként a névtani ismeretek átadásáról beszélni. Ennél sokrétűbbek az elérendő célok a nevelésben, az oktatásban, valamint az ismeretterjesztésben, és leginkább funkcionális szemlélettel, interaktív módszertani stratégiákkal érhetjük el őket.

3.2.2. Milyen szemlélettel? A névpedagógia szaktudományi alapjait, terminológiáját, a tulajdonnevekkel való foglalkozás szaktudományi és pedagógiai kereteit, szemléletbeli formáit tárgyalja több tanulmány (pl. HAJDÚ 1994, 1999; FERCSIK 1996; FARKAS 2012; SLÍZ 2012; RAÁTZ 2015). A korszerű szaktudományi háttér fontosságát erősítik azok a tanulmányok is, amelyek a legújabb kutatási eredményeket bemutató névtani folyóiratoknak és köteteknek a köznevelésben való használatát szorgalmazzák (HOFFMANN O. 1994, VÖRÖS 2015, ZÁNTÓ 2018). A névpedagógia szaktudományi megalapozásához hozzájárulnak a Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) kiadványai és helynévgyűjtő mozgalma is. A névpedagógia szaktudományi alapjait elsősorban a modern névtudomány és a modern pedagógia legújabb eredményei alkotják. Szemléletbeli kerete a funkcionális szemléletű nyelvészet és anyanyelvi nevelés elveire, a legújabb kognitív megközelítésekre épül (ANTALNÉ SZABÓ 2015, TOLCSVAI NAGY 2015, BÖHNERT–NOWAK 2020). A névtan és a névpedagógia inter- és multidiszciplináris jellege miatt a szaktudományi háttérhez és szemléletbeli alapjához egyéb tudományágak és tudományterületek kutatási eredményei is hozzátartoznak (HOFFMANN I. 2015, RAÁTZ 2015). A névpedagógiai munkák a tantárgyköziség szemléltetésére interdiszciplináris kapcsolatként említik például az irodalmat, a pszichológiát, a szociolingvisztikát, a szociológiát, a környezettant, a történettudományt, a művelődéstörténetet, a néprajzot, a földrajztudományt, a gazdaságtudományt és a művészeteket (RAÁTZ 2002, 2015; ERDÉLYI 2003; BÖHNERT–NOWAK 2020). Az interdiszciplinaritást igazolják azok a nem névtani témájú tanulmányok és kötetek is, amelyekben nyelvjárási (PARAPATICS 2011, 2020), nyelvtörténeti (SARNYAI 2022, CS. SARNYAI főszerk. 2025) és honismereti (GECSEI 2022) gyakorlatokban jelennek meg a tulajdonnevek.

3.2.3. Milyen színtereken? A tulajdonnevekkel az élet minden területén találkozunk, így a velük való pedagógiai célú foglalkozásoknak is különféle színterei lehetnek (ÖRDÖG 1983: 90, MÁTÉ 1983: 101–102, OROSZ 1983: 104, HOFFMANN O. 1994: 28, FERCSIK–RAÁTZ 1995: 41, ERDÉLYI 2003: 205–207, JUHÁSZ 2015: 53–57, GECSEI 2022: 50–53): a család; az anyanyelvi nevelés intézményi színterei, az óvoda, az iskola és a felsőoktatás; a szabadidős tevékenységek és az iskolán kívüli tanulás színterein szervezett foglalkozások; a tömegkommunikáció stb. Azért is fontos a tulajdonnevekkel való foglalkozásról, nem csak tanításról vagy óráról beszélni, mert órán és iskolán kívüli projektek is lehetnek a foglalkozások színterei.

A tudományos ismeretterjesztés is hozzájárulhat ahhoz, hogy minél szélesebb körhöz jussanak el a névtudomány legújabb eredményei (HOFFMANN I. 2015: 20, JUHÁSZ 2015: 54–57, RAÁTZ 2015: 238). A lakóhelyi közösségek szabadidős tevékenységeinek, hely- és családtörténeti kutatásainak, ismeretterjesztő programjainak a témái is lehetnek a tulajdonnevek.

3.2.4. Milyen tananyagot? A névpedagógia sarkalatos kérdése, hogy mit és mennyit tanítsunk a névtani ismeretekből, milyen készségeket és képességeket fejlesszünk. A *mit?* kérdésre több tanulmány is megpróbál válaszolni. Pedagógiai nézőpontból értelmezik az alapfogalmakat, tananyagokat elemeznek, és többféle névtipológiára tesznek javaslatot (pl. FERCSIK 1996, BÖHNERT–NOWAK 2020, RAÁTZ 2022). HAJDÚ MIHÁLY egy egészében névtani tematikájú segédkönyvet (1994) készített a köznevelés számára. A névpedagógiai fejlesztési területek közül leggyakrabban a nevekkel kapcsolatos helyesírás-pedagógiát tárgyalják (ANTALNÉ SZABÓ 1992, BOZSIK 1994, HAWKEY–PALMER–KEMP 2025). A többi fejlesztési terület – a tulajdonnevek használata, értelmezése, alkotása, kritikai szemlélete, kiejtése, stílusbeli alkalmazása stb. – általában más területekhez kapcsolódik (FERCSIK–RAÁTZ 1995, 1996; ERDÉLYI 2003; TAKÁCS–RAÁTZ 2020).

3.2.5. Milyen keretben? A tulajdonnevekkel való foglalkozás köznevelési intézményi kereteit meghatározzák a tantervek. Az eddig megjelent névpedagógiai munkák közül több is kutatja, hogy a nevekkel való foglalkozás hol (mely évfolyamokon, milyen tantárgyakban és milyen témakörökben) jelenik meg az alap- és kerettantervekben. A szerzők gyakran helyet keresnek a különböző tantárgyak tanterveiben a névtani ismeretek és gyakorlatok számára, és kapcsolódási pontokat jelölnek ki a tananyagokban (pl. MÁTÉ 1983, OROSZ 1983, LISZKA 1997, RAÁTZ 2002, KECSKÉS 2018, BÖHNERT–NOWAK 2020). A gyakorlati megvalósításhoz számos névtani tematikus terv, óraterv, foglalkozásterv, projektterv és gyakorlat készült (pl. FERCSIK–RAÁTZ 1995, 1996; ERDÉLYI 2003; F. LÁNCZ 2016; BÖHNERT–NOWAK 2020; TAKÁCS–RAÁTZ 2020).

3.2.6. Milyen módszertannal? A névpedagógiai munkák alapján a tulajdonnevekkel kapcsolatos foglalkozásoknak igen gazdag és változatos a módszertani eszköztáruk (l. pl. MÁTÉ 1983; HOFFMANN O. 1994; FERCSIK–RAÁTZ 1995, 1996; ERDÉLYI 2003; F. LÁNCZ 2016; BÖHNERT–NOWAK 2020; TAKÁCS–RAÁTZ 2020). A foglalkozások tervezésében és megvalósításában a legújabb szaktudományi eredményekre épülve a modern pedagógia és a korszerű anyanyelv-pedagógia elveit és eredményeit is szükséges figyelembe venni (PETHŐNÉ NAGY 2007, ANTALNÉ SZABÓ 2015, TOLCSVAI NAGY 2015). Ezeket kell tükröznie a foglalkozások felépítésének, az alkalmazott módszereknek, munkaformáknak, eszközöknek, technológiai megoldásoknak, a teljes módszertani stratégiának. A foglalkozásokat célszerű az RJR-modellre, vagyis a ráhangolódás, a jelentésteremtés és a reflexió hármas tagolására építeni (PETHŐNÉ NAGY 2007: 82–87), figyelembe véve a didaktikai eljárások, a felidézés, a fogalomalkotás, a gyakorlás, az összegzés, az ismétlés, az ellenőrzés, az értékelés stb. korszerű eljárásait. A tulajdonnevek esetében is eredményesebbek a gyermekközpontú, aktív tanulói tevékenységek, az interaktív kommunikációra, kutatásra és felfedezésre épülő módszerek, amilyen például a problémaalapú, a kutatásalapú és a kooperatív tanulás, továbbá a tanulói kiselőadás, a tanulói portfólió és a projektmunka (HOFFMANN O. 1994, ERDÉLYI 2003, NAGY 2010, ANTALNÉ SZABÓ 2015, BÖHNERT–NOWAK 2020). A munkaformák közül kiemelten hasznos a differenciált egyéni, a páros és a csoportos munka.

3.2.7. Milyen eszközökkel? A tulajdonneves foglalkozásokon nyomtatott és digitális eszközöket egyaránt használhatunk. Nagy számban végeztek eddig névtani fókuszú tankönyvelemzéseket. Alsó és felső tagozatos, valamint középiskolai tankönyvekben vizsgálták, hogy

milyen szakmai tartalommal és milyen módszertani megoldásokkal jelenik meg bennük a névtan, milyen tananyagokban, milyen típusú gyakorlatokban van szó a tulajdonnevekről (MÁTÉ 1983; FERCSIK 1999; KECSKÉS 2018; BÖHNERT–NOWAK 2020; TAKÁCS 2022, 2023). A szakpedagógiai kutatások arra is rámutatnak, hogy a tanulási motivációt és a tanulási eredményt növeli a digitális eszközök adaptív alkalmazása (GONDA 2018: 68–69, PARAPATICS 2019: 65–67), ezért a tulajdonnevek körében is célszerű használni őket.

3.2.8. Milyen értékeléssel? A tanulási eredményt is befolyásolja az eredményesség vizsgálata, vagyis az elsajátított tudás, a készségek, képességek és attitűdök mérése, értékelése. Ehhez adaptív eljárások, korszerű elvek és mérőeszközök kidolgozása szükséges. A gyermekek névtani tudásáról és attitűdjéről több kutatást is végeztek már, különféle mérőeszközöket alkalmazva (RAÁTZ 1994, 2002; GELEGONYÁNÉ KATONA 2015).

4. Lakóhelyi és iskolai nyelvi tájkép tulajdonnevekkel. A tulajdonnevek folyamatosan jelen vannak a tanulók személyes életében, ezért alkalmasak arra, hogy felkeltsék kíváncsiságukat anyanyelvük és a nyelven túlmutató névkultúra iránt (HOFFMANN O. 1994: 27; RAÁTZ 2002: 239, 245). Ha saját lakóhelyük és iskolájuk tulajdonneveit kutatják, az erősíti bennük a közösségi érzést, érdeklődésüket, pozitív attitűdjüket lakóhelyük és iskolájuk iránt (BAUKO 2014: 81–84, BÖHNERT–NOWAK 2020: 20).

Számos kutatást végeztek már a lakóhelyi és az iskolai vizuális környezettel, a nyelvi tájképpel kapcsolatban, s vizsgálták ezek hatását a közösségekre, illetve annak tagjaira (pl. BAUKO 2015; SZABÓ 2013, 2018; LAIHONEN–SZABÓ 2017; CSERNICSKÓ 2019; ISTÓK–LŐRINCZ–TÖRÖK 2024; VÁRADI 2025). A határon túli magyar régiókban a nyelvi tájképnek, amelynek részei a tulajdonnevek is, különösen erős identitásmeghatározó, a nyelvi otthonosság érzését erősítő szerepe van (LANSTYÁK 1998, BAUKO 2015, CSERNICSKÓ 2019, VÁRADI 2025). De nemcsak kisebbségi környezetben fontos a nyelvi tájkép, hanem minden lakóhelyen és az iskolákban is. A családon kívül az iskola és a lakóhely is szerepet játszik a gyermekek nyelvi szocializációjában. A gyermekeket érő nyelvi ingerek befolyásolják a társadalomhoz, a nyelvekhez, az anyanyelvükhöz való viszonyukat, egyéni és közösségi nyelvi identitásuk megélését (KISS 2000: 20–23, SZABÓ 2013). Nevelő hatású, ha az iskolák nyelvi tájképében nemcsak állami, a szélesebb társadalomra utaló feliratok, nevek jelennek meg, hanem a tanulókat a lakóhelyhez és az iskolához kapcsoló, személyes kötődésű tulajdonnevek is. A tulajdonnevekkel a pedagógusok tudatosan formálhatják az iskolák nyelvi tájképét, hogy minél jobban érvényesüljön annak pedagógiai szerepe az egyéni fejlesztésben és a közösségformálásban.

A tulajdonnevek vizsgálata, a nevekkel való foglalkozás megmutatja az élőnyelv sajátosságait is, hiszen a nevek szerves részei a mindennapi nyelvhasználatnak, az élőnyelvnek. Az élőnyelvi tapasztalatok feldolgozásával a gyermekek érzékelhetik, felfedezhetik anyanyelvük változékonyságát és változatosságát (BARTHA 1998: 16–17, TOLCSVAI NAGY 2015: 27). A tulajdonnevek sokszínű megjelenését és használatát feltáró terepmunka, amely azt kutatja, hogyan kötődik a nevek használata a beszélőkhöz, a szerepekhez, a helyhez és a helyzetekhez, megmutatja az élőnyelv dinamizmusát is.

5. Projektmunka a tulajdonnevekkel. A tanulmány a következőkben olyan csoportos projektmunkákra mutat be példákat, amelyek részben a lakóhelyhez, részben a lakóhely iskolájához és különféle tulajdonnévtípusokhoz kapcsolódnak. A tulajdonnevek kategorizációjáról számos munka született, ezekben nagyobb részben szaktudományi, elsősorban

nyelvészeti, szemantikai, kisebb részben pedagógiai szempontok alapján határozták meg a tulajdonnevek típusait (pl. HAJDÚ 1994, 1999; FERCSIK 1996; RAÁTZ 2022). A jelen tanulmányban bemutatott projektmunkák – pedagógiai megfontolásból – A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának (AkH.[12] 66–89) és az Osiris Kiadó Helyesírás című kézikönyvének (OH.[2] 149–255) a felosztását veszik alapul a tulajdonnevek kategorizálásában. Az alcsoportokat célszerű a helyi sajátosságokhoz igazítani.

5.1. A projektmunka a gyakorlatban. Az anyanyelvi nevelésben a szociolingvisztikai szemlélet érvényesülése a csoportos tanulás- és tanulóközpontú, élményalapú módszerek és munkaformák alkalmazásában is megmutatkozik (ANTALNÉ SZABÓ 2003, PETHŐNÉ NAGY 2007, HELTAI 2013). A projektmunkában megvalósul a tevékenység-központúság és a tanulás közösségi élményként való megélése (N. NÁDASI 2003, HELTAI 2013). A projekt résztvevőinek az egymásrautaltsága által az egyéni autonómia, a felelősségvállalás jelentősége is növekszik. A projektmunkák gyakori sajátossága az inter- és a multidiszciplinaritás, amely a tulajdonnevek kutatását is jellemzi.

A csoportos tulajdonneves projektmunkák célja, hogy a tanulók megfigyeljék környezetüket, nyelvi tapasztalatokat szerezzenek lakóhelyükön és iskolájukban a tulajdonnevek szerepéről, megjelenési helyükről, típusaikról, alcsoportjaikról, használatukról, alakjukról, kiejtésükről és írásmódjukról. További cél, hogy a projektmunka által jobban megismerjék lakóhelyük és iskolájuk múltját, jelenét, ezáltal erősödjön irántuk a pozitív attitűdjük, egyéni és közösségi identitásérzetük. A projektmunka célja olyan névadatbázis kialakítása is, amely további kutatásokat alapozhat meg. A projektek fő tanulói tevékenységei a következők: tulajdonnevek gyűjtése, kutatása és alkotása.

5.2. Névgyűjtő projektek tervei. A névgyűjtő projektek célja a lakóhelyi és az iskolai kötődésű tulajdonnevek gyűjtése részben páros, részben csoportos munkában. A névgyűjtő projektmunka által bővülnek az iskolán kívüli tanulás lehetőségei, hiszen a tanulók a környező természetben, a közterületeken, a helyi intézményekben, helytörténeti kiállításokon is szereznek tapasztalatokat, amelyek által tanulnak (ERDÉLYI 2003: 205).

A tanulók a projektben egyrészt feljegyzik a gyűjtött nyelvi példákat, másrészt a projekt során készített hangfelvételek, fotók és videók alapján rögzítik őket. Az összegyűjtött anyag annotálását, tárolását, rendezését és feldolgozását digitális eszközökkel célszerű végezni. A projekttagok együttműködésének és kommunikációjának a támogatására, a közös tartalmak megosztására is a digitális eszközök a legalkalmasabbak. A projektmunka része a tulajdonnevekkel kapcsolatos forrásgyűjtés és az eredmények bemutatása is; ezeket szintén digitális eszközökkel lehet támogatni. A digitális eszközök használata pozitívan hat a digitális nemzedék tagjainak a motivációjára, munkájuk hatékonyságára is (GONDA 2018: 66–68).

A névgyűjtő projekt menete a következő lehet (N. NÁDASI 2003: 42–48):

1. A projekt előkészítése: a témára hangolás néhány érdekes helyi példával, az előzetes tudás felidézése a tulajdonnevek típusairól, a fogalmak közös értelmezése, tanulói ötletek beépítése a projektbe.
2. A projekt megtervezése: a feladatok elosztása (a tanulók párban vagy kisebb csoportban választanak egy-egy tulajdonnévtípust), a felelősök megnevezése, részletes idő- és feladatterv, beszámolóterv összeállítása, a helyszínek kijelölése, a gyűjtőlapok, nyelvi naplók előkészítése, a gyűjtéshez kapcsolódó kutatási és viselkedési elvek, a projekt kommunikációs formáinak a megbeszélése.

3. A projekt megvalósítása: névgyűjtés párokban vagy csoportokban, az adatok rögzítése, csoportos rendezése, feldolgozása, az eredmények szemléltetése.
4. A projekt eredményeinek a csoportos bemutatása: beszámolók, tablók, műsorok stb. készítése, megvalósítása.
5. Az eredmények értékelése: reflexiók és önreflexiók.

A projekt előkészítési szakaszában célszerű nyomtatott vagy digitális gyűjtőlapokat összeállítani minden tulajdonnévtípushoz. Ezek egyrészt támogatják a gyűjtést, másrészt menet közben bővíthetők, módosíthatók a gyűjtőmunka tapasztalatai és az élőnyelv sajátosságai alapján. Egyes tulajdonnévtípusokhoz, például az irodalmi nevek gyűjtéséhez más jellegű terepmunka szükséges, mint az élőnyelvi tulajdonnevekhez: részben könyvtári és internetes kutatómunkát, részben a forrásmunkák elolvasását igényli. A névgyűjtéshez olyan nyelvi napló is kapcsolódhat, amely nemcsak a példáknak, hanem a tanulói reflexióknak is helyet ad (DOMONKOSI–LUDÁNYI 2022).

A következőkben a tanulmány mintákat mutat be a lakóhelyi és az iskolai névgyűjtő lapok lehetséges tartalmaira, és javaslatot tesz a projektben gyűjtendő főbb tulajdonnévtípusokra. A névcsoportokat a lakóhely sajátosságaihoz igazodva módosítani, bővíteni lehet. A lakóhelyi tulajdonnévtípusokat szemléltető példák (a teljesség igénye nélkül) a tanulmány szerzőjének lakóhelyéhez, Dunaharasztihoz kapcsolódnak. A példák forrásai: a) személyes terepmunka; b) a településen élőkkel folytatott beszélgetések; c) a település általános iskoláiból, egyéb intézményeiből származó példaanyagok; d) a településsel kapcsolatos nyomtatott és digitális kiadványok (mindezekre l. Felhasznált források).[1]

5.2.1. Egy lakóhelyi névgyűjtő projekt terve

a) Személynevek gyűjtése:

– A lakóhelyhez kötődő híres emberek neve: *Baktay Ervin* (Dunaharasztin született orientalista); *Tornai József* (Dunaharasztin született költő, író); *dr. Helméczy Mátyás* (hajdan Dunaharasztin élő történész, tankönyvíró), *Kerekes Anna* (hajdan Dunaharasztin élő festőművész), *báró Laffert* (kúriájukból alakult ki a kulturális központ), *dr. Sziráki György* (Dunaharasztin élő biológus), *Gáll Sándor* (dunaharaszti hagyományőrző) stb.

– Gyakori helyi nemzetiségi családnevek: *Bauer, Gerstenbrein, Kaltenecker, Karl, Luttenberger, Mannheim, Oberfrank, Ruff* stb. (dunaharaszti német nemzetiségi családnevek).

– Helyi híres becenevek és ragadványnevek: *Matyi bácsi* (az elhunyt Helméczy Mátyás közismert neve), *Józsi* (a helyi hentes közismert neve), *Koki* (a régi Béke mozi gépészének fia), *Jóska, Józsi* (Tornai József beceneve).

– Egyéb helyi személynevek stb.

b) Állatnevek gyűjtése:

– Helyi kutyanevek: *Alex, Athos, Bella, Bobi, Chloe, Dani, Fanni, Fifi, Füles, Mex, Mia, Mimi, Pici, Zara* stb.

– Helyi macskanevek: *Ciceró, Horáciusz, Huba, Kormi, Manci, Milcsi, Molli, Tigris, Vacak, Zokni* stb.

[1] Ezúton mondok köszönetet minden közreműködőnek, akik személyes támogatásukkal, adatok, információk megosztásával hozzájárultak a tanulmány megírásához, a Dunaharaszti településsel kapcsolatos tulajdonnevek gyűjtéséhez.

– Helyi lónevek: *Bogyó, Landgraf, Napsugár, Orfeusz, Pandúr, Rézike, Széplak Mátrix* stb.
– Helyben tartott egyéb állatok nevei: *Kisegér, Babóca* (hörcsög), *Gyuri* (papagáj), *Pihe, Kapitány* (nyúl), *Túró Rudi* (tengeri malac), *Édi* (gekkó), *Citrus* (szakállasagáma), *Leona* (kaméleon) stb.

c) Földrajzi nevek gyűjtése:
– Helyi természetföldrajzi nevek: *Duna, Kis-Duna, Ráckevei-Duna, Soroksári-Duna-ág, Duna–Tisza-csatorna, Hókony, Czuczor-sziget, Hódvár-sziget, Paradicsom-sziget, Kálvária-domb, Kék-tó, Kiserdő* stb.
– Helyi leíró jellegű közterületi nevek: *Alsóváros, Árok utca, Domb utca, Fő út, Határ út, Hókony sor, Iparos utca, Némedi út, Sziget utca, Szőlőhegy utca* stb.
– Helyi tiszteleti közterületi nevek: *Hősök tere, Baktay tér, Gyóni Géza köz, Kossuth Lajos utca, Rákóczi-liget* stb.
– Helyi gyönyörködtető jellegű közterületi nevek: *Mandula utca, Nefelejcs utca, Tulipán tér, Zöldfa utca* stb.
– Helyi építmények nevei: *Anna-ház, Kálvária-kápolna, Laffert Kúria, Német Nemzetiségi Tájház, Szent István király-templom, Városháza* stb.

d) Csillagászai elnevezések gyűjtése:
– Csillagászati elnevezések helyi alkotók munkáiban: *Föld, Nap, Mars, Hold, Göncölszekér, Fiastyúk, Neptunus, Jupiter* stb. (Baktay Ervinnek A csillagfejtés könyve című munkájából).

e) Intézmények és rendezvények nevének gyűjtése:
– Helyi cégek, vállalkozások nevei: *Coca-Cola HBC Magyarország Kft., Gebrüder Weiss Kft., Szilágyi Lovasudvar, Witzing Tüzépker Kft.* stb.
– Helyi nevelési-oktatási, kulturális, szociális intézmények nevei: *Bárka Alapítvány, Dunaharaszti Család- és Gyermekjóléti Szolgálat, Dunaharaszti Területi Gondozási Központ; Helytörténeti Emléktár, József Attila Művelődési Ház, Városi Könyvtár, Baktay Ervin Gimnázium, Hunyadi János Német Nemzetiségi Általános Iskola, Mese Óvoda* stb.
– Helyi hagyományőrző, vallási és sportszervezetek, egyesületek nevei: *Dunaharaszti Baptista Gyülekezet, Dunaharaszti Szent Erzsébet Karitász, Dunaharaszti Gyermek- és Ifjúsági Flotta, Dunaharaszti Kosársuli, Dunaharaszti Munkás Testedző Kör, Dunaharaszti Művészeti Egyesület, Lokálpatrióták Dunaharasztiért Egyesület* stb.
– Helyi művészeti csoportok, együttesek nevei: *Blumenstrauss Kórus, Haraszti Mákvirágok, Ligeti Színkör, Polgári Dalkör, Szent Cecília Kórus* stb.
– Helyi intézménynévszerű megjelölések: *Dunaharaszti külső megállóhely, Béke mozi* (az 1990-es évekig működött), *Fradi kocsma, Gerber fodrászat, Ildi Divat, Karl Cukrászda, Otthon Fényei, Piramis áruház* stb.
– Helyi programok, rendezvények nevei: *Dunaharaszti Városnapok, Haraszti Futóparty, Lecsófőző verseny, Nepomuki Szent János ünnepi gyertyaúsztatás, „Szeptember végén" Petőfi Sándor szavalóverseny, Vagabond Korzó* stb.
– Helyi intézménynevek közismert rövid alakja: *Bagdi* (hentes), *Baktay* (gimnázium), *Hunyadi* (általános iskola), *Kőrösi* (általános iskola), *Rákóczi* (általános iskola), *Bacchus* (pub), *Kisduna* (étterem), *Karl* (cukrászda), *Ruff* (pékség) stb.

f) Tárgynevek gyűjtése:

– Járműnevek: *Sirály* (régi helyi csónak neve), *Vándor* (régi helyi csónak neve), *Kedvesem* (helyi hajó neve), *Vízigőbzi* (csónak neve), *Kis Vízigőbzi* (csónak neve), *Félóra, Nápolyi*, *Jóidő* (túracsónakok neve), *Vezér* (túrahajó neve).

– Egyéb tárgynevek: *Bolgárkertészek Kútja, Kemetmüller-kehely* (Dunaharaszti első plébánosának a kelyhe), *Samu* (az elhunyt Laczkó tanító tantermében egy koponya neve), *Másа* (mosógép neve) stb.

g) Márkanevek gyűjtése:

– Helyi fejlesztésű termékek neve: *Egy Falat Mennyország* (a Karl cukrászda süteménye a 2021-es Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson, valamint díjnyertes szaloncukorja), *Bíboros* (Karl Zsolt díjnyertes bejglije); *Kárpát, Haraszti rozsos* (a Ruff pékség kenyerei) stb.

– Helyben gyártott termékek neve: *Cappy, Coca-Cola, Fanta, Sprite* (dunaharaszti üzemben készülő üdítőitalok), *Vitapress* (helyben gyártott kölyökpezsgő).

h) Kitüntetés- és díjnevek gyűjtése:

– Helyben adományozott díjak neve: *Dunaharaszti Díszpolgára Cím, Pro Urbe Dunaharaszti Kitüntető Díj, Dunaharaszti Szolgálatáért Kitüntető Díj, Dunaharaszti Kiváló Pedagógusa Kitüntető Díj, Dunaharaszti Gyermekeiért Kitüntető Díj* stb.

– Helyi híres személyek kitüntetéseinek nevei: *József Attila-díj, Alföld-díj, A Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje, Kortárs-díj, Tiszatáj-díj, MAOE nagydíj, Balassi Bálint emlékkard, Kossuth-díj, Nemzet Művésze, A Magyar Művészeti Akadémia díja* (Tornai József kitüntetései); *Kézműves Nívódíj, Év Diós Bejglije* (Karl Zsolt cukrász díjai); stb.

i) Címek gyűjtése:

– Helyi újságok címei: *Dunaharaszti Hírek; Dunaharaszti Tükör; Krisztus Fénye* (a helyi katolikusok lapja); *Áldás, Békesség* (a helyi reformátusok lapja) stb.

– Helyi témájú könyvek, cikkek, weboldalak címei: *A dunaharaszti értéktár* (könyv), *Dunaharaszti története* (helytörténeti könyvsorozat), *Védett hókonyok Dunaharasztin* (újságcikk), *Dunaharaszti Online* (információs portál), *Vegyél Harasztit!* (weboldal).

– Helyben látható alkotások címei, megnevezései: *Baktay Ervin-szobor, Gémpár díszkút, Szent István-szobor, Turul-szobor* stb.

– Helyi témájú alkotások címei: *A Lemenő Nap Dombja* (Tornai József regénye), *Az égigérő föld, Dunaharaszti, Ének a HÉV-hez* (Tornai József versei), *Baptista imaház, Granárium, Kis-Duna partja, Turul madár* (Kerekes Anna festményei).

j) Irodalmi nevek gyűjtése:

– Helyi vonatkozású irodalmi személynevek: *Árpi, Dong, Dugó, Gyuszi, Vili* (Tornai József regényében a gyermekkori játszópajtásak becenevei); *Rózsi, Gyuszi, Pista* (Tornai József testvéreinek a neve a regényben).

– Helyi vonatkozású irodalmi állatnevek: *Bundi, Betyár* (Tornai József regényében a kutyája neve).

– Helyi vonatkozású, fiktív irodalmi földrajzi nevek: *A Lemenő Nap Dombja* (a mai Kálvária-domb regénybeli neve), *Őzkiáltás-erdő, Szentkút, Vadgalamb-tisztás, Varjú-erdő, Fecske útja, Táblás-hegy, Tizenöt Fenyő* (Tornai József regényéből).

– Irodalmi műben megjelenő valós, helyi földrajzi nevek: *Kazinczy utca, Széchenyi utca, Rákóczi-liget, Erzsébet utca, Hősök tere, Némedi út, Fő út* (Tornai József regényéből) stb.

– Irodalmi műben megjelenő valós, de napjainkban már nem használatos földrajzi nevek: *Gömbös Gyula utca, Piac tér* (Tornai József regényéből).

5.2.2. Egy iskolai névgyűjtő projekt terve. Az iskolához kapcsolódó tulajdonneveknek is van közösség- és identitáserősítő szerepük (BÖHNERT–NOWAK 2020: 48–55). Az intézmény nevének az elemzése, információtartalma, szimbolikus jelentése, múltbeli változásainak a vizsgálata (SYMES 2021: 16–17) is lehet egy projekt része. Az egyéb tulajdonnévtípusokból is érdemes iskolai gyűjtőmunkát szervezni, vagyis olyan neveket keresni, amelyek valamiképpen kötődnek az iskolához, annak tanulóihoz és dolgozóihoz. Ezt a projektet is célszerű csoportban végezni, választható tulajdonnévtípusokkal. A projekt választható feladatokra és csoportos előkészítésre, feldolgozásra, értékelésre, nyomtatott és digitális eszközök használatára épül. A névgyűjtést ebben az esetben is gyűjtőlapok és nyelvi naplók támogatják (DOMONKOSI–LUDÁNYI 2022). A következő vázlat egy iskolai tulajdonnévgyűjtő projekthez fogalmaz meg tartalmi javaslatokat.

a) Személynevek gyűjtése:
– Iskolaalapítók, híres igazgatók, híres tanárok nevei.
– Híres diákok nevei.
– Azon régi és jelenlegi diákok nevei, akikre büszke az iskola.
– Olyan híres vendégek, előadók nevei, akik ellátogattak az iskolába.
– Az iskola tanulóinak, tanárainak keresztnevei, becenevei, ragadványnevei rövid névtörténettel.
– A testvériskolához kapcsolódó személynevek.

b) Állatnevek gyűjtése:
– Az iskolához valamilyen módon kapcsolódó állatok nevei.
– A tanárok, diákok állatainak nevei.
– Olyan állatok nevei, amelyekről az iskola diákjai olvastak, írtak, filmet láttak, képet készítettek.

c) Földrajzi nevek gyűjtése:
– Az iskola helyét jelölő földrajzi nevek a múltban és a jelenben.
– A testvériskolához, csereprogramokhoz kötődő földrajzi nevek.
– Az iskolába járó tanulók lakóhelyét megnevező földrajzi nevek.
– Olyan helyek nevei, ahová az iskola tanulói a tanulmányi kirándulásokon eljutottak, eljutnak.
– Olyan helyek nevei, ahol az iskola híres diákjai élnek.

d) Intézmények, szervezetek és rendezvények nevének a gyűjtése:
– Az iskola névadásának az indítékai, a név változása a múltban és a jelenben.
– Az iskolát fenntartó intézmények nevei a múltban és a jelenben.
– Az iskola egykori és jelenlegi diákszervezeteinek a nevei.

– Az iskolához kapcsolódó művészeti és sportegyesületek nevei.
– Az iskolában működő diákcsoportok, együttesek, kórusok stb. nevei.
– Az iskola testvériskoláinak a nevei.
– Azon iskolák nevei, ahol a diákok folytatják majd a tanulmányaikat.
– Azon intézmények nevei, ahol az iskola híres diákjai dolgoztak, dolgoznak.
– Azon intézmények nevei, ahová a diákok ellátogatnak a pályaválasztási napokon.
– Hagyományos iskolai rendezvények, programok nevei.
– Azon intézmények nevei, ahol a diákok tanulni, dolgozni szeretnének.

e) Tárgynevek gyűjtése:
– Azon járművek nevei, amelyek az iskolai diáksporthoz, a szabadidőhöz és a családokhoz kapcsolódnak.
– Azon hajók nevei, amelyekkel a diákok tanulmányi kirándulásokon utaztak.
– Azon ereklyék nevei, amelyeket tanulmányi kirándulásokon megnéztek.
– Az iskola egyéb ismert tárgyainak a nevei.

f) Márkanevek gyűjtése:
– Az iskolához kötődő, (a menzán, a sportban, a szakkörökben stb.) gyakran használt termékek márkanevei.
– Az iskolai rendezvényeket támogató intézmények és cégek termékeinek a nevei.
– Az iskola tanulóinak kedvenc márkanevei terméktípusonként (biciklimárkák, rollermárkák, fogkrémmárkák, egészséges ételek márkái stb.).
– Az iskola tanárainak kedvenc márkanevei.

g) Kitüntetések és díjak neve:
– Az iskola által adományozott korábbi és jelenlegi kitüntetések, díjak nevei.
– Az iskolának adományozott díjak nevei.
– Az iskola diákjai által elnyert korábbi és jelenlegi díjak nevei.
– Az iskola dolgozói, tanárai által elnyert díjak nevei.

h) Címek gyűjtése:
– Az iskolaújságok és rovataik címei a múltban és a jelenben.
– Az iskolarádió, iskolatévé műsorainak címei.
– A tanulók által írt irodalmi alkotások címei.
– Az iskolában bemutatott színdarabok címei.
– Az iskoláról szóló alkotások, művek címei.
– A tanulók, tanárok kedvenc olvasmányainak a címei.
– A tanulók, tanárok kedvenc műsorainak a címei.

5.3. Egy névkutató projekt terve. A tulajdonnevek egy-egy típusához is kapcsolódhat csoportos projektmunka. A tanulmány egy olyan, a helyi intézményneveket kutató projektre mutat be egy tervet, amelyben a diákok választhatnak, továbbgondolhatnak és megoldhatnak kutatásra épülő feladatokat (vö. ANTALNÉ SZABÓ 1983, 1990, 1993, 1997; NAGY 2010). A névkutató projekt is jellemzően névgyűjtésre épül, de a kutatási feladatokkal a nevek megismerésének a gyűjtésnél magasabb szintjét lehet elérni. A projekt a pedagógus által

részben irányított, támogatott, strukturált kutatást valósít meg. A kutatásalapú tanulás is gyakorlatközpontú módszer, amely a tanulók aktív tevékenységére épül: problémát vizsgálnak, kérdeznek, megfigyelnek, adatokat gyűjtenek, elemeznek, értékelnek és az eredmények alapján következtetéseket fogalmaznak meg (NAGY 2010: 34–36).

Az intézménynév-kutató projekt vázlata:

– Végezzetek kutatást arról, hogy mi a kapcsolat az iskola névadója és az iskola között! Ha nincs közvetlen kapcsolat, akkor gyűjtsetek anyagot a névadó életéről, személyéről! Fogalmazzatok meg rövid történeteket vagy blogbejegyzéseket arról, hogy miben lehet példa az iskola névadója az ott tanuló gyermekek számára!

– Tervezzetek olyan új logót az iskolának, amelyben megjelennek az iskola nevének kezdőbetűi!

– Csoportosítsátok a helyi intézményneveket az intézmények típusa alapján!

– Járjatok utána, hogy mivel foglalkoznak a helyi, különleges nevű intézmények, vállalkozások (pl. *Bagolyzug, Beépített Szépség, Lécfutár, Nyelvkuckó, Sulizda, Textilbarlang*)! Készítsetek interjút a tulajdonosokkal a névadásról! Írjatok blogbejegyzést egy-egy név történetéről!

– Állítsatok össze statisztikákat arról, hogy milyen típusú elemekből, hány elemből állnak a helyi intézménynevek, és milyen elemek fordulnak elő bennük a leggyakrabban!

– Mutassátok be a legrövidebb és a leghosszabb intézményneveket! Elemezzétek őket aszerint, hogy mit tudunk meg belőlük az intézményekről!

– Mutassátok be helyi példákkal, hogy milyen nyelvtani formákkal lehet megnevezni az intézmény jellemző tevékenységét a névben!

– Végezzetek kutatást arról, hogy milyen típusú intézménynévszerű alakulatok (megállóhelyek, vendéglátóhelyek, fürdők, üzletek, lakóparkok nevei stb.) találhatók a lakóhelyeteken, és mi a névadás története!

– Értékeljétek a helyi intézményneveket és az őket rövidítő tulajdonnévi mozaikszókat információs tartalmuk, stílusuk, hangzásuk és helyesírásuk alapján!

– Mutassátok be lakóhelyetek intézménynévdivatját a helyi példák alapján!

5.4. Névalkotó projekt terve. A tulajdonnevekkel kapcsolatos pozitív attitűdöt, a felelősségvállalást és a névhasználattal kapcsolatos készségeket, képességeket kiemelten fejlesztik a kreatív névalkotó feladatok. A tanulmány a következőkben egy névalkotó projekt vázlatos tartalmára tesz javaslatot. A projektet többféle módszertannal és komplex módon, egyéni, páros és csoportos munkában egyaránt meg lehet valósítani az életkortól és az érdeklődéstől függően, választható feladatokkal.

A tulajdonnév-alkotó projekt vázlata:

– Találjatok ki a jövőben használatos személyneveket, asszonyneveket, becenéveket, ragadványneveket stb. saját magatoknak, családotok tagjainak, ismerőseiteknek!

– Alkossatok új földrajzi neveket lakóhelyetek legújabb területeinek, a már elnevezett területek egyes részeinek, kedvenc helyeiteknek!

– Találjatok ki neveket olyan intézményeknek, cégeknek, egyesületeknek, amelyeket alapítani szeretnétek az iskolában vagy a lakóhelyen, illetve ahol dolgozni szeretnének felnőttkorotokban!

– Tegyetek javaslatot új díjnevekre olyan kitüntetéseknek, amelyeket az iskola diákjai, tanárai, dolgozói, lakóhelyetek lakói kaphatnak!

– Alkossatok új márkaneveket olyan termékeknek, amelyeket gyártani, forgalmazni vagy használni szeretnétek!

– Találjatok ki címeket a lakóhelyetekkel vagy az iskolátokkal kapcsolatos, jövőbeli irodalmi, tudományos és ismeretterjesztő műveknek, festményeknek, szobroknak, színdaraboknak, filmeknek, weboldalaknak!

– Írjatok verset rímelő nevekből lakóhelyetekről, iskolátokról!

5.5. A projektmunkák eredményei. A tulajdonnevekkel kapcsolatos projektek eredményeit érdemes az iskola és a lakóhely nagyobb közösségének is bemutatni. A beszámolók, bemutatók, interjúk, videók az iskolában az osztálytermekben, a folyosókon, az iskolarádióban, az iskolaújságban, az iskolai programokon, kiállításokon, iskolai weboldalakon jelenhetnek meg, minél látványosabb formában. A helyi kötődésű és a személyes kapcsolatokat is megtestesítő tulajdonnevek által az iskola nyelvi tájképe motiváló, nevelő hatású elemekkel gazdagodhat, amelyek erősíthetik a tanulóknak az önismeretét, az iskolai közösséggel kapcsolatos identitásérzését, a helyi és a saját nyelvhasználatukkal összefüggő otthonosságérzetet. Az eredményeknek az iskola falain túli bemutatása pedig tovább fokozhatja a közösségi érzést és élményt.

A lakóhelyi neves projektek eredményeit a település újságjaiban, televíziójában, weboldalán, rendezvényein, egy virtuális kiállításon lehet bemutatni minél szélesebb közönségnek, ezzel is gazdagítva a lakóhely nyelvi tájképét. A projektek rámutatnak a lakóhelyi vizuális névhasználat hatásaira, hogy az üzletek, épületek feliratai, a reklámtáblák, az útjelző táblák, a közterületi névtáblák, a kapukon levő személynévtáblák is a lakóhelyi nyelvi tájkép részei, és nemcsak üzeneteket közvetítenek, hanem gazdag asszociációs tartalmuk is van.

Az iskolai és a lakóhelyi projektek eredményei alapján a tanulók játékos kvízeket szervezhetnek társaiknak és lakóhelyük tagjainak az iskolában vagy a településen szervezett nevek napján. Hagyományt teremthetnek azzal, hogy ezen a regionális jeles napon vagy akár egy teljes tematikus héten nemcsak a személynevekkel, hanem a tulajdonnév egyéb típusaival is foglalkoznak. Ezen a programon élményalapú, interaktív tevékenységekben a fiatalok és a felnőttek kiemelten figyelnek a tulajdonnevekre. A projektek résztvevőinek, az iskolai és a lakóhelyi közösségek közreműködő tagjainak ezáltal bővülhetnek az ismeretei a nevekről, erősödhet az identitásérzésük, nőhet a felelősségvállalásra való hajlandóságuk, elkötelezettségük a névadással, a névhasználattal kapcsolatban, így tudatosabb névadók és névhasználók lehetnek.

6. Összegzés. A tanulmány abból a tapasztalatból és korábbi kutatási eredményből indult ki, hogy a tulajdonnevek erősítik az anyanyelvi otthonosság érzetét, valamint az egyéni és a közösségi identitást. Erre építve – különböző tulajdonnévtípusokhoz kapcsolódva – lakóhelyi és iskolai névgyűjtő, lakóhelyi névalkotó, valamint a helyi intézményeket kutató projektterveket mutatott be. A projekteket egy általános névpedagógiai keretbe helyezte, meghatározva a névpedagógia fő pilléreit, személyi, eszmei és dologi tényezőit. A projektmunkák várt eredményeinek az elemzése kitért a lakóhelyi és az iskolai nyelvi tájképben a tulajdonnevek szerepére. A jövő kutatóira vár a tanulmányban felvázolt vagy az abból kiinduló névpedagógia kidolgozása a korszerű névtudomány, a modern pedagógia és az

egyéb társtudományok elméleti keretében, amely nemcsak a jelen, hanem a múlt szakpedagógiai eredményeire is épít. Erre alapozva további projektmunkákat és egyéb aktív tevékenységekre épülő foglalkozásokat lehet tervezni a tulajdonnevek kapcsán egyrészt az intézményi anyanyelvi nevelés, másrészt az ismeretterjesztés számára.

A tulajdonnevekkel kapcsolatos projektmunkák felnyithatják a résztvevők szemét, büszkévé tehetik őket, hogy milyen gazdag hagyományokkal és sokszínű, dinamikus nyelvhasználattal rendelkező településen, közösségben élnek, tanulnak. A tulajdonnevek által képviselt értékek a folytatáshoz alapot, az utódoknak mintát adnak arra, hogyan őrizzék meg a névkultúrát, a névadási és a névhasználati hagyományokat, és hogyan teremtsenek újakat lakóhelyükön, iskolájukban, családjukban.

A tulajdonnevek számos lehetőséget kínálnak a gyermekek és a felnőttek névkompetenciáinak fejlesztésére, támogatják a saját és a közösségi identitás megtalálását, megerősítését. Mivel a nevek gazdag kulturális vonatkozásokkal rendelkeznek, és szerepük van az identitásképzésben, fontos lenne, hogy a névtan az eddigieknél hangsúlyosabban jelenjen meg a köznevelési tantervekben és tankönyvekben, valamint a pedagógusképzésben. A tulajdonnevekkel a névtudomány különböző perspektíváiból, eltérő komplexitási szinteken minden életkorban és különféle színtereken lehet és érdemes foglalkozni. A tulajdonnevekre épülő tevékenységeket egy spirálisan építkező, a különböző életkorokat átfogó, kompetenciaalapú fejlesztési terv támogathatja (BÖHNERT–NOWAK 2020: 25–26), amelynek a megalapozása és kidolgozása is a jövőbeli névpedagógia feladata.

Felhasznált források

ANTAL PÉTER 2000. Védett hókonyok Dunaharasztin. *Természetbúvár* 55/3: 41.

BAKTAY ERVIN 2000. *A csillagfejtés könyve. Az asztrológia elmélete és gyakorlata.* Kairosz Kiadó – Könyvfakasztó Kiadó, Budapest.

BARADLAY JÁNOS é. n. *Dunaharaszti és környékének története.* Centrum Kiadóvállalat – Dunaharaszti folyóirat, H. n.

CZINEGE ERIK – HELMÉCZY MÁTYÁS – MAKAY LÁSZLÓ – SZIRÁKI GYÖRGY – TÓTH SÁNDOR 2000. *Dunaharaszti története* 1. Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár, Dunaharaszti.

Dunaharaszti Hírek. Dunaharaszti Város Önkormányzatának lapja. 1992–

GÁLL SÁNDOR – HOMMER ANNA – KATAVITS KITTI – N. TÓTH ÁGNES 2024. *A dunaharaszti értéktár.* Dunaharaszti Polgári Kör, Dunaharaszti.

GÁLL SÁNDOR szerk. 2022. *Kis haraszti helytörténet. A Dunaharaszti Polgári Kör 25 éve képekben.* Dunaharaszti Polgári Kör, Dunaharaszti.

HELMÉCZY MÁTYÁS 2005. *Dunaharaszti változó város az ország szívében.* Városi Könyvtár Helytörténeti Emléktára, Dunaharaszti.

HELMÉCZY MÁTYÁS – SURÁNYI JÓZSEF 2000. *Dunaharaszti története* 2. Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár, Dunaharaszti.

HELMÉCZY KÁROLY – HELMÉCZY MÁTYÁS – SURÁNYI JÓZSEF 2001. *Dunaharaszti története* 3. Dunaharaszti Helytörténeti Emléktár, Dunaharaszti.

TORNAI JÓZSEF 1998. *A Lemenő Nap Dombja.* Dunaharaszti Polgári Kör, Dunaharaszti.

W1 = *Dunaharaszti Online.* https://dunaharasztionline.hu/ (2026. 01. 20.)

W2 = *Dunaharaszti város honlapja.* https://dunaharaszti.hu/ (2026. 01. 20.)

W3 = Tornai József versei. *Digitális Irodalmi Akadémia*. https://dia.hu/dia-szerzok/tornai-jozsef (2026. 01. 30.)

Hivatkozott irodalom

AkH.[12] = *A magyar helyesírás szabályai.* 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 1983. *Névírás-szociológia az intézménynevekben.* Magyar Névtani Dolgozatok 28. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 1990. *A magyar intézménynévdivat az 1980-as években.* Bölcsészdoktori értekezés. ELTE, Budapest.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 1992. A földrajzi nevek helyesírásáról I–II. *Magyartanítás* 33/4: 24–26, 33/5: 25–27.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 1993. Reformnevek helyesírása. *Magyar Nyelvőr* 117: 513–515.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 1997. A mozaiknevek stílusáról. In: FERCSIK ERZSÉBET – T. SOMOGYI MAGDA szerk., *Oktatási tapasztalatok – kutatási eredmények. Tanulmányok az anyanyelv használatának és oktatásának kérdéseiről.* Korona Nova Kiadó, Budapest. 98–105.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 2003. A szociolingvisztika mint szemlélet, mint tudás, mint pedagógia az iskolában. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 293–297.

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES 2015. Paradigmaváltás az anyanyelvi nevelésben és a magyartanárképzésben. In: ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES – LACZKÓ KRISZTINA – RAÁTZ JUDIT szerk., *Szakpedagógiai körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok.* ELTE, Budapest. 9–28.

BÁRDOS JENŐ 2012. A tantárgy-pedagógiák szerkezete, megítélésük kritériumai. *Magyar Pedagógia* 112: 61–75.

BARTHA CSILLA 1998. *A szociolingvisztika alapjai.* Magyar Nyelvészeti Továbbképzési Füzetek 2. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest.

BAUKO JÁNOS 2014. A tulajdonnév identitásjelölő funkciója. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 78–96.

BAUKO JÁNOS 2015. Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép. *Névtani Értesítő* 37: 179–194. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2015.13

BÍRÓ FERENC 1999. Névvel (is) nevel(het)ünk(?). In: V. RAISZ RÓZSA – H. VARGA GYULA szerk., *Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában II. XIII. Anyanyelv-oktatási napok, Eger, 1998. július 7–10.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 212. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 443–456.

BOZSIK GABRIELLA 1994. Az intézménynevek helyesírásának tanításáról. *Magyartanítás* 35/4: 31–33.

BÖHNERT, KATHARINA – NOWAK, JESSICA 2020. *Namen und ihre Didaktik.* Sprachlich-Literarisches Lernen und Deutschdidaktik. Einführungen 2. Schneider Verlag – Universitätsbibliothek der Ruhr-Universität Bochum, Baltmannsweiler. https://doi.org/10.46586/slld.147

CSERNICSKÓ ISTVÁN 2019. *Fények és árnyak. Kárpátalja nyelvi tájképéből.* Autdor-Shark, Ungvár.

DOMONKOSI ÁGNES – LUDÁNYI ZSÓFIA 2022. A nyelvi napló mint problémaalapú gyakorlat. *Anyanyelvpedagógia* 15/3: 107–118. https://doi.org/10.21030/anyp.2022.3.11

ERDÉLYI ERZSÉBET 2003. Az új anyanyelv-tanítási módszerek és a hagyományos névtani ismeretek a tantárgyköziség szolgálatában. In: FERCSIK ERZSÉBET szerk., *A nevekről.* Krónika Nova Kiadó, Budapest. 204–226.

FARKAS TAMÁS 2012. Szempontok a magyar névtani terminológia megítéléshez. *Névtani Értesítő* 34: 139–148. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2012.14

FARKAS TAMÁS 2014. A névtelenség és a megnevezés alapkérdéseiről. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 124–138.

FERCSIK ERZSÉBET 1996. Milyen tan a névtan? – A névtan oktatásának elméleti alapjairól. In: V. RAISZ RÓZSA szerk., *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 207. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 345–349.

FERCSIK ERZSÉBET 1999. Nem lehet elég korán kezdeni – névtani ismeretek egy anyanyelvi tankönyvcsaládban. *Névtani Értesítő* 21: 310–314. https://doi.org/10.29178/NevtErt.1999.60

FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 1995. Névtani foglalkozások I. *Magyartanítás* 35/5: 41–47.

FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 1996. Névtani foglalkozások II. *Magyartanítás* 36/1: 34–39.

GECSEI EDIT 2022. Nyelvi örökségünk tanításáról: lehetőségek és tapasztalatok. *Anyanyelv-pedagógia* 15/3: 50–67. https://doi.org/10.21030/anyp.2022.3.4

GELEGONYÁNÉ KATONA ÁGNES 2015. Gimnazisták névtani tájékozottsága. *Anyanyelv-pedagógia* 8/3: 33–46. https://doi.org/10.21030/anyp.2015.3.3

GONDA ZSUZSA 2018. Digitális szövegfeldolgozás. *Anyanyelv-pedagógia* 11/2: 66–77. https://doi.org/10.21030/anyp.2018.2.5

HAJDÚ MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 1999. A tulajdonnevek az oktatásban. In: V. RAISZ RÓZSA – H. VARGA GYULA szerk., *Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában II. XIII. Anyanyelv-oktatási napok, Eger, 1998. július 7–10.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 212. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 436–442.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Osiris Kiadó, Budapest.

HAWKEY, EMILIA – PALMER, MATTHEW A. – KEMP, NENAGH 2025. Capital Gains. Effects of Word Class and Sentence Position on Capitalization Use Across Age. *Child Development* 96: 2233–2246. https://doi.org/10.1111/cdev.70035

HELTAI JÁNOS IMRE 2013. A szociolingvisztikai szemlélet projektalapú formálása a középiskolában. *Anyanyelv-pedagógia* 6/1: 40–48. https://doi.org/10.21030/anyp.2013.1.4

HOFFMANN ISTVÁN 2010. Név és identitás. *Magyar Nyelvjárások* 48: 49–58.

HOFFMANN ISTVÁN 2014. Név és jelentés. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája.* Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 5–21.

HOFFMANN ISTVÁN 2015. A névtan és a társtudományok. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIAN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 11–22.

HOFFMANN OTTÓ 1994. Kalandozások a nevek birodalmában. *Magyartanítás* 35/4: 27–30.

ISTÓK BÉLA – LŐRINCZ GÁBOR – TÖRÖK TAMÁS 2024. Módszertani megfontolások az iskolai és óvodai nyelvi tájkép kutatásához. In: POLGÁR ANIKÓ – KESERŰ JÓZSEF – LŐRINCZ GÁBOR – H. NAGY PÉTER szerk., *Didicisse fideliter artes. Köszöntő kötet Szabó András tiszteletére.* Selye János Egyetem, Komárom. 235–262.

JUHÁSZ DEZSŐ 2015. A magyar névkutatás tudományos fórumai, intézményei, társadalmi jelenléte. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 49–61.

KECSKÉS JUDIT 2018. Névtudományi ismeretek az újgenerációs, 5–12. osztályos Magyar nyelv tankönyvekben. Az újratervezés lehetőségei a nemzeti alaptanterv tervezete tükrében. *Névtani Értesítő* 40: 13–27. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2018.1

KISS JENŐ 2000. *Magyar nyelvjárástani kalauz.* Magyar Nyelvészeti Továbbképzési Füzetek 3. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest.

LAIHONEN, PETTERI – SZABÓ, TAMÁS PÉTER 2017. Investigating visual practices in educational settings. Schoolscapes, language ideologies and organizational cultures. In: MARTIN-JONES, MARILYN – MARTIN, DEIRDRE eds., *Researching Multilingualism. Critical and ethnographic perspectives*. Routledge, London. 121–138.

F. LÁNCZ ÉVA 2016. Névtudományi ismeretek a magyar nyelvi órán. *Anyanyelv-pedagógia* 9/4: 47–61. https://doi.org/10.21030/anyp.2016.4.4

LANSTYÁK ISTVÁN 1998. *Nyelvünkben – otthon.* Nap Kiadó, Dunaszerdahely.

LISZKA GÁBOR 1997. A névtan a nyolcosztályos gimnáziumokban. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Miskolc, 1995. augusztus 28–30.* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 2: 513–518.

MÁTÉ JÓZSEF 1983. Névtan a gimnáziumban. *Névtani Értesítő* 8: 101–104.

N. NÁDASI MÁRIA 2003. *Projektoktatás.* Oktatás-módszertani kiskönyvtár 5. Gondolat Kiadói Kör – ELTE BTK Neveléstudományi Intézet, Budapest.

NAGY LÁSZLÓNÉ 2010. A kutatásalapú tanulás/tanítás (’inquiry-based learning/teaching’, IBL) és a természettudományok tanítása. *Iskolakultúra* 20/12: 31–51.

OH.[2] = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA, *Helyesírás*. 2. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2025.

OROSZ BÉLA 1983. A névtan az általános iskolai anyanyelvi nevelés szolgálatában és az új tanterv. *Névtani Értesítő* 8: 104–109.

ÖRDÖG FERENC 1983. A „Bevezetés a személynevek vizsgálatába” című speciális kollégium programja és tapasztalatai az ELTE Bölcsészettudományi Karán. *Névtani Értesítő* 8: 90–100.

PARAPATICS ANDREA 2011. Pozitívan a nyelvjárásokról – az iskolában is. *Anyanyelv-pedagógia* 4/4: 55–67. https://doi.org/10.21030/anyp.2011.4.5

PARAPATICS ANDREA 2019. Dialektusok és modernitás: új módszerekkel a nyelvjárásokról az iskolában. *Anyanyelv-pedagógia* 12/1: 60–71. https://doi.org/10.21030/anyp.2019.1.4

PARAPATICS ANDREA 2020. *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 209. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

PETHŐNÉ NAGY CSILLA 2007. *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó, Budapest.

RAÁTZ JUDIT 1994. Az általános iskolai tanulók névtani ismeretei egy felmérés tükrében. *Magyartanítás* 36/5: 29–33.

RAÁTZ JUDIT 2002. A névtan szerepe és helye az anyanyelvi nevelésben. In: KATONA ANDRÁS – LÁDI LÁSZLÓ – SZÉPLAKI GYÖRGY – SZOMBATINÉ KOVÁCS MARGIT szerk., *A tanári mesterség gyakorlata. Tanárképzés és tudomány.* Nemzeti Tankönyvkiadó – ELTE Tanárképző Főiskolai Kar, Budapest. 239–245.

RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIAN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 227–247.

RAÁTZ JUDIT 2022. A nevekkel foglalkozó tudomány: a névtan. *Édes Anyanyelvünk* 44/2: 7–9.

SARNYAI VIVIEN 2022. Élményalapú nyelvtörténet. Gyakorlatok az ELTE Benkő Loránd Nyelvtörténeti Hallgatói Műhely Nyelvtörténet az oktatásban kutatócsoportjának tollából. *Anyanyelv-pedagógia* 15/2: 61–90. https://doi.org/10.21030/anyp.2022.2.4

CS. SARNYAI VIVIEN főszerk. 2025. *Változó nyelvünk. Kézikönyv és feladatgyűjtemény a magyar nyelvtörténet tanításához.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

SCHIRM ANITA 2023. (El)gondolkodtató anyanyelvtanítás. *Anyanyelv-pedagógia* 16/4: 59–79. https://doi.org/10.21030/anyp.2023.4.4

SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.

J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

J. Soltész Katalin 1989. Névkutatás és névkultúra. In: Balogh Lajos – Ördög Ferenc szerk., *Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.).* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 13–18.

Symes, Colin 2021. Not by any other name. The onomastics of government schools in New South Wales, Australia. *Onoma* 56: 251–268. https://doi.org/10.34158/ONOMA.56/2021/13

Szabó Tamás Péter 2013. Iskolák nyelvi tájképe 3. Táblák és ünnepek. *Nyelv és Tudomány* 2013. 04. 19. https://m.nyest.hu/hirek/tablak-es-unnepek (2026. 02. 10.)

Szabó, Tamás Péter 2018. Reflections on the schoolscape. Teachers on linguistic diversity in Hungary and Finland. In: Palander, Marjatta – Riionheimo, Helka – Koivisto, Vesa eds., *On the Border of Language and Dialect.* Finnish Literature Society, Helsinki. 156–190.

Takács Judit 2022. Az áru- és márkanevek tárgyalásának jellegzetességei az anyanyelvi taneszközökben. *Anyanyelv-pedagógia* 15/4: 84–97. https://doi.org/10.21030/anyp.2022.4.4

Takács Judit 2023. A tulajdonnevek témaköréhez kapcsolódó onomasztikai feladatok a 3–6. osztályos anyanyelvi taneszközökben. In: Csató Anita – Heredi Rebeka – Kusper Judit – Takács Judit szerk., *Olvasatok és módszerek. IrKa Könyvek – Tanulmányok a magyartanítás módszertanairól 2.* Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, Eger. 67–77. https://doi.org/10.46403/IrKa.2023.67

Takács Judit – Raátz Judit 2020. Névtan és drámapedagógia: hogyan tanítsunk névtani ismereteket? In: Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes szerk., *A nyelv perspektívája az oktatásban. Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvészeti konferencia előadásaiból.* Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, Eger. 111–124. https://doi.org/10.17048/Pelikon2018.2020.111

Tolcsvai Nagy Gábor 2008. A tulajdonnév jelentése. In: Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 30–40.

Tolcsvai Nagy Gábor 2015. Mi köze van a diáknak a nyelvtanhoz, avagy a tárggyá tett nyelv visszahumanizálása az oktatásban. *Iskolakultúra* 7−8: 18−27. https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.7-8.18

Váradi Krisztián 2025. Beregszászi magyar iskolák nyelvi tájképe. *Anyanyelv-pedagógia* 18/3: 1–16. https://doi.org/10.21030/anyp.2025.3.1

Vörös Ferenc 2015. Névtani Értesítő. Miként hasznosíthatók a Névtani Értesítő tanulmányai a magyartanításban? *Anyanyelv-pedagógia* 8/3: 71–78. https://doi.org/10.21030/anyp.2015.3.6

Zántó Edina 2018. Farkas Tamás – Slíz Mariann szerk.: Magyar névkutatás a 21. század elején. Hajdú Mihály emlékére. Hogyan használható egy névtani kötet a középiskolai tanításban? *Anyanyelv-pedagógia* 11/1: 64–70. https://doi.org/10.21030/anyp.2018.1.6

***

Antalné Szabó Ágnes
ny. egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Mai Magyar Nyelvi Tanszék; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6971-4819, e-mail: a.szabo.agnes@btk.elte.hu

Történeti helységnévtárak Erdélyről*

MAGYARI MÁTYÁS
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
Babeș–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár (Cluj-Napoca, Románia)

Absztrakt

Erdély számos történeti helységnévtár tárgyául szolgált az elmúlt időszakban. Közülük a legrészletesebbek időrendben vonultatják fel a települések különféle történeti adatait: elsősorban neveiket, gyakran jogállásukkal, közigazgatási hovatartozásukkal párhuzamosan, megjelölve azokat az évszámokat is, amelyekből az egyes adatokról tanúskodó forrásanyagok származnak. Ezáltal maguk a történeti helységnévtárak is kiemelten értékes forrásanyaggá válnak bármilyen, az erdélyi településhálózat történetével kapcsolatos kutatás számára. Jelen tanulmány a legátfogóbb, Erdéllyel foglalkozó történeti helységnévtárakról kíván áttekintést nyújtani, miközben jelentőségükre reflektál, egyben fényt derít bizonyos hiányosságaikra. Utóbbiak kiküszöbölésére a szerzők előrevetítenek egy megoldást is: bemutatnak egy újszerű munkát, amely összefogja és weben elérhető térinformatikai rendszerben kezelhetővé teszi különböző történeti helységnévtárak adatait. A településekkel kapcsolatos történeti adatok közvetítésében alkalmazott formabontó megközelítés révén a rendszer lényegében újragondoltatja a történeti helységnévtár fogalmát.

Kulcsszavak: helységnevek, névváltozatok, helységnévtár, településhálózat, Erdély, történeti térinformatikai rendszer, webtérképészet, történeti helynévkutatás

Historical place name gazetteers of Transylvania

MÁTYÁS MAGYARI – ZSOMBOR BARTOS-ELEKES

Over the past few decades, Transylvania has been the subject of numerous historical gazetteers. The most detailed of these present a wide range of historical data on the settlements of the area in chronological order. This data includes historical names, legal status, administrative affiliation, and the dates of the sources from which each piece of information is derived. Thus, the historical gazetteers themselves become highly valuable resources for researching the history of the settlement network in Transylvania. This study aims to provide an overview of the most comprehensive historical gazetteers of Transylvania, reflecting on their significance and highlighting their limitations. To this end, this paper presents a novel solution: a web-based geographic information system through which the data of several historical gazetteers can be accessed. This significantly reshapes the previously

* Magyari Mátyás munkáját az ELTE Márton Áron Szakkollégium támogatja.

established concept of historical gazetteers, offering a new perspective on the transmission of historical settlement data.

Keywords: settlement names, allonyms, gazetteer, settlement network, Transylvania (Romania), historical geographic information system, web cartography, historical toponomastics

***

1. Bevezetés. Az Erdéllyel foglalkozó történeti helységnévtárak köre hamarosan egy új, a korábbiaktól lényegesen különböző, a tér-időbeli reprezentáció köré szerveződő szemléletmódra támaszkodó munkával bővül. A kidolgozás alatt álló anyag, amely végeredményben nem kizárólag történeti helységnévtár, hanem történeti térinformatikai rendszer is, a konvencionális történeti helységnévtárak adatainak összefogására és webkartográfiai környezetben történő ábrázolására törekszik. Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy meghatározza Az erdélyi települések történeti térinformatikai rendszere (az Erdélyi HGIS) helyét az Erdélyt (is) bemutató történeti helységnévtárak szakirodalmában. Ennek érdekében a vonatkozó történeti helységnévtárak átfogó, strukturált áttekintését adja, amelynek révén egy ilyen rendszer kiépítésének hasznosságát is feltárja. A szöveg a rendszer működésének alapjait is részletezi, ezek illusztrálására pedig hozzáférést biztosít a kezelői felület jelenlegi, ideiglenes állapotához.

2. Általános fogalmi háttér. A földrajzi neveket csoportosíthatjuk aszerint, hogy milyen jellegű tereptárgyra vonatkoznak. A tereptárgy lehet egy embercsoport által állandóan vagy ideiglenesen lakott hely, amelyet épületek és építmények összessége alkot, vagyis település. A települések a lakóépületek száma szerint lehetnek szórványtelepülések (tanyák) vagy csoportos települések; ez utóbbiak a településhálózaton belül betöltött szerepkörük alapján városokra és falvakra oszthatók (KOVÁCS 2002: 115–117). Az előbb részletezett lakott helyek megjelölésére használt földrajzi neveket *településnevek*-nek hívjuk. A településnevek két csoportra oszthatók, közöttük a határt már nem földrajzi, hanem közigazgatási fogalmak mentén húzzuk meg. Míg a településföldrajz a város-falu kettőst használja, addig a közigazgatás a város-község párost, de a község és a falu eltér egymástól.[1] Tehát a város nemcsak településföldrajzi, hanem közigazgatási fogalom is, a község viszont kifejezetten közigazgatási fogalom, amely nem egyezik meg a falu fogalmával. A község egyrészt a közigazgatásilag önálló falu, másrészt a területi igazgatás alapegysége is. A városokat és községeket, tehát az önálló településeket együttesen *helységek*-nek nevezzük. A közigazgatásilag önálló lakott helyekre, azaz városokra és községekre vonatkozó településnevek a helységnevek; pl. *Pécs, Nagymaros.* Ezek egyes részeinek (belterületeinek, külterületi lakott helyeinek) nevei pedig a helységrésznevek; pl. *Erzsébetváros, Szentgyörgypuszta* (FNH. 18, BARTOS-ELEKES 2013: 11–12).

Egy adott terület földrajzi neveit betűrendbe vagy más logikai sorrendbe szervező jegyzékeket *helynévtárak*-nak vagy *földrajzinév-tárak*-nak nevezzük. Ezek általában megadják a földrajzi nevek vonatkozási helyét és az általuk megnevezett földrajzi részlet típusát, továbbá akár más névváltozatokat és egyéb leíró jellegű információkat is. A kifejezetten

[1] A falvak, szórványtelepülések és községek határvilágáról l. BAJMÓCY–BELUSZKY (2022).

a településnevek rögzítésére fókuszáló földrajzinév-tárakat *helységnévtárak*-nak hívjuk. A helységnévtárak elsősorban a statisztikai, közigazgatási nyilvántartás eszközei, ami magyarázza azt is, hogy a kifejezés a közigazgatási tekintetben önálló települést jelentő helység fogalmából nőtte ki magát. Ettől függetlenül a helységnévtárak a helységneveken kívül más településneveket is tartalmazhatnak. (KERTÉSZ 2000: 7–9, KÍGYÓSI 2000: 51, KADMON ed. 2002/2007, BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017: 140.)

A helységnévtárak általában egy adott időpontra vonatkozó állapotot rögzítenek, és a vizsgált területi egység összes települését felölelik (KERTÉSZ 2000: 7–9, KÍGYÓSI 2000: 51). A történeti földrajzi kutatás sajátos eszközeiként ugyanakkor történeti helységnévtárak is létrejöttek. Ezek vonatkozhatnak egy múltbeli időpontra vagy akár egy történelmi időszakra is. Ez utóbbi esetben a kronológiát követve sorolják fel létező és azóta elpusztult települések különböző adatait: korabeli névváltozataikat, jogállásukat, közigazgatási hovatartozásukat (GYÖRFFY 1963–1998. 1: 5, KERTÉSZ 2000: 7–9, BARTOS-ELEKES 2013: 182–183). A történeti helységnévtárak tehát egyebek mellett a települések mindennapi használatból kikopott, ún. történeti neveit is rögzítik (KADMON ed. 2002/2007, BARTOS-ELEKES 2013: 33–34, BÖLCSKEI–FARKAS–SLÍZ szerk. 2017: 154).

3. Erdély területére kiterjedő történeti helységnévtárak. A története során Erdély jobbára többnyelvű terület volt, s különféle államokhoz tartozott. Sokszínűsége megannyi tudományos munka, így számos történeti helységnévtár létrejöttét motiválta az idők folyamán. Az utóbbiak megjelenése elsősorban a közelmúlthoz köthető: szükségességüket az indokolta, hogy az országhatárok, a politikai rendszerek és az etnikai megoszlás változásainak hatására az ugyanazon településhez tartozó névváltozatok száma megnövekedett. A történeti helységnévtáraknak köszönhetően az ugyanarra a lakott helyre vonatkozó, különböző alakú és nyelvű földrajzi nevek azonosítása, egymással való megfeleltetése lényegesen leegyszerűsödött. Jelen tanulmány a legátfogóbb, Erdély területére kiterjedő történeti helységnévtárak bemutatását célozza meg.

3.1. Fogalmi háttér: Erdély, valamint helységei, illetve települései. A vizsgálat az ún. jelenkori Erdély területére (is) kiterjedő történeti helységnévtárakkal foglalkozik. A *jelenkori Erdély* kifejezés azon területek összességére vonatkozik, amelyek az első világháború előtt Magyarországhoz tartoztak, ma azonban Románia részét képezik (HAJDÚ-MOHAROS 1997: 6). Kiemelendő, hogy az *Erdély* név hosszú ideig egy ennél jóval kisebb kiterjedésű területre vonatkozott: arra, amely a középkori Magyar Királyság viszonylagos önállósággal rendelkező tartományaként működött, majd – némileg eltérő határokkal – a kora újkorban és az újkorban évszázadokon át fejedelemség, majd nagyfejedelemség volt. Napjainkban ezt a területet, amely tehát a jelenkori Erdélynek csak egy részét teszi ki, *történeti Erdély*-nek nevezzük. A jelenkori Erdély a Bánság romániai részével és a jelenkori Partiummal nagyobb a történeti Erdélynél. (BARTA 1987: 207, KRISTÓ 2003: 114–115, BARTOS-ELEKES 2011: 485–486.)

A *Partium (Részek)* kifejezés a török korból ered, és azért jött létre, hogy a Magyar Királyságtól az 1570-es speyeri szerződés értelmében az Erdélyi Fejedelemséghez kapcsolt részek összefoglaló megnevezéseként szolgáljon. A Habsburg-korban a Partium területe jelentősen lecsökkent, de a fogalom a kiegyezésig használatban maradt: ez idő alatt az Erdélyi Nagyfejedelemség történeti Erdélyen kívüli területeit értették rajta. Napjainkban a *jelenkori Partium*-on azt a területet értjük, amely korábban Magyarországhoz tartozott,

ma Romániában található, de nem része sem a történeti Erdélynek, sem a romániai Bánságnak. A *Bánság* név eredete a Habsburg-időkre nyúlik vissza. A Duna, Tisza, Maros és a Kárpátok között elhelyezkedő, a középkorban *Temesköz*-nek nevezett területet az oszmán hódoltság felszámolását követően a Habsburgok egy ideig (1718–1779 között) egységesen igazgatták *Temesi bánság* néven. Az egykori Bánság legnagyobb része ma Románia és Szerbia között van felosztva; a romániai részt *romániai* vagy *keleti Bánság*-nak is nevezik. (HAJDÚ-MOHAROS 1997: 22, BARTOS-ELEKES 2011: 486–488.)

A jelenkori Erdély területe egészében vagy részben számos különböző államalakulathoz tartozott, kapcsolódott az idők folyamán; pl. Magyar Királyság, Oszmán Birodalom, Habsburg Birodalom, Osztrák–Magyar Monarchia, Románia. Mind ez idő alatt a terület végig többnyelvű volt, és jelenleg is az (KÖPECZI szerk. 1993: 5). A jelenkori Erdély egymástól eltérő nyelvű népei gyakran különböző névvel illették a terület földrajzi részleteit, így településeit is, saját földrajzi neveket alkotva, esetleg lefordítva vagy saját nyelvi sajátosságaikhoz igazítva a szomszédos közösségek neveit. A jelenkori Erdély településeinek legnagyobb része napjainkban is rendelkezik különböző nyelvű nevekkel, a román mellett legalább magyar nyelvűvel; ez a tömeges és használatban levő többnyelvűség számos országban, így Magyarországon sem mondható megszokottnak. (BARTOS-ELEKES 2013: 18–20.)

A hivatalos helységnévtárak megjelenése idején, a dualista Magyarországon az állami közigazgatás fő helyi szerve a törvényhatóság volt, amely az államterület bizonyos részét is jelentette. Két csoportja volt: a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok. A területi igazgatás alapegységei a községek voltak. A községeknek háromféle csoportjuk létezett: a rendezett tanácsú város, a nagy- és a kisközség. Egy község területén általában egy település feküdt, amely többnyire falusi, ritkábban városi szerepkörrel bírt, így alakult ki a közigazgatási község és településföldrajzi falu fogalmak hasonló jelentése. Ugyan a törvény nem határozta meg, de használta a *helység* kifejezést, amelyen a közigazgatásilag önálló településeket értette. Így a helység jogállása lehetett törvényhatósági jogú város, rendezett tanácsú város vagy község. A helységeken túl a kisebb, nem önálló települések a helységrészek voltak. Ebben a rendszerben a csoportos, azaz nem szórványtelepülések szinte mind helységekként működtek, tehát a szórványtelepülések neveitől eltekintve a településnevek helységnevek voltak (SZABÓ P. CS. szerk. 2006).

Míg a dualizmus korában a települések általában közigazgatásilag önállók voltak, s így egy település megfelelt egy helységnek, addig jelenleg Romániában több település együttese alkot egy önálló községet, azaz helységnek megfelelő területi-közigazgatási alapegységet. Így az erdélyi településneveket a szó szoros értelmében már nem tekinthetjük helységneveknek, hiszen Románia települései közigazgatási tekintetben jelenleg nem önállóak, nem jogi személyek. A település jogállás szerint lehet falu *(sat),* város *(oraş)* és municípium *(municipiu).* A sajátos román területi-közigazgatási rendszer alapszintjén ugyanakkor nem a települések, hanem rendszerint azok együttesei állnak: ezek alkotnak egy területi-közigazgatási egységet *(unitate administrativ-teritorială, UAT).* A helyi önkormányzatok ezekben az egységekben működnek, azaz nem a településeknek, hanem ezeknek van polgármesterük és tanácsuk. Elvileg egy település önállóan is alkothat egy területi-közigazgatási egységet, de nem ez a jellemző. Az ilyen területi-közigazgatási egységek háromfélék lehetnek: község *(comună),* város *(oraş)* és municípium *(municipiu).* A községeket kizárólag falu jogállású települések alkotják; az egyik közülük a községközpont *(sat – reşedinţă de comună).* A területi-közigazgatási egységként értett város, illetve municípium mindig magába foglal egy városi, illetve municípium jogállású települést, amely mellett akár falvak is tartozhatnak

hozzá (Codul). Ezek alapján figyelnünk kell arra, hogyan használjuk a *településnév* és *helységnév* kifejezéseket.

3.2. A történeti helységnévtárak forrásai. A történeti helységnévtárak összeállítása különböző jellegű források szintetizálását feltételezi. Az Erdély területére kiterjedő történeti helységnévtárak forrásai között – a teljesség igénye nélkül – találunk okleveles forrásokat, összeírásokat, névtárakat, térképeket, történeti földrajzi munkákat, sőt akár más történeti helységnévtárakat is.

Erdély településhálózatának középkori viszonyairól elsősorban különféle oklevelekből szerezhetünk tudomást. Az Erdéllyel kapcsolatos középkori okleveles forrásanyag bárki számára közvetlenül hozzáférhető egy JAKÓ ZSIGMOND kezdeményezésére megvalósult hiánypótló, többkötetes kiadványnak köszönhetően (JAKÓ szerk. 1997–2021), amely magyar nyelven értelmezi a 11–14. századból fennmaradt, erdélyi vonatkozású okmányok szövegeit. Ennek megjelenését bő egy évszázaddal megelőzően egy másik, hasonló munka is készült SZABÓ KÁROLY gondozásában (SzékOkl.), amelynek célterülete a Székelyföld, célidőszaka pedig a 13–16. század.

Az okleveles források a legrégebbről fennmaradt, erdélyi településekkel kapcsolatos adatokat rögzítő történelmi emlékek, így fontosságuk kimagasló a tekintetben is, hogy számos erdélyi település első írásos említését lelhetjük fel bennük. Előfordulásuk nem korlátozódik a középkorra, de az újkorban, amikor a náluk részletesebb, összeírás-jellegű dokumentumok száma gyarapodni kezdett, forrásbázison belüli jelentőségük erősen háttérbe szorult.

Az összeírások célja valamely területegység településeinek és azok lakosságának jegyzékbe vétele volt. Ezek eleinte adózási céllal készültek, kereteik azonban később kitágultak: ezekből nőtték ki magukat az átfogó jellegű statisztikai felvételek, például a népszámlálások, majd a hivatalos statisztikai adatgyűjtések is (KOVACSICS 1957: 15–16). Az első összeírás, amely a jelenkori Erdély területét (is) lényegében teljesen lefedte, az 1332–1337 között összeállított pápai tizedjegyzék volt. Ez csak a történeti Erdélyben a korábbról adatolt települések mellett mintegy háromszáznak az első írásos említését tartalmazza (GYÖRFFY 1963–1998. 1: 9, MAGYARI 2023: 5).

Az elmúlt századok helynévtárai szintén kiemelt relevanciával bírnak a történeti helységnévtárak szempontjából. Ezek ugyanis a múlt településhálózatának pillanatnyi lenyomatát (beleértve az aktuális névhasználatot, illetve a települések éppen érvényben levő jogállását és közigazgatási hovatartozását is) közvetítik, ilyenformán pedig történeti jelentőségű információt hordoznak magukban.

A 18. század végétől a kiegyezésig megjelent névtárakról elmondható, hogy ritka esetben tárgyalták együtt a két külön országot, Magyarországot és Erdélyt. Emiatt is kiemelhető a LIPSZKY JÁNOS (1808) – Horvát-Szlavóniát és Erdélyt is ábrázoló – Magyarország-térképművéhez készült névmutató, az ún. Repertorium. A Repertorium a legkorábbi részletes, többnyelvű helységnévtár, amely a Király-hágó mindkét oldalára, tehát a jelenkori Erdély egészére kiterjedt. A többi kiadvány inkább csak az egyik „hazát" mutatta be. Csak a Királyhágótól nyugatra eső, szűken értelmezett Magyarországot tárgyalta az udvari kancellária által összeállított 1773-as Lexicon locorum (l. LexLoc.) és az olyan magánkiadású kötetek, mint JOHANN MATTHIAS KORABINSKY (1786) történeti földrajzi lexikona vagy FÉNYES ELEK (1851) és VICTOR HORNYÁNSKY (1858) geográfiai szótára, illetve lexikona. A Királyhágótól keletre eső, történeti Erdélyt német nyelvű munkák mutatták be, például LUCAS

JOSEPH MARIENBURG (1813) földrajzi leírása és IGNAZ LENK VON TREUENFELD (1839) mindenféle földrajzi nevet tartalmazó helynévtára. Ezek közös tulajdonsága, hogy a helységek többnyelvűségét tiszteletben tartották: a szerkesztőknek fontos volt, hogy minél több nyelven minél több névváltozatot gyűjtsenek össze. E munkák a korabeli állapotot mutatták be, többnek közülük utólag új kiadása is készült, így ezek már történeti helységnévtáraknak tekinthetők. A Lexicon locorum leginkább az 1920-as kiadásból ismert (LexLoc.). Abban a korszakban, amikor Romániában a kisebbségi helységnevekkel már alig lehetett találkozni, a Repertorium (és a LIPSZKY-térképmű) jelenkori Erdélyre vonatkozó, keleti része önálló kiadványként (HERNER szerk. 1987) is megjelent, hogy segítségül szolgáljon az erdélyi települések azonosításában (KERTÉSZ 2000: 14–17, 21, 66, 70; BARTOS-ELEKES 2013: 90–96).

Hivatalos helységnévtárakkal a 19. század második felétől kezdődően találkozunk. Az 1873-tól (Hnt. 1873) nagyjából ötévente megjelent magyar hivatalos helységnévtárakból az 1892-es volt az utolsó (Hnt. 1892), amely még odafigyelt a többnyelvűségre, egy helységnévnek több nyelven több névváltozatát is megadva; az 1900-as már egynyelvű volt. Az 1898–1912 közötti törzskönyvezés neveit az 1913-as helységnévtár tartalmazza; ez az utolsó magyar kiadvány a teljes jelenkori Erdély területéről (Hnt. 1913). Észak-Erdély tekintetében a többnyelvűséggel kapcsolatban meg kell említenünk még egy 1942-es helynévtárt, amelyben szerepeltek a visszacsatolt települések nem magyar névváltozatai is (VÁRADY szerk. 1942), és az 1944-est mint utolsót (Hnt. 1944). Mivel a többnyelvű országban a hivatalos helységnévtárak csak magyar nyelvű neveket tartalmaztak, az eligazodás megkönnyítésére megjelentek a román–magyar helységnév-szótárak (pl. MOLDOVAN–TOGAN 1909; vö. KERTÉSZ 2000: 25–28, 34–35, 76–77; BARTOS-ELEKES 2013: 111–119, 127, 160–161).

Az első világháború után a hivatalos helységnévtárakat már nem a magyar, hanem a román hatóságok állították ki, de ezek jóval ritkábban jelentek meg. Rögtön a határváltozások után látott napvilágot MARTINOVICI–ISTRATI (1921) helységnévtára, amely először fedte le teljesen román településnevekkel Erdélyt, és még megadta a magyar névváltozatokat is. A későbbiek már csak egynyelvűek voltak, kivétel az 1956-os, amely a magyar autonóm tartomány helységneveit megadta magyarul is, nagyon sok hibával (Indicatorul, l. KERTÉSZ 2000: 41–42; BARTOS-ELEKES 2013: 141–144, 146–148, 164–167).

Románia aktuális helységnévtára csak digitális adatbázisként (SIRUTA 2025) érhető el; ez csak a hivatalos, román nyelvű neveket tartalmazza. A 2001/215. helyi közigazgatásról szóló törvény melléklete (Guvernul 2001, 2002) tartalmazza azon helységek kisebbségi nyelvű, a nemzeti névtestület által egységesített neveit is, amelyek kisebbségi lakosságának aránya eléri az összlakosság ötödét.

A névtárakhoz hasonlóan a térképek szintén egyfajta lenyomatot nyújtanak a múlt településhálózatának pillanatnyi állapotáról, sőt most már a folyamatosan frissülő internetes térképszolgáltatásoknak köszönhetően a településhálózat éppen aktuális állapota is állandóan szemmel tartható általuk. Ebből kifolyólag a térképek ugyancsak fontos forrásanyagát képezik a történeti helységnévtáraknak, főleg ami a hatósági névmegállapítások megindulását megelőző időszakot illeti.

Az itt felsorolt, különböző jellegű források feldolgozására alapoznak a történeti helységnévtárak mellett más történeti földrajzi munkák is, amelyek a vizsgált terület topográfiájában (beleértve a településhálózatot is) az idők során bekövetkező változásokat kívánják feltárni (JOBBITT–GYŐRI 2020: 78–79). Az Erdély egészével vagy egy részével foglalkozó történeti földrajzi kiadványok térnyerése a 19–20. század fordulójához köthető.

Ebből az időszakból származik CSÁNKI DEZSŐ (1890–1941) enciklopédikus műve, amely a középkori Magyarország közigazgatási egységeinek 15. század végi településhálózatát vizsgálja.[2] Jó néhány évtizeddel később megjelent egy hasonlóan monumentális munka GYÖRFFY GYÖRGY tollából (1963–1998), amely az Árpád-kori településhálózati viszonyokkal foglalkozik.[3] Mindkét kezdeményezésről elmondható, hogy a középkori magyar állam egészének lefedésére törekedtek, és bár végül ezt nem teljesítették maradéktalanul, a jelenkori Erdély számos korabeli közigazgatási egységének településhálózatát feldolgozták.

Ezek mellett elsősorban regionális vonatkozású történeti földrajzi munkák vagy történeti adalékokat is tartalmazó honismereti művek gazdagítják az erdélyi településekkel kapcsolatos történeti földrajzi anyagok körét. Az előbbi csoportba sorolható kiadványok készültek Szörény (PESTY 1877–1878), Krassó (PESTY 1882–1884), Ugocsa (SZABÓ I. 1937), Fehér (ICZKOVITS 1939), Kolozs (BALÁZS 1939), Szatmár (MAKSAI 1940, NÉMETH 2008), Bihar (JAKÓ 1940) és Máramaros (BÉLAY 1943) vármegyékről, sőt még a Temesvári vilajet egyes szandzsákjairól (ENGEL 1996; KÁLDY-NAGY 1982, 2000) is. A Székelyföldről (ORBÁN 1868), illetve Arad (JANCSÓ–SOMOGYI szerk. 1892–1913), Szolnok-Doboka (KÁDÁR szerk. 1900–1901), Szilágy (PETRI 1901–1904), Torontál (BOROVSZKY szerk. 1912) és Temes (BOROVSZKY szerk. 1914), továbbá újfent Bihar (BOROVSZKY szerk. 1901) és Szatmár (BOROVSZKY szerk. 1908) vármegyékről az utóbbi kategóriába tartozó monográfiák állnak rendelkezésre.

A technológiai előrehaladás adta lehetőségeket kihasználva értelmezi át a történeti földrajzi kutatás eredményeinek közzétételét ENGEL PÁL digitális térképe és adatbázisa, amely a késő középkori Magyarország településhálózati és birtokviszonyait mutatja be. A második kiadásában már letölthető, térinformatikai alkalmazás formájában hozzáférhető munka (ENGEL 2020) a korábban megszokottól eltérő módon, a térbeli reprezentáció lehetőségeivel élve közvetíti a települések leíró történeti adatait, lényegesen egyszerűsítve azok térben történő értelmezésének folyamatát.

3.3. A vizsgált történeti helységnévtárak. A történeti helységnévtárak tehát a fent említett különféle források tartalmát szintetizálják, hogy összefogják és időrendbe szervezzék nemcsak a létező, hanem az elpusztult települések történeti adatait is. Más történeti földrajzi munkákkal ellentétben ezek jobbára kizárólag magukat a történeti adatokat és azok származási idejét közlik, és csak nagyon korlátozottan vagy egyáltalán nem fűznek hozzájuk szöveges kiegészítéseket.

A 20. század második felétől kezdődően számos, Erdélyt tárgyaló történeti helységnévtár jelent meg. Legtöbbjük a jelenkori Erdély területének egészét igyekszik lefedni (SUCIU 1966–1968, VARGA 1998–2002, SZABÓ M. A. 2003, VISTAI összeáll. é. n.), de van olyan is, amely kizárólag a történeti Erdéllyel foglalkozik (WAGNER 1977), illetve olyan, amelynek még a történeti Magyarországnál is valamivel nagyobb a célterülete (LELKES 2011). Mint látható, készült magyar, román és német szerkesztésű történeti helységnévtár is.

Ugyanakkor több, korábban említett történeti földrajzi munkának is vannak történeti helységnévtárként értelmezhető részei, amelyek kronológiai sorrendben rögzítik a vizsgált

[2] Az ötkötetes munka Trencsén vármegyével foglalkozó negyedik kötete 1941-ben, CSÁNKI halála után jelent meg, FEKETE NAGY ANTAL gondozásában.

[3] A mű folytatásaként nemrégiben megjelent egy Sáros vármegyével foglalkozó kiadvány (NÓGRÁDY 2022).

terület településeinek dokumentált névváltozatait, akár egyéb történeti adatokkal egyetemben. CSÁNKI (1890–1941) és GYÖRFFY (1963–1998) kiadványainak hasonnemű részei nagy kiterjedésű erdélyi területeket érintenek, így a következőkben olvasható áttekintésbe, amelyben tehát a jelenkori Erdély területére (is) kiterjedő, átfogó történeti helységnévtárak helyzetét vázoljuk fel, érdemesnek találtuk ezeket a műveket is bevonni.

A fentieken kívül számos, Erdélyt is tárgyaló helységnévtár jelent meg a rendszerváltást követően (pl. WILDNER 1996–1998, SEBŐK 1997, HAJDÚ-MOHAROS 2000). WILDNER (1996–1998) az 1918-ig érvényes utolsó hivatalos magyar helységnév mellett a mai (román) hivatalos nevet tünteti fel, egyéb régi magyar és német névváltozatokkal (GERSTNER 1998). Az utóbbiak szintén főleg történeti forrásokra alapoznak (pl. korábbi hivatalos helységnévtárakra), azok alapján – figyelembe véve a közigazgatási változásokat – a mai települések különböző nyelvű egységesített neveinek megállapítására törekednek. Erdélyben az ismertebb és/vagy ma is magyar lakossággal rendelkező települések esetében a levezetett magyar/német elnevezések megegyeznek az aktuális magyar/német alakkal. Sok más esetben ezek már nem élő változatok, nincsenek már használatban (pl. magyar/német nyelvterülettől távol eső jelentéktelen települések magyar/német nevei). Ezeket a névtárakat, amelyek a korábbi névtárakhoz hasonlóan történeti forrásokat dolgoztak fel, és számos, ma már történetinek tekinthető elnevezést is tartalmaznak, nem vontuk be az áttekintésünkbe, mivel a történeti névadatokhoz nem társítják a megfelelő évszámokat.

A történeti helységnévtárak bemutatásában a következő szempontokat igyekeztünk érvényesíteni: célterület, vizsgált időszak, felépítés, szerkezet, online hozzáférhetőség, egyéb jellegzetességek. Az áttekintés a művek megjelenésének ideje szerinti sorrendben történik.

3.3.1. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (CSÁNKI 1890–1941). CSÁNKI DEZSŐ nagyszabású művének egyes köteteiben földrajzi elhelyezkedés szerint csoportosulnak a feldolgozott vármegyék. A jelenkori Erdély szempontjából releváns információkkal az első (1890), a második (1894) és az ötödik (1913) kötetben találkozunk. A Tisza menti Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Közép-Szolnok, Kraszna, Bihar, Csanád, Zaránd és Arad megyék adatait az első, míg a délvidéki Temes, Krassó, Keve és Torontál megyékét a második kötet dolgozza fel. Az erdélyi vármegyékkel foglalkozó ötödik kötetben Hunyad, Kolozs, Torda és Küküllő megyékről van szó. A munka tehát a jelenkori Erdély igen jelentős részét lefedi: a Partium és a Bánság területét maradéktalanul, a történeti Erdélyét csak részlegesen (Belső-Szolnok, Doboka és Fehér vármegyék, Fogaras vidéke, valamint a Szászföld és a Székelyföld kivételével). Amint arra a kiadvány címe is rámutat, a vállalkozás Magyarország 15. század végi településföldrajzi viszonyainak feltárására törekszik.

A műben a megyék ismertetése hat részre tagolódik. Az első, bevezető részben a közigazgatási egység korabeli kiterjedéséről, addigi történelméről, birtokviszonyairól esik szó. A második részben a vármegye területén található erődítmények, a harmadikban a városok és mezővárosok, a negyedikben az egyéb jogállású települések bemutatása következik. A szerző a váraknak és a településeknek is meghatározza a földrajzi helyzetét, és felsorolja neveiknek a feldolgozott forrásokban előforduló írott alakjait. Az ötödik rész tárgyát a vizsgált közigazgatási egység főbb birtokosai képezik, míg az utolsóét a vármegye főispánjai a Hunyadiak korából.

A szerző minden igazgatási egység esetén számba veszi, hogy hány település adatait dolgozta fel. Ha összesítjük azon vármegyék településeinek számát, amelyek részben vagy

egészében a jelenkori Erdély területén feküdtek, kb. ötezret kapunk. Nyilvánvaló azonban, hogy ennek az ötezer településnek nem mindegyike feküdt ténylegesen a jelenkori Erdélyben. Míg a középkori Arad, Zaránd vagy Temes vármegyék jelentős része a mai Románia területére esett, addig például Keve vármegyéé alig érintette azt.

CSÁNKI munkája a kulturális tartalmak nagy tömegű digitalizálásával, adatbázisokba szervezésével és publikálásával foglalkozó Arcanum Adatbázis Kiadó Kézikönyvtárában digitálisan, ingyenesen is elérhető.[4] A felületen keresési lehetőség is van, ami jelentősen egyszerűsíti az információk megtalálását a kiadványon belül.

3.3.2. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza (GYÖRFFY 1963–1998). GYÖRFFY GYÖRGY történeti földrajzi munkájának négy kötete is sok olyan közigazgatási egységet érint, amely részben vagy egészében a jelenkori Erdély területén található. Ezek közül az első kötet (1963) az általunk vizsgált területből Arad, Bihar és Csanád vármegyékkel, valamint Beszterce és Brassó vidékével, a második (1987) Doboka és Fehér vármegyékkel, illetve Fogaras vidékével, a harmadik (1987) Hunyad, Keve, Kolozs, Krassó, Kraszna és Küküllő vármegyékkel, a negyedik (1998) pedig Máramaros vármegyével foglalkozik. A félbemaradt munkából hiányoznak tehát az ábécé végi Szászföld, Szatmár, Székelyföld, (Belső- és Közép-)Szolnok, Temes, Torda, Torontál és Zaránd megyék feldolgozásai. A két történeti munkát összevetve megállapítható, hogy csak Belső-Szolnok vármegye, illetve a szász és székely székek azok, amelyek nem szerepelnek sem CSÁNKI, sem GYÖRFFY művében.

GYÖRFFY munkájának célidőszakát tekintve szintén beszédes a cím. Amint a szerző rámutat, a szó szoros értelmében vett Árpád-kornál valamivel tágabb időintervallum adataira volt tekintettel. A feldolgozás során akár honfoglalás kori, sőt esetenként annál is korábbi adatokat is figyelembe vett, míg a felölelt időszak záróéveként nem az utolsó Árpád-házi király halálát (1301), hanem a sokrétű Árpád-kori forrásanyagot közös nevezőre hozó, 1332–1337 között készített pápai tizedjegyzék befejezését jelölte ki (GYÖRFFY 1963–1998. 1: 9).

Az anyagban az egyes megyék bemutatása két fő részre tagolható. Az első, szöveges formájú bevezető rész a közigazgatási egység Árpád-kori történeti földrajzának felvázolására törekszik. A második rész az igazgatási egység területén fennálló, Árpád-kori településeket ismerteti, kronológia szerint felsorolva a vizsgált időszakból származó okleveles említéseiket, amelyek segítségével következtetni lehet korabeli nevükre és jogállásukra is. Az adattárat GYÖRFFY minden település esetén az egyes adatokat magyarázó leíró résszel egészítette ki, amelynek végén a vizsgált település földrajzi helyzetét is meghatározta. A kötetek mellékletei a településszintű, általában 14. századi állapotokat bemutató megyetérképek (GYÖRFFY 1963–1998. 1: 11–16).

A munka digitális formában sajnos nem érhető el, ami jelentős mértékben korlátozza a történeti földrajzi tekintetben hatalmas értékkel bíró anyag hozzáférhetőségét.

3.3.3. Dicționar istoric al localităților din Transilvania (SUCIU 1966–1968). Az első, Erdéllyel foglalkozó, a szó szoros értelmében vett történeti helységnévtár 1967-ben jelent meg. A CORIOLAN SUCIU nevéhez fűződő kiadvány egyben az első olyan történeti földrajzi

[4] https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/ (2026. 08. 09.)

munka, amelynek célterülete maga a jelenkori Erdély, nem pedig egy olyan terület, amelynek történetesen Erdély is a része. Ez mindmáig az egyetlen olyan történeti helységnévtár is, amely román szerzőtől származik (BARTOS-ELEKES 2013: 170).

A mű a vizsgált időintervallum viszonylatában is egyedi az eddig látottakhoz képest, hiszen felöleli az erdélyi települések legelső írásos említéseitől a munka megjelenéséig terjedő időszak egészét annak érdekében, hogy feltérképezze a román, magyar és német nyelvű településnevek fejlődését a történelem során (SUCIU 1966–1968. 1: 6).

A kétkötetes anyag két részre osztható. Az első, mindkét kötetre kiterjedő rész a létező településekkel foglalkozik. Ezek az 1956-os hivatalos helységnévtárban (Indicatorul) szereplő névalakjuk alapján vannak betűrendbe szervezve. Ezt a román, magyar és német nyelvű névváltozatok felsorolása, majd a korabeli közigazgatási hovatartozás megjelölése követi. Az egyes bejegyzéseket a települések írásos említéseinek kronológia szerinti részletezése zárja, amelyből szinte kizárólag a településnevek írott alakja, esetleg a jogállásukra utaló kifejezés van kiemelve (SUCIU 1966–1968. 1: 7).

Ugyancsak betűrendben találkozunk a vizsgált terület elpusztult településeinek bemutatásával a kiadvány második részében. A betűrendbe szervezés ezúttal a településnevek írásban előforduló legkésőbbi formája szerint történik. Az elpusztult települések bejegyzései a velük kapcsolatos írásos feljegyzések időrendben történő bemutatása mellett magukba foglalják a földrajzi helyzetük meghatározását is (SUCIU 1966–1968. 1: 7–8).

A történeti helységnévtár szkennelt változata az Arad Megyei Könyvtár jóvoltából ingyenesen hozzáférhető a világhálón is.[5]

3.3.4. Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen (WAGNER 1977). Magáról a történeti Erdélyről egy német nyelvű történeti helységnévtár is rendelkezésre áll. ERNST WAGNER 1977-ben kiadott munkája a települések írásos említései mellett a korábbi népszámlálásoknak a lakosságszámra, etnikai és felekezeti megoszlásra vonatkozó megállapításait is közli, ami helytállóvá teszi a címben előforduló 'történeti statisztikai helységnévtár' kifejezést. Az írásos feljegyzések tekintetében a mű szintén felöleli a legkorábbi dokumentumoktól a jelenkorig terjedő időszakot, ám a népszámlálási adatokat illetően jobbára csak a kiadást megelőző két évszázadra szorítkozik (MISKOLCZY 1979: 1119–1120, BARTOS-ELEKES 2013: 173).

A helységnévtárban a települések a hagyományos vármegyei-széki közigazgatási rendszer szerinti bontásban szerepelnek, az 1929-ben kiadott lutheránus egyházi évkönyv alapján megállapított német nevük szerinti sorrendben. A kiemelten jelölt német nevek mellett a kiadvány megadja a települések korabeli hivatalos román nyelvű, törzskönyvezett magyar nyelvű, majd pedig szász és latin nyelvű neveit is, első írásos említésükkel egyetemben. Ezen felül WAGNER közli a települések népességszámát különböző 18., 19. és 20. századi népszámlálások idején, helyenként etnikai és felekezeti összetételükre vonatkozó adatokkal együtt, illetve megadja aktuális közigazgatási hovatartozásukat is (MISKOLCZY 1979: 1119).

A munkának – amely digitálisan sajnos nem hozzáférhető – a jelentősége abban is rejlik, hogy minden korábbinál bőségesebb német településnév-anyagot tartalmaz (BARTOS-ELEKES 2013: 173).

[5] 1. kötet: https://digital.bibliotecaarad.ro/s/istorie/item/150810 (2026. 08. 09.); 2. kötet: https://digital.bibliotecaarad.ro/s/istorie/item/150814 (2026. 08. 09.).

3.3.5. Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (VARGA 1998–2002). 1998–2002 között megjelent hatkötetes munkájában VARGA E. ÁRPÁD közzétette a jelenkori Erdély összes településének nemzetiségi és felekezeti megoszlásra vonatkozó történeti statisztikai adatait, feldolgozva az összes olyan népszámlálás eredményeit, amely az említett kérdéskörök legalább egyikének vizsgálatára vállalkozott. A legkorábbi ilyen 1850-re datálható; igaz, ez még csak a történeti Erdélyt érintette. Az első, a jelenkori Erdély egészére kiterjedő adatfelvételre 1869-ben került sor, míg a legfrissebbnek a kiadás idején a 2002-es népszámlálás számított. A mű célidőszaka tehát az 1850–2002 közötti periódus.

A történeti statisztikai adatok közlése a kiadvány első öt kötetében valósul meg. Szempontunkból azonban igazán érdekesnek a hatodik kötet mutatkozik: ez lényegében egy történeti helységnévtár, amely kizárólag a vizsgált időszakot öleli fel. A munkára egy helyütt településnév- és közigazgatás-történeti ismeretanyagként hivatkozik a szerző, ami már előrevetíti azt is, hogy a szóban forgó korábbi kiadványokkal ellentétben ő a települések közigazgatási hovatartozásában bekövetkező változások tárgyalására is vállalkozik. A hatodik kötet célidőszaka valamivel tágabb, mint az alapműé, mert az anyag összeállításakor a szerző helyenként 1850-nél korábbi névtárakat (pl. LENK VON TREUENFELD 1839) is figyelembe vett.

Az anyagban a települések leírása betűrendben jelenik meg. A rendezés alapját román nyelvű nevük adja, a ma is létező települések esetében annak is a jelenleg hivatalos alakja. A szerző feltünteti a településeknek a kiadás évében érvényes közigazgatási hovatartozását az alapszintű igazgatási egységek és a megyék vonatkozásában, továbbá magyar nyelvű nevük utolsó hivatalos vagy általánosan használt alakját is. Időrendben a településnevek azon írott formái vannak felsorolva, amelyek a kiemelten jelölt román és magyar névalakokhoz képest eltérő helyesírásúak. VARGA a települések 19. századi nemzetiségi viszonyairól is megállapítást tesz, illetve a településeknek a feldolgozott források megjelenése idején érvényes közigazgatási hovatartozását is feltünteti, szintén a kronológiát követve. Az önállóságukat elvesztő települések esetében jelöli azt is, hogy mely mai település területén feküdtek.

A kiadványt az egykori Transindex adatbázisszerűen átszerkesztette és kereshető formában elérhetővé tette az Erdélyi Magyar Adatbank elektronikus könyvtárban.[6] A Jakabffy Elemér Alapítvány jóvoltából viszont a munka köteteinek eredeti és frissített, bővített változata is ingyenesen letölthető a világhálóról, néhány frissebb népszámlálás idevágó adatait összesítő táblázattal egyetemben.[7]

A helységnévtárban hatezernél is több földrajzi részlet adatai vannak feldolgozva, köztük közel az összes ma is létező, illetve mintegy ezer önállóságát elvesztő vagy megszűnt települése.

3.3.6. Tekintő – Erdélyi helynévkönyv (VISTAI összeáll. é. n.). E mű kiadásának idejét ugyan pontosan nem ismerjük, de mivel bevezetőjét 2001 tavaszára datálja, azt feltételezhetjük, hogy valamikor ez idő tájt, az ezredforduló környékén születhetett meg VISTAI ANDRÁS JÁNOS magyar nyelvű történeti földrajzinév-tára a jelenkori Erdélyről. Ez a munka is kiterjed a legkorábbi írásos feljegyzések megjelenésétől a jelenkorig terjedő időszak egészének vizsgálatára. A munka ugyan földrajzinév-tár, mert mindenféle földrajzi részlet

[6] http://varga.adatbank.ro/ (2026. 10. 09.)

[7] https://www.kia.hu/kiakonyvtar/konyvtar/erdely/erd2002.htm (2026. 08. 09.)

történeti adatainak összegyűjtésére vállalkozik, de a kiadvány oroszlánrészét ezúttal is a települések történeti adatai teszik ki.

A névtár a földrajzi neveket betűrendben ismerteti. Ami a településneveket illeti, betűrendbe szervezésük alapja ezúttal nem a korabeli hivatalos, román nyelvű név, de még csak nem is a törzskönyvezett magyar alak, hanem az eredeti (vagy annak vélt), megkülönböztető elő- vagy utótag nélküli változat. Ebben azonban nem következetes a szerző; az Arad megyei Ácsfalva például a törzskönyvezés előtt sosem fordult elő ezen a néven a feljegyzésekben, VISTAI névtárában mégis e címszó alatt szerepel.

A kiemelt név után a földrajzi részlet hagyományos széki-vármegyei közigazgatási rendszerben értett hovatartozásának megadása, esetleg az abban bekövetkező változások, majd a földrajzi helyzet meghatározása következik. A folytatásban a földrajzi részlet írásos említéseinek kronológia szerinti felsorolásával találkozunk, amelyet a szerző helyenként szöveges megjegyzésekkel egészít ki. Ennek a felsorolásnak a részeként adja meg VISTAI a részletek vármegyerendezést követő közigazgatási hovatartozását is. Említésre méltó, hogy a mű a 20. századi, azon belül is az első világháború utáni fejleményekkel nagyon vázlatosan foglalkozik, a Trianon utáni közigazgatási változásokat például egyáltalán nem érinti.

VISTAI földrajzinév-tára kizárólag elektronikus változatban jelent meg, s az Erdélyi Magyar Adatbankban érhető el.[8]

3.3.7. Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára (SZABÓ M. A. 2003). A szerző korábbi, SZABÓ M. ERZSÉBETtel közösen jegyzett, 1992-ben megjelent kézikönyve (SZABÓ M. A. – SZABÓ M. E. 1992) után 2003-ra készült el SZABÓ M. ATTILA kétkötetes, minden korábbinál részletesebb, történeti és közigazgatási adatokkal kiegészített helységnévtára. Munkájának címe sok tekintetben árulkodó. Egyrészt precízen meghatározza a feldolgozás célterületét: Erdély, a Bánság és a Partium, azaz a teljes jelenkori Erdély. Másrészt egyértelműen definiálja a kiadvány műfaját: olyan történeti helységnévtár, amely közigazgatás-történeti adalékokat is tartalmaz. A célidőszak ezúttal is minden település esetén a legkorábbi írásos említéstől napjainkig terjedő periódus egésze (BARTOS-ELEKES 2004).

Az egyes települések történeti adatait ez a helységnévtár is betűrendben adja meg. A rendezés alapja újfent a román nyelvű név, a napjainkban is létező települések esetén annak a hivatalos alakja. A címszóként választott név mellett a munka a települések különböző nyelvű névváltozatait is megadja. E tekintetben úttörő szerzőről beszélhetünk, hiszen SZABÓ M. ATTILA előtt mások nem dokumentálták például az Erdélyben élő ukrán (ruszin), szerb, horvát, cseh, szlovák és bolgár közösségek településneveit. Emellett kiemelendő a szász névanyag részletessége is.

A bejegyzések időrendben sorolják fel a települések írásos említéseit, betűhíven rögzítve a bennük megjelenő neveket. A szócikkekhez egy másik felsorolás is tartozik, amelyben a közigazgatási hovatartozás és jogállás alakulásának taglalására kerül sor, szintén a kronológiát követve. A névtár az igazgatási szerepkör változásait is megadja. Mindkét felsorolás jóval részletesebb a korábban megjelent helységnévtárakban látottakhoz képest. Ez alapján elmondható, hogy SZABÓ M. ATTILA műve nyújtja az eddigi legátfogóbb képet a jelenkori Erdély településhálózatában az idők során bekövetkező változásokról.

[8] http://adatbank.ro/html/cim_pdf2583.pdf (2026. 10. 09.)

Kiadványa bevezetőjében a szerző pontosan meghatározza, hogy a munka 5818 földrajzi részlet adatait dolgozza fel. Nem kizárólag önálló településekkel foglalkozik, hanem olyanokkal is, amelyek sosem voltak önállóak (például városnegyedekkel), vagy mára elvesztették önállóságukat (elpusztultak vagy más településbe olvadtak). Erdély jelenlegi településhálózatát teljes egészében ugyan ez a munka sem fedi le, hiszen számos, a 20. század során önállósult helységet nem érint, de a feldolgozott földrajzi részletek történeti adatait minden eddiginél részletesebben mutatja be.

A második kötet végén Erdély történeti térképein láthatjuk a megyei szintű közigazgatási beosztásokat Szent Istvántól az ezredfordulóig, továbbá az 1992-es megyék községszintű közigazgatási térképeit.

SZABÓ M. ATTILA adatbázisba szervezett anyagát két helyen is el lehet érni. Az egykori Transindex az Erdélyi Magyar Adatbank felületén az anyag felszínét tette elérhetővé. A weboldalnak mobilverziója is van: ez csak a névváltozatokat tartalmazza (a történeti és közigazgatási adatok nélkül), de kiegészült a moldvai magyar helynevekkel is.[9] Az eredeti teljes anyagot (tehát Moldva nélkül) az Arcanum Adatbázis Kiadó Kézikönyvtárában lehet elérni digitálisan.[10] Itt a mű minden egyes szócikke önálló weblapon szerepel, ami jelentősen egyszerűsíti az adathalmazon belüli tájékozódást. Ezt csak tovább fokozza a kiadványon belüli keresés lehetősége. A digitális változat áttekinthetősége, felhasználóbarát volta ebből kifolyólag szintén nem fogható más munkákéhoz.

3.3.8. Magyar helységnév-azonosító szótár (LELKES 2011). A szerző 1992-es első kiadású szótárának legutóbbi, harmadik kiadását vizsgáljuk. Címe szerint helységnév-azonosításra szolgál, de szerkezete szerint látható, hogy nem a jelenlegi helyzetet veszi alapul, hanem elsősorban az egy évszázaddal korábbi településhálózatot azonosítja mai megfelelőkkel. Célterülete és részletessége az 1913-as Magyarország területén községszintű, Horvát-Szlavónországban már ritkább, ezeken túl tartalmazza Dalmácia és Moldva, sőt akár más európai települések magyar neveit is. A címszavak legnagyobb része az 1913-as helységnévtár neveivel egyezik meg, de megtaláljuk benne az azóta kiválással, egyesüléssel alakult helységek neveit is (15 086 alapszócikk). A kiegészítő szócikkek a Kárpát-medencén kívüli településeket, illetve az azon belüli várakat, várkastélyokat mutatják be (1403 szócikk). A szótár törzsanyaga a magyar rész, amelyben az előbbiek mellett betűrendben ott vannak az utaló szócikkek; ezt követően idegen nyelvű névmutatókkal folytatódik a szótár (63 791 tétel). A kötet színes térképlapokkal egészül ki, amelyeknek nagyobb része egy 1913-as időpontra vonatkozó, szelvényezett országtérképet alkot.

A szócikkek felépítéséből következik a vizsgált időszak: az 1913. évi nevet és közigazgatási besorolást követően az 1910-es népszámlálás egyszerűsített nemzetiségi és felekezeti megoszlása következik, majd a magyar névváltozatok források szerint (GYÖRFFY és CSÁNKI középkori, LIPSZKY és FÉNYES újkori nevei), más nyelvű alakok, szétválási/egyesítési adatok évszámokkal és mai helyzet (ország és hivatalos név). A munka tehát voltaképpen a középkortól a jelenkorig terjedő időszakot fedi le, de az első világháború előtti településhálózati állapotból kiindulva. A kiadvány digitálisan nem hozzáférhető.

[9] https://adatbank.ro/belso.php?k=11 (2026. 10. 09.), https://szabo.adatbank.ro/ (2026. 10. 09.)

[10] https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHelysegnevTar-erdely-bansag-es-partium-torteneti-es-kozigazgatasi-helysegnevtara-1/ (2026. 08. 09.).

3.4. Általános összefoglaló gondolatok. A helységnévtárakat korábban már KERTÉSZ GYULA is áttekintette (2000); munkája azonban nem célzottan Erdély területére kiterjedő anyagokra és nem is kifejezetten történeti helységnévtárak bemutatására koncentrál, hanem mindenféle helységnévtárat szemléz, amely a történeti Magyarországgal foglalkozik. A kötet a vizsgált munkákat műfaj szerint csoportosítja: a *szinkron (egyidejű) helységnévtár,* a *történeti földrajzi* és *statisztikai helységnévtár,* illetve a *helynévlexikon* és *helynévszótár* fogalmakat, illetve terminusokat használja.

A helységnévtárak körébe KERTÉSZ azokat a kiadványokat sorolja, amelyek szerkezete az 1873-tól kezdődően megjelenő hivatalos helységnévtárakéhoz hasonló, továbbá a helységnevek átfogó összefoglalására törekednek. A szinkron helységnévtárak mellett külön tárgyalja a történeti helységnévtárakat, a közöttük levő határ megvonását nem könnyűnek nevezi, és nem is rögzíti explicit módon, hogy mit is ért *történeti helységnévtár*-on. A jelen szövegben tárgyalt kiadványok közül CSÁNKI (1890–1941), GYÖRFFY (1963–1998) és WAGNER (1977) munkáit sorolja a történeti földrajzi és statisztikai helységnévtárak csoportjába: az előbbi kettőt az országosok között tárgyalja, az utóbbit a regionálisok közé helyezi mint Erdélyt bemutató munkát (KERTÉSZ 2000: 49–50, 57–58). *Helynévlexikon*-on olyan műveket ért, amelyek a földrajzi részletek teljes leírását, ismertetését adják. A helynévlexikonok, helynévszótárak fejezetben találjuk felsorolva például SUCIU (1966–1968) munkáját, illetve SZABÓ M. A. – SZABÓ M. E. (1992) és LELKES (1998) anyagainak korábbi kiadásait is: az első kettő a Külföldi regionális hungarika lexikon alfejezet Erdély kategóriájában szerepel, az utóbbi az egyetemes (hungarika) csoport tagja (KERTÉSZ 2000: 64–65, 66–67). Gyaníthatóan inkább címükben is kimondott szótár voltuk miatt kerültek a helynévszótárak közé; bár, mivel nem mindenféle földrajzi részlettel foglalkoznak, hanem csak helységnevekkel, így pontosabban helységnévszótárak. Semmiképpen sem lexikonok, hiszen nem adnak teljes leírást, ismertetést, hanem – KERTÉSZ (2000: 8, 14) megfogalmazásával élve – táblázatos formában közlik adataikat.

Jelen tanulmány KERTÉSZ munkájához képest előrelépés abból a szempontból, hogy világosan rögzíti, miként értelmezi a történeti helységnévtár műfaját, az áttekintésbe pedig kizárólag olyan kiadványokat von be, amelyek összhangban állnak ezzel az interpretációval. Célterülete szűkebb: az egyértelműen körülhatárolt jelenkori Erdély. Nagyjából ugyanazon szempontok szerint jellemzi a tárgyalt munkákat, mint KERTÉSZ (célterület, felölelt időszak, felépítés, szerkezet stb.), ám míg KERTÉSZnél az egyes szempontok megjelenése a vizsgált helységnévtárak vonatkozásában inkább esetleges, addig jelen áttekintés következetesen tartja magát hozzájuk. Mellettük új szempontként megjelenik a digitális hozzáférhetőség. Mindezen felül a KERTÉSZ-kötethez képest jelen tanulmány értelemszerűen kiegészül az előbbi közzététele óta eltelt negyedszázadban megjelent történeti helységnévtárakkal (VARGA 1998–2002, VISTAI összeáll. é. n.) és az ott már tárgyalt szerzők munkáinak újabb, lényegesen bővített kiadásaival (SZABÓ M. A. 2003, LELKES 2011); tehát az itt vizsgált névtárak fele KERTÉSZnél még nem szerepelt.

Mindkét áttekintés alapján egyértelmű ugyanakkor, hogy az idők során számos történeti földrajzi munka és akár névtár kísérelte meg felvázolni a történeti változásokat a jelenkori Erdély egészének vagy részének településhálózati viszonyaiban. Ezek tartalmát újabban történeti helységnévtárak igyekeznek összefogni, amelyeknek viszont csak elhanyagolható hányada öleli fel egyszerre a települések első írásos említéseinek megjelenésétől a jelenkorig terjedő időszak, illetve a jelenkori Erdély területének egészét. A legátfogóbb

képet az erdélyi településhálózat változásairól SZABÓ M. ATTILA helységnévtára (SZABÓ M. A. 2003) nyújtja, de még ez sem fedi le teljes egészében Erdély jelenlegi településhálózatát.

Megállapítható az is, hogy a jelen tanulmányban vizsgált történeti helységnévtárak leginkább szöveges formában érhetők el (esetleg papíralapú térképmellékleteket tartalmaznak). Néhányukhoz hozzá lehet férni a világhálón is, ahol egyeseknek, például SZABÓ M. ATTILA munkájának akár a kereshető adatbázissá alakított változata is megtalálható, ami jelentősen javítja a felhasználói élményt. A térbeli reprezentációra ugyanakkor a digitális változatok sem fektetnek hangsúlyt, így használatukhoz (például a vizsgált települések földrajzi helyzetének meghatározása érdekében) többnyire segédanyagok (leginkább térképek) igénybevételére is szükség van.

Ez azt jelenti, hogy a településhálózat fejlődésének igazán komplex, mindenre kiterjedő feltérképezése több tudományos munka és segédanyag együttes használatát igényli. A jelenleg rendelkezésre álló történeti helységnévtárak tartalmának szintetizálása és kiegészítése más forrásokban rögzített, de általuk fel nem dolgozott adatokkal, majd az így összeálló adatmennyiség tér-időbeli reprezentációját lehetővé tevő digitális környezet megteremtése ugyanakkor áthidalhatná a felvázolt nehézségeket.

4. Az erdélyi települések történeti térinformatikai rendszere mint történeti helységnévtár. Magyar tudományos körökben is számos olyan munkával találkozunk, amelyek digitálisan tesznek elérhetővé mai térképekre helyezett régi térképműveket (pl. Arcanum Térképek) vagy térben reprezentált történeti adatokat (pl. GISta Hungarorum, ENGEL 2020, Via Mercatoria). Mindkétféle megoldás (a georeferált térkép, illetve a történeti térinformatikai rendszer) teljesen új perspektívába helyezi a történeti földrajzi kutatásokat. Ezeket számtalan módon lehet felhasználni, többek közt helységnevek egykori alakjai után nyomozva is. Alig van azonban olyan megoldás, amelynek célja egy történeti helységnévtár digitális térképpel való összekapcsolása. Valamennyire ilyennek tekinthető a Mappæ Comitatuum Transylvaniæ: ezen a weboldalon egy Erdélyről 1699-ben készült térképsorozat helynevei (vagy akár mai megfelelőik) között lehet keresni – a találatok megjelennek az egykori térképlapokon.

Fejlesztés alatt áll ugyanakkor egy történeti térinformatikai rendszer (MAGYARI – BARTOS-ELEKES – REYES NUÑEZ 2025), amely az erdélyi települések írásos forrásokból kinyert történeti adatait kívánja webkartográfiai környezetbe átültetni.[11] Az erdélyi települések történeti térinformatikai rendszere a települések nevének, jogállásának, igazgatási szerepkörének és közigazgatási hovatartozásának történeti változásait hivatott ezáltal térben és időben bemutatni. Ez a történeti térinformatikai rendszer így már értelmezhető digitális történeti helységnévtárként, amely ráadásul képes a településhálózati viszonyoknak (s egyben a korabeli településneveknek) a térbeli ábrázolására.

A rendszer webtérképes kezelői felületén a térképi tartalom vonatkozási idejét a felhasználó interaktívan szabályozhatja, a platform vizsgálati időszakának (1000-től napjainkig) tetszőleges évét megadva. A kezelői felület a történeti térinformatikai rendszerben

[11] A történeti térinformatikai rendszer kezelői felülete (a tanulmány írásának idején legfrissebbnek számító készültségi állapotban) ideiglenesen megtekinthető az alábbi oldalon: https://magyarim.web.elte.hu/erdely/erdely.html (2026. 08. 09.)

rögzített történeti adatokat a beállított évszámnak megfelelően ábrázolja. A webtérképen mindig azok a települések jelennek meg, amelyek létezése a megadott évben dokumentált volt. Ezek a korabeli feljegyzésekben dominánsan előforduló nevükkel láthatók, amelyek szövegformázási beállításai – a településjel méretével karöltve – a korabeli jogállást, aláhúzásuk jellege pedig a korabeli igazgatási szerepkört hivatottak érzékeltetni.

A webtérkép az alkalmazott településjelek kitöltésének színével a települések első írásos előfordulásának korát is kifejezi. A településjelek körvonalának színe – a településnevek szövegformázási beállításaival egyetemben – a napjainkban nem létező vagy jogilag nem önálló településeket különíti el a jelenlegi településhálózat elemeitől, jelezve egyúttal a földrajzi helyzet meghatározhatóságának pontosságát is. A településjelekre történő kattintás egy felugró szövegablakot hív elő, amelyben a vonatkozó település általános adatai jelennek meg. Ilyen a beállított évszámnak megfelelő jogállás és közigazgatási hovatartozás, illetve az első írásos említés éve, valamint a település jelenlegi nemzetiségi névváltozatai és közigazgatási hovatartozása is. Az ablakban egy hivatkozás is található, amely jellemzően a vonatkozó település önálló szócikkére mutat az adatai fő forrásának számító szakirodalmi anyag internetes változatában.

Ugyan a legfrissebb készültségi állapot által lefedett terület viszonylatában még nem teljeskörűen, de a kezelői felület a beállított évszámnak megfelelően ábrázolja a közigazgatási határokat is. A platform ezen felül a településhálózat fejlődésének szimulációjára is lehetőséget biztosít, ami a beállított évszám meghatározott léptékű periodikus növekedését eredményezi. A szimuláció időközét szintén a felhasználó határozza meg: lehet 10, 50 vagy 100 év. Adott a térbeli keresés lehetősége is, ami történhet a települések bármely, rendszerben rögzített névváltozata alapján. A funkció csak a beállított évben dokumentáltan létezett településeket veszi figyelembe.

Kezelői felülete révén a rendszer tájékoztatást nyújt többek között arról, hogy egy adott évben mely települések létezése volt dokumentált a célterületen, jellemzően milyen néven hivatkoztak rájuk a korabeli írásos feljegyzések, milyen jogállással, igazgatási szerepkörrel bírtak, és mely közigazgatási egység részét képezték. Ilyenformán a munka felhasználható a települések nevében, jogállásában, igazgatási szerepkörében és közigazgatási hovatartozásában bekövetkező változások tanulmányozására. Ezen túl a segítségével megállapítható a települések dokumentált létezésének kezdete (és adott esetben vége), az elpusztult vagy önállóságukat elvesztett települések földrajzi helyzete, valamint a célterületen létező közigazgatási egységek adott évben érvényes kiterjedése is.

Az 1. táblázat néhány példán keresztül illusztrálja a történeti térinformatikai rendszer tartalmát. A táblázatban Kolozsvár és Brassó válogatott történeti adatai láthatók, négy kiemelt, modern kori időpillanatban: a vármegyerendezés után (1877), Nagy-Románia közigazgatási egységesítését követően (1925), a második világháború vége előtt (1944) és a szocialista Románia tartományrendszerének megszervezésekor (1950).

Mint megfigyelhető, az adatok a korabeli állami hovatartozásnak megfelelően változnak. Így állhat elő az a helyzet, hogy 1944-ben az aktuálisan Magyarország részét képező Kolozsvárra a magyar, míg a Romániához tartozó Brassóra a román nyelvű névalakot használták elsődlegesen (hivatalos névként) a korabeli feljegyzésekben. A rendszer rögzíti azt is, hogy 1950-ben Brassó hivatalos – és egyben domináns – névváltozata az *Oraşul Stalin* 'Sztálinváros' alak volt. A települések jogállása, igazgatási szerepköre és közigazgatási hovatartozása minden időpillanatban a korabeli jogi előírásokhoz igazodik.

1. táblázat: Kolozsvárnak és Brassónak Az erdélyi települések történeti térinformatikai rendszeréből kiragadott adatai néhány kiemelt időpillanatban

Település		**Kolozsvár**	**Brassó**
Jellemző névalak	1877	*Kolozsvár*	*Brassó*
	1925	*Cluj*	*Braşov*
	1944	*Kolozsvár*	*Braşov*
	1950	*Cluj*	*Oraşul Stalin*
Jogállás	1877	törvényhatósági jogú város	rendezett tanácsú város
	1925	municipiu (municípium)	
	1944	törvényhatósági jogú város	municipiu (municípium)
	1950	oraș de subordonare republicană (köztársasági alárendeltségű város)	
Igazgatási szerepkör	1877	megyeszékhely	
	1925	megyeszékhely	
	1944	megyeszékhely	
	1950	tartományi székhely	
Közigazgatási hovatartozás	1877	Kolozs vármegye	Brassó vármegye
	1925	Județul Cluj (Kolozs megye)	Județul Brașov (Brassó megye)
	1944	Kolozs vármegye	Județul Brașov (Brassó megye)
	1950	Regiunea Cluj (Kolozs tartomány)	Regiunea Stalin (Sztálin tartomány)

Az erdélyi települések történeti térinformatikai rendszere tehát olyan felületként kíván funkcionálni, amely felhasználóbarát módon, tér-időbeli reprezentációhoz folyamodva tesz közzé történeti információkat úgy a szakavatott felhasználók, mint a nagyközönség számára. A munka elsősorban korábbi történeti helységnévtárak tartalmának szintetizálása révén fogja össze a történeti adatokat, lefedve a több mint 5000 elemből álló jelenlegi településhálózat egészét, illetve további mintegy 2000 elpusztult települést is.

A rendszerépítés első fázisában a cél a jelen tanulmányban is felvázolt történeti adatok dokumentálása a jelenkori Erdély teljes területére vonatkozólag; a későbbiekben azonban a rendszer akár bővíthető is, például történeti statisztikai irányban, etnikai és felekezeti megoszlásra vonatkozó történeti adatokkal kiegészítve. A fejlesztéshez – javaslattétel formájában – a felhasználók is hozzájárulhatnak majd.

5. Következtetés. A közelmúltban több olyan történeti helységnévtár is napvilágot látott, amelyek célterülete a jelenkori Erdély vagy annak bizonyos részei. Ezekhez szöveges formában lehet hozzáférni, esetenként akár digitálisan is, de némelyiküknek kizárólag az analóg változata ismert. A kiadványok a települések földrajzi helyzetének meghatározásában is jobbára szövegesen segítik a felhasználót; a történeti adatok térbeli reprezentációjára még a digitálisan közzétett változatok is csak korlátozottan fektetnek hangsúlyt. Ritka ugyanakkor az olyan történeti helységnévtár is, amely maradéktalanul lefedi a jelenkori Erdély jelenlegi településhálózatának egészét. Bár egytől egyig vitathatatlanul értékes munkákról van szó, a felsorolt tényezők körülményessé teszik a használatukat.

Az erdélyi települések készülő történeti térinformatikai rendszere viszont a tervek szerint áthidalhatja majd a felvázolt nehézségeket. A fejlesztés alatt álló rendszer korábbi történeti

helységnévtárak adatait szintetizálja úgy, hogy a jelenkori Erdély településhálózatának minden eleméről tartalmazzon információkat, származzanak azok a legkorábbról ismert írásos feljegyzések egyikéből vagy a legfrissebb helységnévtárakból. A történeti adatok közzététele webkartográfiai környezetben történik, amely nem kizárólag a települések térbeli elhelyezésének egyszerűsítését szolgálja, hanem az ábrázolt tartalom dinamikus időbeli változtatását is lehetővé teszi. A készülő történeti térinformatikai rendszer a településekkel kapcsolatos történeti adatok még hozzáférhetőbbé tételével így új fejezetet nyithat az Erdéllyel foglalkozó történeti helységnévtárak területén.

Hivatkozott irodalom

Arcanum Térképek = https://maps.arcanum.com/hu/ (2026. 08. 09.)

BAJMÓCY PÉTER – BELUSZKY PÁL 2022. A létező falusi világ a fogalmak és folyamatok Prokrusztész-ágyában. *Földrajzi Közlemények* 146: 202–224. https://doi.org/10.32643/fk.146.3.3

BALÁZS ÉVA 1939. *Kolozs megye kialakulása.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

BARTA GÁBOR 1987. A történeti Erdély és határai. In: HERNER JÁNOS szerk., *Erdély és a Részek térképe és helységnévtára*. Franklin Nyomda, Szeged. 207–215.

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2004. Téridő-útikönyv. *A Hét* 12/42: 12.

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2011. România földrajzi nevei. In: BENEDEK JÓZSEF szerk., *România. Tér, gazdaság, társadalom.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár. 481–500.

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2013. *Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, 19. és 20. század).* Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.

BÉLAY VILMOS 1943. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei.* Sylvester Nyomda R-T., Budapest.

BOROVSZKY SAMU szerk. 1901. *Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad.* „Apolló" Irodalmi Társaság „Magyarország vármegyéi és városai" Szerkesztősége és Kiadóhivatala, Budapest.

BOROVSZKY SAMU szerk. 1908. *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye.* Országos Monografia Társaság, Budapest.

BOROVSZKY SAMU szerk. 1912. *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monografia Társaság, Budapest.

BOROVSZKY SAMU szerk. 1914. *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye.* Országos Monografia Társaság, Budapest.

BÖLCSKEI ANDREA – FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2017. *Magyar és nemzetközi névtani terminológia / Hungarian and International Onomastic Terminology.* International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Uppsala–Budapest. https://doi.org/10.26546/5061110

Codul = *Codul administrativ din 03.07.2019.* Monitorul Oficial, Partea I nr. 555 din 05 iulie 2019. https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/215925 (2026. 10. 09.)

CSÁNKI = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3, 5. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890–1913. 4. [CSÁNKI DEZSŐ művének folytatása gyanánt] FEKETE NAGY ANTAL, *Trencsén vármegye.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1941.

ENGEL PÁL 1996. *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579).* Dél-Alföldi Évszázadok 8. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged.

ENGEL 2020 = ENGEL PÁL 2020. *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről.* Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/engel2020/Engel2020.zip (2026. 08. 09.)

FÉNYES ELEK 1851. *Magyarország geographiai szótára* 1–2. Kozma Vazul, Pest.

FNH. = FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HŐNYI EDE, *A földrajzi nevek helyesírása.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1998.

GERSTNER KÁROLY 1998. Dénes Wildner: Ortslexikon der ehemaligen Gebiete des historischen Ungarns [Ismertetés]. *Névtani Értesítő* 20: 139–142.

GISta Hungarorum = http://gistahungarorum.abtk.hu/ (2026. 08. 09.)

Guvernul 2001 = Guvernul României. *Hotărâre pentru aprobarea Normelor de aplicare a dispoziţiilor privitoare la dreptul cetăţenilor aparţinând unei minorităţi naţionale de a folosi limba maternă în administraţia publică locală, cuprinse în Legea administraţiei publice locale nr. 215/2001.* https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/32583 (2026. 10. 09.)

Guvernul 2002 = Guvernul României. *Hotărâre pentru modificarea unor anexe la Normele de aplicare a dispoziţiilor privitoare la dreptul cetăţenilor aparţinând unei minorităţi naţionale de a folosi limba maternă în administraţia publică locală, cuprinse în Legea administraţiei publice locale nr. 215/2001, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 1206/2001.* https://tinyurl.com/ywnpvvyf (2026. 10. 09.)

GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF 1997. *Partium, a kapcsolt részek. A Királyhágómellék földrajzi leírása.* Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad.

HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF 2000. *Magyar településtár.* Kárpát-Pannon Kiadó, Budapest.

HERNER JÁNOS szerk. 1987. *Erdély és a Részek térképe és helységnévtára.* József Attila Tudományegyetem, Szeged.

Hnt. 1873 = *A Magyar Korona Országainak Helységnévtára.* Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1873.

Hnt. 1892 = *A Magyar Korona Országainak Helységnévtára.* Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1892.

Hnt. 1913 = *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1913.

Hnt. 1944 = *Magyarország Helységnévtára.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1944.

HORNYÁNSKY, VICTOR 1858. *Geographisches Lexikon des Königreichs Ungarn und der serbischen Woiwodschaft mit dem temescher Banate.* Heckenast, Pest.

ICZKOVITS EMMA 1939. *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Sylvester Nyomda, Budapest.

Indicatorul = *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R.* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1956.

JAKÓ ZSIGMOND 1940. *Bihar megye a török pusztítás előtt.* Sylvester Nyomda RT., Budapest.

JAKÓ ZSIGMOND szerk. 1997–2021. *Erdélyi okmánytár* 1–5. Akadémiai Kiadó – Magyar Országos Levéltár – MTA/ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

JANCSÓ BENEDEK – SOMOGYI GYULA szerk. 1892–1913. *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája* 1–3. Monographia-Bizottság, Arad.

JOBBITT, STEVE – GYŐRI, RÓBERT 2020. East Central Europe. In: DOMOSH, MONA – HEFFERNAN, MICHAEL – WITHERS, CHARLES W. J. eds., *The SAGE Handbook of Historical Geography*. Sage Publications Ltd., London. 75–99. https://doi.org/10.4135/9781529739954.n6

KÁDÁR JÓZSEF szerk. 1900–1901. *Szolnok-Doboka vármegye monographiája* 1–7. Szolnok-Doboka vármegye közönsége, Deés.

KADMON, NAFTALI ed. 2002/2007. *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names.* United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pdf/Glossary_of_terms_revised.pdf (2026. 06. 11.)

KÁLDY-NAGY GYULA 1982. *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása.* Békés Megyei Levéltár, Békéscsaba.

KÁLDY-NAGY GYULA 2000. *A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása.* Dél-Alföldi Évszázadok 15. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged.

KERTÉSZ GYULA 2000. *Magyar helységnévtárak, helynévlexikonok és szótárak. Történeti tipológiai áttekintés.* Történeti Statisztikai Füzetek 12. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest.

KÍGYÓSI ATTILA 2000. Helységnévtárakról a népszámlálás kapcsán. In: KEPECS JÓZSEF szerk., *Népszámlálás az ezredfordulón 3. (Tanulmányok)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 47–74.

KORABINSKY, JOHANN MATTHIAS 1786. *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn.* Weber & Korabinsky, Pressburg.

KOVÁCS ZOLTÁN 2002. *Népesség- és településföldrajz.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

KOVACSICS JÓZSEF 1957. Bevezetés a történeti statisztika forrásaiba. In: KOVACSICS JÓZSEF szerk., *A történeti statisztika forrásai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 5–50.

KÖPECZI BÉLA szerk. 1993. *Erdély rövid története.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

KRISTÓ GYULA 2003. *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon.* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, Szeged.

LELKES GYÖRGY 1998. *Magyar helységnév-azonosító szótár.* Második, bővített és javított kiadás. Talma Könyvkiadó, Baja.

LELKES GYÖRGY 2011. *Magyar helységnév-azonosító szótár.* Harmadik, bővített és javított kiadás. Argumentum–KSH, Budapest.

LENK VON TREUENFELD, IGNAZ 1839. *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexikon* 1–6. Strauß's Witwe, Wien.

LexLoc. = *Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása*. *Lexicon Locorum Regni Hungariae populosorum anno 1773 officiose confectum.* Magyar Békeküldöttség, Budapest, 1920.

LIPSZKY JÁNOS 1808. *Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae, et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae occurrentium.* Typ. reg. universitatis Pestanae, Buda.

MAGYARI MÁTYÁS 2023. *Erdély és a Részek településtára. A történelmi Erdély*. OTDK-dolgozat. Kézirat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Informatikai Kar, Budapest.

MAGYARI, MÁTYÁS – BARTOS-ELEKES, ZSOMBOR – REYES NUÑEZ, JOSÉ JESÚS 2025. The concept of the Historical Geographic Information System for the settlements of Transylvania. *Advances in Cartography and GIScience of the International Cartographic Association* 5. No. 19. https://doi.org/10.5194/ica-adv-5-19-2025

MAKSAI FERENC 1940. *A középkori Szatmár megye.* Stephaneum Nyomda, Budapest.

Mappæ Comitatuum Transylvaniæ = http://terkep.digiteka.ro/mct/ (2026. 08. 09.)

MARIENBURG, LUCAS JOSEPH 1813. *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen* 1–2. Martin Hochmeister, Hermannstadt.

MARTINOVICI, CONSTANTIN – ISTRATI, NICOLAE 1921. *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite.* Ardeaul, Cluj.

MISKOLCZY AMBRUS 1979. Ernst Wagner: Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. *Századok* 113: 1119–1122.

MOLDOVAN, SILVESTRU – TOGAN, NICOLAE 1909. *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Ungaria.* Ed. Asociaţiunii. Sibiiu.

NÉMETH PÉTER 2008. *A középkori Szatmár megye települései a 15. század elejéig.* A Jósa András Múzeum Kiadványai 60. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza.
NÓGRÁDY ÁRPÁD 2022. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Új sorozat. Sáros vármegye.* ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
ORBÁN BALÁZS 1868. *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* Panda és Frohna Könyvnyomdája, Pest.
PESTY FRIGYES 1877–1878. *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története* 1–3. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
PESTY FRIGYES 1882–1884. *Krassó vármegye története* 1–4. Athenaeum, Budapest.
PETRI MÓR 1901–1904. *Szilágy vármegye monographiája* 1–6. Szilágy vármegye közönsége, Zilah.
SEBŐK LÁSZLÓ 1997. *Határokon túli magyar helységnévszótár.* Teleki László Alapítvány, Budapest.
SIRUTA 2025 = https://data.gov.ro/dataset/siruta-2025 (2026. 08. 09.)
SUCIU, CORIOLAN 1966–1968. *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania* 1–2. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti.
SZABÓ ISTVÁN 1937. *Ugocsa megye*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
SZABÓ M. ATTILA 2003. *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára* 1–2. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
SZABÓ M. ATTILA – SZABÓ M. ERZSÉBET 1992. *Dicţionar de localităţi din Transilvania / Erdélyi helységnévszótár / Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen.* Kriterion, Bucureşti.
SZABÓ PÁL CSABA szerk. 2006. *A magyar állam története 1711–2006.* Bölcsész Konzorcium, Budapest.
SzékOkl. = *Székely oklevéltár.* [1–7.] Szerk. SZABÓ KÁROLY – SZÁDECZKY LAJOS. Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága – Székely Történelmi Pályadíj-Alapra Felügyelő Bizottság, Kolozsvár, 1872–1898. [8.] Szerk. BARABÁS SAMU. MTA, Budapest, 1934.
VÁRADY KÁROLY szerk. 1942. *Csonka-Magyarország közigazgatási helységnévtára*. Hornyánszky Viktor R.-T., Budapest.
VARGA E. ÁRPÁD 1998–2002. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850–1992.* 1–6. Pro-Print Kiadó, Budapest–Csíkszereda.
Via Mercatoria = http://viamercatoria.abtk.hu/ (2026. 08. 09.)
VISTAI ANDRÁS JÁNOS összeáll. é. n. *Tekintő – Erdélyi helynévkönyv* 1–3. Kézirat. https://adatbank.ro/html/cim_pdf2583.pdf (2026. 10. 09.)
WAGNER, ERNST 1977. *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*. Böhlau Verlag, Köln–Wien.
WILDNER DÉNES 1996–1998. *Ortslexikon der ehemaligen Gebiete des historischen Ungarns* 1–2. Studia Hungarica 44–45. Verlag Ungarisches Institut, München.

***

MAGYARI MÁTYÁS
doktorandusz; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományi Doktori Iskola; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-0712-4987, e-mail: magyarim@student.elte.hu

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR
egyetemi docens; Babeș–Bolyai Tudományegyetem, Földrajz Kar, Magyar Földrajzi Intézet; Kolozsvár (Cluj-Napoca, Románia)
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7095-7890, e-mail: zsombor.bartos@ubbcluj.ro

A Kiss Lajos-díj 2026. évi nyertese: dr. Kovács Éva

RÁCZ ANITA
Debreceni Egyetem, Debrecen

Absztrakt

A Kiss Lajos-díj fiatal névkutatóknak adományozható rangos elismerés, melyet 2006 óta, kétévente adnak át. A 2026. évi díjazott dr. Kovács Éva, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének egyetemi adjunktusa. A díjat a magyar névtörténeti kutatásokhoz való hozzájárulásáért, különösen a helynevekkel kapcsolatos munkássága elismeréseként kapta.

Kulcsszavak: Kiss Lajos-díj, Kovács Éva, magyar helynevek, történeti helynévkutatás, névkutatók

Winner of the 2026 Kiss Lajos Prize: Dr Éva Kovács

ANITA RÁCZ

The Lajos Kiss Prize, awarded every two years since 2006, is considered to be a highly prestigious award for young onomasticians. The 2026 winner of the prize is Dr Éva Kovács, senior lecturer at the Institute of Hungarian Linguistics of the University of Debrecen. She was given this award for her contribution to Hungarian Historical Onomastics, especially for her research on place names.

Keywords: Kiss Lajos Prize, Éva Kovács, Hungarian place names, historical toponomastics, onomasticians

***

2026. június 2-án tizenegyedik alkalommal került sor a Kiss Lajos-díj átadására. A díjat a kuratórium (dr. Rácz Anita elnök, dr. Hoffmann István, dr. Tóth Valéria, dr. Orosz László és dr. Solymosi László tagok) egyhangú döntéssel dr. Kovács Évának, a Debreceni Egyetem adjunktusának ítélte oda, az alábbi indoklással.

Kovács Éva 1984. július 23-án született.[1] 2007-ben a Debreceni Egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom – történelem szakos, 2013-ban pedig a Károli Gáspár Református Egyetemen magyar mint idegen nyelv tanár szakos diplomát. 2007-ben a Debreceni Egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskolájában a magyar nyelvészeti alprogram hallgatója lett. 2013-ban védte meg A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás című doktori értekezését és szerzett általa PhD-fokozatot.

[1] A Kiss Lajos-díjat 40 év alatti kutatók kaphatják meg, az életkornál a nők esetében azonban 3 év beszámításával figyelembe vesszük a gyermekgondozásra fordított időt is.

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén folyó pályázati programok keretében dolgozott tudományos segédmunkatársként 2007 szeptembere és 2008 augusztusa, illetve 2011 júliusa és 2012 júniusa között. 2012–2013 között doktorjelölti ösztöndíjas. A 2013-ban indult MTA–DE (később HUN-REN–DE) Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportnak egy éven át ugyancsak tudományos segédmunkatársa, majd 2014 áprilisa és 2024 decembere között tudományos munkatársa volt. A Magyar Nyelvtudományi Tanszék munkájában 2009–2010 között egyetemi tanársegédként, 2023-tól egyetemi adjunktusként vesz részt.

Fő kutatási területe a magyar nyelvtörténet és a történeti helynévkutatás. Saját kutatómunkája mellett a kezdetektől részt vállalt a Magyar Nyelvtudományi Tanszéken folyó névtani programokban is, így a Korai magyar helynévszótár című sorozat feladataiban, illetve a Magyar Digitális Helynévtár korai helynévtári moduljának a kialakításában. Jelenleg az MTA által támogatott, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által koordinált Magyar Nemzeti Helynévtár Program munkálatainak is aktív résztvevője.

Kutatói tevékenysége mellett oktatói munkát is folytat, az egyes egyetemi képzési formákban tizenöt különböző tantárgyat tanított. Eddigi tudományos pályájának sikerességét mutatja két rangos elismerés: 2017-ben elnyerte a Nemzeti Tehetség Program Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíjat, illetve ugyanebben az évben a Debreceni Egyetem Petőfi S. János Publikációs Díját is megkapta.

Kovács Éva tudományos kutatói munkája a kezdetektől a magyar helynévtörténet témakörében zajlik. Már hallgatóként, az ómagyar kori Bihar vármegye vízneveivel foglalkozó szakdolgozatában, de kutatóként a legkorábbi, 2008-tól rendszeresen megjelenő írásaiban is a régi helynevek kérdéseivel foglalkozott. Az ómagyar kori víznevek vizsgálata után érdeklődése a Tihanyi összeírás felé fordult. Tanulmányok sorában foglalkozott az oklevélben szereplő birtokok leírásával: nyelvtörténeti elemzéseiben olvashatunk a *Gamás* nevű birtokról és az ahhoz tartozó helynevekről, s külön tanulmányokat szentelt az *Ozoufeu, Cuest, Eurmenes* és *Zeleus,* majd a *Gyóta* szórványoknak. Emellett korai munkáiban speciális nyelvtörténeti szempontot érvényesítve a Tihanyi összeírás filológiai kérdéseiről is értekezett, de nagyobb összefüggéseket feltáró, átfogó szempontú elemzések is születtek a tollából, például a Helynévrendszerek sajátosságainak vizsgálata Árpád-kori oklevelekben címet viselő tanulmánya.

2013-ban megvédett doktori disszertációja, a Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás a tihanyi apátság 1211. évi birtokösszeírásában található valamennyi magyar nyelvű helynévi szórvány nyelv- és névtörténeti elemzését végezte el. Dolgozatával a magyar nyelvtörténeti kutatások azon újabb vonulatához csatlakozott, amely a jelentős korai okleveleink sokszempontú, alapos (újra)feldolgozását célozta meg egy modern módszertani eljárás, a történeti helynév-rekonstrukció alkalmazásával. A disszertációt előkészítő tanulmányaiban is nagy hangsúlyt kapott a nyelvi adatok történeti-etimológiai elemzése, s kiemelt vizsgálati szempontja volt a helynevek lokalizációja is, amely az etnikai rekonstrukció területi vonatkozásai miatt is fontos szereppel bír. A komplex elemzés során megvizsgálta az összeírás más forrásokkal, elsősorban az 1055-ös Tihanyi alapítólevéllel mutatkozó kapcsolatait. Mindemellett figyelmet fordított a magyar szórványok és a latin nyelvű szöveg viszonyára, amellyel a korábbi nyelvtörténeti kutatások kevésbé foglalkoztak. A Tihanyi összeírás általa elvégzett nyelv- és névtörténeti elemzésének eredménye egy jelentős összefoglaló monográfia formájában látott napvilágot 2015-ben. Ez a kötet azoknak a nyelvemlékmonográfiáknak a sorába illeszkedik, amelyek egy-egy korai (az Árpád-korból való) oklevél teljes körű nyelv- és névtörténeti feldolgozását végzik el.

Ugyancsak komplex elemzési szempontokat figyelembe véve tárta fel egy újabb korai, a 11. századból való oklevél, az 1067/1267-es datálású interpolált Százdi alapítólevél helynévtörténeti forrásértékét. Első, e forráshoz kapcsolódó írásában az oklevél latin szövegének és magyar nyelvű helynévi szórványainak a nyelvi kapcsolatát vizsgálta meg. Az efféle vizsgálatok jelentősége egyfelől abban áll, hogy bizonyítja a korábban a bizonytalan kronológiai státusuk miatt nyelvtörténeti szempontból elhanyagolható jelentőségűnek tartott interpolált oklevelek valós értékét. E kérdést az alapítólevél nyelv- és névtörténeti forrásértékére vonatkozóan önálló tanulmányokban is körüljárta; ezekben a Szőke Melinda által a garamszentbenedeki apátság alapítólevelének vizsgálata során e nyelvemlékcsoportra kidolgozott új módszertani keretet alkalmazta. Másfelől e munkái az oklevelek latin nyelvhasználatának bemutatása mellett a magyar nyelvű szórványok morfológiai jellemzőinek feltárásához, az írásbeli formák mögött húzódó korabeli beszélt nyelvi alakok megismeréséhez is hozzájárulhatnak. 2018-ban e vizsgálatok eredményeként látott napvilágot A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás című monográfiája. A monográfia az oklevél szórványainak vizsgálata mellett elemzi a magyar nyelvű szórványok latin szövegbe illesztését, elvégzi a helynévi szórványok lokalizálását, és mindezek alapján általános névrendszertani tanulságokkal is szolgál.

A korai ómagyar kor helyneveinek egyik jellemző, nagyszámú elnevezést magába foglaló névrétege a természeti környezetre utaló szemantikai tartalmú településnevek típusa, amelynek vizsgálata az utóbbi időkig elhanyagolt területe volt a nyelvtörténeti kutatásoknak. Kovács Éva munkásságában azonban ez újra meg újra visszatérő kutatási téma: több tanulmánya foglalkozik e névcsoport nyelvi sajátosságainak feltárásával, a kronológiai jellemzőik, szerkezeti sajátosságaik, lexikális felépítésük bemutatásával (pl. vizek, növények és kiemelkedések neveinek előfordulása a településnevekben), illetve a bennük megmutatkozó nyelvi változások felfejtésével. E témában közel áll egy összefoglaló monográfia elkészítéséhez.

Kovács Éva tudományos teljesítményét jól mutatja, hogy publikációs jegyzéke az MTMT adatbázisa szerint 49 tudományos közleményt tartalmaz, írásai rangos fórumokon jelennek meg. Hazai és nemzetközi konferenciákon 38 alkalommal szerepelt előadással. Tudományos munkásságának hatását jelzi a munkáira történt 224 független hivatkozás.

A fentieket figyelembe véve és mérlegelve a Kiss Lajos-díj kuratóriuma úgy döntött, hogy 2026-ban e tudományos díjat az eddigiekben végzett tudományos munkája elismeréseként dr. Kovács Évának ítéli oda.

***

RÁCZ ANITA
egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9917-6625, e-mail: racz.anita@arts.unideb.hu

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertációk 2025-ben

Absztrakt

A magyarországi doktori iskolákban sikeresen megvédett névtani PhD-értekezések rövid összefoglalói és legfontosabb adatai rendszeresen megjelennek a Névtani Értesítőben. Az értekezések az egyes egyetemek könyvtáraiban, illetve a megfelelő repozitóriumokban találhatók. – Az itt bemutatott értekezések: CSOBÁDY CSILLA: Helynév-szociológiai vizsgálatok szlovák–magyar kétnyelvű környezetben és oktatásban való alkalmazásuk; HAUBER KITTI: A 18. századi Dunántúl családneveinek tipológiai és névföldrajzi vizsgálata. Észak-dunántúli vármegyék úrbéri tabelláinak magyar és német családnévanyaga (1767–1774).

Kulcsszavak: PhD-képzés, PhD-értekezés összefoglalója, névtani doktori disszertáció, magyar névkutatás, doktori iskolák.

PhD theses on Onomastics defended in 2025

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in Névtani Értesítő. The dissertations can be found in the libraries of the respective universities and repositories. – The dissertations presented here: CSILLA CSOBÁDY: Sociotoponymic research in Slovak-Hungarian bilingual environment and their application in education; KITTI HAUBER: Typological and name geographical analyses of surnames of the 18th century Transdanubia. Hungarian and German surnames of the manorial tables of the counties of North Transdanubia (1767–1774).

Keywords: PhD studies, PhD thesis, onomastic doctoral dissertation, Hungarian onomastics, doctoral schools.

***

Csobády Csilla, Helynév-szociológiai vizsgálatok szlovák–magyar kétnyelvű környezetben és oktatásban való alkalmazásuk[1]

Konstantin Filozófus Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Oktatáselmélete Doktori Iskola, Nyitra, 2025. 250 lap + 305 lap melléklet

Témavezető: Bauko János. Opponensek: Bölcskei Andrea, Szabómihály Gizella.

Védés: 2025. augusztus 25.

[1] Készült az 1/0174/25-ös számú VEGA projekt keretében.

1. A disszertáció célja és felépítése. A kutatás célja a helynevek összegyűjtése volt a kiválasztott szlovák–magyar kétnyelvű településeken, valamint annak vizsgálata, hogy milyen nyelvi és nyelven kívüli tényezők hatnak az ott élők helynévismeretére, vagyis az aktív és passzív névismeret összességére. A saját gyűjtés mellett – az általam kidolgozott, projektmódszeren alapuló helynévkutatás révén – egy alapiskola 9. évfolyamának diákjait is bevontam a terepmunkába.

A kutatás helyszínéül szolgáló települések Körtvélyes (Hrušov), Szádalmás (Jablonov nad Turňou) és Tornagörgő (Hrhov) voltak, amelyek a Rozsnyói járásban, a szlovák–magyar államhatár mentén helyezkednek el. A helynévgyűjtés eredménye minden település esetében egy teljes körű adatbázis és helynévszótár, illetve egy digitális térkép: ezek a Magyar Nemzeti Helynévtár (MNH) adatbázisának is részét képezik majd.

A dolgozat két nagyobb egységre osztható: az első a helynévgyűjtés és a helynév-szociológiai vizsgálat kereteit, eredményeit vázolja fel, míg a második a projektmódszer alkalmazásának módszertanát, tapasztalatait mutatja be.

Az első tematikus egység első fejezetében felvázolom a kutatás elméleti keretét, melyet a funkcionális nyelvszemlélet ad meg. Leírom a helynevek jelentésszerkezetét, felosztását, illetve a fogalmi meghatározását. Ez alapján minden olyan elemet helynévnek tekintek, amelyet az adatközlő hely(ek) megjelölésére használt tulajdonnévként. Az ezt követő módszertani fejezetben kifejtem, hogy a Magyar Nemzeti Helynévtár Program által kidolgozott keretet miként alkalmaztam, helyenként hogyan egészítettem ki, alakítottam a körülményekhez mérten. Itt olvasható még a kutatópontok bemutatása területi, demográfiai és nyelvhasználati szempontból, valamint a településeken végzett helynévgyűjtés számszerűsített eredményei. Az utolsó fejezetben a helynév-szociológiai vizsgálat eredményeit olvashatjuk. Elemzem a nyelven kívüli tényezők (életkor, nem, foglalkozás, szabadidős tevékenység, lakóhely, születési hely) hatását a helynévismeretre (különös tekintettel az életkorra), a családon belüli helynévismeretet és -használatot, valamint a szlovák helynevek ismeretét. Ezen felül további egy-egy szempontot minden településen kiemelek: ez Körtvélyesen a roma etnikai csoport névismeretének és -használatának az elemzése, Szádalmáson a lakóhely hatása a névismeretre és a térszemléletre, Tornagörgőn pedig az aktív és passzív névkincs összehasonlítása, az arra ható tényezők vizsgálata. Az ebből származó eredményeket végül összevetem egymással, illetve az újabb magyar helynév-szociológiai vizsgálatok eredményeivel. A komparatív elemzés alapján végül következtetéseket vonok le.

A második, didaktikai egységben elsőként a névtan társtudományait, valamint az onomasztika oktatásának jelenlegi helyzetét tekintem át. Ezt követően felvázolom a projektmódszer fogalmát, szakaszait, majd bemutatom az iskolát és az osztályt, ahol a pilotkutatást végeztem. Az alkalmazás egyes fázisait a következő fejezetben egyenként írom le, konkrét megvalósulásukkal együtt. Az 5. fejezetben a kutatás során végzett mérések eredményeit mutatom be; ezekkel az alkalmazás sikerességét követtem nyomon. Az utolsó rész a tapasztalatokat, következtetéseket, további lehetőségeket foglalja össze.

A disszertációs munka háromnyelvű (magyar, szlovák és angol) összegzéssel, szakirodalom- és forrásjegyzékkel, valamint a Melléklettel zárul. Ebben mindhárom település teljes körű helynévszótára, néhány felhasznált térkép, a gyűjtött helynevek szépirodalmi megjelenései, valamint a projektmódszer menetének vázlata és az alkalmazás során használt kérdőívek mintája található.

2. A helynévkutatás módszertani háttere. A helynévállomány teljes körű összegyűjtése két fő lépésből áll: a történeti adatfeltárásból és az élőnyelvi adatgyűjtésből. Az általam áttekintett diakrón és írott anyagok között voltak a katonai felmérések térképei, az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának releváns térképei, birtokvázlatok, kataszteri térképek, turistatérképek, helységnévtárak, levéltári anyagok, a Pesty Frigyes-féle helynévgyűjtés, a Szlovák Tudományos Akadémia által gyűjtött helynévanyagok, korábbi élőnyelvi gyűjtések anyagai, településmonográfiák, egyéb vonatkozó szak- és szépirodalmak. A szinkrón helynévkincset félig strukturált interjúk segítségével gyűjtöttem össze a terepmunka során. A munkának ebben a fázisában a helyneveket legjobban ismerő személyekkel, az ún. névmesterekkel beszélgettem, akiknek a munkában – a beleegyezésükkel – a nevét is közöltem. Az így összegyűjtött diakrón és szinkrón, szlovák és magyar nyelvű helynévállományt adatbázisban rögzítettem, amely alapján helynévszótárat és online térképet készítettem (ez a munkában link és QR-kód segítségével is elérhető). Bár a szótárban olvashatunk a szlovák helynévpárok fordítási sajátosságairól, a munkának nem volt célja ezeknek az elemzése, ahogy az interjúk nyelvhasználati sajátosságainak vizsgálata sem.

A helynévismereti vizsgálat módszertani alapját GYŐRFFY ERZSÉBET monográfiája (2018) adja, valamint saját korábbi tapasztalataimra is támaszkodtam. A mintavételi csoportot kvótás mintavétellel választottam ki az életkor és a nem alapján. Az adatközlőket életkoruk szerint négy kategóriába soroltam: 20 éven aluliak, 21–40 évesek, 41–60 évesek, 61 éven felüliek. Az első kategóriát további három alkategóriára osztottam: 7 éven aluliak, 8–14 évesek, 15–20 évesek. A második kategóriát két alkategóriára bontottam: 21–30 évesek és 31–40 évesek. Törekedtem arra, hogy a nemzetiségek szintén arányosan képviseltetve legyenek, valamint foglalkozás és lakóhely tekintetében minél szélesebb kört lefedjek a teljes populációból.

Az adatközlőkkel készített félig strukturált interjú három fő részből állt: a személyes adatok felvételéből, a helynévismeretre vonatkozó kérdések megválaszolásából, illetve az összegyűjtött helynévállomány lekérdezéséből. Ezt egészítette ki a mentális térképezés, amely önkéntes feladat volt: a kötetlen felidézés technikájával kellett az adatközlőnek papírra vetnie a község térképét, az általa ismert nevekkel együtt. Az interjúkat (egy esettől eltekintve) – az alanyok beleegyezésével – hangfelvétel formájában rögzítettem és archiváltam; a névmesterek kivételével mindenki anonim maradt az eredmények ismertetése során.

3. A helynév-szociológiai vizsgálat következtetései. A három település lakosságának névismereti elemzését összevetve az alábbi következtetéseket vonhatjuk le. A nyelven kívüli tényezők közül az életkor, a foglalkozás, de főképp az érdeklődés játszik szerepet a névelsajátításban és névhasználatban. Emellett fontosnak tartottam feltárni az adatközlők szociometriai hálóját is, hiszen az egyén sok esetben a szűkebb társadalmi közegnek, a családnak köszönheti érdeklődését a helyek, illetve a helynevek iránt. Összességében elmondhatjuk, hogy sosem egy tényező az, amely a helynevek ismeretét és használatát befolyásolja: mindig a változók komplexitása adja meg, hogy a vizsgálat során milyen lesz az aktuális eredmény. Érdekes megfigyelés még, hogy a lakosok általában tulajdonjog és használat alapján szemlélik a település határait, nem a közigazgatási határok mentén. A magyardomináns kétnyelvű közösségekről elmondható, hogy a mesterségesen létrehozott szlovák nyelvű helynévpárokat kevesen ismerik, azok a spontán beszédhelyzetekben nincsenek használatban, a kontaktusjelenségeknek köszönhetően bekerült szlovák nyelvű

adatok viszont természetes módon vannak jelen a lakosok nyelv- és névhasználatában. Következtetésként még elmondható, hogy a többnevűség jelentős mértékben van jelen a vizsgált helynévállományban, az egyes névváltozatok közti választásban azonban nincs egyértelmű mintázat sem a korosztályok, sem a nemek tekintetében.

A kitekintésben az általam vizsgált három települést összevetettem a GYŐRFFY ERZSÉBET által vizsgált egy, az E. NAGY KATALIN által vizsgált négy, valamint a SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA által vizsgált két településsel. Az összehasonlításban feltűnő, hogy az általam kutatott községek lakosságának átlagos helynévismerete korosztályonként jóval alacsonyabb, mint az említett kutatók által vizsgált településeken. Még a legidősebbek átlagos helynévismerete is alacsonynak mondható, bár a magyarországi falvakhoz képest már a partiumi települések idős korosztálya is gyengébben teljesít. Véleményem szerint ennek a markáns különbségnek az oka a jóval bővebb helynévállomány, a különböző névváltozatok gyakori jelenléte, illetve a határ művelésének nagyobb mértékű visszaszorulása lehet. Ebből a helynévszociológiai elemzésből ugyancsak látszik, hogy egy-egy település vagy névközösség helynévállománya változékony, egyre több név kopik ki a névkincsből, a közös helynévismeret szintje pedig meglehetősen alacsony. Úgy vélem, hogy a nevek standardizálásával, egységesítésével, illetve ismeretterjesztő programok, előadások segítségével ezen az arányon javítani lehetne. Az ilyen jellegű munkák a kulturális örökség megőrzésére irányulnak, hiszen a társadalmi-politikai viszonyok átalakulásával a helyneveknek nemcsak a lokalizációs, de a kommunikációs funkciója is elvész, így kikopnak a használatból.

4. A helynévkutatás iskolai alkalmazásának összefoglalása. A regionális ismeretek megerősítése, a lokális és nemzeti identitáserősítés egyik helyszíne az iskola lehet. A helynévkutatás megfelelő terep lehet ezekre a feladatokra, hiszen a helynévismeret gyarapításával nemcsak a jelenlegi tájjal ismertethetjük meg a gyerekeket, de őseik világlátásával, a táj akkori adottságaival is. Emellett a helynévkutatás projektként történő feldolgozása alkalmas a kompetenciák széles körű fejlesztésére, nem mellesleg kiváló tudománynépszerűsítő szerepe lehet a diákok körében. A névtan oktatása az iskolákban kimerül a szófaji kategorizáció és a helyesírási szabályok ismertetésében, holott ennek a témának sokkal mélyebb rétegei vannak. Ezért döntöttem úgy, hogy a helynévkutatás alkalmazási lehetőségét a projektmódszer keretei között vázolom fel, hiszen ez a modell tanulóközpontú és gyakorlatorientált. A projekt vezetője facilitálja a munkát: keretet teremt, melyben a tanulók szabadon mozoghatnak.

Az általam kidolgozott tervezetet egy rozsnyói (rožňavai) magyar tannyelvű alapiskola 9. osztályában alkalmaztam a 2023–2024-es tanévben. Az osztály létszáma 14 fő, egy sajátos nevelési igényű tanulóval. A projektet szakkör formájában, kétheti rendszerességgel tartottam meg. A kutatás célját, módszereit, produktumát és értékelési szempontjait a diákokkal közösen állítottuk össze. A helynévgyűjtés helyszíne Szilice (Silica) község volt, mivel az osztály többségének személyes kötődése volt ehhez a településhez. A projekt zárótermése egy prezentáció lett, amelyet a tanulók a tanév végén mutattak be.

Tapasztalataim alapján úgy gondolom, hogy a helynévkutatás projekt formájában, szakkörként beépíthető az oktatásba, s a célkitűzések osztályonként változhatnak az érdeklődésnek megfelelően. A facilitátor útmutatásával számos kompetencia fejleszthető. Az általam oktatott osztály diákjai leginkább a döntéshozást és a felelősségvállalást élték meg

pozitívumként, negatívumként pedig a tervezésre szánt hosszú időt. Fontos hozadéka lehet még a munkának, ha a szerzett ismereteket, tudást, tapasztalatot és eredményeket valamilyen formában beépítjük a tanórákba (pl. a magyar nyelv, szlovák nyelv, biológia, földrajz, történelem, informatika tárgyak óráiba). A tanári karnak ez az összehangolt munkája az új szlovákiai tantervi reformnak is megfeleltethető.

***

CSOBÁDY CSILLA
magyartanár, Alapiskola és Óvoda Szádalmás, Szádalmás (Jablonov nad Turňou, Szlovákia)
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-9031-7873, e-mail: csobadycs@gmail.com

Hauber Kitti, A 18. századi Dunántúl családneveinek tipológiai és névföldrajzi vizsgálata. Észak-dunántúli vármegyék úrbéri tabelláinak magyar és német családnévanyaga (1767–1774)

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2025. 329 lap
https://doi.org/10.15476/ELTE.2025.124
Témavezetők: N. Fodor János, Müller Márta. Opponensek: Szilágyi-Kósa Anikó, Gerstner Károly.
Védés: 2025. december 15.

1. A disszertáció témája, elméleti kiindulópontja. Doktori disszertációm témája a 18. századi Észak-Dunántúl hat vármegyéjének, Veszprém, Komárom, Győr, Moson, Sopron és Vas vármegyéknek a magyar és német eredetű családnévanyaga, azok tipológiai és névföldrajzi vizsgálata. Kutatásomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen hasonlóságok és különbségek fedezhetők fel a 13–18. század során az európai kultúrkörben kialakult természetes családnévrendszerek és e rendszereket felépítő, a családnevek létrejöttében szerepet játszó kognitív névsémák megvalósulásai között. Az is érdekelt továbbá, hogy mindez milyen viszonyban áll a családnévrendszert létrehozó, használó, alakító közösség földrajzi, nyelvi, gazdasági, szociális körülményeivel, névkompetenciájuk, illetve mentális tablójuk alakulásával, változásával. Feltárhatók-e a közösségek szemléletbeli sajátosságai, világról szerzett tudásuk fogalmi megkonstruálásának leggyakoribb, legmeghatározóbb módjai, és kijelölhetők-e funkcionális-motivációs típusokon alapuló névjárások?

A kutatás kognitív-funkcionális nyelvészeti keretben tekint a névadásra. Kiindulópontja, hogy ha a nyelvre egy dinamikus, folyton változó rendszerként tekintünk, amely egyszerre mentális és kulturális jelenség, el kell fogadnunk, hogy a nyelvi, így ezzel együtt a nevekkel kapcsolatos tudás, az ún. névkompetencia megszerzése csak a világ megismerésével együtt lehetséges. Az egyén nevekre vonatkozó absztrahált, kategorizált nyelvi, kulturális, pragmatikai tudása dekontextualizált sémákban tárolódik. A nevek keletkezése mindig a meglévő névrendszer viszonylatában történik: a sémák mintaként szolgálnak az új nevek létrehozásakor, megszabva, befolyásolva azok keletkezésének módját. Minthogy pedig a névsémák rendszere a világszemlélet, a világról szerzett tudás alapján szerveződik,

a sémák gyakorisága között nyelvenként, kultúránként, földrajzi területenként és akár kisebb közösségenként is eltérés lehet.

A kutatás a 18. század második felére, az 1760–1770-es évekre koncentrál. Az ezen időszakból fellelhető személyneveket a hivatalos névváltoztatás még nem érintette, öröklődővé válásuk előtt leíró vagy sajátosságjelölő nevekként, spontán módon jöttek létre. Ekkorra nagyjából lezárultak a korábbi évszázadok háborúi, valamint a török hódítás miatti demográfiai és az ezzel járó gazdasági problémákat megoldani célzó nagy népességmozgások, amelyek jelentős mértékben átalakították az ország nyelvi és etnikai viszonyait.

2. A disszertáció felépítése. A disszertáció két nagyobb részre oszlik. Az első rész az elméleti bevezetőt és a kutatás gyakorlati céljainak megvalósulását mutatja be, míg a második rész a kutatás elméleti céljaihoz kapcsolódóan a névanyag tipológiai és névföldrajzi elemzését tartalmazza. A bevezető fejezet a kutatás célját, röviden megfogalmazott hipotéziseit és terminológiai alapjait vázolja fel.

A bevezetés után a második fejezetben ismertetem a kutatás elméleti keretét, és érvelek amellett, hogy a mentális tabló fogalma alkalmazható a családnévrendszerek és az ezeket felépítő névadási sémák dinamikus működésének leírására is. Továbbá megfogalmazom azon hipotézisemet, hogy az európai kultúrkörön belül a különböző nyelvi, gazdasági, szociokulturális, politikai stb. körülmények okán az egyes névközösségek mentális tablója különböző módon szerveződik, ami a névanyagokban is megmutatkozik.

A harmadik fejezetben tárgyalom a magyar és német családnevek, ezen belül is a Kárpát-medence németsége által viselt családnevek kialakulásának okait, idejét, nyelvi és földrajzi meghatározottságát, és áttekintem a magyar és a német névkutatás motivációs családnévtipológiáit az elmúlt kétszáz évből, majd feltárom a névtani hagyományok közös jellemzőit, azonos hibáit, következetlenségeit és szemléletbeli különbségeit. Utóbbit összevetem más európai családnévanyagok osztályozásaival is. A fejezet második felében részletesen ismertetem a névtani hagyományok áttekintése után és a kutatásban vizsgált családnévanyag alapján általam kidolgozott és a kutatás során alkalmazott funkcionális-motivációs tipológiát.

A negyedik fejezetben a kutatás fókuszában álló Dunántúl 18. századi nyelvi és etnikai viszonyairól írok, mivel ezek alapvetően meghatározzák a kutatás során vizsgálható névanyagokat. Bemutatom, hogyan alakultak e viszonyok a területen a 16–18. század folyamán. Írok a területen megtelepedett magyarságról, valamint az Észak-Dunántúl két nagyobb német tömbjéről. A fejezetben nagy hangsúly helyeződik az egyes német területek, csoportok dialektológiai sajátosságaira.

Az ötödik fejezetben részletesen szólok a kutatás forrásáról, Mária Terézia úrbéri tabelláiról, az 1767–1774 között lefolytatott úrbérrendezés történeti hátteréről, nyelvi és nyelvpolitikai jelentőségéről. Ismertetem az összeírás elvégzésének módját, körülményeit a vármegyékben, valamint jellemzem az úrbéres lakosság névlistáit tartalmazó úrbéri tabellákat nyelvi, névtani szempontból.

A hatodik fejezetben az úrbéri tabellák névlistáinak átírásáról, az adatok rendszerezéséről, feldolgozásáról, ezen belül a lemmatizálás módszeréről, a névadatok kódolásáról és az így létrehozott, a kutatás alapját jelentő Dunántúli történeti családnévtárról (DTCst.) írok.

A hetedik fejezetben a hat vármegye névtani vizsgálatának eredményeit ismertetem. Bemutatom az egyes vármegyékhez és egyes nyelvekhez, nyelvjárási régiókhoz tartozó

névanyagok tipológiai összetételét, és feltárom a névanyagokat létrehozó névsémák működését, begyakorlottságának mértékét, valamint azokat a történeti, gazdasági, szociokulturális és nyelvi okokat, amelyek emögött állhatnak. Majd az egyes névanyagok egymással való összevetésével, a tipológiai jellemzők klaszteres vizsgálatával a különböző névközösségek kognitív működése, világszemlélete és mentális tablójának felépítése közötti egyezések és eltérések megállapítására teszek kísérletet, a névföldrajz módszerének segítségével pedig a névtípusokon alapuló névjárásokat állapítok meg.

A disszertáció a kutatás eredményeinek összegzésével, szakirodalomjegyzékkel és az ábrák, térképek jegyzékével zárul.

3. Kutatási eredmények. A kutatás gyakorlati eredménye a 18. század második felére vonatkozóan hiánypótló Dunántúli történeti családnévtár létrehozása, amely a hat vizsgált vármegyéből közel 50 000, az úrbéri tabellákról és névlistákról átírt névadatot tartalmaz, azok nyelvi, nyelvjárási és névtani kódolásával együtt. A névadatok térképen való megjeleníthetőségének érdekében a családnevek földrajzi vonatkozását jelző adatok is egyedi azonosítókóddal rendelkeznek, amelyek megegyeznek a Történeti magyar családnévatlasz (TMCsA.) adatbázisában használtakkal, így a jövőben lehetőség nyílhat az adatok megjelenítésére a 18. századi Magyar Királyság területét mutató térképeken. Emellett a helységekhez – amennyiben lehetséges volt – a mai földrajzi elhelyezkedésük pontos koordinátáit is hozzárendeltem, így az egyes helységek és vármegyék adatai megjeleníthetők jelenkori térképeken is.

A kutatás egyik elméleti eredménye egy olyan részletes, mégis kellően rugalmas kategóriákkal dolgozó tipológia létrehozása, amely az európai kultúrkörben kialakult természetes családnevek mögött álló összes lehetséges motivációt magába foglalja. Ez feltárhatóvá teszi a vizsgált családnévanyagok nyelvileg és szociokulturálisan meghatározott névsémáit, valamint a segítségével egységes rendszerbe rendezhetők és egymással összevethetők a különböző csoportok, nyelvek, etnikumok névkorpuszai. Ehhez szükség volt a német kutatási eredményeknek a magyar hagyományokkal való összevetésére, az osztályozások és szemléletek szinkronizálására, emellett más nyelvek, így elsődlegesen a többi germán nyelv, az európai családnévrendszer legkorábbi rétegét adó újlatin, valamint a szláv nyelvek vizsgálatba való bevonására is. Az így kijelölt funkcionális-motivációs tipológiám elsősorban N. FODOR JÁNOS és KONRAD KUNZE osztályozásaira támaszkodik, s a családnevekben megkonstruált, az európai kultúrkörben egyetemesnek tekinthető skaláris, interperszonális, szociális, lokális és kondicionális viszonyrendszereket írja le. Ugyanakkor disszertációmban hangsúlyozom, hogy az egyes nyelvek névanyagát mindig az adott nyelv nézőpontjából szükséges osztályozni, vagyis az egységes osztályozásra való törekvés mellett is figyelembe kell venni, hogy az adott névközösség kognitív folyamatait szándékozzuk elemezni.

A kutatás másik elméleti eredménye a hat észak-dunántúli vármegye tipológiai és névföldrajzi vizsgálata. A DTCst. adatbázisa alapján végzett statisztikai vizsgálat során végig kétféle számítás szerint dolgoztam: figyelembe vettem egyrészt a családnevek mögött azonosítható legvalószínűbb, másrészt minden lehetséges névadási motivációt is. Az elemzés során először vármegyénként külön-külön vizsgáltam a magyar és a német névanyagot (de a családnévadatok kis száma miatt együtt kezeltem Győr és Moson vármegyék magyar, illetve német, valamint Veszprém és Komárom vármegyék német névanyagát). Ezután

előbb az egyes vármegyék magyar névanyagának egymás közötti összevetését végeztem el, majd a német névanyagokat hasonlítottam össze egymással. Végül az összes magyar és az összes német névanyagot vetettem egybe.

Összességében elmondható, hogy a hat vizsgált vármegyének mind a magyar, mind a német családnévanyagában felfedezhető volt mind az öt alapvető névséma, tehát e viszonyok minden vármegyei névközösség számára nyelvtől, vallástól, gazdasági és társadalmi körülménytől, illetve történeti háttértől függetlenül szalienciával bírtak. Vagyis inkább fogalmazhatunk úgy, hogy e viszonyrendszerek jelentősége valóban jellemző az európai kultúrkörnek legalábbis e két nyelvére, és az ezeket a viszonyrendszereket leképező névsémák minden e kultúrában gyökerező névrendszer alapját jelenthetik.

Mind a hat vizsgált vármegyében a szociális és interperszonális viszonyra utaló névtípusok rendelkeztek a legtöbb példánnyal, e típusú nevek felülreprezentáltak voltak a közösségek mentális tablóján. Ennélfogva az e neveket létrehozó sémák erős konvencionáltsággal és begyakorlottsággal rendelkeztek, így könnyen előhívódtak, és kiemelt befolyással bírtak a névadás során. Ebben mind a magyar, mind a német, illetve mind a stabil lakosságú nyugati határsáv, mind pedig az újratelepített Dunántúli-középhegység névközösségei nagyfokú hasonlóságot mutattak. A szociális viszonyrendszer szalienciája mögött a nyugati határsáv Vas, Sopron, Moson és Győr vármegyéiben az évszázadok óta fejlődő, piacra termelő kézművesipar, illetve mezőgazdaság állhat. A 17–18. században csaknem teljesen újratelepített Veszprém és Komárom vármegyékben ezzel szemben az újonnan szerveződő közösségek alapvető működéséhez szükséges foglalkozások, a közösségre jellemző tevékenység művelése, valamint a vármegye gazdaságának újraépítésében vállalt szerep bírhatott jelentőséggel és motiválhatta a névadást, esetleg újraelnevezést. Interperszonális viszonyként mind a nyugati határsáv, mind a Dunántúli-középhegység vármegyéiben az elnevezettnek a közösséghez való tartozását, származását dolgozták fel a névadók. A magyar névközösségekben emellett a séma példányai (főként *Német, Tót, Horvát*) számarányának névanyagon belüli változása jól mutatja az idegen ajkú és etnikumú népesség betelepülését, a nyelvhatár és a terület etnikai összetételének módosulását, a vegyes nyelvű és etnikumú közösségek belső kapcsolatrendszerét, valamint a családnévanyag instabilitását, az újraelnevezés, névváltozás lehetőségét a 18. században is. A német névanyagokban a lokális viszonyra utaló névtípus is magas gyakorisággal fordult elő; ez az elnevezettnek a közösségen belüli elhelyezkedését, tehát lakóhelyét képezte le. Ez alapján kijelenthető, hogy az Észak-Dunántúlon alapvető fontosságú volt a közösség maga: a társadalom felépítése, szerveződése, a közösség tagjainak a társadalomhoz való tartozása, származása és a társadalmon belüli kapcsolatrendszere, szociális és lokális pozíciója, valamint a közösség mindennapi boldogulásához való hozzájárulása.

A névanyagok statisztikai számításnál komplexebb összehasonlítására adott lehetőséget az R data scientist programozónyelv segítségével a Bray–Curtis-együttható (BC) alapján számolt hasonlóság/különbözőség. A BC-index vizuális megjelenítését lehetővé tevő, a hasonló névanyagokat összekapcsoló és csoportosító hőtérkép és a vizsgált mintákat egy közös tőről indulva távolságuk alapján páronként egybekapcsoló klasszikus (UPGMA), illetőleg a névanyagok különböző nyelvi eredetét jól kezelő szomszédok csoportosításának (neighbor joining) módszerét alkalmazó klaszteranalízis segítségével a funkcionális-motivációs névtípusok szerint szerveződő névjárások is kijelölhetővé váltak. Az észak-dunántúli magyar névanyagok esetében a földrajzi közelség egyben névrendszertani közelséggel is járt, a névjárások közötti különbséget egyértelműen az interperszonális viszonyt megkonstruáló két különböző altípus gyakorisága okozza: a nyugati határsávban

a valamely felmenőhöz, a Dunántúli-középhegységben pedig a valamely népcsoporthoz fűződő viszonyra utaló nevek koncentrálódnak, jelezve, hogy e területek névközösségei számára a származás mely aspektusa volt lényegesebb. Az Észak-Dunántúl két nagy német tömbje között nem húzható a névrendszerek alapján éles határ, a földrajzi közelség nem jár egyértelműen névrendszertani közelséggel is. Nagyobb eltérést csak Vas vármegye mutat, ami mögött valószínűsíthető a vármegye magyar névközösségeinek a németekre gyakorolt hatása: a felmenőre utaló német családnevek ugyanis éppen arra a területre koncentrálódnak, ahol a típus magyar példányai is nagy számban vannak jelen. A többi vármegye esetében nem fedezhető fel a névrendszert befolyásoló kapcsolat a két nyelv közösségei között: a magyar és a német névanyagok egymással mutatnak nagy hasonlóságot, a két nyelv névanyaga tipológiai alapon is elkülöníthető, és három nagy névjárás jelölhető ki a területen: az egyik Sopron, Moson, Győr, Veszprém és Komárom magyar névanyagának területe, a másik ezeknek a vármegyéknek a német névanyaga által lefedett régió, a harmadik pedig Vas vármegye magyar és német névanyagának térsége.

***

HAUBER KITTI
tudományos munkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3616-7983, e-mail: hauber.kitti@nytud.elte.hu

KÖNYVSZEMLE

Urszula Bijak – Paweł Swoboda – Justyna B. Walkowiak eds., Onomastics in Interaction With Other Branches of Science. Proceedings of the 27th International Congress of Onomastic Sciences 1–3. [A névtan és más tudományterületek interakciója. A 27. Nemzetközi Névtani Kongresszus konferenciakötete 1–3.]

Jagellonian University Press, Kraków, 2023. 1. 618 lap, 2. 570 lap, 3. 576 lap

1. A háromkötetes konferenciakiadvány a 2021-ben Krakkóban megrendezett, a járványhelyzet korlátozásai miatt online tartott 27. Nemzetközi Névtani Kongresszus (ICOS) előadásainak írott változatát tartalmazza. A tanulmányok kevés túlzással a névkutatás szinte minden területéről merítenek, rendkívüli változatosságot mutatva nemcsak a vizsgált névkultúrák számában és jellegében, de az elemzett névtípusok, a felhasznált módszertan, valamint a szinkrón és a diakrón megközelítések szempontjából is.

Az első kötet két plenáris előadás írott változata mellett a helynévkutatással kapcsolatos tanulmányokat foglalja magába, a második kiadvány a személynévkutatás különböző területeit öleli fel. A sorozat harmadik részének írásai előbb általános és alkalmazott névtani kutatások eredményeit mutatják be, ezeket irodalmi névadással és márkanévkutatással foglalkozó vizsgálatok követik, végezetül pedig két beszámoló zárja a sort.

A krakkói tanácskozás középpontjában a különböző tudományok kapcsolódási lehetőségei álltak, ezért a három konferenciakötet kilencvenhárom írása szembetűnő változatosságot mutat az interdiszciplinaritás tekintetében. Az angol, francia, német és orosz nyelvű publikációk a többi között a történelem, a társadalomtudományok, az irodalomtudomány, a nyelvfilozófia és a társadalomföldrajz módszertanával, modelljeivel, terminológiájával és megközelítéseivel érintkeznek, így eredményeik a névtan mellett további diszciplínák kutatói számára is értékes tanulságokkal szolgálhatnak.

A kötetek további kiemelkedő tulajdonsága, hogy a bemutatott vizsgálatok nem korlátozódnak a nyugati féltekére: minden kontinensről olvashatunk tanulmányokat. A névkultúrák színes palettája egyrészt kiváló példákkal szolgál a tulajdonnevek kulturális beágyazottságának Európán belüli és túli megfigyelésére, másrészt alkalmat nyújthat az összevető elemzésekre is.

2. Az első kötet harminchárom tanulmánya a helynevek változatos típusait teszi kutatása tárgyává: országok, körzetek, megyék, települések elnevezései mellett vízneveket, mikrotoponimákat, szigetneveket, utcaneveket és tanyaneveket. Az írásokat interdiszciplináris kapcsolatok fűzik több tudományterülethez, például a dialektológiához, a szociolingvisztikához, a néprajzhoz, a történelemhez és a földrajzhoz.

A kiadvány nyitányában két, a konferencián elhangzott plenáris előadás írott változata szerepel. SHEILA EMBLETON (3–26) az indiai személy- és helynévadási rendszerek példátlanul sokszínű világáról számol be, a történeti jellemzők mellett kitérve a posztkoloniális hatásokra is. PETER JORDAN (27–45) terminológiai kérdésekről értekezik a sokat vitatott *endonima/exonima* dichotómia kapcsán. Az éles elhatárolás helyett a két fogalmat skálárisan, egy kontinuum két pólusaként értelmezi, lehetőséget nyújtva a kulturális földrajz helynevekkel kapcsolatos dilemmáinak árnyaltabb megközelítésére.

Négy írás foglalkozik kiemelten különféle elméleti kérdésekkel. CAROLE HOUGH (195–214) újragondolja és árnyalja a metonimikus helynevek kategóriáját, angliai példákon keresztül érvelve amellett, hogy a rész-egész viszony mellett rész-rész összefüggések is felfedezhetők a területek elnevezéseiben. XAVIER PLANAS-BATLLE, JOAN TORT-DONADA és JORDI COROMINAS (417–436) a helynevek és az elnevezésük alapjául szolgáló természeti denotátumok kapcsolatát veszik fókuszba, andorrai és katalán példákkal illusztrálva megfigyeléseiket. RESZEGI KATALIN és MARIE A. RIEGER (489–508) közös tanulmánya a tér nyelvi kifejezésekben történő konceptualizálását járja körül helynévi példák segítségével. Az elméleti modell bemutatása mellett külön figyelem irányul a kognitív térképek kulturális meghatározottságból fakadó különbségekre. AGOSTINHO MIGUEL MAGALHÃES SALGUEIRO (533–548) a portugál helynevek grammatikai viselkedését figyeli meg az előttük (kötelezően, választhatóan vagy elhanyagolhatóan) használt névelők nyelvtani nemének függvényében.

Három tanulmány feszeget helynevekkel kapcsolatos etimológiai kérdéseket. HARALD BICHLMEIER (75–97) új bizonyítékok fényében vitatja JOACHIM ANDRASCHKE korábbi álláspontját Bajorország egyes helyneveinek etimológiájával kapcsolatban, amellett érvelve, hogy a szóban forgó nevek többsége nem germán, hanem szláv eredetű. SOFIA EVEMALM-GRAHAM (141–155) népetimológiai fókuszú tanulmánya a skandináv megszállás alatti Skócia azon helyneveit elemzi, amelyek elnevezései valamilyen módon az északi (Norse) nőkhöz kapcsolódnak (pl. *Tobha Mòr, Uineabhal*). PAUL TEMPAN (583–602) az ír helynevekben található *sceilg* 'meredek szikla, szirt' névelem lehetséges etimológiai kapcsolatait mutatja be a vulgáris latin *spelu(n)ca* '(lakatlan) barlang, odú' szóval.

A kötet több tanulmányának is a (poszt)koloniális helynévadás áll a középpontjában. WOLFGANG AHRENS és SHEILA EMBLETON (49–60) a 19. századi Orosz Birodalom szolgálatában álló balti germán felfedezők és navigátorok személyneveiből származó helynévi örökséget dolgozzák fel, a róluk elnevezett alaszkai, szibériai, csendes-óceáni és dél-amerikai helynevek segítségével. BRITTNEE LEYSEN (285–295) posztkolonialista szemléletű tanulmánya antropológiai megközelítéssel vizsgálja Új-Zéland Otago régiójának helynévkincsét. JUNKAI LI és YIYING OUYANG (297–313) a kínai *Kuangcsou* ('Kanton') városnév romanizált átírásának történetét tekintik át, fényt vetve az átírási hagyományok ideológiai meghatározottságára. MARIE A. RIEGER (509–532) a 19–20. század fordulójának idejéből veti össze a tanzániai német céges tulajdonú ültetvények, illetve a magánkézben lévő farmok neveit.

Szintén olvashatók a kötetben közigazgatási és tudománytörténeti fókuszú írások. BOTOLV HELLELAND (177–193) a 2017–2022 között lezajlott, vitatott megítélésű norvég közigazgatási reformok helynévi következményeit veszi sorra. A reform során olykor a hagyományos kulturális örökség részét képező helynevek rovására neveztek át különböző területeket. ALASLI MALAK (315–329) Marokkó helyneveinek írott és szóbeli, valamint

hivatalos és tájnyelvi változatait veti össze, utóbbi adatait hatvan interjúból nyerve ki. PAVEL ŠTĚPÁN (549–565) a cseh helynevek többszörös sztenderdizációját kutatja. A jelenség az elnevezésért felelős szervek sokaságából fakad (pl. minisztériumok, vasúti társaságok, postahivatalok), nem kevés zavart okozva a névhasználók körében. FRANCES KANE, JUSTIN Ó GLIASÁIN és ÚNA BHREATHNACH (237–250) Írország helynévkutatásának történetét veszi számba 1921-től napjainkig, bemutatva, hogyan közelítenek egymáshoz módszertanukban a szigetország északi és déli területén kialakult kutatói iskolák.

A konferenciakötetben több magyar vonatkozású tanulmány is szerepel; többségük az ómagyar kori latin nyelvű források gazdag helynévanyagára alapozza megfigyeléseit. TÓTH VALÉRIA (603–617) általános áttekintést nyújt az ómagyar helynévi szórványemlékek vizsgálati lehetőségeiről; e nevek egyben a történelemtudomány közvetett forrásaiként is szolgálhatnak. BÁBA BARBARA (61–73) történeti dialektológiai fókuszú tanulmánya rámutat, hogy az ómagyar latin nyelvű oklevelek magyar helynévi adatai releváns támpontokat adhatnak a hangváltozási folyamatok kronológiájának felállításában. PÓCZOS RITA (437–451) amellett érvel, hogy a 11. századi oklevelek helyneveinek etimológiája több, különböző nyelvből származó etimonból is levezethető, szemben a korábbi gyakorlattal, amely látszólag önkényesen jelölte ki a szóban forgó tulajdonnevek eredetét. PELCZÉDER KATALIN (381–402) a bakonybéli bencés monostor 11. századi latin nyelvű összeírásának helynevein keresztül, a történeti helynév-rekonstrukció módszertanát alkalmazva mutatja be az ómagyar kori Kárpát-medence magyar–szláv nyelvi kontaktushatásait. KENYHERCZ RÓBERT (251–264) a középkori Magyarország legészakibb területén elhelyezkedő Szepes megye 13. századi helynévrendszerét elemzi, bemutatva a magyar, a szlovák, a német és a lengyel nyelvi-kulturális hatások mátrixát.

A konferenciakötet továbbá ízelítőt nyújt a digitális helynévkutatás néhány aktuális kérdéséből is. PEDER GAMMELTOFT (157–175) azt a problematikát járja körül, hogy miként lehet helymeghatározáson alapuló digitális módszerekkel feloldani a helyneveket jellemző multireferencialitást. DANIEL ORONGO NYANGWESO és GEDE MÁTYÁS (355–380) tanulmánya internetes földrajzinév-tárak ontológiájára összpontosít, mindezt a felhasználói oldalról megközelítve. SARA RACCA (453–467) a Google Térkép segítségével történő helynévgyűjtés módszertanát mutatja be egy olasz város vernakuláris mikrotoponimáinak esettanulmányán keresztül.

Két tanulmány foglalkozik a városok helyneveivel, továbbá olvashatunk egyéb, mikrotoponimákat és vízneveket kutató írásokat is. PETRA JESENSKÁ és JAROMÍR KRŠKO (215–135) írása Banská Bystrica (Besztercebánya) városának helynévi tájképét mutatja be, amely szemléletesen tükrözi a település 20. századi történelmében lejátszódott társadalmi és politikai változásokat. VÄINÖ SYRJÄLÄ (567–581) a buszmegállók neveit vizsgálja helsinki és stockholmi mintán, egyben kísérletet téve e keveset kutatott helynévtípus általánosabb jellemzésére. ŽANETA DVOŘÁKOVÁ (99–120) csehországi, *Žid-* (’zsidó’) névelemet tartalmazó mikrotoponimákat vizsgál, amelyek a terület zsidó lakosságának kulturális örökségét képezik. MICHAL MÍSTECKÝ és KRISTÝNA KOVÁŘOVÁ (331–353) cseh víznevek eufóniájának szubjektív megítélését mérte fel kérdőíves vizsgálattal, illetve egy, általában a versek elemzése során használt módszerrel.

A kötetben szó esik a helynevek kultúraközi kapcsolódásairól is. KATARZYNA KONCZEWSKA (265–284) Fehéroroszország egyik régiójának, Grodnónak a helyneveit rendszerezi

motivációjuk szempontjából, amelyet eleve meghatároz a határvidék összetett szociolingvisztikai helyzete. YAROSLAV REDKVA és MICHAEL LUKASHCHUK (469–488) összehasonlító elemzése két, Ukrajna nyugati és Lengyelország keleti részén lévő, országhatárokon túlnyúló régió településneveinek strukturális és szemantikai rendszerét mutatja be.

Végezetül két tanulmány ősi civilizációk helynévtörténetébe kalauzol el minket. ÅKE ENGSHEDEN (121–139) egy folyamatban lévő projektről számol be, amelynek célja a kopt történeti forrásokban található helynevek összegyűjtése. FRANCESCO PERONO CACCIAFOCO és NIKI CASSANDRA EU MIN (403–416) a Kréta minószi civilizációjából fennmaradt, mindeddig megfejtetlen lineáris A írás feltételezett indoeurópai kapcsolatait erősítik meg az ősi nyelven fennmaradt helynevek összehasonlító etimológiáin keresztül.

3. A második, személynévkutatással foglalkozó kötet huszonnyolc írásának többsége a keresztneveket, illetve az egyénneveket állítja vizsgálata középpontjába, s többnyire korpuszokból származó adatokból kinyert eredményekről számolnak be. Emellett több tanulmány kutatja a jelenkori családnévkészletet, illetve a családnévállományok történeti változásait, három publikáció pedig a tulajdonnevek több kategóriáját elemzi különböző elméleti és empirikus szempontok alapján. Három írás a személynevek kevesebbet kutatott területeit tanulmányozza: az internetes felhasználóneveket és a ragadványneveket.

A keresztneveket vizsgáló tanulmányok között három írás egy, a 21. század eleji bolgár személynévkutatásra összpontosító projekt kutatási eredményeiről számol be. ANNA CHOLEVA-DIMITROVA (85–104) két bolgár nagyváros, Szófia és Plovdiv újszülöttjeinek keresztnévadását hasonlítja össze tíz év távlatában, 2008-as és 2018-as adatok alapján. GERGANA PETKOVA (371–387) a jelenkori bolgár keresztnévadás két fő tendenciáját (az idegen kultúrákból átvett, meghonosított keresztnevek, illetve a néphagyományból és a nemzeti történelemből származó nevek adását) vizsgálja Szófia és egy vidéki település, Veliko Tarnovo keresztnévadásának összehasonlításában. MAYA VLAHOVA-ANGELOVA (531–552) nyolc bolgár nagyváros keresztnévadását tartalmazó mintán tanulmányozza a hagyományosan bolgár és az idegen eredetű nevek divatját.

Öt írás foglalkozik a Baltikum, illetve a skandináv országok keresztnévadásával. LAIMUTE BALODE (21–47) a 21. század eleji lett keresztnévadás változásairól számol be. A bolgár helyzethez hasonlóan a lett szülők névadási motivációi között is megjelenik a nemzetközi nevek választása. ANNIKA HUSSAR (211–223) a szovjet időszak alatti észt keresztnévadás tendenciáit mutatja be. DAIVA SINKEVIČIŪTĖ (425–441) a litván keresztnevek azon csoportjára összpontosít, amelyek szemantikai alapjai belső emberi tulajdonságokat jelölő köznevek. KATHARINA LEIBRING (279–298) a Svédország keresztnévadásában megfigyelhető változásokról számol be, összehasonlítva az 1990-es évek második felének és a 2015–2018 közötti időszaknak a névadását. CARIN LEIBRING SVEDJEDAL (299–319) a nevek és a társadalmi nemek kapcsolatát vizsgálja a svédországi transznemű személyek névválasztásában.

Három tanulmány foglalkozik a jelenkori japán, illetve kínai személynévhasználattal. IVONA BAREŠOVÁ (49–66) a 2019-es császárváltás névadásra gyakorolt hatását mutatja be. MASAHIKO MUTSUKAWA (321–345) kérdőíves kutatása arra keresi a választ, hogy a kétszótagos, illetve kétmorás egyénnevek szupraszegmentális jegyei hogyan befolyásolják azt, hogy a japán beszélők nőiesnek vagy férfiasnak érzékelik-e az adott nevet. IRENA

KAŁUŻYŃSKA (243–257) a kínai horoszkóp, a számmisztika és a hangzás által motivált egyénnevek világába kalauzolja el az olvasókat.

A kiadványban négy magyar vonatkozású kutatásról olvashatunk, amelyek történeti-összehasonlító, illetve korpuszalapú módszerekkel, valamint kérdőíves vizsgálatok alapján mutatják be a jelenkori és a múltbeli magyar kereszt- és családnévhasználat egy-egy mozzanatát. N. FODOR JÁNOS (155–171) a nyelvjárások és a családnevek korrelációit vizsgálja a Történeti magyar családnévatlasz segítségével, bizonyítva, hogy az egyes régiókra, városokra jellemző névtípusok névjárásokat, illetve családnévjárásokat alkotnak. HAUBER KITTI (173–196) kognitív megközelítéssel elemzi a 18. századi Erdélyben letelepedett szászok családnévalkotási mintázatait, szemantikai motivációit, valamint a tágabb családnév-állományhoz viszonyított gyakoriságukat. SZABÓ T. ANNAMÁRIA ULLA (485–504) egy 2017-ben elvégzett, a nők házassági névválasztására irányuló kérdőíves kutatásról számol be, bemutatva a hét hivatalos házassági névtípushoz kapcsolódó attitűdöket, valamint a választásukat befolyásoló fő társadalmi tényezőket is. SLÍZ MARIANN (471–484) a női és férfineveknek a szentkultuszok keresztnévadásra gyakorolt hatását feltárni kívánó kutatásokban való felhasználatóságát alapvetően befolyásoló, nemenként erősen eltérő lehetőségekre és azok nyelvtől és kultúrától független módszertani következményeire hívja fel a figyelmet.

A kutatások között helyet kaptak a nagyobb adatbázissal dolgozó vizsgálatok is. BIRGIT EGGERT és BO NISSEN KNUDSEN (123–140) közös tanulmánya kiemelt példákon keresztül mutatja be egy online dán személynévlexikon felépítését és a nevekkel kapcsolatosan kereshető információkat. GERRIT BLOOTHOOFT és DAVID ONLAND (67–84) ugyancsak digitális adatbázisokkal dolgozott, aminek eredményeként egy 1790-től napjainkig feljegyzett, közel félmillió holland keresztnevet tartalmazó korpusz született.

A tanulmányok sorát gazdagítják azok a kutatások is, amelyek a névhasználat társadalmi és jogi összefüggéseire helyezik a hangsúlyt. GOABILWE NNANISHIE RAMAEBA (389–408) a botswanai cvána nyelv átlátszó neveinek szemantikai kategóriáiról ír, amelyek a névhasználók kultúráját és társadalmi jellemzőit is tükrözik. OKSANA MYKHALCHUK (347–370) a hivatalos ukrán dokumentumok alapján vizsgálja a nyelvpolitika, a helyesírás és a jogi tényezők ukrajnai keresztnévhasználatra gyakorolt hatását.

Három tanulmány a személynevek több kategóriáját is érinti. ROZALIA COLCIAR (104–122) román tájnyelvi szövegek korpuszában található különböző személynévtípusokat, illetve a kategóriák közötti átjárásokat elemzi, például a családnévvé vált keresztnevek esetében. DAIANA FELECAN (141–153) elméleti jellegű írása a tulajdonnevek három funkcionális síkját vizsgálja, EUGEN COȘERIU nyelvi szintekkel kapcsolatos keretrendszerére támaszkodva. ROBERT SKOCZEK, SABINE STRAUß és STEFFEN VOIGT tanulmánya (443–470) az idegen nyelvekből származó tulajdonnevek kiejtésbeli adaptációjának stratégiáit tárja fel spanyol, holland és orosz mintán.

A személynevek kisebb alkategóriáit középpontba állító tanulmányok egyike KATARZYNA ALEKSIEJUK (1–20) írása, amely az orosz internetes felhasználóneveket információgazdag nyelvi eszközökként közelíti meg. GABRIELA-SÎNZIANA IOANEȘ (225–242) a Máramaros megyében használt egyéni és kollektív informális neveket csoportosítja névadási motivációik szerint, emellett diakrón áttekintést nyújt az informális nevek névadási aktusáról. ANNA TSEPKOVA (505–529) novoszibirszki diákok ragadványneveit elemzi statisztikai módszerekkel, egy 2014–2021 között gyűjtött, 1700 nevet tartalmazó korpusz alapján.

4. A harmadik, tematikailag legváltozatosabb konferenciakötet harminc írásában napirendre kerülnek a névkutatás egyes elméleti kérdései – mint a terminológiai megfontolások és a tulajdonnevek jelentésszerkezete –, emellett különféle alkalmazott névtani megközelítésű cikkeket is olvashatunk benne. A legtöbb publikáció az irodalmi névadás területét képviseli, szépirodalmi alkotások mellett egyéb típusú, kulturálisan meghatározó szövegek neveit is vizsgálva, a diszciplína hagyományos kereteit feszegetve. Az ezeket követő tematikus egységben a márkanévkutatásról olvashatunk öt tanulmányt, végül két beszámoló zárja a kötetet.

Az elméleti kérdéseket tárgyaló írások egyike RICHARD COATES tanulmánya (21–34), amely a személynevek és a viselőik közötti funkcionális kapcsolatot járja körül. TIINA LAANSALU és PEETER PÄLL (75–88) egy elméleti-terminológiai problémát mutatnak be: az ember alkotta objektumok helynévként történő kategorizációjának nehézségeit. UNNI LEINO (89–104) a tulajdonnevekből és azok köznevesült homonimáiból kiindulva vizsgálja a tulajdonnevek poliszém jelentéshálóját. WOJCIECH WŁOSKOWICZ (141–172) arisztotelészi és saussure-i alapokon dolgoz ki egy szemiotikai alapú tulajdonnév-definíciót, bemutatva az általa meghatározott tulajdonnévi jelentésszerkezet típusait (pl. denotatív, referenciális, etimológiai, strukturális jelentés).

Az alkalmazott kutatások egy része terminológiai problémákat feszeget. BÖLCSKEI ANDREA (3–19) az előző három nemzetközi névtani kongresszus (Barcelona, 2011; Glasgow, 2014; Debrecen, 2017) köteteiben előforduló névtani terminusokból készített korpuszt elemzi, egyebek mellett a fogalmak előfordulási gyakorisága, a megoszlási mintázataik, illetve a tipikus szókapcsolatokban történő előfordulásaik szerint. NATALIYA VASILYEVA (123–139) azokat a szempontokat igyekszik megállapítani, amelyek segíthetnek eldönteni, hogy valóban szükséges-e egy-egy új névtani szakkifejezés bevezetése és használata.

Három további tanulmány foglalkozik a tulajdonnevek nyelvek közötti közvetítésének kérdéseivel. FARKAS TAMÁS (55–74) a tulajdonnevek fordításáról mint egy magas kulturális kompetenciát igénylő dekódoló tevékenységéről ír, angol forrásnyelvű és magyar célnyelvű könyvekből, filmekből és egyéb forrásokból vett példákkal illusztrálva a legtipikusabb névfordítási hibákat. ALEXANDRA EBEL és ROBERT SKOCZEK (35–54) a lengyel tulajdonnevek német hírolvasók általi kiejtésén keresztül hívják fel a figyelmet arra, hogy az idegen nevek kiejtési útmutatóiban egyensúlyra kell törekedni az eredeti és a célnyelvi ejtésmód között. VERONIKA ŠTĚPÁNOVÁ (105–121) a Cseh Nyelvtudományi Intézet nyelvi közönségszolgálatához érkező, idegen tulajdonnevek cseh átírását érintő megkereséseket elemzi.

Két tanulmány koncentrál az írói névadás vizsgálatának tudománytörténetére. NATALIIA KOLESNYK és OKSANA PETRENKO (260–276) a diszciplína fejlődését tekintik át, kiemelve a szépirodalmi és a folklórszövegekben előforduló tulajdonnevek sajátosságainak kutatását. MARIA GIOVANNA ARCAMONE (193–201) bemutatja az 1993-ban alapított Onomastica e Letteratura (O&L) olasz irodalmi névadással foglalkozó társaság eddigi tevékenységét, amely hazai szintről indulva egyre inkább nyit a nemzetközi névkutatás felé.

Az írói névadásról szóló tanulmányok többsége egy-egy művet vagy szerzői munkásságot elemez. GUY ACHARD-BAYLE (175–192) Stevenson Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete című regényében elemzi a tulajdonnevek használatát és váltakozását a doktor és alteregója megnevezésének szövegnyelvészeti és referenciális kérdésein keresztül. ALESSANDRA CATTANI (203–223) szintén a névadás kettősségét vizsgálja Leonyid Andejev A Sátán naplója című művében, rámutatva arra, hogy a szereplők nevei miként tükrözik a szerző

világszemléletének belső dualitását. VIRNA FAGIOLO (247–259) a *Dracula* név etimológiáját járja körül; felvetése szerint a név jelentése inkább 'a sárkány fia', mintsem 'ördög'. ROLANDAS KREGŽDYS (277–289) az óporosz mitológia *Patollo* nevének ad új etimológiai magyarázatot. A szerző amellett érvel, hogy a holtak istenének nevét Simon Grunau középkori porosz krónikás alkotta meg egy latin határozószó félreolvasásával. EWA KUBUSIAK (291–305) Sergiusz Piasecki 20. századi lengyel író regénytrilógiájának bűnözői álneveit elemzi a névadási motivációik alapján, rámutatva arra, hogyan reflektálnak ezek a nevek a 20. század eleji bűnözők nyelvhasználatára. AYOKUNMI O. OJEBODE (327–350) a joruba episztemológia tükrében tanulmányozza Femi Osofisan nigériai író Kolera Kolej című művének állatneveit, amelyekkel az író kifigurázza az afrikai politikai elit „állatias" viselkedését. PETR POŘÍZKA (351–379) Karel Čapek drámáinak annotált korpuszán keresztül mutatja be a kvantitatív irodalmi szövegelemzésben rejlő lehetőségeket. TETYANA ROSIQUE (381–393) egy Csehov-elbeszélés főszereplőinek elnevezésén keresztül figyeli meg, hogyan formálják a mű poétikáját a névválasztási mintázatok és a szövegkörnyezet kölcsönhatásai.

A tágabb értelemben vett írói névadással foglalkozó tanulmányok nem szépirodalmi, hanem egyéb kulturális és történeti szövegeket vizsgálnak. VALERIA DI CLEMENTE (225–246) egy 14. századi skót nyelvemléket, az Arbroath-i Nyilatkozatot mint névtörténeti forrást mutatja be, bizonyítva, hogy a levél alkalmas a középkori skót identitás, a névadási szokások és a családnevek kialakulásának vizsgálatára. CATERINA SARACCO (395–412) Leo Spitzer 1920-as munkája alapján tanulmányozza azokat a személyneveket, amelyeket az első világháborús olasz hadifoglyok használtak leveleikben az éhség és a böjt eufemizálására. DUODUO XU (413–429) öt reprezentatív vallási szimbólum nevének etimológiai és morfológiai elemzésével vizsgálja a tibeti nyelvi elemek beépülését a moszó nép dongba és daba vallásának hitvilágába. OLEKSANDRA KUZMENKO (307–326) a posztapokaliptikus amerikai helyszíneken játszódó Fallout 4 videójáték helyneveinek funkcióit vizsgálja, bemutatva a valós és fiktív névrendszerek közötti párhuzamokat és a helynevek interaktivitásban betöltött szerepét.

Öt tanulmány szól a márkanévkutatásról. RICHARD COATES cikke (433–448) azt mutatja be, hogyan tükrözte 1846–1954 között a brit mozdonyok névadási gyakorlata a kor társadalmi, kulturális és politikai értékeit. MÁRIA IMRICHOVÁ (449–462) szlovák üzletek nevét és egyéb kereskedelmi neveket vizsgál nyelvi, funkcionális és pragmatikai sajátosságaik fényében, különös tekintettel a jelentés és a motiváció kapcsolatára, összevetve őket a nemzetközi névadási mintákkal. NATÁLIA KOLENČÍKOVÁ (463–476) a Notino webáruház honlapján árult női parfümök névadási modelljeit és jelentésbeli mintázatait elemzi, kimutatva, hogy a nevekben általában a minőségre utaló, metaforikus és szimbolikus elemek uralkodnak. TEREZA SLAMĚNÍKOVÁ (477–500) megfigyeli, hogyan közvetítik a prágai kínai éttermek nevei a kínai kulturális értékeket a helyi közösség felé, például a többnyelvűség vagy a kínai eredetre utaló nyelvi elemek használatával. GALYNA ZYMOVETS (501–521) német, lengyel és ukrán utazási irodák neveit veti össze, többek között megvizsgálva a nevekben rejlő, országonként eltérő meggyőzési stratégiákat.

A konferenciakötetet két beszámoló zárja. TERHI AINIALA, EMILIA ALDRIN és BIRGIT EGGERT (525–539) egy 2018–2019 között folyó műhelymunka eredményeit mutatják be, amely az észak-európai szocioonomasztika új törekvéseit volt hivatott feltérképezni. A problémamegoldásra összpontosító nemzetközi együttműködés sikeresen jelölte ki az e régióban zajló névtani kutatások jövőbeli irányait. OLIVIU FELECAN és ALINA BUGHEȘIU

(541–557) az Onoma szerkesztési és adminisztrációs kihívásairól osztják meg a meglátásaikat. Az ICOS 2019 óta megjelenő folyóiratának céljai között szerepel a nemzetközi láthatóság növelése, valamint a tudományos névtani publikációk hálózatának kiterjesztése.

***

KOVÁCS-SIPOS BÍBOR KLÁRA
tudományos segédmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest
doktorandusz; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-0432-1749, e-mail: kovacs-sipos.bibor@nytud.elte.hu

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program két sorozata

A Magyar Nemzeti Helynévtár és a Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek

1. 2022-ben indult el a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének koordinálásával. A program azt a célt tűzte ki maga elé, hogy összegyűjtse és közreadja a magyar nyelvterületen ma és egykor használatos helyneveket. A helynevek összegyűjtése és mindenki számára hozzáférhető formában való közzététele régi, évszázados célkitűzése a magyar tudományosságnak; a 19. századra megy vissza. Korábban mégis egyetlen alkalommal folyt csupán a teljes Kárpát-medencére kiterjedő helynévgyűjtés: 1864–1865-ben, PESTY FRIGYES kezdeményezésére. Ennek az anyagnak a kiadása – önálló sorozatban – szintén része az MNHP-nek (a sorozatról l. GULYÁS 2026). Mivel a helynevek száma többszörösen meghaladja a magyar közszók mennyiségét, tehát a teljes magyar helynévanyag milliós nagyságrendre rúg, összegyűjtése és közreadása hallatlanul idő- és munkaigényes feladat. A gyűjtőknek települések ezrein (minden magyarok lakta településen) adatközlők tízezreivel kell interjúkat készíteniük, és ezek anyagát feldolgozniuk. De hatalmas időigénye van a nyomtatott és a kéziratos forrásanyagok feldolgozásának is. (A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról bővebben l. pl. HOFFMANN 2021, 2022.)

A program első négy éve a szervezeti felépítés kialakítása volt. Ez idő alatt a kutatói bázis kialakítása és a kutatómunka szakmai alapjainak létrehozása történt meg. Mivel a program igen kiterjedt térséget fog át, a munkába minél több intézményt igyekeztek bevonni (ez idáig 24 intézmény csatlakozott). Ezek a magyarságtudományi tárgyakat oktató Kárpát-medencei egyetemek, többnyire magyar nyelvészeti képzést folytató egyetemi tanszékek, ahol megszervezik a leendő gyűjtők számára a helynévgyűjtéssel kapcsolatos szakmai képzést, ami az elkészült anyagok megfelelő (szakmailag megbízható) és egységes színvonalához elengedhetetlen.[1] E kutatóhálózatot a programba bekapcsolódó tudományos

[1] A módszertan egységességét főleg az online kézikönyvek, tananyagok segítik, de nagy szerepe van ebben az MNHP honlapján közzétett számos segédletnek, útmutatónak is.

intézmények: egyesületek, levéltárak, múzeumok stb. egészítik ki: nyelvészek, néprajzosok, történészek, levéltárosok, régészek, geográfusok, térképészek. A munkát a Debreceni Egyetem névkutató műhelyének szakemberei fogják össze. A program szakmai munkájának magas szintű megvalósítását egyfajta ellenőrző szerepben az Akadémiai Tanácsadó Testület segíti, amelynek tagjai különböző tudományterületeket képviselő akadémikusok. A vállalkozás sikerre vitelének érdekében a program résztvevőinek köre, a kutatói hálózat bővítése folyamatos célkitűzés (HOFFMANN 2022: 128.) Mindent egybevéve a hallgatói és kutatói munka révén 2022-ben 38 magyarországi és 37 határon túli településen indult meg a helynévgyűjtés.

A munka elvégzését a 21. század elején több tényező is elengedhetetlenül fontossá tette. Ezek közül első helyen említendő a magyar nyelv területi és létszámbeli visszaszorulása a határon túli, magyarok lakta régióban. Ez a folyamat bizonyos térségekben az utóbbi időben az ott élő magyarságot sújtó politikai döntések következtében felgyorsult. Egyes térségekben a helynévgyűjtés tehát nyelvi-kulturális leletmentésnek tekinthető, másutt pedig az egyre gyengülő lokális identitástudat megerősítését szolgálhatja ez a munka. A fenti körülmények miatt a határon túli térségekben folytatott helynévfeltárás a Magyar Nemzeti Helynévtár Program kitüntetett fókuszterülete.

2. Az egyes nyelvek helynévtárai lényegében dokumentálják a szókincs egy-egy meghatározott részét, bemutatva a használatukra vonatkozó információk közül a legfontosabb ismereteket, hozzájárulva a név- és szóállomány átörökítéséhez és megőrzéséhez. Ráadásul a helynevek nemcsak a mindenkori nyelvhasználatnak nélkülözhetetlen elemei, hanem a történeti érdeklődésű tudományok egész sora számára bírnak nagy forrásértékkel (a nyelvtudomány, a történettudomány, a régészet, a történeti földrajz, a néprajz- és földrajztudomány stb. is gazdag forrásanyaghoz jutnak általa). Lényegesnek tartom, hogy az MNHP a történelmi magyar nyelvterületen lévő összes település történeti és élőnyelvi helynévanyagának összegyűjtésén, közreadásán túl ezek elemzését is vállalja, azaz nem pusztán névlistákat ad, hanem nyelvészeti magyarázatokat is közöl az egyes helynevekhez.

Mindezek alapján fontos célkitűzése a programnak, hogy a Magyar Nemzeti Helynévtár megfeleljen mind a tudományos hasznosíthatóság, mind pedig a gyakorlati értelemben vett társadalmi hasznosság igényének is. Éppen ezért a helynévtár online[2] adatbázisként is elérhető, amely az egyes települések névanyagával folyamatosan bővül. Másrészt a helynévkincs könyv formátumban való megjelentetése is folyamatosan zajlik: szótári formában, közérthető, olvasmányos módon, összefüggő térségek (tájegységek, közigazgatási egységek) szerinti összeállításban, illetve települések szerinti elrendezésben teszik közzé a helyneveket. A Magyar Nemzeti Helynévtár sorozatban eddig 3 kötet – 1. A Hajdúnánási járás helynevei (MNH. 1, 421 lap + térképek), 2. Szatmár megye északi részének helynevei (MNH. 2, 485 lap + térképek), 3. A Balmazújvárosi járás helynevei (MNH. 3, 453 lap + térképek) –, a Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek sorozatban (MNHF.) pedig 17 (6 + 6 + 5) füzet látott napvilágot. A füzetek településenként tartalmazzák a nagyobb, járási vagy tájegységi/területi kötetek anyagát. Az MNH. sorozat kötetei általában járásonként teszik közzé a helyneveket, de ha egy járás anyaga nem tesz ki egy kötetet, vagy határon

[2] Kiadványok: https://mnhp.unideb.hu/kiadvanyok_mnh.php. Adatbázis: https://mnh.unideb.hu.

túli a terület, ahol nincsenek járások, akkor eltérnek ettől. (Ilyen például a 2. kötet, amely határon túli gyűjtést tartalmaz.)

E sorozatok, illetve a program tudománytörténeti előzményeit WENDL DÁVID Magyar Nyelv-beli ismertetésében (2025) már részletesen áttekintette, ezért erre nem térek ki bővebben. Megemlítem viszont az előzmények közül a Debreceni Egyetemen 2015-ben megjelent Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi járás és a Hajdúhadházi járás című kötetet (szerk. BÁBA BARBARA), amely a helynévtárak új típusát képviseli. Újdonsága az élőnyelvi gyűjtés kiszélesítése nagyszámú adatközlő bevonásával, valamint a történeti forrásadatok minél nagyobb teljességre törekvő közreadása. A szótárszerűen megszerkesztett névkincset a név keletkezésére és történetére, valamint az általa jelölt helyre vonatkozó gazdag ismeretanyag egészíti ki. Mindezt bőséges képanyag illusztrálja a szakszerű településtörténeti fejezetekkel együtt. A helyneveket megjelenítő térkép látványos helynévatlaszként készült el. Fontos megemlíteni, hogy a könyvet a debreceni névkutatók a tervezett kutatási program mintakötetének is szánták egyúttal, s valóban ehhez hasonlóan épülnek fel a most megjelent MNH.-kötetek is.

3. Az MNH.-kötetekben a települések helynévanyagát rövid településtörténeti áttekintés vezeti be, valamint egy tájékoztató az élőnyelvi gyűjtések idejéről, gyűjtőiről és adatközlőiről. Ezután következik a települések helynévanyaga szócikkes formában. Ezt követően külön listában adják közre a kötet helyneveiben előforduló földrajzi közneveket. Ezek – a név részeként – jelzik a hely fajtáját; jelentésük meghatározásához a fő forrás a Magyar földrajzi köznevek tára (FKnT.) volt. A könyv végén található a Forrásjegyzék: mivel a MNHP az élőnyelvi helynévkincs összegyűjtése és dokumentálása mellett arra is vállalkozik, hogy a történeti forrásokban szereplő helynévi adatokat feldolgozza, szükséges a szócikkekben szereplő történeti források rövidítéseinek feloldása. (A források lehetnek településmonográfiák, levéltári források: kataszteri térképek, határjáró levelek, jegyzőkönyvek, okmánytárak, oklevéltárak, kompendiumok, országos vagy megyei térképek stb.) Ezután következik a Helynévmutató, amely tartalmazza valamennyi szócikk címszavát, beleértve a leíró-kifejtő szócikkeket éppúgy, mint az utaló szócikkeket. A kötetet a járás helynévatlasza zárja. A térképszelvények a teljes területet ábrázoló áttekintő térkép után állnak T1, T2 stb. elnevezéssel. A helynévtérképek a névtár minden szócikkének címszavait tartalmazzák. Álló betűtípussal jelölik a térképen az élő, ma használt helyneveket, s dőlt betűtípus különbözteti meg ezektől a történeti, mára már kihalt elnevezéseket.

A települési füzetek felépítése hasonló a kötetekéhez; a különbség mindössze annyi, hogy ezekben nincs külön földrajziköznév-szótár és helynévmutató. (A földrajzi köznevek aktuális jelentését az egyes szócikkekben magyarázzák meg, ha szükséges.) A településtörténeti bevezető és a gyűjtésekre vonatkozó információk után következik tehát maga a helynévtár. A szócikkes részt, vagyis a szűkebb értelemben vett helynévtárat tekintve a füzetek tartalma teljes mértékben megegyezik a járási kötetekével, így akár tekinthetők azok különnyomatainak is. A helynévtár után jön a forrásjegyzék, végül pedig a település térképei következnek. Azt, hogy a helynévkutatás és a szótárírás interdiszciplináris jellegű, mutatja, hogy a nyelvészek mellett többek között történészek és térképészek is dolgoznak e kiadványok elkészítésén (l. a településtörténeti bevezetőket és a topográfiai térképeket), ezzel garantálva a minél sokoldalúbb megközelítést.

4. A következőkben a Helynévtárat alkotó szócikkek belső felépítéséről lesz szó. A helynévtár szócikkei a névadatokat a megjelölt helyek szerinti elrendezésben tárgyalják, vagyis az azonos helyet jelölő valamennyi névváltozatot egy szócikkben összegyűjtve mutatják be. A címszótól legalább egy morfémányi eltérést mutató alakváltozatokat és szinonimákat utaló szócikkekként szerepeltetik.[3] A helynévtár településenkénti elrendezést követ. A szócikkek betűrendben követik egymást, de az első helyen minden esetben a településnév szócikke áll. A helynévtár számos (régi és újabb) fotót tartalmaz illusztrációként.

A szócikkek elején egy standardizált címszó, az ún. táblanév áll, amely reprezentálja az egybetartozó névváltozatokat. A címszó meghatározásában az élőnyelvi formákat részesítették előnyben a szerkesztők a történeti forrásokban előforduló névváltozatokkal szemben. Amennyiben a mai névhasználatban egyidejűleg több elnevezés is él az adott helyre vonatkozóan, a leggyakrabban használt nevet emelik címszóvá. Ezt követi az időrendes adatközlő rész a legújabb adattól haladva a legrégebbi felé. Ennek élén a legutóbb végzett élőnyelvi gyűjtésből származó adatok állnak egyszerűsített fonetikai lejegyzéssel. Az adatok előtt a gyűjtés éve szerepel. Aztán következnek a toldalékos formák, illetve az adatokhoz kapcsolódhatnak olyan, az élőnyelvi gyűjtésből való (fonetikus lejegyzésű), illetve a történeti forrásokból származó szövegek, amelyek a név magyarázatához, használatához vagy jelöltjének jellemzéséhez, történetéhez érdemben hozzájárulnak. Ez után olvasható a leíró rész a szócikkben tárgyalt helyre és a nevére vagy neveire vonatkozó információkkal. Ennek a résznek az első egységében az adott hely jellemzése szerepel, ami az elhelyezkedésének a leírását és a hely fajtájának a megjelölését foglalja magába. A következő egységben az adott hely történetére vonatkozó lényeges információk állnak, amelyekből az derül ki, hogyan változott a hely jellege, szerepe. Ezt követi a névmagyarázat, ahol a tudományos igényű névfejtés mellett helyet kapnak a népi eredetmagyarázatok is. A mai és a régi nevek együttes vizsgálata segítségünkre van mind az egykori, mind pedig a ma használatban lévő névformák magyarázatában, keletkezési körülményeik megvilágításában.

Az egyes adatokhoz tartozó forrásokat nem közvetlenül az adatokhoz kapcsolva, hanem a szócikk végén betűrendben találjuk. Ennek az eljárásnak előnyei és hátrányai egyaránt vannak. Nagy előnye például az, hogy megkönnyíti a szótár használatát a felhasználók számára. A tudományos kutatómunka szempontjából ez a megoldás filológiailag ugyanakkor megkérdőjelezhető, hiszen megnehezíti az egyes adatoknak a forrásokban való visszakeresését. Azonban a kötet adatainak online adatbázisában minden adat mellett a forrásmegjelölés is szerepel, így a pontos visszakereshetőség ennek révén biztosítva van. Végül a szócikkeket a térképi azonosító zárja le, utalva a kötet végén elhelyezkedő térképekre.

Következzen egy példa illusztrációként Balmazújváros helynevei közül (MNH. 3: 121):

Szik 2023: *Szík | Semmire se valo̲u, még a szína is ojan silány, hogy elhullanak a bárányok, ha megeszik, vatszík vëigülis*. 1988: *Szík*, 1978: *Szik*, 1964: *Szik*, 1942: *Szík*, *Szik*,

[3] NÉMETH DÁNIEL az MNH-sorozat 1. kötetének Nyelvtudományi Közlemények-beli ismertetésében utal arra, hogy szerinte ez valójában nem a hagyományos értelemben vett szótár, hiszen nem a nevek, hanem az objektumok szerint rendezi az adatokat, és nem is helynévtár, mert nemcsak listázza a helyneveket, hanem sokféle adalékot közöl (NÉMETH 2025: 316–317). A kötetek így inkább enciklopédiaszerű kiadványoknak tekinthetők, melyekben mindenki talál számára érdekes információt.

1934: *Szik*. — Nagy kiterjedésű szikes földterület, legelő és városrész a település határának dél-délkeleti részén; a Németfalu városrész és a Pityeri-erdő, valamint a Debreceni és a Szoboszlai út között húzódik. Egy része, a Kisszik mára beépült, s a belterülethez tartozik. Nagyobbik része, a Nagy-Szik a belterülettől délkeletre fekszik. Nevéhez a *szik* 'vízállásos, szikes terület' vagy 'sziksós talajú földterület' földrajzi köznév szolgált alapul. Neve a 18. századig is visszanyúlhat, amit a Nagy-Szik adatai jeleznek. Vö. Szik-dűlő, Szik gátja, Sziki-horgásztó. — ÉGy., FEKETÉNÉ 1988: 127, FKnT., KOLLONICH 1934: 9, OLÁH 1964: 70, SZEIFERT 1978: 13, 47, VARGA 1942: 10, 35. — T32-A1B1.

5. A Programnak a sorozatok megjelentetésével kettős célja van: egyfelől a tudományos közösség számára készülnek, másfelől viszont a nagyközönség érdeklődésére is számot tartanak. Az MNH. kötetei korlátozott számban, mintegy száz példányban jelennek meg. Viszont, mivel a gyűjtők a településeken azt tapasztalták, hogy nagyon komoly várakozás mutatkozik az eredmények iránt, ez motiválta a szerkesztőket abban, hogy létrehozzák a könyvsorozat mellett az MNH. Füzetek sorozatát, ami azt jelenti, hogy egy-egy településnek, vagy adott esetben a romániai sajátos közigazgatási viszonyokhoz alakítva egy-egy községnek az anyagát egy füzetbe téve eljuttassák a helybeliekhez: adatközlőkhöz, közművelődési központokba, könyvtárakba, iskolákba. (A kiadásnak ezt a formáját nyilván anyagi okok is magyarázzák, hiszen ezek a füzetek jóval olcsóbbak, minthogyha könyvformában jelennének meg. Itt a kiadványok száma a lakosságszám függvényében változik.)

Érdekességképpen néhány számadat: A Magyar Nemzeti Helynévtár első kötete a Hajdúnánási járás 6 településének helyneveit tartalmazza: 2989 szócikkben 5317 helynév 13296 adatát mutatja be. A sorozat második kötete a romániai Szatmár megye 9 községe[4] *(comuna)* 24 településének helyneveit tartalmazza: 3755 szócikkben 5712 helynév 12059 adatát mutatja be. A harmadik kötet a Balmazújvárosi járás 5 településének helyneveit tartalmazza: 3024 szócikkben 5308 helynév 14735 adatát mutatja be. A közzétett, illetve a megjelenés alatt álló kötetek körülbelül 450 oldal terjedelműek. Egy-egy ilyen kötetben körülbelül 15000 helynévi adat, illetve 5-6000 helynév mintegy 3000 szócikkben jelenik meg. Ez négyzetkilométerenként 8-10 nevet és 20-25 adatot jelent. Ezek alapján azt jósolhatjuk, hogy Magyar Nemzeti Helynévtár sorozat köteteinek száma eléri a százas nagyságendet. Ha megadatik a program számára a kiteljesedésnek ez a fajta lehetősége, akkor a Magyar Nemzeti Helynévtár köteteit bizonyára a magyar nyelvtudomány kimagasló eredményei között tartják majd számon. Addig is a folyamatosan megjelenő köteteket bizonyára a tudományos kutatások egész sora fogja különféle tudományterületeken hasznosítani.

Hivatkozott irodalom

BÁBA BARBARA szerk. 2015. *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 35. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

FKnT. = BÁBA BARBARA – NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 32. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014.

[4] Község: Romániában a közigazgatási rendszer területi és szervezeti alapegysége. Egy község általában több hagyományos értelemben vett települést egyesít.

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2026. A Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 című sorozat első tíz kötete (2023–2025). *Névtani Értesítő* 48: 253–258.
HOFFMANN ISTVÁN 2021. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 139–145. https://doi.org/10.35528/helynevtort/17/08
HOFFMANN ISTVÁN 2022. Elindult a Magyar Nemzeti Helynévtár Program. *Névtani Értesítő* 44: 125–129. https://doi.org/10.29178/nevtert.2022.9
MNH. 1. = HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN szerk. 2024. *A Hajdúnánási járás helynevei.* Magyar Nemzeti Helynévtár 1. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNH. 2. = HANKUSZ ÉVA – KOCÁN BÉLA 2025. *Szatmár megye északi részének helynevei.* Szerk. GYŐRFFY ERZSÉBET – HOFFMANN ISTVÁN – PORCZIÓ VERONIKA. Magyar Nemzeti Helynévtár 2. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNH. 3. = HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN – TÓTH VALÉRIA szerk. 2025. *A Balmazújvárosi járás helynevei.* Magyar Nemzeti Helynévtár 3. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNHF. = *Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek* 1–. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024–.
NÉMETH DÁNIEL 2025. Hoffmann István – E. Nagy Katalin (szerk.): A Hajdúnánási járás helynevei. Magyar Nemzeti Helynévtár 1. Ismertetés. *Nyelvtudományi Közlemények* 121: 315–319. https://doi.org/10.15776/nyk.2025.121.19
WENDL DÁVID 2025. A Magyar Nemzeti Helynévtár két új sorozatáról. Ismertetés. *Magyar Nyelv* 121: 228–233.

***

BÉNYEI ÁGNES
egyetemi adjunktus; Nyíregyházi Egyetem, Óvó- és Tanítóképző Intézet; Nyíregyháza
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-0797-031X, e-mail: benyei.agnes@nye.hu

A Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 című sorozat első tíz kötete (2023–2025)

1. A számos új tudományos eredménnyel kecsegtető, sokirányú terveket kitűző és megvalósító Magyar Nemzeti Helynévtár Programon belül az egyik legígéretesebb, legtöbb haszonnal bíró, legmonumentálisabb, valamint nyugodtan kimondhatjuk: bizonyos szempontból legsürgetőbbnek tekinthető vállalkozás PESTY FRIGYES helynévtárának 2023-ban megindult közzététele. A sorozat a Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 címet viseli, s a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában jelenik meg. Eddig napvilágot látott kötetei (a közzétevők nevével együtt): 2023-ban Máramaros vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Kővár vidéke és Kraszna vármegye († MIZSER LAJOS, SEBESTYÉN ZSOLT és KOVÁCS ANDRÁS), Közép-Szolnok vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT); 2024-ben Zemplén vármegye (2 kötetben; † MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Abaúj vármegye (BODNÁR TAMÁS), Árva vármegye (SEBESTYÉN ZSOLT); 2025-ben Liptó, Sáros és Zólyom vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Komárom vármegye (SEBESTYÉN ZSOLT), Nógrád vármegye (ANGYAL LÁSZLÓ és GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ).

2. PESTY FRIGYES, a 19. század jól ismert történész akadémikusa az 1860-as évek első felében kezdte el a magyar helynévanyag összegyűjtését (vö. GRÉCZI-ZSOLDOS 2024: 117–118) abból a célból, hogy az ezekben hordozott információk hozzájárulhassanak a magyar történelem jobb megismeréséhez. Célkitűzése széles körű támogatásra tett szert, s az ország két legjelentősebb tudományos társasága, a Magyar Tudományos Akadémia és az Erdélyi Múzeum-Egyesület is kiállt mellette, sőt az államapparátus is támogatta. Az adatgyűjtés megvalósításához PESTY többnyelvű kérdőívet állított össze, majd a Királyi Helytartótanács és az Erdélyi Főkormányszék révén egyfajta hivatali eljárás keretein belül küldték le ezeket a vármegyéknek, végül pedig az egyes járások szolgabírái segítségével juttatták el az érintett településekre. Ott maguk a helységek elöljárói, olykor papjai, esetleg értelmiségi lakosai végezték el lokálisan a gyűjtést. A monumentális munka igen rövid idő alatt, 1864–1865-ben lezajlott, még úgy is, hogy az adatfelvétel nem mindig ment gördülékenyen: sok esetben nem megfelelően vagy egyáltalán nem végezték el a feladatot, így számos településen meg kellett ismételni a procedúrát.

PESTY az általa kidolgozott kérdőíven hét kérdést tett fel, amelyek szerteágazó jellegéből következik, hogy a gyűjtemény nem csupán mint névadatokat tartalmazó forrás vehető figyelembe, hanem történeti, kultúrtörténeti, irodalmi és néprajzi vonatkozásokkal is bőségesen bír. A kérdőív kitért a földrajzi és közigazgatási helyzetre, a helynév etimológiájára, a használatban lévő helynévvariánsokra, a település mikrotoponimáira, de különféle történeti kérdésekre is, például hogy mikor alapították a helységet, vagy honnan népesítették be. A kérdőívre adott válaszok a kitöltők lelkiismeretessége, a feladat iránti elhivatottsága, tájékozottsága és műveltsége alapján minőségüket és terjedelmüket tekintve nagyon változatosak, ami meghatározza, hogy az egyes adatlapok milyen mértékben bővíthetik tudományos ismereteinket (BÁRTH M. 2017: 228). A PESTY-féle korpusz sokirányú tudományos jelentősége a mai napig kiemelkedőnek tekinthető. A gyűjtemény általános jelentősége ellenére azonban meglepő, hogy a 63 kéziratos kötetet kitevő hatalmas terjedelmű anyag mélyebb feldolgozása és közzététele annak ellenére sem valósult meg az elmúlt több mint másfél évszázadban, hogy a gyűjtés adatait sokan és rendszeresen felhasználták kutatásaik során az elmúlt évtizedekben. A 20. század második felében – amikor az őrzőhely, az Országos Széchényi Könyvtár a jobb kutathatóság érdekében mikrofilmre rögzítette a kérdőíveket – már világossá vált, hogy milyen komoly igény lenne a tudományos körökben a korpusz hozzáférhetővé tételére.

3. A történeti és nyelvtudományi kutatás tehát valódi kincsesbányaként tekintett az elmúlt évtizedekben a hatalmas helynévtárra, mégpedig teljes joggal. Az adatok közlése és felhasználása sokféleképpen történt az elmúlt évtizedekben, azonban komolyabb haszonnal minden esetben csak akkor járt, amikor egy-egy nagyobb táj vagy földrajzi egység PESTY által rögzített neveit hiánytalanul közzétették, betűhív átírásban és tudományos apparátussal is ellátva, olykor idegen nyelven – például román helyesírással – átírva. (Érdemes itt elsősorban SZABÓ T. ATTILA ilyen irányú erőfeszítéseit megemlíteni. Az ezredforduló környékéig kiadott anyagra l. HAJDÚ 2006.) Ezek a szórványosan megjelenő közlések lefedték például Erdély egyes régióit, Bihar vármegyét és az északkeleti vármegyéket is. A korábbi közlések azonban csak ideiglenes megoldásnak bizonyultak, nem orvosolták azt az okkal felmerülő igényt, hogy a magyar tudományosság a teljes gyűjteményt használatba vehesse. Ehhez az adattár szisztematikus és egységes elvek szerinti sajtó alá rendezése és

a tudományosság igényeit figyelembe vevő kritikai közlése szükségeltetett. Hozzá kell tenni, hogy nem lehet ezért a magyar nyelvtudományt elmarasztalni, hiszen egy ilyen volumenű munkát csak komoly személyi és pénzügyi erőforrások mozgósításával lehetett volna sikeresen megvalósítani, s ez esetben is hosszú évek alatt. Ehhez azonban sem a szándék, sem a lehetőségek nem voltak biztosítva egészen az elmúlt időszakig. Ebben a felemás helyzetben született meg tehát az a nagy jelentőségű döntés, amely kimozdította a helynévtár ügyét a holtpontról. Jelentős előrelépésként a Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretein belül 2023-tól külön kötetekbe rendezve kezdték el a hatalmas korpuszt publikálni. A munka jelenleg is nagy lendülettel zajlik: három év alatt már 11 kötet jelent meg, s folyamatban van a 12. kötet megjelentetése is. Alább a 2025-ös év végéig megjelent tíz adattárat mutatom be nagy vonalakban.

A sorozat kiadásában fontos szerepet játszott, hogy a Nyíregyházi Főiskola oktatója és elismert nyelvésze, a 2014-ben elhunyt MIZSER LAJOS korábban már elkezdte feldolgozni és kiadásra előkészíteni a PESTY-féle anyagot, sőt a gyűjtemény bizonyos, az északkeleti országrészre vonatkozó részeit korábban már publikálta is. A teljes feldolgozott anyag közlésében végül csak a pénzügyi források hiánya akadályozta meg. Kéziratainak gondozását, ellenőrzését és kiegészítését SEBESTYÉN ZSOLT vállalta fel. A bemutatandó tíz kötetből hatot ő maga állított össze, nagyrészt az említett kéziratos anyag felhasználásával, ezek mellett pedig immár egymaga adta ki Árva és Komárom vármegyék anyagát. A Kővár vidéke és Kraszna megye anyagát tartalmazó kötet összeállításában KOVÁCS ANDRÁS is közreműködött, egy-egy további kötet pedig BODNÁR TAMÁS, illetve ANGYAL LÁSZLÓ és GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ munkájának köszönhető.

4. A kötetek szerkezete és a szöveg kiadásának elvei jól átgondoltak és következetesek. Maga a sorozat vizuális megjelenése is egységes és esztétikus: a borítón PESTY FRIGYES portréja látható (a dekoratív fedlap Gacsályi Gábor munkáját dicséri). Ennél sokkal fontosabb, hogy a kötetek tartalmi értelemben (felépítés, adatszerkezet, szerkesztési elvek) szintén szigorúan tartják a tervezett formát. A sorozat egyes részeiben a szövegben általában egyezést mutató bevezető után (amelyet olykor egy, a megyei gyűjtésre vonatkozó előtanulmány is kiegészít, például a nógrádi kötet esetében) az adott megye településeinek adatlapjai következnek, megtartva a korábbi, 19. századi struktúrát. A települések felvételi lapjai minden esetben címmel kezdődnek, amelyet a kérdésekre adott válaszok követnek olykor tömör, máskor több oldalnyi terjedelemben. Ezek olykor nem magyar nyelven íródtak. Például a Liptó megyei Csorba falu leírása teljes egészében szlovákul került papírra, akárcsak az ugyanitt fekvő Dovallóé (Liptó 12–15). A citált kötetben ezeken kívül is kifejezetten nagy számban vannak még szlovák nyelvű adatlapok. A Sáros megyei Huvész nyúlfarknyi bejegyzése ezzel szemben németül íródott (Sáros 164), s még bőven lehetne sorolni a példákat. Magam személy szerint kifejezetten hasznosnak találom azt az eljárást, hogy ezeket – mint primer nyelvi és történeti forrásokat – a kiadás során változatlanul hagyták.

Az adatlapokon a megválaszolt kérdéseket a jobb alsó sarokban az adatokat rögzítő személynek (sok esetben a jegyzőnek vagy a helyi bírónak) a neve és titulusa követi, illetve ha volt olyan, az adatlap ellenőrzőjének (általában az illetékes szolgabírónak) a bal alsó sarokban látható megnevezése. Amennyiben az adatlapon pecsét is volt, hasznos módon azt is közli az adattár, ahogyan a pecséten lévő feliratot is.

A kiadók figyeltek a korábbi kéziratos lapszámok feltüntetésére is, ami lehetővé teszi, hogy a PESTY-féle ívek primer kéziratos szövegében is tudjunk a közlés segítségével tájékozódni. A szerkesztők az eredeti adatlapok sorrendjében publikálták a településekre vonatkozó információkat. A földrajzi nevek helyesírását a modern helyesírási szabályoknak megfelelően normalizálták. Ezt úgy oldották meg, hogy a települések mai írásmódját használták az élőfejen, a tartalomjegyzékben és a mutatóban is, míg az egyes adatlapok élén meghagyták a 19. században használt verziót. Például a máramarosi *Ardó* ebben a formában szerepel az élőfejen, az adatlapon viszont meghagyták az *Ardo* formát (Máramaros 13); a Közép-Szolnokban fekvő Bikáca esetében a *Bíkátza* alakot (Közép-Szolnok 21), míg a Kővár vidéki Berence esetében a *Berentze* alakot (Kővár 10). Ez az eljárás azért is nagyon hasznos, mert így az adatlapok látványosan rögzítik a 19. század közepének nyelvjárási jellemzőit, főleg ott, ahol az adatközlő nem a standardot használta. Ilyet tapasztalunk például az „Esztergam" vármegyei Farnadon is: „Malomi dűlő neveztetik a' lapos helyen lévő egy dombrúl – halomrúl – melly vagy háborús időkben figyelő pontúl készétetett, vagy régibbi felmérésekre használtatott" (Esztergom 36–37).

A mai településnév alapján a kötet végén található mutatóban lehet kikeresni a 19. században is létező helységek nevét (a kétkötetes Zemplén-adattárban a második kötet végén). Fontos része tehát a közlésnek a kiadványok végén található tárgy- és névmutató, valamint főként a jó minőségű térkép, amely az adott megye ismertetett településeinek lokalizálását is nagyban megkönnyíti. A mutatók a sorozatban egységes logika alapján születtek, és jól használhatónak bizonyulnak.

Ami magát a közzétett kérdőívet illeti, a kitöltés színvonalának, terjedelmének, részletességnek fent már említett sokszínűsége rögvest szemet szúr az olvasónak. Ilyen hatalmas méretű adattár esetében nyilvánvalóan nem lehet részletesen ismertetni ezeket, csupán néhány tipikus példát lehet megemlíteni belőlük. Úgy tűnik, a kitöltők közül egyesek – szerencsére, tegyük hozzá – nem teljesen érthették a feladatot, amit jócskán túlteljesítve a korban elterjedt honismereti és statisztikai irodalom elvei alapján rögzítették az adatokat. Remek példa erre a Máramaros-kötetben Aknasugatag felvételi lapja, amelyet Szabados József készített, 6 (a kiadásban 7) bőséges oldalon (Máramaros 10–16). A szerző beszámol a település földrajzi viszonyairól, a helyi iskolákról és más közintézményekről. Ezt követően katasztrális holdban számítva precízen közli a szántók, legelők és más típusú földek nagyságát, név szerint sorban ismerteti az egyes sóaknákat, de kitér a sólelőhely kiterjedésének, sőt a kitermelt só típusainak az ismertetésére is. Részletesen bemutatja a település felekezeti megoszlását és demográfiai helyzetét, illetve a sóbányák tisztikarát is. A helyiek jellembeli karakterére is kitér, mikor azt írja: „Az erkölcstelenségből származo nemtelen betegségeknek itt nyomára sem találunk, a rendesen kezelt orvosi Jegyzőkönyvnek 2.–3. évi folyamában alig fordul egy legfelyebb két eset" (Máramaros 15–16). Leírása végén Sóbányászati ősi dall cím alatt egy öt versszakos költeményt is lejegyez.

Természetesen az a kiemelkedően részletes leírás, amelyet a fentiekben láttunk, nem minden település kapcsán figyelhető meg, de azt hiszem, nem kell ecsetelni a fenti szöveg nyelvészeten túlmutató, történeti forrásértékét. Ellenpéldaként arra az esetre, amikor egyértelműen látszik, hogy nem okozott az adatközlő számára álmatlan éjszakákat a feladat, a Zemplén megyei – ma Szlovákiában található – Márkcsemernye falut említeném meg, ahol az adatlapot kitöltő Miklós András bíró négysornyi szöveggel teljesítettnek vélte a feladatot, közölvén, hogy „Mark Csemernye helységének eredetiségére 's kiterjedésére semmi biztos adatot elö adni nem lehet adni", majd öt dűlőnév papírra vetésével egészítette ki a „gyűjteményt" (Zemplén 2: 295). A két fenti példa között természetesen széles

palettán mozog az átmenet a kitöltés színvonalát és terjedelmét illetően. Külön kiemelném a kötetekben az egyes dűlőnevek és egyéb mikrotoponimák kapcsán a gyűjtés során papírra vetett etimológiai megfejtési kísérleteket és névmagyarázatokat, amelyek sok esetben erős néprajzi vonatkozásokkal bírnak, de az idegen nyelvű helynevek értelmezése is figyelemreméltó számos esetben. Az abaúji Alsófügeden például a *Vízrejáró dúlő* nevet az azon keresztül itatásra hajtott marhákkal magyarázzák (Abaúj 15), a zempléni Csabalóc falu elnevezését a „Csabala nemzetségtől" származtatják (Zemplén 1: 62), a Győr megyei Ásvány község elnevezését pedig úgy indokolta meg az adatközlő, hogy „a Duna a községet mindinkább aláásván, a lakosok időfolytán éjszakról dél felé kényszerültek falujokkal vonulni" (Győr 101).

Kiemelkedően fontosnak tartom az adattárak kapcsán, hogy főleg az ország területének perifériájáról, ahol vegyes népességű vagy nem magyar etnikumú falvak is nagy számban voltak, képet kapunk a helyek párhuzamos elnevezéséről, illetve elénk tárul az, hogy hogyan kerülnek át a mikrotoponimák egyik nyelvből a másikba. Az ilyen esetekben legtöbbször az idegen elnevezéseket is magyar helyesírással vetették papírra. A Kővár vidéki Berkeszpataka leírása például bővelkedik ilyenekben: *Vályá Denyeszi, Alunyetu, Vérástyini.* Máskor azonban ugyanitt magyar helyneveket használ a magyar nyelvű feljegyzés: *Puszta Berkezoi, Lápos* (Kővár 11–12). A Zemplénben fekvő Deregnyőn is vegyes a kép a helyneveket illetően: *Szemszúró, Kertallya, Kisvárosdomb,* de *Prékopa, Lapina* és *Netecs* is előfordul (Zemplén 1: 88–90). Ami a párhuzamos, kétnyelvű elnevezéseket illeti, nagy számban találunk ilyeneket a korpuszban: „Neveztetik Komlós Keresztes s' tótúl Chmeló" (Sáros 178); „Magyar és latin nyelvben Lagnó név alatt országszerte ismeretes. toth orosz nyelvben pedig Legnava név alatt elöfordul." (Sáros 184); „Bártfalva románul Berbesti, soha más neve nem volt" (Máramaros 32); „A kőzség egyedűl tsak Husztkőz (ruthen nyelven Nánkova) néven ősmeretes" (Máramaros 102).

Az pedig már inkább történeti és néprajzi specifikum, hogy sok esetben idegen, például román népesség lakta településnél az amúgy magyar ajkú adatközlő a románság történeti képzeteit is megjeleníti. Az említett Bikácán példának okáért ugyan magyar nevű a jegyző és a főbíró is, és a leírás is magyarul született, de sokatmondó, hogy a lakosság egy részét „Trájánus" volt római császár ivadékaitól vezették le a leírók, sőt az adatlapon lévő pecséten is román felirat van (Közép-Szolnok 21).

5. Összességében csak méltatni lehet a kiadónak az anyag megjelentetésére tett erőfeszítéseit. A sorozattal egy számtalan adatot tartalmazó valódi kincsesbánya, egy, az egész országot lefedő monumentális méretű helynévgyűjtemény jelenik meg, amely interneten is szabadon elérhető[5], így bárki számára könnyedén hozzáférhető; egyúttal csaknem két évszázad elteltével egy régi tartozást is sikerül a szakmának lerónia. Az adattár hozzájárulhat az élőnyelvi gyűjtéshez, a nyelvjárások vizsgálatához, de az etnikai együttélés és kétnyelvűség vizsgálatához is. Talán a későbbiekben egy jobban kezelhető adatbázisba szerkesztve még használhatóbbá válik ez a monumentális kincsesbánya.

Összességében joggal bízhatunk benne, hogy a sorozat megjelentetése nem csupán a névtani kutatás fellendítését szolgálja majd, hanem a történettudomány vagy akár a néprajztudomány művelőinek érdeklődését is felkelti majd. Érdeklődéssel várhatjuk tehát a gyűjtemény többi kötetének megjelenését is.

[1] https://mnhp.unideb.hu/kiadvanyok_pesty.php (2026. 08. 25.)

Hivatkozott irodalom

BÁRTH M. JÁNOS 2017. Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége I–IV. Közzéteszi: Csáki Árpád – Pál-Antal Sándor. *Névtani Értesítő* 39: 227–230.

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ 2024. Pesty Frigyes Nógrád vármegyei helynévgyűjtésének nyelvjárástörténeti és szociolingvisztikai hasznosításáról. *Névtani Értesítő* 46: 117–125. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2024.9

HAJDÚ MIHÁLY 2006. Pesty Frigyes helynévgyűjtésének megjelentetése. *Névtani Értesítő* 28: 205–215.

***

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS
főiskolai tanár; Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet, Történettudományi Intézeti Tanszék; Nyíregyháza
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-8175-405X, e-mail: gulyas.laszlo@nye.hu

Eduardo Tadeu Roque Amaral – Márcia Sipavicius Seide, Personal Names. An introduction to Brazilian anthroponymy [Személynevek. Bevezetés a brazil személynévkutatásba]

Letraria, Araraquara, 2022. 254 lap

1. Bár az utóbbi évtizedekben Brazíliában egyre nagyobb hangsúlyt kapott a névkutatás, a közelmúltig nem született olyan átfogó jellegű mű ezen a területen, mely kiindulási alapként szolgálhat a téma iránt érdeklődők számára. Ezt a hiányt kívánta pótolni EDUARDO TADEU ROQUE AMARAL és MÁRCIA SIPAVICIUS SEIDE eredetileg portugál nyelvű munkája, valamint annak 2022-ben megjelent angol fordítása. A szerzők változatos forrásokra támaszkodva mutatják be a brazíliai személynévkutatás eredményeit, valamint a személynevek vizsgálatának elméleti hátterét. Mivel a mű didaktikai célokat is szolgál, az egyes fejezetek végén összefoglalók segítik az információk elsajátítását.

2. A könyv a bevezetés után nyolc fő tartalmi egységből áll. Az első fejezet (28–48) áttekintést nyújt a névtan történetéről, valamint a nemzetközi és a brazíliai névkutatás helyzetéről. A fejezet Egyiptom, illetve a Biblia példáján keresztül szemlélteti, hogy a tulajdonnevek iránti érdeklődés az ókor óta része az emberiség történelmének, s a 18–19. századi filológusok későbbiekben ismertetett munkásságában is megjelenik. A szerzők az ICOS-kongresszusokon bemutatott közlemények alapján tekintették át a nemzetközi személynévkutatás aktuális területeit (pl. összehasonlító és történeti névtan, a személynevek fordításának kérdései). Brazíliában, mint kiemelik, viszonylag új terület a névkutatás, csak a 20. század második felétől indult fejlődésnek. A közelmúltbeli brazíliai kutatások többek között a névadási motivációkra, az írói névadásra, valamint az őslakos és bevándorló közösségek névadási szokásaira terjedtek ki.

A második fejezet (49–62) a tulajdonnevek kategóriáját mutatja be. A szerzők a hagyományos és a modern nyelvtanok áttekintése után olyan azonosító jegyeket határoznak meg, melyek megkülönböztetik a tulajdonneveket a köznevektől. Ilyen például az egyedi létező közvetlen azonosítása a diskurzus résztvevőinek közös tudásbázisában vagy a nagybetűs írásmód. A nemzetközi szakirodalom áttekintése után a tulajdonnév fajtáira saját kategorizációt hoznak létre, mely hat fő névfajtát különböztet meg (személynevek, helynevek, társadalmi szervezetek nevei, emberi tevékenység termékeinek nevei, egyedileg azonosított állatok nevei és egyedileg azonosított események nevei); mindegyik típuson belül alkategóriákat is létrehozva. Ezenkívül a fejezet röviden ismerteti a helynevekkel, személynevekkel és cégnevekkel kapcsolatos brazil jogi szabályozást is.

A harmadik fejezet (63–90) a személynevek egyes fajtáit és típusait mutatja be, két fő kategóriába sorolva őket. A polgári nyilvántartásban szereplő nevekkel foglalkozó alfejezet foglalkozik a keresztnevekkel, melyek lehetnek egyszerűek (például *Ana*) vagy összetettek (például *Ana Clara*). Egyes kutatók az összetett keresztneveket, melyek elemeinek együttes használata Brazíliában gyakori és régóta megfigyelhető, megkülönböztetik az úgynevezett egymás mellé helyezett nevektől (például *Enzo Gabriel*), melyek együttes használata Brazíliában kevésbé általános és újító jellegűnek tekinthető. A polgári nyilvántartásban szereplő nevek közé tartoznak továbbá a családnevek, melyek között számos apanévi és anyanévi eredetű található; ezek a 15–16. században váltak öröklődővé. Brazíliában a gyermekek jellemzően egy családnevet örökölnek az apjuktól, egyet pedig az anyjuktól. Itt veendők számba az olyan közszói névkiegészítők is, amelyek jellemzően rokonsági viszonyokat jelölnek azonos nevű hozzátartozók esetében, ilyen például a *Filho* 'fia', *Neto* 'unokája', *Sobrinho* 'unokaöccse', *Júnior* 'ifjabb' és *Segundo* 'második'.

A polgári nyilvántartásban nem szereplő nevek közé tartoznak a ragadványnevek, melyek utalhatnak fizikai vagy intellektuális jellemzőre, származásra vagy társadalmi szerepre (például *Cabeção* 'nagyfejű', *Baiano* 'Bahia államból származó'). Ebbe a kategóriába sorolhatók a becenevek is, melyek az eredeti névalakból valamilyen morfológiai változtatás által jönnek létre; Brazíliában jellemzően kettős keresztnevekből szövegyüléssel (pl. *Maria Isabel* > *Mabel*), továbbá kicsinyítő vagy nagyító képzők használatával. A szerzők az álneveket is ismertetik, megjegyezve, hogy ezeket minden esetben a név viselője választja, és az ismert vagy titkos törvényes neve helyett használja. Ez a jelenség igen jellemző az irodalmi életben, valamint a bevándorlók körében, a kommunikáció megkönnyítése céljából. A fejezetben megjelennek még az elsősorban Fernando Pessoa munkásságából ismert ún. heteronimák (vagyis olyan írói álnevek, amelyekhez saját fiktív életrajz és stílus társul), valamint a transzneműek és transzvesztiták által használt ún. társadalmi nevek (olyan nevek, amelyeket a társadalom már használ az adott személy azonosítására, és a szövetségi hatóságok is kötelesek használni az eljárásaik során az érintett kérésére). Ezeken kívül a fejezet bemutatja még fedőneveket, a művészneveket, a hadseregben használt álneveket, a vallási neveket, valamint a politikai életből ismert választási és parlamenti neveket.

A negyedik fejezet (91–122) morfoszintaktikai szempontból vizsgálja a személyneveket. A szerzők kiemelik, hogy Brazíliában a személynevek írásmódját nem szabályozzák központilag: egy-egy névnek több alakváltozata is jelen lehet (például a *Felipe* névnek léteznek *Fellipe, Felippe, Filipe* és *Felype* alakjai is). A nyelvtani nem kapcsán megjegyzik, hogy

a keresztnevek sokszor a köznevekhez hasonlóan, azaz a hímneműek *o*-ra, a nőneműek *a*-ra vagy *e*-re végződnek. A személynevek többes száma jellemzően a köznevekre vonatkozó szabályok alapján képezhető, és utalhat azonos nevű személyek halmazára, családokra, egy egyén belső sokoldalúságára vagy metaforikus használatra. A szintaktikai szempontokkal foglalkozó alfejezet a személynevek mondatbeli szerepét és a hozzájuk kapcsolódó determinánsok használatát mutatja be. A határozott névelő megjelenését személynevek előtt külön alfejezet ismerteti, részletesen elemezve a jelenség időbeli és térbeli variabilitását.

Az ötödik fejezet (123–143) a személynevek szemantikáját vizsgálja a logika és a nyelvfilozófia 19. századra visszanyúló elméletei alapján. A szerzők három fő irányzatot ismertetnek (FREGE és RUSSELL, KRIPKE, valamint BURGE elméletét), s bemutatják KLEIBER korai munkásságát is.

A hatodik fejezet (144–157) szintén a személynevek szemantikájával foglalkozik, elsősorban nyelvészeti megközelítésből, többek között BRÉAL, SAUSSURE és GARY-PRIEUR munkásságán keresztül, akik a nevek konnotatív és társadalmi funkcióját vizsgálták.

A hetedik fejezet (158–177) elsősorban a személynevek köznevesülését mutatja be. A szerzők kiemelik, hogy számos mértékegységet, betegséget és testrészt neveztek el kutatókról (pl. *Celsius*, *Alzheimer*) vagy mitológiai alakokról (pl. *tendão de Aquiles* 'Achillesz-ín'). A márkanevek köznevesülését a *Gillette* példáján szemléltetik, amely Brazíliában akkora népszerűségre tett szert, hogy a *gilete* köznevet általánosan, minden borotvapenge megnevezésére használni kezdték. A fiktív személynevekből létrejövő köznéveket három példán keresztül mutatják be: a *hercúleo* 'herkulesi', *homérico* 'homéroszi' és *quixotesco* 'Don Quijote-i' jelentése többé-kevésbé eltávolodott a név eredeti viselőjétől, és általános minősítéssé váltak. A köznevesülés termékeny területei a tudomány, a vallás és a politika, ahol az egyes elméletek és tanok, illetve ezek követőinek a megnevezése sokszor személynevekből jön létre, jellemzően az *-ismo, -ista* vagy *-iano* képzőkkel (pl. *marxismo* 'marxizmus', *darwinista* 'darwinista'). A fejezet külön kiemeli Luiz Inácio Lula da Silva elnök nevét, melyből a *luliano* 'Lula-féle', *lulista* 'lulista', *lulismo* 'lulizmus', *lulês* 'lulai nyelvhasználat' és *lulólogo* 'Lula-szakértő' szavak is létrejöttek.

Az utolsó, nyolcadik fejezet (178–209) a személynévkutatásnak a nyelvészeten kívüli tudományterületekkel, nevezetesen az irodalomtudománnyal és a migrációkutatással való kapcsolatát mutatja be. Az irodalmi névadás esetében három fő motivációt ismertet. Az etimológián alapuló névhasználatot Machado de Assis író regényein keresztül szemlélteti, melyekben a név jelentése és a szereplők tulajdonságai megegyeznek vagy éppen ellentétei egymásnak. A nyelvi normán alapuló névhasználat esetében a szerzők a hitelesség megteremtése érdekében a valós életben tapasztalható névhasználati mintákat alkalmazzák a fiktív karakterek névadásakor. A nyelvi normák áthágása is tetten érhető az írói névadásban, például Paulo Leminski műveiben, melyekben sokszor elmosódik a határvonal a köznevek és a tulajdonnevek között. A migráció kapcsán két esettanulmányon keresztül mutatják be a szerzők, hogy a brazíliai japán és litván bevándorlók és leszármazottaik hogyan alkalmazkodtak a befogadó ország névadási szokásaihoz, valamint a portugál nyelv helyesírási szabályaihoz.

3. Összegzésül elmondható, hogy EDUARDO TADEU ROQUE AMARAL és MÁRCIA SIPAVICIUS SEIDE műve jó kiindulási alapként szolgálhat mindazoknak, akik érdeklődnek a

személynévkutatás, illetve annak brazil vonatkozásai iránt. A kötet a felépítésének és nyelvhasználatának köszönhetően egyetemi hallgatók számára is ideális segédeszköz lehet, emellett hozzájárul a brazíliai személynévkutatás eredményeinek szélesebb körű megismeréséhez.

***

SCHEILING FÉLIX
egyetemi hallgató; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Romanisztikai Intézet, Portugál Nyelvi és Irodalmi Tanszék; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-6762-3330, e-mail: schfelix@student.elte.hu

Bauko János, Kétnyelvűség és keresztnévhasználat. Magyar–szlovák keresztnévkönyv

A Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács Monográfiasorozata 5. Magyar Tudományos Akadémia – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Budapest, 2024. 326 lap

1. BAUKO JÁNOS magyar–szlovák keresztnévkönyve a Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács közös gondozásában jelent meg. A szerző az előszóban tájékoztat arról, hogy munkája elsősorban a szlovákiai magyarok számára készült: segítséget kíván nyújtani az újszülött gyermek nevének kiválasztásához, illetve útmutatást a keresztnevek anyanyelven történő anyakönyvezéséhez (7). A kiadvány nem titkolt célja, hogy hozzájáruljon a magyar kisebbség anyanyelvi névmenedzseléséhez Szlovákiában. A kiadvány azonban nemcsak a laikus nagyközönség tájékoztatását, a névkultúra fejlesztését szolgálja. A magyar és szlovák keresztnévállomány kapcsolatrendszerének feltárásával, a szlovákiai és magyarországi névdivat változásának vizsgálatával, a névadási indítékok megvilágításával a névtudományt művelő szakemberek számára is értékes ismereteket szolgáltat.

A könyv három fejezetből, az ezeket megelőző előszóból, zárásként pedig egy kétnyelvű (szlovák és angol) összefoglalóból áll, melyet gazdag irodalomjegyzék követ.

2. Az első fejezet – Kétnyelvűség és keresztnévhasználat (9–42) – fontos elméleti kérdéseket taglal, melyek a legújabb kutatási eredményekkel kiegészítve segítenek eligazodni egy kisebbségben élő kétnyelvű beszélőközösség keresztnévállományában. BAUKO mindenekelőtt a vonatkozó fogalmak, szakkifejezések használatát tisztázza, majd a keresztneveknek a személynévrendszerben elfoglalt helyét mutatja be. Ezt követően röviden kitér a keresztnevek kialakulásának történetére, érintve a közszavak keresztnévvé válásának és a keresztnevek köznevesülésének kérdését is. A keresztnevek anyakönyvezésével kapcsolatos szlovákiai törvényi előírások bemutatása tagadhatatlanul hasznos része az első fejezetnek; ezt egészítik ki a mellékletben közzétett, a személynévadásra és -viselésre vonatkozó törvények magyar nyelvű szövegei. Az anyakönyvezéskor használatos segédanyagokat

taglaló részben a szerző nemcsak a szlovákiai, hanem a magyarországi hivatalok által használt névjegyzékekre és névkönyvekre is kitér, valamint felvázolja az egyes eljárások során alkalmazott alapelveket. Ennek köszönhetően kirajzolódnak előttünk azok a hasonlóságok és különbségek, amelyek a két ország vonatkozó jogrendszerét és eljárásrendjét jellemzik. A névdivat változását részletező alfejezet is szélesebb kontextusba helyezi a szlovákiai adatokat. BAUKO részletesen bemutatja egy-egy időszak közkedvelt szlovákiai fiú- és lányneveit, valamint népszerűségük változását, majd összeveti a csehországi, szlovákiai és magyarországi újszülöttek leggyakoribb keresztneveit a 2023-as évre vonatkozóan. A következő részben a névadás indítékairól olvashatunk. A szerző ezt követően részletesen foglalkozik a magyar–szlovák kétnyelvű környezetben jellemző keresztnévhasználattal, illetve az anyanyelvi személynév-menedzselés szlovákiai problematikájával.

3. A könyvünk második fejezete maga a magyar–szlovák keresztnévszótár (43–290). Egy rövid, mindössze kétoldalas bevezetőben olvashatunk a névcikkek szerkezeti felépítéséről, illetve a forrásként használt kiadványokról. Ezt követően ismerkedhetünk meg az összesen 3673 névcikkben bemutatott korpusszal. A férfi- (1580) és női (2093) nevek különkülön csoportosítva, betűrendben követik egymást. Az egyes címszavak két részből állnak: 1. a név magyar nyelvű (Magyarországon anyakönyvezhető) változata – félkövér kapitális betűtípussal, 2. a név hivatalos szlovák megfelelője – dőlten szedett félkövér kapitális betűvel (pl. **ROLAND – *ROLAND***, **ETA – *ETA***). Abban az esetben, ha a két nyelvben a nevek egymástól eltérő alakban anyakönyvezhetők, a szlovák hivatalos névforma dőlt kisbetűvel követi a magyar megfelelőjét (**ÁDÁM – *Adam,* ERZSÉBET – *Alžbeta***). Amennyiben az adott magyar névnek nincs hivatalos szlovák változata, ezt a kurzívan szedett Ø jelöli (**ZSOLT– *Ø***). Az anyakönyvezhető névalakok közlését a név eredetére és jelentésére vonatkozó információ követi. Ha többféle szakirodalmi magyarázat is létezik egy-egy név eredetét, jelentését illetően, a szerző mindegyiket közli. A névcikk a keresztnévre leginkább jellemző becenevek és az adott név névnapjainak bemutatását követően a rokon név megadásával zárul.

4. A harmadik fejezet – tulajdonképpen mellékletként – két szlovákiai törvény magyar nyelvű fordítását adja közre (291–313). Egy nemzeti kisebbséghez tartozó szlovák állampolgár a 300/1993. és a 154/1994. számú törvények alapján kérheti a nevének anyanyelven történő anyakönyvezését, illetve a korábban szlovákul anyakönyvezett név kisebbségi névalakra történő átírását. E törvények teszik lehetővé a nem szlovák nemzetiségű nők számára a családnév *-ová* toldalék nélküli bejegyzését is.

5. A fentebb bemutatott kiadvány hiánypótló munka, a szlovákiai magyar nyelv- és névmenedzselés megkerülhetetlen alapműve. Amellett, hogy kutatási eredményeken alapuló számos új ismerettel bővíti a névtudományt, a mindenkori szülőknek segítséget nyújt a névválasztásban, eligazítást ad a szlovákiai névadás és névviselés törvényi hátteréről, valamint hasznos segédanyag a szlovákiai és a magyarországi anyakönyvi hivatalok számára is.

***

TÖRÖK TAMÁS
egyetemi adjunktus; Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék; Komárom (Komárno, Szlovákia)
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3116-9875, e-mail: torokt@ujs.sk

Mátisné Páji Gréta, Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában

Gondolat-Jel 7. Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2023. 255 lap

1. Irodalmi művek névtani szempontú vizsgálata nemegyszer kimerül a katalogizáló osztályozásban, bizonyos névtípusok gyakoriságának a számbavételében és szemléltető ábrázolásában. A szöveg ilyenkor csak forrásként szolgál az elemző számára, s a kapott kvantitatív eredmények hermeneutikai hasznosítása elmarad. MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában című monográfiájának elemzéseire ez nem áll. Éppen ellenkezőleg: a szerző produktívan valósítja meg a nyelv- és irodalomtudományi szempontú elemzés fúzióját, s a nyelvészet bizonyos irányzatainak belátásaira alapozva érdemi szakmai párbeszédet tud folytatni a Kosztolányi-értelmezők egészen új szövegeivel is. Már előzetesen kijelenthető, hogy a Kosztolányi-próza névhasználatával kapcsolatos meglátásai megerősítik, árnyalják vagy olykor akár tovább is gondolják a kritikai recepció eddigi eredményeit.

2. A kötet első két fejezete (11–25) a vizsgálódások elméleti és módszertani keretét vázolja fel dióhéjban. Az ebből következő irányadó megközelítési szempontok részletesebb kifejtését a későbbi elemző fejezetek élén kapjuk meg, mindig az éppen tárgyalt jelenségcsoporthoz kötve. A szerző egy olyan, „univerzálisnak" tételezett megközelítésmódot kíván bemutatni könyvében, amely „a tulajdonnév egyetemes jellegzetességei felől" vizsgálja a szépirodalmi szövegeket (223). Mint írja, „nem a nevek kategorizálása volt a célom, inkább a névhasználat természetes létmódját megfigyelve igyekeztem megérteni az írói névadás megoldásait" (223). Ennek a kölcsönösen termékeny megközelítésmódnak az érvényesítéséhez teremt számára kellően rugalmas elméleti keretet a kognitív szemantika és a pragmatika. Az előbbi a konkrét nyelvhasználó jelentéskonstruáló tevékenységét, az utóbbi pedig a kommunikációs partnerek interakcióját helyezi az előtérbe. A nevek ebben a megközelítésben nemcsak azonosító funkcióval bírnak, hanem a névviselőre vonatkozó ismeretekkel, asszociációkkal is rendelkeznek, amelyek „sugarasan kapcsolódnak egymáshoz" (187), s dinamikus jelentésszerkezetet hoznak létre. Az írói névadás elemzési gyakorlatára kivetítve ez azt jelenti, hogy az olvasói értelmezések is a név jelentésének integráns részét képezik (191). A pragmatikai megközelítések a megszólítások és az említőformák vizsgálatában kapnak kulcsszerepet (185–222). Ezekre úgy tekint a monográfia szerzője, mint „a személyközi viszonyok beszédes nyelvi lenyomataira" (186), mivel a résztvevők közti viszony érzelmi hátterére, személyes attitűdökre, társadalmi státuszra, foglalkozásra, korra vagy nemre utaló információkat sűrítenek magukba.

A nyelvészeti pragmatika alapját adó társas jelentésképzés, miként azt a szerző is kiemeli, az irodalmi kommunikáció folyamataival mutat analógiát, azzal a megszorítással, hogy itt csak közvetett interakcióról beszélhetünk. A szerző számíthat ugyan az olvasó jelentésképző értelmezésére, feltételezheti nála a névvel vagy a névviselővel kapcsolatos

háttérismeretek mozgósítását az olvasás során, a „szereplői megnyilatkozások befogadói újrakonstruálása" (193) azonban kizárólag a szöveg alapján valósul meg.

A harmadik fejezet Kosztolányi nyelvszemléletével foglalkozik. A szerző itt főként ismerteti, majd szembesíti egymással a szakirodalom ide vonatkozó megállapításait, kiemelve az író álláspontjainak bizonyos mértékű módosulásait, és utalva az őt ért lehetséges hatásokra is (HUMBOLDT, SAPIR-WHORF). MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA önálló fejezetet szentel Kosztolányi névszemléletének, ismertetve az író névválasztással és névhasználattal kapcsolatos eljárásait (39–51). Olyan írónak tekinti őt, aki „nagy jelentőséget tulajdonított a nevek akkurátus megválasztásának" (47), s műveiben „egyaránt számít az olvasó névvel kapcsolatos tudására és egyéni asszociációira" (42). A monográfia szerzője kellő óvatossággal kezeli Kosztolányinak a levelekben és újságcikkekben megfogalmazott névtani jellegű nyilatkozatait, miként Kosztolányi feleségének a visszaemlékezéseit is. Az életrajzi szempontú magyarázatok helyett olyan vizsgálódást szorgalmaz, mely „az író névadásbeli, nevekkel kapcsolatos, magukban a szövegekben tetten érhető attitűdjeit" (42) tárja fel. Ennek részét képezi azoknak az írói stratégiáknak a feltérképezése, amelyek Kosztolányi névadási gyakorlatát a leginkább meghatározták, mind a regények, mind a novellák esetében. A könyv szerzője három ilyet emel ki. Az első a névtelenség, amely már önmagában is funkcionális sokrétűséggel tűnik ki. A nevek hiánya lehet tudatos, jelentéssel bíró elhallgatás vagy műfaji kényszer eredménye. Annak eldöntése, hogy „egy műben inkább történetformáló szerepe van a névtelenségnek, vagy csak a rövid terjedelem, a szűkebb szövegvilág mint műfaji sajátosság a névtelenség oka" (180), egyéni értelmezés függvénye. A második stratégia az, amikor „a név közszói, etimológiai jelentése nyer értelmet a történet kibontakozása során" (118), a harmadik pedig az, amikor a „névhasználatról való szociokulturális ismereteink révén irányítja a szerző az olvasói figyelmet" (119). De kiegészíthetjük a sort Kosztolányinak azzal az eljárásával is, amikor a narrátor vagy a szereplő szólamába illeszt kimondottan névtani reflexiókat (l. A névről való elmélkedés mint szövegszervező motívum című fejezetet: 114–115).

3. MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA könyvében a tulajdonnév nemcsak tudományterületeket kapcsol össze, de a szerzői életmű szövegeit is. Bizonyos névtípusok vagy konkrét nevek vizsgálata regények (Édes Anna, Pacsirta, Aranysárkány) és novellák hálózatos olvasását alapozza meg. Ez utóbbi műfajcsoport szövegei közül az Esti Kornél alakjához kapcsolódókon kívül olyan novellák is előkerülnek a monográfiában, amelyeket a szakirodalom eddig kevesebb figyelemre méltatott (pl. X… kalandornő; Nagy úr, Kis úr; Kártya). A Kosztolányi Dezső elbeszélései című kötetből (1965) „kváziesetleges, mintavételes" (105) módon kiválogatott harminc történet sajátos típust képviselő csoportját adják azok a szövegek, amelyeknek címében egy vagy több tulajdonnév szerepel *(Mária, Erzsébet, Juliska, Bella, Amália, Péter)*. A nevek a monográfia szerzőjének olvasatában intertextuális kapcsolóelemekként működnek: összekötnek és ezáltal egymásra vetítenek karaktereket, helyzeteket, narratív stratégiákat, műfaji mintázatokat, életrajzi és fikciós kontextusokat; ez nemegyszer korábbi olvasatok finomítását kívánja meg. Például a *Sárszeg* fiktív helynév előfordulásait vizsgálva a szerző megállapítja, hogy e név nem tekinthető csupán a vidékiesség, a maradiság negatív előjelű szimbólumának (ahogyan az elsősorban a Pacsirta szövegvilága felől mutatkozik), mivel „az öt Sárszeg-szöveg városképe, az azokhoz

köthető konnotáció, értéktelítettség sem teljesen egységes" (95). Az X… kalandornő című novellában olvasható ragadványnév-lista pedig okkal hozható összefüggésbe az Édes Anna egyik szöveghelyével: „Figyelemre méltó, hogy az elbeszélő olyan gúnyneveket aggat a kalandornőre a származását kétségbe vonva, amelyek a névhangulatot eltúlzó iróniával, kissé letompított formában" (109) Vizyné cselédneveit is felidézhetik. Ezért is használja a szerző a vándorló vagy egymásra hasonlító nevek vizsgálata kapcsán az „interkontextuális olvasat" szókapcsolatot.

A névközpontú regény- és novellaelemzések közé kissé szervetlenül ékelődik a 8. fejezet, mely a Kosztolányi által egyes szövegekben végrehajtott névváltoztatásokat tárgyalja és egy erre épülő kérdőíves felmérés tapasztalatait ismerteti. A kapott eredmények kvantitatív és kvalitatív értékelése megtöri valamelyest a könyv addig követett gondolati ívét és értekező stílusát, ezért a szerző helyében ezt a részt a könyv végére illesztettem volna. A száz magyar szakos egyetemi hallgató körében végzett empirikus kutatás központi kérdése az volt, hogy a résztvevők vajon „milyen asszociációkat kötnek az egyes Kosztolányi-szövegek szereplőinek neveihez, illetve befolyásolják-e őket ezek a fiktív szövegek a nevek megítélésében" (129). Ennek érdekében Páji Gréta egy 21 tételt számláló névlistát állított össze, mely közismert regényszereplők család- vagy keresztneveivel egyező nevek mellett olyanokat is tartalmazott, amelyeket (a fennmaradt kéziratok tanúsága szerint) az író a végleges változatban kihúzott vagy megváltoztatott. A nevek értékeléséhez a Behind the Name nevű internetes portál viszonylag egyszerű, véleményem szerint változatosabbá is tehető szempontrendszerét hívta segítségül (jó név – rossz név; férfias – nőies; klasszikus – modern; formális – közvetlen, informális; különleges – megszokott, unalmas; komoly – humoros, komolytalan). Az eltérő kollektív asszociációk és a megváltozott névattitűdök regisztrálásán túl a szerző egyik fő következtetése az, hogy „egy ritkább és közszói asszociációkat keltő névhez sokkal inkább kötnek az adatközlők személyiségvonásra utaló, eredetibb képzettársításokat, mint egy gyakoribb, átlagosabb névhez" (171).

4. Az eddig elmondottakat összegezve megállapítható, hogy a monográfia vizsgálati eredményei ismételten megerősítik Kosztolányi névérzékenységét és írói névhasználatának tudatosságát, s egyúttal meggyőzően érvelnek a pragmatikai és a szemantikai szempontok bevonásának termékenysége mellett – mind a névtan, mind az irodalmi értelmezés terén. Úgy gondolom, hogy az itt bemutatott szempontrendszer más Kosztolányi-művek névszempontú elemzésében is sikerrel alkalmazható, de inspirációt nyújthat a műveinek különböző nyelvű fordításait vagy kortárs újraírásait vizsgáló kutatók számára is.

***

BENYOVSZKY KRISZTIÁN
egyetemi tanár; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra); Szlovákia
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0753-2718, e-mail: kbenyovszky@ukf.sk

László Kovács – Katharina Zipser – Viktória Szőke – Erika Kegyes Hrsg., Marken im Kontext von Kultur und Sprache. Die kulturelle Vermittlungsfunktion österreichischer und ungarischer Marken
[Márkák a kultúra és a nyelv kontextusában. Osztrák és magyar márkák kultúraközvetítő szerepe]

Philologia 275. Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2024. 496 lap

1. A hamburgi kiadónál megjelent (német és magyar) kétnyelvű kötet a nyelvészet és a marketing határterületeit járja körül, és mindkét (alkalmazott) tudományterület számára kínál új ismereteket. Azon kutatásokról számol be, amelyek az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány támogatásával a Marken als Kulturträger. Die kulturvermittelnde Rolle von österreichischen und ungarischen Produkten. Eine kontrastive sprachpragmatische Untersuchung (Márkák mint kultúraközvetítők. Osztrák és magyar termékek kultúraközvetítő szerepe. Kontrasztív pragmatikai vizsgálatok) című projekt keretében valósultak meg 2022–2023-ban. Az elméleti bevezető, az empirikus kutatásokról beszámoló nyelvészeti tanulmányok (amelyeket részben a kutatásba bevont egyetemi hallgatók írtak) és az összefoglaló szövegek révén a kötet a márkanevek tanulmányozásának kis tankönyve is lehet. A kötet az alkalmazott nyelvészet témaköreit bővíti a marketingnyelvészet fogalmával.

2. A 11 német és 13 magyar nyelvű tanulmányt nem nyelvek szerint, hanem tematikus területek alapján rendezték sorba; a besorolás elve azonban nem mindig egyértelmű, így a kötet felépítése nehezen áttekinthető. A tanulmányok egy része – elsősorban a két, magyar, illetve német bevezető szöveg, KOVÁCS LÁSZLÓ (15–35) és KEGYES ERIKA (36–62) írása – alapvető elméleti kérdésekkel foglalkozik. Mindkét tanulmányban a termékek és márkák, valamint a termék- és márkanevek közötti összefüggéseket és különbségeket fejtik ki – inkább a marketing, mint a névtan szempontjából. (Erről tanúskodnak az egyes tanulmányok irodalomjegyzékei is.) Ezenkívül a két szerző – a téma bevezetőjeként – bemutatja a legismertebb országspecifikus márkaneveket Ausztriából és Magyarországról (pl. *Almdudler, Manner*, valamint *Herendi, Unicum*). Természetesen a két ország közös történelme néhány közös vagy határokon átnyúló márkanevet is kínál, például a *Kotányi*-t. A könyv első, bevezető fejezetében emellett a márkareklámozás (inter)kulturális aspektusai is szóba kerülnek.

3. A második, terjedelmesebb fejezetben (65–255, összesen 10 tanulmánnyal, amelyek közül kettő-kettő részben azonos szövegű: magyar nyelven és német fordításban is szerepel) kiválasztott osztrák és magyar márkákról (kevésbé a márkanevekről) szóló empirikus esettanulmányokat olvashatunk. A módszerek rendkívül sokfélék: KOVÁCS LÁSZLÓ és

SZŐKE VIKTÓRIA (93–122) márkaasszociációkkal dolgoznak, amelyek adatait Ausztriában és Magyarországon kérdőíves felméréssel gyűjtötték össze. A kutatás alapján a Red Bull, a Manner és a Rauch tűnik a két országban legismertebb osztrák márkának. A két szerző a következő tanulmányában (144–162) a csomagoláson szereplő feliratok elemzéséhez az OSGOOD által kidolgozott szemantikai differenciálskálát alkalmazza; a különböző márkájú termékek csomagolásuk alapján történő (fogyasztói) értékelését mind Ausztriában, mind Magyarországon elvégzett kérdőíves felmérések segítségével próbálták megragadni. Az empirikus kutatás eredményeiből kitűnik, hogy a szokatlan írásjelek egzotikus jelleget kölcsönöznek a márkaneveknek, míg a márkanevek rövidsége a könnyű megjegyezhetőség révén hozzájárul a pozitív imázshoz.

KATHARINA ZIPSER és KEGYES ERIKA az élelmiszeripari márkaneveket vizsgálja (163–182): ez a tanulmány nyitja meg a márkanevekkel (és a márkanévadással) foglalkozó, egyértelműen névtani kérdéseket tárgyaló írások sorát. A szerzők az osztrák és magyar weboldalakról nyert korpuszokat nyelvi jellemzők (felépítés, jelentés, köznevekhez és más tulajdonnevekhez fűződő viszony stb.) alapján elemzik. A neveket – szemantikai motiváltságuk szerint – egy olyan skálán helyezik el, amely a „jelentés nélküli" (bedeutungslos) nevektől a jelentésükben a termékekre közvetlenül utaló (bedeutungshaltig) nevekig terjed. Megállapítják, hogy az osztrák és a magyar korpuszban nincs különösebben nagy eltérés az egyes névtípusok között: mindkét nyelven hasonló elvek alapján történik a márkanévadás (gyakran másodlagosan, például hely- vagy családnevek márkanévvé válásával), illetve a márkanevek leggyakrabban nagyobb termékcsaládok neveihez illeszkedve jönnek létre.

BIRGIT LARCHER és OLIVER KOLL (183–200) több mint 1600, Ausztriában és Magyarországon használatos élelmiszer-márkanevet vizsgál különböző nyelvi jellemzők (a nevekben előforduló számnevek, névhosszúság, kezdőbetűk) alapján, és ezeket összekapcsolják a megfelelő élelmiszermárkák piaci részesedésével.

PETHŐ JÓZSEF tanulmánya (201–210) német és magyar példák alapján, a blending-elméletre támaszkodva mutatja be, hogy a márkanevek milyen típusú szójátékokban fordulnak elő – elsősorban reklámcélból. A választott elméleti keretből kiindulva olyan szójátékokat elemez (rendkívül komplex metaforaként), mint a *Milkarácsony (< Milka + karácsony)* és a *Gut. Besser. Gösser*.

KEGYES ERIKA számítógépes nyelvészeti szemléletű tanulmánya (211–230) az online tartalmak szemantikai elemzésére összpontosít (a Semager kutatási eszköz segítségével), és eközben „kulturális töltetű szavakat" („Kulturwörter"), vagyis kulturálisan meghatározott fogalmakat, szemantikai kulcsszavakat keres. A szerző szemléletesen mutatja be, hogyan válnak a márkákban (márkanevekben) rejlő értékek kulturális értékek hordozóivá.

SABJÁN CSENGE (230–237), valamint KASZÁS NIKOLETTA, KELLER KRISZTINA és KOVÁCS LÁSZLÓ (238–255) magyar termékekkel és márkákkal kapcsolatos marketing-kutatások eredményeit ismertetik. A második cikkben a földrajzi nevek mint turisztikai célpontok nevei mellett a logók, a reklámszlogenek és azok ismertsége állnak a középpontban.

BALÁZS GÉZA tanulmányával (259–271) a kötet visszatér az elméleti kérdésekhez: a márkanevek létrejöttét az elsődleges (természetes) és a másodlagos (mesterséges) névadás között helyezi el, és sokféle adattal (pl. *McDonald's > mekdönci, meki, mekdodó*)

mutatja be a spontán módon létrejövő névvariációk keletkezését, amelyet természetes nyelv- és névhasználati folyamatként értékel.

GRÁFIK IMRE írása (272–311) a cégérek márkajelölő szerepéről értekezik. Néprajzi irányultságú szövegében bemutatja a cégéreknek az ókor óta fennálló kereskedelmi jelentőségét, konkrét példáit a pékmesterség és a borászatok területéről hozva. Tanulmányának keretéül a *Jó bornak nem kell cégér* közmondás, illetve annak reklámcélú felhasználásai szolgálnak.

HIDASI JUDIT munkája a márkanevek témájának interkulturális vonatkozásait mutatja be (312–323). Összehasonlítja néhány osztrák és magyar márkanév jelentőségét a japánokéval, és bemutat néhány nemzetközileg ismert japán márkát a gasztronómia területéről.

EVA LAVRIC szövegnyelvészeti szemléletű tanulmánya (324–357) betekintést nyújt a kulináris nyelvészetbe. A szerző bemutatja a borleírás szövegtípusát, majd annak szövegnyelvészeti jellemzőit mintaként használja a sörfajták és sörmárkák interneten található leírásának elemzéséhez. Szöveg- és diskurzusnyelvészeti vizsgálata két lépésből áll: egy külső és egy belső elemzésből, amelyek mind a szövegtípusra jellemző jegyeket, mind pedig a szövegek szerkezeti és lexikális-stilisztikai jellemzőit felmérik.

A hallgatói írásokat tartalmazó fejezetet LEA BRABETZ és KEGYES ERIKA elméleti tanulmánya vezeti be (361–392). Az itt részletesen bemutatott elemzési módszerekkel dolgoznak a következő tanulmányok: DOLLENSTEIN et al. (393–440) a magyar reklámok kapcsán, BIRÓ és CSEJTEI a Red Bull és a Hell márkák reklámjaival (441–446), PENK és MESTYÁN a Sió és a Rauch márkákkal (447–454), ROHREGGER és MAYR a Red Bull-lal (455–467) kapcsolatban, valamint VARGA és SEBŐK (468–473) két hasonló márka, a Győri édes magyarországi és a Manner ausztriai recepciójával összefüggésben.

4. A kétnyelvű kötet utolsó fejezetében a projekt eredményeit két tanulmányban (két nyelven) foglalják össze. KEGYES ERIKA (476–485) azokat a megállapításokat összegzi, amelyek a projektzáró vitafórumon a szlogenek formájával és funkciójával kapcsolatban, illetve a szlogeneknek a reklámkoncepciókban betöltött szerepéről hangzottak el. KOVÁCS LÁSZLÓ (488–496) a kontrasztív empirikus vizsgálatok eredményeit mutatja be, és kiemeli a márkanevek használatának kulturális vonatkozásait, valamint ajánlásokat fogalmaz meg a gazdasági és marketingszakemberek számára a márkanévadással kapcsolatban.

Bár a tanulmányok sorrendje nem tűnik logikusnak, így a kötet nem teljesen koherens, a kétnyelvű projektösszegző publikáció rendkívül sokszínű elméleti és empirikus információt nyújt a márkák és márkanevek színes világáról – mind a marketinges szakemberek (márkanévadók), mind a nyelvészek (névkutatók) számára.

***

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ
egyetemi docens; Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Német és Holland Nyelvű Kultúrák Intézete, Német Nyelv és Irodalom Tanszék; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4680-105X, e-mail: kosa.aniko@kre.hu

Peter Ernst – Stephan Gaisbauer Hrsg., Onomastik – Bestandsaufnahmen und Zukunftsperspektiven. Beiträge zur Jubiläumstagung „50 Jahre Österreichische Namenforschung", Linz, 25.–26.5.2023.
[Névtan – Számvetés és a jövő távlatai. „Az Österreichische Namenforschung 50 éve" ünnepi ülés előadásai, Linz, 2023. 05. 25–26.]

Österreichische Namenforschung. Neue Folge 1. Praesens Verlag, Bécs, 2024. 367 lap

1. Az osztrák névkutatás eredményeit közlő folyóirat, az Österreichische Namenforschung (ÖNf.) 50., az addigi formájában utolsó évfolyama 2022-ben jelent meg, ennek tiszteletére rendeztek ünnepi szimpóziumot Linzben a felső-ausztriai Adalbert Stifter Intézetben. Az ülésen elhangzott minden előadás írott változata (az elhangzásuk sorrendjében), továbbá HAUBER KITTI és DIETER KREMER írása szerepel a jelen kötetben, amely az immár könyv formájában megjelenő új sorozat első része.

2. A nyitó tanulmányban PETER ERNST (11–20) négy szakaszra bontva tekinti át az ÖNf. történetét: 1. Az 1973-as alapítástól 1981-ig Bécsben, illetve Salzburgban adták ki a folyóiratot. Kezdetben elsősorban a helynévkutatás fóruma volt, de általános névtani kérdések tárgyalásának is helyet adott. 2. 2012-ig Klagenfurtban, de bécsi kiadó gondozásában jelent meg. 3. Ezután a VESNA (Verein zur Erforschung von Sprache und Name in Österreich) adta ki, az Ausztriával szomszédos, illetve az egykori Habsburg Monarchia történelmi határain belüli mai országokkal kapcsolatos névtani kérdésekkel bővítve a tematikát, ezzel együtt pedig a szerzők körét is. 4. Jelenleg pedig már nem folyóiratként, hanem könyvsorozatként kerül az olvasók elé.

Az ezt követő írásban szintén egy folyóirat, az 1958-as 6., Münchenben megrendezett ICOS-kongresszus alkalmából alapított Blätter für oberdeutsche Namenforschung (BONF.) történetét és tematikus csoportokba rendezett néhány tanulmányát ismerteti WOLF-ARMIN FRHR. V. REITZENSTEIN (21–31).

ALBRECHT GREULE (33–43) ötvenéves névtanos tapasztalatával egyrészt megállapítja, hogy sajnálatosan romlik a névtan mint tudomány elismertsége, másfelől viszont megnőtt az érdeklődés elsősorban a (saját) személynevek iránt. Még játékfilmek is készültek Der Vorname ('Az utónév') és Der Nachname ('A családnév') címmel 2018-ban, illetve 2022-ben. (2024-es folytatásuk a Der Spitzname 'A ragadványnév'; K. J.) A szerző a tudományos színvonal megtartása mellett a kutatások kiterjesztését javasolja a személy- és helynévtanon túlra. Emellett elengedhetetlennek tartja a tudomány népszerűsítését is, minden lehetséges médiafelületet bevonva, valamint a névtan oktatásának intenzívebbé tételét és kiterjesztését szorgalmazza a különböző iskolai szinteken.

Ezt a tanulmányt újabb névtani munka ismertetése követi: THOMAS LINDNER az 1975-ben alapított salzburgi helynévbizottság által kiadott Salzburgi helynevek történeti-etimológiai lexikonát (HELSON.), annak 2015 óta megjelent négy kötetét és névcikkeinek felépítését mutatja be (45–50). Az összeállítók koncepciója az volt, hogy minden kötet egy-egy közigazgatási egység *(Gau)* névanyagát dolgozza fel, de a távlati tervek között szerepel egy egykötetes kiadás megjelentetése is a legfontosabb eredményekkel, térképmelléklettel.

GERHARD RAMPL és ELISABETH GRUBER-TOKIĆ (51–63) a tiroli dűlőnevek gyűjtéséhez kapcsolódó közösségi tudományos *(citizen science)* kutatás eredményeit foglalja össze: ennek keretében 2007–2017 között mintegy 120 000 név gyűjtése, illetve térképre vitele történt meg. 2018-ban az Osztrák Szellemi Örökség Nemzeti UNESCO-listájára is felvették a gyűjteményt, amelyet a jövőben hangzó anyaggal is szeretnének kiegészíteni. Az az applikáció viszont már el is készült, amellyel az adatközlők közvetlenül telefonon vagy számítógépen keresztül rögzíthetnék a nyelvjárási alakokat.

A bajor állam történetével foglalkozó akadémiai bizottságnak három, egymással tematikusan és a közreműködő személyeket érintően is szorosan összefüggő munkájáról számol be WOLFGANG JANKA (65–76): 1. a Bajor történeti helynévszótárról (Historisches Ortsnamenbuch von Bayern), amelynek eddig 40 kötete jelent meg a 143 egykori járás anyagából; 2. az Oberpfalz közigazgatási kerületének a helyneveit összefoglalóan bemutató internetes oldalról; 3. a bajor helynevek nyelvjárási formáit leiratként és hallgatható formában feldolgozó projektről.

HUBERT BERGMANN egy nagyon ritkán vizsgált témának, az osztrák családnevek „szép kiejtésének" néhány aspektusát emeli ki, részben magyar eredetű, illetve magyar közvetítésű horvát családnevek példáin keresztül is (77–97), három problémás jelenséget emelve ki (régies írásmód, nyelvjárási hangviszonyok, illetve az idegen eredetű családnevek integrációja). Az ezekre adott válaszként gyakori megküzdési stratégia révén kétséges esetben a nyelvhasználók a sztenderd(nek vélt) nyelvváltozatnak megfelelően próbálják kiejteni a neveket.

NICOLAS M. JANSENS és HARALD BICHLMEIER majdnem ötvenoldalas, gazdag irodalomjegyzékkel ellátott írásukban (99–145) a prágai Károly Egyetem Régészeti Intézetének és a Heidelbergi Egyetem Szláv Intézetének együttműködéseként létrejött hatalmas munkáról számolnak be, amelynek keretében Északkelet-Bajorország és Nyugat-Csehország területének 2022 óta nyelvészeti, történeti (a 7–12. század közötti időszakra koncentráló) és régészeti szempontú feltárása zajlik. Ebben a helynévtan fontos kapcsolatot biztosít az egyes tudományterületek között. A tanulmány mellékletében Marktgraitz település nevének 11–18. századi említései olvashatók.

Karlheinz Hengst 90. születésnapjának tiszteletére DIETER KREMER az 1932-es chemnitzi címjegyzék alapján végzett nem szisztematikus vizsgálatokat, amelyek révén általános kép alkotható az 1930-as évek elejének chemnitzi családneveiről (147–173).

MARIETTA CALDERÓN rövid, legalább címszavas ismertetést ad azoknak a kutatóknak a munkájáról, köztük a sajátjáról, akik a német nyelvű romanisztika területén névtani kutatásokat is végeznek, a tanulmány végén válogatott bibliográfiát adva az egyes szerzőkhöz (175–191).

ULRIKE THUMBERGER Ausztria nemzeti ünnepén, a semlegesség napján (2021. 10. 26.) egy rádióadón leadott 26 osztrák popdalban előforduló helyneveket elemezte abból a szempontból, hogy van-e osztrák identitást képző szerepük (193–213).

MARGARETE PLATT négyféle módját mutatja be annak, hogyan élhetnek tovább a 13. századtól adatolható bécsi, illetve Bécs környéki dűlőnevek a 21. században (215–226): 1. utcanévként; 2. település(rész)névként ; 3. a dűlők átalakítása után létrejött (beépítetlen) pihenő- vagy természetvédelmi övezetek neveként; 4. a mezőgazdasági hasznosítás folytatásának eredményeként például szőlészetek-pincészetek, közösségi kertek neveként.

A következő két cikk svájci névtani kérdésekkel foglalkozik. MARTIN HANNES GRAF személyesebb hangú írása a szerző huszonegy éves névtani működésének szubjektív összegzése (227–239), amelyben többek között az ortsnamen.ch összefoglaló online oldalon található helynevekkel kapcsolatos, illetve a névtani munkát általánosan érintő kérdésekre keresi a választ. SIMONE BERCHTOLD SCHIESTL Német-Svájc online családnévszótárát (https://familiennamenatlas.unibe.ch) mutatja be, kitekintve a francia és az olasz nyelvű svájci területek családneveire is (241–253).

Ezek után két magyarországi szerző által írt, magyar vonatkozású tanulmány következik: MÜLLER MÁRTA Pilisvörösvár és Solymár német nemzetiségi utcaneveit, azok revitalizációját, HAUBER KITTI pedig a 18. századi Kárpát-medencei német családnevek szociokulturális aspektusait vizsgálja. MÜLLER (255–265) részletesen elemzi a két település utcaneveinek funkcionális-szemantikai, morfológiai és lexikai jegyeit. Megállapítja, hogy míg a kételemű nevek dominanciája és a népnévi elemek megléte mindkét településre jellemző, Pilisvörösváron inkább a rurális motívumok, Solymáron pedig az eltérő domborzathoz igazodó, illetve az urbánusabb névadási normák érvényesülnek. A szerző a lexikai-morfológiai különbségek bemutatása mellett a névadási revitalizációs folyamat fázisait, névtani kérdésfeltevéseit és a sikeres nemzetiségi névhasználat előfeltételeit is összegzi.

HAUBER KITTI (267–278) három, nyelvjárásilag és szociokulturálisan különböző terület (Sopron és Moson vármegye, Győr és Veszprém vármegye, illetve a dél-erdélyi Királyföld, Besztercevidék és Brassóvidék) családneveinek funcionális-kognitív elemzését végzi el a Történeti magyar családnévatlasz és a Dunántúli történeti családnévtár alapján. A három nyelvterület történeti különbsége a vizsgált családnevekben is jól tükröződik: Sopron környékén a német eredetű családnevekre hatott a magyar névrendszer, ezzel szemben a Dunántúli-középhegység területére beköltözők magukkal hozták a már meglévő német családnevüket. Végül az erdélyi szászok nyelvi szigetén a német családnevek rendszere a magyaréval kölcsönös viszonyban jött létre.

A kötet utolsó három tanulmánya az Ausztriában fellelhető szláv helynevekkel foglalkozik. MARTINA PIKO-RUSTIA az évszázadokon át szóban hagyományozódó karintiai szlovén helynevek írásos rögzítését és standardizációját célzó FU-LED nevű EU-s projektet mutatja be (279–301), amelynek keretében 2008-ban publikálták az első két, egyszerűsített fonetikai átírást alkalmazó topográfiai turistatérképet. Szintén a karintiai szlovén nevekkel, azok kétnyelvű helységnévtáblákon való feltüntetésének történetével, az ezt a folyamatot évtizedeken át kísérő politikai és társadalmi vitákkal foglalkozik HEINZ-DIETER POHL (303–322). EMANUEL KLOTZ a Slavia Tirolensis nevű projekt melléktermékeként egy olyan, elsősorban a kelet-tiroli szláv helynevekre szabott modell tervét vázolja fel, amellyel a helynévi átvételek feltételezett etimológiáinak valószínűsége ellenőrizhető négy különböző kritérium (hangtörténet, morfológia és szemantika, előfordulási környezet, valamint hagyományozódás) alapján (323–345). A tanulmány végén a szerző néhány példával illusztrálja a modell működését.

Zárásként három kiadvány recenziója (347–362), illetve a függelékben a rövidítések jegyzéke (363), valamint a szerzők és szerkesztők affiliációi (365–367) olvashatók.

3. Összegzésként elmondható, hogy a kötet betekintést nyújt a kortárs osztrák és részben a nemzetközi névkutatás változatosságába. Az írások tematikája a klasszikus történeti-etimológiai és nyelvjárási helynévgyűjtésektől a modern névszociológiai kérdésekig terjed. Szerteágazó tematikája és módszertani sokszínűsége miatt a kötet jó szívvel ajánlható mind a gyakorló név- és nyelvjáráskutatóknak, mind az érdeklődő történész, szociológus és kultúrantropológus szakembereknek.

***

KOZMA JUDIT
tudományos munkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Kutatóintézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8294-2178, e-mail: kozma.judit@nytud.elte.hu

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe beérkezett magyar névtani kiadványok

BENŐ ATTILA 2025. *Névkontaktusok, névhasználati kontextusok Erdélyben.* Erdélyi Tudományos Füzetek 305. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár. 152 lap

BÖLCSKEI ANDREA 2025. *Korai keletkezésű helynevek a Brit-szigeteken.* Károli Könyvek. Monográfia. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 433 lap

ERDŐDI CSOBÁDY CSILLA 2025. *A táj mesél, a kutató hallgatja. A helynévkutatás elméletének és gyakorlatának találkozása a Szoroskő lábánál. Helynév-szociológiai vizsgálatok szlovák–magyar kétnyelvű környezetben a Rozsnyói járásban.* A Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács monográfiasorozata 7. Magyar Tudományos Akadémia – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Budapest. 192 lap

ERDŐDI CSOBÁDY CSILLA 2025. *Helynévkincs a Szoroskő alól. A szlovákiai Körtvélyes, Szádalmás és Tornagörgő települések helynévszótára.* A Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács monográfiasorozata 8. Magyar Tudományos Akadémia – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, Budapest. 261 lap + 19 lap képmelléklet

HAVASI-KOVÁCS HELGA 2026. *Várnevek a középkori Magyarországon*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 61. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 202 lap

HANKUSZ ÉVA – KOCÁN BÉLA 2025. *Magyar Nemzeti Helynévtár 2. Szatmár megye északi részének helynevei.* Szerk. GYŐRFFY ERZSÉBET – HOFFMANN ISTVÁN – PORCZIÓ VERONIKA. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 485 lap + 40 lap térképmelléklet

HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN – TÓTH VALÉRIA szerk. 2025. *Magyar Nemzeti Helynévtár 3. A Balmazújvárosi járás helynevei.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 453 lap + 45 lap térképmelléklet

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Közép-Szolnok vármegye. Közzéteszi: † MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 258 lap

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Zemplén vármegye I. Közzéteszi: † MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024. 288 lap

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Zemplén vármegye II. Közzéteszi: † MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024. 676 lap

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Abaúj vármegye. Közzéteszi: BODNÁR TAMÁS. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024. 512 lap

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Árva vármegye. Közzéteszi: SEBESTYÉN ZSOLT. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024. 220 lap

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Liptó vármegye, Sáros vármegye, Zólyom vármegye. Közzéteszi: † MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2025. 319 lap

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Komárom vármegye. Közzéteszi: SEBESTYÉN ZSOLT. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2025. 234 lap

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Nógrád vármegye. Közzéteszi: ANGYAL LÁSZLÓ – GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2025. 592 lap

Onomastica Uralica 16. Eds. JORDAN, PETER – VALTONEN, TAARNA – HÄMÄLÄINEN, LASSE. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2025. 195 lap

Onomastica Uralica 17. Eds. TÓTH, VALÉRIA – SARHEMAA, MARIA – ENTZENBERG, SONJA – MATTFOLK, LEILA – WENNER, LENA – HÄMÄLÄINEN, LASSE. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2025. 272 lap

Onomastica Uralica 18. Eds. HÄMÄLÄINEN, LASSE – JUHONEN, MILLA. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2025. 251 lap

Onomastica Uralica 19. Eds. BERGMANN, HUBERT – HORNE, EMMA – RAUNAMAA, JAAKKO – HÄMÄLÄINEN, LASSE. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2025. 297 lap

Onomastica Uralica 20. Eds. GYŐRFFY, ERZSÉBET – HARVALÍK, MILAN – HÄMÄLÄINEN, LASSE. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2025. 328 lap

Onomastica Uralica 21. Eds. TÓTH, VALÉRIA – RESZEGI, KATALIN. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2026. 223 lap

FOLYÓIRATSZEMLE

Helynévtörténeti Tanulmányok 18. (2022–2024)

Szerkesztő: Hoffmann István – Tóth Valéria. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 199 lap

A Helynévtörténeti Tanulmányok 18. kötete három év beérkezett írásait adja közre. A kötet első öt tanulmánya a Hortobágyhoz kapcsolódó helynevek vizsgálatát állítja a középpontba a Magyar Nemzeti Helynévtár Program adataira támaszkodva.

SZŐKE MELINDA nyitó tanulmányában az élőnyelvi helynévgyűjtés eredményeire építve járul hozzá a *Hortobágy* név eredetére vonatkozó korábbi magyarázatok újragondolásához (7–22). Nem a kérdés végleges lezárására vállalkozik, hanem a bizonytalan pontokra hívja fel a figyelmet, és új szempontokat kínál az elemzéshez. Részletesen vizsgálja a legkorábbi okleveles adatokat – mindenekelőtt a Százdi alapítólevél névalakjait –, továbbá a víznév, a település- és birtoknév, valamint a tájnév egymáshoz való viszonyát. Következtetése szerint az előtag nagy valószínűséggel a *Hort* településnévből származik, az utótag eredete azonban továbbra sem tisztázott.

E. NAGY KATALIN dolgozata az élőnyelvi és történeti adatok alapján, a helynévrekonstrukciós eljárás segítségével vizsgálja az Árpád-kori Hortobágy három, mára elpusztult településének – Zám, Bágy és Remetekútfő – helyét (23–31). Zám esetében a helynévbokor megerősíti a régészeti feltárások alapján kirajzolódó település helyét. A *Bágy* név kapcsán az alapnév a térség egykori mocsaras jellegére utal, a nyelvi adatok ugyanakkor nem támasztják alá a falu tényleges létezését. Remetekútfő esetében a szórványos helynévi adatok a birtok Hajdúnánás környékére való lokalizálását teszik valószínűvé. A tanulmány fontos tanulsága, hogy a nyelvi, történeti és régészeti eredmények együttes értelmezése nemcsak a települések helyének, hanem a határaik rekonstruálásának is alapja lehet.

A hortobágyi víznevek egyik jellegzetes csoportját, a *fok* földrajzi köznévvel alakult neveket vizsgálja GYŐRFFY ERZSÉBET tanulmánya (33–46). A szerző a történeti és jelenkori adatokból összeállított, csaknem ezer nevet és névvariánst számláló víznévkorpuszból kiindulva elemzi e nevek kronológiai és területi megoszlását, valamint a *fok* lexéma jelentését és névszerkezeti szerepét, továbbá a nevek névadási motivációit. Rámutat arra, hogy a fok a térség egykori vízrendszerének és vízgazdálkodásának meghatározó eleme volt, így az ilyen nevek a hortobágyi táj korábbi vízrajzi és gazdálkodástörténeti viszonyainak fontos nyelvi lenyomatai. A tanulmány emellett a helynévanyag interdiszciplináris hasznosíthatóságára is utal.

RESZEGI KATALIN munkája a halom mint domborzati forma névanyagát vizsgálja két hortobágyi járás történeti és jelenkori helynevei alapján (47–67). A szerző rámutat arra, hogy a *halom* terminus használata nem egységes: míg a régészet elsősorban a mesterséges

kiemelkedések megnevezésére alkalmazza, a népi szóhasználat a természetes, halomszerű formákra is kiterjeszti, s a tanulmány ez utóbbi, tágabb megközelítést követi. Az elemzés a halomnevek szerkezetére és névadási motivációira irányul. A kétrészes nevek utótagjaként leggyakrabban a *halom* szerepel, kisebb kiemelkedések esetében pedig a ma már nem produktív *laponyag,* valamint a *domb,* ritkábban a *hegy* fordul elő. A tanulmány a *laponyag* példáján keresztül azt is szemlélteti, miként hasznosítható a névanyag a szóföldrajzi vizsgálatokban, s egyúttal a helynévgyűjtés tágabb tudományos jelentőségére is ráirányítja a figyelmet.

A tematikus egységet BÁBA BARBARA írása zárja, amely Polgár és környéke helynévanyagának dialektológiai tanulságait vizsgálja (69–83). A tanulmány a történeti és jelenkori helynévadatok alapján érzékelteti a térség átmeneti nyelvjárási jellegét, s azt is bemutatja, hogy a helynevek a környező települések hatása mellett a betelepülők származási területeinek nyelvi sajátosságait is őrzik. Az elemzés több tekintetben kiegészíti A magyar nyelvjárások atlasza és az Új magyar tájszótár adatait, különösen azoknak a településeknek az esetében, amelyek nem szerepelnek a nagy nyelvjárási gyűjtések kutatópontjai között.

A következő tanulmány a 2024-ben Bátyán és Dusnokon végzett horvát nyelvű helynévgyűjtés eredményeit foglalja össze (85–92). DUDÁS ELŐD a gyűjtés előzményeinek és körülményeinek ismertetése után áttekinti a két kétnyelvű település horvát helynévanyagát, annak mennyiségi arányait és főbb típusait. Elemzésében elkülöníti a párhuzamos, az átvett és a hibrid neveket, továbbá rámutat a helynevekben tükröződő nyelvi és nyelvjárási jellegzetességekre, valamint a szlavóniai helynévanyaggal való kontinuitásra.

PELCZÉDER KATALIN írása a középkori Veszprém hét települési egységéhez kapcsolódó patrocíniumi eredetű neveket, valamint egy szentnévi eredetű hegy nevét mutatja be (93–110). A tanulmány kitér a patrocíniumok és a belőlük alakult helynevek elkülönítésének nehézségeire, illetve a latin és magyar névhasználat kérdéseire is. Elemzése jól mutatja, hogy a vizsgált települési egységek döntő hányada egy-egy plébániatemplom vagy apácakolostor körül jött létre, s ez a körülmény a helynévadásban is nyomot hagyott. A veszprémi névanyag egyúttal azt is megerősíti, hogy a patrocíniumi névadás hátterében az egyházi befolyás és a tudatos névadás szerepével is számolnunk kell.

SARNYAI VIVIEN munkája a pannonhalmi apátság 1001-re datált, négyszeres interpolációban fennmaradt alapítólevelének 11. századi rétegéhez tartozó szórványok lehetséges olvasatait vizsgálja (111–138). A szerző a korábban elvégzett szórványalak-rekonstrukcióra építve, a fennmaradt átiratok adatainak összevetésével hangtörténeti, helyesírás-történeti, morfológiai, etimológiai és névtörténeti szempontból mérlegeli az egyes olvasatok valószínűségét. Vizsgálata az eredeti réteghez sorolható szórványokra korlátozódik, és a 11. századi hangtörténethez is adalékokkal szolgál.

A szatmári térség névrendszereinek területi differenciáltságát állítja középpontba HANKUSZ ÉVA írása (139–152). A szerző 57, egymás szomszédságában fekvő, ma Magyarország, Románia és Ukrajna területéhez tartozó település Trianon előtti határneveit elemzi, és a történeti névanyagot a jelenkori határnévanyaggal veti össze. Arra keresi a választ, hogy a feltárt különbségek milyen mértékben magyarázhatók az országhatár elkülönülést elősegítő szerepével, illetve mennyiben utalnak az országhatároktól független területi differenciáltságra. Vizsgálata szerint a trianoni országhatárok megvonása a korábban is meglévő eltéréseket felerősítette, és az elkülönült térségekben további differenciálódási folyamatokat is elindított.

CSOBÁDY CSILLA Körtvélyes magyar nyelvű mikrotoponimáinak mennyiségi és minőségi változásait vizsgálja tanulmányában (153–166). Történeti források, korábbi élőnyelvi

gyűjtések és saját, 2023-as helynévgyűjtése alapján kitér a névsűrűségi viszonyokra, a helynévfajtákra, a névbokrokra, valamint a kikopott és újonnan keletkezett helynevekre is. A vizsgálat arra is rámutat, hogy több adatközlő megkérdezése növeli a többnevűség jelenségét, és olyan megnevezéseket is felszínre hoz, amelyeket csak kevesen ismernek.

A kötetben a helynevek után a személynevek kérdésköre is megjelenik. MOZGA EVELIN munkája a jövevénynevek magyar személynévrendszerbe való integrálódásának körülményeit, nyelvi eszközeit és specifikus típusait tárgyalja (167–175); korpuszául az 1211-ben kelt Tihanyi összeírás személynevei szolgálnak. Elemzése a személynév-integráció fonetikai és morfológiai szintjeire, valamint az integrációs skála különböző fokozataira terjed ki.

HAUBER KITTI tanulmánya a magyar és a német személynévadás szemléletbeli különbségeit vizsgálja a származásra utaló családnevek alapján (177–196). A szerző arra mutat rá, hogy míg a magyar névközösség e névtípusban elsősorban az elnevezett személy más népcsoportokhoz fűződő viszonyát fejezi ki, addig a német névközösség a származást inkább földrajzi elmozdulásként ragadja meg. A tanulmány e különbség történeti és nyelvi hátterét is megvilágítja.

***

HAVASI-KOVÁCS HELGA
egyetemi adjunktus; Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Pedagógiai Kar, Gyógypedagógiai Intézet, Pszichopedagógia és Logopédia Tanszék; Eger
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4797-4366, e-mail: havasine.kovacs.helga@uni-eszterhazy.hu

Onoma 60. (2025)

Szerkesztő: Oliviu Felecan. The International Council of Onomatic Sciences, Uppsala. 397 lap

1. Az Onoma 60. száma az európai helynévkutatás politikai, társadalmi és kulturális vonatkozásaira összpontosít, s olyan témákat érint, hogy miként válik a névváltoztatás politikai eszközzé, milyen szerepet játszik a helynevek megváltoztatása az emlékezet és az identitás megerősítésében vagy átformálásában stb. A szám vendégszerkesztői, PŘEMYSL MÁCHA és ŽANETA DVOŘÁKOVÁ által írt bevezetés rámutat arra, hogy a helynévkutatás nemcsak nyelvi vagy térbeli kérdéseket érint, hanem összefonódik a politikai és a társadalmi erők vizsgálatával is (9–15).

MARIT ALAS, TIINA LAANSALU és PEETER PÄLL közös tanulmányukban az észt utcanevek politikai és ideológiai dimenzióit vizsgálják: azt elemzik, miként követte Észtországban az utcák átnevezése az ország politikai változásait (17–30). Kiemelik, hogy az utcanevek nemcsak címkék, hanem a történelmi emlékezet, a politikai ideológiák és a nemzeti identitás tükröződései is.

BÖLCSKEI ANDREA és MIKESY GÁBOR tanulmánya a Magyarországon közel két évszázadra visszanyúló, politikai irányvonalakat szorosan követő helynévváltoztatások történetét tekinti át (31–52). A névváltoztatások ideológiai háttere szerint hét időszakot különítenek el: a reformkor, a Bach-korszak, az Osztrák–Magyar Monarchia, a Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak és a második világháború, a szocializmus, valamint a rendszerváltás utáni

időszak helynévváltoztatási tendenciáit elemzik. Megfigyelhető, hogy ezekben az időszakokban a politikai hatalom meghatározó szerepet játszott a névadással, névváltoztatással kapcsolatos döntéshozatalban.

DANIELA BUTNARU a romániai rendszerváltás utáni utcanévadás körülményeit vizsgálja tanulmányában (53–68). Az említett eseményt követően a kommunizmushoz kötődő nevek eltörlése, a történelmi elnevezésekhez való visszatérés és a városiasodás miatt adott új nevek megjelenése figyelhető meg. Egyes esetekben problémát okoz a túl hosszú utcanevek használata. A szerző hangsúlyozza, hogy a névadási döntések során kulcsfontosságú a rövidítések következetessége, a nyelvi pontosság, valamint a történészek és a nyelvészek szakvéleményének figyelembevétele.

ŽANETA DVOŘÁKOVÁ tanulmányában a prágai Koněvova utca átnevezése körüli társadalmi vitát és dekommunizációs folyamatot elemzi (69–96). A második világháború után számos csehszlovákiai utcát neveztek el a szovjet Konyev marsallról; e nevekből a rendszerváltást követően is sok megmaradt. Az átnevezési folyamat végül a 2022-ben kitört orosz–ukrán háború hatására zárult le. Az esettanulmány rávilágít, miként befolyásolják a névváltoztatást a cseh közélet emlékezetpolitikai nézetei és a múlt feldolgozásának nehézségei.

PETER JORDAN a Val Canale régió többnyelvű helynévhasználatát elemzi a történelmi változások tükrében (97–120). A tanulmány bemutatja, miként használják fel a négy nyelv (német, szlovén, olasz és friuli) párhuzamos jelenlétét a térségben a turizmus és a kereskedelem fellendítésére. JORDAN különös figyelmet fordít a helynévhasználatra mint a gazdasági pozicionálás eszközére, valamint részletesen szól a kulturális politika esetleges helyi ellenállásáról is.

MICHAL MÍSTECKÝ és JAROSLAV DAVID közös tanulmánya a kelet-európai országnevek nyelvtani eseteit vizsgálja a mainstream és az alternatív médiában (121–136). A kutatás 2022 elejétől 2023 végéig tartó időszakban megjelent cikkeket elemzett az ONLINE2_ARCHIVE korpusz alapján. Az adatok szerint az alternatív média híreiben az országnevek jelentősen többször szerepelnek, mint a mainstream médiában. A legmarkánsabb eredmény az, hogy helyhatározós formáik háttérbe szorulnak az egyéb esetekkel szemben. Litvánia és Lettország esetében a birtokos eset, Oroszországnál a részeshatározós és a tárgyeset, Ukrajna esetében pedig az alanyeset a meghatározó, amiből a szerzők szerint az országok sajtóbeli pozicionálására következtethetünk.

ELENI PAPADOPOULOU és MARIA VRACHIONIDOU tanulmánya a görögországi helynévváltoztatások nyelvi stratégiáit vizsgálja, azok ideológiai kontextusát tárja fel, valamint bemutatja, hogy az új helynevek miként hatottak az identitásra (137–155). A szerzők két olyan példát mutatnak be, amikor egy helynév használata és a hely átnevezése éles vitákhoz vezetett, és nagy jelentőséggel bírt.

HALYNA ZYMOVETS az ukrán főváros, Kijev utcáinak az orosz–ukrán háború 2014-es kitörése óta tartó átnevezési kampányát mutatja be (157–178). A folyamatot nyelvészeti, valamint tágabb értelemben vett, etnokulturális szempontból elemzi. Nyelvészeti oldalról a névváltoztatás személy- vagy helynevek cseréjében mutatkozik meg, etnokulturális szempontból pedig az orosz hatás kiszorításán és a nemzeti identitás megerősítésén van a hangsúly.

2. A folyóirat nem tematikus blokkjában további hét tanulmány kapott helyet. TERHI AINIALA és PIA OLSSON közös tanulmányukban a városi környezetben megjelenő helynevekhez való kötődést és az azoktól való elidegenedést vizsgálják (181–198). A kutatás

a helynevek ún. népi (közösségi) megközelítésmódjából indul ki a nevekkel kapcsolatos viták elemzésekor, hangsúlyozva az emberek és a helyek közötti dialogikus kapcsolatot.

Az ABDULAI AKUAMAH és OSEI YAW AKOTO szerzőpáros a ghánai asanti népcsoport növényelnevezési szokásait vizsgálja társadalmi és nyelvi összefüggésükben (199–224). A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a növények elnevezéseit történelmi, szociokulturális és morfológiai tényezők határozzák meg. A szerzők bemutatják az asanti világkép és a kulturális érintkezések hatását is a kérdéskör kapcsán.

MARIA KHOSA, JONG HUI YING, HASMIDAR BINTI HASSAN és DURDANA KHOSA bemutatja, milyen hatást gyakorolnak az etnikai konfliktusok a pakisztáni Beludzsisztánban élő beludzs közösség névadási szokásaira (225–246). A kutatásnak két célja van: az általánosan használt névfajták azonosítása, illetve annak a vizsgálata, hogy az etnikai konfliktusok miként alakították a beludzs névadási folyamatokat.

ADELINA EMILIA MIHALI a Máramarosi- és a Radnai-havasok szláv és pszeudoszláv helyneveit vizsgálja tanulmányában, kiemelten tárgyalva azok etimológiáját, szemantikai változásait és eloszlási mintáit (247–269). Az eredményekből kirajzolódik, hogy a végső soron szláv tövű helynevek egy része a szláv népektől való közvetlen átvétellel került be a román nyelvbe, másik részük szláv kölcsönszavakra épülő, román nyelvű névadás eredménye.

EPHRAIM NISSAN vizsgálatának középpontjában azok a személynevek állnak, amelyek 'farkas' jelentésű lexémákból származnak (271–291). A vizsgálat germán, szláv, román, indián és török példákra, valamint a jiddis nyelvre és az askenázi héber névhasználatra terjed ki.

ANTHONY R. ROWLEY a brit vasúttársaságok elnevezésének típusait tárgyalja (293–307). A vasúttársaságok neveinek jellemző elemei a hely- és régiónevek, valamint olyan jelzők, amelyek kiemelik a társaság méretét, tisztázzák a tulajdonviszonyokat, vagy utalnak a fő szállítási fókuszra. A tanulmány kitér a nevek eltérő hangsúlyozási mintáira és rövidítéseire is.

Az utolsó, EUGEN SCHOCHENMAIER által jegyzett tanulmány az 1938-ban, Párizsban megrendezett Nemzetközi Hely- és Személynévtani Kongresszus történelmi hátterét és legfontosabb eredményeit vizsgálja (309–322). Erre az úttörő jelentőségű rendezvényre huszonegy országból érkeztek a tudományos élet képviselői, hogy megvitassák, miként szolgálják a hely- és a személynevek a kulturális örökség megőrzését. Az esemény kiemelte a névtani kutatások szerepét a nyelvi és kulturális identitás megőrzésében.

3. A kötet nyolc recenziót közöl. Az ismertetett művek között hat angol nyelvű, egy francia és egy német nyelvű munka található (325–379). A folyóiratban két megemlékezést is olvashatunk (383–392): PETER JORDAN Ferjan Ormelingtől, a földrajzi nevek megbecsült szakértőjétől búcsúzik, STÉPHANE GENDRON pedig Jean-Pierre Chambonról emlékezik meg, aki kiemelkedő kutatásokat végzett a helynevek eredetének feltárásában. A kötet egy PETER JORDAN által írt, az Egyesült Államok helynévváltoztatásairól szóló jegyzettel zárul (395–397).

***

TÓTH PANNA
egyetemi hallgató; Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Anglisztika Intézet; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-9400-1175, e-mail: tothpanna26@gmail.com

Names. A Journal of Onomastics 73. (2025)

Szerkesztő: Iman M. Nick. Pitt Open Library Publishing, Pittsburgh. 315 lap

Az amerikai folyóirat 73. évfolyama a korábbiakhoz hasonlóan négy számot foglal magába, s a névtudomány területeinek széles köréből sorakoztat föl különböző munkákat. A tanulmányok mellett helyet kapnak benne könyvismertetések, felhívások, beszámolók és egyéb rövid közlemények. Az alábbiakban rovatonként ismertetem a 2025-ös évfolyam tartalmát.

1. Tanulmányok. Az első szám első tanulmányában SERGE BRÉDART, CHRISTEL DEVUE és VALENTINE VANOOTIGHEM (4–15) kérdőíves módszerrel, a pszichológia és a névkutatás határterületén, empirikus szociálpszichológiai megközelítésben vizsgálja, milyen érzelmi és viselkedéses reakciókat vált ki a saját név mások általi hibás feldolgozása társas helyzetekben. Ezt követi ÖMER GÖKHAN ULUM munkája (16–40), amely ugyancsak kérdőíves módszerrel vizsgálja a névhez kötődő előítéleteknek a kurd és szíriai arab menekültek társadalmi érvényesülésére gyakorolt hatását Törökországban, szociálpszichológiai és társadalomlélektani szempontokat véve figyelembe. IMAN M. NICK kritikai névszociológiai irányultságú tanulmányában (41–60) online felmérés alapján vizsgálja, miként hat a *Karen* név pejoratív jelentésben való köznevesülése a névviselők mindennapi tapasztalataira. Az első szám utolsó tanulmányában EMILIA ALDRIN (61–74) három, 21. századi svéd nyelvkönyv névanyagát elemzi abból a szempontból, hogy miként reprezentálják a nemi és kulturális sokféleséget tízéves tanulók számára, kritikai megközelítéssel vizsgálva a névadás befogadó vagy kirekesztő szerepét a tankönyvi diskurzusban.

A második számban SØREN WICHMANN és LENNART CHEVALLIER tanulmánya (1–19) bemutatja, hogyan lehet a GeoNames adatbázist a földrajzi nevek mintázatainak feltárására használni. A szerzők két, a guatemalai sinka és a kelet-németországi szláv helynevekre vonatkozó esettanulmánnyal szemléltetik, hogy a bemutatott számítógépes eszközök új perspektívákat nyújthatnak a helynévkutatásban. A második tanulmány szerzője, NGUYEN-VIET KHOA (20–31) a névtudomány, a szociolingvisztika és a genderkutatás metszetében végez nagymintás elemzést: a 2006-os vietnámi középiskolai és egyetemi felvételi vizsgák adatbázisából származó közel egymillió személynév elemzésével vizsgálja, miként tükröződnek a nemi szerepek és kulturális normák a jelentkezők névszerkezetében, névelemeiben. A következő tanulmányban MICHAEL D. SUBLETT (32–45) az Egyesült Államok „panhandle" jellegű földrajzi régióira (vagyis egy nagyobb terület serpenyőnyélszerűen kinyúló részére) utaló vállalkozásnevek jelenségét vizsgálja egy több mint 6200 tételt tartalmazó korpusz elemzésével, arra a kérdésre keresve válaszokat, hogy miként válik egy földrajzi sajátosság vállalkozásnévi identitásképző elemmé. OLEKSIY GNATIUK írása (46–57) az ukrajnai vasúti nevek történetét tekinti át kulturális, földrajzi és kritikai megközelítésben, bemutatva a nevekben megjelenő szemantikai jegyeket, körüljárva a korábban semleges nevek átpolitizálódásának, politikai-ideológiai céllal való megváltoztatásának jelenségét. A szám negyedik tanulmányában XULIO SOUSA, ROSA MARÍA CRUJEIRAS és MARÍA JOSÉ GINZO VILLAMAYOR (58–75) a (spanyolországi) galíciai családnevek földrajzi eloszlását

vizsgálja 315 közigazgatási egység adatai alapján, történeti és nyelvjárási mintázatokat azonosítva, kvantitatív névföldrajzi megközelítéssel rekonstruálva a térség népesedéstörténeti rétegeit, struktúráit.

A harmadik szám első tanulmányában AELIA ACKERMAN és HADAS WISEMAN (1–10) a névtudomány és a pszichológia közös területén interpretatív megközelítéssel elemzi a névadást mint önértelmező, identitásképző aktust. Kvalitatív interjúk alapján vizsgálják az elsőszülött gyermekeknek adott neveket mint a szülői identitás nyelvi önreprezentációját, feltárva, hogy miként jelennek meg benne az önazonosság, a kötődés és az ideális én motívumai. IVONA BAREŠOVÁ és KLÁRA MACHŮ (11–25) a szám második tanulmányában 635 japán középiskolás kérdőíves vizsgálata alapján elemzi, miként ítélik meg a fiatalok a nemi sztereotípiáktól eltérő és gendersemleges utóneveket, különös tekintettel a névviselő nemére és az ismertség szerepére. A következő tanulmányban ALI FUAD SELVI (26–35) Törökország nemzetközileg használt hivatalos angol elnevezésének megváltoztatását *(Turkey > Türkiye)* vizsgálja. A változtatás fő motivációja az angol *Turkey* 'Törökország' országnév és az angol *turkey* 'pulyka' állatnév interferenciájának elkerülése; a tanulmányban ennélfogva hangsúlyossá válik a nemzet mint márka felfogás. A szerző e névstratégiai döntést, az átnevezést mint szimbolikus identitáspolitikai aktust vizsgálja. SATWINDER REHAL és INEZ Z. PONCE DE LEON (36–48) a Fülöp-szigeteki női és férfi labdarúgó-válogatott csoportragadványneveit vizsgálja szocioonomasztikai nézőpontból. A tanulmány középpontjában az a kérdés áll, hogy miként tükrözik e nevek a nemi szerepfelfogásokat és az „underdog" (sportban kb. 'kiscsapat' vagy 'lebecsült fél') narratívát. A szám ötödik tanulmányában F. NIHAN KETREZ (49–61) a macska- és kutyanévadás körében vizsgálja a személynévi és nem személynévi, illetve török és más nyelvi eredetű nevek arányát, feltárva a két állatfaj eltérő névadási mintázatait, figyelembe véve a modernizáció és a nyugati névdivatok hatásának szempontját, valamint az állatok vallási-társadalmi megítélésének a változását.

Az évfolyam negyedik számának nyitó tanulmányában HUGH O'NEILL (1–8) Derek Walcott Sainte Lucie című versét elemzi az írói névadás szemszögéből. A szerző azt mutatja be, miként válnak a nevek poétikai alakzatokká, s a referencialitás helyett hogyan hangsúlyozzák a jelentésképzés esztétikai lehetőségeit. Ezt követően SATU JOHANNA SIISKONEN (9–20) 639 finn gyógyszertárnév elemzésével vizsgálja az otthonosság megteremtését szolgáló helynévi elemek felhasználásának módozatait a névadásban. Kimutatja, hogy a nevek túlnyomó többsége – lokális helynévi elemekkel – a fizikai közelséget és elérhetőséget hangsúlyozza. A következő írásban TEREZA KLEMENSOVÁ és MICHAL MÍSTECKÝ (21–39) közel 101 cseh város 17 000 utcanevét elemzi, az emlékeztető funkciójú névadás arányára és területi mintázataira helyezve a hangsúlyt, különös tekintettel a történetiség szempontjára és a társadalmi-politikai kiindulópontú változásokra. A szám negyedik tanulmányában MICHAEL H. KELLY (40–52) az amerikai víznévadási gyakorlatban előforduló „X Lake" és „Lake X" szerkezetek közötti választás okait igyekszik kimutatni prozódiai, grammatikai és szemantikai tényezők alapján, funkcionális-kognitív nyelvészeti alapon. Végül SUSAN J. BEHRENS (53–62) négy angol nyelvű kortárs ifjúsági regény példáján vizsgálja, miként jelenik meg a név és a névhez való ragaszkodás az identitáskeresés, az önérvényesítés és a társadalmi igazságosság narratíváiban, az írói névadás és a kultúratudomány metszetében elemezve, hogyan működik a névadás motívuma a fiatal szereplők identitásformáló küzdelmeinek ábrázolásában.

2. Recenziók. Az évfolyamban nyolc, számonként két-két könyvismertetés kap helyet. Az első számban előbb egy módszertani irányultságú könyvről olvashatunk, amely arról

szól, hogy miért fontos, miért nehéz, illetve milyen módon lehet megtanulni tanárként a diákok neveit (75–77), majd pedig egy észak-angliai mumushagyományhoz kapcsolódó néprajzi, történeti, nyelvjárási és helynévi elemeket feltáró munka bemutatása következik (78–80). A második számban egy hurrikánnevekről szóló (76–78), valamint egy írói névadást tárgyaló könyv (79–84) bemutatása szerepel. A harmadik számban egy, a személynévadást középpontba állító regénynek (62–64), valamint egy, az amerikai Dél almafajtáinak történetét, elnevezéseit tárgyaló tudományos ismeretterjesztő munkának (65–67) az ismertetése olvasható. Végül a negyedik számban kapott helyet egy, a középkori skót személynévadásról szóló munkának (63–65), valamint egy, a személynév és identitás kapcsolatát is tematizáló disztópikus regénynek (66–68) a bemutatása.

3. Egyéb írások. A bemutatott évfolyamban a tanulmányok és recenziók mellett olvasható a 2024-es Év Neve díj beszámolója (1: 81–88), a folyóirat előző évfolyamában megjelent legjobb tanulmánynak járó díj győztesének kihirdetése (1: 89–91), az Amerikai Névtudományi Társaság (American Name Society) konferenciafelhívása (3: 68), valamint III. Herbert Barry amerikai kutató nekrológja (69–72).

***

WENDL DÁVID
tudományos segédmunkatárs; Debreceni Egyetem, Magyar Nemzeti Helynévtár Program; Debrecen
doktorandusz; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2333-9448, e-mail: wendl.david@btk.elte.hu

Onomastica 69. (2025)

Főszerkesztő: Halszka Górny. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków. 466 lap

1. Megemlékezés. Az Onomastica 69. száma a 96 éves korában elhunyt Walter Wenzelre való emlékezéssel kezdődik, aki életművével elsősorban a szorb személy- és helynevek kutatásához járult hozzá monográfiák, tanulmányok, szótárak írásával és névatlaszok készítésével (7–10).

2. Tanulmányok. A tanulmányok rovat első írásában ARTUR GAŁKOWSKI az onimikus (névszemiotikai) tájképet mint a nyelvi tájkép alárendelt fogalmát értelmezi, ugyanakkor kiemeli, hogy az onimikus tájkép gyakran a nyelvi tájkép alapvető építőeleme (11–35). A tézis elméleti alátámasztása mellett sorra megvizsgálja a nyelvi tájképet meghatározó felirattípusokat (közúti jelzőtáblákat, cégéreket, plakátokat, járművek feliratait, emléktáblákat, sírfeliratokat, graffitiket stb.), s az áttekintése valóban megmutatja, hogy a köztéri feliratok jellemzően tartalmaznak valamilyen formában nevet.

Ezt követően OLGA KARPENKO tanulmányát olvashatjuk, amely a zsitomiri és az ovrucsi vár 16. századi összeírásainak a segítségével mutatja be a régió korabeli személynévállományának szerkezeti sajátságait (37–57). Kimutatja, hogy a térségben ebben az időben még jelen voltak az egyrészes nevek (elsősorban a jövevény lakosság használatában),

ám a kétrészes nevek egyre inkább normává váltak, s a nemesség körében a háromrészes névszerkezet is használatos volt. A szerző kiterjedtebb forrásanyagra támaszkodva arra is kísérletet tesz, hogy rekonstruálja a megelőző korszakok személynévállományát a személynevekből keletkezett helynevek segítségével.

Ehhez a vizsgálathoz területileg és az időben is kapcsolódik LESYA YASHCHUK írása (59–72). A szerző az ukrajnai zvjaheli járás 16. század második feléből származó adóösszeírásainak személyneveit elemzi, ám részben más eredményekre jut, mint KARPENKO, ugyanis nála az egyrészes nevek dominanciája sokkal egyértelműbb. A többrészesre tervezett munka első részében a keresztneveknek a szóalkotási módokra fókuszáló tipológiáját olvashatjuk.

MIROSLAV KAZÍK tanulmánya szintén a személynevekhez kapcsolódik, s a szerzőnek a nyugat-szlovákiai Prašník (Prasnikirtvány) faluban végzett kérdőíves és interjús kutatását mutatja be (73–92). A vizsgálat annak a feltárására irányult, hogy a település nőtlen, illetve hajadon lakóit milyen módokon nevezik meg a közösségen belül. Az eredmény szerint noha a hétköznapi személynévhasználat jellemzően a hivatalos névrendszeren alapul, egyéb motivációk is megjelennek benne (pl. ragadványnevek; a hivatalostól eltérő, alternatív családnevek; háznevek használata, vagyis a személyeknek a házukról való megnevezése).

KARINA ZAJĄC-HADUCH a személynevekhez az írói névadás felől közelít (93–109): Vaszilij Makarovics Suksin 20. századi orosz író, színész, filmrendező elbeszéléseinek ragadványneveit elemzi, kiemelve azok jelentőségét a hivatalos nevekkel szemben, majd egy konkrét mű segítségével bemutatja az efféle neveknek a szövegek értelmezésében betöltött szerepét is.

A személyneves rész zárásaként IRENA KAŁUŻYŃSKA kutatásáról olvashatunk, amelynek középpontjában a kínai női nevek egy csoportja áll (111–123). A szerző a Kínai Népköztársaság 1982-es népszámlálása alapján a női nevekben akkor a leggyakrabban előforduló 150 karakter/lexéma közül 17 olyat elemez, amely valamilyen virágot, növényt vagy fát jelöl, s az adatokat összeveti a 2020-as évek első felének névgyakorisági adataival. Eredményei azt mutatják, hogy az efféle szemantikai tartalmat tükröző női nevek népszerűsége az elmúlt 40 évben összességében jelentősen csökkent, amit a szerző többek között a nyílt nemi sztereotípiák elkerülésére való törekvéssel és az uniszex nevek népszerűségének a növekedésével magyaráz.

SERHII YERMOLENKO tanulmánya az eponímia tág értelmezését mutatja be (125–141). A szerző e fogalmat kiterjeszti minden tulajdonnévi eredetű lexémára és frazémára, sőt olyan periferikus eseteket is a fogalom körébe tartozónak tekint, amelyekben az alapszó nem szigorú értelemben vett tulajdonnév. Az írás hangsúlyosan foglalkozik az ún. kettős természetű eponimákkal is, amelyek létrejöttében a tulajdonnévi és közszói háttér egyszerre van jelen.

A kötet helynevekkel foglalkozó részét ZORYANA KUPCHYNSKA tanulmánya nyitja, amelyben a szerző a Polisszjai-alföld Dnyepertől nyugatra fekvő részének a 14. századi forrásokban fellelhető településneveit elemzi etimológiai szempontból, s a vizsgálatok eredményeképpen a névanyagban melléknévi eredetű, csoportnévre visszavezethető és birtokosra utaló kategóriákat különít el (143–161). A nevek kronológiai rétegeinek a vizsgálata és a térképi ábrázolás alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a térséget a legkorábbi időszaktól szlávok lakták, a birtokosra utaló nevekben megjelenő személynévanyag egyértelmű ukrán jelleget mutat, s az archaikus nevek is elsősorban a régi ukrán központok körzetéhez kapcsolódnak.

A következő tanulmányban BÖLCSKEI ANDREA a Bibliában szereplő helynevek más névrendszerekbe való átkerülésének a motivációs tényezőit tárja fel (163–184). A szerző által bemutatott példák alapján világosan kirajzolódik a névadási mód területi és kronológiai elterjedésének íve, s ezzel összefüggésben a mögötte feltárható motivációs sémák változása is. A középkori magyar királyság településnevei e tekintetben közvetettséget mutatnak: a talált esetekben elsősorban személynévi közvetítéssel történt a bibliai helynév átvétele. Az újabb kori magyar névadásban a bibliai helynevek ezzel szemben a mikrotoponimákban jelennek meg, jellemzőbben már közvetlen átvétellel, melynek motivációja elsődlegesen metaforikus, s olykor ironikus is.

ZENAIDA KARAVDIĆ a bosznia-hercegovinai Visoko város mai mikrotoponimáit vizsgálja (185–203). A nevek szemantikai kategorizációja mellett az írás bemutatja a szóalkotási modelleket és a nyelvjárási sajátságokat. Ez utóbbi kapcsán a szerző fontos felismerésre jut a szakirodalom korábbi megállapításaival szemben: megállapítása szerint nem igaz, hogy Visoko egykor *i*-ző nyelvjárású település volt, a nevekben ugyanis ilyen jegyek nem mutathatók ki, csak *ije*-ző alakokra van példa.

A 2. világháború befejeződésének 80. évfordulója alkalmából ŽANETA DVOŘÁKOVÁ a háborúhoz kapcsolódó csehországi urbanonimákat (városi helyneveket) tekinti át tipológiai szempontból (205–229). A névtípus kapcsán öt szemantikai-motivációs kört különít el, emellett arra is felhívja a figyelmet, hogy ezek a nevek nagyon gyakran nem elszigetelten, hanem a városban együtt, névbokrokat alkotva jelennek meg. Vizsgálataiból az is kiderül, hogy a háborús helynevek nem csupán a háború utáni euforikus hangulat eredményeképpen születtek, hanem – az aktuálisan uralkodó ideológiának megfelelő hangsúlyokkal – azóta is folyamatosan aktív típusnak számítanak a cseh névadásban.

EDYTA GROTEK, MARCIN MICHOŃ és IZABELA OLSZEWSKA tanulmányukban a dialogikus emlékezet fogalmát értelmezik és bővítik ki a névtani nézőpont alapján (231–251). Három, különböző történelmi örökséggel bíró lengyel város (Toruń, Łódź és Varsó) utcaneveinek a vizsgálata alapján arra keresik a választ, hogy az egymással – sokszor valamilyen történelmi trauma következtében – konfliktusban álló emlékezetek milyen módon reprezentálódnak a nevekben. Nagyobb számban Toruń esetében találnak idevonhatónak látszó példákat, ám végül kimutatják, hogy ezek egyike sem valódi konfliktusos események emlékezetét őrzi. A szerzők kiemelik azt is, hogy a dialogikus emlékezet folyamatosan újraértelmeződik az érzelmek és a politikai-ideológiai környezet változásának a hatására.

OLEKSIY GNATIUK és VIKTORIIA ZAPOTOTSKA a posztszovjet időszakban (1991-től napjainkig) bekövetkezett változásokat tekintik át három ukrajnai régió falvainak az utcaneveiben (253–274). Arra az eredményre jutnak, hogy a szakirodalomban elterjedt felfogással szemben bizonyos mértékben a vidéki települések utcanevei is ki vannak téve a politikai-ideológiai hatásoknak, noha a szovjet időszakhoz képest ma már jóval semlegesebbek e tekintetben. Az időbeliség mellett a változás területi elterjedésének az ívét is vizsgálják.

MAŁGORZATA RUTKIEWICZ-HANCZEWSKA a patikacégérekből származó mai lengyel patikaneveket elemzi (275–298). A névtípus területi és kronológiai rétegeinek a feltárása mellett négy nagy szemantikai csoportot is elkülönít (állatnévi, növénynévi, szakrális-mitológiai, valamint a gyógyszerészethez, alkímiához, asztrológiához kapcsolódó nevek), s részletesen bemutatja az egyes típusok névadási motivációját is.

A két világháború közötti időszak lengyel ezoterikus folyóiratainak a tulajdonnévhasználatával foglalkozik KATARZYNA SKOWRONEK írása abból a szempontból, hogy a nevek hogyan sűrítik magukba az eszmei-világnézeti tartalmakat, s milyen szimbolikus funkciót töltenek be (299–322). A vizsgálatból kiderül, hogy a nevek – alacsony gyakoriságuk ellenére – metonimikusan, valamint a különböző hagyományok szintetizálása, a tudományos szövegek utánzása és a temporalizmus révén ténylegesen hordozzák az ezoterizmus ideológiai és kulturális jegyeit.

Szintén a két világháború közötti időszakhoz kapcsolódik EWA MŁYNARCZYK tanulmánya, amely Krakkó korabeli jótékonysági szervezeteinek és intézményeinek az elnevezéseit elemzi strukturális és lexikális-szemantikai szempontból a krematonomasztika ARTUR GAŁKOWSKI által kidolgozott rendszerezésére támaszkodva (323–340). A szerkezeti és tematikus komponensek regisztrálásán túl a szerző arra is rámutat, hogy a nevek a leíró funkció mellett sok esetben expresszív-felhívó funkcióval is bírnak.

MAŁGORZATA DAWIDZIAK-KŁADOCZNA a sásliliomfajták neveivel foglalkozik egy alsószileziai arborétum 4000 fajtából álló gyűjteményének a vizsgálata alapján (341–357). A korpuszban 416 fajta nevében jelennek meg valamilyen módon a lengyel nemzeti vagy regionális motívumok. Ezek elemzése révén a szerző arra a megállapításra jut, hogy noha a fajtanévadás nem intézményesített, mert elsősorban a nemesítők egyéni preferenciáin alapul, mégis hasonló mechanizmusokat követ a kollektív emlékezet reprezentációja és továbbvitele tekintetében, mint például az utcák vagy terek elnevezése.

Végezetül WOJCIECH WŁOSKOWICZ a lengyel névtani szakirodalom terminushasználatának gyakorisági kérdéseit kutatja (359–383). Az Onomastica 2015–2023 között megjelent lengyel nyelvű tanulmányaiból felépített korpusz alapján kimutatja, hogy az *-onim* végződésű, nemzetközi jellegű terminusok és a velük azonos jelentésű lengyel leíró kifejezések használata (pl. *antroponim* vs. *nazwa osobowa*) a vizsgált időszakban már kevert képet mutat, s inkább csak terminuspáronként tapasztalható némi ingadozás a hazai vagy a nemzetközi forma irányába. Egyedül az alapfogalom esetében (*onim* vs. *nazwa własna*) egyértelmű a lengyel forma dominanciája.

3. Névtani kutatások Lengyelországban és a világban. JANA DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, KRISTÝNA KOVÁŘOVÁ és VERONIKA POLÁCHOVÁ a négy legpatinásabb cseh nyelvészeti folyóiratot vizsgálják abból a szempontból, hogy milyen súllyal és témákkal jelenik meg bennük a névtan a 20. század eleje óta (385–405). Az írásból kiderül, hogy az egyes folyóiratok között jelentősebb különbség mutatkozik e tekintetben, ugyanakkor jól kirajzolódik, hogy a cseh névtan az 1960-as évektől önállósodott a nyelvtudományon belül, s az 1990-es évektől kapott egyre nagyobb teret a vizsgált periodikákban.

4. Műhely. BOŻENA HRYNKIEWICZ-ADAMSKICH folytatja egy korábbi tanulmányát, amely a *-ko* képzős egytövű, köszói eredetű személynevekkel foglalkozott, s most a többi *-k-* alapú formánst vizsgálja elsősorban 15–17. századi keleti szláv források alapján. Arra a megállapításra jut, hogy a többi formáns a *-ko*-nál jóval kevesebb személynévben mutatható ki a vizsgált korpuszban (407–429). KLAUDIA GOLON hat koreai városnév lengyel nyelvű adaptációjának a kérdéseit járja körül egyrészt a hivatalos szabályozás, másrészt a tényleges gyakorlat szempontjából (431–448). A történeti és szinkron áttekintésből kiderül, hogy a kettő nem mindig egyezik egymással, ezért a szerző javasolja a standardizációt végző bizottság által jóváhagyott formák használatát.

5. Szemle. A rovatba ezúttal egyetlen írás került: JUSTYNA B. WALKOWIAK MARIUSZ RUTKOWSKI utcanevekkel foglalkozó könyvét ismerteti, s a tartalmi bemutatás, valamint a kritikai észrevételek mellett kiemeli a szerző nyitottságát a modern humán tudományok megközelítésmódja felé (449–455).

6. A tudományos élet krónikája. A kötet végén rövid beszámolót olvashatunk az 5. Cseh Névtani Konferenciáról (Prága, 2025. április 7–10.) (457–460), majd pedig megemlékezést Maria Karpluk születésének 100. évfordulója (461), valamint Kazimierz Rymut születésének 90. évfordulója alkalmából (463).

***

KENYHERCZ RÓBERT
főiskolai docens; Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék; Debrecen
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6312-3532, e-mail: kenyhercz.robert@drhe.hu

Acta onomastica 66. (2025)

Főszerkesztő: Pavel Štěpán. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha. 504 lap

2025-ben a cseh folyóiratnak két száma jelent meg; tartalmukat a továbbiakban rovatonként ismertetem. A folyóirat első száma tematikus, a hivatalos helynevek standardizációjával, nyelvjárási sajátosságaival foglalkozik.

1. Tanulmányok. A rovatban lévő 22 tanulmányt névfajták szerint tárgyalom. A helynévi témájú tanulmányok között M. BOHÁČOVÁ a csehországi szőlőtermő területek helyneveit vizsgálja nyelvjárási, morfológiai és helyesírási szempontból (7–22). I. CRLJENKO Zágráb hivatalos és nem hivatalos helyneveit elemzi a névanyag kulturális-társadalmi vonatkozásai alapján (23–46). A szerző rámutat arra, hogy egyes hivatalos helynevek helyett az élőnyelvben a nyelvjárási alakváltozatukat használják. A nem hivatalos névvel rendelkező lakó- és irodaházak megnevezései gyakran metaforikus jellegűek, az épület valamely sajátosságára utalnak. J. DAVID és M. BARTŮNEK a csehországi régiók standard és nem standard megnevezéseivel foglalkoznak korpusznyelvészeti módszerrel (47–62). P. JORDAN a standardizált osztrák helynevek körében ritkán előforduló nyelvjárási jellegzetességeket tárgyalja, s rámutat a köznyelvi névalakok standardizációjának dominanciájára (63–72). V. LÁBUS a cseh élő- és hivatalos nyelvben használatos helynevek kapcsolatrendszeréről, valamint a helynevek standardizációjának gyakorlatáról ír (73–82). V. SHKLIARYK a Lengyelországban élő fehérorosz kisebbség által használatos lengyel–fehérorosz kétnyelvű helynevekről értekezik (83–90). P. ŠTĚPÁN a cseh külterületi helynevekben és utcanevekben előforduló nyelvjárási elemeket vizsgálja, az utcanevek egy részét külterületi helynevekből származtatja (91–101). J. TORT-DONADA a Katalóniában használatos helynevek standardizációs folyamatáról, a helynevekben rejlő nyelvi sokszínűségről értekezik (102–115).

D. VRBÍK, V. LÁBUS és J. ŠMÍDA két csehországi város (Liberec és Stráž nad Nisou) nem hivatalos helyneveit elemzi kartográfiai, geoinformatikai szempontból, és ismerteti a térképeknek mint a helynevek nélkülözhetetlen forrásainak szerepét (139–154). M. BENEŠ a csehországi vasútállomások és vasúti megállóhelyek megnevezéseit vizsgálja a nevek szerkezete, funkciója, helyesírása, továbbá a névadás indítéka alapján (255–283). P. HRONČEK és B. HRONČEKOVÁ GREGOROVÁ a Nyugati-Kárpátok ősi helynevei közül az Alacsony-Tátrában lévő hegynevekkel foglalkozik a 13–19. századból származó írott források alapján (392–410). J. KRŠKO a szlovák és cseh helynévanyagból vett példák segítségével szemlélteti a metaforikus névadás sajátosságait (411–421). J. PANÁČEK a csehországi Česká Lípa-i járás történeti helyneveit veti vizsgálat alá az írott források segítségével, s rámutat arra, hogy a 155 helynévből 22-nek eltérő motivációval keletkezett cseh és német megnevezése is volt (422–438). S. O. VERBYCH Kárpátalja helységneveiben fellelhető román eredetű, illetve román–ukrán kontaktusjelenségekre utaló nyelvi elemeket tárgyal cikkében (439–446).

A személynévi témájú tanulmányok között I. BAREŠOVÁ és T. NAKAYA a férfiak és nők számára is választható kétnemű keresztnevek adását befolyásoló tényezőket vizsgálja Japánban (217–239). M. BELÁKOVÁ kérdőíves módszerrel 1753 fiktív, a megnevezendő személy rajza, illetve néhány belső tulajdonságának feltüntetése alapján keletkezett ragadványnevet gyűjtött össze és rendszerezett a névadás indítéka szerint; domináns részük a megnevezettek testi tulajdonságára utalt (240–254). Ž. DVOŘÁKOVÁ és A. BARTÍKOVÁ a keresztnévadás és -használat jogi szabályozásának történetét tekinti át, valamint betekintést nyújt a keresztnevekhez fűződő szakértői véleményekbe és bírósági eljárásokba (331–354). Ž. DVOŘÁKOVÁ és V. ŠTĚPÁNOVÁ a családnevek kiejtési sajátosságairól értekezik, az írott és beszélt névhasználat közötti különbségekre mutatva rá (355–375). A vizsgált névkorpusz a cseh rádióban 2016–2025 között sugárzott a családnevek eredetéről szóló sorozatból származik. M. HRIVNÁK PASTORKOVÁ a testi tulajdonságokra utaló szlovák családneveket mutatja be kognitív szemantikai szempontból (376–391).

Az egyéb témákkal foglalkozó névtani tanulmányok között M. VRACHIONIDOU a görög szálláshelyek és éttermek nyelvjárási sajátosságokat mutató neveivel, valamint a névtan, a marketing és az idegenforgalom közötti összefüggésekkel foglalkozik (116–138). F. BOZKURT az 1917–2021 közötti török filmek címeivel (7999 filmcím), illetve a bennük előforduló tulajdonnevekkel foglalkozik korpusznyelvészeti módszerrel (284–313). J. DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ és J. DAVID a cseh parlament politikusainak a 1993–2025 közötti évekből származó megnyilatkozásaiban figyeli meg a tulajdonnevek használatát, illetve a nevekkel kapcsolatos magyarázatokat, amelyek laikus nyelvhasználati ismeretekre utalnak (314–330).

2. Kitekintés. J. HOLEŠ a naprendszer égitesteinek cseh nyelvből származó megnevezéseit tekinti át. A Hold, Vénusz, Merkúr és Mars egyes részeinek (főképp krátereknek) a megnevezése cseh származású személyre utal, gyakran cseh asztrológus nevéből keletkezett (447–464).

3. Recenziók. A folyóirat öt kiadványt ismertet (155–162, 465–478). Közülük három cseh nyelvű: az egyik a nyelvi tanácsadás során feltett kérdésekre adott 250 válasz névtani vonatkozásait taglalja; a másik a 21. századi cseh névtani kutatásokba nyújt betekintést; a harmadik Liberec város nem hivatalos helyneveinek atlaszát tárgyalja. Egy olasz nyelvű kötet az olasz mint idegen nyelv lengyelországi oktatásában hasznosítható névtani ismereteket mutatja be, s felhívja a figyelmet a tulajdonnevekkel kapcsolatos témakörök tárgyalásának lehetőségeire az idegen nyelvek tanulása során. Az ötödik, itt ismertetett, angol nyelvű könyv TÓTH VALÉRIÁnak a középkori személynevek sajátosságait tárgyaló monográfiája.

4. Krónika. A krónikában olvasható egy megemlékezés Walter Wenzelről (1929–2025) és névtani vonatkozású munkásságáról (479–481).

5. Hírek és megjegyzések. A rovat (163–203; 482–499) ismerteti az egyes országokban megjelenő névtani folyóiratokat (többek között a Névtani Értesítő 46. számát), monográfiákat, tanulmánykötéteket, konferenciákat, szemináriumokat, projekteket, valamint a tulajdonnevekkel foglalkozó, a sajtóban és a világhálón olvasható cikkeket. Ž. DVOŘÁKOVÁ beszámol a 2024-ben Csehországban kérvényezett új keresztnevekkel kapcsolatos szakértői véleményekről is (204–207).

***

BAUKO JÁNOS
egyetemi docens; Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet; Nyitra (Nitra, Szlovákia)
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1297-6177, e-mail: jbauko@ukf.sk

Folia onomastica Croatica 34. (2025)

Főszerkesztő: Nikola Vuletić. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, Zagreb. 227 lap

1. A folyóiratról. A Folia onomastica Croatica a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia Filológiai Tudományok Osztályának névtani periodikája, amelynek első száma 1992-ben jelent meg. A folyóirat a zágrábi Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia által 1969–1991 között megjelentetett, összesen 14 kötetet megélt Onomastica Jugoslavica című kiadvány folytatásának tekinthető. A névváltozást az 1991-ben bekövetkezett politikai-társadalmi változások, azaz a Jugoszláv Szocialista Föderatív Köztársaság megszűnése, valamint az önálló és demokratikus Horvát Köztársaság létrejötte indokolta. A kezdetektől egészen a 15. számig PETAR ŠIMUNOVIĆ (Horvát Nyelv- és Nyelvtudományi Intézet) volt a főszerkesztő. A főszerkesztői feladatokat ezt követően a 22. kötetig DUNJA BROZOVIĆ-RONČEVIĆ (Zadari Egyetem) látta el. Tőle ANĐELA FRANČIĆ (Zágrábi Egyetem) vette át a folyóirat szerkesztését. A 34. szám az első, amelynek NIKOLA VULETIĆ (Zadari Egyetem) a főszerkesztője.

A folyóirat számai hagyományosan három rovatból állnak: 1. tanulmányok, amelyek a lap gerincét adják; 2. beszámolók, ismertetések, recenziók; 3. évfordulók, nekrológok. A kezdetektől a 29. számig, azaz 2020-ig volt a folyóirat része a folytatólagos névtani bibliográfia, amelyből az utolsó a 2019-ben megjelent névtani vonatkozású könyvek, konferenciakötetek és tanulmányok adatait gyűjtötte össze tematikusan és betűrendben. A folyóiratban elsősorban horvát nyelvű írások olvashatók, hiszen ez a horvát nyelven megjelenő egyetlen névtani periodika. A szlavisztikában megszokott módon viszont bármely más szláv nyelven is közölnek írásokat, így rendszeresen találunk benne bolgár, cseh, lengyel, macedón, orosz, szlovák, szlovén és ukrán nyelvű tanulmányokat, ismertetéseket is. Ezek mellett kisebb számban, de vannak angol nyelvű írások is. Érdemes megjegyezni, hogy az

eddig megjelent 34 kötetben két magyarországi szerzőtől összesen hat tanulmány olvasható, valamennyi horvát nyelven.

A rövid folyóirat-ismertetés után a legutóbb megjelent szám tartalmát mutatom be.

2. Tanulmányok. A tanulmányok rovatát IVANA CRLJENKO munkája nyitja, amely a földrajzi nevek nemzetközi standardizációjával, valamint az exonimákkal foglalkozik (1–37). Rövid elméleti bevezetőt követően a fő részt a horvát exonimák problémája adja, a szerző számos példával illusztrálva mutatja be a horvátban használt exonimák sokszínűségét. A standardizációval kapcsolatos nehézség elsősorban helyesírási jellegűnek tekinthető; ezt néhány kiválasztott példán keresztül szemlélteti a szerző, az elmúlt tíz évben megjelent iskolai helyesírások, nyelvművelő kézikönyvek, továbbá enciklopédiák, lexikonok gyakorlatát bemutatva.

A következő tanulmány a kelet-tiroli Thurn járás szláv helynévörökségét mutatja be (39–57). EMANUEL KLOTZ német nyelvű helynévtörténeti írásában több mint húsz szláv eredetű helynév adatait és etimológiáját dolgozza fel, amelyeket összevet más mai, élő szláv helynevekkel. Megállapítása szerint a helynévanyag alapján okkal feltételezhető, hogy a középkorban jelentős szláv nyelvű közösség élt a vizsgált területen.

PAVAO KRMPOTIĆ a történelmi Turopolje régió (Túrmezei kerület) történeti helynévanyagát dolgozza fel, melyet a 13–18. század között keletkezett forrásokból gyűjtött össze (59–82). A horvát helynévkutatásban bevált módszert követi, azaz a helyneveket etimológiájuk szerint csoportosítja, jellemző kategóriákként a személynévi eredetű, földrajzi köznévből keletkezett és foglalkozásnévi eredetű helyneveket tárgyalva. A földrajzi köznevek közül mindenképp érdemes kiemelni a magyar eredetűeket: *bereg* (< m. *berek*)*, dombro* (< m. *domb*)*, lonka* (< m. *lanka*)*, patak* (< m. *patak*)*, siget* (< m. *sziget*). A turopoljei helynévanyag jelentőségét a szerző meglátása szerint az adja, hogy számos régi, a horvátban, illetve egyáltalán a déli szláv nyelvek helynévanyagában ritkaságnak számító ősszláv elemet őrzött meg, amelyhez hasonlókat csupán a szláv nyelvterület északi felén találunk.

A rovat soron következő, ORSAT LIGORIO által jegyzett tanulmánya a *Mihovil* személynév egy barokk kori spliti alakváltozatának etimológiáját tárja fel (83–92). Rámutat a már kihalt, az újlatin nyelvek csoportjába tartozó dalmát nyelv szerepére, amely végső soron a görög eredetű nevet átvette: ebből került be a név a dalmáciai horvát nyelvjárásokba.

JOSIP LUZER és MARTINA BAŠIĆ a Rijekától (Fiumétől) mintegy 20 km-re délre fekvő tengermelléki Kraljevice nevű kisváros helyneveit dolgozzák fel (93–155). Írásuk hosszú bevezetőjében részletesen tárgyalják a település történetét, egykori és mai demográfiai és gazdasági jellemzőit, továbbá összefoglalják a helyi nyelvjárás hangsúlytípusait és a legfontosabb hangtani és alaktani jellemzőket is. A történeti források és élőnyelvi gyűjtések segítségével összesen 165 helynevet ismertetnek, amelyeket a horvát névtani gyakorlatnak megfelelően etimológiájuk szerint csoportosítják. A szöveget a helynevek térképes megjelenítése egészíti ki.

GERGANA PETKOVA a latin eredetű orvosi terminológiához tartozó eponimákkal (vagyis tulajdonnevekből származó terminusokkal) foglalkozik, amelyek történetét és fejlődését a keletkezésüktől egészen a jelenkorig követi nyomon (157–186). Az elemzés kitér a terminusokra jellemző szóalkotási modellekre, valamint a globalizáció és az angol nyelv nagy hatására is. Tárgyalja továbbá az e terminusok kodifikációjával kapcsolatban felmerülő kérdéseket, különös tekintettel a homonímiára.

A tanulmányok rovatot ANTONIJA PRIŠLIĆ és DOMAGOJ VIDOVIĆ írása zárja (187–204). A szerzők a közép-dalmáciai Pelješac-félszigeten található Brijesta és Dančanje települések

helyneveit adják közre. A történelmi és demográfiai bevezető után következnek a helynevek, amelyeket a névadás motivációja szerinti csoportosításban közölnek. A helynevekben gyakoriak a dalmát eredetű földrajzi köznevek, továbbá a velencei olasz nyelvváltozat is nagy hatással volt rájuk. Ez utóbbi elsősorban az emberi tevékenységgel kapcsolatos helynevek esetében a leggyakoribb.

3. Szemle. A rovatban három ismertetés mellett egy konferenciabeszámoló kapott helyet. ANĐELA FRANČIĆ a Slovenská onomastická terminológia [Szlovák névtani terminológia] című kiadványt mutatja be, amely a szlovák névtani terminusok szótárának tekinthető (205–209). Érdemes megjegyezni, hogy a szócikkekben az angol, cseh, lengyel és német ekvivalensek mellett BAUKO JÁNOS jóvoltából a magyar megfelelők is helyet kaptak. IVANA LONČAR a neves spanyol névkutató, JOSÉ JAVIER RODRÍGUEZ TORÓnak a Sevillai Királyság személyneveit feldolgozó könyvét ismerteti, melybe a szerző korábbi, a témához kapcsolódó tanulmányai kerültek be (210–215). A 2023-ban Nagybányán megrendezett VI. Nemzetközi Névtani Konferencián (ICONN) elhangzott előadások alapján készült, 2024-ben megjelent tanulmánykötetet GERGANA PETKOVA és VANJA IVANOVA ismerteti bolgár nyelven (216–221). A tanulmánykötet magyarországi szerzőit (BÖLCSKEI ANDREA, FARKAS TAMÁS, HAUBER KITTI, KÖTELES-SZŐKE MELINDA, MOZGA EVELIN, SLÍZ MARIANN, WENDL DÁVID) és az általuk jegyzett tanulmányokat is említik az ismertetésben. A rovatot GERGANA PETKOVA beszámolója zárja, amelyet a 2024-ben Helsinkiben megrendezett 28. Nemzetközi Névtani Kongresszusról (ICOS) készített (222–224). Az általános megjegyzések mellett a szláv országokból érkező résztvevőket és előadásaik címeit említi meg.

4. In memoriam. A rovatban a montenegrói származású Dragoljub Petrović (1935–2024) életművét mutatja be angol nyelven DUŠAN R. STEFANOVIĆ (225–227).

***

DUDÁS ELŐD
egyetemi docens; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Szláv Filológiai Tanszék; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5958-8708, e-mail: dudas.elod@btk.elte.hu

Problems of Onomastics / Вопросы ономастики 22. (2025)

Főszerkesztő: JELENA BEREZOVICS. Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg. 938 lap (1. 320 lap, 2. 294 lap, 3. 324 lap)

A folyóirat 2025. évi három számában huszonnyolc tanulmány és számos rövidebb írás (kisebb közlemény, recenzió, konferenciabeszámoló, megemlékezés) jelent meg, zömében orosz, kisebb számban angol nyelven. Az alábbiakban a három szám tartalmát ismertetem.

1. szám

Tanulmányok. E kötetben tíz tanulmány olvasható: nyolc orosz és két angol nyelvű.

Az első írásban a folyóirat főszerkesztői, JE. L. BEREZOVICS és D. V. SZPIRIDONOV a lap alapításának 20. évfordulója alkalmából a kollégák, szerkesztők és szerzők körében végzett kérdőíves felmérés eredményeit elemzik (9–54). A vizsgálat célja egyrészt az volt, hogy feltárja a kutatók véleményét a lap névtudománybeli szerepéről, másrészt bemutassa a névtani kutatások eredményeit, lehetséges jövőbeli irányait. A folyóirat tematikus sokszínűsége, a külföldi szerzők által írt idegen nyelvű publikációk, a terepmunkán alapuló elemzések révén a folyóirat a 21. századi orosz és nemzetközi névtani kutatás fontos periodikájává vált.

A kötet második írásában O. V. SZMIRNOV a dialektológia és a névtan közös területére kalauzolja az olvasót (55–81). A szerző a volgai finn nyelvjárások kutatásával foglalkozik: nyelvjárástörténeti vizsgálata a kihalt finnugor nyelvekkel, a merjával és a muromával kapcsolatba hozható helynévi adatokat dolgozza fel. A helynevek segítségével kísérletet tesz a nyelvjárások fonetikai és lexikális sajátosságainak a rekonstruálására.

Ezt követi V. L. VASZILJEV tanulmánya, amely a történelmi novgorod–pszkovi területen átvezető közlekedési utak közelében használt víznevek sajátosságait vizsgálja (82–103). A kutatás tárgyát azok a nevek képezik, amelyeket a balti őslakosság hozott létre a szláv betelepülés előtti időszakban. A szerző a szlávok által átvett és életben tartott szubsztrátumok (pl. *Nyetyesma, Tisva, Tyosova*) segítségével bebizonyítja az egykori út létezését, és rekonstruálja a helyét. A felső-volgai tavak vidékéről származó baltiak ezen jutottak el a Pola folyó medencéjébe, ezáltal a Nyugati-Dvinától a Volgáig utazhattak.

A spanyol BLANCA MARÍA PRÓSPER angol nyelvű írása az Ibériai-félszigetre vezet, s egy újonnan felfedezett, a kutatók számára csak fényképen hozzáférhető keltibériai bronztábla feliratának nyelvészeti elemzésével foglalkozik (104–122). A tábla szövege és névanyaga kulcsfontosságú információkkal és bizonyítékokkal szolgál az arevakok által használt, mára kihalt nyugati keltibériai nyelvjárás létezését és főbb hangtani sajátosságait illetően.

A következő, orosz nyelvű tanulmány K. G. SCSIPAKOVA és JE. SZ. MOZSAROVSZKAJA közös értekezése Anna Vszevolodovna hercegnő nevének és a 11–17. századi személynévadásnak a kapcsolatáról (123–148). Vszevolod Jaroszlavics kijevi nagyfejedelem 11. században élt lányának valódi neve, illetve a név eredete a mai napig vita tárgyát képezi a kutatók körében. A krónikák *Anna* és *Janka* keresztnéven is emlegetik, ezért a szerzők megvizsgálják az *Anna* és a *Joanna* névnek az óorosz névadásban betöltött szerepét.

G. P. PILIPENKO és SZ. A. BORISZOV orosz nyelvű tanulmánya az észak-boszniai nemzeti kisebbségek (ukrán, lengyel, cseh, olasz) temetőinek sírfeliratain szereplő személy- és helynevekkel foglalkozik (149–177). A szerzők úgy vélik, hogy a sírfeliratok lehetőséget nyújtanak a nemzeti kisebbségek történetének, valamint nyelvi és kulturális asszimilációjának a nyomon követésére.

M. V. AHMETOVA az orosz városi mikrotoponimák egy speciális típusát, a '-nál, -nél' jelentésű *U* prepozícióval képzett neveket vizsgálja (178–202). Ez a névtípus elsősorban a vendéglátóhelyek (kávézók, éttermek stb.) neveként fordul elő, s a szerző véleménye szerint orosz névadási sajátosságokat tükröz, bár létrejöttében nyugat-európai minták is szerepet játszottak. A szerző részletesen körüljárja a névtípus írott és szóbeli használatával kapcsolatos kérdéseket.

J. SZ. KOSZTYILEV és A. V. TYIHOMIROVA tanulmánya az Urál hegység helynévi eredetű ásványneveivel foglalkozik. A téma korábban már szerepelt a folyóirat hasábjain; a szerzők ezúttal a nevek létrehozására alkalmazott szóalkotási módokat, valamint a névadás motivációs hátterét tekintik át (202–219). A helynevekből a hagyományos *-it* ásványnévképző segítségével alkotott nevek számos különbséget mutatnak a személynévből alkotott, emlékeztető funkciójú nevekhez képest.

A cseh JAN HOLEŠ angol nyelvű írása a kisbolygók névadását vizsgálja (220–235). Az analízis alapját a Nemzetközi Csillagászati Unió által 2022-ben közzétett kisbolygólista képezi. A szerző 648 kisbolygónév szemantikai elemzését végzi el, s megállapítja, hogy a névadásban kiemelt szerepet kapnak a személynevek (90%). Ritkább esetben intézménynevek (5%) és helynevek (4%) alapján nevezik el az említett égitesteket.

A rovat utolsó tanulmányában I. V. NYECSAJEVA a termék- és védjegynevek grafikai és helyesírási kérdéseivel foglalkozik (236–251). A nevek alaki és motivációs sokszínűsége miatt a névtípusra nem alkalmazható egységes helyesírási szabályozás, s további problémákat okoz a latin betűs nevek cirillre történő átírása is. A szerző a névminták alapján egy tervezetet mutat be a problémák megoldására.

Rövid közlemények. A rovatban egy magyar vonatkozású, angol nyelvű tanulmány kapott helyet. GYŐRFFY ERZSÉBET a Tépén végzett utánkövetéses, helynév-kompetenciát vizsgáló felmérésének az eredményeit adja közre (252–268). A vizsgálat igazolja azt a feltételezést, hogy a település lakossága körében generációról generációra jellemző a helynévismereti kompetencia csökkenése, a névismeret és ezáltal a névkincs visszaszorulása. Ebben a folyamatban természeti, gazdasági és társadalmi okok játszanak főszerepet.

Adatok. A rovatban két tanulmány szerepel. V. SZ. KUCSKO és O. D. SZURIKOVA a Kosztroma régióbeli népi kalendárium tavasz–nyár ciklusáról ír (269–297). Az ún. krononimák gyűjtésére 2003–2024 között került sor, s az adatbázis 5100 nevet tartalmaz, ezeket két részben teszik közzé. Az első rész a tavaszi és nyári egyházi ünnep- és hétköznapokkal kapcsolatos nevek, népi hagyományok szótárszerű feldolgozását mutatja be, amivel a szerzők célja egy regionális naptári névrendszer rekonstruálása.

A kötet utolsó írásában O. V. DALKILIÇ a *Jeszenyin* személynév származékait mutatja be (298–318). A név képzett változatai kapcsán a szerző megvizsgálja a névváltozatok funkcionális-stilisztikai sajátosságait, illetve állandó és alkalmi jelentéseit.

2. szám

Tanulmányok. Ez a szám egy angol és hét orosz nyelvű írást tartalmaz. A kötet első, terjedelmes orosz nyelvű tanulmányában V. V. NAPOLSZKIH az etnonimák kérdéseivel foglalkozik (9–30). A finnugor népnevek példáin mutatja be azokat az általános sajátosságokat (nyelvi, tipológiai, történelmi, konvencionális stb.), amelyek figyelembevétele szükséges az etnonimák valódi etimológiájának a feltárásához.

M. V. KOROGOGYINA és A. V. SZIRENOV írása Vlagyimir Jaroszlavics 11. századi novgorodi fejedelem anyjának és feleségének, Annának és Alekszandrának a nevét vizsgálja (31–49). A két keresztnév nem adatolható a 16. század előtti időszakból Novgorodban, ezért a szerzők megkérdőjelezik, hogy az említett személyek valóban ezeket a neveket viselték. Valószínű, hogy a középkori forrásokban tévesen azonosították a két hercegnő nevét, s ezt a tévedést a mai napig nem vizsgálták felül.

A kötet harmadik tanulmányában SZ. J. SOKAREV a Verigin Volkonszkij orosz hercegi család névadásában megfigyelhető polinímiát vizsgálja (50–75). A 16–17. század fordulójának „zavaros időszakában" aktív szerepet játszó családban elterjedt volt a több keresztnév használata (keresztnév, egyházi név, illetve később szerzetesi név). A család névadási szokásainak kutatása számos kérdést vet fel a többnyelvűség korabeli elterjedtségével, illetve a jelenség vizsgálatának lehetőségeivel kapcsolatban.

A következő tanulmányban A. A. FOMIN az irodalmi névadás területére kalauzolja az olvasót (76–93). A szerző A Mester és Margarita című Bulgakov-regény egyik mellékszereplőjének, Duncsilnak a nevével foglalkozik. A személynév etimológiáját feltárva úgy véli, hogy a név egy másik irodalmi alkotásból, Az utolsó áldozat című Osztrovszkij-vígjáték főszereplőjének a nevéből *(Dulsin)* származik. A névadás nem véletlen: a két szereplő között számos hasonlóság fedezhető fel, ami igazolja a feltevést.

M. M. DUQUE angol nyelvű írása az indoeurópai nyelvekben kimutatható két, 'test felső része, szarv', illetve 'fej' jelentésű tő névtani nyomait, elsősorban személy- és helynevekben való előfordulásait elemzi (94–121). A szerző célja egy átfogó jegyzék összeállítása az ókori és középkori kelta nyelvek említett gyököket tartalmazó tulajdonneveiről. Ennek révén lehetőség nyílik a nevek statisztikai, névföldrajzi, morfológiai és nyelvjárástörténeti vizsgálatára.

A. I. KOPACS az enaktivizmus elvei alapján egy kognitív grammatikai elemzési módszert mutat be a helynevek vizsgálatára (122–147). Az elméleti keretet fehéroroszországi mikro- és makrotoponimák elemzésén keresztül a gyakorlatban is bemutatja.

A zene és a helynevek kapcsolatát kutatja A. V. KOLMOGOROVA (148–182). Tanulmányában a 60-as évektől a Szovjetunió felbomlásáig (1991) terjedő időszakban született szovjet könnyűzenei dalokban előforduló helyneveket elemzi. Eredményei azt mutatják, hogy a politikai célok a zenében is tetten érhetők: a dalokban megjelenő helynevek tükrözik az állam kül- és belpolitikai irányvonalait, gazdasági törekvéseit. Emellett azonban a 80-as évektől rendszeresen megjelennek a társadalmi érdeklődést mutató (pl. *Európa, USA*) vagy traumára utaló helynevek (pl. *Afganisztán*).

A rovat utolsó tanulmányában A. V. HARITONOVA Jekatyerinburg névváltoztatásait mutatja be (183–198). A város nevét három alkalommal (1914: *Petrograd,* 1924: *Szverdlovszk,* 1991: *Jekatyerinburg*) változtatták meg. A szerző részletesen vizsgálja a névváltoztatások körülményeit, politikai, társadalmi és névtani hátterét, emellett bemutatja a város névváltoztatása kapcsán hallgatókkal végzett kísérlet eredményeit.

Rövid közlemények. A rovatban két írás kapott helyet. M. A. BABKIN a Transzszibériai Vasút mellett fekvő Miassz helységnek a nevét, s egyúttal a hivatalos névadásnak a történelmi nevekre gyakorolt hatását is vizsgálja (199–207). A település és egyben vasútállomás a Miasz folyó mellett jött létre, de a szerző úgy véli, hogy a ma használatos *Miassz* forma a hivatalos névadás eredménye, amely kiszorította az eredeti alakot.

A másik, angol nyelvű tanulmányban A. WILLIAMS a helynévgyűjtés módszertani kérdéseivel, az adatközlők ismeretlen terepen való kiválasztásával és felkutatásával kapcsolatos problémákkal foglalkozik (208–220). A szerző a Nigéria és Benin határvidékén végzett terepmunkájának tapasztalatait mutatja be.

Adatok. A rovatban két tanulmány szerepel. JE. O. BORISZOVA a kosztromai nyelvjárásokban előforduló becenevekről ír (221–249). A nevek motivációs hátterének feltárása

mellett névtipológiai vizsgálatukat is elvégzi. A másik írásban N. V. ZSURAVLJEVA, T. A. MAKSAKOVA és K. O. CSEKAN a Szverdlovszki terület egy járásának helyneveit mutatja be (250–277). A kiválasztott példák segítségével a szerzők a régió helynévadási sajátosságainak a bemutatására törekszenek.

Recenziók. A rovatban két könyvismertetés kapott helyet. A. A BAHTYEREVA A. I. SZOLBOLJEVnek az Onyega-tó délkeleti régiójában található, finnugor eredetű helynevekkel foglalkozó doktori disszertációját ismerteti (278–288). A másik recenzióban SZ. M. TROFIMOVA és E. V. ERDNIJEVA a Szibériában élő hori burjátok személyneveiről készült történeti szótárt mutat be (289–292).

3. szám

Tanulmányok. A kötet kilenc tanulmányt tartalmaz; ezek közül nyolc orosz és egy angol nyelvű. Az első, orosz nyelvű tanulmányban M. V. GOLOMIDOVA és JE. E. IVANOVA az ásványnevek területére vezeti az olvasót, a gyémántok orosz neveivel foglalkoznak (9–38). A közel 650 név elemzése során bemutatják azokat a motivációkat, stratégiákat és társadalmi-kulturális tényezőket, amelyek az 1950-es évektől napjainkig szerepet játszottak az országban talált drágakövek elnevezésében.

JE. SZ. JEVDOKIMOVA, A. F. LITVINA és F. B. USZPENSZKIJ a pátriárkai udvarból származó, 17. századi gazdasági iratok személyneveinek vizsgálatáról számol be (39–83). A kiadatlan forrásanyag a pátriárkák névnapján szokásos látogatásokról és ajándékozásokról tartalmaz információkat, ezért a névtani adatok mellett fontos forrást jelentenek a névnapünneplés és más orosz egyházi hagyományok kutatása szempontjából is.

A kötet harmadik, angol nyelvű tanulmányának szerzője, KHOA NGUYEN-VIET a vietnámi egyénnévadással foglalkozik (84–100). A családnevekkel szemben kiemelt szerepet kapnak az egyénnevek, amelyek közszói eredetűek, és a névhasználatban a közszói jelentésük mellett a hanglejtés (a nyelv izoláló jellegéből fakadóan) további jelentéstartalmakat kölcsönöz a neveknek.

Ezt követi az O. V. SZMIRNOV által az első számban közölt, volgai finn helynevekkel és nyelvjárásokkal foglalkozó tanulmány második része (101–148). A szerző a tükörfordítással keletkezett helynevekben részletesen vizsgált fonetikai, lexikai és szóképzési jellemzők alapján úgy véli, hogy a kihalt volgai finn nyelvek, a merja és a muroma genetikailag nem kapcsolhatók egyik volgai finn nyelvhez sem. Ugyanakkor ez a névanyag nem nyújt elegendő bizonyítékot és információt az említett nyelvek rekonstrukciójához.

V. SZ. KUCSKO és O. D. SZURIKOVA írása folytatja az Uráli Egyetem kutatói által gyűjtött, 5500 krononimából álló adatbázisnak, illetve kutatási lehetőségeinek a bemutatását (149–186). Az adatbázis lehetővé teszi a naptári dátumokhoz kötődő hagyományok nyelv- és névföldrajzi, a krononimahatárok (izodoxiák) és természeti jelenségek elterjedésének stb. vizsgálatát.

A következő tanulmányban L. A. MARDIJEVA a 18–19. századi orosz folyóiratok nevében előforduló típusjelölő főneveket vizsgálja (187–205). A vizsgált lexikai csoporton belül két alcsoportot különít el: az egyikbe az általános jelentésű szavak, míg a másikba az újságok specifikus típusát jelölő főnevek tartoznak. A két típus elterjedése kronologikusan követi egymást a sajtótermékek tartalmi specializációját követve.

A. V. DMITRIJEV a történelmi Ingermanland 17. századi, svéd eredetű helyneveinek a strukturális-szemantikai és névkeletkezési modelljeit mutatja be két névtípusnak, a személynévi és a közszói eredetű neveknek a segítségével (206–238). A régióban előforduló kisszámú svéd név – elsősorban nemesi birtokok és kúriák neve – a hivatalosság jegyeit mutatja, ami ötvözi az etnokulturális kölcsönhatások, illetve a közigazgatás regionális sajátosságait.

JU. SZ. KOSZTYILEV és A. V. TYIHOMIROVA közös tanulmánya a bányászati létesítmények neveiben előforduló, vallással kapcsolatos szókincs vizsgálatára fókuszál (239–257). A kutatás egy aranylelőhelyről szóló 19. századi beszámolókon alapszik, amelyekben 154 vallási kötődésű név található. Az elemzésből kiderül, hogy a névválasztás indoka nem a szentek tisztelete vagy jóindulatuk elnyerése volt: a névadásban a bányaalapítás ideje jelenik meg.

A rovat utolsó tanulmányát I. A. PODJUKOV a permi Káma-vidék orosz nyelvjárásainak frazeologizmusaiban előforduló személyneveknek szenteli (258–274). A szerző az elemzés során a nevek szemantikai és strukturális elemzése mellett kiemelt figyelmet fordít a kulturális jellemzők vizsgálatára, a frazeologizmusokban megjelenő nevek ugyanis a népi gondolkodásról, személyekhez való viszonyrendszerről, hitről, erkölcsről, nyelvi játékosságról stb. nyújtanak információkat.

A családnevek történetéből. E rovatban egy orosz nyelvű írás kapott helyet, melyben N. V. ZSURAVLJEVA és N. V. KABINYINA a keleti szláv *Kagadejev* családnév történetét és eredetének kérdéseit járja körül (275–306). A névföldrajzi és nyelvi bizonyítékok arra engednek következtetni, hogy a több variánsban is létező családnév Kelet-Ukrajnában jöhetett létre, s egy török közszóra vezethető vissza.

Recenziók. A rovatban egy angol nyelvű könyvismertetés szerepel, melyben E. E. ROMANOVA két angol nyelvű, névelméleti tanulmánygyűjteményt mutat be (264–270).

Évfordulók. A rovatban két köszöntés kapott helyet. Az elsőben N. E. KONDRATYEVA és M. A. SZAMAROVA köszönti Ljudmila Jevgenyevna Kirillovát, a finnugor névtudomány kiemelkedő alakját 70. születésnapja alkalmából (314–319). T. G. BASZAGANOVA a 85 éves Mihail Ubusajevics Monrajevet köszönti (320–322).

***

SEBESTYÉN ZSOLT
egyetemi docens; Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék; Nyíregyháza
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1817-424X, e-mail: sebestyen.zsolt@nye.hu

Nordisk tidskrift för socioonomastik 5. (2025)

Szerkesztők: Emilia Aldrin – Linnea Gustafsson. Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 177 lap

A folyóirat ötödik száma hat tanulmányt tartalmaz. Az első írásban EMILIA ALDRIN a személynevekről mint a nemi identitás kialakításának kulcsfontosságú nyelvi eszközéről

szól: a névadás és a gender témakörét elemző kutatásokat tekinti át, különös tekintettel a skandináv országokban folyó munkára (5–32). Három fő tendenciát fedezett fel elemzése során: 1. a névnek mint a stabil binaritás szimbólumának fokozatos átértelmeződése egy olyan erőforrássá, amely a normák rugalmas újratárgyalását szolgálja; 2. a hatalmi dimenziók fokozottabb érvényesülése a névadási gyakorlatok vizsgálatában; valamint 3. annak vizsgálata, hogy a társadalmi nem hogyan fonódik össze más identitáskategóriákkal, és ezek miként hatnak egymásra konkrét nyelvi és társadalmi interakciókban. Noha Skandináviában e kutatások prominens helyet foglalnak el, ALDRIN szerint olyan kérdések nem kerültek napirendre eddig, hogy a névadáson keresztül történő nemi identitás kialakulása hogyan kapcsolódik az időben bekövetkező társadalmi változásokhoz, a jogszabályok hogyan befolyásolják a névhasználatot, a nevek hogyan hatnak más identitáskifejezési formákra, valamint hogy a névadáson keresztül történő nemi konstrukciók hogyan nyilvánulnak meg különböző szituációs kontextusokban (beleértve a kortárs digitális platformok, csevegőrobotok és mesterségesintelligencia-eszközök sokszínűségét is).

A spanyol anyanyelvűek egy csoportjának attitűdjeit vizsgálja a külföldi nevek hivatalos nyelvekhez való adaptációjának szükségességével, valamint a névadás és a névmódosítás jogi szabályozásával kapcsolatban EDUARDO TADEU ROQUE AMARAL (33–61). A kutatás elméleti keretét a szocioonomasztika és a nyelvi attitűdkutatás alapelvei adják, kiegészítve társadalomtudományi és antropológiai fogalmakkal. Az adatfelvétel személyes interjúk révén történt, amelyekre 2023 tavaszán került sor Salamancában. A vizsgálat összesen 40 résztvevő válaszait elemzi, akiket nem (férfi/nő) és életkori csoportok (18–29 év; 30–45 év; 46–64 év; 65 év felett) szerint rétegeztek. Az eredmények összességében azt mutatják, hogy a név az identitás egyik alapvető jelölőjeként jelenik meg, amelyet az államnak el kell ismernie és tiszteletben kell tartania. Ugyanakkor az adatok szerint a névadás adaptációját illetően mind egyetértések, mind nézetkülönbségek megfigyelhetők, továbbá az életkor társadalmi tényezője jelentős hatással bír az attitűdök alakulására.

Török, kurd, horvát és vietnámi neveket viselő svédekkel készített interjúk alapján végzett kvalitatív vizsgálatot MÄRIT FRÄNDÉN (63–91). A kutatás középpontjában a névviselők saját neveiben szereplő diakritikus jelek ismerete és mindennapi használata áll. Az eredmények azt mutatják, hogy a diakritikus jelek használata rendkívül ritka. Egyes esetekben a név eredeti alakjához tartozó diakritikus jelek ismerete a fiatalabb generációkban fokozatosan elvész; máskor a válaszadók tisztában vannak a saját nevükben szereplő diakritikus jelekkel, ám tudatosan elhagyják azokat a svéd társadalmi beilleszkedés megkönnyítése érdekében. Míg ez egyes adatközlők számára közömbös, mások mélyen sajnálják a jelek elhagyását. A diakritikus jelek a keresztnévválasztást is befolyásolhatják a kisebbségi közösségekben, mivel a névválasztásra hatással van a nevek írott alakjának bonyolultsága. A szerző a 'diaszpóraonomasztikon' terminust javasolja azoknak a neveknek a megjelölésére, amelyek egyszerre közvetítik a kívánt nyelvi és/vagy kulturális hátteret, miközben bizonyos gyakorlati feltételeknek is megfelelnek: például elkerülik a „nehéz betűket", és lehetővé teszik, hogy a nevek különböző nyelvi környezetekben is használhatók legyenek.

Az inkluzív nyelvhasználati gyakorlat megerősítésének céljából vizsgálja a svéd oktatási intézményekbeli névmáshasználat tudatosításának kritikus kérdését KARIN MILLES (93–118). A kutatás vegyes módszertannal – kérdőíves adatfelvétellel és félig strukturált interjúkkal – elemzi a pedagógusok tapasztalatait és attitűdjeit azon tanulókkal szemben, akik új névmásokkal azonosítják magukat. A vizsgálat rávilágít azokra a nyelvi és intézményi kihívásokra, amelyekkel a tanárok szembesülhetnek, valamint értékeli, hogy az oktatási

szervezetek milyen mértékben rendelkeznek megfelelő nyelvi és társadalmi erőforrásokkal a transznemű tanulók identitáskonstrukciójának támogatásához. Az eredmények arra utalnak, hogy bár számos pedagógus elismeri a tanulók által választott névmások használatának jelentőségét, azt egy inkluzív oktatási gyakorlat alapvető elemének tekintve, a tanári kar körében ellenállás is tapasztalható. A kutatás továbbá feltárja azokat a jelentős akadályokat, amelyek az iskolai kultúrából és az adminisztratív struktúrákból fakadnak, és amelyek gátolják a transznemű tanulókat abban, hogy társaikkal együtt szabadon kifejezhessék és kibontakoztathassák az identitásukat. Ezeknek az eredményeknek a fényében a tanulmány konkrét ajánlásokat fogalmaz meg az iskolai vezetők számára a támogató rendszerek megerősítése és olyan intézményi politikák kialakítása érdekében, amelyek figyelembe veszik a transznemű tanulók igényeit, valamint hozzájárulnak egy befogadóbb oktatási környezet megteremtéséhez.

A német nyelvjárásokban és vidéki közösségekben sajátos személynévhasználat figyelhető meg, amelynek lényege, hogy a családnév megelőzi az utónevet: *der Müller Peter, Fischers Emma*. THERESA SCHWEDEN egy olyan kutatás eredményeit mutatja be, amely e nem hivatalos névalakok grammatikai és pragmatikai változatait vizsgálja (119–143). A kvalitatív és kvantitatív módszereket ötvöző elemzés azt mutatja, hogy a családnév + keresztnév sorrend megjelenését több tényező befolyásolja: a dialektusterület, a település mérete, a beszélők életkora, valamint az, hogy a megnevezett személy mennyire integrálódott a helyi közösségbe. Egyes nem hivatalos névalakokban a genitivusi alak maradványai is kimutathatók *(Fischer-s Emma),* noha a német nyelvjárásokból a genitivus egyébként nagyrészt eltűnt. Bizonyos esetekben enklitikus birtokos névelők is előfordulnak (pl. *des > s Fischer-s Emma*). A diakrón vizsgálat alapján ezek a birtokos szerkezetekből vezethetők le, amelyekben a gyermekeket vagy a feleséget a háztartás fejéhez rendelték. Mindez arra utal, hogy a vidéki közösségekben mind a mai napig kiemelt jelentősége van annak, hogy valakit egy helyi család tagjaként azonosítsanak.

DAIVA SINKEVIČIŪTĖ tanulmánya a Norvégiában 1991–2020 között született litván állampolgárok személyneveiben megjelenő litván identitást vizsgálja (145–177). Ehhez egy olyan skálát dolgozott ki, amely a „litvánosság" fokát méri, figyelembe véve a grammatikai szerkezetet, az etimológiai eredetet, a névképzést és az ortográfiai jellemzőket. Grammatikai szempontból az elemzés arra mutat rá, hogy a Norvégiában született litván állampolgárok neveinek többsége (86,3%) megfelel a litván névrendszer strukturális szabályainak. Ugyanakkor a norvégiai litvánok több mint kétharmada olyan kölcsönzött nevet visel, amely más nyelvekben is előfordul, beleértve a morfológiai végződéseket is. Ez arra utal, hogy bár a névalakok végződése gyakran a litván etnikai identitás jelölője, a nevek töve sok esetben elfedi ezt az identitást. A névadási tendenciák a két nem esetében eltérő mintázatot mutatnak. A litván emigráns közösségekben jellemző, hogy a lány- és fiúnevek egyaránt egybeesnek más nyelvekben használatos névalakokkal, ugyanakkor a fiúnevek esetében gyakran csupán a tő szintjén találunk megfeleléseket.

***

GYŐRFFY ERZSÉBET
egyetemi docens; Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék; Debrecen
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4776-1734, e-mail: gyorffy.erzsebet@arts.unideb.hu

MEGEMLÉKEZÉS

Lelkes György
(1948–2026)

Amikor A magyar helységnév-azonosító szótár megjelenés előtt álló első kiadását mutatta be a Földrajzinév-bizottságnak Földi Ervin és Kiss Lajos, az utóbbi az értékeléshez hozzáfűzte: „és ahogy a neve is mondja, igazán lelkes”. Valóban, aligha van magyar helynévkutató, aki olyan átfogó ismereteket szerzett volna a magyar helységnevek összességéről kurrens és történeti vonatkozásban egyaránt, mint Lelkes György. Hangyaszorgalommal gyűjtött és dolgozott fel adatokat mindenhonnan, ahol magyar településnevet talált. A munkásságát alapvetően meghatározó szemlélet a nemzet szolgálata volt: megmenteni és hozzáférhetővé tenni azt a történelmi és kulturális vonatkozásokkal mélyen átitatott névkincset, amely összeköti a magyar nyelvet beszélők generációit a trianoni szétszóratás előtt és után. Munkássága soha el nem múló érték mindazok számára, akik magyar helységnevekkel hivatásszerűen foglalkoznak, de azok számára ugyanúgy, akik a dédszüleik nyughelye után nyomoznak.

Lelkes György a pannonhalmi Bencés Gimnáziumban 1966-ban tett érettségit követően először a műszaki pálya felé vette az irányt. A Kandó Kálmán Műszaki Főiskolán szerzett erősáramú villamos üzemmérnöki diplomájával a Ganz Villamossági Művekben, majd 1974-től 1991-ig az UVATERV-ben a metróberuházások villamossági rendszereinek tervezőmérnökeként, később – kisebb kihagyás után – a Szent Imre Kórház energetikusaként dolgozott. 2000-től hivatalosan is a választott második szakmájában helyezkedhetett el, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárában alapvetően a helynévkutatásnak szentelhesse az életét. 1991-től a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatása is hozzájárult névkutatói tevékenységéhez.

Lelkes György érdeklődése az 1980-as évek derekán fordult a történelmi Magyarország helységnevei felé, amiben érdeklődésein túl az akkori hivatalos színterek elnemzetietlenítő politikája is erősen befolyásolta. Szenvedélyes túrázóként is igen gyakran kellett szembesülnie azzal, hogy a határokon túli helyek magyar neveit nem találja a térképeken, és a szöveges források is bizonytalanok, hiányosak. Először csak saját használatra készített jegyzeteket, de hamarosan rá kellett döbbennie, hogy a témakör lényegesen összetettebb, mint egy magyar és egy idegen névalak párosítása. Települések elsorvadása és kiesése a közigazgatásból, a homonímia, az írásmódok változásai, az utódállamok eltérő közigazgatási gyakorlata – mind-mind olyan részterületek, amelyek akkor feltáratlanok voltak, és alapjaiban nehezítették meg a magyar nyelven való tájékozódást.

Lelkes György főműve A magyar helységnév-azonosító szótár. Már az 1992-es első kiadás teljesítette azt a célkitűzést, hogy a történelmi Magyarország utolsó, 1913-as helységnévtára alapján valamennyi helység sorsa az 1992-es állapotra való kivetítéssel, tisztázott névalakkal nyomon követhető és az idegen nyelvi mutatók alapján is kereshető legyen.

Névtani Értesítő 2026. 48: 299–300.

A 2011-ben megjelenő 3. kiadás számos újabb terjedelmes történeti forrásnak (többek közt Csánki és Györffy történeti földrajzi köteteinek, Lipszky Repertoriumának) a feldolgozásával, a várakkal, felekezeti adatokkal, a minden korábbinál részletesebb idegen nyelvi mutatókkal és a helységek pontos lokalizálását mutató részletes térképekkel bővült monumentális kötetté. Mindennél többet mond az a 16 oldalas forrás- és irodalomjegyzék – bennük ezeroldalas alapművek –, amelynek a hihetetlenül precíz, aprólékos, többször ellenőrzött feldolgozását kaphattuk tőle. 183 oldalra rúg a hasonló precizitással összeállított névazonosító jegyzék, amely 11 idegen nyelv magyar vonatkozású helynévi adatait tartalmazza.

Lelkes György a helységnév-azonosító szótárakon kívül is gazdag örökséget hagyott hátra. Az 1903–1912 között törzskönyvezett lakotthelyeknek (azaz helységeknél kisebb egységeknek) a 2001. évi állapottal összevethető részletes bemutatása nemcsak nagyszerű szakmai teljesítmény, hanem olyan témakört vezetett be a tudományos köztudatba, amely addig elkerülte a szakma figyelmét: nem tudtunk a lakotthelyek törzskönyvezéséről, de Lelkes György jóvoltából rögtön egy egész kézikönyv állt a rendelkezésünkre. A KSH nagyszabású történeti helységnévtári sorozatából öt kötetet jegyez szerkesztőként és részben szerzőként is (Bács, Baranya, Csongrád, Somogy és Vas vármegyékét). E munkák során felismerte, hogy a középkori településrendszer (beleértve a várakat és monostorokat is) javarészben rekonstruálható a puszták és egyéb lakotthelyek adatainak, az általános (mikrotoponimákat is tartalmazó) helynévgyűjteményeknek és térképi ábrázolásoknak az értő feldolgozásával. A középkori Magyarország valamennyi ismert településnevéből és névváltozataikból épített adatbázisa már impozáns atlaszt eredményezett, és remélhető, hogy a középkori települések lokalizálásában elért sikerei inspirálóan fognak hatni alapos feldolgozások létrejöttében is.

A helyneveken keresztül az ember természetes közelségbe kerül a térképekkel. Nem létezhetett olyan térképi forrás, amely elkerülte Lelkes György figyelmét. Részt vett a KSH Könyvtárában mint e téren egyik legjelentősebb közgyűjteményünkben lévő térképállomány feldolgozásában, és tanulmányban számolt be a térképi források használhatóságáról a helységnévtárakban. A közreműködésével készült térképek közül több is szép szakmai sikert ért el. Szakértőként közreműködött a Lázár Deák Térképészeti Alapítvány és az OSZK Szép Magyar Térkép díjaira jelölt munkák elbírálásában.

Lelkes György 1993-tól részt vett a tárcaközi Földrajzinév-bizottság munkájában. Aktív tagja volt olyan egyesületeknek, amelyek a magyar múlt történelmi földrajzi vonatkozásainak feltárását tűzte ki célul, így a Castrum Bene és az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért egyesületeknek, valamint a Magyar Térképbarátok Társulatának.

Lelkes György szerény, barátságos, együttműködő alakjától, aki a betegségek nehéz napjaiban sem kímélte magát a munkától, legmegfelelőbben saját, több munkájának elején megjelenő jelmondatának a gazdag életművet elismerő felidézésével búcsúzhatunk: „Cum Deo pro Patria.”

***

MIKESY GÁBOR
földrajzinév-szakértő; Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft., Ingatlan-nyilvántartási és Geodéziai Igazgatóság, Geoinformatikai Osztály; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0232-1396, e-mail: gabor.mikesy@lechnerkozpont.hu

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

1. Kérjük szerzőinket, hogy a **Névtani Értesítőbe** szánt írásaikat **elektronikus formában**: rtf vagy doc(x) formátumban juttassák el szerkesztőségünknek. Tanulmányaikhoz rövid, 10-15 soros magyar és angol nyelvű **tartalmi összefoglalót** is készítsenek. A cikk végén, a szerzői nevet követően tüntessék fel **intézményüket**, illetve működési helyüket, ORCID-azonosítójukat[1] és nyilvános (hivatalos) ímélcímüket (ezeket a folyóiratban közölni fogjuk). A folyóirat csak magyar nyelvű kéziratokat fogad közlésre.

A beérkezett tanulmányok két lektor által végzett, mindkét irányban anonim (ún. kettős vak)lektorálási folyamaton, valamint plágium-ellenőrzésen mennek keresztül. A kéziratok megjelentetésében a lektoráltatás, a lektori megjegyzéseket figyelembe vevő szerzői átdolgozás, valamint a szerkesztési munkák időigényével is számolni kell.

Folyóiratunk **egységes arculatának** érdekében kérjük, hogy kéziratait megformálásában kövessék az alábbiakban megfogalmazott szerkesztési elveket. A kéziratok elkészítéséhez ajánljuk a folyóirat honlapjáról letölthető sablonfájl használatát, illetve kérjük az (ebben a tájékoztatóban is) alkalmazott laptükör és **beállítások használatát.** Szerkesztési kérdésekben mintaként használhatják folyóiratunk **aktuális** számát is.

2. A tanulmányok szövegében – s egyúttal a táblázatok, ábrák esetében is – Times New Roman **betűtípust** alkalmazunk. A cikkek szövegének betűmérete 10 pontos; a táblázatok és a különféle ábrák, az esetleges lábjegyzetek és az irodalomjegyzék esetében 9 pontos. Kérjük, hogy a dolgozat elkészítése során kerüljék azokat a technikai eljárásokat, melyek később zavart okozhatnak a szöveg végleges megformázásában (pl. tabulátorok és betűközök alkalmazása a térközök kialakításában: helyettük a behúzás, illetve a táblázatok használatát ajánljuk).

A szövegben alkalmazandó **kiemelések** a következők. A tartalmi kiemelés eszköze a **félkövér** szedés, ezt használjuk a címekben is. A nyelvi adatokat *dőlt betűs* szedéssel közöljük (mást viszont nem), s a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk (*Pentelé*-ből, az *aszó*-nak stb.). A szaktudományi szerzők nevét minden esetben és alkalommal (szövegbeli említéskor, hivatkozásként, bibliográfiában is) KISKAPITÁLIS betűtípussal szedjük (BÁRCZI szerk., GYÖRFFYnél stb.). Ritkítást, csupa nagybetűs szedést, aláhúzást nem alkalmazunk.

A **mondanivaló tagolásának** alapvető eszköze a szakaszt nyitó bekezdés elejére illesztett félkövér arab szám: **1.**, **2., 3.** stb. A főbb szakaszokat emellett megelőző (12 pontos) térköz választja el egymástól. A további tagolás eszközeként – megfelelő mértékkel – alkalmazhatjuk a decimális rendszert: **1.1., 1.2., 1.2.1., 1.2.2.** stb. Ezeket az eszközöket

[1] Útmutató a létrehozásához: https://konyvtar.btk.elte.hu/dstore/document/9662/ORCID.pdf.

(bekezdés)címekkel is kombinálhatjuk, melyeket félkövérrel szedünk. (Az egyes szakaszokon belül, névtani rendszerezések közreadásában használhatók az egyéb, hagyományos megoldások, mint a római és arab számok, betűjelek.) – A tagolásban, a címek alkalmazásában is következetes, koherens rendszert alkalmazzunk.

A **táblázatok** és **ábrák** szerkesztésekor vegyék figyelembe kiadványunk gyakorlatát, mintáit és a rendelkezésre álló laptükör méretét is. A táblázatokat, ábrákat külön-külön sorszámozzuk, címüket (táblázatnál fölötte, ábránál alatta) is megadva. – Végjegyzeteket egyáltalán ne, láb**jegyzeteket** pedig mérsékelten használjunk. A kézirat elkészítésére vonatkozó általános megjegyzéseket (pl. pályázati támogatás megnevezése) a címhez bekezdéssel és * jellel illesztett lábjegyzetben, a további lábjegyzeteket bekezdéssel és arab indexszámozással közöljük. – A szöveg (és a táblázatok, ábrák) megformálásában törekedjünk az áttekinthetőségre, a helykímélésre és a tipográfiai visszafogottságra.

Itt utalunk **továbbá** néhány további, a kéziratok megszerkesztésére, formázására vonatkozó eljárásra. – A legfontosabb rövidítések közül a *lásd* és a *például* folyó szövegben kiírva, hivatkozások vagy nyelvi példák előtt rövidítve *(l., pl.)* szerepel. – A folyóiratban arab számokat használunk az évszázadok, továbbá az évfolyamok és a többkötetes munkák jelölésére, kivéve, ha a római szám megkülönböztető szerepű (vö. TNyt. II/1–2.). – Többszörös zárójelet lehetőség szerint nem használunk; ha elkerülhetetlen, a sorrendjük: ([...]). Az idézőjelek sorrendje: „»…«”. – Az itt nem tárgyalt tartalmi, szerkesztési, helyesírási kérdésekben a szakmai publikálás általános elvei a mérvadók.

3. A felhasznált irodalomra szövegközben, zárójelben hivatkozunk; a teljes leírást a tanulmány végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza. A szövegközi **hivatkozások** formája a következőképpen alakul. Teljes mű (kötet, cikk) esetén: (HAJDÚ 2008) vagy (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970). Annak egy részlete esetén: (MELICH 1914: 11–13). Többkötetes műnél: (Gy. 1: 37–159) vagy (B. GERGELY – HAJDÚ szerk. 1997. 2: 519–575). Adott szerzőtől felhasznált több, azonos évből származó műnél: (BENKŐ 2009a) vagy (BENKŐ 2009b: 56–66). Megegyező családnév esetén: (TÓTH E. 2003) és (TÓTH V. 2019). – Többszörös hivatkozás esetén: azonos szerző művei közt vesszővel, a különböző szerzők művei közt pontosvesszővel: (HEGEDŰS 1997, 1999; HAJDÚ 1998).

A hivatkozásokban a közismert, illetve a szerző által gyakran használt és bevezetett **rövidítések** használhatók, illetve használandók (Gy. 4: 290, ÚMTsz. stb.), és ezek az irodalomjegyzékben mind feloldandók (erről l. még később). A rövidítések alkalmazandó formáiban a Magyar Nyelv folyóirat rövidítésjegyzékét követjük.[2]

A folyó szövegben szereplő önálló művek címét idézőjelek és kurziválás nélkül (a Magyar utónévkönyv című munkában, Magyar Nyelv-beli stb.) közöljük.

4. A tanulmány végén megadott **irodalomjegyzék** szorítkozzon a hivatkozott szakirodalom megadására. Ismertetésekben csak a legszükségesebb esetekben hivatkozzunk. – Az alábbiakban adunk mintát a folyóiratcikként, tanulmánykötetben, önálló kötetként vagy sorozatban megjelent; hazai vagy külföldi, egy vagy több szerző által alkotott; többkötetes és több kiadást megért munkák feltüntetésére.

[2] Elérhető: https://ojs.elte.hu/magyarnyelv/roviditesjegyzek, illetve Word dokumentum formátumban: http://www.c3.hu/~magyarnyelv (Szerzőink figyelmébe cím alatt).

Az egyes **szakirodalmi tételek bibliográfiai sorrendjét** a betűrend, azonos szerző munkáin belül az időrend határozza meg. A szövegben hivatkozott **rövidítéseket** is betűrend szerint soroljuk be. A rövidítések feloldása az általános leírásnak felel meg. Pl.:

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.

OSZK Kt. = *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára.* Budapest.

ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

Első helyen a **szerző(k)** teljes **neve** áll (tehát a keresztnevet is kiírjuk), a teljes nevet kiskapitálissal szedve. Nem magyar szerző (ill. magyar szerző idegen nyelvű műve) esetén a családnév után vesszővel elválasztva adjuk meg a keresztnevet. Több szerző (szerkesztő) esetén a személyneveket (szóközök közé vett) nagykötőjellel kapcsoljuk. Pl.:

BENYOVSZKY KRISZTIÁN 2021. A név mint paratextus a műfordítás gyakorlatában. *Névtani Értesítő* 43: 45–67. https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.3

HAUSNER, ISOLDE – PABST, CHRISTIANE M. – SCHRANZ, ERWIN Hrsg. 2011. *Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch.* Burgenländisch-hianzische Gesellschaft, Oberschützen.

A szerző(k) nevét követi a **megjelenés éve.** A szerzői név és az évszám közt nincs írásjel, az évszám után pont áll. Egy szerzőtől ugyanazon évben megjelent több tétel esetén az évszámot – mint a hivatkozásoknál – a latin ábécé kisbetűivel egészítjük ki. Egy mű első és későbbi kiadását – ha ez különösen indokolt – a két évszám / jellel összekapcsolt megadásával tüntethetjük fel. – A megjelenés évét követi a **teljes cím,** amelyet ponttal zárunk le. A több részből álló címek egyes részei között is pont áll. Pl.:

BENKŐ LORÁND 2009a. Árpád „de genere Turul". *Magyar Nyelv* 105: 9–16.

BENKŐ LORÁND 2009b. *A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

ÖRDÖG FERENC 1981/2008. Zala megye helységneveinek rendszere. In: ÖRDÖG FERENC, *Válogatott tanulmányok.* Szerk. KISS JENŐ. Czupi Kiadó, Nagykanizsa. 43–52.

A különböző típusú szakirodalmi tételeket a következőképpen írjuk le.

Folyóiratban megjelent tanulmány esetében a cikk címét követően a folyóirat, periodika nevét adjuk meg (dőlt betűvel). Az évfolyamot, kötetszámot is jelöljük (normál betűtípussal). Az évfolyamon belüli kötetszámot csak az éven belül nem folyamatos lapszámozású periodikáknál tüntetjük fel, az évfolyamhoz / jellel kapcsolva. Pl.:

FEHÉRTÓI KATALIN 2006. Az Árpád-kori *Fil* és *Szem* személynevekről. *Magyar Nyelv* 102: 327–334.

JORDAN, PETER 2023. Exonyms as parts of the cultural heritage. *Onoma* 58: 241–254. https://doi.org/10.34158/ONOMA.58/2023/13

RAÁTZ JUDIT 2022. A nevekkel foglalkozó tudomány: a névtan. *Édes Anyanyelvünk* 44/2: 7–9.

Önálló kötetek esetében lehetőleg a teljes címet közöljük. Sorozatban megjelent kiadványoknál a kötet (dőlt betűs) címe után (immár normál betűtípussal) a sorozat címét és a kiadvány sorszámát is megadjuk. Végezetül közöljük a kiadó nevét, majd attól vesszővel elválasztva a megjelenés helyét. Kéziratok esetében a lelőhelyet közöljük. Pl.:

GYŐRFFY ERZSÉBET 2017. *Helynév-szociológia.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk. 1970. *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest, 1969.* Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest.
TAKÁCS TERÉZ 1989. *Névmagyarosítások Bánhidán 1895–1947*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest.

Tanulmánykötetben, konferenciakötetben megjelent írás esetében a tanulmány címét követő „In:" után a szerkesztő(k) nevét (kiskapitálissal), a kötet címét (dőlt betűvel), esetleges sorozatcímét és -számát, majd a kiadót és a kiadás helyét adjuk meg. Pl.:

BALÁZS JÁNOS 1970. A nevek általános nyelvészeti vonatkozásai. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest, 1969.* Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 295–301.
CARSENAT, ELIAN – SHOKHENMAYER, EVGENY 2016. Onomastics to Measure Cultural Bias in Medical Research. In: HOUGH, CAROLE – IZDEBSKA, DARIA eds., *'Names and Their Environment'. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 15-19 August 2014. 4. Theory and Methodology Socio-onomastics.* University of Glasgow, Glasgow. 208–220. https://www.gla.ac.uk/media/Media_576598_smxx.pdf (2025. 09. 11.)

A kizárólag az **interneten** elérhető munkákra történő hivatkozásokat lehetőség szerint a fentebbi típusokhoz igazítjuk, megadva az internetes elérés helyét és (zárójelben) az utolsó letöltés dátumát. Ha a tétel DOI-azonosítóval rendelkezik, akkor ez jelenti az internetes elérést; ennél az utolsó letöltés dátumát elhagyjuk. Pl.:

FEJES LÁSZLÓ 2014. Miért nem írunk családnevekről? *Nyelv és Tudomány.* https://www.nyest.hu/hirek/miert-nem-irunk-csaladnevekrol (2025. 08. 11.)
F. LÁNCZ ÉVA 2016. Névtudományi ismeretek a magyar nyelvi órán. *Anyanyelv-pedagógia* 9/4: 55–71. https://doi.org/10.21030/anyp.2016.4.4

Kivételesen (rövid recenzió, personalia és csupán néhány szakirodalomi hivatkozás esetén) a hivatkozott munkák minden bibliográfiai adatát megadhatjuk szövegközben is (BENKŐ LORÁND, Üver. Erdélyi Múzeum 1944. 49: 133–134; HAJDÚ MIHÁLY, Családnevek enciklopédiája. Tinta Kiadó, Budapest, 2010), külön irodalomjegyzék nélkül.

5. A Névtani Értesítő a Tanulmányok, illetve Műhely rovatában megjelenő tanulmányokat **DOI** (digitálisobjektum-)**azonosító**val látja el, mely az interneten is megjelenő változatok jobb elérhetőségét szolgálja. Ezeket az azonosítókat a szerkesztőség biztosítja.

A folyóiratunk által alkalmazott, ún. CrossRef DOI szabályai szerint az így közzétett cikkek bibliográfiájában minden olyan szakirodalmi tételnél, amely maga is rendelkezik hasonló DOI-azonosítóval, ezt az azonosítót a szerzőnek **fel kell tüntetnie.** DOI-azonosítóval rendelkezhetnek folyóiratcikkek, önállóan megjelent kötetek, könyvfejezetek, valamint egyéb típusú digitális állományok (pl. doktori disszertációk pdf változatai) is.

A hivatkozott irodalom DOI-azonosítóinak feltárásához segítséget nyújt a szolgáltatás internetes oldala.[3] Itt feltölthető a cikk teljes bibliográfiája is, melynek tételeit az oldal ellenőrzi, s a valószínűsíthető találatokat megjeleníti. (A felkínált találatokat szükséges azonban egyenként is ellenőrizni, hogy ténylegesen a hivatkozott szakirodalmi tételre, s ne például

[3] https://doi.crossref.org/SimpleTextQuery, illetve https://search.crossref.org/search/references.

egy arról később megjelent ismertetésre utaljanak.) Ugyanezen, vagy a szolgáltatótól független (központi) https://doi.org oldalon a DOI-azonosítók felől is kereshetünk.

A **bibliográfiában** szereplő, DOI-azonosítóval rendelkező folyóiratcikk vagy teljes kötet esetében ezt a DOI-azonosítót adjuk meg a bibliográfiai leírás végén. Könyvfejezet esetében – ha van ilyenje – a könyvfejezet DOI-azonosítóját tüntessük fel a bibliográfiában; ha nincs, de a befoglaló kötet rendelkezik DOI-azonosítóval, akkor azt közöljük.

Ha az adott bibliográfiai tételnek DOI-azonosítója és egyéb internetes elérhetősége is van, csak az állandó elérhetőséget biztosító DOI-azonosítót közöljük. DOI-azonosító feltüntetése esetén az utolsó letöltés idejét nem adjuk meg. A DOI-azonosítót a bibliográfiai tétel végén, a közvetlen elérhetőséget biztosító internetes (https://doi.org/ kezdetű) formában közöljük. Pl.:

BÁBA BARBARA 2017. A földrajzi köznevek funkcionális jellemzői. *Magyar Nyelv* 113: 167–178. https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.2.167

HOUGH, CAROLE ed. 2016. *The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford University Press, Oxford. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001

LAWSON, EDWIN D. 2016. Personal Naming Systems. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford Handbooks in Linguistics. Oxford University Press, Oxford. 169–198. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.31

6. A Névtani Értesítő megjelenő számait – akárcsak a korábbi évfolyamokat – a hagyományos megjelentetés mellett **elektronikus formában**, **szabad hozzáférésű** (Open Access) formában is közzétesszük a folyóirat saját, OJS-es oldalán, valamint az ELTE EDIT és az MTA REAL, illetve REAL-J repozitóriumában. A cikkek befogadásáért, szerkesztéséért és megjelentetéséért nem számítunk fel díjat. A folyóirat hazai és nemzetközi indexálásáról a honlapunk ad tájékoztatást. – A dokumentumok elektronikus formában szabadon elmenthetők, másolhatók; változtatások nélkül, a forrásra való hivatkozással használhatók. Az alkalmazás kereskedelmi célokat nem szolgálhat, kizárólag saját célokra történő felhasználásra értendő. A szerzői és egyéb jogok a kiadót és a szerzőt illetik. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében az 1999. évi LXXVI. szerzői jogról szóló törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok az irányadók. A periodika elektronikus változatára a CC BY-NC-ND 4.0 (Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives) licenc feltételei érvényesek.

A folyóirat kiadói a szerzőknek korlátozás nélkül lehetővé teszik, hogy cikküknek akár a szerkesztőség által elfogadott, esetleg még nem végleges kéziratát (pre-print verzióját) közzétegyék. A jog magában foglalja a kézirat szabad közzétételét ímélben, a szerző vagy intézménye honlapján, a szerző kutatóhelyének zárt vagy korlátozás nélkül elérhető repozitóriumában, illetőleg egyéb nonprofit szervereken. Ebben az esetben figyelmeztetni kell az olvasókat, hogy a szóban forgó kézirat nem a mű végső, kiadott változata, s utalni kell a várható megjelenésre. Ha a cikk végső változata már megjelent, engedélyezzük, sőt kifejezetten javasoljuk a szerzőnek ezt a (post-print) változatot közzétenni. Ebben az esetben meg kell adni a folyóiratban való megjelenés pontos helyét, adatait is.

A szerző kéziratának benyújtásakor **a folyóirat által alkalmazott** elvi, etikai és gyakorlati **irányelveket** automatikusan **elfogadja.** Ezekről bővebb tájékoztatás a folyóirat internetes oldalán olvasható.[4]

[4] https://nevtert.elte.hu (= https://ojs.mtak.hu/index.php/nevtert)

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Peer-reviewed onomastic journal of the Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies of ELTE Eötvös Loránd University and the Society of Hungarian Linguistics, Budapest

Editor-in-chief: Tamás Farkas (ELTE)

Editor: Mariann Slíz (ELTE)

Assistant editor: Kitti Hauber (ELTE)

Editorial Board:
János Bauko (UKF), Andrea Bölcskei (KRE),
Károly Gerstner (ELTE), István Hoffmann (DE), Dezső Juhász (ELTE),
Krisztina Laczkó (ELTE), Valéria Tóth (DE)

Layout editor: Dávid Wendl (DE, ELTE)

Address of the Editorial Office:
ELTE Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies
H-1088 Budapest, Múzeum körút 4/A, Hungary – Email: nevtert@btk.elte.hu

Online: https://nevtert.elte.hu

ISSN 0139-2190 (print) – ISSN 2064-7484 (online)

No. 48

Budapest, 2026

Supported by: University Excellence Fund and Journal Development Fund of ELTE Eötvös Loránd University

Printed by: Fellini Kft.